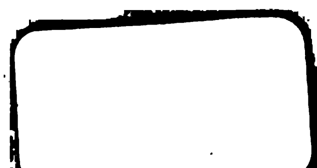
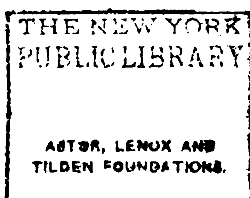

AMSTERDAM,

IN ZYNE

OPKOMST, AANWAS,

GESCHIEDENISSEN,

VOORREGTEN, KOOPHANDEL,

GEBOUWEN,

KERKENSTAAT, SCHOOLEN,

SCHUTTERYE, GILDEN

EN

REGEERINGE,

BESCHREEVEN,

DOOR

JAN WAGENAAR,

HISTORIESCHRYVER DER STAD.

ZEVENDE STUK.

TE AMSTERDAM,

By *ISAAK TIRION.*

MDCCLXV.

Met *Privilegie* van de Edele Groot-Mogende Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.

'T

DERDE DEEL.

GEBOUWEN

DER STAD

AMSTERDAM.

EERSTE BOEK.

WEERELDLYKE GEBOUWEN en WERKEN.

I.

STADHUIS.

In 't EERSTE DEEL deezes Werks, eene algemeene schets gegeven hebbende van de Opkomst, Aanwas en tegenwoordige gedaante der Stad AMSTERDAM; en in het TWEEDE, de Geschiedenissen dier Stad, door alle tyden, tot digt aan den tegenwoordigen, hebbende te boek gesteld; gaan wy nu over, tot eene byzondere beschryving van 't gene in de Stad merkwaardig is, en, *vooreerst*, van haare GEBOUWEN en WERKEN, die, in *weereldlyken* en *geestelyken* konnen onderscheiden worden. Overgang tot de beschryving der *Weereldlyke* en *Geestelyke* Gebouwen: en, *voor eerst*, van de *Weereldlyken*.

Wy beginnen met de eersten, en geeven, onder de menigvuldige aanzienlyke Weereldlyke Gebouwen, waarmede de Stad verrykt is, met regt, den voorrang aan 't STADHUIS, Beschryving van 't STADHUIS.

STADHUIS. HUIS, welk, in konst en luister, boven alle de anderen uitmunt.

Onderzoek naar de plaats van het oudste. Amsterdam hadt zo dra geene Stads reggen en eene Stedelyke Regeering verkreegen omtrent den aanvang der veertiende eeuwe (a), of de Stad hadt een Raadhuis noodig, daar de Wethouderschap vergaderde, en de gemeene zaaken bestierde. Ook wordt, in de oudste Keuren, die op Pergament geschreeven; en, gelyk wy, op goede gronden, beslooten hebben (b), voor 't grootste gedeelte, in de veertiende eeuwe, gemaakt zyn, reeds gewaagd van *der Stede huys* (c), welk, volgens 't gemeen gevoelen, rustende op eene oude overlevering, omtrent de S. Olofs- of Oude-zyds-Kapel, gestaan heeft. De Digter JOOST VAN DEN VONDEL verklaart zig voor dit gevoelen, in zyne *Inwydinge van 't Stadhuis* (d), zingende:

Het eerste stondt daer 't Y zich uitstreckt in
zyn bedt
Met biezen, riet en helm, geboort van weêrzyde.
Daer d'Aemstelheer, van outs, de zeekapelle wydde,
Ter eere van Godts Helt, Sint Olof. ——

Ook staat, gelyk wy, reeds by eene andere gelegenheid (e), hebben aangemerkt, nog tegenwoordig, een Huis in de oude Kapelsteeg,

(a) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 50 *enz.*
(b) Voorr. *bl.* XLVIII.
(c) Keurb. C. *f.* 3.
(d) Poëzy I. *Deel*, *bl.* 210.
(e) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 22.

steeg, waarvoor men leest *het oude Stadhuis*: welk opschrift 'er reeds gestaan heeft, lang voor dat het huis, in de tegenwoordige gedaante, vertimmerd was. Hierdoor, schynt dan 't gemeen gevoelen bevestigd te worden, dat het eerste Stadhuis, ter deezer plaatse, gestigt geweest is; ten ware men wilde vermoeden, dat de naam van *Stad-* of *Stedehuis* meer niet te kennen gaf, dan dat het huis der Stad toebehoorde; in welk geval, men 'er geen *Raadhuis* door zou behoeven te verstaan. Zo lees ik, van *der Stede huys genaempt den engel*, *op der sluys*, dat is, of de Damsluis, of de oude zyds-Kolkssluis, in eene Ordonnantie op het plaatsen der brandgereedschappen van den negenenentwintigsten July des jaars 1550 (*f*). Het bygevoegde woord *oud* geeft, nogtans, wat meer te kennen, en schynt op een geweezen *Raadhuis* te zien. Schoon ik dan belyden moet, uit geene egte bescheiden, te konnen toonen, dat het oudste Stadhuis omtrent de S. Olofs Kapelle gestaan heeft, neig ik nogtans tot het oud en gemeen gevoelen; te meer, om dat, uit oude Schyvers en egte stukken, blykt, dat de S. Olofs-Poort, van ouds, een gevangenhuis geweest is; en dat de gevangenissen, gemeenlyk, in of naby de Stadhuizen, plagten gebouwd te worden.

Stadhuis.

Wanneer dit oudste Stadhuis verlaaten, of tot ander gebruik geschikt werdt, is even onzeker. Vast gaat alleenlyk, dat, in 't be-

Wanneer 'er een Stadhuis op de Plaatse

(*f*) Groot-Memor. N. II. f. 24.

STADHUIS. of *Dam* gestigt werdt.

begin der vyftiende eeuwe, het Stadhuis reeds op *de Plaetse* of Dam gestaan heeft. Sommigen zyn van gedagten, dat dit tweede Stadhuis, digt aan den kant van 't Water of Damrak, stondt (*g*). Doch hiervoor vind ik geenen grond altoos. COMMELIN heeft een' Rentebrief van den agtentwintigsten January des jaars 1418 in 't licht gegeven (*h*), waarby aan *Jan Beth Walichszoon*, die een *erve* aan de Stad opgedraagen hadt, welk aan *die plaetse* gelegen, en aan de eene zyde met der *Stede buys ende erve* belend was, van Stads wege, boven 't gene hy reeds ontvangen hadt, eene jaarlyksche rente van vier gouden-Engelsche Nobelen beloofd wordt: en 't is, onder de nakomelingen van deezen Beth, van hand tot hand, overgeleverd, dat de Vierschaar, die nevens 't Stadhuis stondt, op dit aangekogt erf gestigt is geweest. Doch deeze Vierschaar heeft niet aan den waterkant gestaan; maar byna op gelyke rooijing met het midden der Kalverstraate, gelyk uit alle oude afbeeldsels blykt. Het eigenlyk Stadhuis stondt ten noorden van het erf, waarop, in of na 't jaar 1418, de Vierschaar gestigt werdt: en schynt de Stad het gebouw van *Katryn Mathysen Heyngenszoons Weduwe* gekogt te hebben; alzo men, in den aangehaalden Rentebrief, leest van *der Stede buys ende erve dat Katryn Mathysen Heyngenszoons Weduwe plagh tho te behoren.* Men weet niet zeker, of de Vierschaar terstond in, of kort

na

(*g*) VONDELS Poëzy I. *Deel*, *bl.* 221.
(*h*) *Bladz.* 254.

na 't jaar 1418, volbouwd werdt. Doch het Stadhuis ftondt 'er zekerlyk, reeds voor dien tyd, en wordt, onder den naam van der *Stede huys*, vermeld, in eene Handveft van Hertoge Willem van Beijeren van den jaare 1411 (*i*); waarby, onder anderen, veroorlofd wordt, jaarlyks, Waardyns der Lakenen te kiezen.

STAD-HUIS.

Het Stadhuis en 't S. Elizabets- of H. Geefts-Gafthuis, welk 'er nevens ftondt, werden, in eenen fellen brand, die den drie-entwintigften April des jaars 1421 ontftondt, of verteerd of zwaarlyk befchadigd (*k*). En beide deeze gebouwen eerlang wederom herfteld zynde, verbrandde het Stadhuis andermaal op den drie-entwintigften May des jaars 1452 (*l*).

Het verbrandt tweemaalen.

Het werdt, federt, herbouwd, en eerlang met het S. Elizabets-Gafthuis en Kapelle vergroot, zo dat het, eindelyk, uit drie gebouwen beftondt.

't Wordt herbouwd.

Het noordelykfte gebouw was vroegft tot een Stadhuis aangekogt en geftigt geweeft. Hierop volgde de Vierfchaar, die eenige voeten voorwaards uit getimmerd, en rondsom met yzeren tralien afgeflooten was; boven welken, onder anderen, de metaalen beeldteniffen der Graaven *Willem den VI.*, Vrouwe *Jacoba* en Hertog *Filips van Bourgondie*, benevens *Izabelle van Portugal*, Gemaalin des laatften, in 't kleine, geplaatft waren, die nu nog, in de Kamer der Heeren Thefaurieren, bewaard worden. Tuffchen de tralien der Vierfchaare, lagen, in laater' tyd, eenige haakbus-

Deszelfs gedaante.

(*i*) Handv. *bl.* 111. [15.]
(*k*) Zie II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 226.
(*l*) Zie II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 250.

Stadhuis.

bussen, zo sommigen aantekenen (*m*), wel tot twintig in getal, om, in tyd van nood, de Plaats of Dam schoon te houden. De Vierschaar en de voet van 't noordelyke gebouw waren van witten gehouwen; het overige en grootste gedeelte van 't laatstgemelde van gebakken steen opgemetseld. Tusschen dit gebouw en de Vierschaar, stondt de tooren, die tamelyk hoog, en met een goed uurwerk en slagklok voorzien was. Dit Uurwerk werdt, volgens een besluit der Vroedschap van den jaare 1563 (*n*), vernieuwd. De toorenspits, in 't jaar 1601, wel zes voeten over zyde hellende, werdt, met zonderlinge behendigheid, in den tyd van drie dagen, volkomen wederom regt gezet (*o*). Doch alzo de bouwvalligheid van den tooren voor 't instorten van den zelven vreezen deedt, werdt deszelfs spits, in 't jaar 1615, afgenomen (*p*), en de Steeklok boven 't plat gehangen. Men besloot, sedert, de slagklok te plaatsen op den Jan-Rooden-Poorts tooren (*q*). Agter en bezuiden de Vierschaar, stonden S. Elizabets-Kapel (*r*) en Gasthuis, welken eerlang ook aan 't Stadhuis getrokken werden. In 't Gasthuis, was eene groote zaal, waar de breede Raad, uit de Vroedschap en Rykdom bestaande, en de Watersteden uit het Noorderkwartier van Holland plag-

(*m*) M. Fokkens Amst. *bl.* 100.
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 1 20 *Nov* 1563.
(*o*) Resol. Vroedsch. N. 8 17, 23 *Febr.* 7 *Maart* 1601. *f.* 336 *verso*, 337. *Zie ook* Laurentius Amsteldam.
(*p*) Resol. Vroedsch. N. 11. 10 *Juny*, 1615. *f.* 149 *verso.*
(*q*) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 *Febr.* 1616. *f.* 166 *verso.*
(*r*) Keurb. D. *f.* 216 *verso.*

plagten te vergaderen (*s*). Voor den ingang der zaale, stonden, met gouden letteren, de vier rymregels, vervattende den uitslag van de roekelooze onderneeming der Herdooperen, welken wy, reeds by eene andere gelegenheid (*t*), te boek hebben gesteld. In 't noordelyke gebouw, was ook eene groote en breede zaal, vanwaar, uit de vensters der Voorpuije, 's Lands Plakaaten en der Stede Keuren werden afgekondigd. Voorts, waren hier en hier omtrent de Kamers van Burgemeesteren, Schepenen, Thesaurieren, Secretarissen en anderen, op de eerste, en de Weeskamer, Assurantie-Kamer en Wisselbank, op de tweede verdieping (*u*). De Kamer van Burgemeesteren kwam onder den tooren; om welke reden, van ouds, de Acten, voor Burgemeesteren verleeden, dikwils, uit *het Toorentje*, gedagtekend werden. Zo lees ik, onder anderen, onder eene Acte van den jaare 1548, *Actum den* xij *July a°. ut s°. int thoerntgen prtibus omnibus burgermrn* (*v*). Beneden hadt dit gebouw gevangenplaatsen, naar de zyde van de Vogelsteeg. Doch, in 't jaar 1557, werdt, by de Vroedschap, besllooten, drie huizen in de Gasthuissteeg te koopen, tot vergrootinge van 't Stadhuis, en tot het maaken van meerder gevangenissen (*w*). STADHUIS.

De

(*s*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 233 *verso*, *in marg.* 286 *verso*.
(*t*) *Zie* II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 49.
(*u*) PONTAN. Amst. *Libr.* II. *Cap.* XI. *p.* 210.
(*v*) Geregistr, *in een* oud Register ter Thesaurie. *Kas N.* XI. *in het eerste* of *bovenste Vak*.
(*w*) Resol. Vroedsch. *N.* I. 23 *Dec.* 1557.

STADHUIS. De Vroedschap besluit een nieuw Stadhuis te stigten.

De aanwas der Stad hadt, al sedert eenige jaaren, te wege gebragt, dat het Stadhuis, schoon dikwils vergroot, veel te bekrompen was voor de menigvuldige Collegien en Amptenaars, die 'er, ten dienste der Stede, vergaderen en arbeiden moesten: ook riep de bouwvalligheid van 't gestigt lang om een ander en beter, toen de Vroedschap, in 't jaar 1639, eerst op het aanbouwen van een nieuw Stadhuis begon te raadpleegen (x). 't Leedt egter nog eenige jaaren, eer 't bouwen begonnen werdt. Eerst werden de burgerhuizen gekogt van verscheiden' straaten, in welker plaats, het nieuw gebouw gestigt zou worden (y). Men besloot, eerlang, in May des jaars 1643, met het afbreeken der overgenomen huizen te beginnen (z). Doch, 't zy dat de duurte der bouwstoffen, of het verbranden en herbouwen der nieuwe Kerke, in 't jaar 1645, of beide deeze redenen tevens, en mogelyk nog meer anderen daar toe gelegenheid gaven; 't liep aan tot diep in den Zomer des jaars 1648, eer de huizen van de noordzyde der Gasthuissteeg, benevens alle de huizen, die voor de nieuwe Kerke stonden, afgebroken werden (a). Middlerwyl, was men, eenen geruimen tyd te vooren, begonnen met graaven: en in January des gemelden jaars, waren de roosters in 't Fondament gelegd. Op den twintigsten dier maand, werden de eerste, en op den

De grondslag en eerste Steen van 't gebouw worden gelegd.

zes-

(x) *Zie II. Deel, XV. Boek, bl. 39.*
(y) Resol. Vroedsch. *N.* 18. 28 *Jan.* 1640. *f.* 10 *verso*.
(z) Resol. Vroedsch. *N.* 18. 28 *Jan.* 1643. *f.* 152 *verso*.
(a) Resol. Vroedsch. *N.* 19. 18 *July* 1648. *f.* 198 *verso*.

zesentwintigsten October des jaars 1649, de staatste paalen in 't zelve geheid. 't Getal derzelven beliep dertienduizend zeshonderd negenenvyftig. Doch reeds op den agtentwintigsten October des jaars 1648, was de eerste steen van 't gebouw gelegd, aan den zuidoostelyken hoek, naar de Kalverstraat. Hy was van wit marmer, en omtrent vier voeten dik. Men las 'er deeze woorden op: Stadhuis.

Dezen eersten Fondamentsteen is gelegd door

Gerbrandt Pancras,
Jacob de Graef,
Sybrant Valckenier,
en
Pieter Schaep.

Der Heeren Burgermeesteren Soonen en Neeven.
Den 28 *October* M. DC. XLVIII.

De Burgemeesters, die, ten dien tyde, regeerden, waren Mr. Wouter Valckenier, Dr. Gerard Schaep, Heer van Kortenhoef, Gerbrand Claesz. Pancras en Cornelis de Graef, Vryheer van Zuidpolsbroek. De laatste was, nevens de Heeren Anthony Oetgens van Waveren, Jan Huydecoper en Jan Cornelis Geelvinck, by de Vroedschap, verkooren, om opzigt te hebben over 't bouwen. 't Ontwerp van 't Gestigt, gemaakt door de Bouwmeesters *Jacob van Kampen* en *Daniel Stalpert*, werdt, na veel raadpleegens, goedgekeurd. Men viel,

Stadhuis.

viel, van toen af, vlytiglyk aan 't bouwen. Doch de onkosten des jaars 1650, en de opgekomen oorlog met den Staat van Engeland, die de Stad veel kosten baarde, schynen het werk eenigszins gestremd te hebben. Immers, de Vroedschap besloot, toen die oorlog op 't hevigst was, maar eene verdieping te zetten op 't gebouw (*b*), welk men anders hooger zou hebben opgetrokken. In dit besluit, kwam egter verandering, na het treffen der Vrede met Engeland, in 't jaar 1654; alzo de inkomsten der Stad toen wederom eenigszins waren aangewassen. Men vondt dan geraaden, het Stadhuis, volgens het eerste Ontwerp, te volbouwen (*c*). En 't werk werdt zo yverig voortgezet, dat de Wethouderschap, op den negenentwintigsten July des jaars 1655, haare intrede deedt in 't nieuwe gebouw (*d*), welk egter toen nog geen dak hadt. Wy hebben elders aangetekend, hoe 't ongelukkiglyk verbranden van het oude Stadhuis, op den zevenden July des jaars 1652, de Regeering genoodzaakt hadt, haaren intrek te neemen in 't Prinsenhof, terwyl eenige byzondere Kamers elders geplaatst werden (*e*). Van hier werdt alles, ten gemelden tyde, naar 't nieuwe gebouw overgebragt. De kap of het dak werdt ook allengskens voltooid, en grootendeels met leijen gedekt, blykende, uit de *Stads Registers*, dat, nog tot in 't jaar 1682, een

De Wethouderschap doet haare intrede in 't nieuwe gebouw.

Het oude was te vooren afgebrand.

(*b*) Resol. Vroedsch. *N.* 21. 27 *Juny* 1653. *f.* 95.
(*c*) Resol. Vroedsch. *N.* 21. 10 *Febr.* 1655. *f.* 231.
(*d*) Resol. Vroedsch. *Lt.* A. 30 *July* 1655. *f.* 1.
(*e*) *Zie* II. *Deel*, XVII. *Boek*, *bl.* 187.

een gedeelte ten minste van 't gebouw, met roode pannen, gedekt geweest is (*f*). Eenige jaaren laater, is de kap van zwaar Iersch hout vernieuwd (*g*). Ook wordt het gantsche gebouw, door eene geduurige toezigt en onophoudelyken arbeid, in welstand onderhouden.

STADHUIS.

'T Stadhuis, welk, midden in de Stad, aan den Dam, met den voorgevel naar 't oosten, gebouwd is, bestaat, boven den grond, uit drie verdiepingen. De eerste of onderste is binnenswerks twaalf voet negen en een derde duim Amsterdamsche maat hoog; de tweede en derde ieder zevendertig voet. Het dak, dat niet spits toeloopt, maar, van vooren, van agteren, en ter wederzyde, op den kruin, omtrent vier voet breed, en met leijen gedekt is, is ruim vyfentwintig voeten hoog. In 't midden van het dak, regt boven de groote zaal, van welke wy beneden nader spreeken zullen, legt een vlak looden plat, ter lengte van honderdentwintig, en ter breedte van zevenvyftig voet en omtrent agt duim. 't Gebouw is, buitenswerks, langs den voor- en agtergevel, breed tweehonderd twee-en-tagtig voet, vier en een derde duim; en diep, van het midden-uitstek van den voor-, tot het midden-uitstek van den agtergevel, tweehonderd vyfendertig voet en vier duim. De hoogte van 't gebouw, met het dak, doch zonder den Tooren, is honderd en zestien voet, en om-

Gedaante van 't Stadhuis van buiten.

(*f*) Resol. Vroedsch. *Lt.* O, 5 *Dec.* 1682. *bl.* 141.
(*g*) Resol. Vroedsch. *Lt.* K, 12 *Dec.* 1685. *bl.* 11, *Lt.* AA. 1 *Sept.* 1700. *f.* 781.

STADHUIS.

omtrent drie vierde deelen van een duim. De Tooren, zo ver dezelve boven 't dak uitsteekt, is, met zyn kap en lantaarn, zesenzestig voet, negen en een half duim hoog. In den voor- en agtergevel, zyn drie uitstekken of pavilioenen, een in 't midden, en twee ter wederzyde van elken gevel, in breedte en diepte, met elkanderen overeenkomende. De midden-uitstekken zyn ieder negenentagtig voet en een duim breed, en springen zeventien voet en agt duim van het naakte werk vooruit. De wederzydsche of uiterste uitstekken hebben ieder eene breedte van twee-enveertig voet en zes duim, op eene diepte van niet meer dan vier voet. De zydgevels of wanden, die eveneens gebouwd zyn, hebben ieder ook drie uitstekken: de middelsten zyn ieder negenenzeventig voet drie en een half duim breed, en springen slegts een weinig voorwaards uit: de uitersten komen, in breedte en diepte, volkomenlyk, met die der voor- en agtergevelen overeen. De twee tusschenruimten tusschen de drie uitstekken in den voor- en in den agtergevel zyn even breed, te weeten vierenvyftig voet, twee en drie vierde duim. De tusschenruimten tusschen de uitstekken der wanden beslaan ieder maar omtrent negentien voet in de breedte. Het onderste van 't Stadhuis is als een voetstuk gehouwen, en, rondsom 't gebouw, tot aan de eerste Lyst, agttien voet, vyf en drie vierde duim hoog. Onder den grond, is 't gebouw, tot omtrent zeven voet boven 't heiwerk, van gebakken steen opgemetseld. Al 't overige buitenwerk bo-

boven den grond bestaat uit witten gehouwen Breemer- en Bentheimer steen. Stadhuis.

In 't voetstuk van 't gebouw, staan rondsom twee-enzeventig eenigszins langwerpig vierkante Lichten, die van buiten met dikke koperen en yzeren tralien bezet zyn; drie in ieder der agt uiterste uitstekken van de voor-, zyd- en agtergevels: vyf in ieder der vier tusschenruimten van de voor- en agtergevels, en twee in ieder der vier tusschenruimten van de zydgevels. In 't midden-uitstek van den agtergevel, staan agt dierge-lyke Lichten, een noordwaards, een zuidwaards, en zes naar 't westen, drie aan drie, ter wederzyde van een langwerpig vierkanten ingang, naar welken, men, langs zes steenen trappen, opgaat, en die met twee deuren geslooten wordt. Doch in 't midden-uitstek van den voorgevel, zyn, in de plaats deezer Lichten, negen ronde boogen, naar welken men met vier steenen trappen opgaat, zeven oostwaards, een noordwaards, en een zuidwaards; welke twee laatsten, met yzeren tralien, geslooten zyn. Voorts, zyn, aan elken midden-uitstek van de zydgevels, zes lichten in 't voetstuk. Door alle deeze lichten, worden de vertrekken van de onderste verdieping boven den grond verlicht. De Lyst, die 't voetstuk dekt, is, aan de vier hoeken van 't gebouw, en aan de twee hoeken van 't midden-uitstek van den voorgevel, voorzien van zes groote Lantaarens. Langs de lichten van 't midden-uitstek en de twee tusschenruimten van 't voetstuk van den noorder-zydgevel, door welken, de gaande,

Lichten.

Ingang van vooren en van agteren.

Stad-huis. ry voor de gyzeling licht schept; staat een yzeren hek van zwaare en lange scherpe spietsen, tot verzekering dezer plaatse.

Kolommen. Boven de Lyst van 't voetstuk, staan rondsom 't gebouw, langs de tweede verdieping, vierennegentig Kolommen van de Romeinsche of samengestelde bouworde, die, met de *Basementen* en *Kapiteelen*, zesendertig voet en vyf duim hoog zyn: te weeten, in ieder midden-uitstek van den voor- en agtergevel, agt van vooren en twee aan elke zyde: in ieder uiterste uitstek van de voor-agter- en zydgevels, vyf; te weeten, vier van vooren, en een naar elke binnen-zyde. In elke tusschenruimte van den voor- en agtergevel, staan vier Kolommen, en in ieder midden-uitstek van de zydgevels, zeven. Tusschen ieder paar Kolommen, staan twee lichten boven elkanderen, die beide zo breed zyn als de lichten der eerste verdiepinge boven den grond; doch het bovenste is juist vierkant, en het onderste tweemaal zo hoog als het bovenste. In elke tusschenplaats van de zydgevels, is, in 't midden van vier evengroote vierkante lichten, een rond licht, waar door de trappen en portaalen, die naar de derde verdieping leiden, verlicht worden.

Sieraad der Lichten. Tusschen de onderste en bovenste lichten, en tusschen de twee bovenste vierkante lichten van de tusschenruimten der zydgevelen, hangen sierlyk uitgewerkte Festonnen: de ronde lichten zyn met eenen fraai gehouwen krans omvangen. Boven de Kroonlyst der Kolommen, van welken wy gesproken hebben, staat, langs de derde verdieping van 't ge-

gebouw, een gelyk getal van Korinthische Kolommen, die maar zeven vyftigste deelen van een duim hooger zyn dan de eerstgemelden, en tusschen welken, een gelyk getal van lichten en festonnen, in den zelfden rang, grootte en gedaante, geplaatst zyn: zo dat de lichten, zo wel als de kolommen en sieraaden der derde verdiepinge, regt boven die der tweede verdiepinge staan. Doch even onder de Kroonlysten der tweede en derde verdiepinge, zyn, in elke tusschenruimte der zydgevelen, nog zes laage, doch even breede lichten, drie onder, en drie boven, in alles vierentwintig in getal, en tot meer verlichting der trappen dienende. Op de Kroonlyst deezer tweede ry Kolommen, rust het dak: op ieder der vier hoeken van welk, eene vergulde Keizerlyke Kroon, het wettiglyk verkreegen sieraad van het wapen der Stad, door vier vergulde Adelaars, die, staart tegen staart, op een wit steenen voetstuk staan, gedraagen wordt. De Adelaars, die, op den zuidoosterhoek, tegen over de Kalverstraat, staan, zyn van gegooten, de anderen allen van geslaagen koper gemaakt. Uit het dak, welk zesendertig dakvensters heeft, steeken agttien witte steenen Schoorsteenen, te weeten, vier uit het voor-, vier uit het agterdak, en vyf uit ieder der twee zyddaken; welke schoorsteenen even eens gebouwd, en, aan alle zyden, met festonnen behangen zyn. Onder ieder der vier binnenwaardsche hoeken van de zyddaken, is een groote waterbak gemetseld, die altoos rykelyk voorzien gehouden

Stadhuis.

Kroonen en Adelaars op het dak.

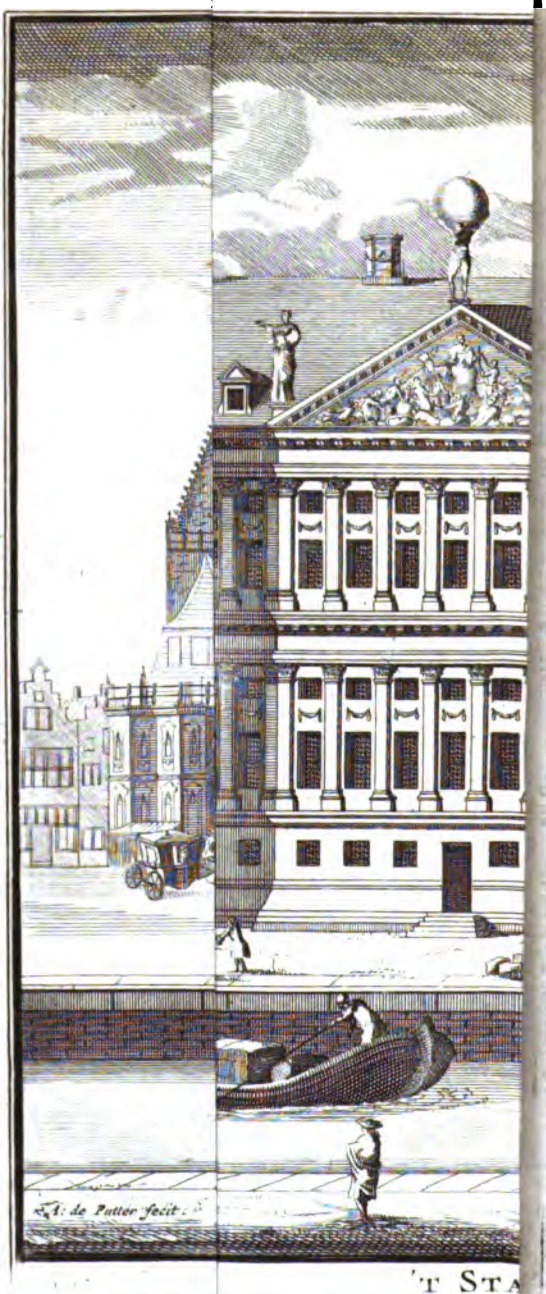
Dakvensters en Schoorsteenen.

Waterbakken.

STAD-HUIS. den wordt van water, op dat men zig daarvan, by ongeval van brand, zou konnen bedienen; ten welken einde, ook boven in 't Stadhuis, twee brandspuiten geplaatst zyn, beide aan de westzyde, ter wederzyde van het houten gewelf, boven de Krygsraads-Kamer, die wy, wat laager, beschryven zullen. In ieder der vier waterbakken, legt eene buis, die onder 't dak uitkomt, en aan welke, by ongeval van brand, de slangen der brandspuiten konnen geschroefd worden. De zoldering onder 't dak, die met steenen gevloerd is, loopt langs de drie zyden der twee open Binnen-plaatsen oostwaards tot tegen 't voetstuk van den Tooren, en westwaards tot aan het houten gewelf van de Krygsraads-Kamer, van welk gewelf zy, met een houten beschot, afgesloten is.

Frontespies of Kap van den voorgevel. Ieder der bovenste Kroonlysten van den voor- en agtergevel pronkt met eene grootsche Frontespies of Kap, waarin een aanzienlyk getal van meer dan leevensgrootte marmeren beelden, door den beroemden *Artus Quellyn*, uitgehouwen zyn. De kap van den voorgevel is twee-entagtig voet breed, en, in 't midden, agttien voet hoog. In den zelven, ziet men Amsterdam verbeeld, als eene staatelyke Maagd, draagende het wapen der Stad op de regter knie, en de Keizerlyke Kroon op het hoofd. Haar zetel wordt van twee leeuwen bewaard. Zy heeft een Olyftak in de hand, en vier zeenimfen reiken haar, van wederzyde, kransen toe, terwyl twee anderen haar aard- en boomvrugten in den schoot storten. Neptuin, op zyne Schelp-

koets

'T STA

koets, met den drietand gewapend, bekleedt haare regter zyde, en voor den zetel, dobberen twee Tritons, en eenige andere ſtroomgoden en godinnen. Op de lyſt der Frontespies, ſtaan drie metaalen beelden, die ieder twaalf voeten hoog zyn, de *Vrede*, met den palmtak in de regter-, en Merkuurs ſlangenſtaf in de linker hand, in 't midden, en de *Voorzigtigheid* en *Regtvaardigheid*, ter wederzyde. In de Fronteſpies van den agtergevel, die in gedaante en grootte met die van den voorgevel overeenkomt, is de Koophandel der Stad, ook in de gedaante eener aanzienlyke vrouwe, afgebeeld. Zy heeft den gevleugelden hoed van Merkuur op 't hoofd; het Koggeſchip uit het zegel der Stad, waarvan men de maſt, de ree en de aangeſlaagen zeilen ziet, agter zig; en is voorts omringd van allerlei Stuurmans-gereedſchap. 't Y en de Amſtel zitten, in de gedaante van twee aloude Stroomgoden, voor haar. De bewooners der vier deelen des Aardkloots komen haar, van de eene en de andere zyde, de vrugten van elk geweſt aanbieden. Op de lyſt, ſtaan, even als op die van den voorgevel, ook drie even groote metaalen beelden; te weeten, een *Atlas*, die een Hemelkloot, welks tekenbeeldteniſſen ſierlyk verguld zyn, op de ſchouders torſt, tuſſchen de beelden der *Maatigheid* en *Wakkerheid*. De Tooren van 't gebouw ſtaat, midden in 't dak van den voorgevel, op een voetſtuk, dat negenendertig voet en twee duim breed en diep is, en maar weinig boven het dak uitſteekt. De tooren zelf is

Stadhuis.

Frontespies of Kap van den agtergevel.

Tooren.

Stadhuis. rond, en, tot aan den kap toe, die op agt halve Korinthische Kolommen rust, eenenveertig voet en drie duim hoog. De kap is zeventien voet hoog, en op dezelve rust een lantaarn van agt voet zes en een halve duim, op welken, een windwyzer staat, verbeeldende het Koggeschip uit het zegel van

Klokkenspel. de Stad. In den Tooren, hangt een konstig Klokkenspel, behalve de gewoonlyke slagklokken. De Ton van 't speelwerk is zeven en een halve voet groot over 't kruis, weegt vierduizend vierhonderd vierenzeventig ponden, en heeft zevenduizend tweehonderd gaatjes tot het stellen der nooten. *Michiel Servaas Nouts* van Delft is de eerste geweest, die, op den tienden January des jaars 1695, tot *Klokkenist* en *Tonnist* van 't nieuw gebouwd Stadhuis werdt aangesteld(*b*).

Kelders en vertrekken onder den grond. Tot hiertoe, hebben wy 't Stadhuis alleenlyk van buiten beschouwd. Nu treeden wy, door een' der boogen van 't midden-uitstek des voorgevels, naar de onderste verdieping van 't gebouw. Laager en onder deezen grond, zyn egter ook eenige ruime overwelfde Kelders en Vertrekken, die tot verscheidenerlei gebruik dienen. Men heeft aldaar, in den noordelyken vleugel van 't gebouw, diepe overwelfde gevangen kelders, naar welken men, uit de wooning van den Cipier, met vyftien steenen trappen, nederwaards gaat. Zy scheppen licht van de noordelyke open plaats. Oostwaards, zyn drie dubbele hokken, in vyf gevangenplaatsen

(*b*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 179.

sen verdeeld. De gang voor ieder dubbel hok wordt met een' zwaare deur afgeslooten, om den gevangenen de gelegenheid te beneemen van met elkanderen te spreeken. Noordwaards zyn twee paar enkele hokken, in den gang voor welken, tusschen elk paar, ook een deur is. De hokken zyn wyders ook nog met byzondere deuren afgeslooten, en ieder hok is voorzien van eene kreb en heimelyk gemak. Aan de zelfde zyde, is een Wynkelder en een Bierkelder, en westwaards een Strookelder, een Turf hok en twee Provisiekelders ten gebruike van den Cipier. In den zuidervleugel van 't gebouw zyn twee zeer groote overwelfde kelders, die met eenen zwaaren muur van elkanderen afgescheiden zyn. De westelyke, die haaren ingang heeft beoosten de zuidwester opgangen naar de tweede verdieping, dient tot berging van koolen, potten en andere gereedschappen, ten gebruike van den Æssayeur van de Wisselbank, en strekt zig voor onder zyne Kamer tot aan de zuider open Plaats uit. De oostelyke kelder, die onder de Kamer van den Ontvanger der Wisselbank legt, strekt tot eene bewaarplaats van den schat der Wisselbank, en heeft eenen zorgvuldiglyk afgeslooten toegang, van welken Commissarissen de sleutels bewaaren.

Stadhuis.

Doch boven deeze Kelders, op de onderste verdieping, komt men, van vooren, door de zeven voorgemelde boogen in eene lange Gaandery, die tien voet diep, en langs de geheele breedte van het midden-uitstek des voorgevels, uitgestrekt is. Ten weder-

Gaandery voor de Vierschaar.

STAD-HUIS.

einde deezer gaanderye, treedt men, door twee boogen, van gelyke grootte, als de voorgemelde zeven, die, allen vier, door zwaare houten deuren, konnen gesllooten worden, verder binnenwaards. Voorts, ziet men, uit de gaandery, tusschen de twee paar boogen, in de Vierschaar, naar welke men, door de boogen aan de zuidzyde, den naasten toegang heeft.

Vier-schaar.

De VIERSCHAAR is dertig voet negen en een zeventiende duim breed, negentien voet en drie duim diep, en vierenvyftig voet, tien en drie vierde duim hoog. De ingang der zelve, zuidwaards, is met twee zwaare koperen deuren geslooten, die elf voet hoog, samen zes voet breed, en voor twee derde deelen, naar boven doorlugtig, en met konstig gewerkte tralien versierd zyn. Op de tralien van de westerdeur, leggen een regt en een gevlamd zwaard, kruislings over elkanderen vastgestrikt; op die der oosterdeur een geessel, over welken, twee bliksemschigten, in 't midden met arends vleugels gedekt, kruiswyze, geplaatst zyn. Ieder deur heeft daarenboven drie geboogen boomtakken, met bladeren gedekt; tusschen welken, in de wester deur, het zegel, en in de ooster deur, het wapen der Stad vastgemaakt zyn. Daar de deuren elkanderen in 't midden raaken, ziet men een' stam van een' boom met een' slang omslingerd. Tot zo ver, zyn de deuren doorlugtig. Doch laager, daar zy niet doorlugtig zyn, en elk eenige doodshoofden, en twee kruiswys leggende schenkels draagen, leest men, op

de

de eene en de andere deur, het vers van Virgilius. Stadhuis.

Discite justitiam moniti, Et non temnere divos.

dat is,

Leert regtvaardigheid betragten,
En geen Godheên te veragten.

Men ziet, uit de voorgemelde gaandery westwaards in de Vierschaar, door drie boogswyze openingen, die agt en een halve voet hoog, zes voet breed, en ook met getakte koperen tralien bezet zyn. Om ieder der drie middelste tralien, zyn twee slangen geslingerd: boven ieder paar slangen, staat Merkuurs gevleugelde hoed. De slangen zyn een zinnebeeld van de verleiding ten kwaade. Onder aan de lyst van ieder der drie koperen tralien, zyn zes ronde gaten, om daaruit, in tyd van nood, snaphaanen of diergelyk schietgeweer te leggen, en den Dam te bestryken. Ter wederzyde van den ingang der Vierschaare, zyn twee, en regt daar tegen over, nog twee kleine boogswyze openingen, insgelyks, met getakte tralien bezet. Van binnen, is de Vierschaar, grootendeels, van wit marmer gebouwd. In 't westen, staat een marmeren Regtbank, tot welke men langs drie diergelyke trappen optreedt. Op deeze bank, zitten de Schout en de negen Schepenen, wanneer de vonnissen der ter dood veroordeelde misdaadigen gelezen wor-

Stad-huis.

den. Ten noorden, ten zuiden en ten oosten, ſtaan twee ryen geſtreepte of uitgehoolde kolommen, ieder ry van een en twee paar boven elkanderen; doch in de vier hoeken ſtaan halve kolommen. De onderſten zyn van de Joniſche orde, en omtrent vyftien voeten hoog: de bovenſten, die van de Korinthiſche orde zyn, bereiken de hoogte van agttien voet. Ten weſten ſtaat ook diergelyk eene bovenry Korinthiſche kolommen. Doch beneden ziet men, in de plaats der Joniſche kolommen van de overzyde, twee paar naakte Vrouwenbeelden, die drie vakken van een ſcheiden, welken juiſt zo groot zyn als de openingen aan de ooſtzyde, en regt boven en in den rug van den zetel der Regteren komen. De Vrouwenbeelden vertoonen de veroordeelde misdaadigen. De twee buitenſten bedekken, uit ſchaamte, haare aangezigten met de handen. De handen der twee anderen zyn op den rug vaſtgeboeid. In de drie vakken, zyn drie aloude geſchiedeniſſen, overkonſtig, in marmer, uitgehouwen. In het middelſte, beſlegt Salomo den twiſt tuſſchen de twee vrouwen, over het leevende kind: in het noordelyke, doet de Roomſche Burgemeeſter Brutus zyne twee Zoonen onthalzen; en in het zuidelyke, laat Koning Zaleukus zig een oog uitſteeken, om één der oogen van zynen misdaadigen Zoon te behouden. Tuſſchen de twee paaren Vrouwenbeelden, zyn twee ſmaller vakken, ſierlyk met loofwerk doorwrogt. In het noordelyke, ziet men 't wapen der Stad, en in 't zuidelyke, het Kogge-

geschip uit het Stads zegel. Regt tegen over de smalle vakken, staan, in 't oosten, in twee diergelyke vakken, tusschen de Jonische kolommen, de beelden der Geregtigheid en Voorzigtigheid, kleiner dan leevensgrootte. Boven deeze vier vakken, in 't westen en in 't oosten, en op de zelfde hoogte, in 't noorden en in 't zuiden, zyn agt langwerpige smalle vakken, waarin de wapens van agt regeerende en Oud-Burgemeesteren, die, in 't jaar 1658, in 't leeven waren, geplaatst zyn, zynde 'er, juist in dat jaar, vier van de twaalf overleeden. De agt overgebleevenen waren Gerard Schaep, Nicolaas Corver, Anthony Oetgens van Waveren, Frans Banning Kok, Cornelis Bicker, Johan Huydecoper, Cornelis de Graef en Franc van der Meer. Wyders, ziet men, in het verhemelte, boven den zetel der Regteren, twee bondelbylen boven de regtsoefeningen van Zaleukus en Brutus; een kruiswys geplaatst zwaard en palmtak, gedekt met een oog in een bestraalden kring, boven Salomos regtsoefening, en twee Meduzas hoofden boven de smalle vakken uitgehouwen. In 't noorden der Vierschaare, regt over den ingang, staat een marmeren gestoelte, waarin de Secretaris zig plaatst, om de doodvonnissen te leezen. Op dit gestoelte, van vooren, is de *Stilzwygendheid* afgebeeld, door eene vrouw met den vinger op den mond, by een doodshoofd, en een vliegende gans, met een' steen in den bek. In den rug van 't gestoelte,

Stadhuis.

Stadhuis. te, zyn schreijende kinderen, met een doodshoofd by zig, uitgehouwen. En ter wederzyde van het zelve, ziet men twee slangen om een boom geslingerd, die elk een appel in den bek hebben, konstiglyk, afgebeeld. Regt over dit gestoelte, in 't zuiden, ter wederzyde van den ingang en de Jonische kolommen, staan diergelyke twee om een boom geslingerde slangen in marmer uitgehouwen. In 't vak tusschen de Korinthische kolommen in 't noorden, regt boven den zetel van den Secretaris, staat Amsterdam, als eene Maagd verbeeld, op een langwerpig vierkant zwart marmeren voetstuk, met Merkuurs slangenstaf in den regter arm, terwyl zy, met beide de handen, Stads Wapenschild voor de linker borst houdt. Zy heeft de Keizerlyke Kroon op 't hoofd, en aan haare voeten, leggen twee leeuwen. Ter wederzyde van de Maagd, hangen, aan aartige festonnen, de Wapens der vier Burgemeesteren, onder welker Regeering, de eerste steen van 't Stadhuis gelegd is, twee aan elke zyde. Op 't zwart voetstuk, staat, met gouden letters:

IV. Cal. Nov. CIↃ. IↃ. C. XLVIII.

QUO COMPOSITUM EST BELLUM
QUOD FOEDERATI INF. GERMAN.
POPULI CUM TRIBUS PHILIPPIS
POTENTISSIMIS HISPANIARUM
REGIBUS TERRA MARIQUE PER
OMNES FERE ORBIS ORAS ULTRA
OCTOGINTA ANNOS FORTITER
GESSERUNT ASSERTA PATRIÆ

LI-

LIBERTATE ET RELIGIONE
AUSPICIIS COSS.
PACIFICATORUM OPTIMORUM
GERBR. PANCRAS, JAC. DE GRAEF,
SIB. VALCKENIER, PET. SCHAEP,
CONSULUM FILII ET AGNATI
JACTO PRIMO FUNDAMENTI
LAPIDE HANC CURIAM
FUNDARUNT.

Stadhuis.

dat is,

Den negenentwintigsten October (1) *des jaars een duizend zes honderd agt en veertig, waarin de oorlog, dien de vereenigde Nederlandsche Volken, met drie Filippen, de magtigste Koningen van Spanje, te lande en ter zee, schier door alle de deelen der weereld, meer dan tagtig jaaren lang, dapperlyk gevoerd hadden, geëindigd, en de Vaderlandsche Vryheid en Godsdienst bevestigd werden; hebben, onder de begunstiging van Burgemeesteren, de beste Vredemaakeren, Gerbrand Pancras, Jacob de Graef, Sybrand Valckenier en Pieter Schaep, der Burgemeesteren Zoonen en Neeven, door het leggen van den eersten grondsteen, dit Raadhuis gestigt.*

Ter wederzyde van 't voetstuk, waarop dit Opschrift uitgehouwen is, leggen het Y en de Amstel, in de gedaante van twee aloude stroom-

(1) Anders, wordt het leggen van den eersten steen van 't Stadhuis, overal, op den agtentwintigsten October gesteld.

STADHUIS.

ſtroomgoden. Het Y, welk ten weſten legt, leent op een anker, en ſtort een' viſchryken ſtroom uit zyn watervat. 't Beeld heeft eene Stevenkroon op 't hoofd, een roer in de linker hand, het Amſterdamſch Koggeſchip, met aangeſlaagen zeilen, agter, en een zeegedrogt onder zig. De Amſtel, die ten ooſten geplaatſt is, zit rondsom in biezen, lis en andere ſtroom- en ſlootgroente; heeft eene kroon van waterloof op 't hoofd, eene kruik op den ſchoot, en een Otter, die beide de pooten om zyn linker been geſlaagen heeft, by zig. Tegen over 't vak, waarin dit alles verbeeld is, heeft men een diergelyk, in 't zuiden der Vierſchaare, welk met twee houten deuren geſlooten is, die in Burgemeeſters Kamer open gaan. Burgemeeſteren plaatſen zig in deeze opening, wanneer de Vierſchaar geſpannen wordt. Aan de weſt- en ooſtzyde van de Vierſchaar, boven, tuſſchen de Korinthiſche kolommen in, zyn, ter wederzyde, drie langwerpige openingen, die met glasraamen plagten geſlooten te zyn; doch nu, doorgaands, immers aan de weſtzyde, open gehouden worden, om te meer lichts, door de raamen der voorpuije, te doen vallen op den grooten opgang, agter de Vierſchaar. Om dezelfde reden, is ook 't gewelf der Vierſchaare niet beſchilderd. Zelfs heeft men 't gewelf boven den gemelden opgang, dat met een vlugt vogelen en twee wigtjes, voerende een wimpel, waarop ſtondt, AUDI & ALTERAM PARTEM, plagt bemaald te zyn, doen overwitten.

Ter

Ter wederzyde van de Vierschaar, is een ruim Portaal, waaruit men, langs een' opgang van zeventien en zeven steenen trappen, van de eene en de andere zyde, naar de tweede verdieping klimt. Tegen over den noordelyken opgang, is de *Kamer der Stads roêdraagende Booden*, en tegen over den zuidelyken, slegts eene looze deur. Uit de twee Portaalen, komt men in eene gaandery, die, ten zuiden, rondsom eene groote langwerpig vierkante open plaats loopt, en alwaar de voornaamste vertrekken van de eerste verdieping hunnen ingang hebben. Hier ontmoet men eerst den ingang naar de twee *Vertrekken der Boekhouders van de Wisselbank*; daarna den ingang naar de drie vertrekken der *Commissarissen van dezelfde Bank*, allen in 't oosten: voorts, in den zuidoostelyken hoek, twee gemakkelyke steenen opgangen naar de tweede verdieping nevens elkanderen, die gemeenlyk, des nademiddags, beneden met twee deuren, en boven met een yzeren hek gesloten gehouden worden. Hierop volgen, in 't zuiden, de ingangen der twee vertrekken van den *Ontvanger* en van den *Essaijeur van de Wisselbank*; waarop men wederom, in den zuidwestelyken hoek, een dubbelen opgang naar de tweede verdieping ontmoet, die, even als de voorgemelden, des nademiddags, gesloten wordt. In 't westen der Gaanderye, zyn twee ingangen naar de vertrekken der *Concberge* of Kastelein van 't Stadhuis, die te gelyk het hoofd der roêdraagende Booden is. Ten noorden, komt men, uit de Gaanderye,

Stadhuis.

Vertrekken der eerste of onderste verdieping.

STAD-HUIS.

derye, door twee groote poorten, op de open plaats. In de Gaandery, die regt agter den grooten dubbelen opgang naar de tweede verdieping legt, schept men, door vier openingen, die naar buiten met glasraamen, en binnenwaards met yzeren tralien bezet zyn, slegts weinig licht van eene meer betimmerde open plaats. Ook heeft men, in deeze Gaandery, geene andere vertrekken dan de *Kamer der Burgerwagt*, en eene *Kamer*, die nog onlangs *tot den Ontvangst der Stads Excyns van 't Beestiaal* plagt gebruikt te worden; doch nu, tot berging van ongemunt zilver, door den *Ontvanger van de Wisselbank*, gebruikt wordt, in 't oosten; by ieder van welke twee Kamers, nog een byzonder vertrek is. Voorts, zyn 'er, ter wederzyde, nog twee vertrekken, die tot berging van turf, hout en andere noodwendigheden dienen. In den noordoostelyken hoek deezer Gaanderye, is ook een opgang naar de tweede verdieping, die met een yzeren hek afgeslooten is, welk niet, dan by byzondere gelegenheden, geopend wordt. By deezen opgang, heeft de Schryver van 't Woord een vertrekje, daar hy 't Wagtwoord schryft, om het, vervolgens, verzegeld, aan de Provoosten, en aan de Kapiteinen, die de wagt hebben, rond te brengen.

Portaal binnen den opgang van den agtergevel.

De opgang voor den agtergevel leidt naar een aanzienlyk Portaal, welk twee-endertig voet, negen duim breed, en twee-enveertig voet, drie en een derde duim diep is. 't Gewelf van dit Portaal rust op zes zwaare vierkante pilaaren. In 't zuiden, ontmoet

Vertrek-

men

men hier eerst den ingang naar het groote vertrek der Concherge, welk, met een gang, van de lichten aan de straat afgescheiden is. Daar na, den ingang naar een geringer vertrek der Concherge, en voorts een doorgang naar de Gaandery rondsom de zuider open plaats, en naar het voorste gedeelte van 't gebouw. In 't oosten, komt men, uit dit Portaal, door eene ruime poort, in een vertrek, dat voorheen tot eene Wapenkamer geschikt was, en nu door de Ruiterwagt, die tot bewaaringe van 't Stadhuis aangesteld is, gebruikt wordt. In 't noorden van 't Portaal, heeft men eerst den ingang naar de wooning van den *Cipier*. Hier komt men eerst in een voorhuis; voorts in een Portaal, en uit het zelve in de *Verhoorkamer*, alwaar de beschuldigden, op de aanklagte van den Hoofd-Officier, door Schepenen, gehoord, en ook aan de paleije gebragt worden. In 't gewelf, welk in twee vakken verdeeld is, zyn fakkels, roeden, tangen en ander foltertuig, konstiglyk, uitgehouwen. Uit de Boeijen, zyn twee toegangen naar deeze Kamer. Langs den eenen, worden de gevangenen derwaards gebragt, als zy tot halsstraffe gevorderd, of *Capitaal* voorgesteld: langs den anderen, als zy blootelyk verhoord worden. Op de Verhoorkamer noordwaards, volgt een slaapvertrek, daarna eene groote zaal, en vervolgens nog een tweede vertrek, ten gebruike van den Cipier. Agter al deeze vertrekken, loopt, in 't oosten, een breede en lange gang, die met eene deur aan 't groote Portaal uitkomt, en de toegang naar de Boeijen en gyzeling is. In deezen gang, ontmoet men eerst ten westen twee ver-

Stadhuis. Vertrekken in dit Portaal.

Stadhuis. vertrekken, waarin de misdaadigen worden geleid, als zy verhoord, aan de paleije gebragt, of *Capitaal* voorgesteld zullen worden. Oostwaards loopt een gang langs de zuidzyde der noorder binnenplaats, in welken gang, drie afgeslooten gevangenplaatsen zyn, elk uit twee hokken bestaande. Juist zulke drie gevangenplaatsen zyn 'er, in een gang, langs de noordzyde der noorderbinnenplaats, die tot eene *Schouts gyzeling* dienen. Regt agter deeze, is de *Civile* gyzeling, uit vyf ruime gevangenplaatsen bestaande, van welken het oostelykste voor vrouwen geschikt is. Alle deeze gevangenplaatsen zyn van de vereischte krebben en heimelyke gemakken voorzien. Voor dezelven loopt een gang, licht scheppende van tusschen 't Stadhuis en de nieuwe Kerke. In den eerstgemelden breeden en langen gang, is oostwaards een ruime afgang naar de noorder binnenplaats, alwaar zulken, die ter dood verweezen zyn, 's daags voor de uitvoering van 't vonnis, de dood aangezeid wordt. Deeze Plaats is, noordwaards en zuidwaards, met hooge houten beschotten, betimmerd, op dat men de gevangenen uit de gaanderye niet zou konnen zien, of toeroepen. In de gaanderyen en portaalen der onderste verdiepinge, hangen, tegenwoordig, op bekwaame afstanden, zevenentwintig lantaarnen, die 's avonds ontstoken worden.

Ingang der tweede verdieping. Van de eerste verdieping, treeden wy, langs den grooten trap agter de Vierschaar, naar de tweede, door den voornaamsten ingang van vooren, in welken, twee geweldig zwaare doorlugtige koperen deuren hangen,

gen, waarin twee boomstammen, met bladen gedekt; twee zonnebloemen en twee zwaare Palmtakken afgebeeld zyn. Aan elke zyde van dien ingang, is een boogswys open vak, welk ook met dikke koperen getakte tralien, over welken twee ankers, kruiswys leggende, en in 't midden twee slangen afgebeeld zyn, geslooten is. Boven deeze boogswyze open vakken, zyn twee langwerpig vierkanten, in ieder van welken, twee kruiswys leggende palmtakken, die eene Stevenkroon ondersteunen, en over welken, een' slang in de rondte legt, van koper gegooten, geplaatst zyn. Door deezen ingang, komt men op de groote Burgerzaal, een pronkstuk van geregelde Bouwkunde. De ingang zelf is, binnenwaards, ter wederzyde, bezet met half doorgezaagde witte en bonte marmeren Korinthische kolommen, die, by drommen, tegen elkanderen staan, en met haare Kapiteelen en Lyst omtrent dertien voet hoog zyn. Boven de lyst deezer kolommen, is, op een voetstuk van anderhalf voet hoog, *Amsterdam*, in de gedaante eener zedige maagd, op een' laagen zetel, van witten Avendelsteen uitgehouwen. Zy houdt een' olyftak in de regter-, en de vredepalmen in de linkerhand. Een adelaar zet haar de Keizerlyke Kroon op. Stads wapen versierd haar de borst. De *Sterkte* en *Wysheid*, en vier wigtjes, met hoorens van overvloed, bekleeden haare zyden. Voor haare voeten, leggen twee leeuwen. Hoog boven haar hoofd, staat een groote loopende Uurwyzer. In de Fries van deezen ingang, zyn de vier

Stadhuis.

Sieraaden van den zelven binnenwaards.

STAD-HUIS. getyden van 't jaar, kennelyk aan de vrugten, die dezelven voortbrengen, met een' zandlooper in 't midden, konstiglyk, in wit marmer, uitgebeeld. Tegen over deezen ingang, ten einde der groote zaale, ziet men een' diergelyken, naar het Portaal voor Schepens Kamer, die ook, ter wederzyde, met juist zulken tegen elkanderen staande Korinthische halve kolommen, bezet is. Op de lyst deezer kolommen, rust, ook op een voetstuk van anderhalf voet hoog, het beeld der *Geregtigheid*, met het Zwaard in de regter-, de Schaal in de linkerhand, en eene Zon agter haar, insgelyks, uit witten Avendelsteen gehouwen. Zy treedt de *Onweetendheid* en de *Twist* met voeten. Aan haare regterzyde, ziet men 't beeld van de *Dood*, met een uitgeloopen uurglas by zig: aan haare linker-, dat der *Tugtiging*, met de Romeinsche bondelbyl in den regter arm, en een' houten stelt op den schoot, van welken twee zwaare boeijen nederwaards hangen. Boven de Tugtiging, vliegen twee harpyen, en boven de Dood, twee gevleugelde wigtjes, het eene met een bliksem in de handen, en het andere met geesselroeden op de schouder. Hoog, boven 't beeld der Geregtigheid, tegen 't gewelf aan, is de opstanding ten jongsten dage, in beelden, die tweemaal zo groot zyn als 't leeven, door *Adriaan Bakker*, geschilderd. De zaal zelve is honderd en twintig voet lang, zesenvyftig voet zeven en een halve duim breed, en agtennegentig voet hoog van verdieping. Van deeze zaal loopen ten we-

Ingang naar 't Portaal van Schepens Kamer.

Groote Burger-zaal en gaanderyen.

wedereinde breede Gaanderyen, noord- **Stadhuis,**
waards en zuidwaards, langs de voorgemelde open plaatsen, van welken zy, door twee ryen lichten boven elkanderen, verlicht worden; schoon de onderste ry, die op de noordelyke open plaats uitziet, door houten luiken, van binnen, op de helft geslooten gehouden wordt. De zaal zelve wordt, door drie ryen lichten boven elkanderen, verlicht; doch de helft der onderste ry aan de noordzyde wordt ook geslooten gehouden. In de gaanderyen, zyn de ingangen naar alle de vertrekken van de tweede, en de opgangen naar de derde verdieping, welker vertrekken alleen boven de gaanderyen en de vertrekken der tweede verdieping komen, zynde boven de zaal niets dan het reeds gemelde groote en breede plat. De gaanderyen zyn zesendertig voet hoog van verdieping, en zo hoog zyn ook eenige kamers, te weeten Burgemeesters Vertrek, de Raadkamer, een gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary. Doch de andere kamers zyn, door eene tusschen-zoldering of gewelf, in twee even hooge verdiepingen, ieder van agttien voet, onderscheiden.

De zaal en gaanderyen zyn, met derzelver **Derzelver Kolommen.**
kolommen, beelden en sieraaden, grootendeels van wit marmer gebouwd. Beide zyn zy, ter wederzyde, bezet met gestreepte of fluitswys uitgehoolde Korinthische kolommen, tusschen welken, naar de Plaatsen toe, de lichten gesteld zyn. Langs de zaal, staan twee ryen zulke kolommen boven elkanderen, zeven op een' ry: doch maar eene ry

STADHUIS.

in de gaanderyen, die veel laager van verdieping zyn. 't Getal der marmeren kolommen in de gaanderyen beloopt ter wederzyde twee-enzeventig. 't Gewelf der gaanderyen, welk op platte kolommen rust, is met eenig loofwerk versierd.

Kap of verhemelte der Zaale.

Op de lyst der tweede ry kolommen van de zaal, die van Benthemersteen gehouwen en fraai versierd is, rust de Kap derzelve, die, van onderen, welfselswyze, beschooten, en, in 't begin deezer eeuwe, konstiglyk beschilderd is. Men ziet hier de *Amsterdamsche Maagd*, in 't midden, zittende in een' wagen, van leeuwen getrokken, op de wolken, met eene gelauwerde bondelbyl op den schoot. Neptunus draagt haar de Stevenkroon op. Merkuur biedt haar zyn' Slangenstaf aan, en Cybele de sleutels, die de schatkamers des gantschen aardbodems voor haar ontsluiten. Zy heeft nog andere sieraaden omtrent zig, en onder anderen de Konsten en Weetenschappen, door wigtjes, dryvende op de wolken, verbeeld, terwyl Herkules, aan eenen anderen kant, den *Nyd*, den *Laster* en andere gedrogten, met zyne knods, verdryft. De wolkhemel wordt omvangen door twee konstig geschilderde lysten; eene, zynde de buitenste, die, ter wederzyde, met een half-rond, inspringt, waarop het Y, de Amstel, twee kindertjes met Stads wapen, en andere sieraaden, in 't graauw, geschilderd zyn. Ook ziet men, in twee *gekornißte* halfronden, ten wedereinde deezer lyste, de wapens der Heeren *Dirk Bas* en *François de Vroede*, die, in 't jaar 1705, toen tot dit Schilderwerk be-

beslooten werdt, Thesauriers waren. Ter wederzyde van deeze wapens, zyn de Planeeten Sol en Luna, en Cybele en Vulkanus geplaatst. Op de vier scheppende hoeken van de lyst, zitten de *Wysheid*, *Geregtigheid*, *Wakkerheid* en *Voorzigtigheid*, met haare gewoone bysieraaden. De Geregtigheid heeft het afbeeldsel van Keizer Justiniaan by zig; eene Weegschaal in de regter hand, en rust, met den linker arm, op 't *Corpus Juris*. Binnen deeze, ziet men eene tweede lyst, insgelyks, in 't graauw geschilderd, uit welker vier scheppende hoeken, vier Wapenschilden met bondelbylen voortkomen, ieder van welken, door drie wigtjes, ondersteund wordt: en op welke schilden, de wapens der Burgemeesteren Nicolaas Witsen, Jeronimus de Haze de Georgio, Gerbrand Pancras en Joan Graafland, die in 't jaar 1705 regeerden, verbeeld zyn. Beide de lysten zyn, met keurlyke festonnen, zweevende wigtjes en andere aartigheden versierd. Alles is geschilderd, door *Jan Hoogzaad* en *Gerard Rademaker*, naar de tekeningen van *Jan Goeree*. Van dezelfde Schilders, heeft men ook een afbeeldsel der *Stads Regeeringe*, tegen over 't stuk der Opstandinge van Adriaan Bakker, aan de andere zyde der zaale, boven den grooten ingang. Zy wordt verbeeld door eene vrouw, met eenen staf in de regterhand en een scheepsroer by zig. De *Eendragt*, voor haar gezeten, biedt haar eenen granaatappel aan. De *Staatkunde*, met twee aangezigten, en een' verrekyker

Stadhuis.

STADHUIS.

in de hand, verzelt haar. De *Reden*, met wetboek, passer en toom in de hand, daalt neder uit de wolken, om haar te verlichten. Zy wordt, wyders, omringd van de beelden der *Konsten* en des *Overvloeds*, terwyl de *List* en de *Tweedragt* voor haar de vlugt neemen.

Derzelver ingelegde marmeren vloer.

De ingelegde vloer der zaale plagt nog meer uit te munten dan het geschilderd gewelf. In den zelven, zag men, in 't midden, een doorgesneeden hemelkloot, waarin zig de Noordpool vertoonde; en de gesternten, zo alsze doorgaands verbeeld worden, benevens de hemelkringen, van geel koper, in 't marmer van den vloer, ingewerkt waren. Doch de beeldtenissen in deezen platten hemelkloot zyn, door den tyd, al zeer uitgesleeten. Ter wederzyde van den hemelkloot, lagen, naar beide de einden der zaale toe, twee halve platte aardklooten: in den eenen, ten oosten, waren Europa, Azia en Afrika, en in den anderen, ten westen, Amerika afgebeeld. De kusten werden, door gekleurde steenen, onderscheiden. De evennagtslyn, de zonneweg en de andere kringen waren van geel koper. De tyd en 't menigvuldig betreeden der zaale hadt deeze konststukken ook, voor een gedeelte, beroofd van derzelver oorsprongkelyk fieraad. Men hadt, hierom, voor eenige jaaren, ondernomen, de halve aardklooten te vernieuwen. Doch de stof, waarmede de landen en wateren moesten onderscheiden worden, werdt niet bestendig genoeg bevonden; waarom de plaats der halve aard-

klooten, konstiglyk, met marmer werdt gevuld, zonder dat 'er de voorige afbeeldsels in gebragt werden: in welken staat het werk tot nog toe gebleeven is. Ieder der drie rondten heeft omtrent twee-entwintig voeten middellyns. Stad-huis.

De agt vleugels der vier groote boogen, door welken men, uit de vier hoeken der zaale, in de gaanderyen komt, zyn niet alleen met hangende festonnen, loof, gebloemte en vrugten, die, van aapjes en eekhoorentjes, beklauterd en beknabbeld worden, versierd; maar in de ryzende kromten der boogen, worden de vier hoofdstoffen, door agt leggende Avendelsteenen beelden van negen voeten, op tweederlei wyze, afgebeeld. En agt groote festonnen van twintig voeten lang, boven de agt beelden, bestaan uit sieraaden, die op de beelden passen. In de boogen ten oosten der zaale, wordt het Vuur vertoond, door een' jongeling, die een lugtig kleed om 't bloote lighaam, een' bliksem in de regter-, en een' fakkel in de linkerhand heeft. Voor hem legt een Salamander. In de feston boven zyn hoofd, vertoonen zig twee kindertjes in de vlammen, en veelerlei geschut, vuursteenen, vuurige zwaarden enz. Eene naakte gevleugelde vrouw, wier hoofd met wolken overschaduwd en met sterren gekroond is, verbeeldt de Lugt. Zy schoort het zwerk met beide de handen, en heeft een' arend en eene rave aan haare voeten. In de feston, treedt een paauw op de wolken, onder welken, de vier winden blaazen, en 't gevogelte

Sieraaden van de boogen der gaanderyen.

STAD-HUIS. tę vliegt. Eene naakte vrouw, met eenen ſteven, en eene kroon van paarlen en zeegewaſſen op 't hoofd, en riet en lis, daar een dolfyn den kop uitſteekt, ter wederzyde, verbeeldt het WATER. Aan haare linkerzyde, ziet men eenen haak, riem en ander ſcheepstuig, en voor haare voeten, kreeften, krabben en diergelyke waterdieren. In de feston boven dit beeld, zyn twee wigtjes, op eene zeeſchelp zittende, en water uit kinkhoorens blaazende, by rietgewas, viſſchen, ſchelpen, hoorens enz. uitgebeeld. Cybele verbeeldt hier wyders de AARDE. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, een zuigend kind aan de borſt, en eenen kemel agter zig, op welken een aap zit, die den toom voert. Aan haare regterzyde, heeft zy eenen leeuw, en voor zig een' wolf en eene ſlang. In de feston, zitten twee naakte kindertjes op eenen hoop vrugten. In 't midden, ziet men een' hartskop, en daaronder, ter wederzyde, een' aap, en veelerlei aardvrugten. In de boogen ten weſten der zaale, zyn dezelfde hoofdſtoffen, op eene andere wyze, en met andere of anders geſchikte byſieraaden, afgebeeld. 't VUUR wordt hier vertoond, door eene Moorin, met eene ſchotel of kom van een zonderling maakſel, daar een Feniks in verbrandt, in beide de handen. Zy heeft de Zon aan haare linkerzyde, en wordt, door eenen der vier winden, aangeblaazen. In de feston boven haar, hangt het wapentuig van Mars, en een keten, met vuurſteenen en vuurſlagen behangen, onder twee ſmeedende kindertjes. Eene ſchoone maagd, met een' paauw in den

den regter arm, en eene chameleon op de linker hand, verbeeldt hier de Lugt. 't Hair zwiert haar lugtig om 't hoofd. In 't verschiet, zweeft het gevogelte onder haar. In de feston boven haar, blaazen twee wigtjes lugtbellen. Voorts, ziet men hier de winden, reigers, paradysvogels en ander lugtgedierte afgebeeld. Eene naakte zeenimf, met eenen spuitenden waterbol in de regterhand, eenen krans van watergroente om 't hoofd, en een vat, daar zy met den linkerarm op leent, en welk water en schelpvisschen uitgeeft, byzig, verbeeldt het Water. Zy heeft een rietbosch agter, en veelerlei zeegewas voor zig. In de feston, ziet men twee zeewigtjes, elk met een loopend watervat op den schoot, en een snoer hoorens en schelpen aan de beenen, daar een derde zeewigt, met eene schildpad aan den staart, de handen aan slaat. Flora verbeeldt hier de Aarde. Zy houdt de linkerhand op eenen grooten aardkloot; heeft, in de regter, een sikkel; voorts, eenen bloemkrans om 't hoofd, en eenen hooren van overvloed voor zig. Agter haar groeit een wynstok, en voor haare voeten, kruipen slangen en padden. In de feston boven haar, ziet men twee Satyrtjes, een' leeuw en eene leeuwin, een' slang in 't midden, die zig om een' boom geslingerd heeft, en veelerlei aardvrugten. Boven de vier boogen, staan, in groote nissen, de *Modellen* der vier zydbeelden, die, op de kappen der voor- en agtergevelen, geplaatst zyn. 't Model van 't middenbeeld der *Vrede* van den voorgevel, staat, op gelyke hoogte, boven den

Stadhuis.

STAD-HUIS.

grooten ingang naar de Burgerzaal, en dat van 't middenbeeld des agtergevels, zynde een *Atlas*, die een' Hemelkloot torst, is boven den ingang naar 't Portaal voor Schepenskamer geplaatst. De helft van den kloot vertoont zig alleen buiten 't naakte werk.

Agt groote marmeren beelden in de agt gezigten der gaanderyen.

In de agt gezigten der gaanderyen, staan ook agt witte marmeren beelden, die zes voet en zeven duim hoog zyn, en op agt omtrent even hooge langwerpig vierkante marmeren voetstukken rusten. Vier van deeze voetstukken, ten noorden en ten zuiden, zyn alleenlyk langs de kanten; de vier anderen, ten oosten en ten westen, regt in 't midden, met keurlyk gewerkte festonnen, behangen. De beelden vertoonen Cybele, en de zogenaamde zeven Planeeten. CYBELE staat, in de noordoostelyke gaandery, tusschen de Raad- en Weeskamer, in de gedaante eener bedaagde vrouwe, welker opperkleed, in den zoom, met bloemen en loof doorwerkt is. Zy heeft eene Stedekroon op 't hoofd, eenen sleutel en schalmei in de linkerhand, en twee leeuwen voor haare voeten. Met de regterhand, ligt zy haar opperkleed een weinig op. In 't voetstuk, ziet men twee groote hoorens van overvloed, eenige gereedschappen tot den landbouw dienstig, twee fakkels, en een hardersfluit. In de zuidoostelyke gaandery, tusschen Burgemeesters Vertrek en de Thesaurie, staat DIANA, verbeeld als eene Jagtgodin, met eene halve maan op 't hoofd, eenen boog op de schouder, en eenen fakkel in de regter hand. Agter haare linkerzyde, vertoont zig eene hinde, en

voor

vòor haare voeten, leggen twee zeegedrogten, en eenige kreeften en krabben. Op 't voetſtuk, is allerlei jagtgereedſchap, en onder anderen een bondel jagers-netten, zeer konſtiglyk, afgebeeld. Tuſſchen de Theſaurie Ordinaris en de Secretary, voor den zuidooſtelyken opgang naar de derde verdieping, ſtaat, met den rug naar 't zuiden, Merkuur, in de gedaante van een' ſchoon' Jongeling, met een' gevleugelden hoed op 't hoofd, eene ſtokbeurs in de linker hand en den ſlangenſtaf op den regter arm. Een kraaijende haan en een bok bekleeden zyne zyden. Op 't voetſtuk, en in de twee boogen van den gemelden opgang, hangen, ter wederzyde, feſtonnen van graanen en loof. Tusſchen de Secretary en de Theſaurie Extraordinaris, voor den zuidweſtelyken opgang, ſtaat, ook met den rug naar 't zuiden, het beeld van Jupiter, in de gedaante van een' ſterk geſpierd man, vol hair en ruig van baard. Zyn kleed is met ſterren bezaaid. Hy houdt den blikſem in de linker hand, en heeft een' arend, met een' donderkloot onder de linker poot, aan dezelfde zyde. Ter regter, ſtaat een ram. Op 't voetſtuk, en in de boogen van den opgang, ziet men, ter wederzyde, feſtonnen van eikenloof en kooren verbeeld. Tuſſchen den ingang der Theſaurie Extraordinaris en de Kamer der Commiſſariſſen van kleine Zaaken, ſtaat, met den rug naar 't weſten; het beeld van Apollo, in de gedaante van eenen ſchoonen baardeloozen jongeling, met krullende hairlokken. Zyn kleed zwiert hem lugtig van de ſchouders.

Stadhuis.

STADHUIS. In de linkerhand, houdt hy eenen boog, en met de regter vat hy den pylkoker, die hem over de linker schouder hangt. De draak Python legt aan zyne voeten, en agter hem staat eene harp. Op 't voetstuk, zyn harp, schalmei, zakpyp, fluit en ander speeltuig, overkonstiglyk, afgebeeld. Tusschen de Kamer van Schepenen Extraordinaris en de Rekenkamer, staat MARS in volle rusting, met zwaard, schild en heirbyl gewapend, en een' gevleugelden draak op den helm. Agter hem, staat een wolf, en eene rave aan zyne voeten. Op 't voetstuk, ziet men veelerlei oorlogs- en wapentuig afgebeeld. Hierop volgt, voor de twee noordwestelyke opgangen naar de derde verdieping, het beeld van VENUS, eene schoone naakte vrouw, die alleenlyk een' lugtigen sluijer voor den middel houdt. Zy heeft een' krans van myrthe en roozen om 't hoofd, een' appel in de linkerhand, eene zwaan ter regter-, en eene duif ter linkerzyde, en twee gevlerkte wigtjes voor zig. 't Voetstuk, daar zy op staat, en de vleugels der boogen van den gemelden dubbelen opgang zyn, ter wederzyde, versierd met afhangende festonnen van zeehoorens, schelpen, myrthe en roozen, daar boog en pylkoker, kam, borstel, paarlensnoer, spiegel en diergelyk tooigereedschap aan gehegt is. Voor den dubbelen noordoostelyken opgang naar de Kamers van Huwelyksche en Zee-zaaken, staat SATURNUS, in de gedaante van een oud man, met een' kaalen kruin, houdende een' sikkel in de linkerhand, en in de regter een kind,

kind, daar hy de tanden in zet. Agter zyne voeten, ziet men eene koorenschoof, ploeg en kouter: voor hem, legt een zandlooper. En aan zyne regterzyde, staat een hoofd, met twee aangezigten. Op 't voetstuk, en in de wederzydsche boogen van den opgang, zyn aardvrugten, adders, haspels, vlas en momaanzigten, aartiglyk, uitgehouwen. Stadhuis.

De vier hoeken der gaanderyen zyn geschikt, om in dezelven agt geschilderde tafereelen te plaatsen, van welken 'er zes voltrokken zyn. *Govert Flink* was, in 't jaar 1659, tot dit werk aangenomen, en hadt de modellen reeds vervaardigd. Doch hy werdt, door de dood, belet, het werk verder te brengen (*i*); waartoe, sedert, andere meesters de hand geleend hebben. De oorlog tusschen Civilis en de Romeinen is, in deeze zes stukken, afgebeeld. Boven de Thesaurie Ordinaris, spoort Civilis de Batavieren aan tot het opvatten der wapenen, na de maaltyd, die, by maanlicht, in 't Heilig Woud, gehouden wordt: en daar naast, boven eenen der dubbele opgangen naar de tweede verdieping, wordt de Kaninefaat Brinio, op een schild, om hoog geheeven, en tot Veldoverste ingehuldigd. Het eerste van deeze twee stukken is, door *Juriaan Ovens* (*k*), het andere, door den ouden *Jan Lievensz.*, geschilderd. In den hoek, boven de opgangen naar de Kamers der Commissarissen van Huwelyksche en Zee-zaaken, en boven den ingang naar de Weeskamer, zyn twee vak-

Geschilderde Tafereelen, in de hoeken der gaanderyen.

(*i*) A. Houbraken Schouwb. der Schilders II. *Deel*, *bl.* 58.
(*k*) Id. I. *Deel*, *bl.* 274.

STADHUIS. vakken, in 't jaar 1661, beschilderd, door *Jakob Jordaans*, het eerste, met de overrompeling der Romeinen, in derzelver tenten, by nagt en fakkelligt; het tweede, met de bevestiging der Vrede tusschen Cerialis en Civilis; waarin eene staatelyke vrouw, de Vrede verbeeldende, uit de wolken nederdaalt. Boven den opgang naar de Kamer van Commissarissen van den Honderdsten en Tweehonderdsten Penning, en boven de ingangen der Thesaurie Extraordinaris en der Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken, moesten de Overwinningen by Bon en by *Castra Vetera* of oud Leger., geschilderd worden. Doch hier staan nu twee stukken in *Fresco* of natte kalk, die, van de vogtigheid der muuren, en, zo men wil, ook van de onkunde van zulken, die ondernomen hadden, dezelven te herstellen, vry wat geleeden hebben. Zy zyn, door eenen *Le Grand*, geschilderd, en vertoonen het eene de opgeregte zegetekens, door de Batavieren, op de Romeinen, veroverd; en het andere de vredehandeling tusschen Civilis en Cerialis, op de doorgebroken brug over den stroom Nabalia. De twee vakken boven de ingangen der Kamer van Schepenen Extraordinaris en der Rekenkamer, en boven den noordwestelyken dubbelen opgang naar de derde verdieping, zyn nog ledig. De twee boogen der gaanderyen aan de oostzyde, zyn ook, van boven, door Jakob Jordaans, beschilderd. De noordelyke boog, met het verslaan van Goliath, en de zuidelyke, met dat der Filistynen, door Simson.

Na

Na 't beschouwen der Burgerzaale, en der gaanderyen ter wederzyde van dezelve, treeden wy nu in de vertrekken der tweede verdiepinge, die hier hunnen ingang hebben. Ter wederzyde van den voornaamen ingang in 't oosten, ontmoet men, zuidwaards, *Burgemeesters Kamer*, en noordwaards, de *Justitie-Kamer*, ieder van welken, twintig voet, negen en twee derde duim breed, en dertig voet diep is. Tusschen deeze twee Kamers, boven de gaandery, die, beneden, voor de Vierschaar is, heeft men de *Püy* of Afleesplaats, die twee-endertig voet en negen duim breed; doch maar tien voet en zeven duim diep is. En deeze drie vertrekken beslaan het midden-uitstek van den voorgevel. In de zuidelyke tusschenruimte van den voorgevel, volgt, op Burgemeesters Kamer, *Burgemeesters Vertrek*; en in de noordelyke, op de Justitie-Kamer, de *Raadkamer*, ieder van welke vertrekken vyfenveertig voet, zeven en een halve duim breed, en dertig voet diep is. Naast Burgemeesters Vertrek, volgt, in dezelfde zuidelyke tusschenruimte, een gang, uit welken men, zuidwaards, den ingang heeft naar de *Thesaurie Ordinaris*, die twee vertrekken ten zuiden heeft, en in 't zuider-uitstek van den voorgevel gebouwd is. Diergelyken gang heeft men ook, naast de Raadkamer ten noorden, uit welken men, noordwaards, komt in de *Weeskamer*, die, met haare twee vertrekken ten noorden, in 't noorder-uitstek van den voorgevel, is geplaatst. Beide deeze Kamers, de Thesaurie Ordinaris en de Weeskamer, hebben ieder

Stadhuis. Schikking en grootte der Vertrekken van de tweede verdieping.

eene

STAD-HUIS.

eene breedte van twee-entwintig voet en een derde van een duim, en eene diepte van vierendertig voet. De vertrekken van ieder van deeze Kamers zyn tien voet en twee derde van een duim breed, en eenentwintig voet vyf en een derde duim diep. In de vier tusschenruimten van de zydgevels, komen de gemeene trappen, langs welken, men, naar de vertrekken der derde verdiepinge, en naar de vertrekken, die tusschen de tweede en derde verdieping ingestoken zyn, opgaat. In 't midden-uitstek van den zuider-zydgevel, is de *groote Secretary* geplaatst, benevens de drie vertrekken, tot dezelve behoorende, te weeten het vertrek der *eerste Stads Klerken*, ook de *kleine Secretary* genaamd, en het vertrek der *Ordinaris Klerken*, beide ten oosten, en een geheim vertrek voor de Secretarissen; ten westen. De groote Secretary is dertig voet diep, en zevenenveertig voet een en twee derde duim breed. Tegen over de Secretary en derzelver vertrekken, ontmoet men, in 't midden-uitstek van den noorder-zydgevel, ten oosten, de *Assurantie-Kamer*, en ten westen, de *Desolaate-Boedels-Kamer*, die met een' muur van elkanderen gescheiden zyn, en elk een vertrek nevens zig hebben. Beide deeze Kamers met derzelver vertrekken en den tusschenmuur, beslaan juist zo veel plaats, in breedte en diepte, als de Secretary, met de haaren. In 't midden-uitstek van den agtergevel, is *Schepens Kamer* geplaatst, die tagtig voet zes en een half duim breed, en twee-endertig voet negen duim

diep

diep is. Voor dezelve, is een ruim portaal, en daarin, ter wederzyde, een vertrek voor de Deurwaarders der Vierschaare en andere bedienden. Ieder van deeze vertrekken is drie-endertig voet twee en een half duim breed, en dertien voet diep. In de noorder-tusschenruimte van den agtergevel, ontmoet men, naast aan Schepens Kamer, de *Kamer van Schepenen-Extraordinaris*, naar welke men ook, uit een portaal ten noorden van Schepens Kamer, toegang heeft. In de zuider-tusschenruimte van den agtergevel, heeft men de *Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken*, die een vertrek nevens zig heeft. Ieder van deeze Kamers is drie-endertig voet negen duim breed, en dertig voet diep. Het portaal en 't vertrek zyn ieder negen en een derde voet breed, en vyftien voet diep. In 't zuider-uitstek van den agtergevel, is de *Thesaurie-Extraordinaris* geplaatst, die twee-entwintig voet en een derde van een duim breed, en vierendertig voet diep is, en twee vertrekken agter zig heeft, van welken het eene tien voet en twee derde van een duim breed, en twee-entwintig voet en een derde van een duim diep is: het andere is tien voet en twee derde van een duim in 't vierkant. Eindelyk, ontmoet men, in het noorder-uitstek van den agtergevel, de *Rekenkamer*, die ook twee vertrekken heeft, welken, zo wel als de Kamer zelve, juist zo groot, en op gelyke wyze verdeeld zyn, als de Thesaurie Extraordinaris en derzelver vertrekken.

STADHUIS.

Stadhuis. ken. Tot beide deeze Kamers, heeft men, uit een portaal in de gaanderye, toegang.

Van alle deeze vertrekken bereiken Burgemeesters-Vertrek, de Raadkamer, het zuidelyke en grootste gedeelte van Schepens Kamer en de groote Secretary de gantsche hoogte der tweede verdiepinge, te weeten zesendertig voet. Doch de andere vertrekken zyn, door eene zoldering of gewelf, gescheiden van eenige vertrekken boven dezelven, die tot verscheidenerlei gebruik geschikt zyn. Boven Burgemeesters Kamer, de Justitie Kamer en de Puije, heeft men de *Charterkamer*, daar de *Resolutien van den Staat* en veele Stads Brieven en Papieren bewaard worden. Boven de Thesaurie Ordinaris, zyn twee vertrekken, welken ook tot bewaaringe van eenige Stads Schriften, Boeken, Papieren enz. geschikt zyn, en nog een ander, boven het grootste vertrek der Thesaurie, voor den Boekhouder der Ampten. Boven de kleine Secretary, is de *Zegelkamer*. Boven het vertrek der Secretarissen, is een vertrek, tot bewaaringe van oude Registers geschikt. Boven de Thesaurie Extraordinaris, is de *Kamer der Commissarissen van de honderdste en tweehonderdste Penningen*, en boven de Kamer van Commissarissen van kleine Zaaken, een vertrek, welk door de Concherge gebruikt wordt. Boven 't noordelyk gedeelte van Schepens Kamer, is des *Schouts Comptoir*, en boven de Kamer van Schepenen Extraordinaris, het *Comptoir van Schepenen*, naar welke beiden, men, langs

langs eenen trap uit het Portaal voor Schepens Kamer, als mede langs eenen trap ter zyde van dezelfde Kamer, toegang heeft. Boven de Rekenkamer, is de *Kamer van Commissarissen van den Levantschen Handel.* De *Kamer van Commissarissen van Huwelyksche zaaken*, by welke nog twee vertrekken zyn, is boven de Desolaate-Boedels- en Assurantie-Kamers; en men heeft, tot deeze Kamer en derzelver vertrekken, toegang, langs de twee trappen, in 't noordoosten en in 't noordwesten der gaanderyen van de groote zaal. Eindelyk, heeft men, boven de Weeskamer, die der *Commissarissen van Zee-zaaken*, voor welke, ten westen, een Portaal is. Ten noorden deezer Kamer, is een vertrek, welk door de Commissarissen van Zee-zaaken; en ten zuiden een ander, welk, door die van de Weeskamer, gebruikt wordt. Stadhuis.

Alle deeze ingetrokken Kamers zyn voorzien van 't gene vereischt wordt, tot al wat in dezelven verrigt moet worden; doch vorderen, uit hoofde haarer sieraaden, geene byzondere beschryving. In de Kamer der Commissarissen van den Levantschen Handel, hangen eenige geschilderde afbeeldsels van Levantsche dragten, en andere stukjes, die, door den onlangs overleeden Heere Cornelis Calkoen, Ambassadeur van den Staat aan de Ottomannische Porte, voor weinige jaaren, aan deeze Kamer vereerd zyn. Doch de andere vertrekken der tweede verdiepinge, die hunnen ingang, op de zaale of in de gaanderyen, hebben, verdienen naauwkeuriger beschouwd te worden. Byzondere Beschryving van

Stadhuis.

Wy beginnen met

Burgemeesters Kamer.

Burgemeesters Kamer.

Ter wederzyde van een konstig gebeeld rond, boven den ingang van dit vertrek, ziet men twee naakte wigtjes, ieder eene bondelbyl, het teken der Roomsch-Burgemeesterlyke waardigheid, in de hand houdende. Zy hebben twee adelaars voor zig, die ieder een' spiegel, omslingerd met eene slang, gevat houden. Merkuur is, boven dit rond, in een vierkant, uitgebeeld, bezig met den honderdoogigen Argus, die een wagtschen hond agter zig heeft, in den slaap te speelen. Aan den vleugel bezyden, en boven het rond, hangen festonnen van eikenloof, granaatappelen, druiven, Indisch graan en ander gewas: alles in marmer gehouwen. Binnen in 't vertrek, staan, aan elke zyde, vier witte marmeren Korinthische kolommen. De marmeren schoorsteenmantel, ten zuiden, voor of ter zyde van welken, de vier regeerende Burgemeesteren zitten aan eene langwerpig vierkante tafel, rust op vier witte marmeren kolommen van dezelfde orde, twee ronden en twee platten. In de fries van den schoorsteenmantel, staat de zegepraal van den Roomschen Burgemeester *Quintus Fabius Maximus*, in 't klein, in wit marmer, uitgehouwen. De vleugels der openinge, door welke men, noordwaards, in de Vierschaar ziet; doch die gemeenlyk geslooten gehouden wordt, zyn, ter wederzyde, versierd met uitgehouwen festonnen,

han-

hangende aan ringen, die in de muilen van twee leeuwskoppen vastgemaakt zyn. In de westelyke feston, ziet men een zwaard, bondelbyl en twee schaalen, en op een wimpel, het woord Fortiter, dat is, *Kloekmoediglyk*: in de oostelyke, zyn een paar groote kruiswyze geplaatste sleutels, een scheepsroer, graanen en vrugten, met het woord Prudenter, dat is, *Voorzigtiglyk*, uitgehouwen. De posten der houten deuren van de openinge, die in de Vierschaar uitziet, zyn met gesneeden loofwerk versierd. In 't schoorsteenstuk, staat de reeds genoemde Roomsche Burgemeester *Fabius Maximus*, die zynen Vader gebiedt van 't paard te treeden, eer hy hem aanspreeke, konstiglyk, door den ouden *Jan Lievenszoon*, geschilderd (*l*). Men leest 'er dit vers van Vondel onder: Stadhuis.

De Zoon van Fabius gebied zyn' eigen Vader
Van 't paard te stygen, voor Stads eer en aghtbaarheid:
Die kent geen bloet, en eischt dat hy eerbiedigh nader.
Dus eert een man van Staat het ampt hem opgeleid.

't Zolderstuk is in tweeën verdeeld, en door *Joannes Bronkhorst* geschilderd. Voor den schoorsteen, ziet men de Burgemeesterlyke agtbaarheid in de gedaante eener deftige vrouwe, die een' Scepter in de linker-, en twee sleutels in de regterhand houdt. Zy heeft

(*l*) A. Houbraken Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 398.

STAD-HUIS.

heeft den Bybel aan haare regter-, en veelerlei oorlogsgereedschappen aan haare linkerzyde. Verscheiden wigtjes omringen haar. Onder haar, vliegt 'er een, haar, met de regterhand, een' palmtak, en met de linker, een' krans van eikenloof toereikende. Voor de glazen, zyn wigtjes verbeeld, die eene bondelbyl en Keizerlyke Kroon draagen. Nevens en tusschen de twee deelen van 't zolderstuk, ziet men de wapens der Burgemeesteren JOAN HUYDECOPER Ridder, Heer van Maarsseveen, CORNELIS DE GRAEF, Vryheer van Zuidpolsbroek, JOAN VAN DE POLL, en HENDRICK DIRCKSZ SPIEGHEL, die, in 't jaar 1655, de eersten in 't nieuwe gebouw zitting namen, konstiglyk, in hout, uitgehouwen, en verguld. Tegen over den schoorsteen, hangen nog twee schilderyen in zwarte ebbenhouten lysten, verbeeldende het oude, en het tegenwoordige Stadhuis, beide van vooren. Het eerste is, in 't jaar 1641, naar 't leeven getekend, en in 't jaar 1657, geschilderd, door *Pieter Zaanredam*. Het tweede is geschilderd, in 't jaar 1667, door *Jacob van der Ulft* van Gorinchem (*m*). Beide wordenze voor uitmuntende Konststukken gehouden: met naame het eerste. Eindelyk, hangt, nevens den schoorsteen, naar de glazen, het bekende vers van *Constantyn Huygens*, Heere van Zuilichem, konstiglyk, met gulden schryfletteren, in eene tafel van zwarten toetssteen, die agtentwintig

(*m*) A. HOUBRAKEN Schouburgh. I. *Deel*, *bl.* 175. II. *Deel*, *bl.* 197.

tig duim hoog, vyfentwintig duim breed, en in eene zwarte ebbenhouten lyst gevat is, gesneeden, door *Elias Noski*, Boheemer van geboorte, die, hier ter Stede, op de Lauriergraft, gewoond heeft (*n*). 't Gedigt zelf, schoon dikwils gedrukt, verdient, om zynen deftigen inhoud, ook hier ter plaatse, te worden ingevoegd: Stad-huis.

GELUCK
Aan de E. E. Heeren
REGEERDERS
van
AMSTELREDAM,
In haer
Nieuwe Stadthuys.

Doorluchte Stichteren van 's Werelts achtste wonder,
Van soo veel Steens om hoogh op soo veel Houts van onder,
Van soo veel kostelycks soo konstelyck verwrocht,
Van soo veel heerlickheyts tot soo veel nuts gebrocht:
God, die u Macht en Pracht met Reden gaf te voegen,
God gev' u in 't Gebouw, met Reden en Genoegen,
Te toonen wie gy zyt; en, daer ik 't al insluyt;
Heyl zy daar eeuwig in, en onheyl eeuwig uyt.
Is 't ook soo voorgeschickt, dat dese marm're muuren

Des

(*n*) F. von Zesen, *bl.* 209.

Stadhuis.

Des Aerdtrycks uytterste niet hebben te verduuren;
En werdt het noodigh dat het Negende verschyn',
Om 's Achtste Wonderwercks Nakomeling te zyn;
God, uwer Vad'ren God, God, uwer Kind'ren Vader,
God, soo naby u, zy die kind'ren soo veel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bouw' en besit',
Daer by dit Nieuwe sta, als 't Oude stondt by dit.

Constanter.

Anno CIↃIↃCLX.

Zuidwaards naast Burgemeesters Kamer, treedt men in

Burgemeesters Vertrek.

Burgemeesters Vertrek.

Boven welks ingang, ook één open rond is, ter wederzyde waarvan, men een zeegedrogt heeft afgebeeld, om welk, twee naakte kindertjes de armen geslaagen hebben. Voorts, ziet men hier twee hoorens van overvloed. 't Vertrek zelf is voorzien van twee schoorsteenen, welker mantels elk op vier ronde en vier platte gekleurde Korinthische kolommen rusten. De friezen derzelven zyn, met loofwerk en naakte kindertjes, aartiglyk, versierd. De twee schoorsteenstukken munten uit in fraaiheid. Het noordelyke, welk door *Ferdinand Bol* geschilderd is (*o*), vertoont *Fabricius* in 't Leger van

(*o*) A. Houbraken Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 302.

van Pyrrhus, die hem, vrugteloos, door ge- Stadhuis.
schenken, of door 't gebriesch eens Elefants, in zynen pligt zoekt te doen wankelen. Onder 't stuk, leest men dit vers van Vondel:

Fabricius houdt stant in Pyrrhus legertenten.
Het gout verzet hem niet, door schandelycke zucht,
Noch elefants gebriesch en felle dreigementen.
Zoo zwicht geen man van staet voor gaven, noch gerucht.

In 't zuidelyke schoorsteenstuk, door *Govert Flink* geschilderd, ziet men den Burgemeester *Marcus Curius*, zig, op zyne Landhoeve, met aardvrugten geneerende: onder het zelve, staan deeze regels van den zelfden Digter:

Op 's Burgemeesters wacht magh Rome veiligh slaepen,
Als Markus Kurius, het aangeboden gout
Versmaende, zich genoeght met een gerecht van raepen.
Zo wort door Maetigheit en Trouw de Stadt gebouwt.

Ter zyden van de schoorsteenen, hangen, aan sierlyke festonnen, de wapens der twaalf Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren, die 't eerst in dit vertrek zitting genomen hebben. Diergelyke wapens, ziet men ook, in 't westen van 't vertrek, boven tegen 't gewelf, in vier vakken, uitgebeeld. Het gewelf is, door *Joannes Bronkhorst*, met agt vierkante zolderstukken, beschilderd, waarin kindertjes, die palmtakken, eikenkransen,

STADHUIS.

en andere diergelyke zinnebeeldige voorwerpen draagen, aartiglyk, verbeeld zyn. In 't gewelf voor de twee schoorsteenen, staan deeze woorden uit HORATIUS: LENE CONSILIUM DATIS. STET CAPITOLIUM FULGENS. dat is: *'t Raadhuis zal luisterryk staan blyven; zo gy zagtelyk regeert.* De wand van 't vertrek, ten westen, is, voor weinige jaaren, behangen, met drie Schutters stukken, die, eertyds, in de groote zaale der Kloveniers Doele, gehangen hebben, daar zy groot gevaar liepen van beschadigd te worden; waarom zy herwaards zyn overgebragt. Het zuidelykste is een Schutters gezelschap, door *Govert Flink* geschilderd (p): het middelste een diergelyk gezelschap van den Kapitein *Cornelis de Graef*, geschilderd door *Adriaan Bakker*: het noordelykste, door *Joachim Sandrart* geschilderd, is een Korporaalschap van den Kapitein *van Zwieten*, gereed om de Koninginne Moeder van Frankryk, *Maria de Medicis*, wier steenen borstbeeld, in dit stuk, geschilderd is, in te haalen. Op een' rol papier, die van de tafel af hangt, plagt men deeze vyf regels van VONDEL, die nog gedeeltelyk kenbaar zyn, te leezen:

De Vaen van Zwieten wacht om Medicis t'ontbaalen.
Maer voor zo groot een ziel valt Dam en markt te kleen,
En 't oog der Burgery te zwak voor zulke straalen.

Die

(p) A. HOUBRAKEN Schouburgh, II. *Deel*, *bl.* 23.

Die zon van Christenryk is vleesch, noch vel, noch been: Stadhuis.
Vergeef het dan Sandrart dat hy haer maekt van steen.

Op Burgemeesters Vertrek, volgt de

Thesaurie Ordinaris.

Thesaurie Ordinaris.

Boven den ingang, ziet men, omtrent zulk een rond, als boven dien van Burgemeesters Vertrek. Het Portaal voor deeze Kamer plagt van boven beschilderd te zyn met eene hemelsblaauwe lucht, waarin veelerlei gevogelte zweefde; doch is nu overgewit. De schoorsteenmantel, in 't zuiden van 't vertrek zelf, rust op witte marmeren Korinthische kolommen, konstiglyk, met loofwerk versierd. Ter wederzyde tegen den schoorsteenmantel, hangen de wapens der Thesaurieren Nicolaes Tulp en Cornelis van Dronckelaer, die 't eerst zitting in deeze Kamer gehad hebben. 't Schoorsteenstuk verbeeldt de Egiptische Koorenschuur ten tyde van den Aardsvader Jozef, geschilderd door *Nikolaas de Held Stokade.* Onder aan de lyst, leest men deeze regels, zo men wil, van Vondel, schoon ikze, in zyne uitgegeven Gedigten, niet gevonden heb:

Geheel Egypte brengt den Ryxvoogt schat en have
En leeft nu zeven jaer by 't uitgereickte graen
Het vrye volk door noot wort 's Konings eigen slave.

Eens

STADHUIS.

Eens mans voorzichtigheit kan duisenden verzaên.

Regt tegen over dit schoorsteenstuk, hangt eene schildery van *Kornelis Brizé*, waarin Papieren, Rekeningen, Pergamenten- en andere Brieven, Schetsen enz., als aan een nooteboomen schot ophangende, geschilderd zyn (*q*). Ter wederzyde van dit stuk, hangen twee schilderyen van *Bartholomeus van der Helst*, ieder met vier Heeren, vermoedelyk, Thesauriers, of Overluiden der Schutters Doelen, en met eenige andere beelden, beschilderd. Boven den ingang naar 't vertrek der Thesaurie, hangt eene afbeelding van oud Amsterdam, naar 't leeven geschilderd, in 't jaar 1536, door *Cornelis Anthoniszoon* (*r*). Dit stuk is zeer uitvoerig gedaan. Men kan 'er de gebouwen van dien tyd, kennelyk, in onderscheiden. Dezelfde Schilder, aan welken wy, in 't voorgaande gedeelte deezer Beschryvinge, meermaalen, gedagt hebben, heeft, eenige jaaren laater, dezelfde afbeelding, wat verkleind, in houtsneede, uitgegeven. Het zolderstuk deezer Kamer is in vyf paneelen verdeeld. In 't middelste, ziet men eenige wigtjes, die kooren en kooren-maaten draagen. In de vier kleine hoekpaneelen, zyn de vier tekens der vrugtbaarste maanden van 't jaar, keurlyk, verbeeld. *Cornelis Holstein* heeft dit zolderstuk geschilderd. Voorts, hangen, in deeze Kamer, nog twee modellen van groo-

ter

(*q*) *Zie* VONDELS POËZY, II. *Deel*, *bl.* 330. A. HOUBRAKEN Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 341.

(*r*) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 23.

ter ſtukken. Ook ſtaan, boven op eene groote kas, in 't weſten van de Kamer, de metaalen afbeeldſels van eenige Graaven en Graavinnen, die, boven de tralien der Vierſchaare van 't oude Stadhuis, plagten te ſtaan (s). In 't vertrek nevens de Theſaurie, wordt ook eenen konſtig gedreeven zilveren drinkhoorn bewaard, die, oudtyds, op de Doelenfeeſten, of op de maaltyden der Regeeringe, plagt gebruikt te worden. Stadhuis.

Voortgaande, komt men in de

S e c r e t a r y e, Secretarye.

die twee voornaame deuren heeft. Boven de eene, is een huilende hond uitgehouwen, ſtaande met de beenen over 't lyk van zynen vermoorden meeſter. In 't verſchiet, ſtaat eene hand met een zwaard, boven een brandend outer. Boven de andere, zynde eene looze deur, ziet men eene zittende vrouw, met den vinger op den mond, en eene vliegende gans, met een' ſteen in den bek. Het eerſte is een zinnebeeld der getrouwheid, het andere van het bewaaren van geheimen. Aan de poſten der beide deuren, hangen Stads wapen en zegel, zegelringen, gezegelde brieven en hangſloten, aan koorden met kwaſten, in marmer uitgehouwen. Diergelyke fieraaden ziet men ook, in de noorder-gaanderye, langs de poſten der Aſſurantie- en Deſolaate-Boedels-Kamers. Voor den ſchoorſteen van de groote Secretarye, hangt het afbeeldſel van Maria de Medicis, Koninginne-Moeder van

(s) Zie hier voor, bl. 7.

Stadhuis.

van Frankryk, leevensgrootte en ten voeten uit, door *Gerard Handborst* geschilderd (t). Tegen den zuidelyken wand van de Kamer, hangt een afbeeldsel van Keizer Karel den vyfden, waarvan de Schilder onbekend is. Boven in 't vertrek, langs den ooster- en noorder-wand, zyn, op eene gaandery, een groot getal van allerlei Registers, in eene nette orde, geplaatst. Beneden staan ook eenige Registers, in kassen. De secreete en verscheiden' andere Registers worden, in kassen, in de kleine Secretarye, bewaard.

Op de Secretarye, volgt de

Thesaurie Extraordinaris.

Thesaurie Extraordinaris,

boven welker ingang, een rond en twee hoorens van overvloed, ter wederzyde, door wigtjes vastgehouden, met veelerlei landvrugten, op welken twee haanen staan, uitgehouwen zyn. Dezelfde sieraaden staan ook boven de Kamer van

Commissarissen van kleine Zaaken.

Commissarissen van kleine Zaaken.

En beide deeze Kamers zyn voorzien van fraaije schoorsteenen, en met loof en zinnebeelden bewerkte zolderstukken. Tegenwoordig, zitten ook de *Superintendenten der Zyden-Manufactuuren*, en de *Gemagtigden tot het zetten en weegen van 't Brood* in de laatstgemelde Kamer.

Op dezelve, volgt de groote en deftige

Sche-

(t) A. Houbraken Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 130.

Stad-huis.

Schepens Kamer.

Schepens Kamer.

In de fries van den ingang naar 't Portaal deezer Kamer, zyn twee hoorens van overvloed afgebeeld: de eene is met boeijen en ketens gevuld, en met hulft, distels en ander scherp loof omringd. Men ziet 'er eene hand by, die een' geessel houdt. Aan 't einde, legt eene voetmaat, en in 't midden, staat een gevleugeld oog. Uit den anderen hooren, reikt eene hand veelerlei vrugten, die, door eene andere hand, worden aangegreepen. Ook ziet men hier eene voetmaat. In de vleugels van 't Portaal, staan, in den eenen, Herkules knods en leeuwenhuid, en in den anderen, een toom en gebit aan riemen en snoeren hangende, konstiglyk, in wit marmer uitgehouwen. 't Gewelf van 't Portaal is met eenige kranssen en loofwerk versierd. Boven den ingang der Kamer, leest men:

Audi et alteram partem.

dat is,

Hoor ook de andere partye.

Een gedeelte der Kamer van binnen is, naar 't noorden, door een gewelf, dat op een dwarsbalk en vier sierlyk bewerkte en vergulde Breemersteenen zuilen rust, in twee verdiepingen, verdeeld. De bovenste verstrekt tot Schouts-Comptoir. Onder dit gewelf, hebben Schout en Schepenen eene verheven zitplaats. Het steenen gewelf van het overige

STADHUIS. rige en grootste gedeelte der Kamer was, voormaals, door *Erasmus Quellyn*, fraai beschilderd met de Geregtigheid, de Sterkte, en de Voorzigtigheid, en veele bysieraaden. Doch 't werk was, door de vogtigheid der muuraadje, merkelyk beschadigd: waarom het gewelf, voor omtrent twintig jaaren, op nieuws, met verscheiden' zinnebeelden, opgeschilderd geworden is, in vyf vierkanten, door *Jan Engelbrechts*. In tien andere vierkanten in 't gewelf, zyn de wapens van den Schout en van de negen Schepenen, die in 't jaar 1655 regeerden, uitgebeeld. Voor den grooten schoorsteen, die op vier bonte marmeren zuilen, twee ronden en twee platten, rust, in 't zuiden, is Mozes, met de tafelen der wet van Sinaï afkomende, treffelyk, geschilderd door *Ferdinand Bol* (u). In de fries van den schoorsteenmantel, zyn de danseryen der Izraëliten om 't gulden kalf, en de dartelheden, die 'er mede verzeld gingen, konstiglyk, in 't klein, in marmer, gehouwen. De kleine schoorsteen in 't noorden, agter de zitplaats van Schepenen, heeft thans geen schilderstuk.

Na Schepens Kamer, volgt de Kamer van

SCHEPENEN EXTRAORDINARIS.

SCHEPENEN EXTRAORDINARIS.

Boven den ingang deezer Kamer, en boven dien der Rekenkamer, welke op deeze volgt, ziet men schreijende wigtjes en woedende wolven, met doode schaapen, naakte kinders, doodshoofden en schenkels onder hunne

(u) A. HOUBRAKEN Schouburgh I. *Deel*, *bl.* 102.

ne klaauwen, uitgehouwen: ook eenig oorlogstuig. Alle welke zinnebeelden speelen op het standbeeld van Mars, welk, tusschen deeze twee ingangen, geplaatst is. 't Schoorsteenstuk, in de Kamer van Schepenen Extraordinaris, is door den ouden *Jan Lievensz.* geschilderd, en vertoont de Geregtigheid, die 't zwaard, op de regter knie, om hoog houdt, en in de linker hand, de weegschaal heeft. De Vrede en de Voorzigtigheid bekleeden haare zyden. Dit stuk heeft, voor deezen, in Schepens Kamer, voor den kleinen schoorsteen, gestaan. Voorts, zyn, uit eene der Doelen, ook twee schilderyen, verbeeldende Schutters-gezelschappen, herwaards overgebragt. Het eene, tegen over de glazen geplaatst, vertoont vierentwintig Schutters. Men weet niet, door wien het geschilderd is. In het andere, tegen over den schoorsteen, welk door *N. Elias*, in 't jaar 1639, is geschilderd, staan drie-en-twintig naamen geschreeven, op een briefje, welk gelyk als tusschen de lyst en 't stuk ingestoken schynt. Onder deezen zyn d'E. Capitein *Dirk Tyenburg*, *Pieter Adriaansen Raap*, Luitenant, *Fredrik Bontemantel*, Vaandrig, en *Pieter Hasselaer*, Sergeant. De bekendste naamen onder de Schutters zyn *Hans Bontemantel*, *Guillelmus Barteloti*, *Nicolaas Calkoen*, *Wynant Smit* enz. De zoldering der Kamer, van welke wy spreeken, en die van de

Stadhuis.

Rekenkamer,

Rekenkamer.

welke aan deeze volgt, zyn ook, met aartig

Stad-huis. loofwerk en zinnebeelden, beschilderd en verguld. In de laatstgemelde Kamer, hangen twee groote wapenborden der Heeren Rekenmeesteren.

Naast aan deeze, treedt men in de

Desolaate-Boedels-Kamer.

Desolaate-Boedels-Kamer. Boven welker ingang, 't verdigtsel van Dedalus en zynen zoon Icarus, die, met zyne wasschen vleugels, te digt aan de zon vloog, konstiglyk, uitgehouwen is. Voorts, ziet men hier ledige kisten, brieven, papier en rekenboeken, daar de rotten aan knabbelen, aartiglyk, afgebeeld. 't Schoorsteenstuk in deeze Kamer is, in 't jaar 1657, door *Theodorus de Keizer*, geschilderd, en schynt de geschiedenis van Ariadne te verbeelden, die, door Theseus verlaaten zynde, van Bacchus beschermd en geholpen wordt.

Op de Desolaate-Boedels-Kamer, volgt de

Assurantie-Kamer.

Assurantie-Kamer. Boven den ingang, is een speelende Arion, in eene stille zee, op een' Dolfyn zittende, uitgehouwen. In 't schoorsteenstuk, is Theseus, die, na 't verslaan van 't menschpaard, de kluwen, welke hem uit den doolhof van Minos geholpen heeft, aan Ariadne te rug geeft, door *Willem Brassemary*, anders *Stryker*, in 't jaar 1657, geschilderd.

Na de Assurantie-Kamer, volgt de

Wees-

Stad-huis.

Weeskamer.

Weeskamer.

De sieraaden boven derzelver ingang zyn ontleend van de afbeelding van Cybele, die tusschen deeze en de Raadkamer geplaatst is. Ter wederzyde van eene ronde opening, leggen twee leeuwen, naast welken, twee naakte kinderen, op eenige aardvrugten, zitten. De zoldering van 't Portaal voor de Kamer plagt, met eene blaauwe lugt, waarin 't gevogelte vloog, beschilderd te zyn, op gelyke wyze, als die van 't Portaal voor de Thesaurie Ordinaris: doch is ook, al sedert lang, overgewit. In de Kamer zelve, zyn het zolder- en het schoorsteenstuk fraai door *Cornelis Holstein* geschilderd (*u*). In 't midden van 't zolderstuk, vertoont zig eene bedaagde vrouw, in een donker purperen kleed, zittende op de wolken, waaruit verscheiden' gevleugelde wigtjes het hoofd steeken. Haare linkerhand, die eene weegschaal voert, rust op een boek. Met haare regter, ligt zy den slip van haar kleed op, om eenige verlegen kindertjes daar onder te bedekken. In de vier hoeken, ziet men vliegende wigtjes, voorzien van bysieraaden, die op de zorg voor de Weezen zinspeelen. In 't schoorsteenstuk, vertoont zig de Grieksche Wetgeever Lycurgus, zynen neef tot zoon aanneemende. Tusschen de vensters hangt een gedeelte van een stuk van *Petrus Paulus Rubbens*, 't welk veel grooter geweest is, en de ge-

(*u*) A. Houbrakens Schouburgh III. *Deel.* bl. 324.

Stadhuis. geboorte des Heilands verbeeld heeft. 't Overgebleeven gedeelte, welk men meent uit den brand van 't oude Stadhuis, of van de Nieuwe Kerke gered, en sedert hier geplaatst te zyn, verbeeldt Jozef, agter een' os staande.

Nu komen wy aan de

Raad-Kamer.

Raad-Kamer.

Boven welker loozen ingang, om eene ronde opening, byna dezelfde sieraaden als boven de Weeskamer uitgehouwen zyn. De Kamer zelve heeft, gelyk Burgemeesters Vertrek, twee schoorsteenen, welker mantels op agt bonte marmeren Korinthische kolommen, vier ronden en vier platten, rusten. Op de friezen, is allerlei loof- en beeldwerk, keurlyk, in 't klein, uitgehouwen. Het schoorsteenstuk in 't noorden, fraai, door *Govert Flink*, geschilderd (v), verbeeldt Koning Salomo biddende, en de Hemelsche wysheid, daalende uit de wolken, en hem verstand, rykdom en eere beloovende. Aan den voet van 't stuk, leest men:

Daer Salomons gebedt en offer Godt behagen,
Wort hem de Wysheit 's nachts belooft uit 's Hemels troon,
Met eenen Ryckdom, Eer en veel gewenschte dagen.
Waer wysheit raeden mag, daer spant de Staet de Kroon.

Voor

(v) A. Houbraken Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 24.

Voor den ſchoorſteen in 't zuiden, ziet men den ouden Jethro, zynen ſchoonzoon Mozes raadende, zeventig oudſten nevens zig te kiezen, om Izraël te regten. 't Stuk is geſchilderd, door *Joannes Bronkhorſt.* De verkiezing deezer zeventig oudſten zelven, of liever de byeenkomſt der verkoorenen voor de Tente, is in een groot ſtuk, welk vyfenveertig voet breed, en negentien en een halve voet hoog is, en den geheelen weſtelyken wand van 't vertrek beſlaat, in de jaaren 1736, 1737 en 1738, keurlyk, door *Jacob de Wit*, geſchilderd. Deeze wand plagt behangen te zyn, en de Raad hadt, reeds in 't jaar 1697, beſlooten, dien met een bekwaamer behangſel te verſieren (*w*). Doch daar verliepen veele jaaren, eer zulks in 't werk geſteld wierdt. In 't jaar 1735, werdt 'er, met meer ernſt, aan gedagt, en de ſomme bepaald, die men 'er toe wilde ſchikken (*x*). 't Beſchilderen van den wand werdt de Wit aanbevolen. Ook verſierde hy 't vertrek nog op andere wyzen. De rekening der koſten, die aan 't verſieren der Raadkamer beſteed werden, beliep, in alles, dertienduizend tweehonderd zevenenvyftig guldens en tien ſtuivers (*y*). 't Groote ſtuk, de verkiezing der zeventig oudſten verbeeldende, wordt van kenners, hooglyk, geroemd. Boven de vier deuren van de Kamer, ter wederzyde der ſchoorſteenen, heeft dezelfde Schil-

Stadhuis.

(*w*) Reſol. Vroedſch. L^r. Y. 2 *Nov.* 1697. *f.* 351.
(*x*) Reſol. Vroedſch. *L^r.* KK. 28 *Jan.* 1735. 24 *Jan.* 1736. *f.* 449, 607.
(*y*) Reſol. Vroedſch. *L^r.* LL. 25 *Febr.* 1739. *f.* 423.

STAD-HUIS.

Schilder, in vier ronde *basrelieven*, en roodagtig graauw, de vier vereischten in de oudsten afgebeeld, de *Godvreezendheid*, door Abraham, zynen Zoon offerende; de *Waarheid*, door Jeremia, by de ziedende pot en de Amandelroede; 't *Verstand*, door Jozef, in Egipte kooren doende opleggen, en den *afkeer van de Gierigheid*, door Eliza, de geschenken van Naäman den Syrier van de hand wyzende. Onder deeze *basrelieven*, zyn, overeenkomstig met de friezen der schoorsteenen, door den zelfden de Wit, ook vier kleine graauwtjes geschilderd, die veelen, in den eersten opslag, voorgekomen zyn, als in wit marmer uitgehouwen. Onder Abraham, ziet men een' hond met een' zegelring, een zwaard, zegels en een' sleutel, de Getrouwheid afbeeldende: onder Jeremia, eenen bykorf, haan, zeef, lamp, pen en inktkoker, vertoonende de Naarstigheid: onder Jozef, een uurwerk, toom en boog, de Maatigheid in 't arbeiden aanduidende; en onder Eliza, Merkuurs staf, een zandlooper, boek en harp, het spreeken van gepaste redenen afbeeldende. Tusschen de vensterlichten, is de Hollandsche Maagd, in de gedaante van eene Pallas, ook in 't graauw, door de Wit, geschilderd. Zy heeft een' speer, met den hoed der Vryheid daarop, in de regterhand, en rust, met de linker, op den Bybel, die op een hoog voetstuk staat. Boven haar hoofd, ziet men 't Koggeschip uit Stads zegel. Eindelyk, heeft dezelfde konstenaar, tusschen de vier bovenste en de vier onderste vensterlichten, nog vier

zinnebeelden, in 't graauw, geschilderd. In 't eerste, de tafelen der Wet, een Altaar, een' Bybel en eene Lamp, verbeeldende den *Godsdienst*: in het tweede, een' burgt, een' bondel pylen, den hoed der vryheid en een' krans van eikenloof, aanduidende de *burgerlyke Eendragt* en derzelver vrugten: in het derde, eene schaal en gewigt, vaten, pakken en Merkuurs slangenstaf, vertoonende den *Koophandel*; en in het vierde, een schips voorsteven, touwen, ankers, compas, graatboog, riem, haak en ander scheepsgereedschap, de *Scheepvaart* der Stad afbeeldende. 't Gewelf van deeze Kamer is, veel vroeger, en door eene andere hand, te weeten, door *Erasmus Quellyn*, Oom van den beroemden Beeldhouwer Artus Quellyn, beschilderd. Men ziet hier de Amsterdamsche Maagd, zittende op eenen adelaar in de wolken, en verzeld van de Wysheid, de Kennis, en de Regtvaardigheid; waarby nog andere zinnebeeldige sieraaden komen, die, ter oorzaake der groote hoogte van 't vertrek, 't gezigt der aanschouweren byna ontwyken. Boven het groote stuk van de Wit, zyn, in vier geboogen vakken, vier zinnebeeldige vertooningen van de waardigheid en eigenschappen der Burgemeesteren en Raaden uitgebeeld. In 't noordelykste, ziet men de Burgemeesterlyke bondelbyl agter eenen krans van eikenloof: in het volgende, dezelfde bondelbyl, beschermd door eenen gekroonden leeuw: in het derde, eenen dolfyn, spiegel, anker en slang, zinnebeelden van Voorzigtigheid en Vertrouwen: en in het

STADHUIS.

STAD-HUIS. vierde, een' bybel, oijevaar en haan, prenten van Godsdienstigheid en Wakkerheid. Eindelyk, ziet men, aan ieder der vier zyden van de twee schoorsteenen, negen, en dus in alles zesendertig wapens van de Raaden, die 't eerst zitting in de Raadkamer gehad hebben: en tusschen de middelste lichten, hangen de wapens der zesendertig Raaden van 't jaar 1737, toen de Raadkamer, op nieuws, versierd werdt, in twee reeksen, ieder van agttien: allen, even als de eerstgemelden, in hout gesneeden, en met de vereischte kleuren beschilderd. Boven aan elke reeks, staat S.P.Q.A. dat is, *de Raad en 't Volk van Amsterdam*: en onder aan: MDCCXXXVII.

Op de Raadkamer, volgt de

JUSTITIE-KAMER.

JUSTITIE-KAMER. Ter wederzyde van de ronde opening boven derzelver ingang, zyn twee kinderen uitgehouwen, draagende ieder eene bondelbyl. Onder aan, staan twee arenden met uitgespreiden vleugels, van welken de eene een bondel pylen, het zinnebeeld der Eendragt, en de andere Merkuurs Slangenstaf gevat heeft. In een vierkant, boven dit rond, ziet men Amfion, de muuren der Stad Thebe stigtende, door het speelen op de harp. De Kamer van binnen is, even als Burgemeesters Kamer, ten noorden en ten zuiden, bezet met vier Korinthische kolommen; doch van Breemer steen. De vloer is konstiglyk ingelegd, met drie witte marmeren kruissen uit het wapen der

Stad,

Stad, ten wedereinde van welken, twee Stadhuis. groote slagzwaarden leggen. Ter linkerzyde van den ingang van binnen, gaat men, met steenen trappen, naar de Charterkamer. Ook is hier, in 't noorden, de ingang naar de Raadkamer. 't Zolderstuk is, door *Nikolaas de Held Stokade*, geschilderd, en bestaat uit drie byzondere verdeelingen. In 't middelste, vertoont zig Amsterdam, in de gedaante van eene maagd, met de Keizerlyke Kroon op 't hoofd; eene weegschaal in de regterhand, en een scepter, met een bestraald oog daarop, in de linker. Zy is verzeld van de Wysheid en Wakkerheid, die boosheid, geweld, bedrog en andere ondeugden met voeten treeden. Naar de trappen toe, ziet men eene maagd, die met een' geessel de horsels verjaagt, terwyl twee naakte kindertjes zig onder haar kleed tragten te verschuilen. En naar de glazen toe, vertoont zig nog eene maagd, die, omhangen met den leeuwenhuid, en gewapend met de knods van Herkules, zig bevlytigt om de andere te hulp te komen.

Tusschen Burgemeesters- en de Justitie-Kamer, is, regt boven de gaandery, die voor de Vierschaar legt, de

P U IJ E,

of Afleesplaats, zynde ook eene gaandery, Puije. langs het middelste uitstek van den voorgevel. Zy heeft twee ingangen, een' uit Burgemeesters Kamer, en een' uit de Justitie-Kamer: boven welke twee ingangen, binnenwaards, na 't

Stadhuis. sluiten der Vrede met Groot-Britanje, in 't jaar 1674, het volgende rym, met gouden letteren, gesteld werdt. De zes eerste regels van het zelve staan boven den ingang naar de Justitie-Kamer, en de zes laatsten boven den ingang naar Burgemeesters Kamer:

't Onlanks door Frans gewelt
Vernedert Nederlandt,
Gaand', als dat was ghesluit,
In 't Britsche Vree-verbant,
Droogt in d'Orangie zon
De traanen uyt haar oogen:
O Burger-Vaderen
Gebiedend aan het Y,
Dat dit tot Vreugd van U
En Stadt en Staedt gedy;
Soo komt God onvoorziens
't Vernederde verhoogen.

Vondel leefde nog, toen dit rym hier gesteld werdt. Doch men ziet ligtelyk dat het niet uit zyne penne gevloeid is. 't Is, door sommigen, aan *Joannes Antonides van der Goes* toegeschreeven (z). Doch ik weet niet, op wat grond. Ten minste vindt men 't niet, onder zyne uitgegeven Gedigten. 't Zolderstuk der Puije is, door *Joannes Bronkhorst*, beschilderd, en in drie afdeelingen onderscheiden. In 't middelste, is de Tyd, in 't zuidelyke, het loffelyk Gerugt, en in 't noordelyke, het schandelyk Gerugt, aartiglyk, afgebeeld.

Voor

(z) Gebouwen, Gezigten enz. van Amsterdam *gedr.* 1736. *bl.* 128.

Voor de Justitie-Kamer en een gedeelte der Puije, wordt, tot het oefenen van openbaare lyf-en halsstraffe,'s daags voor de uitvoeringe derzelve, een houten *Schavot* of Strafplaats opgeregt; waartoe de paalen, planken, leeningen, en wat 'er meer toe vereischt wordt, zodanig gereed gemaakt is, dat het, in zeer korten tyd, in en uit elkanderen gezet kan worden. De *Kaak*, wanneer menze noodig heeft, wordt voor het noordelykste voorlicht der Justitie-Kamer gesteld.

Stadhuis. Schavot en Kaak.

De vertrekken der tweede verdiepinge van 't Stadhuis nu beschouwd hebbende, komen wy, langs verscheiden' opgangen, op de derde Verdieping. Wanneer men den trap in 't zuidoosten, gemeenlyk den Toorentrap genaamd, opgaat, ontmoet men, op deeze verdieping, langs den zuider-zydgevel van 't gebouw, drie vertrekken, naast elkanderen, een groot in 't midden, met vier lichten, en twee kleinen ter wederzyde, ieder met een licht, die, tot in 't jaar 1762 toe, geschikt waren ter bewaaringe van de Registers der verstorvene Notarissen, en hierom *Minuten-Kamers* genaamd werden. Doch op den twaalfden October des gemelden jaars, ontstondt 'er brand in een lang vertrek boven deeze Kamers, welk, eertyds, een gedeelte van de Wapenkamer geweest was, en toen tot eene bergplaats van uitgediende papieren gebruikt werdt, behalve, dat de Schilders der Stads gebouwen en werken zig van de overige plaats bedienden, om hunne verwen te bereiden. De vlam sloeg, eer menze bluschen kon, door de vloer van

Vertrekken der derde verdiepinge. Gewezen Minuten-Kamers.

't

Stad-huis. 't vertrek, in de westelyke kleine Minuten-Kamer, daar eenige schade veroorzaakt werdt. En dit ongeval heeft gelegenheid gegeven, tot het verplaatsen der Minuten-Kamers, zynde van de drie vertrekken, in welken de Minuten geplaatst plagten te zyn, het middelste nu tot berging van uitgediende boeken van de Wisselbank geschikt. Ten oosten van 't Portaal, welk naar deeze vertrekken toegang verleent, ontmoet men een langen gang, die van 't zuiden naar 't noorden loopt, in welken, aan 't zuideinde, de ingang van een vertrek is, alwaar eenige papieren van Schepens-Comptoir gebergd worden. Oostwaards zyn de ingangen van verscheiden' Kamers, eene van welken, reeds voor eenige jaaren, en twee anderen, in 't jaar 1763, tot *Minuten-Kamers* geschikt zyn. De Minuten der Notarissen zyn hier, in zulk eene goede orde, geplaatst, dat zy, doorgaands, zeer vaardiglyk, gevonden konnen worden. Aan 't noordeinde van den gang, is eene deur der Konstkamer, van welke wy, terstond, spreeken zullen. Naar 't zuideinde, is een vertrek, alwaar, tegenwoordig, Stads Excyns van 't Beestiaal ontvangen wordt.

Tegenwoordige Minuten-Kamers.

Kamer van 't Groot-Kraamers-Gild.

Den trap in 't noordoosten der zaale optreedende tot op de derde verdieping, ziet men, rondsom 't Portaal van den trap, vier oude Schutters stukken hangen: een van *Alion*, twee van *Paulus Moreelsen*, en een van *Cornelis Ketel* geschilderd. Ook hangt hier een gedoodverwd stuk van *Gerard de Lairesse*, Caligula verbeeldende, die zyn Paard Burgemeester maakt. Ten wes-

westen van dit Portaal, is de ingang der Kamer van 't Groot-Kraamers-Gild, een fraai en lugtig vertrek, welk, door twee lichten, naar 't noorden uitziet. De schoorsteenmantel rust op houten kolommen, en voor den schoorsteen, ziet men vier oude Overluiden van dit Gilde, nevens den Gildeknegt, afgebeeld. Boven de deur, die ten zuiden van den schoorsteen is, hangt eene oude schildery van *Jacob Corneliszoon* van Oostzaanen, verbeeldende een' bekransten Gilde-Os (2), door eenen Schutter gewonnen, met het schieten naar de Paapegaay. Voor 't beeld van den os, leest men: STADHUIS.

Negentien honderd en twaalf pont,
Heeft gewogen deze osse al ruym,
En was hoog seste halve voet als hy stond
En dik X. *voeten ic liech niet eene kruym,*
De lengkte was just XII. *voet min* IIII. *duym.*
A°. 1564.

En in de fries der lyste, staat, met zwarte en vergulde letters:

Dees . os . is . gewonnen . scutterlic .
Van . Jacob . Reyerszoon . Boon.
Toen . ten . twiedemaal die . Papegaay .
Was . gestelt . vast . suver . schoon .

Voorts,

(2) Uit eene *oude Rekening* van dit Gilde, is my gebleeken, dat het zelve, op de jaarlyksche Gildemaaltyd, eenen geheelen os plagt te slagten, na dat dezelve, voorgegaan van speelluiden, eerst de Stad rond geleid was.

Stadhuis. Voorts, hangen, in dit vertrek, drie Naamborden der Overluiden. Het nieuwste is met eene zeer fraaije vergulde lyst versierd. Nevens dit bord, hangt het volgende zinryk vers van Hermanus Asschenberg, die, in 't jaar 1760, Overman van 't Gilde geworden is.

Toen Gissing *magtloos was om ieder 't zyn' te geeven,*
In groot of kleen, in veel of weinig, zwaar of ligt,
Bedacht Gerechtigheid, *tot nut van 't samenleven,*
Gereedschap haar ter hulp, de Maat, 't Getal, 't Gewigt.
Wie recht en trouw verbant, zich roekloos durft vergeeten,
Zyn' Naasten in Gewigt, Getal of Maat, misleid,
Verkrygt in 't eind' zyn loon, door 't wroegende Geweeten,
Dat hem ten beul verstrekt, en ramp op ramp bereid:
Laat dan de trouw en 't recht in all' uw' handel blyken,
Zo zal des Hoogsten gunst nooit van uw' drempel wyken.

Regtkamer der Diemer- of Watergrafts-Meer. Uit het gemelde Portaal, treedt men, oostwaards, in eenen korten gang, aan welks oostzyde, de *Regtkamer der Diemer- of Watergrafts-Meer* is, die voor deezen op de onderste verdieping, in de Kamer, waar, sedert, de Stads-Excyns van 't Beestiaal ontvan-

vangen werdt, en die nu, door den Ontvanger van de Wisselbank, gebruikt wordt, plagt gehouden te worden. 't Is een wel geschikt, lugtig vertrek, met drie lichten naar 't oosten, nevens welk, westwaards, een kleiner vertrek is met twee lichten naar 't noorden, en een naar 't oosten. In de Regtkamer, hangen, rondsom den wand, eene hartenjagt en andere schilderyen. Aan 't zuideinde van den gang, is de ingang der *Konstkamer*, gelykze genoemd wordt, by welke, noordwaards, een kleiner vertrek is, het *Konst - Kabinet* genaamd. De Konstkamer werdt, omtrent het begin deezer eeuwe, opgeregt, en geschikt tot eene Toon- en Verkoopplaats van Schilderyen, Tekeningen, Beelden en andere diergelyke konst, waartoe zy, eenige jaaren, gediend heeft. Doch de Konst hier ter Stede, sedert eenigen tyd, merkelyk aan 't vervallen zynde, hebben Burgemeesteren, in 't jaar 1748, den Schilder *Jan van Dyk* verlof verleend, om zig van deeze Kamer te bedienen, tot het geeven van onderwys in de Meetkonstige beginsels der Schilder- en Tekenkonst, byzonderlyk, in de Doorzigtkunde. Ook houdt hy 't opzigt over deeze Kamer, die nog tot eene Toonplaats van Konststukken gebruikt kan worden. Boven de deur, leest men deeze verzen van Jan Baptista Wellekens:

Stadhuis.

Konstkamer.

De Dichtkunst galmt van vreugt, nu dat haer stomme suster,
In 't Raadhuis aan het Y, een Eerplaets is vereert:

Zy,

STAD-
HUIS.

Zy, spraakeloos, vint troost en schuylt nu veel geruster
By Themis, die, met regt, haer eed'len geest waardeert.
O Burgervaders! ei! volhardt in Kunst te queeken,
Zo word, als Orfeus Lier, 't Penseel een Hemelteeken.

De Konstkamer strekt zig, langs de lichten van den voorgevel, uit tot aan de tegenwoordige Minuten-Kamers. Men ziet 'er nog eenige fraaije Schilderyen, Modellen en Prenten, en onder anderen, het afbeeldsel van den beroemden Zeeschilder *Ludolf Bakhuizen*, door hem zelven, in den ouderdom van agtenzeestig jaaren, zittende, en leevensgrootte, geschilderd. Hy houdt eene schryfpen in de regter-, en een blad papiers, waarop zyn eigen beeld, als in zwarte konst, door hem zelven geschrapt, nog eens te zien is, in de linkerhand. 't Stuk is, in 't jaar 1699, geschilderd, en door den Schilder, die Mede-Opziender der Konstkamer geweest is, aan dezelve vereerd. In 't Konstkabinet, wordt eene verzameling van meer dan zevenduizend Prenten van de beroemdste Italiaansche, Fransche en Nederlandsche Meesters, vervat in twee-envyftig Boekdeelen, bewaard, die, door den konstlievenden Heere *Michiel Hinloopen*, aan de Konstkamer gemaakt, en in 't jaar 1709, door den Heere Burgemeester *Nicolaas Witsen*, Executeur van zynen uitersten wil, aan dezelve uitgeleverd zyn.

Wy

Wy hebben nu de vertrekken der derde verdiepinge langs de zuidzyde, de oostzyde en een gedeelte van de noordzyde, kortelyk, beschreeven. De gewoonlyke toegang naar de overige vertrekken aan de noordzyde, en naar eenige vertrekken der westzyde is langs den trap in 't noordwesten der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerst twee vertrekken, geschikt ten gebruike van de Desolaate-Boedels-Kamer, die naar 't noorden uitzien, en zo groot zyn, als twee der drie gewezen Minuten-Kamers, in 't zuiden. Zy eindigen tegen den wand der Kamer van 't Groot-Kraamers-Gilde: voorts, westwaards, een gang, aan welks zuideinde, de ingang is van eene groote Kamer, waar de uitgediende Boeken en Papieren van de Rekenkamer geborgd worden. Zy heeft vier lichten in 't westen, en een klein vertrek, noordwaards, nevens zig, welk maar een licht in 't westen heeft, en tot het zelfde gebruik dient. Nog meer noordwaards, zyn nog twee vertrekken, geschikt tot huishoudelyk gebruik van den Cipier, en naar 't westen en noorden uitziende.

Stadhuis. Eenige vertrekken aan de noord- en westzyde, en derzelver gebruik.

De gereedste toegang naar de overige vertrekken der derde verdiepinge aan de westzyde is, langs den vierden trap, in 't zuidwesten der gaanderye van de groote zaal. En hier ontmoet men eerst, in een gang ten westen, eene Kamer, met een vertrekje daar nevens ten zuiden, welk drie lichten heeft, twee zuidwaards, en een westwaards. Zy plagten beide, door de Superintendenten der Zyden-

Overige vertrekken der westzyde.

STADHUIS.

Manufactuuren, die nu in de Kamer der Commissarissen van kleine Zaaken vergaderen, gebruikt te worden; doch hebben nu geen byzonder gebruik. De Schilder van Dyk heeft 'er een' sleutel van, en bewaart 'er de gebeelde steenen, die tot de twee platte halve aardklooten, in den vloer der groote zaale, geschikt waren; doch niet gebruikt zyn.

Gang naar de Krygsraads-Kamers.

De gang, waar deeze Kamer ingaat, leidt, ten noorden, naar de kleine, en uit dezelve, door een ruim portaal, naar de groote Krygsraads-Kamer, en is behangen met tien oude Schutters stukken: onder welken, de zogenaamde *Braspennings maaltyd* is, in 't jaar 1533, door *Cornelis Anthoniszoon*, geschilderd; in welk stuk, eenige S. Joris- of Voetboogsschutters verbeeld zyn, welker kleeding aan de linkerzyde rood, en aan de regterzyde groen is. In een diergelyk, boven den ingang naar de kleine Krygsraads-Kamer, staat een schutter met een kelkje in de hand, zynde *Claas Gaaf*, Oud-Over-Grootvader van den Heere Burgemeester NIÇOLAAS WITSEN, volgens een opschrift met olieverw, op den rug van 't stuk. Gaaf is, meen ik, dezelfde, die, in de lysten der Regeeringe, op 't jaar 1529, als Schepen, bekend staat, met den naam van *Claas Gaaf Lambertz.*

Kleine Krygsraads Kamer.

De *Kleine Krygsraads-Kamer* is een ruim vertrek, waar Kolonellen alleen byeenkomen, en nevens welk, een vertrekje is voor den Secretaris van den Krygsraad. In deeze Kamer, hangen vier oude en kleine en drie groo-

groote en nieuwer Schutters ſtukken. Onder de eerſten, is 'er een, waarin een perſoon met een bonten mantel, *Cornelis Lambertsz Opzie*, Oud-Over-Grootvader van den gemelden Heere Witſen, verbeeld; gelyk ook, in een opſchrift op den rug van 't ſtuk, te kennen gegeven wordt. Voor den ſchoorſteen, hangt een ſtuk van *Paulus Moreelſen*, die Schepen en Raad te Utrecht geweeſt is. En daar tegen over een optrekkend Corporaalſchap van 't vendel van den Kapitein *Frans Banning Kok*, Heer van Purmerland en Ilpendam, in 't jaar 1642, door *Rembrand van Ryn*, geſchilderd. In 't ooſten, hangt een ſtuk, beſchilderd, door *Jacob Bakker*, met een Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Jan van Vlooswyk*.

Uit de kleine, komt men, door een portaal, in de Groote Krygsraads-Kamer, die zo groot is als Schepens Kamer, daar zy regt boven komt. Zy is van den kap afgeſcheiden, met een houten gewelf. Aan 't einde der Kamer, ſtaat eene lange tafel, voor de Kolonellen, waarby eene kleine vierkante tafel voor den Secretaris geplaatſt is. De Kamer is, aan drie zyden, bezet met drie ryen zitbanken boven elkanderen, op welken de Kapiteinen, Luitenanten en Vendrigs zig plaatſen, wanneer de groote Krygsraad vergadert, of anders de Kapiteinen alleen. 't Vertrek is, wyders, verſierd met elf of twaalf Schutters ſtukken. Onder deezen, munt allermeeſt uit een van *Bartholomeus van der Helſt*, in 't jaar 1648 geſchilderd, hangende beneden, aan de zuidzyde

Groote Krygsraads Kamer.

 van

STAD-HUIS.

van 't vertrek. 't Verbeeldt een teerend Corporaalſchap Burgers, uit het vendel van den Kapitein *Cornelis Jan Wiſen*, die, door zynen Luitenant, *Johan van Waveren*, met de eeuwige Vrede, welke, in 't gemelde jaar, geſlooten was, geluk gewenſcht wordt. Men wil, dat, voor enkele gedeelten uit dit ſtuk, eertyds, ſchatten gebooden zyn. Zeker is 't, dat het, door kenners, nimmer zonder verwonderinge beſchouwd wordt (*a*). Agter de zitplaats der Kolonellen, hangt nog een ſtuk van dezelfde meeſterlyke hand; doch in 't jaar 1639 geſchilderd. 't Verbeeldt een optrekkend Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Roelof Bicker*. In 't ooſten is ook een groot ſtuk van *Govert Flink* geplaatſt, insgelyks, omtrent het jaar 1648, geſchilderd, verbeeldende een Corporaalſchap uit het vendel van den Kapitein *Joan Huydecoper*, Heer van Maarſeveen. Onder de ouder ſtukken, is 'er een van den jaare 1625, waarin dertien beelden zyn, van den Kapitein *Albert Coenraads Burg*, den Luitenant *Pieter Evertsz. Hulſt*, den Vendrig *Arend van Buil*, den Serjant *Herman Rendorp*, en nog een Serjant en agt ſchutteren. De drie eerſten zitten aan eene tafel, met eene tekening van de oude Waal, eer nog het nieuwe Waals Eiland uit dezelve aangehoogd was, voor zig. Onder de overige ſtukken, zyn 'er ook eenigen, die, in 't een of in 't ander opzigt, uitmunten. Alle deeze Schutters-

(*a*) Zie HOUBRAKEN Schouburgh II. *Deel*, *bl.* 9. III. *Deel*, *bl.* 237.

ters-stukken zyn, in of omtrent den aanvang des jaars 1683, uit de Kloveniers- en Handboogsdoelen, herwaards overgebragt (*b*). Stadhuis.

De vertrekken der derde verdiepinge bereiken nergens onmiddelyk den kap of het dak van 't Stadhuis, de groote Krygsraads-Kamer alleenlyk uitgenomen, die 'er slegts, door een houten beschot, van afgescheiden is. Alle de overigen hebben eene houten zoldering, boven welken, ten oosten, ten noorden, ten zuiden, en gedeeltelyk ook ten westen, verscheiden' vertrekken geschikt zyn. Zy zyn allen met gewelven van gebakken steen gedekt; welke gewelven, van boven, daar men onder den kap komt, behoorlyk gevuld en met bakken gevloerd zyn.

Vertrekken boven de derde verdieping. Wapenkamer.

't Voornaamste van de vertrekken, die boven de derde verdiepinge komen, is de WAPENKAMER, die, eertyds, de gantsche oostzyde en een groot gedeelte van de noord- en zuidzyde van 't gebouw plagt te beslaan, en nog de gantsche oostzyde, en het grootste gedeelte van de noordzyde beslaat. De gereedste toegang naar dezelve is, langs den trap in 't zuidoosten der gaanderye op de groote zaale, in 't gemeen den toorentrap genaamd. Even binnen den ingang deezer Kamer, die, aan beide haare einden, met zwaare houten deuren, geslooten is, ontmoet men eene afgezonderde zitplaats voor den *Commis der Artillerye*, en nevens dezelve, een vertrek-

(*b*) Resol. Vroedsch. Lr. O. 5 Decemb. 1683. f. 341.

F 8

Stad-huis. trekje, daar 't geweer schoon gemaakt wordt. Voorts, is hier 't Stads schiet- en zydgeweer, waarmede men, in tyd van nood, spoedig, een groot getal van ingezetenen zou konnen voorzien, in zeer goede orde, geplaatst. Men heeft 'er hedendaagsche snaphaanen, met bajonnetten, en anderen: degens, draagbanden, kruidtassen enz.: ook eenig oud zydgeweer, gladde yzeren cuirassen en harnassen; al 't welke, tot eene gedagtenisse der oude wapenruftinge, bewaard wordt.

De overige vertrekken boven de derde verdiepinge zyn, in 't zuiden, het lang vertrek, welk weleer een gedeelte der Wapenkamer plagt te zyn, en waar, in 't jaar 1762, de brand ontstaan is: voorts, in 't westen, boven de kleine Krygsraads-Kamer, een groot vertrek, waar eenige uitgediende papieren van de Wisselbank geborgd worden; en aan dezelfde zyde, boven de vertrekken, die door de Rekenkamer en door den Cipier gebruikt worden, eene ruime bergzolder, ten dienste der Desolaate-Boedels-Kamer, en drie andere vertrekken, die tot berging van verscheidenerlei soorten van gemaakt houtwerk, modellen van gebouwen en werktuigen verstrekken. Boven deeze vertrekken, onmiddelyk onder 't dak en den Tooren, onthouden zig dagelyks bedienden van de Stads Uurwerkmaaker, Loodgieter en Leidekker. Ten dienste van dit werkvolk, welk, somtyds, houtskoolen tot soldeeringe gebruiken moet, zyn steenen overwelfde haarden onder 't dak gemaakt, buiten welken, zy niet stooken mogen.

Uit

Uit de stukswyze beschryving van dit groot'sch gebouw, is ligtelyk af te neemen, dat het der Stad schatten gekost heeft. Nogtans, is het my, uit eene berekening van een gedeelte der kosten, die ik gezien heb, voorgekomen, dat dezelven niet zo geweldig groot geweest zyn, als eenigen zig verbeeld hebben. Het grove werk van 't gebouw werdt niet alleen aanbesteed; maar ook de beelden, de koperen deuren, de schilderstukken, en andere sieraaden. En gelyk de Schilder-, Bouw- en Beeldhouwkonst, in 't midden der voorgaande eeuwe, toen 't Stadhuis gestigt werdt, den hoogsten trap van volkomenheid bereikt hadden; zo vloeiden de konstenaars en arbeiders van allerlei soorte, in zulk eene menigte, herwaards, dat zulks gelegenheid gaf, om het gebouw, spoediger, en zelfs met minder kosten, te volmaaken, dan tegenwoordig zou konnen geschieden. De Frontespies van den agtergevel is aan *Artus Quellyn*, voor negenduizend vyfhonderd guldens, aanbesteed geweest. Doch hem was nog eene vereering van vyfhonderd guldens beloofd, zo hy 't werk spoedig en tot genoegen afmaakte. De kleine sieraaden op de zaale hebben ieder van vyftig tot zestig guldens gekost. Voor de koperen deur der Vierschaare, die drieduizend vierhonderd en vyftig pond woog, was agtentwintig stuivers het pond betaald; doch, naderhand, werdt, voor de koperen deur der groote zaale, niet meer dan twintig stuivers het pond gegeven. De

STADHUIS. Aanmerkingen, over de kosten van 't bouwen.

STAD-HUIS.

ſchilderſtukken in de gaanderyen der zaale waren, aan *Govert Flink*, dieze egter, gelyk wy boven (*c*), hebben aangetekend, niet voltrokken heeft, voor duizend guldens ieder, aanbeſteed. Voor het ſtuk in de Raadkamer, daar Jethro Mozes raadt oudſten te kiezen, is aan *Joannes Bronkhorſt* ook niet meer dan duizend guldens betaald. Men kan hieruit eenige giſſing naar 't beloop der overige koſten maaken. 't Gebouw heeft, zekerlyk, hier te Lande, geene wedergade, en wordt, in andere Landen, door weinige gebouwen geëvenaard, en door nog kleiner getal overtroffen.

(*c*) *Bladz.* 48.

II. BEURS.

II.

B E U R S.

De Koophandel, die, al vroeg, in Amsterdam, heeft begonnen te bloeijen, heeft ook aldaar, al vroeg, eene Vergaderplaats voor de Koopluiden noodzaakelyk gemaakt. Nogtans vindt men niet, dat, met ernst, gedagt is, om hun, hier ter Stede, eene bekwaame Vergaderplaats te stigten, dan omtrent het einde der zestiende eeuwe. Voor dien tyd, kwamenze, in de Warmoesstraat, naar 't einde toe, by een (*a*), en bergden zig, by regenagtig weder, onder de luifels der huizen aldaar. Door den tyd nogtans, schynt de plaats hier te eng bevonden te zyn. Immers, uit eene Keure van den negenentwintigsten July des jaars 1592, blykt, dat de Koopluiden, aan 't oosteinde der Nieuwe Brugge (1), vergaderden. Hier stondt een houten huisje, het *Paelhuiske* genaamd, waaraan een klokje hing, welk, ten twaalf uuren op den middag, omtrent een half kwartier lang, geluid werdt; waarna de

Beschryving der Beurs.

Oudste Vergaderplaats der Kooplieden.

(*a*) Zie II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 176.

(1) Men vindt dit bevestigd, in Brederodes *Moortje* (Act. II. Sc. I.), daar van eens Koopmans Zoon gezeid wordt:

Staagh was hy op de brugh by de Negocyanten.

En wat laager, van twee luiden, die van de Vischmarkt komen:

Doe gingben wy de waerb neer, t water laughs, over de Korenmarckt, na de beurs.

Beurs. de Koopluiden de Vergaderplaats verlaaten moesten, zynde het toen de gewoonte, van elf tot twaalf uuren, byeen te komen (*b*). In 't Paalhuisje, waarvan wy spreeken, moesten de Schippers het Paalgeld voldoen: en ook de brieven, die zy van Oosten en Westen herwaards bragten, terstond na hunne aankomst, afleggen; waarna dezelven, door den *Paalknegt*, besteld werden (*c*). Doch alzo de Koopluiden, op deeze hunne Vergaderplaats, voor de guure oostelyke en noordelyke winden, blootstonden, hadt de Vroedschap, al in 't jaar 1586, beslooten; de S. Olofs-Kapel te schikken tot eene Beurs voor de Koopluiden (*d*). 't Schynt ook, dat de Koopluiden, sedert, in deeze Kapel, en zelfs in de Oude Kerke, beurs gehouden hebben. 't Laatste is af te neemen uit eene orde van Kerkmeesteren der Oude Kerke, van den zeventienden December des jaars 1602, waarby den twee Hondenslaageren belast wordt, *te Beurstyd*, een van beide in de Kerke te zyn (*e*). Doch in 't jaar 1607, werdt, daartoe, uitgezien eene plaats op 't Rokin, agter 't huis *de Pot* (2), beoosten welk huis, aan de zuidzyde van den Middel-

(*b*) Keurb. H. *f.* 19 *verso*.
(*c*) Keurb. H. *f.* 125 *verso*.
(*d*) Resol. Vroedsch. N. *f.* 16 *Aug.* 1586.
(*e*) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 62.

(2) Op de Beursfluis, staat nog eene Pot in den gevel van een huis. Veellігt, is dit huis gebouwd op de plaats, daar, in 't begin der voorgaande eeuwe, het huis *de Pot*, waarvan wy spreeken, gestaan heeft.

deldam, in 't jaar 1563, de markt van nieuwen Haring gekeurd was (*f*); en by de Vroedschap beslooten, het stigten eener Beurze aldaar, met allen ernst, voort te zetten (*g*). Men liet twee tekeningen maaken van eene nieuwe Beurze, en verkoor de kleinste van de twee (*h*). En in de Lente des jaars 1608, werden de grondslagen van 't gebouw gelegd. Doch men bevondt wel haast, dat het heijen de huizen, die aan den Utrechtschen Steiger of oostzyde van 't Rokin stonden, geweldiglyk, zakken deedt; waarom besloten werdt, die huizen af te breeken, en de Beurs breeder en korter te maaken, dan men eerst voorgenomen hadt (*i*). Op den negenentwintigsten May, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door *Henrik Hooft*, jongsten Zoon van den regeerenden Burgemeester *Cornelis Pieterszoon Hooft*, en Broeder van den beroemden Historieschryver *Pieter Corneliszoon Hooft*. 't Werk werdt, vlytiglyk, voortgezet. In 't jaar 1611, arbeidde men aan den opgang, om welken te bouwen, de Stads Paardenstal, die toen aan den Dam stondt, op de Appelmarkt, aan de oostzyde van den nieuwe-zyds-Voorburgwal, verplaatst moest worden. Ook werdt, in 't jaar 1612, tot het maaken van deezen zelfden opgang, nog een huis van *Opmeer*, insgelyks aan den Dam staan-

Beurs.

De Beurs wordt gestigt.

De eerste steen gelegd.

(*f*) Handv. *bl.* 895.
(*g*) Resol. Vroedsch. N. 10, 28 *April*, 14 *July* 1607. *f.* 136 *verso*, 142 *verso*.
(*h*) Resol. Vroedsch. N. 10. 1 *Sept.* 1607. *f.* 147 *verso*.
(*i*) Resol. Vroedsch. N. 10. 17 *May* 1608. *f.* 168.

BEURS. ſtaande, voor Stads rekening, overgenomen (*k*). De Beursſtraat, daar voor deezen de ſleeden plagten te ſtaan, werdt toen ook, met ſchoone huizen, bezet (*l*). En op den eerſten Auguſtus des volgenden jaars, werdt de eerſte vergadering, op de nieuwlings geſtigtte Beurs, gehouden, met zo groot een' toeloop van volk, dat de plaats te klein ſcheen. Men leeſt dit, in een zwarten marmeren ſteen, die in den noordweſterhoek der gaanderye ingemetſeld is, in deezer voege:

De eerſte Vergadering gehouden.

DOOR GODES ZEEGEN IS TOT GERIEF DER COOPLUYDEN DESE BORZE GESTIGT, EN ANº CIƆIƆCVIII. DEN XXIX MEYE DEN Iſten STEEN GELEYT, EN DEN Iſten AUG. CIƆIƆCXIII. DE Iſte VERGADERINGE GEWEEST.

't Gebouw was toen tweehonderd voeten lang en honderd vierentwintig voeten breed. Men voer, onder den middelſten boog, op welken het ruſtte, door, met geſtreeken maſten (*m*). Ook was 't niet ongeoorlofd, aldaar, met ſchuiten te overnagten, mids zulks, met kennis van den ſluiswagter, geſchiedde (*n*). Doch in 't jaar 1622, raakte

(*k*) Reſol. Vroedſch. N. 11. 25 *May*, 2 *Juny* 1611. 8', 30 *Maart* 1612. *f.* 22, 57.
(*l*) J. LAURENTIUS Amſterdam.
(*m*) PONTAN. Amſt. *Libr.* II. *Cap.* XXVI. *p.* 229.
(*n*) Handv. *bl.* 719.

te hier in hegtenis zekere *Balthazar Paul*, die, door de Spaanschen, als zynde nu, na 't uitgaan van het twaalfjaarig Bestand, den oorlog wederom aangevangen, uitgemaakt was, om, hier ter Stede, brand te stigten (*o*). Terwyl hy zat, verspreidde zig een gerugt, dat men voorhadt, de Beurs, door middel van een vaartuig met buskruid, onder dezelve gelegd, met de gantsche vergadering der Koopluiden, in de lugt te doen vliegen. Doch wat 'er van de gegrondheid van dit gerugt ook zyn moge; zeker is 't, dat, sedert, de vaart onder door de Beurs, met twee boomen, een in 't Rokin en een in het Damrak afgeslooten werdt. En in laater tyd, heeft men de boogen, daar de beurs op rust, met zwaare houten deuren, digt gemaakt, en dwarsbalken in 't muurwerk gelegd, in de plaats van de boomen (*p*). De Beurs hadt maar ruim vyfenvyftig jaaren gestaan, toen men besloot, dezelve te vergrooten (*q*), en in den tegenwoordigen staat te herbouwen. De Tooren, die meer binnenwaards plagt te staan, en met een fraai Klokkenspel en vier Uurwyzers voorzien was (*r*), werdt toen afgebroken, en in deszelfs plaatse, doch meer zuidwaards, het tegenwoordig kleiner Toorentje gebouwd, waarin alleen een slagklok hangt, behalven het klokje, dat, by 't aangaan der Beurze, geluid wordt. Terwyl de Beurs vergroot werdt, kwamen de Koop-

Beurs.

De doorvaart onder de Beurs wordt belet.

De Beurs wordt vergroot.

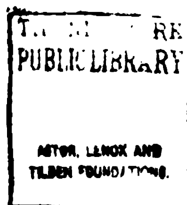
(*o*) *Zie* II. *Deel*, XIII. *Boek*, *bl.* 351.
(*p*) *Zie* COMMELIN *bl.* 1170.
(*q*) Resol. Vroedsch. *Lr.* F. 9 *Aug.* 1662. *f.* 88.
(*r*) FOKKENS *bl.* 172.

Beurs. Kooplieden, by goed weder, op den Dam voor 't Stadhuis, en anders in de nieuwe Kerke byeen.

Grootte en gedaante der Beurs. De Beurs, gestigt in 't Rokin, ten zuiden van den Middel- of Vygendam, is een langwerpig vierkant gebouw, welk zig van 't noorden naar 't zuiden strekt, en op vyf boogen rust, eene groote in 't midden, en vier kleineren, ter wederzyde. De voornaame opgang is in 't noorden, ter eener zyde, langs trappen, en ter anderer zyde, langs eene ryzende vlakte. 't Gebouw zelf is hier, met twee yzeren hekken, afgeslooten. De opgang in 't zuiden, daar 't gebouw ook nog met een houten hek, welk twee ingangen heeft, afgeschut is, heeft thans, ter wederzyde, twee zwaare yzeren hekken, ieder met twee deuren, eene van welken, aan elke zyde, des nagts, open blyft. In den voorgevel van de Beurs, staat het wapen der Stad in 't groot. De agtergevel is, ten tyde der vergrootinge van 't gebouw, versierd geworden, met eenen grooten steenen Merkuur, die eenige vrugten en waaren onder den linker arm heeft, en geplaatst is tusschen twee houten deuren, welken, by heet weder, geopend worden, om versche lugt op de Beurs te brengen. Het maaken van dit beeld is, in 't begin des jaars 1670, aan *Bartholomeus Eggeris*, voor zeshonderd guldens, aanbesteed (*s*). In 't Frontespies van den agtergevel, ziet men 't wapen der Stad, en eenige baalen, pakken en vaten met koopmanschappen ter wederzyde,

(*s*) *Uit een* klein Regißertje *ter* Thesaurie, *f.* 117.

PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND

de, uitgehouwen. 't Langwerpig vierkant Beurs. plein, daar de Koopluiden vergaderen, is omringd van eene breede gaandery, die op drie-en-twintig boogen, uitmaakende zesen-veertig blaauwe arduinsteenen pilaaren, rust. Ieder van deeze Pilaaren heeft zyn nommer, waarby men de Koopluiden, welker meesten hunne vaste standplaatsen hebben, ligtelyk, vinden kan. Ook staan, op de meesten, de naamen der Steden of Gewesten, op welken de Koopluiden, die zig daaromtrent onthouden, handel dryven. Op eenigen, leest men de naamen der waaren, welken daaromtrent verhandeld worden. En 't een en 't ander wordt ook, op houten borden, onder de gaandery tegen den muur vastgemaakt, aangeweezen. Boven elken boog, is eene nis van blaauwen arduinsteen tusschen 't metselwerk ingevoegd, in welken, beelden of andere sieraaden zouden konnen geplaatst worden. Men treedt, met twee treden, op de gaandery. Op den blaauwen steenen vloer derzelve, wordt, tegenwoordig, in de wintermaanden, eene houten zoldering gelegd; 't welk groot gemak geeft aan de Koopluiden, die, dikwils, omtrent een uur lang, op de Beurs blyven. Ter wederzyde, buitenwaards, rust de gaandery op vierentwintig overwelfde boogen, twaalf aan elke zyde, die, van Stads wege, verhuurd of gebruikt worden. In eene derzelven, zynde de derde aan de oostzyde, wordt een *Corps de guarde* van de Nagt- of Ratelwagt gehouden. Boven de gaandery, zyn, ter wederzyde, ook eene soort van gaan-

Beurs. gaanderyen, die in eenige vertrekken onderscheiden, en niet altoos tot het zelfde gebruik geschikt geweest zyn. In 't oosten, plagt het Pand der Lakenkooperen of de *Laken-vent-hal* te zyn; doch de Plaats, die hier toe plagt te dienen, is nu gedeeltelyk geschikt tot eene wooning voor den Opziender der Stads werken en wateren. Het overig gedeelte verstrekt, tegenwoordig, tot eene Stads Timmerloots. In 't westen, zyn verscheidenerlei winkels, onder anderen van boeken, prenten, gereedschappen en fraaijigheden. Ook is hier, naar 't zuiden toe, een vertrek, waar Schilderyen verkogt worden, en agter het zelve, de *Schermschool.* Van de zolder boven deeze gaanderyen, maaken de bewooners van de boogen onder de Beurs eenig gebruik. De Vergaderplaats der Koopluiden op de Beurs wordt ook gebruikt om de waakende schutters der zestig Burgervendelen, des nademiddags, in de zomer, beurtswyze, in den wapenhandel te oefenen (*u*). Ook worden, op deeze plaats, maandelyks, des morgens vroegtyds, de soldaaten, die hier ter Stede in bezetting leggen, betaald. De Brandspuitluiden worden 'er, insgelyks, in 't gebruik der slang-brandspuit onderweezen.

Keuren op het houden der Beurze. Op het houden der Beurze zyn, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt (*v*), die niet allen schynen te hebben konnen naar-

(*u*) Handv. *bl.* 170.
(*v*) Handv. *bl.* 1055 *enz.* [393 *enz.*]

naargekomen worden. Ook is 'er, in sommigen, nu en dan, verandering gevallen. De Beurstyd is, onder anderen, niet altoos eveneens bepaald. In de oudste tyden, plagt men tweemaal 's daags beurstyd te houden; 's morgens van elf tot twaalf, en 's avonds van half zeven tot half agt uuren (w), in de maanden May, Juny, July en Augustus; en in de overige maanden, van een half uur voor den aanvang van 't luiden der Poortklok, tot het ophouden derzelve toe (x). Naderhand, in 't jaar 1667, is de beurstyd op twaalf uuren, en eens 's daags bepaald; wanneer de hekken gesloten werden, en elk, die laater kwam, en door de kleine deuren wilde ingelaaten worden, zes stuivers, ten behoeve der Aalmoesseniers-armen, verbeuren moest. De boete der Makelaars was, in gelyk geval, op een halven Ducaton gesteld (y). Doch deeze Keure is ook in ongebruik geraakt. De Beursklok wordt, tegenwoordig, tegen twaalf uuren geluid. Ten half een uure, plagten de dubbele deuren der yzeren hekken, op de helft geslooten te worden. Voor de opene ingangen, plaatsten zig vier bedienden van 't Aalmoesseniers-Weeshuis met armbossen, daar zulken, die na half een uure ter beurze kwamen, een aalmoes in staken, of niet, naar hun welgevallen. Deeze bedienden vertrokken ten een uure, wanneer alle de hekken

Beurs.

(w) Resol. Vroedsch. N. 7. 6 *Juny* 1592. Keurb. H. fl. 19 *verso*.
(x) Handv. *bl.* 1055. [393]
(y) Handv. *bl.* 1057. [926]

Beurs. ken wederom geopend werden. Doch in de maand July des jaars 1763, is deeze gewoonte afgeschaft. Ten zelfden tyde, zyn 'er drie koperen armbossen, op steenen voeten, gesteld, een binnen den ingang der Beurze in 't noorden, en twee ten wedereinde van den opgang in 't zuiden, waarop de woorden *Aalmoesseniers Armen* gegooten zyn. En sedert blyven alle de hekken der Beurze tot twee uuren open: alzo het thans gemeenlyk zo lang aanloopt, eer de Beurs geheellyk van Koopluiden ontledigd is.

Beurs-knegt. Tot onderhoudinge van goede orde op de Beurs, is, van ouds, een *Beursknegt* aangesteld, die, daarenboven, alleen geregtigd is, om de Biljetten der openbaare Verkoopingen op en aan de Beurs aan te plakken. Hy doet ook de afroepingen van openbaare Verkoopingen en verscheiden' anderen op de Beurs, en geniet, voor ieder derzelven, van zulken, die hem te werk stellen, twaalf stuivers (z). Voorts, moet de Beursknegt zorgen voor het sluiten en ontsluiten der Beurze. Hy voorziet, op zyne kosten, de tafels onder de gaandery van pennen en inkt: waarvoor hem, door de Koopluiden in 't gemeen, een Nieuwjaars-geschenk plagt toegelegd te worden: 't welk, sedert eenige jaaren, by veelen, ik weet niet om welke reden, verzuimd wordt. De Beursknegt bekeurt zulken, die op de Beurs kyven of schelden, en voert, ten teken zyner aanstellinge, een stok in de hand, die, aan 't boven-ein-

(z) Handv. bl. 1083.

einde, met Stads wapen beschilderd is. Voorts is 'er een Waaker van de Beurs, die, op het sluiten en ontsluiten van den opgang boven dezelve, agt geeft. Kooren-beurs.

III.

Koorenbeurs.

Den Koorenhandel een' van de oudste en voornaamste neeringen der Stad geweest zynde, zo is 't niet vreemd, dat de handelaars in Graanen, ook al vroeg, eene afzonderlyke Vergaderplaats gehouden hebben. Zy kwamen, in de zestiende eeuwe, byeen op 't water, op de hoogte der oude brugge, op welke, reeds in de vyftiende eeuwe, eene markt van Kooren en Zout plagt te zyn (*a*); en behielpen zig, by regenagtig weder, onder de huifels der huizen daaromtrent, tot geenen kleinen overlast der bewooneren. Om deeze reden, was, al in 't jaar 1547, gekeurd, eene nieuwe Koorenmarkt aan te leggen op den Oude-zyds-Voorburgwal, tusschen de S. Jans- en Halsteegsbruggen (*b*). 't Schynt egter, dat de Koopluiden, op de voorige plaats, die digt by 't Stads-Excynshuis en by 't Koorenmeetershuis, en derhalve veel gelegener was, bleeven vergaderen. De Regeering besloot dan, weinige jaaren na dat de groote Beurs volbouwd was, tot geryf der Koorenhandelaaren,

Kooren-beurs of Koorenmarkt.

(*a*) Keur van S. Maartens dag 1465. *in 't* Keurb. A. *f.* 40.
(*b*) Keurb. E. *f.* 129 *verso*.

KOORENBEURS. ren, tegen de oude brugge ten zuiden, eene KOORENBEURS of KOORENMARKT, over 't Water, te bouwen (c). 't Werk werdt, in 't jaar 1617, voltrokken (d). 't Gebouw is van hout, en rust op ingeheide paalen. 't Bestaat uit een langwerpig vierkant Plein, dat, van vooren, alwaar een zwaare koperen armbos staat, open, en ter wederzyde en van agteren, met eene overdekte gaandery beslooten is. De gaandery rust op twee en vyftig houten pilaaren. Onder dezelve zyn, langs de wanden, eene groote menigte gesllooten banken en kasjes, waarvan de Koopluiden en Makelaars de sleutels hebben, en in welken, de monsters der graanen bewaard worden. Agter en nevens de gaandery, zyn twee of drie vertrekken, tot geryf der Handelaaren, alwaar, onder anderen, de Koorenmonsters gewoogen worden. Op de Koorenbeurs, en den Koorenhandel aldaar, zyn ook verscheiden Keuren gemaakt (e); op het onderhouden van welken, de *Opziender van de Koorenbeurs* of *Marktmeester*, gelyk hy gemeenlyk genoemd wordt, agtgeeven moet. Onder anderen, begeeft hy, met goedkeuringe der Directeuren van den Oosterschen handel en Reederye, de opengevallene banken en kasjes, en geniet, daarvoor, van eene bank, twaalf, van eene dubbele kas, tien, en van eene enkele kas, zes guldens eens. Doch in

Opziender of Marktmeester.

(c) Resol. Vroedsch. N. 11. 4 *May* 1616. *f.* 172.
(d) J. LAURENTIUS Amsterdam.
(e) Handv. *bl.* 800 *enz.* 1106 *enz.*

in geval iemant een' Vader, Zoon, Schoonzoon, Weduwe, of Compagnon nalaat, die, binnen 't jaar, toont den Graanenhandel te willen aanhouden, moet de kas of bank des overleedenen, op deszelfs naam, worden overgetekend, zonder dat 'er den Opziender meer dan drie guldens voor behoeft betaald te worden: alles volgens eene Keure van den agttienden October des jaars 1719 (*f*). De Opziender geniet ook het voordeel van het monstergraan, welk, onder 't bezigtigen, op de Koorenmarkt, gestrooid wordt. Koorenbeurs.

Toen, in 't midden der voorgaande eeuwe, het nieuwe Waals-Eiland uit het Y aangehoogd was, werdt, by de Vroedschap, in overweeging genomen, om de Koorenligters voor dit Eiland te plaatsen, en de Koorenbeurs te verleggen op het Plein voor den Kampersteiger (*g*); doch men kwam tot geen besluit, en de Koorenbeurs is gebleeven, daar zy te vooren was. De Koorenhandelaars komen aldaar, dagelyks, des morgens en des avonds, byeen; doch byzonderlyk op de drie weekelyksche marktdagen, Maandag, Woensdag en Vrydag, wanneer ook een groot getal van Buitenluiden ter Koorenmarkt verschynt.

(*f*) Handv. *bl.* 1106.
(*g*) Resol. Vroedsch. *N*, 21. 3 *Maart* 1655. *f.* 242.

KOOREN-MEETERS-HUIS.

IV.

KOORENMEETERS-HUIS.

Kooren-meeters-Huis.

Tot het meeten, draagen en verſchieten der Graanen zyn, van ouds, arbeiders en arbeidſters geſteld geweeſt, die zig, ten dienſte der Koopluiden, plagten byeen te houden in een huisje (*h*), welk, in de zestiende eeuwe, op de oude brug ſtondt. Doch in 't jaar 1558, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, het zelve op de nieuwe zyds Kolk te verplaatſen (*i*). 't Werdt hier zo ſierlyk gebouwd, dat het, in zekere overrompeling der Stad, in 't jaar 1577, door het Staatſch Krygsvolk, voor 't Stadhuis werdt aangezien (*k*). In 't jaar 1620, werdt het, van den grond af, in de tegenwoordige gedaante, hertimmerd (*l*). Op den zevenden July, werdt de eerſte paal geheid, en op den dertienden, de eerſte ſteen gelegd. 't Is een langwerpig vierkant gebouw, met een ſteenen opgang aan elke zyde. 't Stads wapen pronkt in den gevel. 't Beſtaat, voornaamlyk, uit een groot vertrek, daar de arbeiders hun verblyf houden, waar boven de Koorenmeeters-Gilde-Kamer is. Onder het zelve, is eene ruime overwelfde Kelder, die ten verblyf der arbeidſters geſchikt is. Tegen 't gebouw, ten ooſten, ſtaat eene pomp, die

ten

(*h*) Keurb. D. *f.* 135 *verſo.*
(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 12 *April* 1558.
(*k*) *Zie* II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 430.
(*l*) J. LAURENTIUS Amſterdam.

ten gemeenen gebruik der buurte verstrekt. Het wordt, sedert het jaar 1681, even als de andere Gildenhuizen, door de Gilden, die aldaar vergaderen, onderhouden worden (m), door het Koorenmeeters Gilde, onderhouden. Stads-Excyns-Huis.

V.

Stads-Excyns-huis.

Aan 't oosteinde der oude brugge, op den hoek der Oude-brugs-steeg, stondt, al van ouds, het Stads-Excyns-huis, welk, in de jaaren 1637 en 1638, vergroot, en in de tegenwoordige gedaante herbouwd werdt. Het pronkt met twee gevels, versierd met breede hardsteenen kolommen, en met twee Stads wapens in 't noorden. In den Westergevel, staat het jaartal CIↃIↃCXXXVIII. Van binnen, heeft het gebouw verscheiden' vertrekken, geschikt zo tot den ontvangst van eenigen der Stads-Excynzen, met naame die der Graanen, Bieren, Wynen, Turf en Koolen, als tot de byeenkomsten der Commissarissen van den Stads-Excyns. De Bier- en Wynwerkers der oude zyde, gemeenlyk *Bierdraagers* genaamd, hebben, voor 't Excyns-huis, noordwaards tegen de oude brugge, een langwerpig vierkant houten huisje, op paalen in het Damrak staande, alwaar zy zig, by dage, onthouden. Een diergelyk huisje, ten dienste der Bierdraageren aan de nieuwe zyde, plagt, nog

Stads-Excyns-huis.

Bierdraagers-Huisjes.

(m) Resol. Vroedsch. Lr. N. 14 *April* 1681. *f.* 333.

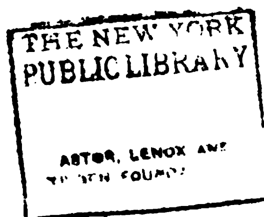
Oude Waag. nog in de voorgaande eeuwe, te staan by de Stads Paardenstal, toen op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal. Doch het werdt, na 't stigten van 't nieuwe Stadhuis, van daar, op 't Spui, agter 't Begynhof, verplaatst.

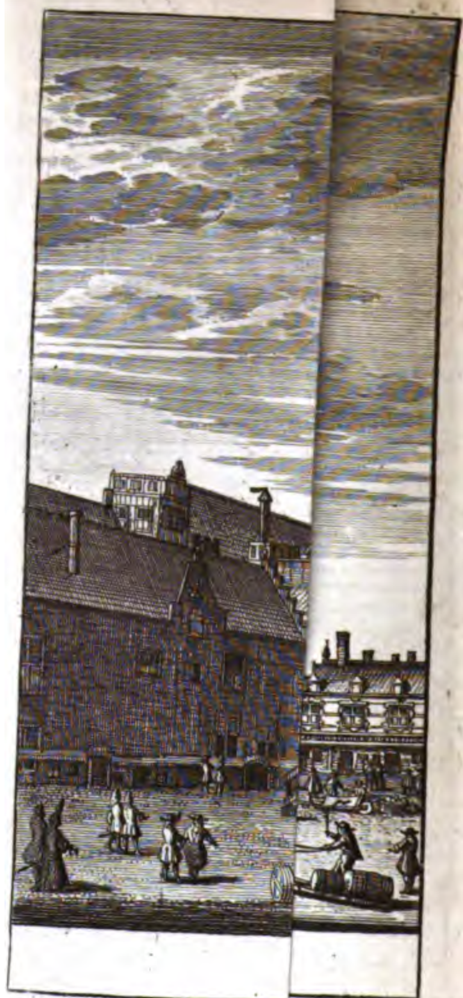
VI.

Oude Waag.

Oude Waag. 't Is niet geheel zeker, wanneer Amsterdam het regt der Waage, welk, van ouds, aan de Graaflykheid plagt te behooren, in eigendom, verkreegen hebbe. Wy hebben, by eene andere gelegenheid (*n*), gegist, dat Hertog Albrecht van Beijeren het aan de Stad heeft afgestaan, in 't jaar 1389. Zy heeft, ten minsten, al vroeg, gebruik gemaakt van dit regt, en derhalve, reeds in de vyftiende eeuwe, eene plaats afgezonderd, alwaar Koopmans-goederen, die by 't gewigt verkogt waren, gewoogen werden. Zulk eene plaats of gebouw werdt, hier en elders, eene *Waag* genaamd. Men vindt van dezelve, reeds in eene Keure van den zesentwintigsten Augustus des jaars 1502, gewag gemaakt (*o*). En in eene andere van den derden October des jaars 1509, wordt belast, allen *waagbaar* goed in de *waghe* te brengen (*p*). Deeze oudste Waag stondt, aan of in de Waagsteeg, aan de Plaats of Dam,

(*n*) II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 171.
(*o*) Keurb. B. *f.* 65 *verso*.
(*p*) Keurb. B. *f.* 112.

Dam, tegen over 't Stadhuis (*q*). Zy hadt een steiger, die agter aan 't Damrak uitkwam, van welken men gewaagd vindt, in eene Keur van den eenendertigsten October des jaars 1521, beveelende geen *vullens* te brengen *op de Waegh steygher* (*r*). By de Waag, stondt ook, ten deezen tyde reeds, een *buysge daer die arbeyders in saten*, gelyk, uit eene Keur van den zevenden February des jaars 1528, blykt (*s*). Ook hebben wy, by eene andere gelegenheid, aangetekend, dat de Rederykers eene Kamer boven deeze Waage hadden (*t*). Doch in 't jaar 1561, werdt, by de Vroedschap, besloten, eene nieuwe Waag te stigten op de Plaatse of Dam; waartoe, in dat, en in 't volgende jaar, verscheiden' huizen gekogt werden (*u*). Sommigen hebben aangetekend, dat de eerste steen van 't gebouw, door den Burgemeester *Pieter Kanter*, gelegd was (*v*). Het werdt, in 't jaar 1566, voltrokken, schoon men 't jaartal 1565 in de gevels gesteld heeft, waarschynlyk, om dat dezelven, in dat jaar, volbouwd waren. Zo dra de nieuwe Waag gereed was, werdt besloten, de oude af te breeken (*w*).

Oude Waag.

De Waag, nu de *Oude Waag* genaamd, is een vierkant gebouw van blaauwen Arduin-

(*q*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 284, 297 *verso.* N. II. *f.* 11 *verso.* Resol. Vroedsch. N. 1. 23 *April* 1550.
(*r*) Keurb. D. *f.* 74.
(*s*) Keurb. D. *f.* 129.
(*t*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 37.
(*u*) Resol. Vroedsch. N. 1. 10 *Dec.* 1561. 10 *Dec.* 1562.
(*v*) Dapper *bl.* 449.
(*w*) Resol. Vroedsch. N. 2. 28 *Dec.* 1566. *f.* 47 *verso.*

Oude Waag. duinsteen, en staat, tegen over 't Stadhuis op den Dam. Zy is twee verdiepingen hoog tot aan 't dak. De eerste verdieping dient eigenlyk, tot eene Waage; de tweede tot een Wagthuis voor de Soldaaten, die, hier ter Stede, in bezetting leggen. In het zelve, zyn twee vertrekken, een voor de Opper- en een voor de Onder-Officiers. Boven dezelven, zyn de vertrekken, voor de gemeenen, voorzien met hangzolders, op welken de slaapplaatsen geschikt zyn, en nog hooger, onder 't dak, heeft men twee afgeschooten vertrekken, daar 't geweer geplaatst, en schoon gemaakt wordt. De schoorsteen, balken en bindten der twee eerstgemelde vertrekken zyn, met Stads wapens, trommels, vendels, geweer, en ander snywerk versierd. Men heeft ongeraaden gevonden, eene kelder onder 't gebouw te maaken (x). Het Leijendak der Waage loopt schuin opwaards. Op deszelfs top, staan twee windwyzers, Neptunus en 't Fortuin verbeeldende. Tegen de lyst van 't gebouw van vooren steeken twee fraaije hardsteenen schoorsteenen ten dake uit, en een diergelyke, in 't midden der lyst van den agtergevel. Rondsom het dak, langs de lyst, plagt eene hardsteenen leening of *Balustrade* te loopen, die, reeds in de voorgaande eeuwe, weggebroken is. Ter wederzyde van den voorgevel der Waage, die naar 't westen ziet, gaat men, langs eenen dubbelen steenen opgang, op welks plat, twee zitten-
de

(x) Resol. Vroedsch. N. 1. 19 *July* 1563.

de leeuwen, die de wapens van Holland en van Amſterdam tuſſchen de klaauwen houden, geſteld zyn, naar het wagthuis der ſoldaaten. Onder deezen opgang, is eene der deuren van de Waage, even boven welke, tuſſchen yzeren tralien, een fraaije kleine marmeren beeldtenis geplaatſt is, vertoonende, zo 't ſchynt, de worſteling van Herkules met Entheus. In deeze deur, hangt een paar ſchaalen. Zes paaren diergelyken hangen in de zes deuren der agter- en zydgevels; boven welke deuren, breede luifels gemaakt zyn, onder welken, de waaren, die ter waage komen, voor den regen gebergd konnen worden. Midden in de Waage, hangt een kleiner paar ſchaalen, waarop niet dan fyne en koſtbaare waaren, met koperen gewigt, en ponden, halven ponden en vier onſen, gewoogen worden. Zy werdt 'er, eerſt in 't jaar 1612, gehangen (y). De zyd- en agtergevels zyn, in 't midden, verſierd met drie groote gehouwen wapens der Stad. S. Antonis of nieuwe Waag.

VII.

S. Antonis- of nieuwe Waag.

Het toeneemen der Stad in getal van huizen en inwooners, en de ſterke aanwas des Koophandels, in den aanvang der voorgaande eeuwe, maakte het opregten eener tweede Waage noodzaakelyk. Men beſloot, in de Lente des jaars 1617, de S. *Antonis- of nieuwe Waag.*

(y) *Wagenaar*, bl. 1077.

S. ANTONIS- of NIEUWE WAAG.

de oude S. Antonis poort, die, federt eenige jaaren, binnen de Stad getrokken was, hiertoe bekwaam te maaken; 't welk, in het volgende jaar, reeds gefchied was (z). 't Gebouw, welk op de S. Antonis- of nieuwe Markt ftaat, behieldt genoegzaam dezelfde gedaante, waarin het, volgens een oud opfchrift, in den muur te leezen, in den jaare 1488, geftigt was. Het heeft rondsom verfcheiden' fpitsopgaande toorentjes. En in 't jaar 1690, is 'er, in 't midden, een dikker fpitfe korte tooren op gezet. Beneden zyn vier dubbele deuren, tegen over elkanderen, in ieder van welken, met een paar fchaalen, gewoogen wordt. Binnen in de Waage, hangt eene fyne fchaal. Van boven en beneden dient dit gebouw ook tot verfcheiden' andere einden. Men heeft 'er een Wagthuis voor de Schutterye, en onder den middelften tooren, is eene fraaije Ontleedplaats gebouwd, alwaar de Profefforen der Ontleedkunde openbaare Leffen geeven. Voorts, zyn, in het gebouw der Waage, de Gildekamers van de Chirurgyns-, Schilders-, Smids-, Metfelaars- en Schoenlappers-Gilden. Op de S. Antonis-Waage, worden, gelyk in de Waagen op den Dam en Botermarkt, allerlei goederen, die by 't gewigt verkogt worden, gewoogen; maar in 't byzonder, ook gefchut en ankers. Om deeze laatften te beproeven is, digt by deeze Waage, naar de Gelderfche Kaai toe, eene *Proefplaats* ge-

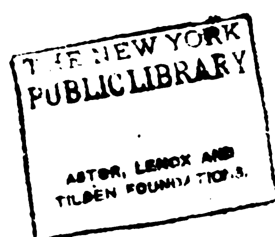
Proefplaats der Scheepsankers.

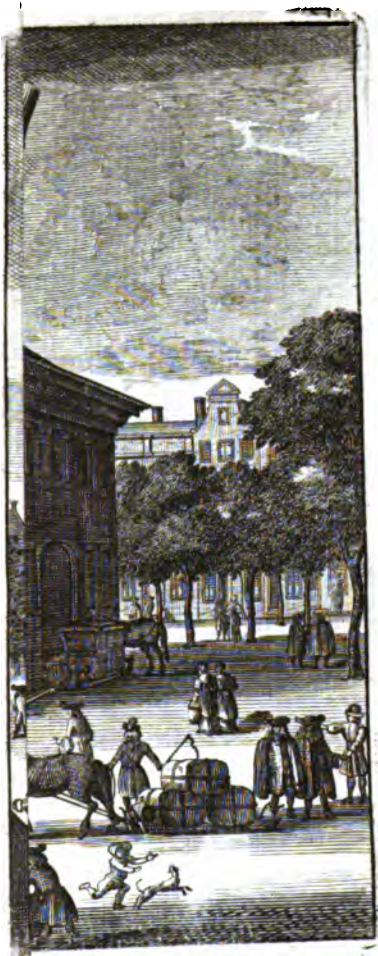
(z) Refol. Vroedfch. N. 12. 4 *April* 1617. *f.* 10 *verfo.* 10 *Octob.* 1618. *f.* 64 *verfo.*

'T HUI ANTHONIS WAAG.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

naakt, zynde een hoogen paal, waar by ankers worden opgetrokken, waarna men- , met het midden der schagt, vallen laat een zwaar stuk yzers; welk op een blok den grond vastgemaakt is. En zo zy dee- proef, onbeschadigd, doorstaan, wor- nze, door eenen daartoe gestelden *Proef-esster*, voor goed, gemerkt. REGULIERS-WAAG.

VIII.

REGULIERS-WAAG.

De laatste Vergrooting der Stad heeft gelegenheid gegeven, tot het aan- ggen eener derde Waage, waartoe de euwe Reguliers-Poort, die, eerst in 't ar 1655, gebouwd was, in 't jaar 1668, eschikt werdt. By deeze Waage, werdt en groot Plein gelaaten, welk tot eene otermarkt wordt gebruikt. De REGU-IERS-WAAG is een fraai vierkant ge- ouw, met eenen sierlyken voorgevel, in elks Frontespies, het Koggeschip uit het egel der Stad, in 't midden van twee Tri- ons, uitgehouwen is. In de Frontespies an den agtergevel, staat het Stads wapen, oor twee leeuwen vastgehouden. In dee- e Waage, wordt, met drie paar schaalen, ehalven eene fyne schaal, gewoogen. Een uim bovenvertrek van 't gebouw is tot een Vagthuis voor de Schutterye geschikt. *Reguliers-Waag.*

Tot het bearbeiden der Koopwaaren, die er Waage gebragt worden, zyn, reeds in de Waag-draagers.

Reguliers-Waag.

de voorgaande eeuwe, door Burgemeesteren, een genoegzaam aantal van luiden aangesteld, hier *Waagdraagers* genaamd, die, met elkanderen, een Gilde uitmaaken, van welk wy, in de Beschryving der Gilden, nader handelen zullen. De Waagdraagers zyn gehouden, by 't weegen, de honderd ponden en de vyftig ponden op de schaal te zetten. Doch 't afweegen geschiedt door de *Weegers*, eertyds *Waagknegts* genaamd (*a*), die twaalf in getal zyn, en in ééne beurs werken. Zy genieten van elke wik, die zy afweegen, een halven stuiver; en zo zy een' Prik of Schaal buiten de Waage bedienen, drie guldens daarboven. Zo zy, tusschen twaalf en half twee uuren, wanneer de Waagen geslooten worden, den Koopman met afweegen ten dienste staan, genieten zy twaalf stuivers, of, zo zy meer dan twaalf wikken doen, een stuiver van elke wik. In 't weegen, moeten zy de hand niet aan de schaal houden. Op een wik van eenhonderd tot zeshonderd pond, mogen zy twee; en op een wik boven de zeshonderd pond, vier pond uitslag geeven (*b*).

Weegers.

(*a*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 150 *verso*.
(*b*) Handv. *bl.* 1077, 1078.

IX. Lom-

IX.

LOMBERD.

L O M B E R D

of

B A N K *van* L E E N I N G.

Oorsprong der Lomberden, hier te Lande.

de dertiende eeuwe, hadden zig eenige Koopluiden, uit Italie, naar Frankryk, geland, en ook naar de Nederlanden be-ven, onder dekſel van aldaar Koophandel dryven; doch meeſt met oogmerk, om behoeftigen geld te leenen, of, op on-erende, en voornaamlyk op roerende goe-ren, penningen te ſchieten, tot eenen ogen Intreſt (c). Zy draagen, in ſchrif-van dien tyd, den naam van *Cawarſini* *Coarſini*, die de geſlagtnaam van de eer-n of voornaamſten ſchynt geweeſt te zyn. 't jaar 1260, werden zy, om hun over-adig woekeren, uit Brabant verdreeven). Ook, eerlang, uit Frankryk. Doch 't edt niet veele jaaren, of zy kwamen we-rom. En men hadt hen, in de Nederlan-n, byzonderlyk in Holland, zo noodig, t zy, zo lang zy 't niet al te grof maakten et woekeren, in verſcheiden' Steden, ont-ngen en gedoogd werden. In de veertien-en vyftiende eeuwen, werden zy, ge-meen-

(c) MATTH. PARIS *ad annum* 1229, *p. m.* 249.
(d) MIRÆI Op. Dipl. *Tom.* I. *p.* 207.

LOM-BERD.

meenlyk, *Lomberden* of *Lombaarden* genaa (3), om dat de meeften of eerften uit Lo bardye herwaards gekomen waren. Te Sch dam, bewoondenze, in 't jaar 1327, e fteenen huis (*e*), 't welk, ten deezen tyd en daar ter Stede, iet ongemeens was. U eene Handveft van Delft van den jaare 134 blykt, dat zy, in die Stad, toen, reeds een gen tyd, hun verblyf gehad hadden, in e huis, welk de *Camerette*, of ook wel *a* *Lomberden huis* genaamd werdt (*f*). T Oudewater, onthielden zig twee *Lomba* *den*, in den aanvang der vyftiende eeuw gelyk klaarlyk blykt, uit eenen brief va den eerften April des jaars 1412 [1413] (*g*

En te Amfterdam.

En 't is zeer te vermoeden, dat zy, ten de zen tyde, ook reeds in Amfterdam, gewee zullen zyn, fchoon my niet bekend is, d 'er, in oude fchriften of ftukken, eenig g wag van gevonden wordt, voor 't jaar 147 In eene Keure van den zesden January d gemelden jaars, werdt bevolen, dat elk zy ne panden, voor vaftenavond, uit de Lom berd moeft loffen, zonder *dair off enych w* *ker te betalen.* Ook werdt toen belaft, voo

taar

(*e*) WILHELM. PROCURAT. *ad annum* 1327. *in* MATTH Anal. *Tom.* II. *p.* 663.

(*f*) *Zie* BLEYSWYCK Delft, *bl.* 606.

(*g*) *Zie* MIERIS Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 236.

(3) Lombardi *quoque illic* [Sciedamo] *propter luc* *commorantes*, *domo — propria — lapidea.* WILHEL PROCURAT. *ad annum* 1327. p. 663. *Jacob van d* *Graft — is een* Lombert, *ende plecht een banc te ho* *den tot Yſelſteyn.* *Chron. van* 1481 *tot* 1483. *in* MA THÆI *Anal.* Tom. I. p. 439.

an, geene panden meer in de Lomberd te LOMBERD.
engen, of te ontvangen (*h*). Uit welke
eure, blykt, dat de naam van *Lomberd*,
e eerst aan de Persoonen gegeven werdt,
eeds tot de Plaats, daar zy zig onthielden,
geld op pand gaven, was overgebragt.
ok ziet men 'er uit, dat de Lomberdhou-
rs het, ten dien tyde, zo grof maakten
et woekeren, dat men verboodt, hun *ee-
gen woeker* te betaalen van de panden, die
beleend hadden. Het verbod van pan-
n in de Lomberd te brengen, welk hier-
kwam, hieldt, nogtans, niet lang stand.
en scheen de Lomberd niet te konnen mis-
n, en 't ontbrak niet aan Lomberdhouders,
e zeer ook 't woekeren, in de Kerkelyke
etten, verbooden was. De Vroedschap
ezer Stad verstondt egter, in 't jaar 1547,
t zy zo veel nadeels aan 't gemeen dee-
n, dat men besloot, zyn best te doen, om-
ten Lande uit te helpen jaagen (*i*). Doch
besluit hadt geen gevolg. In den aan-
ng der Spaansche beroerten, waren zy
g zo zeer in de gemeene veragting, dat,
eene Synode der Gereformeerde Kerken,
Dordrecht, in 't jaar 1574, gehouden, be-
oten werdt, hen niet tot de gemeenschap
geloovigen aan 's Heeren Tafel toe te
ten (*k*). Doch na de verandering hier
Stede, in 't jaar 1578, prees Willem,
ns van Oranje, der Stad *François Masa-
zia*

) Keurb. A. *f.* 87.
) Resol. Vroedsch. N. 1. 18 *July* 1547.
) Kerkel. Handboekje, *bl.* 114.

LOMBERD. *zia* aan, tot het houden eener *Tafel* *Leeninge* (*l*). Na hem, vind ik, dat *J* *Laignier* (*m*), en *Sion Lux* Octroi, v eenige jaaren, gehad hebben om, hier Stede, alleen Tafel van Leeninge te h den. De laatste trok, in 't jaar 1611, drie en dertig en een half ten honderd 's ja Intrest van de panden, die hy beleende (Doch toen zyn Octroi, in 't jaar 1614, ston ten einde te loopen, werdt, by de Vroe schap, verstaan, dat het belang der Ste vorderde, dat de Tafel van Leeninge, vo Stads rekening, werdt waargenomen. Lu die wel gezien was ten Hove, bewoog Prinsesse Paltsgraavinne, die met een' Zu ters Zoon van den Prinse Maurits gehuw was, en den Stadhouder zelven, om by Regeering van Amsterdam te verwerven dat hem vernieuwing van zyn Octroi, vo nog twintig jaaren, verleend werdt. M kwam met hem te woorde, en vorderd dat hy de Intresten der panden onder de ho derd guldens een derde verminderde. Do hy hadt hier geene ooren naar. De Vroe schap besloot toen de Leentafel aan de St te houden, en stelde, reeds op den twe entwintigsten April des jaars 1614, tw Commissarissen aan, om het voornaam o zigt op dezelve te hebben, te weeten, *Fra* *Hendriksz Oetgens*, Oud-Burgemeester, *Jonas Witsz.* Raad en Oud-Schepen, *Co*

De Lomberd wordt hier door byzondere persoonen gehouden.

Zy wordt door de de Stad aanvaard.

(*l*) Resol. Vroedsch. N. 4. 7 *Nov.* 1578.
(*m*) *Uit de* Stukken ter Thesaurie, *onde Laade* S. *L*
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 11. 24 *Jan.* 1611. *f.* 9.

mmissarissen van de Bank van Leeninge ge- | Lom-
md werden (*o*). | berd.

De Lomberd of Tafel van Leeninge was
rheen gehouden aan de byzondere hui-
der *geoctrojeerde* Lomberdhouders. Doch
werdt 'er, van Stads wege, toe geschikt
Turfhuis der Huiszitten aan de oude zy-
welk, in den jaare 1548, op eene open
ats van 't Maria-Magdalenen-Klooster in
Nes, gestigt, en, in 't jaar 1567, tot eene
Predikplaatsen voor de Gereformeerden
r ter Stede geschikt geweest was (*p*). Het
rdt, in 't jaar 1616, tot eene Bank van
eninge bekwaam gemaakt (*q*), en is, na de
gste uitlegginge der Stad, met een ge-
el nieuw gebouw vergroot (*r*); en in laa-
tyd, by meer dan eene gelegenheid, van
nen en van buiten, veel vertimmerd.
och wegens huur van 't gewezen Huiszit-
n-Turfhuis wordt nog, jaarlyks, twee-
izend guldens, aan 't Oude-zyds-Huiszit-
nhuis, betaald.

De LOMBERD, of het HUIS of de | Plaats en gedaante der Lomberd.
NK VAN LEENINGE bestaat uit drie
oote gebouwen, die zig, van den Oude-
ds-Voorburgwal, langs de Lomberdsteeg,
in de Nes uitstrekken. Het zuidelykste
nieuwste van deeze drie gebouwen dient,
der anderen, tot eene wooning voor den
Con-

o) Resol. Vroedsch. N. 11. 17 *Jan.* 7 *July* 1612. 31 *Dec.*
3. 8 *Jan.* 22 *Apr.* 1614. *f.* 44, 64 *verso*, 99, 161 *verso*,
verso.
p) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 214.
q) J. LAURENTIUS Amsteldam.
r) Resol. Vroedsch. *Lit.* D. 5 *Sept.* 1663. 12 *Jan.* 1664.
1 *verso.* 92.

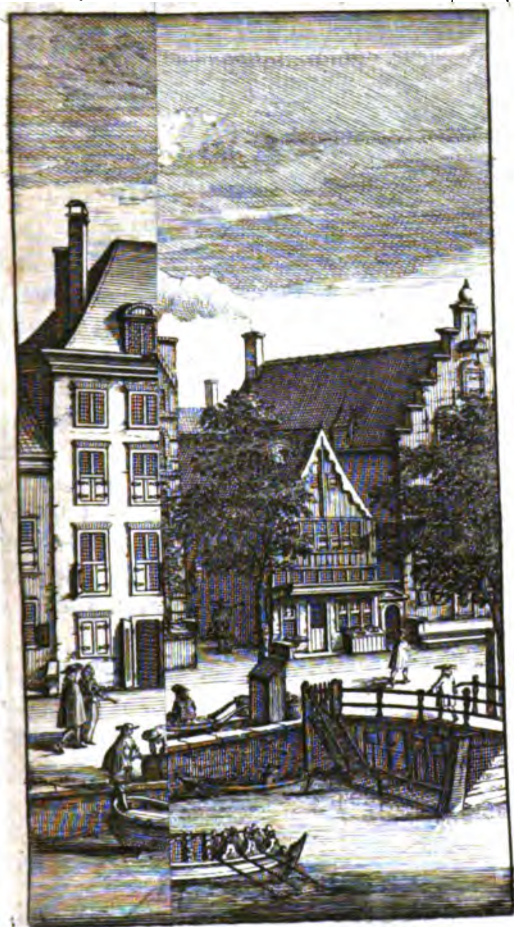
Lombard. Concherge van de Bank van Leeninge; e heeft twee ingangen, een' op den Voorburg wal, en een' in de Nes. Boven den eersten die de aanzienlykste is, zyn, in 't jaar 174 de volgende agt regels van den Heere Bal thasar Huydecoper, Oud-Schepe deezer Stad, op eenen witten steen, ge schreeven:

Hebt gy noch geld, noch goed? gaa deez deur voorby.
Hebt gy het laatste, en mist gy 't eerste kom by my:
Geef pand, ik geef u geld. waarom zoude i u borgen?
Of is het niet genoeg, dat gy van 't myn teert?
Maar eischtge uw pand te rug; zo dientg in tijds te zorgen,
Dat my mijn hoofdsom, met de renten, we derkeert.
Zo help ik u en my; en toon, aan de onder zoekers
Van mijn geheimen, 't graf des eervergeete woekers.

Het noordelykste der drie gebouwen heeft insgelyks, twee ingangen, een' op den Voor burgwal en een' in de Lombertsteeg. Bo ven den laatsten, ziet men 't brengen va panden in de Lomberd, in steen, uitgehou wen: waarboven deeze woorden, al vár ouds, gelezen werden:

Tot behulp der noodt druftigen is hier gestel
De Banck van Leninghe voor een cleyn gelt.

En

in den voorgevel van het zelfde gebouw de Nes, leest men: *Anno* CIↃ IↃCXIV, *29 April, geschieden hier de erste beleeghe.* LOMBERD.

Onder de drie gebouwen, zyn vyf Pakizen, en twee zeer groote Kelders. De elders en vier der Pakhuizen worden verurd. Het vyfde dient tot berging van ederen uit *insolvente* Boedels, die ook, oor het zelve, verkogt worden.

Van binnen, heeft de Bank van Leening rscheiden' groote vertrekken, geschikt t gebruik van de Heeren Commissarissen derzelver bedienden. Onder dezelven, unt uit de Kamer, daar de Heeren Comissarissen vergaderen. Voor den schooreen, zyn deeze verzen van SENECA, in jaar 1740, gesteld, door beschikking van en Heere GERARD VAN PAPENBROEK, ud-Schepen deezer Stad, en toen Commisris der Bank van Leeninge: Vertrekken.

QUI . STATUIT . ALIQUID . PARTE . INAUDITA . ALTERA.
AEQUUM . LICET . STATUERIT . HAUD . AEQUUS . FUERIT.

Ien leest 'er deeze vertaaling onder van en bovengemelden Heere HUYDECOPER:

Hoort gy, die klaagt: niet die verweert;
Al spreekt gy recht, gy doet verkeert.

n de Kamer der Commissarissen, is eene kas, aarin de panden, waarop honderd guldens

LOMBERD, en daarboven beleend is, bewaard worde En nevens dezelve is een ander vertrek, o gefchikt tot bewaaringe van groote pande op welke egter minder dan honderd gulde verftrekt is. In nog een ander vertrek, wo den de panden van gemaakt Koper en T bewaard. Voorts, zyn 'er vier verdiepinge boven elkanderen, allen verdeeld in byzo dere vertrekken met hekken afgeflooter alwaar de panden van Wollen en Linner gemaakt en ongemaakt, op rekken, naar fomme, die 'er op gefchooten is, onderfche den, geplaatft zyn. De panden leggen, deeze vertrekken, op hunne maand en dag, orde, om te ligter te konnen gevonden worde Aan ieder derzelven, is een dubbeld van de Leencedul vaftgemaakt, welk, zo wel a Leencedul, eenige onbekende merkteke vervat, tot voorkoming van bedrog. H opzigt over de vertrekken der panden-ond de honderd guldens, of om beter te zegge van tien ftuivers tot zes en negentig gulde

Zoekers. is toevertroud aan negen *Pandbewaarders* *Zoekers*; die, wanneer hun de Leencedu door eenen der *Loffers*, getoond wordt, g houden zyn, het beleende pand, terftond te leveren. Zeven hunner zyn over de ve trekken tot Wollen- en Linnen-panden, twee, over de vertrekken, tot Zilver, K per en Tin gefchikt, aangefteld. De Zo kers zyn verpligt, hunne kamers fchoon houden, en, van tyd tot tyd, door het ope zetten der venfteren, te verlugtigen. O moeten zy de panden, die, door hunne o agtzaamheid, vermift worden, vergoede

D

De Bank van Leening is in eene *groote* en *kleine Bank* verdeeld, die ieder afzonderlyk bestierd worden. In de eerste, geschieden alleenlyk beleeningen, boven de honderd guldens: in de laatste, van tien stuivers tot zes en negentig guldens. Van panden, waarop minder dan honderd guldens beleend is, wordt een penning van ieder gulden, ter weeke, Intrest betaald. En deezen worden *kleine Panden* genaamd. Van de *middelbaare Panden*, waarop van honderd tot vierhonderd vyfenzeventig guldens beleend is, plagt zestien stuivers van ieder honderd guldens, per loopende maand, dat is, negen en drie vyfde ten honderd in 't jaar; en van de *groote Panden*, waarop vyf honderd guldens en daarboven beleend wordt, een gulden van de honderd, in anderhalve loopende maand, dat is, agt, en naderhand negen ten honderd, in 't jaar, betaald te worden (*s*). Doch deeze Intrest is, volgens eene Resolutie der Vroedschap van den 28 January des jaars 1656, ten opzigte der middelbaare Panden, op zeven en een vyfde, en ten opzigte der grooten, op zes ten honderd verminderd (*t*). De Bank beleent niet alleen huisraad, kleederen, goud, zilver, juweelen enz.; maar is ook bevoegd tot het beleenen van allerhande Koopmanschappen, buiten 't Huis van Leeninge, in der Koopluiden-Pakhuizen, leggende; doch zy is, op deeze Koopmanschappen, voor andere schuldeischers van den

Lombard, Verdeeling der Bank van Leeninge in eene *groote* en *kleine*.

Intrest der Panden.

Be-

(*s*) Handv. bl. 679, 680.
(*t*) Handv. bl. 681.

Lombard, Beleener, niet *gepræfereerd*, dan wanneer Commissarissen dezelven hebben doen verbruggen, en in hunne eigene bewaaring overbrengen (*u*). Nogtans, geschieden zulke beleeningen, die tot laager Intrest van byzondere persoonen te bekomen zyn, sedert veele jaaren, niet meer door de Bank van Leeninge. De Stad staat borg voor de herlevering van alle de Panden, die in den Huize van Leeninge gebragt zyn, op de vertooning der *Leencedulen*, of zogenaamde *Lomberdbriefjes*, en voldoeninge van hoofdsom en Intrest, tot de week of maand, waarin de panden vervallen zyn, ingeslooten. By ongeluk van brand, of diergelyken buitengewoonen ramp, plagt de eigenaar zyn pand te verliezen, en de Stad de penningen, daarop geschooten. Doch alzo, al vroeg, naauwkeurige zorg gedraagen is voor het bewaaken der Bank van Leeninge, van buiten en van binnen, is, sedert, verstaan, dat zulke rampen, door de eigenaars der panden van honderd guldens en daarboven, alleen zouden gedraagen worden, blyvende dezelven verpligt, tot voldoening der penningen, door 't Huis, op hunne panden verstrekt; terwyl de Stad zou instaan, voor de schade, die, door onagtzaamheid, verzuim, ontrouw, en diergelyke, aan de panden komen mogt. De Panden, een jaar en zes weeken gestaan hebbende, zonder dat dezelven gelost, of, door betaalinge der verscheenen Intrest, voor langer tyd, in de Bank van Leeninge gelaaten wor-

(*u*) Handv. bl. 681.

worden, konnen, na verloop van nog zes weeken, door Commissarissen, in 't openbaar, of anderszins, verkogt worden, ten behoeve van den eigenaar; die 't gene 'er meer van komt, dan 'er op verstrekt is, met de Intrest en kosten, binnen een jaar moet komen ontvangen, of het vervalt aan de Armen. De koopers, die iet, in 't Huis van Leeninge, openlyk, op de Tafel, of ook by monde en in 't byzonder, om gereed geld, gekogt hebben, zyn verpligt, zulks terstond, immers ten langste na zes weeken, te betaalen, onder bedreiging van *parate Executie*. De goederen, door de koopers niet ontvangen wordende, worden, in eene volgende verkooping, ter hunner schade, wederom verkogt, zonder dat zy egter eenig voordeel genieten van 't gene 'er meer van komen mogt. Zo van de verkogte panden minder komen mogt, dan 'er op beleend is, moeten de eigenaars het kort voldoen (*v*). Wollen-stoffen of andere waaren, die der bedervinge onderworpen zyn, worden, in gevolge eener Keure van den dertienden September des jaars 1686, niet langer dan voor een jaar en zes weeken beleend (*w*). In geval de Leencedulen vermist of verlooren zyn, konnen de panden, onder behoorlyken borgtogt, worden gelost (*x*). Ten voordeele van de Bank van Leeninge, is, by meer dan eene Keure, belast, dat niemant,

Lom-berd.

(*v*) Handv. *bl.* 680, 681.
(*w*) Handv. *bl.* 682.
(*x*) Handv. *bl.* 681.

Lombard. mant, buiten de Bank, eenige roerende of losse goederen mag beleenen tot hooger Intrest dan vier ten honderd (y).

Capitaal der Bank van Leeninge. De penningen, die tot het houden der Bank van Leeninge vereischt worden, werden, by de eerste opregtinge derzelve, op last van de Vroedschap, door Commissarissen, op Intrest genomen. De Thesaurie en de Weeskamer der Stad hebben ook, somtyds, merkelyke sommen aan de Bank van Leeninge verstrekt. Doch alle de geleende penningen zyn, al sedert meer dan tagtig jaaren, afgelegd, en de Bank van Leeninge kan gaande gehouden worden uit haar eigen Capitaal, welk meer dan een millioen guldens beloopt.

Commissarissen. De opperbestiering der Bank van Leeninge staat, sedert veele jaaren, aan vyf Commissarissen, die, jaarlyks, na de verandering der Wethouderschap in 't begin van February, door Burgemeesteren, gekooren, of, gelyk gemeenlyk gebeurt, in hunnen dienst gelaaten worden. Zy vergaderen, des voordemiddags, van negen tot elf uuren, en houden zelven aantekening van de groote panden, die ook in hunne onmiddelyke bewaaring blyven.

Concherge. De *Concherge* of *eerste Suppoost* der Bank van Leeninge is Opperboekhouder; heeft zyne wooning in de Bank, en vertoont de persoonen der Commissarissen, in derzelver afwezendheid. Voorts, hebben Commissarissen, tot het bestier der groote Bank, onder

(y) Handv. bl. 681, 682.

r zig een' *Cassier der groote Panden*, die, 't aanvaarden zyner bedieninge, voor tien izend guldens, borg stellen moet. Hy oet, alle maanden, rekening van uitgaave ontvangst aan Commissarissen. Tot de eine Bank, behoort een *Cassier der kleine anden*, zynde de derde Suppoost in rang; oorts, zes *Beleeners*, die alle kleine panden, een goud noch zilver zynde, waardeeren. Volgens deeze waardeering, schiet de Cassier 'er geld op, en de *Boekhouder* en *Contrarolleur* houden 'er aantekening van. Tot het waardeeren van goud, zilver en juweeen, is een byzondere *Waardyn* aangesteld. En deeze zyn de Bedienden van de Beleenkamer. Tot de Lossers-kamer, behooren vier *Lossers*, een *Intrest-rekenaar*, wien een *Adjunct* toegevoegd is, een *Contrarolleur*, en een *Boekhouder*. Tot deeze Lossers, vervoegt elk zig, die eenig pand uit de kleine Bank begeert te lossen. Die eenig pand beleenen wil, is niet gehouden, in persoon, in de Bank te verschynen. Commissarissen hebben zes en vyftig *Inbrengers* of *Inbrengsters* aangesteld, die, door de gantsche Stad, verspreid zyn, en als Makelaars in beleeninge konnen worden aangemerkt. Aan deezen, kan men zyn pand leveren. Zy schieten 'er de begeerde somme op, die hun, wanneer zy de panden in de Bank brengen, 't welk, dagelyks, tot dertig panden toe, geschieden moet; en wanneer de Waardyn of Beleeners oordeelen, dat zy 'er niet te veel op verstrekt hebben, door de Cassiers, te rug gegeven wordt. De Inbrengers en In-

Lomberd.

Cassiers der grooten en kleine Panden.

Beleeners.

Boekhouders en Contrarolleurs.

Waardyn der Juweelen.

Lossers.

Intrestrekenaar.

Adjunct.

Inbrengers en Inbrengsters.

VLEESCH-HALLEN. Inbrengsters, die de beleende panden ook lossen, en welken een bepaald loon, voor hunne moeite, toegelegd is, hebben gemeenlyk een bordje uithangen, waarop te leezen staat: HIER GAAT MEN IN DE BANK VAN LEENINGE.

Waakers. Tot bewaaringe der Bank van Leeninge by nagt, zyn twaalf Waakers aangesteld, over welke de Concherge Kapitein is. Zy houden hun verblyf in een Wagthuis onder de Lomberdsbrug. Doch ten wedereinde van de Lomberdssteeg, in de Nes en op den Voorburgwal, zyn twee schilderhuisjes gezet, in welken, twee waakers schildwagt houden. Zy doen ook, 's nagts, de ronde langs de Lomberd, tot verhoeding van dieftal, en andere ongelukken.

X.

VLEESCH-HALLEN.

Oudste Vleeschhallen hier ter Stede. De oudste VLEESCHHAL, in eene Akte van den negenden Juny des jaars 1525, het *Vleyschhuys* genaamd, heeft gestaan in de Waagsteeg, tegen over het oude Stadhuis (z): en de steeg, die, van den Oude-zyds-Voorburgwal, regt op deeze Halle aanliep, heeft, zo 't schynt, naar deeze Hal, den naam van *Halsteeg* gekreegen, dien zy, nog heden, draagt. Naast deeze Hal, stondt een huis, het *Hoefyzer* genaamd, gelyk, uit eene Akte van den elf-

(z) Groot-Memor. N. I. *f.* 284.

len December des jaars 1546, blykt (*a*). VLEESCH-HALLEN.
eenen Schepenen-brief van den jaare
93, wordt gewaagd van eene *hal in gans-*
le, nu de Nes. En zo deeze eene Vleesch-
geweest is, schynt zy van het gemelde
eeschhuis onderscheiden geweest te zyn,
kan, zo wel als dat, den naam aan de
alsteeg gegeven hebben. Doch hoe 't hier-
ede ook zyn moge; met het toeneemen
r huizen in de Stad, kreeg men, door den
d, eene tweede Vleeschhal noodig. De
roedschap besloot, in 't jaar 1563, daar-
e een huis te naasten, staande op de Ap-
lmarkt, agter het Stadhuis (*b*). Doch
twyfel zeer, of dit besluit wel ter uitvoe-
nge gebragt, en of 'er ooit eene Vleesch-
al, ter deezer plaatse, geweest zy. Na de
erandering der Regeeringe, toen veele
odsdienstige Gestigten tot weereldlyk ge-
ruik geschikt werden, kogt de Stad de S.
ieters-Kapelle *in Gansoort*, nu de Nes, van
e Gasthuismeesters van S. Pieters-Gasthuis,
oor twee honderd en vyftig guldens jaar-
kſche renten, en den afbrek van twee
uizen (*c*). En in Augustus des jaars 1582,
verdt de Hal, uit de Waagsteeg, in de
emelde Kapelle overgebragt (*d*). Zy kreeg
en naam van de *nieuwe Halle*, en in 't jaar
584, werdt, *in de steech ouer de oude halle,*
oestwert op totten burghwall, eene Vlasch-
markt geplaatst (*e*). In 't jaar 1586, besloot
de

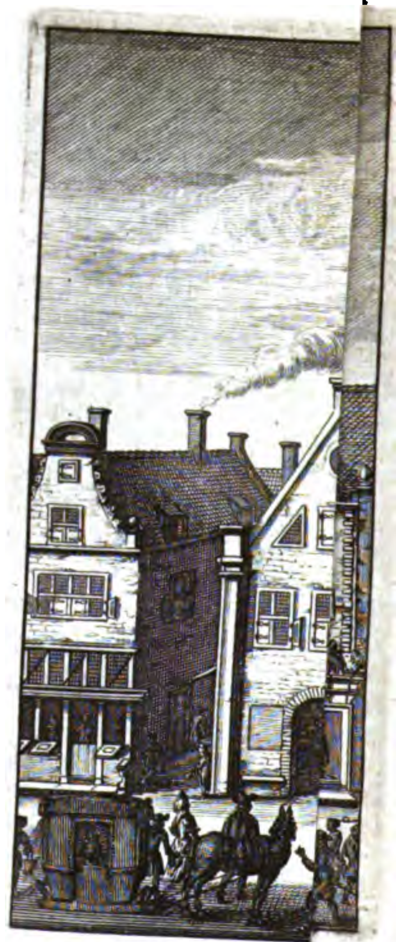
(*a*) Groot-Memor. N. II. *f.* 2.
(*b*) Resol. Vroedsch. N. 1. 14 *Dec.* 1563.
(*c*) Resol. Vroedsch. N. 4. 8 *May* 1582.
(*d*) Keurb. G. *f.* 241.
(*e*) Keurb. G. *f.* 252.

Vleesch-Hallen. de Vroedschap nog eene Vleeschhal te stellen, aan de nieuwe zyde, 't zy in de oude Halle, of in de Lieve-Vrouwen-Kapelle of elders (*f*). Men plaatsteze, kort hierna, in de Kapelle van 't S. Geertruids-Klooster op den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, aan de oostzyde, bezuiden de Dirk van Hasselts steeg. Doch hier was zo weinig neering, dat 'er naauwlyks een half beest ter weeke gesleeten werdt. Men besloot dan, in de Lente des jaars 1587, de Vleeschhal van daar te verplaatsen in de Kapelle van 't S. Margareeten-Klooster *in Gansoort* of de Nes, pas bezuiden de nieuwlings aangelegde Vleeschhal, in de S. Pieters-Kapelle (*g*): gelyk geschiedde. De Vleeschhal in de S. Pieters-Kapelle, door den tyd te klein bevonden wordende, is geheellyk vernieuwd en vergroot, en heeft den naam van *groote Vleeschhal* gekreegen. De Hal in de oude S. Margareeten-Kapelle wordt *de kleine Vleeschhal* genoemd. In de voorgaande eeuwe en deeze, zyn by deeze twee Vleeschhallen, nog drie anderen in de Stad opgeregt, aan de nieuwe zyde; eene op de Westermarkt; eene op de Heerenmarkt, en eene op de Reguliers- of Botermarkt; zo dat 'er, in alles, *vyf* Vleeschhallen zyn, zonder de twee Vleeschhallen der Jooden daaronder te begrypen.

Tegenwoordige *vyf* Vleeschhallen.

(*f*) Resol. Vroedsch. *N.* 5. 10 *May* 1586.
(*g*) Resol. Vroedsch. *N.* 5. 15 *Maart* 1587.

1. Groo

1. Vleesch-hallen.

GROOTE VLEESCHHAL.

De groote Vleeschhal, eertyds de Kapelle van 't S. Pieters-Gasthuis, is een envoudig langwerpig vierkant gebouw met en schuin dak, en zes ingangen, een' van booren, een' van agteren en twee op elke yde. Zy staat, langs de Boeren-Rivier-Vischmarkt ten noorden, in de Nes, en heeft agtenveertig Vleeschbanken. Voor, boven de groote Vleeschhal is het Comptoir der Vinders of Keurmeesters van het Vleesch, welk zynen opgang aan de noordzyde heeft. Boven den opgang, staat een verken aan de eêr, en ander geslagt vleesch uitgehouwen: waaronder men leest, DIE VINDERS KAMER 1644. Ook heeft men hier de Kamers der Boekverkoopers-, Aardenwerksverkoopers-, Hoenderkoopers-, Bontwerkers-, en Vleeschhouwers-Gilden. *Groote Vleeschhal.*

2.

KLEINE VLEESCHHAL.

De kleine Vleeschhal, eertyds, de Kapel van 't S. Margareeten-Klooster, staat ook langs de zelfde Vischmarkt in de Nes, ten zuiden. 't Gebouw is naauwlyks half zo lang als dat der groote Vleeschhal; doch merkelyk hooger. Uit het dak, steekt een spits Toorentje, zonder uurwyzer. Deeze *Kleine Vleeschhal.*

Vleeschhallen. ze Hal heeft twee ingangen, een' van vo
ren in de Nes, en een' aan 't einde, op
noordzyde. In dezelve, zyn twintig Vleesc
banken. Het Genootschap der Geneesmee
teren houdt zyne vergaderingen, boven de
ze Hal.

Agter de groote Hal, plagt, voorheen
eene markt van nugter Kalfsvleesch te zyn
en bezyden de kleine Hal, waren overdekt
banken, daar vogels, en gekookte longen
lever enz., hier ter Stede *versche waar* ge
naamd, verkogt werden. Ook is, nog in
't laatst der voorgaande eeuwe, eene markt
van nugter Kalfsvleesch, op de Grimmenes-
se-sluis, gekeurd geweest (*b*). Doch deeze
markten zyn, sedert eenige jaaren, allengs-
kens, afgenomen, en, eindelyk, geheel
te niet geloopen.

3.

Wester-hal.

Wester-hal. De derde Vleeschhal is, in 't jaar 1619, onder het aanzienlyk steenen Wagt-huis der Schutterye, staande aan de westzyde der Keizersgraft, op de Westermarkt, aangelegd (*i*). Zy heeft drie ingangen, twee ten wedereinde, en een in 't midden, onder den dubbelen opgang naar het Wagthuis. In deeze Hal, zyn negentien Vleeschbanken.

4. Hee-

(*b*) Handv. *bl.* 1468.
(*i*) J. Laurentius Amsterdam,

VLEESCH-HALLEN.

4.

HEERENMARKTS-HAL.

't jaar 1617, hadt men een diergelyk Wagthuis en Vleeſchhal gebouwd, op de ren-markt. Het onderſte gedeelte van ebouw was ook tot eene Hal geſchikt. h het werdt, weinige jaaren laater, aan Weſtindiſche Maatſchappye afgeſtaan; naderhand tot eene herberg, nu het uwe-zyds-Heeren-Logement genaamd, nuurd. In den voorgevel van 't gebouw, n vier Oſſenkoppen uitgehouwen, ten yze, dat het, by den eerſten aanleg, eene Vleeſchhal geſchikt geweeſt is. ch toen men, in 't jaar 1659, de Stad, or de laatſte reize, hadt begonnen uit te gen, werdt de vierde Vleeſchhal gebouwd, de Heeren-markt, agter tegen het Nieu-zyds-Heeren-Logement; eerſt van hout, naderhand van ſteen. 't Is een laag ge-uw, met twee ingangen, en agt Vleeſch-ken, alleenlyk aan de noordzyde.

Heeren-markts-hal.

5.

NIEUWE *of* BOTERMARKTS-HAL.

indelyk, is, volgens een beſluit der Vroedſchap van den jaare 1736 (*k*), ne vyfde Vleeſchhal gebouwd op de Boter-

Nieuwe of Boter-markts-hal.

(k) Reſol. Vroedſch. Lr. LL. 12 Sept. 1736. f. 84.

VLEESCH-HALLEN. termarkt, die, in 't jaar 1737, voltrol
werdt. 't Is een steenen gebouw, welk
ingangen, en twintig Vleeschbanken h

Jooden-Vleesch-hallen. Behalve deeze vyf Hallen, zyn 'er
twee onder de Portugeesche en Hoogduit
Jooden. De eerste staat op de Houtgr
De andere plagt, na het jaar 1672, wann
zy eerst vergund werdt (l), in eene h
ten loots gehouden te worden. Doch in
jaar 1685, werdt den Hoogduitschen J
den toegestaan, eene Hal en School aan h
ne Synagoge te bouwen (m); gelyk, sed
geschied is. De Jooden mogen, buiten d
ze Hallen, geen vleesch verkoopen. C
moeten zy hun leevend vee, in de hui
der Vleeschhouweren, die in de Stads H
len gewoon zyn voor te staan, laaten slag
of snyden. Zy hebben beëedigde Snyd
en Keurders, die 't beest alleenlyk moe
doodsnyden, en, volgens de Joodsche w
goedkeuren of af keuren: voorts, het sch
vet zuiveren, na dat het, door de Vlees
houwers, van de darmen afgescheeld is.
wat 'er, wyders, aan 't beest te doen is
schiedt door de Vleeschhouwers, die
zweesrikken, herssens, 't middelrif en hoo
vleesch, met zyn toebehooren, behouden
den Jooden, van den afval, alleenlyk de *Pa*
de, dat is, den kossem, of kwabbe onder de l
met de tong van 't Rundvee, toeweegen (
De Joodsche Hallen, van welken de vo
deelen, ten behoeve der armen van elke l
t

(l) Handv. *bl.* 1466.
(m) Groot-Memor. *N.* VII. *f.* 126.
(n) Handv. *bl.* 1466, 1467, 1469.

bekeerd worden; staan onder 't opzigt eenige *Directeurs* of Penningmeesters; aan de Parnassim, of Ouderlingen en Penmeester rekening moeten doen. Geen l mag buiten de Hal van zyne Natie ge- vleesch koopen, uitgenomen tongen; overal gekogt mogen worden (*o*). VLEESCH-HALLEN.

e Banken in de vier eerstgemelde Hal- plagten, voor deezen, door Burgemees- n, aan de Vleeschhouwers geschonken vorden. Alleenlyk, betaalden zy, tot jaar 1707, twaalf guldens 's jaars, voor r Bank, aan de Thesaurie. Doch toen dt deeze *Recognitie* verhoogd, op vier- ertig guldens, voor ieder bank in de Nes; ntwintig guldens, voor ieder bank op de estermarkt, en dertig guldens, voor ieder k op de Heerenmarkt (*p*). In de Hal de Botermarkt, zyn de banken, altoos, in 't eerst aan de meestbiedenden, ver- rd geweest, na dat zy eerst, door de eren Thesaurieren, tot het huuren waren gelaaten. De Vleeschhouwers, die ban- in de vyf Hallen hebben, schuiven, al- veeken, eene bank voort, zo dat elk, zyne beurt, de gelegenste en ongelegen- plaats bekleedt. In de Kermis alleen, leedt elk zyne plaats twee weeken na elk- leren. In de twee Hallen, in de Nes, n de Vleeschhouwers zelfs van de eene de andere Halle over. Orde op de Banken in de Vleeschhallen.

Tot

o) Handv. bl. 482, 484.
p) Resol. Vroedsch. Lt. DD. 12 Maart 1707. f. 191.

VLEESCH-HALLEN. Op het sluiten en openen derzelven. En op het verkoopen van geslagt vleesch.

Tot het sluiten en ontsluiten der Hal
worden, door het Vleeschhouwers-Gi
met toestemming van Burgemeesteren, ze
re persoonen, mannen of vrouwen, een
ieder Halle, aangesteld, die de Hallen,
bekwaamer tyd, 's morgens en 's naden
dags, openen, en 's middags en 's avon
wederom sluiten (q). Alle werkdagen, wo
Halle gehouden, uitgenomen des Vryda
En op dien dag en des Zondags voor den m
dag alleen, en in den Slagttyd, dat is, v
half October tot den vierentwintigsten D
cember, mogen de Vleeschhouwers vleesch
hun huis verkoopen. Op andere dagen en
den, mogen zy geene stukken vleesch k
ner dan een voet van runderen, kalver
schaapen of lammeren in huis hebben, uitge
men't gene zy, tot hunne huishouding, beho
ven, en 't gene, voor de Jooden, geslagt is (
In de Hal, moet het vleesch der zogenaa
de *Gildebeesten*, die, met groente en bloe
kransen versierd, door de Stad geleid zy
op eene afzonderlyke plaats, te koop gele
worden. En geen vleesch dan dit mag,
de Hal, met palm of gebloemte, of op ee
ge andere wyze, versierd worden (s). T
in stand houdinge der Vleeschhallen, is c
gekeurd, dat niemant, in de Stad of d
zelver Vryheid, eenig vleesch by 't po
verkoopen mag, die geene bank in ee
van de Hallen heeft (t). Veele andere K

(q) Handv. *bl.* 1462.
(r) Handv. *bl.* 773. Keurb. T. *f.* 235 *verso*.
(s) Handv. *bl.* 906.
(t) Handv. *bl.* 1466.

mtrent de Hallen zyn, door den tyd, eltelyk in ongebruik geraakt: waarom e minder noodig agten, van dezelven waagen.

STAALHOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

XI.

TAALHOF, ZYDE-HAL EN SAAI-HAL.

e weevery van Lakenen en andere Wollen-Stoffen is eene van de oudeeringen in Amsterdam. 't Geregt der was, reeds in 't jaar 1411, gemagtigd, jaarlyks, op goeden Vrydag, vier of *Waardyns* of Opzigters en Keurmeesters Lakenneeringe te kiezen (*u*): waaruit e neemen is, dat de Lakenneering hier, n al, gebloeid moet hebben. In 't jaar 6, werdt, tot voortzetting der Lakenringe, eene *Laken-Vent-Hal* opgeregt. n besloot, daartoe de S. Agnieten-Kerk gebruiken, die, sedert eenigen tyd, door Admiraliteit, gebruikt geweest was. Doch weet niet, of deeze Kerk hiertoe wel geikt zy. Ik vind, daarentegen, dat men, ige jaaren hierna, eene Laken-Vent-hal ad heeft, in de gewezen Kerk van 't S. rias-Klooster, die op 't Rokin, op den k van 't Pens- of Kalfsvels steegje, stondt. Stad verstrekte eene aanzienlyke somme, bevordering van 't werk (*v*). Zelfs vindt men,

Oudheid der Weeverye van Lakenen en andere Wollen-Stoffen, hier ter Stede.

Laken-Vent-hal opgeregt en verdweenen.

u) *Zie* II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 206.
v) Resol. Vroedsch. N. 11. 17 *May*, 8 *Juny*, 17 *Aug.* 1616. 73 *verso*, 174 *verso*, 181.

STAAL-HOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL. men, dat zy, aan eenige Drapiers, gel schooten heeft, zonder 'er Intrest v vorderen (w). Doch na dien tyd, is d kenneering, allengskens, in merkelyk val geraakt, tot dat zy, omtrent het den der voorgaande eeuwe, het hoofd derom begon op te steeken (x). De La Vent-hal, die geheellyk verdweenen werdt, in 't jaar 1660, van nieuws, o regt, en alzo de S. Marias-Kerk, sedert le jaaren, tot ander gebruik geschikt gew was, boven de Beurs geplaatst. Burgem teren stelden eenen Halmeester over d Hal, in welke geene andere Lakenen vangen werden, dan die, binnen de mu of vesten der Stad, gemaakt waren. De I meester hieldt aantekening van de Laker die hem om te verkoopen gebragt werd en berekende de verkogten aan hun, d hem hadden gebragt. Voorts, moest voor twaalfduizend guldens, borg stel ten genoegen van Burgemeesteren. Opper-opzigt over de Laken-Vent-hal toevertrouwd aan vyf Persoonen, één' de Wethouderschap, en de vier anderen d 't Geregt te kiezen, twee uit de Lakenn ring en twee uit de Drapiers (y). Doch d ze Laken-Vent-hal is, in deeze eeuwe, derom afgenomen, en, al sedert veele ren, geheellyk verdweenen.

Opreg-ting van De Waardyns der Lakenen plagten hu vergaderingen te houden, op het oude S h

(w) Resol. Vroedsch. N. 11. 5 Nov. 1616. f. 187.
(x) Zie Handv. bl. 1112.
(y) Handv. bl. 1136.

boven de Wisselbank, aan de Voor- , waar de afkondigingen plagten te ieden. Hun vertrek werdt, naar het n of **zegelen** der Lakenen, het *Zegelbuis* amd (z). Doch het verplaatsen der s Steenhouwerye, van tegen over de eniers-Doele aan den Amstel, omtrent jaare 1626, gaf gelegenheid, dat de ts, daar dezelve gestaan hadt, eerst tot *Staalhof* voor de Lakenen, en eene *Saai-* en in 't jaar 1650, ook tot eene *Zyde-* verbouwd werdt; in welke plaatsen, eg- geene Wollen- of Zyden-stoffen te koop ragt, maar alleenlyk gekeurd en gelood den. Omtrent het jaar 1592, schynt 'er een Staalhof voor de Lakenen opgeregt veest te zyn (*a*). Doch, vermoedelyk, lst het zelfde geweest, welk men ook het *elbuis* genoemd heeft, en op 't Stadhuis laatst hadt. Het Staalhof heeft eenen tigen ingang op de Verwersgraft, aan de stzyde. De Zyde-hal heeft den haaren ten orden van het Staalhof: boven aan welken, Zydeworm op een moerbeiblad, by eene aal en eenige strengen zyde, afgebeeld is. ven in den zydgevel van het Staalhof in Staalstraat, staan de woorden, INT RHOF, in steen uitgehouwen, die te ken- n geeven, dat de Wollen Lakenen aldaar *ard*, dat is, genat, gemeeten en gekeurd orden. De Saaihal heeft haaren ingang, door ne ruime poort in de Staalstraat, aan de noord-

STAAL-HOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

't Staalhof, de Zyde-hal en de Saai-hal.

(z) COMMELIN, *bl.* 714.
(*a*) Handv. *bl.* 1116.

Staal-hof, Zyde-hal en Saai-hal.

noordzyde. Boven dezelve, ſtaat een
genaamde *Agnus Dei* of leggend Lam, w
een vendel draagt, in ſteen, uitgebeeld. I

S t a a l h o f

Beſchryving van het *Staalhof*.

heeft, beneden, behalve de wooning v
den knegt, een groot vertrek, daar de L
kens geſtaald of gelood, en eene Binne
plaats, daarze, vooraf, opgehangen en b
zien worden; eene Kamer, daar de v
Waardyns der Lakenen, ook *Staalmeeſt*
genaamd, beurtswyze, en een voor ee
driemaal ter weeke, des Dingsdags, d
Donderdags en des Saturdags, verſchyne
om de blaauwe en zwarte Lakens, de een
ſten, die aan 't Staalhof gebragt worden,
keuren en te looden. In dit vertrek, ha
gen zes ſchilderyen van Waardyns der z
tiende en zeventiende eeuwe. De oud
is, met het jaartal 1559, gemerkt. In ie
deezer ſtukken, zyn vyf Waardyns, zitte
de, en de knegt van 't Staalhof, ſtaand
verbeeld. Voorts, ziet men 'er de Naa
borden der Waardyns. Het oudſte begin
met het jaar 1539. Boven, zyn ook nog tw
bekwaame vertrekken. Het eene is geſchi
tot eene vergaderplaats der vyf Hoofdma
nen van den Lakenhandel, en der vyfe
twintig verkoorenen uit de Lakenhand
laars: het andere, tot de byeenkomſten d
Overluiden van het Lakenbereiders-Gild
van alle welke Genootſchappen wy, in
beſchryving van 't Lakenbereiders-Gild
nader handelen zullen. Op dezelfde verdi
pin

ng, is nog een vertrek, waar, van ouds, Staal-
: wolle in 't vet gekeurd plagt te worden: hof, Zy-
elk vertrek, sedert het verdwynen der La- de-hal
enweeverye, niet meer tot dit einde ge- en Saai-
ruikt wordt. Nog hooger, is een vertrek, hal.
aar de Droogscheerders hunne proef doen.
Het *Tarhof*, welk nevens het Staalhof staat,
n zynen ingang in de Staalstraat heeft, is
nans van weinig gebruik, en dient slegts
om zekere grove Engelsche Lakens, na dat
y verkogt zyn, te keuren en te meeten. De
vier *Tarrameesters*, die hier het opzigt over
hebben, komen, in een benedenvertrek
van het Staalhof, byeen.

De

ZYDE-HAL

bestaat uit een groot bovenvertrek, daar de Beschry-
zyde, ruw en geverwd, gewoogen en ge- ving van
keurd wordt. Voor den schoorsteen, is het de *Zyde-*
wapen der Stad geschilderd. Nevens dit ver- *hal.*
trek, is de Kamer der Hoofdmannen van de
Zyde-hal, welker naamen, in verscheiden'
borden, langs de wanden, geschreeven
staan. De Overluiden van 't Zydeverwers-
Gilde houden, in deeze Kamer, tegenwoor-
dig, ook hunne byeenkomsten. Voor den
schoorsteen, is het Koggeschip uit het zegel
der Stad geschilderd.

De Hoofdmannen der Zyde-hal Hoofd-
zyn, in 't jaar 1656, aangesteld, en zes in mannen
getal; twee Zyde-Handelaars, twee Zyde- derzelve.
Lakenkoopers, en twee Zyde-Verwers.
Van deeze zes persoonen gaan 'er, jaar-
lyks, in April, een uit ieder tweetal, af:

STAALHOF, ZYDE-HAL EN SAAIHAL.

in welker plaats, Burgemeesteren drie anderen kiezen, uit een dubbel getal, door de aanblyvenden en afgaanden benoemd. De Hoofdmannen zorgen, voor het onderhouden der Keuren, op het Zydeverwen gemaakt; en beslaan de overtreeders derzelven in boeten. Ook doen zy alle geschillen, die over 't verwen der Zyde ontstaan, ter eerster aanleg af, by uitspraak of bemiddeling, blyvende egter het *appél* aan Schepenen open, na dat de penningen, die iemant, naar 't oordeel van Hoofdmannen, voldoen moet, vooraf, opgebragt zyn. Voorts, wordt de Hal waargenomen door een' *Keurmeester*, een' *Proefmeester*, een' *Ontvanger*, die een' *Cassier* onder zig heeft, en een' *Knegt*. De Keurmeester, die thans ook Boekhouder is, en uit een drietal van Zyde-verwers, by Hoofdmannen benoemd, door Burgemeesteren gekooren wordt, heeft zyne wooning in de Halle, en weegt en keurt de Zyde, die ter Halle gebragt wordt, doorgaands alleen, met hulp van den Knegt, of ook nevens den Proefmeester. Alle Zydehandelaars, Fabriqueurs en Zydewinkeliers zyn verpligt, zo menigmaal zy Zyde, in of buiten de Stad, laaten verwen, twee eensluidende Briefjes, by hen getekend, te bezorgen aan de Zyde-Halle, inhoudende den naam van den verwer; de plaats, waar de Zyde zal geverwd worden, en hoe veel Zyde, tot ieder kleur, geschikt is. Zo de Zyde karmozyn, dons, hard zwart, of naai- en stikzyde tot zwart is, moet zy, eerst ruw, en naderhand, geverwd zynde, nog eens,

ter

er Halle worden gezonden, om gekeurd te worden; waartoe de Keurmeester of de Knegt zig, dagelyks, van negen tot half twee uuren, in de Halle, moeten laaten vinden. Die dit verzuimt, verbeurt de onaangegeven Zyde, en duizend guldens daarboven. Van ieder pond Zyde wordt zeker loosgeld, ten behoeve van de Halle, betaald, welk, door de Hoofdmannen, verhoogd of verlaagd wordt, naar tyds gelegenheid; doch niet hooger dan een en een halven stuiver loopen mag. Allen, die Zyde laaten verwen, moeten, by eede, in handen van Burgemeesteren, belooven, dat zy geene Zyde of Floretten, tegen de Keuren, zullen verzwaaren, noch, verzwaard zynde, verwerken; en dat zy dezelven niet om te verwen verzenden zullen, voor dat zyze, ter Zyde-Halle, gezonden of aangegeven hebben. De jongste Keur, op het verwen der Zyde en de Zyde-Halle gemaakt, is van den vierentwintigsten Maart des jaars 1758 (*b*). STAAL-HOF, ZYDE-HAL *en* SAAI-HAL.

De

S a a i - H a l

plagt, voor 't jaar 1632, ook tot eene *Vent- en Beleenhal* van Saaijen en Lakenen te dienen. Doch de Vroedschap besloot, in 't gemelde jaar, deeze Vent- en Beleenhal af te schaffen (*c*). Sedert, dient de Saai-Hal, alleenlyk, tot het keuren van geverwde wollen Beschryving der *Saai-Hal*.

(*b*) Keurb. T. *f.* 239 *verso*.
(*c*) Resol. Vroedsch. N. 16. 4 *Sept.* 1632. 8 *Jan.* 1633. *f.* 264 *verso*, 272.

STAAL-HOF, ZYDE-HAL en SAAI-HAL.

len ſtoffen. Zy beſtaat, beneden, uit twee groote vertrekken, agter elkanderen, het eerſte wordt de *Blaauwbal*, het tweede de *Zwartbal* genaamd. In de eerſte, worden de blaauwgeverwde; in de tweede, de zwartgeverwde Saaijen en diergelyke ſtoffen gebragt, om gekeurd en gelood te worden. Boven deeze vertrekken, zyn twee Kamers, eene van de *Hoofdluiden der Saaineeringe*, die aldaar, om de drie maanden, vergaderen, en eene van de *Staalmeeſters der Saaijen*, van welken 'er twee, tweemaal ter weeke, des Dingsdags en des Vrydags, 's morgens, tot het ſtaalen der Saaijen, op de Halle komen. Op de kamer der Hoofdluiden, hangt een groot ſtuk, waar in vier der eerſte Hoofdluiden, *Jaques de Win*, *Pieter Noortdyk*, *Gerrit Kuycken* en *Gerbrant Anslo*, die, in 't jaar 1643, dienden, benevens den Knegt der Saai-Halle, *Jan Stockmans*, geſchilderd zyn: welk ſtuk, door de Hoofdluiden, uit hunne eigen beurze, bekoſtigd, en aan de kamer alleenlyk geleend is; gelyk, in het Reſolutieboek der Halle, op den negenentwintigſten January des jaars 1644, ſtaat aangetekend. Voorts, heeft de Knegt der Saai-Halle zyne wooning beneden.

De Hoofdluiden zyn nog vier in getal, twee van welken, jaarlyks, in January, afgaan, in welker plaats, twee anderen, door Burgemeeſteren, uit een benoemd dubbel getal van de voornaamſte winkeliers, gekooren worden. Zy ſtellen, alle drie maanden, den prys op het zwartverwen, en draagen

en zorg, dat de Saaiverwers hunnen eed, volgens welken, zy geene verbooden verwstoffen gebruiken mogen; naarkomen: ook dat de Lakenverwers niet te gelyk Saaiverwers zyn (d). Kistenmaakers-Pand.

De Staalmeesters, die agt in getal zyn, worden allen, jaarlyks, vernieuwd, door Burgemeesteren. Hun werk is, de Saaijen, eerst als zy geblaauwd, en naderhand, als zy zwart geverwd zyn, te doen staalen volgens de Keuren: 't welk, door den Knegt van de Saai-Halle, geschiedt: en waarvoor, volgens eene Keure van den dertigsten January des jaars 1733, een stuiver van ieder stuk blaauw, en een en een halve stuiver van ieder stuk zwart betaald wordt (e). De Staalmeesters mogen, niet slegts in alle Verweryen, maar ook in alle Persseryen en Kalanderyen, onderzoek doen, of aldaar ook goederen geperst of gekalanderd worden, die niet behoorlyk gelood zyn.

XII.

Kistenmaakers-Pand.

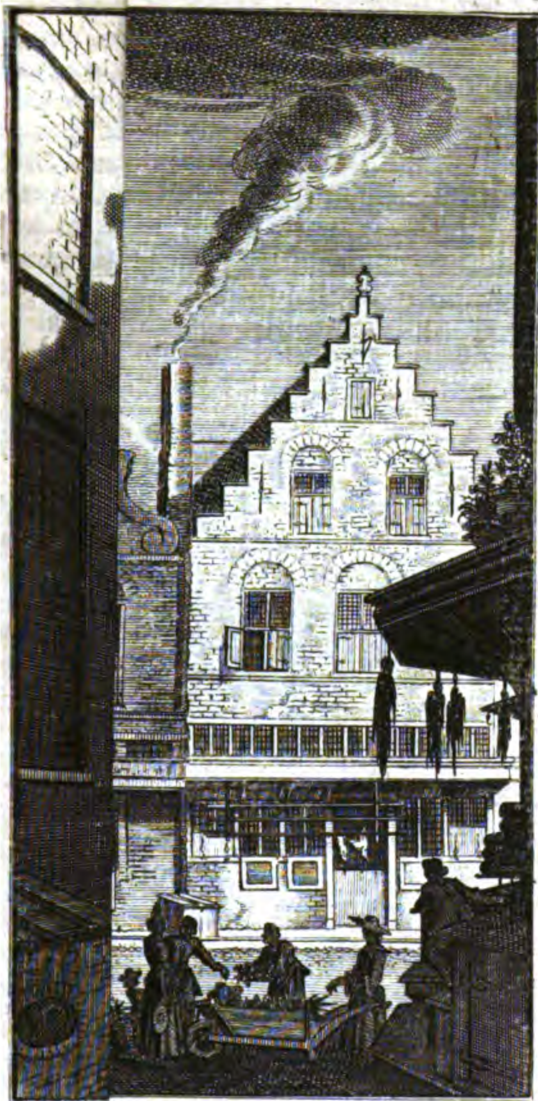
De Kapel van 't S. Juriaans- of S. Joris-Hof, welk, in de veertiende en vyftiende eeuwe, tot een Leproozen-huis diende, werdt, gelyk wy, reeds op eene andere plaats (f), hebben aangetekend, na de ver- Beschryving van het *Kistenmaakers Pand.*

(d) Handv. *bl.* 1126.
(e) Handv. *bl.* 1148.
(f) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 102.

KISTEN-MAAKERS-PAND.

verandering der Regeeringe, geschikt een KISTENMAAKERS-PAND, voor wel in 't jaar 1624, de eerste my bekende C donnantie gemaakt werdt. Het staat in Kalverstraat, regt over den Heiligen weg op den zuiderhoek van de Olieslaagers steeg 't Gebouw, na de jongste uitlegging de Stad, in de voorgaande eeuwe, veel te klein bevonden wordende, werdt merkelyk ver breed, en tot aan 't Rokin toe verlengd, en kreeg het Stads wapen in den voor- en agtergevel. Het heeft twee verdiepingen boven den grond. De benedenste wordt, van agteren aan 't Rokin, gedeeltelyk, gebruikt tot een Pakhuis voor de Concherge; alwaar het huisraad en de goederen, die by *executie* staan te worden verkogt, gebergd worden. In 't overige en grootste gedeelte van 't gebouw, zo wel op de twee bovenste verdiepingen als beneden, stellen de Kistenmaakers of Schrynwerkers deezer Stede, die tot S. Jozefs gilde behooren, allerlei kassen, tafels, stoelen en ander werk, meest van fyn hout gemaakt, openlyk, als in eene winkel, te koop. Over den verkoop staan twee vrouwen, eene van welken, door Burgemeesteren, wordt aangesteld. De andere is de huisvrouw van een' Pandbroeder. Zy verkoopen het werk, tot den prys, die 'er van de Pandbroeders, welken ieder maar één stuk werk in 't Pand mogen hebben, op gesteld is, en genieten ieder een oortje van de gulden. Twee andere oortjes worden genooten door twee Kistenmaakers of Schryn-

wer-

kers, die, by beurten, zo wel als de Witwerkers-Pand.
uw van een' der Pandbroederen, agt da-
agtereen, in 't Pand oppassen. Doch
deeze vier oortjes moet de huur van 't
nd aan de Stad betaald worden, volgens
ne Ordonnantie van Burgemeesteren van
n elfden September des jaars 1657 (g). 't
etal en de soort of zwaarte der stukken,
e, op de eerste en tweede zolder, geplaatst
ogen worden, is, by de Ordonnantie, be-
ald. De plaatsen in 't Pand worden, by
otinge der Overluiden van 't Gilde, onder
e Pandbroeders, verdeeld. De Pandvrouw
f Oppasster moet het werk, tweemaal ter
eeke, afveegen. Die geene open winkel
oudt mag geen werk in 't Pand brengen.
Eindelyk, moet de Pandvrouw nette aante-
ening houden van 't verkogte, en van den
rys, tot welken het verkogt is.

XIII.

WITWERKERS-PAND.

De Witwerkers, die alleen in week hout, Beschryving van het *Witwerkers-Pand.*
en binnenshuis mogen werken, plag-
en, hier te Stede, eene Markt te hebben,
aan de westzyde van den Singel, tusschen
de Warmoesgraft en oude Leliestraat. Doch
deeze Markt werdt, in 't jaar 1667, op de
nieuwe Reguliers- of Botermarkt overge-
bragt (*b*); daar zy egter niet schynt gehou-
den

(*g*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 146 *verso.*
(*b*) Handv. *bl.* 830.

Witwerkers-Pand.

den te zyn; alzo den Witwerkeren, den ee entwintigsten July deszelfden jaars, wer toegestaan, op hunne eigene kosten, ee Witwerkers-Pand op te regten (i Men schikte hiertoe het huis, waarin d Rector der Latynsche Schoole aan de nieu we zyde plagt te woonen, welk toen ledi stondt. Doch dit Pand verbrandde onge lukkiglyk, met de drukkerye van Blaauw, op den twee en twintigsten February des jaars 1672 (*k*). Men regtte egter, eerlang, een ander op, op den Nieuwendyk, by de Gravenstraat, waarvoor 't Geregt, den twintigsten January des jaars 1675, eene Ordonnantie vaststelde (*l*). Maar dit Pand, waarover, onder de Pandbroeders, al vroeg, merkelyke oneenigheid ontstaan was (*m*), schynt niet veele jaaren in stand gebleeven te zyn. Immers, ik vind 'er, in de *Stads Registers*, na 't jaar 1691 (*n*), geen gewag van gemaakt. En tegenwoordig wordt het gewezen huis van den Rector der Latynsche Schoole aan de nieuwe zyde, in de Gravenstraat, nog kenlyk aan de plak en roede, die in den gevel staat, wederom tot een Witwerkers-Pand gebruikt. De Witwerkers stellen hier, even als de Kistenmaakers, in 't Kistenmaakers-Pand, hunne waaren te koop.

XIV.

(*i*) Handv. *bl.* 1296.
(*k*) Van der Heyde Beschr. der Slang-Brandspuiten, *bl.* 15.
(*l*) Handv. *bl.* 1296.
(*m*) Handv. *bl.* 1298.
(*n*) *Zie* Handv. *bl.* 1299.

XIV.

TADS WERKPLAATSEN.

I.

STADS TIMMERTUIN.

e oudste Stads Werkplaats is geweest de STADS TIMMERTUIN, eertyds, *cafferie* of *Schafferye* genaamd, en ge- n, tusschen de Kloosters der oude en we Nonnen, ter plaatse, daar, sedert, Oude-zyds-Heeren-Logement gestigt is; k, uit de Kaart van CORNELIS AN- ONISZOON, klaarlyk, te bespeuren is: vindt van deeze *Scafferie* gewaagd, in Ordonnantie van Burgemeesteren van eenentwintigsten Maart des jaars 1528 Eenige jaaren laater, werdt besloten, elve te vergrooten (*p*): waartoe, eer- , een huis, naar de zyde der lange Brug- aan den Amstel, gekogt werdt (*q*). En dat de Schaffery sedert merkelyk uit- gd, 't zy dat zy wat meer zuidwaards laatst wierdt; men vondtze, in de vol- de eeuwe, ter plaatse daar, sedert, de we Doelestraat is aangelegd, tusschen uizen van 't Gasthuis en de Kloveniers- le: Zy hadt hier twee deftige hardstee- poorten: eene van welken, toen men, in

Beschryving der Stads Werkplaatsen.

I. *Timmertuin.*

) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 294 *verso.*
) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 10 *Dec.* 1562.
) Groot-Memor. N. II. *f.* 94.

STADS WERK-PLAATSEN.

in 't jaar 1630, geraaden vondt, den S
Tuin te verkoopen, voor 't Meisjes-W
huis, in de S. Lucienſteeg, geplaatſt we
De andere werdt, wat laater, geſteld voor
Doorlugtige Schoole, op den Kloveni
burgwal. Men beſloot toen, den Timm
tuin te verplaatſen op *Jan Pieter Aart*
Land (*r*), zynde, zo ik my niet bedrie
een hoek gronds aan de Baangraft, tuſſch
de Anjeliersſtraat en de Tuinſtraat. Imme
'T is bekend, dat de Stads Tuin, aldaar, v
't jaar 1660, gelegen was, hebbende ee
ingang in de *Tuinſtraat* (*s*), die, waarſch
lyk, deezen naam naar den *Stads Tuin*,
kreegen heeft. Doch ter gelegenheid
de jongſte vergrooting der Stad, werdt
Timmertuin wederom van daar verplaa
aan de zuidzyde van de Onbekende of
tergraft, tuſſchen den Amſtel en 't Weesp
Plein, alwaar dezelve nog tegenwoordig

Van ouds, werden, in de Schaffery,
ſchuiten en ſchepen getimmerd, ten die
der Stad; doch tegenwoordig wordt 'er
leenlyk allerlei Huistimmermans werk
maakt. Voorts, heeft men 'er byzond
winkels van Wagenmaakers, Smids, Slot
maakers, Loodgieters en Leidekkers,
dienſte der Stad. De Brandſpuiten, en
ſlangen en lederen emmers, tot dezelve
worden 'er, jaarlyks, gemaakt en verſt
Aan twee zyden en in 't midden van
Timmertuin, zyn lootſen opgeregt, on

(*r*) Reſol. Vroedſch. N. 16. 11 *Dec.* 1630. *f.* 174.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *L*e. L. 31 *May* 1677. *f.* 208.

...ken, het gezaagd hout geplaatst wordt. STADS
...ongezaagde balken en 't eekenhout leg- WERK-
..., agter en bezyden den Tuin, in 't wa- PLAAT-
... De Stads Timmermans Baas, die 't op- SEN.
... over al 't werkvolk heeft, en de Boek-
...der hebben hunne wooningen aan den
...amertuin.

2.

...TADS STEENHOUWERY *en* METSELTUIN.

De Stads STEENHOUWERY was, in de voorgaande eeuwe, in de Staalstraat, ... den Groenen Burgwal, tegen over de ...i-hal, gelyk, uit de Kaart van BALTHA...R FLORISZOON, blyken kan. Doch ...werdt, eerlang, verlegd, eerst langs den ...ds wal, aan 't einde der Heerengraft, ...gen over de Beulingstraat, van waar zy ..., tot aan 't einde der Keizersgraft, uit...ekte (*t*); en daarna aan de Baangraft, ...ordwaards van de plaats, alwaar, in de ...gste vergrooting, de Leidsche graft ge...aven werdt (*u*). En hier is zy, nog te...nwoordig. Boven den ingang, leest men ...ADS METSELTUIN. De Stads Met...aars-baas heeft 'er zyne wooning, en het ...zigt zo wel over de Steenhouwers, als o...r de Metselaars. Ook wordt hier de voor...d van steen, kalk en andere noodwendig...den bewaard, tot de dagelyksche behoef...n der Stad.

2. *Steenhouwery en Metseltuin.*

3. STADS

(*t*) FIL. VON ZESEN *p.* 205.
(*u*) Resol. Vroedsch. L^e. D. 8 *July* 1663. *f.* 4 *verso.*

STADS WERK-PLAATSEN.

3.

STADS SCHUITENMAAKERS-WER

3. *Schuiten-maakers-Werf.*

In de vyftiende en zeftiende eeuwe, to de Stad, voor haare rekening, Oorlo schepen deedt bouwen, hadt zy eene Schee timmerwerf noodig: en hiertoe diende ha de Schaffery, van welke wy boven gefpr ken hebben. Doch na dat, met de vera dering der Regeeringe, het beleid van d oorlog te water gefteld was aan de Collegi ter Admiraliteit, die hier en elders werd opgeregt, hadt de Stad, alleenlyk, ee Werf noodig, tot het maaken van Vl fchuiten, Modderfchouwen, Vuilnispra men, en diergelyken. Hiertoe werdt, de laatfte uitlegging der Stad, eene plaats g fchikt op Ooftenburg, thans de STA SCHUITENMAAKERS-WERF genaam over welke, een Stads Schuitenmaake Baas het opzigt heeft.

4.

STADS GESCHUT- *en* KLOKGIETER

4. *Gefchut- en Klok-gietery.*

Het Klokgieten werdt, van ouds, hi ter Stede, geoefend, door iemand die eene jaarwedde trok van de Stad. Z vind ik, dat, op den agtentwintigften J ly des jaars 1529, aan *Goebel Zael*, twint guldens 's jaars werden toegelegd, zo la hy 't Ambagt van Klokgieten, in de Sta

O

Stads Werk-plaatsen.

fenen zou (v). Doch de Vroedſchap, al oor 't einde der zeſtiende eeuwe, geraa-n gevonden hebbende, jaarlyks, twee lve kartouwen te doen gieten, voor re-ning der Stad (w), bediende zig daartoe n eene Geſchut- en Klokgietery in een lwerk, leggende, naar de tegenwoordige daante der Stad, op de Keizersgraft, by Leidſche graft (x): alwaar derzelver ge-gtenis nog bewaard wordt, in een pak-is, *de Klokgietery* genaamd, op den hoek n 't Molenpad. De naaſtlaatſte uitleg-ng der Stad, in 't begin der zeventiende uwe, in welke eenige nieuwe Kerken wer-n gebouwd, welker toorens van klokken orzien moeſten worden; behalve dat ook uitgeſtrekte Stads wallen meer geſchuts reiſchten; gaf gelegenheid, tot het op-gten eener nieuwe Geschut- *en* Klok-ieterye, die, in 't jaar 1614, gebouwd erdt; doch naderhand vernieuwd, en nog wezen is. Zy ſtaat ten einde van de Kar-uizersſtraat, aan de Baangraft, tegenover Zaagmolenspoort, en pronkt met Stads apen in den voorgevel, op welks top, n klok ſtaat tuſſchen twee ſchuins tegen kanderen ſtaande ſtukken kanon. In 't jaar 681, werdt eerſt beſlooten, de oude Ge-hutgietery op de Keizersgraft te verkoo-en, en de andere te verhuuren (y); gelyk, og tegenwoordig, geſchiedt. In dezelve, wordt,

(v) Oud Regiſter ter Theſaurie, *Cas* N. 11. *f.* 122.
(w) Reſol. Vroedſch. N. 6. 22 *Febr.* 1592.
(x) Fil. von Zesen *p.* 206.
(y) Reſol. Vroedſch. *Lr.* O. 30 *April* 1681. *f.* 1.

STADS WERKPLAATSEN. wordt, onder opzigt van den *Stads Ge*
en Klokgieter, allerlei metaalen gesch
klokken, zo ten dienste der Stad, al
andere Plaatsen, en van byzondere P
nen, gegooten. 't Geschut wordt,
middel van eenen zwaaren molen, die
een paard rond gedreeven wordt, na da
gegooten is, geboord. Van deezen m
wordt een model, in 't klein, op het
huis, in een geslooten vertrekje, agt
Wapenkamer, bewaard.

5.

PROEFWERF *van 't* GESCHUT
de SNAPHAANEN.

5. *Proefwerf van 't Geschut.* Tot het beproeven beide van klein sc
geweer en van grof geschut, w
al in 't jaar 1544, eene Werf geordonn
achter montelbaen buyten der Kae (z), d
op het Eiland, welk, sedert, *Uilenbur*
naamd is. Doch na 't vergrooten der S
in de voorgaande eeuwe, is deeze Proef
verder Y-waards verplaatst, op een stuk
tendyks rietland, tusschen de nieuwe
en 't Ziekenwater; welk, met sterke ho
lootsen, ten dienste van 't arbeidsvolk,
timmerd is. Geen kanon, noch loopen
snaphaanen mogen, hier ter Stede, verk
noch uitgeleverd worden, dan na dat z
hoorlyk geproefd zyn: waartoe zes gez
ren *Proefmeesters* zyn aangesteld. De loo

(z) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 318.

, door de Oost- en Westindische Maatschappyen, verzonden worden, zyn hiervan eenlyk uitgezonderd. De beproeving van geschut geschiedt, met zo veel best kor-kruid, als de kogel zwaar is, tot welken t stuk geschikt is. De eigenaars betaalen, halve voor 't proeven, ook iet voor 't regt r Geschutwerf, welk aan de Thesaurie-dinaris verantwoord wordt (*a*). STADS WERK-PLAATSEN.

6.

STADS SALPETERHUIS.

Tot het *rafineeren*, of zuiveren der Salpeter, die, onder anderen, in 't maa-n van Buskruid, gebruikt wordt, werdt, 't begin der voorgaande eeuwe, na dat graften en straaten van de naastlaatste rgrootinge der Stad gerooid waren, een AFINEERHUIS opgeregt, nu, in 't ge-een, het SALPETERHUIS genaamd. Het at, ten einde van de Palmgraft of nieu-e Braak, aan de noordzyde, en voert het ads wapen in den voorgevel, waaronder en, naar eene ouderwetsche wyze van elling, leest 6. *Salpeter-huis.*

TREEF-FE-NEER-HUIS.

dit huis, wordt de Salpeter gezuiverd, der 't opzigt van drie *Keurmeesters* der lve, die eenen Meesterknegt onder zig bben, en, van tyd tot tyd, de gerafi-neer-

(*a*) Handv. *bl.* 1091-1093.

STADS WERK-PLAATSEN. neerde Salpeter, eer dezelve aan de k
pers geleverd wordt, komen opneemen
keuren.

7.

STADS KAR- en PAARDENSTALLEN.

7. *Kar-en Paarden-stallen.* Ten dienste der Sleepers, die Koopman
goederen naar en van de Waage sle
pen, was, al van ouds, een Stads Paarde
stal gebouwd aan den Dam (*b*), ter plaats
daar nu de Beurssteeg is. Doch, ter gel
genheid van het stigten der Beurze, in d
jaare 1608, en het maaken van eenen b
kwaamen opgang derwaards, in den jaa
1611, werdt men genoodzaakt de Paarde
stal te verplaatsen. Men verkoos daarto
eene plaats op de oostzyde van den Nieuw
zyds-Voorburgwal, bezuiden de Nieuw
Kerke, omtrent de plaats, daar toen de Ap
pelmarkt gehouden werdt. Hier werde
eenige huizen van *Jan Dirkszoon*, byg
naamd *Doet 'er niet toe*, overgenomen,
afgebroken (*c*), en de Stal werdt, in 't ja
1612, volbouwd (*d*). Het stigten van h
nieuwe Stadhuis, omtrent veertig jaare
laater, was oorzaak, dat deeze Paardensta
met een geheel blok huizen, benoorden e
agter het oude Stadhuis staande, moest a
gebroken worden. En toen werdt eene g
heel nieuwe aanzienlyke Stal gestigt, a
de westzyde van den zelfden Voorburgwa
tu

(*b*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 221.
(*c*) Resol. Vroedsch. *N.* 11. 25 *May*, 2 *Juny* 1611. *f.* 1
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 242.

tusschen de Mol- en Huiszitten-steegen, op eene steenen brug (*e*). 't Gebouw was, in 't jaar 1661, reeds voltrokken; in 't begin van welk jaar, eene Ordonnantie gemaakt werdt, op 't gebruik der bakken, in de nieuwe stallinge (*f*). Een gedeelte van 't gebouw, op den Agterburgwal uitkomende, werdt, sedert, geschikt tot eene Stads Apotheek. Doch na dat, in 't jaar 1748, de Posteryen der byzondere Steden, en ook die van Amsterdam aan 't gemeene Land van Holland waren afgestaan, werdt de Stads Paardenstal en drie wooningen daarby behoorende, waaronder ook de Stads Apotheek, in den jaare 1753, aan Holland tot een Generaal-Post-Comptoir verkogt, voor eene somme van vyfenveertig duizend guldens (*g*). Tot geryf der Sleepers, zyn kleine houten open stallingen gemaakt, zo op den Dam aan 't water, als agter 't Stadhuis. De Stads Apotheek is in 't Gasthuis verplaatst.

Stads Werkplaatsen.

Doch tot stallinge voor de paarden, die voor de Asch- en Vuilnis-karren gebruikt worden, en voor de Karren zelven, heeft de Stad nog drie andere gebouwen aangelegd of geschikt, die allen aan afgelegen oorden staan: een by de Leidsche Poort, een ten einde der Reguliersgraft, en een tusschen de Utrechtsche Poort en Amstelbrug. Het laatstgemelde is eerst tot een Stads-Maga-

(*e*) Resol. Vroedsch. N. 20. 8 *Juny* 1652. *f.* 248.
(*f*) Groot Memor. *N.* V. *f.* 42.
(*g*) Resol. Vroedsch. *Lr.* RR. 14 *Nov.* 1753. *f.* 379.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

gazyn, om geschut en wapenen te berge aangelegd, en naderhand tot eene Tap maakery verhuurd geweest; doch word sedert weinige jaaren, gebruikt tot ee Stalling voor Aschkarren en paarden.

XV.

ARTILLERY- *of* WAPENHUIZEN, *en* KOORENPAKHUIZEN *der* STAD.

Beschryving der *Stads Artillery-* of *Wapenhuizen.*

De oorlog met de nabuuren, in welken Amsterdam, al vroeg in de vyftiend eeuwe, is ingewikkeld geweest, heeft a daar het verzamelen van wapenen, geschu en buskruid, ten dienste der Stede, ook a vroeg, noodzaakelyk gemaakt; en gevolge lyk ook het stigten van ARTILLERY- o WAPENHUIZEN, waarin dit alles bewaar werdt. Het buskruid werdt, van ouds, al leen bewaard *in den toernnen* of toorens *om me der Stede*; gelyk duidelyk blykt, uit een Keure van den vyftienden December de jaars 1507 (*h*). Doch het oudste Wapen huis of *Bushuis*, gelyk het eertyds genoem werdt, werdt, eerst in 't jaar 1551, aan gelegd, op een erf agter 't Paulus Broeders Klooster (*i*), naast en benoorden het tegen woordig Krankzinnigen-huis; en was, in ' jaar 1554, nog niet volbouwd (*k*). Me scheen, kort na dat het volbouwd was, t nei

(*h*) Keurb. B. *f.* 98 *verso.*
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 17 *Oct.* 1550. 20 *Maart* 155
(*k*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 16 *Nov.* 1554.

eigen, om het tot een Pesthuis te schikken, en het Paulus-Broeders-Klooster, welk genoegzaam ledig stondt, tot een Gasthuis te verkrygen (*l*). Doch toen, na de verandering der Regeeringe, dit Klooster en de Kerk tot een ander einde werden vertimmerd, bleef men zig van het Bushuis bedienen, tot het bewaaren der Stads wapenen; tot dat het, in den jaare 1603, aan de Oostindische Maatschappye, tot een Specery-pakhuis, verhuurd werdt (*m*). Kort hierna (*n*), stigtte de Stad een ander Wapenhuis, aan de oostzyde van den Singel of Koningsgraft, tusschen de Handboogs- en Voetboogs-Doelen; 't welk nog in wezen is, en waarin, beneden, tegenwoordig, meest affuiten, kogels en granaaten worden bewaard. Op de zolders, plagt veelerlei handgeweer te leggen: 't welk, sedert, op de Wapenkamer, boven in 't Stadhuis, verplaatst is. 't Gebouw zelf is sterk en groot; pronkt, met het wapen der Stad en het jaartal 1606, in den voorgevel, en komt agter in de Handboogstraat uit.

ARTILLERY- *of* WAPENHUIZEN, *en* KOORENPAKHUIZEN *der* STAD.

't Vergrooten der Stad gaf, eerlang, aanleiding tot het stigten van twee nieuwe Magazynen, of Wapenhuizen. Men verkoor, hiertoe, een plek gronds, ten einde der Brouwersgraft, aan de zuidzyde, tusschen de Baangraft en eene plas waters,

en van Stads-Koorenpakhuizen.

de

(*l*) Resol. Vroedsch. N. 1. 29 *Juny*, 5 *July* 1558.
(*m*) Resol. Vroedsch. N. 8/9 14, 22 *April* 1603. *f.* 423, 424.
(*n*) Resol. Vroedsch. *N.* 10, 20 *Apr.* 1605. *f.* 59 *verso*.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

de Braak genaamd (4), die, sedert, aan
hoogd, en met huizen betimmerd is. H
werden, in gevolge van een besluit der Vro
schap van den jaare 1635 (*o*), vier aanzie
lyke Pakhuizen getimmerd, niet, gelyk so
migen willen (*p*), in de jaaren 1622 en 162
maar, gelyk anderen (*q*) aantekenen, in de ja
ren 1647 en 1648; omtrent welken tyd,
gantsche Brouwersgraft, van de Heerengra
af westwaards, eerst bebouwd werdt. Twe
va

(*o*) Resol. Vroedsch. *N.* 17. 13 *Apr.* 1635. *f.* 86 *vers*
(*p*) COMMELIN, *bl.* 668.
(*q*) F. VON ZESEN, *bl.* 222.

(4) Twee plaatsen binnen de Stad draagen de
naam van *Braak*: de *oude Braak*, binnen den nieu
wendyk, tusschen de S. Jakobsstraat en de Nieuwe
zyds-Armsteeg, en de *nieuwe Braak*, binnen de
Haarlemmerdyk, op de Brouwersgraft; van welk
laatste wy hier spreeken. 't Is te vermoeden, dat z
deezen naam gekreegen hebben, naar twee *doorbraake*
in den dyk, die, in de oudste tyden, dikwils, plag
ten voor te vallen, en onder anderen, omtrent d
jaaren 1362, 1405 en 1510. Zie *Handv. van Rynlan*
bl. 12, 31, 133. De waterplassen, die, door deez
doorbraaken, veroorzaakt waren, schynen den naam
van *Braak* gedraagen te hebben. En zulk eene Braak
ziet men, in de Kaart van CORNELIS ANTHO
NISZOON, even buiten de oude Haarlemmer-Poor
aan den Singel, afgebeeld. De plassen, aangehoog
en bebouwd zynde, behielden den ouden naam. I
't jaar 1751, werdt, by 't graaven in de grondslage
van een huis, staande aan de noordzyde van d
Brouwersgraft tusschen de Brouwersstraat en Prin
sengraft, en dus binnensdyks, het agterend en roe
van een tamelyk groot schip gevonden, en daarby
een stuk van eene zeer ouderwetsche palmhoute
kam. Men mag vermoeden, dat dit schip, of ee
gedeelte van het zelve, by het doorbreeken va
den dyk, naar binnen geslaagen, of gedreeven ge
worden is.

Artillery- of Wapenhuizen, en Koorenpakhuizen der Stad.

an deeze Pakhuizen of Magazynen ſtaan op e Brouwersgraft; twee anderen op de Baangraft, nevens elkanderen. 'Zy zyn, boven et onderſtuk, vyf verdiepingen hoog, met le vliering, en pronken, boven, tuſſchen eder paar voorgevels, met het wapen der Stad. Het onderſtuk van een deezer Pakuizen op de Brouwersgraft wordt, tegenvoordig, ook meeſt tot berging van affuien en kogels gebruikt. Op de zolders, worlen Stads graanen en andere voorraad bewaard. Doch wanneer de Stad, gelyk tegenwoordig (1764), geenen voorraad van graanen heeft, worden de zolders deezer Magazynen verhuurd. De onderſtukken zelven, die eigenlyk tot berging van geſchut en kogels zyn aangelegd, worden thans, op een na, ook verhuurd. Men heeft, voor eenige jaaren, in beraad gelegd, om deeze vier Stads Pakhuizen te verkoopen (*r*); 't welk egter, tot nog toe, niet geſchied is.

Nieuwe Magazynen.

Toen men, in 't jaar 1684, 't zy met of zonder grond, bedugt was, voor eene geweldige onderneeming op de Stad, van de zyde des Prinſen van Oranje, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, nog drie lootſen, digt onder de wallen, te timmeren, tot berging van geſchut en wapenen (*s*). En dit beſluit werdt, in de jaaren 1686 en 1687, voltrokken, met deeze verandering nogtans, dat men, in de plaats van lootſen, drie lange laage ſteenen gebouwen deedt op-

(*r*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 67.
(*s*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* Q. 13 *Juny* 1684. *f.* 142.

ARTILLERY- of WAPENHUIZEN, en KOORENPAKHUIZEN der STAD.

opregten, een binnen het bolwerk de O terbeer, by de zogenaamde Heertjes-L baan; een tusschen de Amstelbrug en trechtsche Poort, en een binnen het bolw Osdorp tegen over de Looijersgraft. In eerste deezer drie Magazynen en op de w nevens het zelve, wordt, tegenwoordig, h grootste gedeelte van 't Stads Metaalen k non, affuiten en kogels bewaard; zynde h geschut, sedert het jaar 1736, uit de M gazynen op de Brouwers- en Baangraft, van elders, derwaards overgebragt (t). Do de twee anderen zyn, al voor lang, tot e ander gebruik, geschikt geweest. Het M gazyn tusschen de Amstelbrug en Utrech sche Poort, laatstelyk tot eene Tapytwe very verhuurd geweest zynde, wordt, s dert weinige jaaren, gebruikt tot eene Sta Stal, waarin een gedeelte der Aschkarren en der paarden, die dezelven trekken, g plaatst worden (u). 't Magazyn over Looijersgraft is een Wagenmaakers winke daar de Stads karren en wagens gemaakt e hersteld worden.

De Wapenkamer op het Stadhuis dien sedert het einde der voorgaande eeuwe, t berging van al het Stads handgeweer (v 't Stads Buskruid heeft, tegenwoordig, ge ne bepaalde bewaarplaats. Ik weet niet, het Kruidhuis, welk sommige Grondtek ningen der Stad, omtrent het einde van de Kadyk, geplaatst hebben, een Stads gebou g

(t) Resol. Vroedsch. Lr. LL. 12 Sept. 1736. f. 82.
(u) Zie hier voor, bl. 153.
(v) Resol. Vroedsch. Lr. Y. 8 Aug. 1696. f. 91.

geweeſt zy, of niet. Doch het is, al lang, verdweenen.

Artillery of Wapenhuizen, en Koorenpakhuizen der Stad. Batteryen.

Rondsom de Stad, zyn, tegenwoordig, zes *Batteryen*, allen met grof Metaalen geſchut, leggende op zwaare affuiten, beplant: een van drie agttienponders, aan Keerweêr; een van vier vierentwintig, en vier agttienponders, aan de Ooſterbeer; een van vier twaalfponders, tuſſchen het Bolwerk Weteringspunt en de Weteringspoort; een van vier twaalfponders, by het Bolwerk Slooten, even beweſten de Leidſche Poort; een van vier vierentwintig ponders, by het Bolwerk Weſterbeer, benoorden de Haarlemmer-Poort, en een van gelyke vier vierentwintig ponders, nog meer noordwaards, aan 't Blaauwhoofd.

Kazematten.

In vyf *Kazematten*, onder de wallen der Stad, ſtaat ook Metaalen geſchut, te weeten, drie zesponders onder 't gordyn tuſſchen de Bolwerken Ooſterbeer en Outewaal; drie diergelyke ſtukken, onder 't gordyn beweſten de Weteringspoort; en nog drie diergelyken, onder 't gordyn beweſten de Leidſche Poort. In ieder der twee overige Kazematten, onder de twee vleugels van de Amſtelbrug, ſtaan maar twee zesponders. Voorts, zyn 'er, onder twee boogen van de gemelde brug, naar 't een en 't ander einde toe, twee Kelders, in ieder van welken, drie agttienponders ſtaan, die den Amſtel beſtryken.

Commissarissen der Artillery.

In de zeſtiende eeuwe, ſtelden Burgemeeſteren eenen *Artillerymeeſter* aan, die 't opzigt hadt over de Stads wapenen. Hy werdt,

ARTILLERY- *of* WAPENHUIZEN, *en* KOORENPAKHUIZEN *der* STAD.

werdt, zo 't schynt, van ouds, ook *B*
meester genaamd, en hadt vrye wooning
't *Rondeel* aan den Amstel, tot dat het zel
in 't jaar 1630, door de Stad, verkogt wer
Pieter Egbertszoon Vink is de laatste Busme
ter geweest, die in 't Rondeel gewoond he
(*w*). Doch in 't jaar 1576, was reeds,
de Vroedschap, beslooten, twee uit d
Raade aan te stellen tot *Superintenden*
van den Artillerymeester (*x*). In de vo
gaande eeuwe, werdt het getal deezer S
perintendenten tot drie gebragt. Zy kreeg
toen den naam van COMMISSARISS
DER ARTILLERYE (*y*), en worden,
meenlyk, uit en door Burgemeesteren, a
gesteld. Doch sedert eenige jaaren, zyn

Artillerymeester.

wederom maar twee. Zy hebben een
Commis der Artillerye of *Artillerymeester*
der zig, die vier bedienden heeft, twee
de Wapenkamer, en twee aan de Magaz
nen. Voor den Artillerymeester, is, op d
zestienden May des jaars 1759, eene nieu
Instructie vastgesteld (*z*). In gevolge v
dezelve „ houdt hy eene Lyst van 't gesch
„ en geweer der Stad, waarvan een du
„ beld ter Thesaurie Ordinaris berust. I
„ mag geene goederen uit de Magazyn
„ laaten volgen, veel min verruilen of ve
„ koopen, zonder byzondere bewilliging d
„ Heeren Commissarissen, aan welken h
„ ja

(*w*) Aantek. *van* Schep. G. SCHAEP PIETERSZ.
(*x*) Resol. Vroedsch. *N.* 3. 2 *May* 1576. *f.* 31 *verso.*
(*y*) Resol. Vroedsch. *Lr.* C. 31 *Aug.* 1662. *f.* 204 *ve*
Lr. F. 1 *April* 1669. *f.* 176 *verso.*
(*z*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 54.

aarlyks, rekening doen moet; een dubbeld dier rekeninge overleverende ter Thesaurie. Hy mag geene meerdere Werkluiden aanneemen, dan met bewilliging van Commissarissen. Hy mag geen deel hebben in eenigen handel in geschut, buskruid, lont of eenige anderen waaren, die in de Magazynen worden opgelegd. Voorts moet hy zorg draagen, dat de Magazynen en de Geweerkamer, in goeden staat en nette geschiktheid, onderhouden worden; ten welken einde, hy dezelven, van tyd tot tyd, moet onderzoeken. Eindelyk, is hy verpligt, in de Stad te woonen, zonder van huis te mogen gaan, dan met verlof van de Heeren Commissarissen, of, in derzelver afwezendheid, van de Heeren regeerende Burgemeesteren." WAGTHUIZEN.

XVI.

WAGTHUIZEN.

Ten dienste der waakende Schutteren, zyn, al van ouds, hier ter Stede, verscheiden Wagthuizen geschikt geweest, die, met het aanwassen der Stad, dikwils, veranderd zyn (*a*). Omtrent den jaare 1618, werdt in beraad gelegd, om de oude S. Olofs-poort, ten einde der Warmoesstraat, bekwaam te maaken tot een Wagthuis. Doch zo zy daartoe niet dienstig bevonden werdt, werdt Beschryving der *Wagthuizen.*

(*a*) Resol. Vroedsch. N. 11. 4 *April*, 13 *July* 1617. *f.* , 17 *verso.*

WAGT-HUIZEN. werdt zy, niet lang daarna, afgebroken
De tegenwoordige WAGTHUIZEN,
waar de Hoofdwagt gehouden wordt,
vier in getal. Het eerste is in 't Stadhui
twee beneden-vertrekken, naast en in de
mer der roêdraagende Boden: het twe
boven de S. Antonis-Waag, op de nie
Markt; het derde, boven de Reguliers-W
op de Botermarkt, en het vierde, boven
Westerhal, aan de Westermarkt. Op ie
deezer Hoofdwagten, wordt, doorgaands
le nagten, met éene Compagnie Schutt
gewaakt, die, terstond na 't opleezen va
naamen der schutteren, eene schildwagt
't Wagthuis uitzet. Behalve deeze Hoofdw
ten, zyn 'er nog eenige Bywagten, die, in
lyks, by nagt, uit de Hoofdwagten, bezet w
den; te weeten, eene boven het Nieu
zyds-Heeren-Logement, eertyds het W
indische Huis, welken naam het, 't g
vreemd is, nog draagt, in de *Ordonna*
voor de Schutterye, die, jaarlyks, in de *Na*
wyzers der Regeeringe en *Schutters-Al*
nachen, gedrukt wordt: deeze bywagt wo
door een Corporaalschap, bezet, van we
nogtans, eenige manschap wordt uitgez
den, om de Wagtplaatsen, by de gewe
oude Stads Herberg, en by de nieuwe St
Herberg te bezetten: en eene, aan
Kamper-steiger, in een vertrek van 't zo
naamde *Zeeregt*, een aanzienlyk vierkant
bouw, met eene groote poort, boven w
ke, Stads wapen uitgehouwen is; en tw
k

(*b*) Resol. Vroedsch. N. 12. 12 *May* 1618. *f.* 57 ve

ne deuren ter wederzyde. Het is, in 't 1618, gebouwd (c), en heeft den naam Zeeregt gekreegen, om dat de Commissen van de Zeezaaken, voor het stigten van tegenwoordige Stadhuis, aldaar, plag- te vergaderen. Van 't Corporaalschap, k hier de wagt houdt, wordt eenige man- ap gezonden, om de Admiraliteits-Loots de Peperstraat te bezetten. Nog is 'er e bywagt in de Loots aan Heertjes Lyn- n, ten einde van den Kadyk, aan de schans. nige manschap van 't Corporaalschap, lk hier waakt, bezet Keerweêr, alwaar k eene wagt van soldaaten is. Voorts zyn hoofdpoorten, de Haarlemmer, Leid- e, Utrechtsche, Weesper en Muider, k ieder met een Corporaalschap bezet. De am- en Weteringspoorten worden, met n of twaalf man, bewaakt. Aan de Zaag- olenspoort is alleenlyk eene wagt van sol- aten. In elke Poort, is een kist met kruid lood, om zig, daarvan, in tyd van nood, dienen. WAGT-HUIZEN.

De Hoofdwagt der Stads Bezettinge van ldaaten is boven de oude Waage op den am (d). Voorts, bewaaken de soldaaten ok alle poorten en boomen, by dage en by gt, en stellen wagten uit, aan de twee ui- rste bolwerken der Stad, in 't oosten en in esten. Hoofd-wagt der Bezet-tinge.

(c) Aantek. van Schepen G. SCHAEP PIETERSZ. op 't r 1618.
(d) Zie hier voor, bl. 106.

XVII.

TOORENS.

Oude ſtaat der muuren en Toorens rondsom de Stad.

Wy hebben, in 't *eerſte Boek* va
EERSTE DEEL, (bl. 53 e
kortelyk, verhaald, hoe de Stad, om
den jaare 1480, wanneer zy, tuſſchen
Singel en Kloveniers-Burgwal, beſlooten
met muuren, in welken, op zekere af
den, naar de wyze van Veſtingbouwen
dien tyd, ronde toorens gemetſeld wa
omringd werdt. De Laſtaadje, eene
zienlyke Voorſtad ten dien tyde, we
wat laater, ook met een Blokhuis en
deel geſterkt (*e*). In de muuren, wa
gelyk uit de Kaart van CORNELIS
THONISZOON te beſpeuren is, bin
waards, ronde boogen gemetſeld, die
wooningen voor behoeftige of geringe lu
dienden (*f*). 't Gebruik van eenigen
zer boogen, immers van die tuſſchen de
veniers-Doele en de S. Antonis-poort, wer
van Stads wege, aan onvermogenden,
niet, geſchonken (*g*); anderen werd
door de Stad, verhuurd: en onder deez
waren 'er ook, die, door milddaadige
den, gehuurd werden, om 'er behoefti
in te laaten woonen (5). De Vroedſc
ha

(*e*) I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 138.
(*f*) Reſol. Vroedſch. N. $\frac{8}{8}$. 13 *Sept.* 1600. *f.* 311.
(*g*) Reſol. Vroedſch. N. 5. 7 *Jan.* 1588.

(5) Hier op ziet BREDERODE, in den *Spaanſ*
Brabander (Act. III.), met deeze woorden:

, reeds in 't jaar 1557, beslooten, dee- Toorens.
oogen digt te maaken (h); en eenige
en laater, werdt vastgesteld, dezelven,
r niemant, meer te laaten gebruiken (i).
nwel, bleeven zy in wezen, zo lang de
e muuren niet afgebroken waren: 't welk,
t jaar 1613, nog niet volkomenlyk ge-
ed was (k); schoon men 'er, reeds in 't
1600 en eerder, toe besloten hadt (l):
ch in de jaaren 1602 en 1603, schynen
meeste, en, in of kort na 't jaar 1613,
overige oude muuren afgebroken te zyn.
meeste Toorens, die in de muuren ge-
tseld waren, werden toen ook geslegt.
hadden, te vooren, tot verscheidenerlei
oruik gediend. Van den aanvang der zes-
nde eeuwe, of eerder, werdt Stads bus-
uid, in eenigen deezer toorens, bewaard.
en heeft nog eene Keur van den vyftien-
n December des jaars 1507, waarin be-
len wordt, geen buskruid te houden, dan
den toernnen omme der Stede (m). Doch
en, ter gelegenheid der naastlaatste uit-
gginge, beslooten werdt, nieuwe bolwer-
n aan te leggen, van de Haarlemmer- tot
aan

(h) Resol. Vroedsch. N. 1. 21 *Juny* 1557.
(i) Resol. Vroedsch. N. 3. 22 *Sept.* 1575.
(k) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 *Maart* 1613. *f.* 76.
(l) Resol. Vroedsch. N. 8/9. 17 *Jan.* 13 *Septemb.* 27 *Nov.*
00. 2 *Jan.* 1602. 12 *Maart* 1603. *f.* 292 *verso*, 311, 328,
6 *verso*, 422 *verso*.
(m) Keurb. B. *f.* 98 *verso*.

——— ——— ——— *Anne Klaas in de drie testen*
Die doet so veel goedts (God loontser) hier an de vesten:
Gy wetet niet, hoe veel booghjes datse 's jaers wel huurt.

TOORENS. aan de Heiligewegs-Poorte, werdt, te
lyk, vaſtgeſteld, het buskruid, uit de S
Toorens, in deeze Bolwerken over te b
gen (*n*). De Toorens, of eenigen derzel
dienden ook tot Wagtplaatſen voor de B
gervendelen. In eene Keur van den zes
twintigſten December des jaars 1512 (
worden de Wagtplaatſen der Burgerye,
zeſtien in getale, opgeteld: de meeſten
welken Stads Toorens geweeſt zyn. Zie h
derzelver naamen:

1. *After de Gaſthuysmolen.*
2. *Op onſer Vrouwen toernne.*
3. *Op St. Jacobs toernne.*
4. *Op St. Jeroens toernne.*
5. *Op heylige Cruys toernne.*
6. *Op de nuwe brugge.*
7. *Op de Schrey hoeck.*
8. *Op hoyman ruyſſchen toernne.*
9. *by St. Anthonys poirtte.*
10. *After de bekeerde Suſteren.*
11. *Op St. Sebaſtiaens thoerne.*
12. *Op Uleberch.*
13. *Leeuweborch.*
14. *Myert.*
15. *Melys Moolen.*
16. *St. Andries toernne.*

Eindelyk, werden ook ſommigen van de
toorens, van Stads wege, aan byzond
perſoonen verhuurd. In de Stads *Regiſte*

(*n*) Reſol. Vroedſch. *N.* 8. 20 *Jan.* 1601. *f.* 119.
(*o*) Keur. D. *f.* 1.

nog eene orde van Burgemeesteren van Too-
n vyfentwintigsten April des jaars 1575 rens.
orhanden, waarby, aan de bewooners van
r *Steden toornen*, gelast wordt, by hun ver-
ek uit dezelven, niets mede te neemen van
gene der Stad toekwam, of daar aan ge-
aakt was, al hadden zy 't schoon zelven
en maaken (*p*). Twee van deeze Toorens
n, na de naastlaatste uitlegging der Stad,
et spitsen voorzien, te weeten, de Heili-
-Kruis-, nu de *Haringpakkers-tooren*, en
e *Montelbaans-tooren*; welke laatste, niet
den muur der Stad; maar tot bescherming
er Voorstad, de Lastaadje, gestigt was. Een
erde Tooren, de *Schreijerstooren* genaamd,
eeft alleenlyk een spits oploopend dak met
en' windwyzer behouden, gelyk van ouds.
De overige Toorens, de *Reguliers-tooren* en
e *Jan-Rooden-Poorts-tooren*, zyn, eertyds,
tads Poorten geweest, op welken, ook hoo-
e spitsen gesteld zyn. Van deeze *vyf* Too- Beschryving der vyf Toorens.
ens, die allen in welstand onderhouden wor-
en, moeten wy thans, nog een weinig by-
onderer, spreeken. Wy beginnen met de
wee laatstgemelden.

I.

Reguliers-Tooren.

De oudste *Reguliers-poort* stondt, eer de I. Reguliers-Tooren.
Stad, omtrent den jaare 1480, be-
muurd werdt, in de Kalverstraat aan 't Spui,
daar

(*p*) Groot-Memor. N. II. *f.* 149.

TOO-RENS. daar nu de Offenfluis legt. Doch dee kreeg ook den naam van *Bindwyker* dat is, *Binnenwyker-Poort* (*q*), na Voorftad buiten dezelve, door de ring, van welke wy fpreeken, bin veften getrokken was. De Poort, d gefteld werdt ten einde der Kalve aan den Singel, werdt ook de *Regulier* genaamd. En beide de Poorten word meld, in eene Keure van den zesentw ften Maart des jaars 1487, waar de markt gefteld wordt, *ter plaetze tuffch tween reguliers poirten, geheten die bynde ende nergent anders* (*r*). De oudfte Reg Poort werdt, eerft in 't jaar 1526, in J ry, afgebroken (*s*). In de voorgaande we, werdt, met het uitleggen der Stad, derde Reguliers-poort, nu de Waag o Botermarkt, aangelegd, met welke wy hier ter plaatfe, niet behoeven op te den.

Gelegenheid en Hiftorie van het Reguliers-Kloofter. De twee eerftgemelde Reguliers-poo hebben haaren naam gekreegen naar Reguliers-Kloofter, om welk te ftigten, H tog Albrecht, den eenentwintigften Janu des jaars 1394 [1395], aan den Priefte *Gysbrecht Douwe*, en aan eenige and Priefters, verlof gegeven hadt. Het di de voor Reguliere Kanoniken van den reg van Auguftyn, en ftondt, in het Kerfp van Nieuwer-Amftel (*t*), niet verre buit

(*q*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 51.
(*r*) Keurb. A. *f.* 158 *verſo*.
(*s*) Groot-Memor. N. I. *f.* 328 *verſo*.
(*t*) *Zie den* Giftbrief *by* DAPPER *bl.* 324.

e Vryheid der Stad, beweften den Amftel- Too-
yk, en omtrent op de hoogte der Keizers- rens,
raft en Utrechtfche ftraat. Het Klooster werdt, door den voornoemden Gysbrecht bouwe; door de Priefters *Pieter Nikolaasoon van Uitgeeft* en *Jan Dirkszoon*, en door en Leek *Jan Scbing*, met verfcheiden' goeeren en inkomften, begiftigd (*u*). Rudolf an Diephout, Biffchop van Utrecht, gaf len Regulieren, buiten Amfterdam, in 't jaar 454, verlof, om hun Kloofter, welk gemeenlyk het *Huis van S. Jan Evangelift* genaamd werdt, te vergrooten. In 't jaar 1494, verwierven de Kloofterlingen vryheid, om wee fluizen te mogen leggen in den Amteldyk, die hier ook de *Reguliersdyk* genaamd werdt (*v*), en daardoor hunne Landeryen van het overtollig water te ontlaften. Walraven, Heer van Brederode, en toen nog Ambagtsheer van Amfterveen, verleende hun deeze vryheid (*w*); en 't fchynt, dat zy toen fluizen gemaakt hebben, omtrent of op dezelfde plaats, waar menze, in de voorgaande eeuwe, by de jongfte Vergrootinge der Stad, in de Keizers- en Prinfengraften, gelegd heeft. In 't jaar 1582, op den eenendertigften October, in den vooravond, ontftondt 'er brand in 't Reguliers-Kloofter, welk, geheellyk, in de affche gelegd werdt (*x*). De Kloofterlingen zouden het gaarne heb-

(*u*) Van Heussen en van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 204.
(*v*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 253.
(*w*) *Zie den* Brief *by* Dapper, *bl.* 325.
(*x*) Groot-Memor. N. I. *f.* 328 *verso*.

TOOREN. hebben willen herbouwen: doch de R ring van Amsterdam, in 't jaar 1529 Ambagtsheerlykheid van Amsterveen ge hebbende, weigerde daartoe verlof te ven. De Regulieren begaven zig naar lo by Alkmaar, en vereenigden zig, jaar 1533, met een Klooster van hunn de aldaar (y). De plaats, daar 't Klo buiten Amsterdam gestaan hadt, met naaste Land omtrent vier morgen gr werdt, sedert, tot eene Lustplaats en Bo gaard verhuurd, onder anderen aan den maarden Schout van Amsterdam *Wi Dirkszoon Bardes*, die 'er wel twintig ja gebruik van gehad heeft (z). Naderha werdt het *Reguliers - Hof* te koop geve De Stad lei in beraad, om het te naasten (Doch het werdt, door het Kapittel van Ha lem, gekogt, welk het, eerlang, in eeu ge erfpagt, uitgaf aan *Jakob Saffius*, Ka nik te Haarlem, die, in 't jaar 1572, *p testeerde* tegen 't slegten van het zelve (waartoe egter beslooten werdt, uit vree dat 'er de Staatschen in nestelen mogten (Alle de boomen werden toen ook om ve gehouwen, de Ooftboomen alleen uitgezo derd (d). Na de verandering der Rege ringe hier ter Stede, in 't jaar 1578, wer het Reguliers - Hof wederom opgetimme

(y) VAN HEUSSEN en VAN RYN Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 211.
(z) *Zie een' Brief by* DAPPER, *bl.* 326.
(a) Resol. Vroedsch. N. 2. 21. *Nov.* 1571. *f.* 191.
(b) *Zie 't Protest by* DAPPER, *bl.* 327.
(c) Groot-Memor. N. II. *f.* 141.
(d) Keurb. G. *f.* 76 *verso*.

en beplant, en, van Stads wege, ten min- Toe-
ste gedeeltelyk, tot eene herberg verhuurd rens.
(6). In de voorgaande eeuwe, is het lang tot een *Hortus-Medicus* of Artseny-tuin gebruikt (*e*), tot dat het, by de laatste Vergrooting der Stad, ten deele vergraaven, ten deele aan erven uitgegeven en betimmerd geworden is. Toen, in 't jaar 1663, de Keizersgraft, omtrent de Utrechtsche straat, gegraaven werdt, vondt men de grondslagen nog van het Reguliers-Klooster, rustende op elzen paalen. Men ontdekte ook, dat het Choor der Kerke juist gestaan hadt op de Utrechtsche straat, alwaar, sedert, de Peilsluis gelegd werdt (*f*): de gelegenheid der Kerke, ten westen van het Choor, is hier uit genoegzaam af te neemen.

De tweede Reguliers-poort, die naar dit Klooster genoemd was, en ten einde der Kalverstraat, aan den Singel, bewesten den Amstel, stondt, was gesterkt met twee Toorens, en door een' muur gehegt aan een' derden ronden Tooren, met eene ronde oploopen-

(*e*) Dapper, *bl.* 324.
(*f*) Domselaer III. *Boek*, *bl.* 231. Commelin, *bl.* 204.

(6) De Amsterdamsche Martiaal Roemer Visscher bevestigt dit, in de *Quicken*, I. Schok, N. 36. bl. 19. met deeze woorden:

Nel beroemde baer tegen Elsgen Boelen,
Datse in 't Reguliers Hof, *noch op de Doelen,*
Haer leven ghepreeft heeft Wyn noch Broot.

En in de *Rommelsoo*, I. Schok, N. 57. bl. 116.

Adieu Anneken huys en Reguliers Hof.

TOOREN. pende ſpits, die aan den oever des Am
gebouwd was. Tegen deezen muur,
een houten hok voor de Stads Zwaanen
getimmerd (g); welk, indien ik my
bedriege, met het vergrooten der Stad
derhand, hooger op in den Amſtel verpl
is, en den naam aan den *Zwaanenburg*
en *Zwaanenburgſtraat* gegeven heeft.
ſchen de twee eerſtgemelde Toorens
Poorte, was een uurwyzer geplaatſt, en
ven het dak hing een ſlagklok. Nevens
ze poort noordwaards, was, in 't jaar 16
een ſterk Wagthuis gebouwd. De Po
bleef omtrent in deezen ſtaat, tot in het j
1618, wanneer 'er brand ontſtondt in e
Glasblaazerye, die nevens dezelve gebou
was. De vlam verteerde de poort en de to
rens. Doch 't Wagthuis bleef ſtaan. M
hadt, ten deezen tyde, reeds eene ande
Reguliers-poort van hout geſtigt, ter plaat
waar nu de Waag op de Botermarkt ſtaa
we

(g) DOMSELAER III. *Boek*, *bl.* 216.

(7) J. SIX VAN CHANDELIER gewaagt hiervan
zyn *'s Amſterdammers Winter*, bl. 60. met deeze woo
den:

De trotſe baagelblanke ſwaan
Najaade in Amſtels Waterlaan,
Die aan de lindewortels lekt
Is van de poortwacht dicht ombekt.

En men vindt 'er nog klaarder van gemeld, in eene
orde van Burgemeeſteren voor den Bewaarder der
Stads Zwaanen van den zeſtienden Auguſtus des jaars
1549, die, in een oud *Regiſter ter Theſaurie* (Cas
II. f. 124 verſo) geboekt, en hier agter onder de
Bylaagen (Lr. A) geplaatſt is.

eshalve, beslooten werdt, alleenlyk den Too-
idelyken tooren der verbrandde poorte rens.
ederom op te bouwen, waarmede, in Oc-
ber des jaars 1619, onder opzigt van den
tads Bouwmeester, *Henrik de Keizer*, een
anvang gemaakt werdt (*b*). Deeze Too-
en, die nog in wezen is, en de Regu-
iers-Tooren genaamd wordt, heeft
ene fraaije doorlugtige spits, en in dezel-
e, een keurlyk Klokkenspel en Slagwerk,
net vier uurwyzers. De windwyzer op de
pits was, eertyds, eene vergulde Os, ter
gedagtenisse der Ossenmarkt, die hier om-
trent geweest is; doch de os werdt, na wei-
nige jaaren verloops, in een' haan veran-
derd. Het Wagthuis bleef, na dat de Too-
ren herbouwd was, nog eenige jaaren staan,
wordende de bovenvertrekken van het zel-
ve gebruikt tot Kamers voor verscheiden'
Gilden. Doch, in 't jaar 1672, werdt dit
Wagthuis tot eene *Munt* bekwaam gemaakt,
alwaar Dukaaten, Dukatons en Ryksdaal-
ders, met den stempel der Staaten van Hol-
land, onder aan welken Stads wapen stondt,
gemunt werden. Wy hebben, elders (*i*),
aangetekend, by welke gelegenheid, zulks
geschiedde. Doch het duurde niet lang. De
Munt is, sedert, vertimmerd tot eene aan-
zienlyke Herberg, die, van Stads wege ver-
huurd, en nog *de Munt* genaamd wordt.

(*b*) J. Laurentius Amsterdam.
(*i*) II. *Deel*, XIX. *Boek*, *bl.* 408.

Too-reens.

2.

JAN-ROODEN-POORTS-TOOREN.

2. Jan-Rooden-Poorts-Tooren.

By verkorting of verbastering, word ze Tooren ook de *Jan Rompert* *Jan-Room-poorts-tooren* (*k*) genaamd. *Jan-Rooden-Poorts-Tooren* is de regte Ook leest men, in de oudste *Stads* *ters*, gemeenlyk *Jan-Rooden-Poort* (*l*). Jan-Rooden-Poort was eene der kleine ten van de Stad, in de bemuuring van trent den jaare 1480; stondt tusschen *Korsgens-Poort* en *Gasthuis-molen*, en vermoedelyk, haaren naam naar eenen *Roode*, die, in of omtrent deeze Po woonde. De Jan-Rooden-Poort hadt e enkelen spitsen Tooren en een' door naar de tuinen en raamen, die, even bu dezelve, in grooten getale, waren aa legd. In 't jaar 1554, werdt besloot eene Valbrug te leggen buiten de Jan-R den-Poort (*m*). Kort na de tweede uit ging der Stad, werdt de brug voor de Po op verzoek der buuren omtrent de Le straat, bezuiden den Tooren verlegd (*n*). afbreeken van den Stadhuis-Tooren, in jaare 1616, ter oorzaake van deszelfs bou valligheid, gaf gelegenheid tot een beslu om den Jan-Rooden-Poorts-Tooren te v nie

(*k*) J. LAURENTIUS Amsterdam.
(*l*) Groot-Memor. N. II. *f.* 31.
(*m*) Resol. Vroedsch. N. I. 5 *July* 1554.
(*n*) Resol. Vroedsch. N. 8/D. 19 *Sept.* 1594. *f.* 23.

LUIS.

euwen, en, met eene hooge spits, uur- Toorens.
yzer en slagklok, te voorzien; alzo de buurt
eromtrent het geryf van den Stadhuis-klok
iste. De Tooren was, voor 't einde van 't
lgende jaar, voltrokken, en de slagklok van
en Stadhuis-Tooren op den zelven overge-
ragt (o). Men hadt den zelven, van on-
eren omtrokken en verzwaard, met eenen
ierkanten muur, en de spits, die drie om-
negangen of transen heeft, voorzien van
ier uurwyzers. Op den top, werdt een
oorlugtige Lantaarn geplaatst, en boven
enzelven een windwyzer: in welken staat,
e Tooren nog heden onderhouden wordt.
Hy staat, aan de oostzyde van den Singel,
ussChen de korte Huiszitten- en Spaarpots-
teegen. De onderste vertrekken van den
elven dienen tot eene wooning voor den
Geweldige of *Provoost van de Stads bezettin-
ge*. Boven dezelven, is eene Kamer, waar
de Krygsraad over de Stads bezettinge ver-
gadert, 't welk, nogtans, zeer zelden voor-
valt. Nog hooger, zyn twee vertrekken,
geschikt tot eene gevangenis voor de Offi-
cieren en soldaaten dier bezettinge; in wel-
ke vertrekken, ook somtyds, andere gevan-
genen, die men niet, in de gemeene Stads
gevangenis, of in het Tugthuis, wilde doen
opsluiten, geplaatst zyn. Op het eerste Bol-
werk, noordwaards van de Leidsche Poort,
Slooten genaamd, plagt eene galg, en in laa-
ter tyd een wip te staan, waaraan de soldaa-
ten

(o) Resol. Vroedsch. N. 11. 25 *Febr.* 1616. *f.* 166 *verso.*
N. 12. 27 *Nov.* 1617. *f.* 48.

…tigsten April des jaars 1668, bevolen, Too-
men, uit de Molsteeg komende, de brug, RENS.
den binnen- of zuidwestkant van den
oren, zou opryden; en, uit of van om-
…t de Leliestraat komende, aan den bui-
…- of noordoostkant (r).

3.

HARINGPAKKERS-TOOREN.

De HARINGPAKKERS-TOOREN, staande ten einde der Haringpakkerye, oudtyds de *nieuwe-zyds-houttuinen*, digt by de nieuwe Haarlemmer-sluis, droeg, weleer, den naam van *Heilige-Kruis-tooren*, of blootelyk van *Kruistooren*. De laatste naam, die, in eenen witten steen, aan den zuidhoek des toorens, plagt uitgehouwen te zyn, is my, reeds in eene Keur van den negenden November des jaars 1508, voorgekomen (s). Vermoedelyk, heeft de tooren dien gekreegen naar het *Kruisgilde*, welk, in de zestiende eeuwe, hier ter Stede, in bloei was (t); en, veelligt, zyne byeenkomsten, in deezen tooren, gehouden heeft. Ook diende hy, ten dien tyde, tot eene gevangenis voor zulken, die, om den Godsdienst, in hegtenis raakten: veelen van welken, zo de overlevering wil, van deezen tooren, in 't Y gesmeeten, en verdronken werden: van waar

3. HARING-PAKKERS-TOOREN.

(r) Keurb. O. *f.* 178 *verso*.
(s) Keurb. B. *f.* 108 *verso*.
(t) Resol. Vroedsch. N. 2. 27 *Febr.* 1570. *f.* 140. *Zie ook hier voor*, II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 16.

TOORENS.

waar een gedeelte van den N…
Agterburgwal, die niet verre …
tooren legt, de naam van *Man*…
bygebleeven is. De Tooren was …
van een schuin dak voorzien, en …
ne spits. In 't jaar 1577, werdt …
Stads buskruid in dezelve te plaats…
buuren, die omtrent deezen Toor…
den, klaagende, dat zy geene klo…
hooren; werdt, in 't jaar 1605, va…
den zelven te verhoogen, en met ee…
re slagklok te voorzien (*v*). He…
welk, tot dien tyd toe, op den Kr…
gestaan hadt, werdt, sedert, op …
der Handboogsdoele geplaatst (*w*)…
het nog staat. De Kruistooren nam…
verandering der Regeeringe, allen…
den naam van *Haringpakkers-tooren* …
oorzaake der Haringneeringe, well…
dien tyde, en nog, voornaamlyk, …
deezen Tooren en de Spaarnedam…
Ybrug, geoefend werdt. Ten teke…
zer Neeringe, heeft men eenen ver…
Haring, tot een windwyzer, op he…
van den Tooren, geplaatst. De beë…
Keurmeesters van den Haring houde…
Comptoir onder in deezen Tooren. …
wordt, ter zyde van den zelven, het …
mans-Comptoir gehouden. Doch ten …
ve van den Gildeknegt der Lootsluide…
voor weinige jaaren, een huis op de n…
Haarlemmer sluis getimmerd. Voorts, …

(*u*) Resol. Vroedsch. N. 3. 20 *Dec.* 1577.
(*v*) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 *Aug.* 1605. *f.* 7…
(*w*) Resol. Vroedsch. N. 10. 10 *May* 1606. *f.* 96 …

…en boven-vertrek van den Haringpak- Too-
…s-Tooren, het Tinnegieters-Gilde, ſe- RENS.
…t eenige jaaren, zyne Gildekamer. De
…edenmaakers- en Mandenmaakers-Gil-
…i houden 'er ook hunne Comptoiren.

4.

SCHREIJERS-TOOREN.

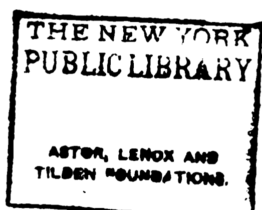
Deeze ſtaat, pas beooſten de oude-zyds- 4. SCHREI- JERS- TOOREN.
Kolksſluis, of het Kamperhoofd, en …eeft nog byna dezelfde gedaante, die hy, …an ouds, gehad heeft, zynde een rond ge-…ouw van vooren, en plat binnenwaards, of …an agteren, met een ſpits oploopend dak, …p welks top, een windwyzer geplaatſt is. …n den Toorentrans, rondsom het dak, zyn …chietgaten gemetſeld, waarin, voormaals, …zo wel als op het Kamperhoofd, geſchut ge-…plaatſt werdt. Voorts, voerde deeze Too-…ren, van ouds, byna den zelfden naam als …tegenwoordig, te weeten dien van *Schrei-jersboek*, of, gelyk men eertyds ſchreef, *Scraye boeck*, *Scrayhouck*, *Scraeybouck* en *Schreyboeck*: ook, enkele reizen, *Screyborn* (x). Doch *born* en *boek* waren, oudtyds, woorden van ééne betekenis. 't Gemeen gevoelen is, dat de Tooren zynen naam gekreegen heeft, naar het *ſchreijen* van zulken, die, hier ter plaatſe, het laatſte afſcheid namen van hun-ne vrienden, welken, van ouds, aan 't Kam-per-

(x) Groot-Memor. N. I. *f.* 255 *verſo*, Keurb. D. *f.* 184, B. *f.* 41 *verſo*, 91 *verſo*, 105.

TOO-RENS. perhoofd, plagten scheep te gaan (
zegt de overlevering, dat zekere v
den jaare 1569, 't vertrek van haa
zo diep ter herte nam, dat het haar
leen veel traanen; maar zelfs het
kostte. Men ziet, nog tegenwoo
den muur noordwaards, een schreijen
wenbeeld en een afvaarend schip, i
uitgehouwen, met den naam, SC
HOUCK 1569. daar onder, welk n
hier, ter gedagtenisse van dit zo
voorval, gesteld te zyn.

De OPPER-COMMISSARISS
WAALEN houden thans hunne Verg
gen, in een boven-vertrek van deeze
ren, welk, voor weinige jaaren, m
verbeterd is. In dit vertrek, zyn, v
schoorsteenmantel, en in de lyst v
gezigt der Stad van den Y-kant, k
door *Willem van den Velde*, geschilde
wapens der meeste Heeren Commi
uitgebeeld. De overigen zyn, op e
penbord, geschilderd. Voorts, hang
twee schilderyen. In het eene, in
1674, door *Jacob Bakker*, gedaan, z
de afbeeldsels der Commissarissen
CLAASZ. VAN LEEK, JAN VLAS
WESSEL SMITS en HENDRIK
SLAGER; waarby de Havenmeeste
deszelfs knegt, en de Kapitein der
redderen in der tyd, staande, gevoeg
Het andere, in 't jaar 1747, door *Ja*
rits Quinkhard geschilderd, verbeeldt d

(y) *Zie* HOOFTS Verscheide Dichten, *bl.* 234.

BINNENKANT VN.

n van den Tooren, een' vasten, zwaaren Sluizen en Waterkeeringen.
oet te heijen. De Tooren werdt, boven
n grond, ook met eenen muur, ter dikte
n vier en een halve voet, verzwaard, en
dien stand gebragt, waarin hy, nog te-
enwoordig, bestaat, en onderhouden wordt.
hans, verstrekt dezelve tot eene wooning
oor den *Kapitein der Waalredderen*, tot ver-
rootinge van welke, twee vertrekken, op
aalen, agter, en ter zyde tegen den Too-
en aan, getimmerd zyn.

XVIII.

Sluizen

en

Waterkeeringen.

Zo dra, in de dertiende eeuwe, de Dam in den Amstel, waarnaar Amsterdam Oudste Sluizen der Stad.
len naam heeft, gelegd was, hadt men, in
len zelven, tot behoudenis van doorvaart Groote en kleine Dams-sluis.
n schuuring, eene Sluis noodig, die, ze-
kerlyk, terstond na 't leggen van den Dam,
gemaakt werdt. Ongetwyfeld, was dit ge-
schied, op kosten van den Heere van Am-
stel; alzo men vindt, dat de Dorpen Nieuw-
veen en Kalslagen het regt om door Amster-
dam uit te wateren, van Gysbrecht van Am-
stel en deszelfs Broeder Willem, Proost van
S. Jan te Utrecht, gekogt hebben, en, in
t jaar 1364, door Hertog Albrecht, in het

Sluizen en Waterkeeringen.

zelve bevestigd geworden zyn (*h*). D
ven van Holland, de Heerlykheid v
stel bekomende, hebben ook het reg
Sluis in den Middeldam verkreegen.
de Albrecht schonk de Kolk deezer S
veelligt om te bevisschen; doch zel
om, op 't gewelf boven dezelve, te ti
ren en te woonen, den twintigsten Ja
des jaars 1386 [1387], aan *Heere Reim
monszoon*, Priester te Amsterdam (*i*).
deezen tyde, lag 'er, nevens de *ou
groote*, ook eene *kleine Sluis* in den Mi
dam. Beide de Sluizen lagen 'er, na
schynt, reeds in 't jaar 1306, gelyk, ui
kere rekening van *Bernd van Dorenwe*
Baljuw van Amstelland, van wege Biss
Guy, af te neemen is. Hy verklaart, in
zelve, dat hy, *des dingesdages na Pinkst*
des gemelden jaars, *tot Aemstelredamme*
komen zynde, *die sluysen besagh* (*k*).
volgelyk, zyn 'er toen al meer dan éene
weest. Door de twee sluizen, van welk
wy spreeken, was het gedeelte van Amst
land, welk men toen *Asichdoem* noemde,
welk nu *Nieuwer-Amstel* genaamd wordt (

Andere Sluizen of Spuijen.

gewoon, uit te wateren (*m*). Doch behal
deeze twee uitwaterende sluizen, waren 'e
in de veertiende eeuwe, reeds twee of mee
Sluisjes of Spuijen, ten wedereinde van d
Stad, dienende, om het water te leiden doo
d

(*h*) Handv. van Rynland, *bl.* 354.
(*i*) Mieris Charterb. III. *Deel*, *bl.* 456.
(*k*) *Uit* Aantek. *van* Schepen Gerard Schaep Pietersz
(*l*) *Zie de* Oude Kaart van Amstelland *voor de* Hand
vesten.
(*m*) *Zie* Handv. *bl.* 709. [6.]

e oude en nieuwe graften, nu de Oude- en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen. Naar den Y-kant, waren 'er twee, eene aan de oude zyde, daar, federt, de Oude-zyds-Kolks-fluis gelegd is, *der Stede Sluze* genaamd (*n*), veelligt, om dat zy door de Stad bekoftigd was; en eene aan de nieuwe zyde, zo 't fchynt, in den Amfteldyk, daar nu de Kolk is. Immers, ik lees, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1409, van *vier huizen ende erven, ghelegen op ten nyendike, en ftreckende van der ouder fpoye*, die toen, veelligt, reeds gedempt was, en nergens kan gelegen hebben, dan daar nu de Kolk is, *tot Sinte Jacobs ftrate toe.* Aan de Amftel-zyde, was ook eene *fpoye* of fluisje, waarfchynlyk, op de plaats, nog het *Spuy* genaamd, van welk ik, in een Schepenen-brief van den jaare 1370, gewaagd vind. Van eene deezer Spuijen wordt ook gemeld, in eene der oudfte Keuren, verbiedende, door dezelve, te fchutten (*o*).

Sluizen en Waterkeeringen.

De Landen in Reyerskoop en op Byleveld, tuffchen den Meerendyk en Haanwyker Kaade, in 't Stigt van Utrecht, plagten, volgens eene Handveft van Hertog Albrecht, in den Ryn uit te wateren. Doch Hertog Willem bewerkte, in 't jaar 1413, een Verdrag tuffchen hen, gevoegd met de ingelanden van Agthoven en Maftwyk tuffchen den Meerendyk en Heerenvliet van S. Catharynen te Utrecht, ter eener, en de Stad Amfter-

(*n*) Keurb. A. *f.* 13.
(*o*) Keurb. A. *f.* 14 *verfo.*

SLUIZEN en WATERKEERINGEN. ſterdam en de ingelanden van Amſt
ter anderer zyde, volgens welk, zy h
ter, door eene watering, *de Byleve*
naamd, uit den Ryn by de Haanwyke
de, tot in den Amſtel, en voorts, d
Amſterdamſche Sluizen, tot in 't Y
mogten. Te gelyk, werdt, aan di
Hermelenwaard, Kokengen en Spang
gund, in de Byleveld uit te wateren.
zy moeſten een vierde gedeelte draag
het onderhoud der twee Sluizen in den
Sluis te Ypeſloot. deldam, en der *Sluis te Ypeſloot*, welk d
Amſterdam op zig genomen hadt. Een
aandeel moeſten zy draagen, in het onde
van eene vierde Sluis, die, tuſſchen de St
Ypeſloot, gemaakt zou worden. Eind
moeſten zy het Heikooper en ander vr
Sluis onder de S. Antonis-poort. water keeren uit hun Waterſchap (*p*). De
de ſluis, van welke, in dit Verdrag, gew
wordt, werdt, ſedert, gelegd, ter pla
alwaar, na de bemuuring der Stad, om
den jaare 1480, de S. Antonis-poort ge
werdt, en kwam regt onder de gem
Poort. De Stad nam, in 't jaar 1492,
de gemelde Sluis te onderhouden; waarv
door de Landen van Reyerskoop, de Pro
dy van Mydrecht, en van Ouder- en N
wer-Amſtel, zekere ſomme gelds bet
was (*q*). Op gelyke voorwaarde, nam
in 't jaar 1497, het onderhoud der ſtee
ſluize op den Middeldam, *aldernaeſt 't*
debuis, op zig (*r*): en in 't jaar 1509,

(*p*) Handv. *bl.* 709.
(*q*) Handv. *bl.* 711.
(*r*) Handv. *bl.* 712.

n de *Oosterſche Sluis* aldaar (*s*). In 't jaar
10, verbondt zy zig, uit gelyke oorzaak,
n die van Amſterveen en derzelver aan-
ng, tot het onderhouden der twee ſluizen
den Middeldam, en der ſluize onder de
Antonis-poort (*t*): alle welke verbindte-
iſſen Amſterdam, heiliglyk, naargekomen is.
n 't jaar 1546, werdt de *Weſterſluis in den*
Middeldam hermaakt (*u*), en in 't jaar 1594,
verdt beſlooten, de Damsſluis en Duiker te
erſtellen (*v*): 't welk, in 't jaar 1597, eerſt
volbragt werdt (*w*).

SLUIZEN *en* WATERKEERINGEN.

Ondertuſſchen, waren, met het vergroo-
ten der Stad, ook andere ſluizen aangelegd.
De twee ſluizen in den Middeldam keerden,
by hooge vloeden, het Y-water uit de Stad.
Zo deeden ook twee ſluizen in den S. An-
tonis- of Zeedyk, *de oude Kolksſluis*, in de
Stads Regiſters, *d'oude zyds Sluyſe* (*x*), en ook
in eenen Schepenen-brief van den tienden
July des jaars 1431, waarby een erf, daar-
omtrent, *an den Zeeburch*, of Zeedyk gele-
gen, aan 't S. Nicolaas-Gaſthuis opgedraa-
gen wordt, *der Stede ſluſe* genaamd; en de
Sluis, boven welke de S. Antonis-poort ge-
ſtigt werdt. Doch toen de Stad nog binnen
de Voor- en Agterburgwallen begreepen was,
werdt 'er, ten gelyken einde, nog eene vyf-
de ſluis, aan 't noordeinde der Nieuwe-zyds-
Voor- en Agterburgwallen, aangelegd, die
de

't Vergrooten der Stad geeft gelegenheid tot het maaken van nieuwe Sluizen.

Nieuwendyker- of Haarlemmer-ſluis.

(*s*) Handv. *bl.* 783.
(*t*) Handv. *bl.* 713.
(*u*) Oud Regiſter ter Theſaurie, *Cas N.* 11. *f.* 26.
(*v*) Reſol. Vroedſch. N. $\frac{8}{9}$. 28 *Juny* 1594. *f.* 9.
(*w*) J. LAURENTIUS Amſterdam.
(*x*) Groot-Memor. N. 1. *f.* 275 *verſo*.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

de *Nieuwendyker-* en *Haarlemmer-slu*
noemd werdt (*y*), en nu de *Oude Ha*
mer sluis heet. Zy werdt, in, of ko
't jaar 1594, vernieuwd (*z*). Aan de
ſtelzyde, waren, toen reeds, zo 't ſch
tot keering of tydige doorlaating van het
ge Amſtelwater, en om ſchuuring en
verſching te wege te brengen, in de O
en Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwa
ook twee Sluizen gemaakt, eene, ter p

Grimnesſe-ſluis.

ſe der Grimneſſe-, en eene, ter plaatſe

Offenſluis.

Offenſluis; welke laatſte, in de *Stads*
giſters, ook de *Byntwycker-ſluis* geno
wordt (*a*). Doch, veelligt, is de eerſ
melde ſluis laater gelegd geworden.
plaatſe van de laatſtgemelde Sluis, wer
in 't jaar 1526, eene ſteenen brug gelegd
Toen de Stad, omtrent den jaare 1480,
aan den Singel en Kloveniers-burgwal,
gelegd werdt, werden 'er, zo ver my
bleeken is, in eenen geruimen tyd, gee
nieuwe Sluizen gemaakt, uitgenomen

Boeren-verdriet. Sluisje voor de Heilige-wegs-Poort.

Verlaat, het *Boeren-verdriet* genaamd, a
den Singel, waarvan men, in de *Stads R*
giſters, op de jaaren 1548 en 1554, g
waagd vindt (*c*), en een *ſluisje*, niet ver
van daar, *aan den Heiligen-weg*, voor
Heilige-wegs-poort (*d*). Het eerſtgemel
ſtre

(*y*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 267. Reſol. Vroedſch. N.
13 *Aug.* 1594. *f.* 12.
(*z*) Reſol. Vroedſch. N. 8/9 13 *Aug.* 1594. *f.* 12.
(*a*) Groot Memor. *N.* I. *f.* 311.
(*b*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 328 *verſo.*
(*c*) Groot-Memor. N. II. *f.* 11. Reſol. Vroedſch. N.
5 *July* 1554.
(*d*) Groot-Memor. *N.* II. *f.* 97 *verſo.*

trekte, om het Stads water op eene bekwaame hoogte te houden, en daarbenevens tot eene doorvaart voor de buitenluiden, die, by hoog water of groote drokte, lang toeven moesten, eer 'er geschut werdt; van waar het Verlaat de naam van *Boeren-verdriet* schynt bygebleeven te zyn. Omtrent den jaare 1545, werden de *Grimnesse-sluis* en de *Ossen-sluis* gelegd. De laatste schynt, in de plaats der Bindwykersluis, gelegd te zyn. De eerste, veelligt, op eene plaats, waar nog geene sluis gelegen hadt. Immers, het blykt, uit eene uitspraak der Landvoogdesse, Vrouwe Maria, Koninginne van Hongarye, van den agtsten September des gemelden jaars, dat de *spoyen ofte verlaeten aen de Veemarckt opte nyeuwe Zyde*, en *tusschen Ste. Marien Convent ende die nyeuwe nonnen*, welken men, sedert, de *Ossen-sluis* en de *Grimnesse-sluis* genoemd heeft, niet lang na dien tyd, gelegd zyn. De uitspraak is, ook in andere opzigten, merkwaardig; en nog nimmer gedrukt; waarom wyze, aan 't einde van dit *Boek*, onder de *Bylaagen* (*e*), geplaatst hebben.

Sluizen en Waterkeeringen.

By de Vergrooting der Stad, die, in 't jaar 1601, grootendeels, voltrokken werdt, werden wederom vier nieuwe Sluizen gemaakt, die, door deeze vergrooting, noodzaakelyk geworden waren, te weeten, twee Buiten-sluizen, en twee Binnen-sluizen. De twee eersten waren de *S. Antonis-sluis*, aan de oude (*f*), en de *nieuwe Haarlemmer-sluis* aan

S. Antonis-sluis. Nieuwe Haarlemmer-sluis.

(*e*) Lr. B.
(*f*) Groot-Memor. No. II. f. 199 verso.

aan de nieuwe zyde: tot het aanlegge
welke laatste, reeds in 't jaar 1594, l
ten was (*g*), schoon zy beide, niet v
jaar 1601, voltrokken werden (*h*). D
we Haarlemmer-sluis werdt, in 't jaar
vry wat verlengd. De S. Antonis-sluis
de niet, om 't binnen-water te loozen;
om 't buiten-water te schutten, en d
wateren der Stad, op eene bekwaame
te, te houden (*i*). De twee anderen
in 't volgende jaar, werden voltooid
ren de *Heilige-wegs-Sluis*, pas buiten de
lige-wegs-Poort aan den Singel, en de
Rooden-Poorts sluis, ook aan den Sing
de Jan Rooden-Poort. Het water of de
der oude S. Antonis-sluis, die onder
Antonis-Poort lag, werdt, in 't jaar
overdamd (*k*), en tot eene markt gem
Doch de sluis, welker deuren, ten
der markt, aan de Gelderfche Kaai
plaatst werden, hieldt gemeenschap me
Amstelwater, door eene pyp, die nog,
de Poort, nu de S. Antonis-Waag,
loopt, en in die Waag, met een groot
gedekt is: wordende het Y- en Amst
ter, op de markt, van elkanderen afges
den door eene toldeur, by welke eene
dere toldeur geplaatst is, die het buiten
ter schut, of, door de Huidenvetters s
in den Oude-zyds-Agterburgwal, door
Tot bevordering van schuuring en ver

Heilige-wegs-Sluis.

Jan-Rooden-Poorts-Sluis.

sc

(*g*) Resol. Vroedsch. N. 8. 19 *May*, 7 *Juny* 1594. *f.*
(*h*) J. LAURENTIUS Amsterdam.
(*i*) Resol. Vroedsch. N. 10. 20 *Maart* 1608. *f.* 164
(*k*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

ſching in de Stad, werden, omtrent dien tyd, vyf kleine ſluizen aangelegd, te weeten de *Bullebaks-ſluis*, ten einde der Blomgraft, in 't jaar 1613; de *Lelieſluis*, ten einde der Leliegraft, in 't jaar 1614; de *groote Brouwers-ſluis*, op de Brouwersgraft, by de Prinſengraft, in 't jaar 1615; de *kleine Brouwers-ſluis*, ten einde der Brouwersgraft, eenige jaaren laater, en de *Prinſen-ſluis*, op de Prinſengraft, voor 't Schermſchool, nu de nieuwe Waalen-Kerk, in 't jaar 1618 (*l*). Sluizen en Waterkeeringen. Vyf kleine Sluizen.

De laatſte en grootſte Vergrooting der Stad, die, omtrent het jaar 1657, begonnen werdt, maakte het leggen van nieuwe ſluizen wederom noodzaakelyk. Ook werden toen twee groote ſluizen tegen 't Y gelegd, ten wedereinde van de Stad, de *Eenhoorns-ſluis*, en de *nieuwe Raapenburger-ſluis*. En om 't hooge Amſtelwater te keeren uit de voornaame graften der Stad, en te gelyk, het Y- en Stads-water te houden uit den Amſtel, maakte men *drie* nieuwe *ſluizen op de Utrechtſche Straat*, aan de Heeren-, Keizers- en Prinſen-graften. Ook hieldt men het Stads water uit den Amſtel, van binnen, door de *Reguliers-toldeuren*, die, op de Reguliersgraft, onder de brug over de Agtergraft, werden gelegd; en van buiten door de *Weterings-Beer*, *en toldeuren*, die, onder de twee Valbruggen, buiten de Weterings-poort, in de Stads Graft, geplaatſt werden. Tot doorvaart en ſchuttinge van 't Stads water, maakte men, in de nieuwe uitlegging, de *Spiegels-Sluis*, tuſſchen de Spiegelgraft en Wete- Sluizen der laatſte vergrooting. Eenhoorns-ſluis. Nieuwe Raapenburger-Sluis. Drie Sluizen op de Utrechtſche Straat. Kleine Sluizen tot leiding en ſchutting van 't water.

(*l*) J. Laurentius Amſterdam.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

terings-poort; de *Leidſche-Poorts-ſluis*
Baangraft aan 't Leidſche Plein, en het
je aan 't kleine Plein, ten einde der Le
graft; welk laatſte, in 't begin van
eeuwe, wederom gedempt is. In de vo
uitlegging, ſtrekte reeds, tot loozinge
vuile Stads water, de kleine Brouwe
Haarlemmer-Poorts-ſluis, gelegen ten
van de Brouwers-graft. Voorts, maakt
nu, om 't Y-water bekwaamer, in en ui
ſcheiden' graften der twee laatſte uitle
gen, te leiden, een *ſluisje* of *klap in de Le*
graft, by de Keizers-graft, en een
in de Prinſen-graft, by de Leliegraft,
't Nieuwe-zyds-Huiszittenhuis. Ook
het vuile water, in 't zuid-ooſten der
geloosd, door een *ſluisje*, gelegd, *ten*
van den Kadyk, by de nieuwe vaart.

De Stad was, in de voorgaande eeuwe, van binnen, verdeeld in vier Waterboezems.

Door 't maaken van alle deeze ſluize
toldeuren, was de Stad, voor zo ver zy
nen dezelven lag, binnenwaards, verde
vier Polders of Waterboezems. De e
was afgeſchut door de oude Kolks-ſlui
Grimneſſe-ſluis, de Huidenvetterſloot
deur op de S. Antonis of Nieuwe Mark
eenige riolen onder 't Gaſthuis, e
Godshuizen langs den Kloveniers -
wal. De grootte of vlakke inhoud
deezen boezem werdt op drie en een
morgen waters gerekend: de tweede
twee en dertig en twee derde morgen
ters bevatte, was beſlooten binnen de
en nieuwe Haarlemmer-ſluizen, de g
Brouwers-ſluis, de Lelieſluis, de Sch
ſchools-ſluis, de Leidſche-Poorts-ſlui

egels-fluis, de Regulliers-toldeuren, de zen op de Utrechtfche ftraat, de Heili-wegs-fluis en de Offen-fluis. De derde ezem, die maar zeventien en een derde orgen waters inhieldt, lag binnen de Een-orns-fluis, de kleine Brouwers- of Haar-nmer-Poorts-fluis, de Bullebaks-fluis, 't isje aan 't kleine Plein, ten einde der Leid-he graft, de Schermfchools-fluis en de Le-fluis. De vierde boezem, de grootfte van en, lag, met den Amftel gemeen, tus-hen de Damsfluizen, de Offenfluis, de eilige-wegs-fluis, de fluizen op de Utrecht-he ftraat, de Reguliers-toldeuren, 't fluis-ten einde van den Kadyk, de Scharbiers-f nieuwe Raapenburger-fluis, de nieuwe S. Antonis-fluis, de Huidenvettersfloots-tol-leur, de riolen onder de Godshuizen, en le Grimneffe-fluis. In deezen boezem, re-kende men te zyn vyf en dertig morgen wa-ters; zo dat de oppervlakte van al het wa-ter binnen de fluizen der Stad agt en tagtig en een halve morgen befloeg. Buiten de muuren, was de Stads graft of veft in twee boezems onderfcheiden. De eerfte, die, tusfchen den Haarlemmer- of Wefter-beer en den Weterings-beer voor de Weterings-poort lag, ontving het Stads vuilwater, door de kleine Brouwers-fluis, en loosde het, door den grooten duiker, die, in den Haar-lemmer-dyk, pas buiten de Haarlemmer Poort, gelegd werdt, in 't Y. De andere boezem, die, tusfchen den Weesper-beer voor de Weesper-poort en den Oofter-beer aan den Diemerdyk lag, ontving het Stads

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

Van buiten in twee.

Sluizen en Waterkeeringen.

water, en loosde het, wanneer de
vol werdt, door middel van Water
die agter den Stads Timmertuin
waren, insgelyks in 't Y. Beide dee
zems werden gerekend eene oppervl
negen en negentig morgen waters t
ten: de eerſte zeven en zeſtig, en de
twee en dertig morgen.

Verbetering in den Waterſtaat der Stad, door het leggen van de Amſtel-ſluis.

Doch in deezen ſtaat van de Stads
bevondt men, dat zulke boezems in
heid, die met den Amſtel gemeen
veel te weinig konden ververſcht
alzo de Amſtel, niet dan by zeer laag
die zeldzaam voorvalt, eenigen men
aftrek hebben kon. De meeſte verv
der gemelde boezems beſtondt in
water een weinig te laaten *ſlonſen*,
door de klinketten der Sluisdeuren,
de Reguliers-toldeuren, te laaten af
op den Amſtel, die gemeenlyk gee
water te rug gaf, dan 't gene al lan
Stad geſtaan hadt, en zeer vuil was
andere boezems, waren, door den t
veele ondiepe plaatſen gekomen, voo
trent de ſecreeten onder de brugge
hadden de menigvuldige riolen, d
burgwallen uitliepen, op veele plaat
diepten veroorzaakt, die, door
gen geroerd wordende, of door war
andere oorzaaken, aan 't giſten gera
de, vry wat ſtanks verwekten. Men
dan, het Y-water, welk, gemeenlyk
des Zomers, twee of drie voet hooger
het Amſtelwater, uit den Amſtel te h
door het leggen van de Amſtel-ſluis, d

n de Prinsen-graft en Agter-graft, op de SLUIZEN
gte der Utrechtsche dwarsstraat, in den en WA-
stel, gemaakt werdt (m). Door 't leg- TERKEE-
van deeze Sluis, werdt het Y-water in RINGEN.
Stad op eene bekwaame hoogte gehou-
, en, door de binnensluizen, alomme, door
graften geleid, die dus, doorgaands
emaal in een etmaal, ververscht werden,
der dat de Amstel werdt besmet. Men
eg, sedert, zorg, dat het intappen door
lere Y-sluizen geschiedde dan het uittap-
, 't welk te wege bragt, dat het water,
lk, door het omloopen door de Stad, ver-
ild geworden was, geloosd zynde, niet zo
t wederom in de Stad vloeijen kon. De
eeft besmette boezems kreegen toen, ge-
eenlyk, dagelyks goeden aftrek van vuil
ater, alzo de ebbe doorgaands agt of ne-
en duim laager ging, dan 't water, in de
ad, zonder eenigen hinder, geleeden kon
orden. Doch als, by zeer hoog buitenwa-
r, de Y-sluizen digt gehouden moesten
orden, deedt men, sedert, door eene tot
eur der Amstel-sluis, het Stads water, om
et op een lydelyken peil te houden, een
einig lekken op den Amstel: waardoor,
dien tyd, het Amstelwater, alleenlyk even
uiten de sluis, een weinig brak werdt; welk
rak water, met de minste ebbe, kon ge-
oosd worden. Men bevondt, dat de Am-
tel, by 't Oetgens pad, zeer weinige, en
y de Sekelpbrug, geheel geene brakheid
hadt,

(m) Resol. Vroedsch. Lr. G. 21 Octob. 26 Nov. 1670.
July 1671. f. 71, 71 verso, 119 verso.

SLUIZEN *en* WATERKEERINGEN.

hadt, zelfs na dat het Stads water
opening van eene toldeur, ter w
een, of een en een halve voet
twintig maalen op den Amstel g
(*n*). De Weesper-beer naderhand
nomen zynde, bleef de Stads buit
tusschen de Weterings-beer en Oo
of Diemerdyk, gemeen leggen met
stel, en daardoor altoos voorzien v
water, wordende het vuile water
aan deeze zyde, sedert, door het sl
einde van den Kadyk, geloosd in
we vaart.

Uit de meeste oude binnensluizen, worden de deuren geligt.

Het maaken van zo veele nieuw
zen, ter gelegenheid van de versc
vergrootingen der Stad, en het legg
Amstel-sluis in 't byzonder, hadt de
te oude Binnensluizen noodeloos ge
waarom de deuren, uit verscheiden
ven, van tyd tot tyd, geligt werd
de doorvaart en waterloop door de
vrygelaaten. Eenige sluizen, gelyk
Rooden-Poorts-sluis, zyn geheelly
dweenen: anderen, gelyk het sluisje
Heiligen weg en het sluisje ten einc
Leidsche graft, werden gedempt.
de sluizen, die nog kennelyk overg
ven; maar van deuren ontbloot zyn
de Ossen-sluis, het Boerenverdrie
't Spui, de Heilige-wegs-sluis in den
gel, de Schermschools- of Nieuwe
len-Kerks-sluis, en de drie Sluizen

(*n*) Zie DANIEL STALPERT Berigt wegens de Wa
deezer Stede, *gedrukt* 1676.

Jtrechtſche ſtraat. Het wegneemen van deeze ſluisdeuren, op de drie laatſten na, de Stad, die te vooren binnen de muu- uit vier water boezems beſtondt, ge- kt tot twee Waterboezems van ongely- grootte, die door de groote Brouwers- , de Lelieſluis, het ſluisje of de klapdeu- in de Leidſche graft, de Reguliers-toldeu- , de Amſtel-ſluis, en de drie Sluizen op Utrechtſche Straat, geſcheiden worden. ch na het ligten der deuren uit deeze drie zen, kan de Stad, ruim zo gevoeglyk, als enkele boezem, of groote Polder, wor- aangemerkt.

Sluizen en Waterkeeringen.

Ondertuſſchen, bevondt men, weinige ren na 't leggen van de Amſtel-ſluis, t een voornaam gedeelte zo der oude als euwe Stad, buiten de Sluizen leggende, et hoog water, onderliep. Hiertoe be- orden, behalve de Bickers-, Prinſen-, Reaalen-Eilanden in 't noordweſten, en Eilanden Kattenburg, Wittenburg en oſtenburg in 't zuidooſten der Stad, de aarlemmer-Houttuinen, Haringpakkery; exelſche Kaai, 't Water tot aan den Dam, Oude Teertuinen, de Oude-zyds-Kolk, Gelderſche Kaai en Laſtaadje, het nieu- e Waals-Eiland, en de Montelbaans Burg- al tot aan de S. Antonis-ſluis, met de ſtraa- en en graften, die binnen deezen omtrek egreepen waren. De kelders der huizen, ie hier ſtonden, en de benedenſte verdie- ingen van veele huizen zelven hadden veel verlaſt van 't hooge water. In zulk een ge-

Nieuwe Water-keeringen gemaakt.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

val, waren de bewooners der
pligt, hunne buuren uit de Kelde
zelver huisraad, te bergen, tot
ter gedaald ware. Men weerde,
ven, het water uit de huizen,
mige ſtraaten, door, in groever
zelven, breede planken te zette
reeten met potaarde werden digt
Doch deeze middelen konden,
ſpoedig niet in 't werk geſteld w
het water hadt alreeds merkelyke ſ
oorzaakt, met naame aan de Koopn
pen, die, in de pakkelders, lagen,
niet konden verwerkt worden; beh
het verwerken zelf veel ongemaks
baarde. Men beſloot dan, in 't ja
het voornaamſte gedeelte van 't gen
de Sluizen lag, te bepolderen, door
gen eener zwaare Waterkeering op
hoogte, in welke, op gelyke hoogt
de Sluizen, twee paar Vloeddeuren
werden. Alleenlyk; verkooren de
ners der Haarlemmer-Houttuinen
ringpakkerye geene Waterkeering vo
ne huizen (o), willende zy liever den
overlaſt van 't hooge water lyden, d
gemakkelyker op- en afſlag hunner koo
ren miſſen. In 't jaar 1682, was de W
keering voltrokken. Zy werdt, geleg
den Nieuwendyk af, door de Ramsk
langs de Texelſche Kaai, de Oude Te
nen, het nieuwe Waals-Eiland, en d
graft. Ook werden de Kadyk of nieuwe

(o) *Zie* II. *Deel*, XX. *Boek*, *bl.* 43 *enz.*

, die buiten de Sluizen bleef, en de arlemmerdyk, van de Oude Haarlemmer- s af, tot aan 't Plein binnen de Poort toe, lang, merkelyk, verzwaard en verhoogd. Vloeddeuren der Waterkeeringe wer- gelegd op vyf plaatsen, onder de Nieu- Brug, voor de Damsluizen; aan 't Kam- hoofd, voor de oude Kolks-sluis; aan de taadje, voor de Nieuwe Markts- of S. tonis-Waags-sluis, en ten wedereinde van nieuwe Waals-Eiland, voor de S. Antonis- is. En op deeze wyze, werdt een groot deelte der Stad, zo sommigen hebben ngetekend (*p*), wel tweeduizend huizen, gen hoogen vloed, verzekerd; zo dat nu, halve de te vooren genoemde Eilanden, n wedereinde van de Stad, alleenlyk de aarlemmer-Houttuinen en Haringpakke- e en 't gene daar agter legt, ten noord- sten van den Haarlemmerdyk, aan den verlast van 't hooge water onderworpen yft.

SLUIZEN EN WATERKEERINGEN.

Zesderlei Sluizen in de Stad.

De Sluizen der Stad zyn zesderlei: 1. ommigen laaten het Y-water in de Stad, t behoorlyke ververssching; of schutten et, by hoogen vloed. Hier toe dienen ans de Nieuwe Markts-, of S. Anto- s-Waags-sluis, de oude Kolks-sluis, e Damssluizen, de oude Haarlemmer-sluis n de nieuwe Haarlemmer-sluis, die, met en vloed, worden open gezet, en 't buiten- ater, dat versch uit de Zuiderzee herwaards loeit, tot de vereischte hoogte, intappen. Doch

(*p*) COMMELIN, *bl.* 853.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

Doch by hoogen vloed, worden dee
zen, zo wel als de Waterkeeringen
laatſten, anderszins, altoos open ſtaa
gehouden. 2. Om het Y-water
Stads-water af te ſchutten, dienen
Nieuwe Raapenburger- en S. Anton
zen. 3. Tot uittappinge van 't wa
dat het, door het grootſte gedeeltede
geloopen heeft, diende, voor deezen
de Eenhoorns-ſluis, in den Haarlemn
op de Prinſengraft; doch, ſedert
jaaren, is ook, door de Scharbiers- of
Raapenburger-ſluis, uitgetapt: 't w
in 't kort, wederom veranderd is;
thans, gelyk voormaals, alleen d
Eenhoorns-ſluis uitgetapt wordt. He
water, welk, door de Eenhoorns-ſluis
uitgetapt, wordt belet wederom in
te loopen, door het digt houden va
ſchutdeuren, in het zogenaamde *Boe*
driet, by de Roodebrug. 4. Om het Y
in de Stad op eene bekwaame ho
houden, dient de Amſtel-ſluis, bel
den afloop van het zelve naar den A
die, genoegzaam altoos, met naame
mers, laager is dan het Y. Ook ſlui
ſluis, zo wel als de Reguliers- en
ringspoorts-toldeuren, het Stads wat
het Amſtelwater. 5. Negen Binnenſluiz
nen, om het water, door de Stad, bek
lyk, te leiden, en daardoor alle gra
ververſchen; als de groote Brouwers
de kleine Brouwers- of Haarlemmer-
ſluis, de ſchutdeuren in de Prinſengr
't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis,

fluis, de Raampoorts- of Bullebaks-fluis, Sluizen en Waterkeeringen.
Lauriergrafts duiker, de fchutdeuren in
Leidfche graft, by de Keizers graft, de
eidfche-Poorts-fluis en de Weterings-
oorts-fluis: eenigen van welken ook het vuile
ater in de buiten boezems loozen. 6. Einde-
k, zyn 'er nog twee Sluizen of duikers, die-
ende om het vuile water, met behulp van
Vatermolens, te loozen in twee boezems, een
en weften en een ten ooften. De eerfte is
e groote Duiker in den dyk buiten de Haar-
emmer Poort, die vier paar deuren heeft,
n 't vuile water ontvangt uit de Stads buiten-
graft of weftelyken boezem, welke zig, van
len Wefter-beer buiten de Haarlemmer Poort,
tot aan den dam onder de Weteringspoorts-
brug en de toldeuren in denzelven, uitftrekt.
De andere kleine Sluis, of *Outewaaler duiker*,
die twee paar deuren heeft, en tot het
zelfde einde dient, legt ten einde van den
Kadyk, en looft het vuile water, welk,
beooften den Amftel, in de nieuwe Stad ge-
loopen heeft. Wy fpreeken niet van de
Grimneffe fluis, die twee Vloeddeuren heeft,
welken altoos open ftaan, en alleenlyk,
tweemaal 's jaars, in 't voor- en najaar, by
nagt, toegedaan worden, om, na 't volzet-
ten van de Oude-zyds-Voor- en Agterburg-
wallen door de Kolksfluis, de riolen onder
't Krankzinnigen - Huis, Spinhuis, Oude-
Mannen-Huis en Gafthuis, die, met fchui-
ven, van den Kloveniers-burgwal en Binnen-
Amftel afgefchut zyn, fchoon te fchuuren.

Om te klaarder begrip te hebben van de Wyze van de
wyze, waarop de Sluizen werken, zo tot

 ver-

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

werking der fluizen tot verzekering der Stad tegen hooge vloeden.

verzekering der Stad tegen hooge vloe
als tot ververfching van dezelve, moet
weeten, dat een gemeene vloed in
ryft tot omtrent tien voeten Rynland
maat, beneden de hoogte van den Spa
dammer- en Muider-dyk. Wanneer de v
tot deeze hoogte beneden den dyk gekl
men is, wordt het water gezeid te ftaa
Stads- of *Amfterdamfch Peil.* De hoogte
den dyk wordt, aan verfcheiden' Y-flu
en aan alle Waterkeeringen, aangewe
door een' witten fteen, waarop gehou
ftaat:

ZEEDYKS HOOGHTE,

ZYNDE 9 VOET 5 DUIM BOVE
STADS PEIL.

De peil ftaat benevens en onder deezen f
of naaft of tegen eene der Sluisdeu
klimmende de merkletters in den zelven
met drie duimen, 3, 6, 9, 12 enz. tot
duimen toe, zynde de gemelde hoogte
9 voet 5 duim, Amfterdamfche maat.
peiltekens aan de Waterkeering voo
oude Kolks-fluis; aan de Nieuwe Ma
fluis en elders, verfchillen hier van een
nig, en klimmen niet zo hoog, in 't
wyzen der ryzinge van 't water. Zo dr
vloed ryft tot vyf of zes duimen ben
deezen peil, moeten de Y-fluizen; en v
neer dezelve, tot zeftien af agttien d
boven den zelven ryft, ook de Water
ringen toegezet worden. Wanneer 't w
tot vierentwintig duim klimt, wordt

lot aan de deuren der Waterkeeringen ge- hangen: op veertig duim, worden de nood- deuren, zynde de binnenste deuren der Wa- terkeeringen, toegezet: op vyftig duim, wor- den de deuren met balken versperd: op om- trent zestig duim, loopt de Slaaperdyk by Spaarnedam over, waardoor eenige ontlas- ting voor de Stad komt. Ten einde der Haarlemmer - Houttuinen, legt een klin- ket of schuif, die digt gemaakt wordt, als het water, in de nieuwe Teertuinen, op de straat staat. Voorts, moeten, volgens eene keure van den twaalfden January des jaars 1701, geene Kelders binnen de Y - sluizen laager gelegd worden, dan een duim boven Stads peil, en buiten de slui- zen, doch binnen de Waterkeeringen, niet laager dan twee voet boven Stads peil, welke peil den Timmerluiden en Metselaa- ren, door den algemeenen Opzigter van de Sluizen en Wateren der Stad, wordt aange- weezen (*r*). De Kelders, die van ouds laager gelegd zyn, hebben, nu en dan, zo ter oorzaake van het hooger Amstelwater, als vooral, uit hoofde van het hooger loo- pen der buitenvloeden, door de geduurige verwydering der zeegaten, nog last van 't hooge water: met naame in het laagste ge- deelte der Stad. Het hoogste gedeelte der zelve is de Oude-zyds-Voor- en Agterburg- wal, de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburg- wal, de Singel, de Heerengraft en de Kei- zersgraft, met het gene binnen deezen om- trek

Sluizen en Waterkeeringen.

(*r*) Handv. bl. 726.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

trek gelegen is. In dit gedeelte der S
kan het water geruftelyk tot op Stads
worden ingelaaten. Doch in het overi
laagfte gedeelte, moet het niet hooger
tot op agt duimen onder Stads peil worde
getapt. De Sluizen, door welken, het w
in het hoogfte gedeelte der Stad, word
gelaaten, hebben, aan 't einde van den
terboezem van dit hoogfte gedeelte,
verval van omtrent vier of zes duim,
te zeggen, dat het water aldaar, gemee
maar vier of zes duim laager ftaat, dan
de Sluizen.

Orde op het fchutten.

Zo dra nu het water, op de verei
hoogte, in de Stad ingelaaten is, w
de intappende Y-fluizen toegezet, e
leenlyk geopend, om vaartuigen doo
laaten, waardoor niet dan het fchutw
dat is, het water, welk in de kolken tuf
de binnen- en buitendeuren der Sluize
ftaan heeft, en het water, welk doo
fluisdeuren heenen lekt, in de Stad k
't welk geene ryzing van belang veroo
ken kan. Doch zo dra de Sluizen twee
niet meer drie voet, zo als de K
fpreeken, water fchutten, dat is, z
het water twee voet hooger ftaat a
eene zyde der deuren dan aan de
re, laat men 'er geene vaartuigen
door (s): wordende zy, vervolgens, t
zet; gelyk ook, wanneer het water
meerder ryft, omtrent de Waterkeer
gefchiedt. Wanneer het water aan de

(s) Handv. bl. 716, 718.

de hooger is dan het water aan de andere zyde; doch niet zo hoog, dat 'er geene vaartuigen meer konnen worden doorgeschut, zalt men, om 't hoogste water eerst met 't water, dat in de kolk staat, en daarna 't kolkwater met het laagste water gelyk te doen vloeijen, de klinketten van de vloed- en ebdeuren, 't een na 't ander op: waarna de Sluisdeuren, in orde, worden opengewonden. En is wel uitdrukkelyk verbooden, dat iemant de Sluisdeuren of Klinketten ophaale, voor dat de openstaande deuren en klinketten, geheellyk, zyn toegedaan, om dus te voorkomen, dat het water te hoog ryze in de Stad: ten welken einde, de enkele deuren, in de Leidsche graft, in de Prinsengraft by 't Huiszitten-Huis, en in 't Boerenverdriet by de Roodebrug, ook maar om 't uur geopend mogen worden; ten ware 'er eerder zes schuiten tevens voor dezelven lagen te wagten (*t*). By hoogen vloed, wanneer de Sluizen niet doorschutten, moet egter, met de klinketten, geduuriglyk af- en aangeflonst worden, om de buiten- en binnendeuren gelykelyk te doen draagen (*u*). Wanneer de Sluizen openstaan, gaat de uitvaart voor de invaart; doch regt het tegendeel heeft plaats, wanneer het buitenwater, tot op zyn peil, ingelaaten wordt. Vischschuiten, schepen en schuiten met buskruid, schepen met beesten, Molenaars-schuiten, Nagtwerkers-schuiten, Stads-schuiten, die by daglooners ge-

Sluizen en Waterkeeringen.

(*t*) Handv. *bl.* 782.
(*u*) Handv. *bl.* 719.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

gebruikt worden, en Admiraliteits- en Oos en Westindische Compagnies - vaartuigen belaaden zynde, hebben, voor alle ander vaartuigen, de voorschutting; doch de visch schuiten, schepen met beesten en Molenaars schuiten moeten, zo zy dit voorregt genie ten, en hunne beurt niet afwagten willen dubbel schutgeld betaalen. Aan de Amstel sluis hebben, behalve de gemelden, ook de Veerschuiten de voorschutting (v). In de vyftiende eeuwe, plagten der Stede slui zen, maar drie- of viermaal 's daags, open gewonden te worden, tot het doorlaaten van Vaartuigen (w). Doch met het aanwassen der neeringe en vaart in de Stad, heeft men in de volgende eeuwen, hierin verandering moeten maaken, en als 't het getyde ge doogt, den gantschen dag door, en zo lang de Boomen openblyven, laaten schutten. Zelfs worden Stads-, Admiraliteits-, en Oostindische Compagnies - Jagten ook, by nagt, doorgeschut (x).

Werking der Sluizen tot ververfching der Stad, en leiding van 't water door dezelve.

Tot ververfching der Stad, en om 't water, alomme, langs derzelver menigvuldige graften, te leiden, werken de Sluizen in deezer voege: het Y- of Zuiderzee-water, welk, by geregeld getyde, tweemaal in vierentwintig uuren, van 't oosten, met den vloed, voor de Stad komt, wordt, door de intappende Sluizen, tot op eene bekwaame hoogte, dat is, tot op eenige duimen beneden Stads peil, ter Stad ingelaaten, terwyl de

(v) Handv. bl. 718.
(w) Keurb. A. f. 72 verso, 160 verso
(x) Handv. bl. 719.

de nieuwe Raapenburger- en S. Antonis sluizen, die het Y-water afschutten, en de Eenhoorns-sluis, die alleen dient om uit te tappen, digt gehouden worden. De stroom komt, met geregeld getyde, uit de Zuiderzee, over 't Pampus, in 't Y, en loopt, daar hy diepst is, van den vuurtooren by Durgerdam af, eerst, met eene flaauwe bogt, naar den Waterlandschen dyk; waarna hy zig Stedewaards wendt, en sterkst aanloopt op de Sluis onder de S. Antonis- of Nieuwe Markt, alwaar men 't eerst het wassen van 't water verneemt, om welke reden, het *Comptoir van den Opziender der Stads Wateren*, ook voor deeze Sluis, in een houten huisje, over 't water gebouwd, geplaatst is. Het Y is, hier omtrent, ook op zyn diepst, voor de Stad. Doch het is, op de hoogte van de Ton op de Nes, nog veel dieper, gaande aldaar eenen zeer sterken stroom. Zo dra nu de Sluis onder de Nieuwe Markt, en de andere intappende Sluizen werken, en 't buitenwater gekomen is, tot voor de groote Brouwers-sluis, de Leliesluis en de klap in de Leidsche graft, worden dezelven, midsgaders de Huidenvetterssloots-coldeur, toegezet; waardoor 't buitenwater geschut en geleid wordt, door den Kloveniers-burgwal, den Oude-zyds Voor- en Agterburgwal, het Rokin, den Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwal, den Singel, en langs de Brouwersgraft, door de Heeren- en Keizersgraften, en door de dwarsgraften en kanaalen, die, met de meesten van deezen, gemeenschap hebben, tot voor de Amstel-sluis, door welke het geschut

wordt

Sluizen en Watertekeringen.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

wordt. Uit den Binnen-Amſtel voor
Sluis, vloeit het water, ooſtwaards, do
de Heeren-, Keizers- en Prinſengraften
rondsom en dwars door de Plantaadje,
wordt, met de ebbe, door den duiker, to
einde van den Kadyk, in 't Y geloosd. H
digthouden van de Eenhoorns-ſluis, d
niet intapt, en het digthouden van d
de vloeddeuren der groote Brouwers- en Le
lieſluizen, en der ſchutdeuren in de Leidſch
graft veroorzaakt hebbende, dat het wate
in de Prinſen graft beweſten den Amſtel
laager ſtaat, dan in het overig gedeelte d
Stad, vloeit het ingetapte Y-water uit de
Binnen-Amſtel, noodzaakelyk, derwaards, e
beverſcht hier de Prinſen- en Baangraften
en de dwarsgraſten, die met deezen twee ge
meenſchap hebben: wordende, om het wa
ter te bekwaamer te doen vloeijen langs d
dwarsgraften, ten noorden van de Blom
graft gelegen, de ſchutdeuren in de Prinſen
graft, by 't Nieuwe-zyds-Huiszitten-Huis
met de ebbe, digt gehouden: en het water
de Stad nu ook aan de weſtzyde beverſch
hebbende, wordt, ten deele door de Een
hoorns-ſluis, buiten welke het, door he
digthouden van de klap in 't Boerenverdriet
naar de Bickersboom geleid wordt, in 't Y
geloosd. De kleine Brouwers- of Haarlem
merpoorts-ſluis, die, by 't intappen, ope
blyft, om het water, uit de Baangraft, naar d
Stads buitengraft, te leiden; wordt, by he
uittappen, geſlooten, om het water, wel
de dwarsgraften over de Prinſengraft, en d
Baangraft zelve beverſcht heeft, te leide
naar de Eenhoorns-ſluis. On

Om de Stad tegen hoogen vloed te bevei-
gen, en 't water, door dezelve, behoor-
k, te leiden, zyn de Sluizen en Duikers,
omme, van de vereischte Vloed- en Eb-
euren voorzien. Onder de Y-sluizen,
ebben de nieuwe S. Antonis-sluis twee
aar Vloed- en twee paar Ebdeuren: de
lieuwe Markts-sluis een paar Vloeddeu-
en, en de toldeur by de Huidenvetters-
oot: de Oude-zyds-Kolksluis, de oude
Iaarlemmer-sluis, en de nieuwe Haarlem-
ier-sluis ieder twee paar Vloed-, en twee
aar Ebdeuren. Doch de Damssluizen, die,
assschen de Oude-zyds-Kolksluis en de oude
Iaarlemmer-sluis, leggen, hebben ieder
naar een paar Vloeddeuren. De nieuwe Raa-
enburger-sluis heeft vyf paar deuren in
lles, te weeten drie paar Vloed- en twee
aar Ebdeuren. De Eenhoorns-sluis, be-
taande uit twee pypen of kolken, heeft, in
le groote pyp of kolk, drie paar Vloeddeu-
en, en in de kleine, een duiker van twee
aar Vloeddeuren, die met de ebbe open-
aan. De Amstel-sluis, voor welke het
Y-water geschut wordt, heeft vier kolken.
In de oostelykste, leggen twee toldeuren,
ter wederzyde van een' dam zuidwaards, en
twee paar Vloeddeuren, ter wederzyde van
een' diergelyken dam noordwaards. Van de
drie volgenden, heeft de middelste of groo-
te kolk vier paar Vloed-, en vier paar Ebdeu-
ren: zynde twee paar van elke soorte geplaatst,
ter wederzyde van twee dammen, zuid-
waards en noordwaards, midden in deeze
kolk, leggende. De twee andere wederzyd-

Sluizen en Waterkeeringen.

Vloed en Ebdeuren der byzondere Sluizen.

Sluizen en Waterkeeringen. ſche kolken hebben ieder twee paar deur van elke ſoorte. Een vyfde kolk in 't weſt is, door een' ſteenen beer, in 't midder geſtopt, en wordt, gevolgelyk, niet gebruik De vereeniging tuſſchen het Stads- en Bu ten-Amſtel-water wordt belet, door tw toldeuren, op de Reguliersgraft, onder d brug van de Agtergraft, en door twee an deren, leggende onder de twee Valbrugge in de brug buiten de Weteringspoort. Va de Binnen-ſluizen dienen 'er vyf tot ſchu tinge van het Y-water, by vloed, om h te bekwaamer te leiden, door de graften d Binnenſtad: de groote Brouwers-ſluis, di twee paar Vloeddeuren heeft; de Leliegraft ſluis, die ook van twee paar Vloeddeure voorzien is; de Bullebaks-ſluis by de Raam poort, met twee paar Vloed-, en twee pa Ebdeuren; de Sluis aan de Leidſche Poort met een paar Ebdeuren in 't midden, en twe paar Vloeddeuren, ten wedereinde; en d Sluis aan de Weteringspoort, insgelyks m twee paar Vloeddeuren, ten wedereinde, e een paar Ebdeuren in 't midden. De klapp in de Haarlemmer-Houttuinen, by de Ro debrug; in de Prinſengraft, voor 't Nieuw zyds-Huiszitten-Huis; en in de Leidſch graft, tuſſchen de Keizersgraft en Prinſe graft, en de Lauriergrafts-duiker hebb ieder een paar Vloeddeuren. De kl ne Brouwers- of Haarlemmer-Poorts-ſlu heeft twee paar Ebdeuren; de duiker bu ten de Haarlemmer-Poort, in den dyk vier paar, en de duiker, ten einde van d Kadyk twee paar Vloeddeuren, die met d ebbe open gaan. I

De menigvuldige Sluizen, in en om de Stad, van ouds gelegd, en nog tegenwoordig in wezen, en de schikkingen, van tyd tot tyd, omtrent de werking derzelven, gemaakt, hebben egter niet altoos, noch by alle gelegenheden van wind en weder, behoorlyke ververfching van water konnen brengen in de graften der Stad: 't zy dat men, somtyds, by hoog getyde, in eenige dagen, geenen genoegzaamen aftrek van water hebben kon; 't zy dat, in den Zomer, by stil weder, het water zo luttel rees en daalde, dat vloed noch ebbe, naauwlyks, eenige merkelyke beweeging in de wateren der Stad, en minst in de graften, die verst van de Y-fluizen lagen, te wege brengen kon. De gewoonlyke oorzaaken van den stank in de graften, die men gemeend hadt, door het leggen der Amstel-fluis, grootendeels, weg te neemen, werkten, in zulke gelegenheden, eerlang, zo sterk als te vooren; vooral, na dat de Stad, digter bewoond dan voorheen, door haare menigvuldige riolen, de graften, meer en meer, gevuld hadt met vuiligheid, die, met de minste gifting of roering, niet nalaaten kon, vry wat stanks te veroorzaaken. Men sloeg dan verscheiden' middelen voor, tot weering van dit ongemak, en vondt, eindelyk, geen bekwaamer, dan het stellen van Watermolens, ten wedereinde van de Stad, die 't vuile water maalen zouden uit eenen boezem, waarin het, door fluizen of duikers, geloosd was, en het vervolgens uitstorten in 't Y, vooral,

Sluizen en Waterkeeringen. Middelen aangewend, om den stank der graften te voorkomen, of te doen verminderen.

SLUIZEN en WATERKEERINGEN.

al, in tyden, wanneer men geen water belang loozen kon, door de gewoone tappende Sluizen. 't Middel was, oo vooren, en eer de Amſtel-ſluis gelegd w gebruikt (*y*), en geſteld boven andere delen, met naame, boven het inlaaten het Nederſtigtſch-water, tot ſchuuring ververſching, waarop, ſomtyds, gera pleegd was (*z*). Doch men hadt 'er weinig dienſt van gehad, dat, in de jaa 1665 en 1666, beſlooten werdt, de S Vuilwatermolens buiten de Haarlemm poort tot Zaagmolens; en, alzo dit gelukken wilde, zelfs tot afbreuken, te v koopen (*a*): 't welk, ſedert, ſchynt geſch te zyn. In 't jaar 1687, ſloeg Burgemee Hudde eenige middelen voor, die, z oordeels, dienen zouden konnen, om me der ververſching te brengen in de Stad, zonderlyk, het maaken van boezems, aan oude en nieuwe zyde van de Stad, die, d Ros- of Paardenmolens, zouden worden maalen (*b*). Eenigen van deeze middel werden, ſedert, in 't werk geſteld. Do ſommigen van deezen zyn, naderhand, w derom afgeſchaft, of in ongebruik geraak In 't jaar 1700, werden, ten zelfden eind

eer

(*y*) Reſol. Vroedſch. N. 18. 16 *Nov.* 1640. *f.* 63. *N.* 19 *Nov.* 16 *Dec.* 1649. *f.* 48 *verſo*, 50 *verſo*. Groot-M mor. N. III. *f.* 298 *enz.*

(*z*) Reſol. Vroedſch. *N.* 20. 7 *Dec.* 1651. *f.* 200 *verſ*

(*a*) Reſol Vroedſch. *Lr.* D. 27 *Maart* 1665. *f.* 224 *ve* *Lr.* E. 6 *Dec.* 1666 163.

(*b*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* R. 2 *Juny* 1687. *f.* 305. M nim.-Reg. *N.* 6. *f.* 580 *enz.*

eenige nieuwe middelen voorgeslaagen, van welken wy, elders, breeder berigt hebben gegeven (c). Doch, zo 't schynt, al wederom, met geen gewenscht gevolg. Tegenwoordig, heeft men, derhalve, geene andere middelen, om de Stad, by groote stilte, of als 't buiten-water eenige dagen hoog blyft, en men, door de Y-sluizen niet aftappen kan, van 't vuil water te ontlasten, dan dat men, door de vier Watermolens, van welken 'er twee, ten einde van den Kadyk, en twee anderen, buiten de Haarlemmer Poort, aan den Y-kant, staan, de boezems, waarin het vuil water ontvangen wordt, zo laag houde als men kan, 't welk het water uit de Binnenstad derwaards leiden moet, en dus eenige beweeging maaken. Doch alzo men, door middel deezer molens, het Stads water maar een duim in eén etmaal kan doen daalen, is ligtelyk te bezeffen, dat zy, doorgaands, weinig meer doen konnen, dan de Stad ontlasten van 't water, dat 'er, door lekking en schutting, ingekomen is; waardoor het, van binnen, op eenen draaglyken peil blyft. En zo dra 't buitenwater tot op vierentwintig duim boven peil gereezen is, zyn zy genoodzaakt stil te staan, en konnen geheel geenen dienst meer doen. De twee Watermolens, die nu ten einde van den Kadyk staan, plagten, voor deezen, te staan, ten einde der nieuwe Vaarte, die, in 't jaar 1675, van de Stad af tot aan Sluizen en Waterkeeringen.

(c) Zie II. Deel, XXII. Boek, bl. 238.

Sluizen en Waterkeeringen. aan Zeeburg, verlengd was (*d*); da geplaatst waren, om het vuile wate verre van de Stad, als mogelyk war te werpen. Doch alzo zy toen te gr boezem voor zig hadden, die daalen m eer de Stad ontlast kon worden, werd de Lente des jaars 1759, beslooten, ven van daar herwaards te verplaatsen daar zy, digt aan 't einde van den oostel vuilwater boezem, staan, en de Stad hi spoediger ontlasten konnen. Voorts, diepen of uitbaggeren van de graften, om de Stad, ook van uitsteekenden di tot voorkominge van den stank der wat 't Geschiedt, gemeenlyk, in 't na- en jaar, en 's morgens vroeg, op dat de ro zo weinig hinder doen zou, als mog ware.

Opzigt over Stads Wateren en Graaf- en Modderwerken. Over de Wateren der Stede, is een alge ne *Opzigter* aangesteld, die tegenwoordi gelyk, *algemeene Opzigter over de Stads G wen en Werken* is. In de eerstgemelde ho nigheid, heeft hy eenen *Onder-Opzigter* o zig, en verscheiden' mindere bedienden draagen zorg, dat de Schutsluizen en W keeringen, behoorlyk, waargenomen den, door de Sluiswagters, en geeven op het bekwaamlyk leiden en herleiden het water door de Stad. In het *Com der Waterkeeringe*, aan de Nieuwe M by de sluis, onthouden zig, nagt en eenige bedienden der Waterkeeringe

(*d*) *Zie* II. *Deel*, XX. *Boek*, *bl.* 19.
(*e*) Resol. Vroedsch. *Lr.* UU, 20 *Maart*, 19 *April* *bl.* 121, 145.

Waterleidinge, by beurten; alle uuren aan- Sluizen en Waterkeeringen.
rekening houdende van de ryzinge en daalinge van 't water, buiten en binnen de Ysluizen. 's Nagts zyn 'er vier en een Commandeur. De algemeene Opzigter komt 'er dikwils: de Onder-Opzigter, dagelyks. En uit dit Comptoir komen de schikkingen voort, op het digthouden der Sluizen, en der Waterkeeringen zelven, by hoogen vloed. De mindere bedienden der Waterkeeringe zyn omtrent vyf en twintig in getal, waaronder tien of twaalf Stroovisschers zyn, die 't stroo en andere dryvende vuiligheid visschen uit de graften, en wanneer 'er geene Waterleiding geschiedt, ook op het sluiten der Waterkeeringen passen: 't welk anders den Sluiswagteren aanbevolen is. De Waterleiding door de Stad geschiedt alleenlyk in de zes Zomermaanden, April, May, Juny, July, Augustus en September, wanneer men den meesten nood van stank heeft, en, geduurende welken tyd, de bedienden der Waterkeeringe ook passen op de Binnensluizen aan de Leidsche graft, Leliegraft en elders. Over de *Graaf- en Modderwerken* der Stad is ook een *algemeene Opzigter*: onder wien, alle de Modderluiden, onmiddelyk, staan. Het modderen van byzondere persoonen in der Stede graften, welk, dikwils, ontydig geschiedde, is, al van ouds, by verscheiden Keuren, verbooden geweest (f).

XIX.

(f) Keurb. K, f. 103 verso. Handv. bl. 749, 750.

XIX.

W a a l e n.

Beſchryving van de Waalen.

Het toeneemen der Scheepvaart van A… ſterdam gaf gelegenheid tot het … pen eener *Waale* of ruimen kuil, tot b… ging van Schepen. De eerſte werdt, … de oude zyde, voor de Laſtaadje, aangele… en draagt, in de *Regiſters der Stad*, op … jaar 1512, den naam van *Oude-zyds-W*… (*g*). Men ziet haare gelegenheid, en … zy, door den Montelbaans Tooren, … ſchermd werdt, afgebeeld in de Kaart v… Cornelis Anthoniszoon, die w… in 't *eerſte Boek* van 't *eerſte Deel* deezer B… ſchryvinge, geplaatſt hebben. In 't ja… 1591, werdt beſlooten, deeze Waal … beſchoeijen (*h*). Doch het vergrooten d… Stad, in 't begin der voorgaande eeuw… een bewys van derzelver aanwaſſende Koo… handel en Scheepvaart, bragt de Vroedſcha… in 't jaar 1610, tot het beſluit, om eer… nieuwe Waal aan te leggen, aan de weſ… of nieuwe zyde der Stad, van de hoogte de… Wieringerſtraat af, noordwaards, die dui… zend voeten in 't vierkant groot zyn, en, naa… giſſinge, twee honderd en vyftig duizen… guldens koſten zou (*i*). 't Werk werdt, in 't volgende jaar, aangevangen, en gedekt, … door…

(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 328 *verſo.*
(*h*) Reſol. Vroedſch. *N.* 6 25 *May* 1591.
(*i*) Reſol. Vroedſch. N. 10, 9 *Juny*, 5 *July* 1610, *f.* 237 *verſo*, 239.

loor het Bolwerk *Leeuwenburg* of het Blaau- ve hoofd, welk, met overleg van Prinse Maurits (*k*), voor de Zoutkeeten gelegd werdt. Alles was, in 't jaar 1612, voltrokken. Doch in 't jaar 1644, vondt men geraaden, de Oude Waal te dempen, op te hoogen en aan erven te verkoopen, die, sedert, betimmerd, en het *Nieuwe-Waals-Eiland* geworden zyn (*l*). De Oude Waal werdt toen, meer Y-waards, verlegd, en in den staat gebragt, waarin zy zig nog tegenwoordig bevindt. De twee Waalen zyn, buitenwaards, en ook naar binnen met paalwerk bezet, waardoor de slag van 't water gebroken wordt, en welk ook dient, om de schepen daar aan vast te maaken. De Oude-zyds-Waal is in drieën verdeeld, het westelykste, ook de *groote Waal* genaamd, is de legplaats van allerlei, meest groote schepen: in het middelste, de *Braauw-* of *Timmerwaal* geheeten, worden de schepen op zyde gehaald, gebraauwd en hersteld. Het oostelykste is een Dok of hok voor 's Lands-Oorlogschepen, die hier, aan 's Lands Timmerwerf, gemaakt, vertimmerd, of opgelegd worden. Diergelyk een dok of hok, voor de schepen der Oostindische Maatschappye, is, in de voorgaande eeuwe, wat meer oostwaards, voor het Eiland Oostenburg, aangelegd. De Nieuwe of Nieuwe-zyds-Waal is in twee deelen onderscheiden, waarvan het noordelykste de *Nieuwe Waal*, en

Waalen.

Oude-zyds-Waal.

Nieuwe-zyds-Waal.

(*k*) Resol. Vroedsch. N. 11. 11 *Juny* 1611. *f.* 23.
(*l*) *Zie* I. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 157.

WAALEN. en het zuidelykste de *Visch-* of *Rommelba*
genaamd wordt. Tusschen beide legt e
Jagthaven, van welke wy, terstond, na
spreeken zullen. Beide de Waalen moet
van tyd tot tyd, gediept worden. Tot
diepen der Nieuwe Waale, werdt, reeds i
jaar 1631, beslooten (*m*).

OPPER-COMMISSARISSEN DER WAALEN. Het opper-opzigt over de Stads Waa
is, door Burgemeesteren, toevertrouwd a
vier COMMISSARISSEN, onder welke
de *Opzigter van het Groot Haven- en Stroo*
meesterschap, en de Opperste of *Kapitein v*
de Waalredders staan. De eerste heeft een
knegt, en de andere eenen Luitenant
eenige mindere bedienden, *Waalredders* g
heeten, onder zig. De Waalredders bewa
ken de schepen, die in de Waale winterla
ge leggen, by dage en by nagte, van Am
sterdamsche Kermis af, tot aan het ein
van Maart toe. Zy mogen geene schepe
die dieper gaan dan negen voeten, in d
Waalen laaten: ook geene schepen, die bu
kruid inhebben. Ook mogen zy, noch i
mant anders, met vuur of licht in de sch
pen komen. Het Loon der Waalredderen
voor 't bewaaken der schepen, die in d
Waalen overwinteren, of eenigen tyd ve
toeven, of, terwyl zy aldaar leggen, ve
kogt worden, is, door myne Heeren va
den Geregte, by verscheiden' Keuren, ge
regeld. De verschillen, tusschen den Ka
pitein der Waalredderen en de Schippe

va

(*m*) Resol. Vroedsch. N. 16. 22 *July* 1631. *f.* 208 *verso*.

vallende, worden, zo 't mogelyk is, by minnelyke tusschenspraak van Commissarissen der Waalen, afgedaan, en anders gebragt voor myne Heeren van den Geregte (n). Havens.

XX.

HAVENS.

Ruim genomen, kan men, door de HAVENS der Stad, verstaan, alle de wateren, voor en in dezelve, die tot bekwaame Legplaatsen, voor groote of kleine schepen, verstrekken, of konnen verstrekken. Doch, in eenen enger' en eigenlyker' zin, zyn de Havens der Stad de stroom het Y voor dezelve ten noorden, en de Amstel ten zuiden: behalve dat, van binnen, de Montelbaansburgwal, de Geldersche Kaai, het Damrak, en de Singel tot aan den Jan-Rooden-poorts-Tooren, voor bekwaame Havens, gerekend konnen worden. Van de Jagthavens, in 't Y en in den Amstel, zullen wy, terstond, byzonderlyk, spreeken. Beschryving van de Havens.

De Havens voor de Stad, in 't Y en in den Amstel, zyn bezet met twee ryen paalen, die, in 't Y, de Waalen insluiten, en tusschen welke twee ryen paalen, geene schepen of schuiten vernagten mogen (o), op dat de Stad niet, by nagt, van den water- Paalen.

(n) Handv. *bl.* 762-764. Verv. *bl.* 37, 150.
(o) Handv. *bl.* 756.

Havens. terkant, genaderd, en 't fluiken voorko
Boomen. zou worden. In deeze ryen paalen zyn, op
kwaame afſtanden, drie en twintig ope
gen, die des nagts, met Boomen, zynde
ge balken, met yzeren pennen bezet,
ſlooten worden; waartoe byzondere *Bo*
ſluiters zyn aangeſteld, die, op 't ſluiten
openen der Boomen, paſſen moeten. I
heeft men, om van 't ooſten te beginn
1. de *Ooſtindiſche boom*, voor de Ooſtin
ſche Werf. 2. de *Keerweêrs-boom*, tuſſch
Wittenburg en Kattenburg. 3. de *Admir*
teits-boom, voor de Admiraliteits Werf.
5. de twee *Hannekes-boomen* nevens elk
deren voor de Braauw- of Timmerwaal,
de hoogte van 't Weſtindiſch Pakhuis. 6.
Waals-boom, voor de Oude-zyds-Waal. 7
9. de drie *Kraans-boomen*, voor de groo
Kraan, op de hoogte der Oude Waale
Gelderſche Kaai. 10. 11. de twee *Nieu*
Brugs-boomen, voor de Nieuwe Brug.
de *Y-brugs-* of *Nieuwe-Stads-Herbergs-boo*
voor de Nieuwe Stads Herberg. 13. 14.
twee *Haarlemmer-boomen*, voor de Nieuw
Haarlemmer-ſluis. 15. 16. de twee *Oude-Sta*
Herbergs-boomen, voor de gewezene Ou
Stads-Herberg, of Rommelhaven. 17.
de twee *Nieuwe Waals-boomen*, voor
Nieuwe-zyds-Waal. 19. 20. de twee *Bicke*
boomen voor het Bickers Eiland: en 21.
Zoutkeets-boom, voor de Zoutkeets-gra
Alle deeze Boomen leggen in 't Y. In d
Amſtel, leggen 'er maar twee, 22. 23.
Amſtelboomen, voor de groote Amſtelbru
I

De Boomen moeten, op het luiden der Boomklok, gesloten worden, ten ware het water zo hoog stondt, dat het over de paalen vloeide. Doch de Boom aan de Nieuwe-Stads-Herberg blyft open, tot de laatste Veerschuit van Buiksloot aangekomen is: en die aan de gewezen Oude-Stads-Herberg, tot half tien uuren des avonds. De sleutels worden, door de Boomsluiters, gebragt, aan de naaste poorten, en aldaar in een kistje gelegd, waarvan de sleutel, verzegeld, onder de Poortschryfsters blyft, tot dat de Boomsleutels, door de schutters, afgehaald, en in de sleutelkist, op 't Stadhuis, gebragt worden. Doch zo de Boomsluiters te gelyk Poortiers zyn, bewaaren zy de sleutels der Boomen, en behandigenze aan de schutters. De Boomsluiters moeten, des morgens, by tyds, aan de Boomen zyn, om de sleutels tot het openen derzelven te ontvangen (*p*). Binnen de Boomen, in 't Y, leggen geene groote schepen, dan in de Waalen. De andere groote schepen leggen, of, op eenen afstand van honderd voeten, voor de paalen, 't welk men *de Laag* noemt, die altoos, zo lang dezelve niet vol is, in eene enkele ry schepen moet bestaan; of, verder af, *op Stroom*. Op de legplaatsen der schepen; op het teeren en timmeren derzelven, en tegen het belemmeren der doorvaart, zyn verscheiden Keuren gemaakt, welker voornaamsten, in den laatsten druk der *Handvesten* (*q*), by een Havens.

(*p*) Vervolg *der* Handv. *bl.* 33.
(*q*) *Bladz.* 750-759. Vervolg. *bl.* 36.

Havens. een verzameld zyn. De *Opzigter van* '
Opzigter van 't Groot-Haven- en Stroommeesterschap.
Groot-Haven- en Stroommeesterschap, in '
gemeen, *Havenmeester* genaamd, die onde
de Commissarissen der Waalen staat, en zy
ne wooning in den Schreijers Tooren heeft
draagt zorg voor de onderhouding deeze
Keuren. En volgens eene Keure van der
twintigsten April des jaars 1753, zyn all
Schippers gehouden, zyne waarschuwinge
gade te slaan, en naar te komen (*r*). H
heeft dus het algemeen opzigt over alle Ha
vens en wateren, voor en in de Stad. Doc
over eenigen van deeze wateren, zyn b
zondere *Havenmeesters* gesteld. Men heeft '
een' over 't Water, tusschen den Dam en
Paapenbrug; een' over 't Water tusschen
Paapen- en Nieuwe Bruggen; een' over 't
tusschen de Nieuwe Brug en Haringpakke
Tooren, en een' over de Appelmarkt.
zyn allen verpligt, goede orde te houde
onder de menigvuldige Schepen, Schuit
en Vaartuigen, die in de genoemde wate
leggen (*s*).

Jagthavens. Behalve de groote Havens, van welken
gesproken hebben, zyn 'er nog drie kleine
Jagthavens, alleenlyk geschikt, tot b
ging van Speeljagten, Boeijers en Schuit
twee aan 't Y, by de plaats der geweezen C
de-Stads-Herberg, en ten einde van Katt
burg: en eene in den Amstel, voor en on
de Amstelbrug ten westen, welke laatste,
't jaar 1718, gemaakt werdt. Over ie
d

(*r*) Vervolg der Handv. *bl.* 37.
(*s*) Handv. *bl.* 757, 758, 759, 781, 782.

deezer Jagthavens is een *Havenknegt* aange- **Havens.**
steld, die de plaatsen in de Havens verhuurd. Voorts zyn 'er drie Opzienders over ieder Haven, die, jaarlyks, uit een dubbel getal, benoemd, uit en door zulken, die eigen speelschuiten in de Haven hebben, door Burgemeesteren, gekooren worden. De Opzienders of Overluiden doen jaarlyks rekening, ten overstaan van eenigen uit de belanghebbende; verantwoordende de plaatshuur, en de kosten, die, daartegen, tot onderhoud der Havenen, gedaan zyn. 't Geregt heeft, van tyd tot tyd, verscheiden' Keuren gemaakt, tot onderhouding van goede orde, in het bestier en gebruik van deeze Jagthavens (*t*). Eens 's jaars, doen de Jagten en Boeijers van ieder deezer Jagthavenen een' speeltogt, langs 't Y en langs den Amstel, onder een' verkooren Admiraal, Vice-Admiraal en Schout by Nagt. Zy zyn dan, op 't sierlykst, uitgestreeken, met vlaggen en wimpels, en de grootsten voeren eenigen kleine stukjes geschut, die, van tyd tot tyd, gelost worden, terwyl de trompetten en andere speeltuigen klinken. Men noemt dit vermaak het *zeilen van 't Admiraalschap*, en 't is al zo oud hier ter Stede, dat 'er de Digter Cornelis Gysbertsz. Plemp, in een Werkje, welk, in 't jaar 1616, in 't licht kwam, reeds gewag van maakt (*u*).

XXI.

(*t*) *Zie* Handv. *bl.* 759-761.
(*u*) Amsterod. Monogramm. *p.* 12.

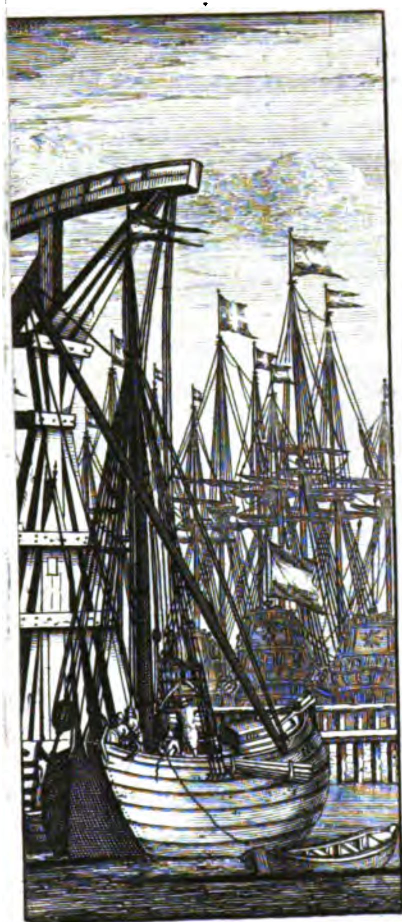
XXI.

KRAANEN.

Beschryving der *Kraanen.* Oudste Kraanen, hier ter Stede.

Zo dra de Scheepvaart en Koophandel
Amsterdam sterk begonden toe te ne
men, in de vyftiende eeuwe, werdt hier h
opregten van eene of meer KRAANEN, zy
de zwaare samengestelde Werktuigen, die
tot het inzetten van scheepsmasten, en h
lossen en laaden van geschut, molensteene
zerken, marmeren blokken, voedervaten e
andere zwaare lighaamen, gebruikt worden
noodzaakelyk. De oudste Kraan, van welke
al op 't jaar 1498, gewaagd wordt (v), stond
in 't Y, tusschen de twee ryen paalen, t
gen over den Schreijers-Tooren, gelyk, u
de Kaart van CORNELIS ANTHONIS
SOON, te zien is. Zy behoorde aan d
Huiszitten-Armen van de oude zyde, en d
Huiszittenmeesters verhuurden dezelve, i
't gemelde jaar, voor twaalf Koopmans gu
dens jaarlyks. In 't jaar 1511, werdt de
zelfde Kraan, aan *Jacob in de Pelgrim*, voo
agt en veertig guldens, verhuurd (w). Doo
in 't jaar 1537, kreegen de Regenten van
S. Pieters-Gasthuis en de Huis-Armen, va
Stads wege, verlof, om eene Kraan op
regten, op den *toorn van Montelbaan*, mi
zy dien tooren niet beschadigden, en Bu
gemeesteren het regt behielden, om de Kra
we

(v) *Zie* COMMELIN, *bl.* 710 *Aant.*
(w) COMMELIN, als boven.

g te neemen, of aan andere armen te Kraa-
enken, tegen vergoedinge der kosten (x). nen.
Schynt, dat de eerstgemelde Kraan, door
nen *Wolfert in de Fuik*, woonende in de
armoesstraat, opgeregt was, dieze, in 't
r 1538, aan de twee gemelde Godshui-
n, voor driehonderd Filips guldens, ver-
gt. In 't jaar 1539, werden 'er nog wel
eehonderd een en zeventig guldens zeven
iivers aan vertimmerd (y). Doch na dat
en, in 't jaar 1606, eene spits op den too-
n van Montelbaan gezet hadt, werdt de
raan, die daar gesteld was, weggenomen,
n, zo ik my niet bedriege, eerst in 't jaar
620, op de Westfriesche Koorenmarkt, nu
e Stroomarkt, geplaatst. Immers, dat aldaar,
n 't gemelde jaar, eene Kraan gesteld werdt,
ees ik in de *Aantekeningen* van Schepen Ge-
rard Schaep Pieterszoon en in
et Rym van Jacobus Laurentius.
Ook vindt men aldaar eene Kraan getekend,
in de nette Kaart van Balthazar Flo-
riszoon. De Kraan, die voor den Schrei- Groote
jerstooren stondt, werdt toen de *oude Kraan* en kleine
geheeten. De andere heette de *kleine Kraan*. Kraan.
De eerste is, in 't jaar 1643, vernieuwd, en
verder Y-waards in geplaatst; doch binnen
de paalen, die, reeds te vooren, verder wa-
ren uitgezet. En kostte deeze vernieuwing
den Godshuizen meer dan veertienduizend
guldens. Men heeft, in 't jaar 1664 en se-
dert, meermaalen, veel aan deeze Kraan,
die

(x) Resol. Vroedsch. 1 Dec. 1537. N. 1. f. 2.
(y) Domselaer IV. Boek, bl. 265. Commelin, bl. 710.

KRAA-NEN. die thans *de groote Kraan* heet, te k
legd. Wat de *kleine Kraan* betreft,
heeft, niet veele jaaren, op de Str
gestaan; maar stondt, reeds omtrent d
1660 of eerder, aan 't einde van 't Bick
land, by de brug, die naar 't Reaal
land leidt. Zy dient meest om mol
nen te ligten. Beide deeze Kraanen z
in wezen, en worden, door de gemeld
Godshuizen, aan byzondere Persoone
huurd (z), die 't regt der Kraane, we
verscheiden' Keuren (*a*), en, laatstel
eene Keure van den agt en twintigst
nuary des jaars 1756 (*b*), geregeld i
nieten, en verpligt zyn, de Kraanen
derhouden. By eene Keure van den c
sten December des jaars 1760, is verk
dat het Kraanregt alleenlyk betaald
voor het gebruik van de Kraan en der
gereedschappen, en dat de Kraanmee
daarby, niet meer dan een' of twee
gelyk van ouds, behoeft te leveren (*c*)
S. Jozefs- of Huistimmermans-Gilde is,
in 't jaar 1541, alleen bevoegd verkl
tot het maaken en verhuuren van eene
ter soort van Kraanen, die, by den
verhuurd worden, en welker huur
door myne Heeren van den Geregte,
geld is (*d*). By de groote Kraan, m
geene schepen leggen, dan zulken, di

(z) Groot-Memor. N. VIII. *f.* 90. N. IX. *f.* 211
(*a*) Handv. *bl.* 1082, 1083.
(*b*) Keurb. T. *f.* 220.
(*c*) Keurb. T. *f.* 256.
(*d*) Handv. *bl.* 1290, 1291.

lve, tot loffen, of laaden, of inzetten van aften, gebruiken moeten (e). Bruggen.

XXII.

BRUGGEN.

Tot ververfching en fieraad der Stad, en tot geryf der handeldryvende en andere ngezetenen, is dezelve doorfneeden van vee- e breede en fmalle graften, welker meeften n voornaamften, eertyds, en zelfs nog in le voorgaande eeuwe, aan den waterkant, en, op eenige plaatfen, ook voor de huizen, met Lindenboomen bezet waren (f); doch nu meeft met Ypen-boomen bezet zyn. Om den toegang over deeze graften, van 't eene gedeelte der Stad naar 't andere, gemakkelyk te maaken, zyn, over dezelven, al vroeg, een groot getal van houten bruggen gelegd. Wy hebben, op eene andere plaats (g), aangetekend, dat het getal deezer bruggen, omtrent den jaare 1500, toen de Stad nog binnen den Singel en Kloveniersburgwal befloten was, reeds vyf en dertig beliep. De uitleggingen der Stad, in de zeftiende en in 't begin der zeventiende eeuwe, gaven aanleiding, tot het maaken van zo veele fteenen en houten bruggen, dat fommigen het getal derzelven, in den jaare 1628, op omtrent tweehonderd, berekend hebben (h). Dertig jaa-

Algemeene Befchryving van de *Bruggen.*

(e) Handv. *bl.* 763.
(f) Fokkens *bl.* 96.
(g) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 113.
(h) J. Laurentius Amfterdam.

BRUG-GEN.

jaaren laater, telde men zeven en ta
nen, en honderd zeventien houten
(*i*). En tegenwoordig zullen 'er w
honderd en vyftig wezen, waarvan
de helft steenen zyn, wordende n
tyd tot tyd, in de plaats van de hout
nen bruggen aangelegd. Ook is men
eenige jaaren bezig, met het vern
van verscheiden' steenen bruggen.
bruggen, houten zo wel als steene
nog in de zestiende, en veelen,
de zeventiende eeuwe, houten le
hadden, zyn, sedert, met ronde yzer
ningen, voorzien. Onder de houten
gen, zyn verscheiden' enkele, en lan
Y-kant, ook eenige dubbele ophaal- c
bruggen, tot doorlaatinge van schep
staande masten. En in 't begin deeze
we, was, in 't midden der Plantaadje
de Prinsengraft, eene draaibrug van ee
derling maaksel aangelegd, die niet
haald, maar ter zyde uit open gew
werdt. Doch 't werk was te dikwils on
en de werking te langzaam: waarom de
brug, na verloop van eenige jaaren, w
om in eene ophaalbrug veranderd werdt
het ophaalen en nederlaaten der Wipb
gen zyn *Brugwagters* aangesteld: welker
geregeld is, by myne Heeren van den
regte, die ook, tegen het belemmere
beschadigen van de bruggen, en tegen
stoppen van de doorvaart onder dezelv
verscheiden' Keuren gemaakt hebben

(*i*) FOKKENS *bl.* 98.
(*k*) Handv. *bl.* 730, 731, 738, 752, 758, 984, 989,

houten ongevoerde bruggen, die egter, Bruggen.
genwoordig, een zeer klein getal uitmaaken, mogen niet bereeden worden (*l*), en n, hierom, met een' houten boom, afgesloten. De Stad heeft, reeds by een Privilege van Hertoge Willem van den vierden ovember des jaars 1411, het regt verkreegen, om haare bruggen, zo wel als haare raaten, ſteigers en kaaden, te mogen vermaaken (*m*).

De vermaardſte, en grootſte of fraaiſte Byzondere beſchryving van de eezer Bruggen zyn de Oude-brug, de Nieuwe-brug, de Paapen-brug, de Lange-brug, le Doele-brug, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amtel-brug.

Onder deezen, is, naar alle waarſchynlykheid, de oudſte de

Oude Brug.

Zy legt, in het oudſte gedeelte der Stad, *Oude Brug.* over het Damrak, omtrent op de hoogte der Oude Kerke ten ooſten, en der plaatſe van het Slot der oude Heeren van Amſtel ten weſten, en ſchynt weinig jonger te zyn dan de Oude Kerke, naar welke, zy den naasten toegang verſtrekte, uit het Slot. Doch wanneer zy eerſt gelegd werdt, is, zo wel als de nette tyd van de ſtigting der Oude Kerke, onbekend. Het oudſte gewag, welk ik van de Oude Brugge vinde, is, in eene over-

(*l*) Handv. *bl.* 1086.
(*m*) Handv. *bl.* 111.

BRUG-GEN.

overeenkomst van den agttienden Ma
jaars 1389, die, omtrent honderd
laater, in een der Stads *Registers* (*n*
boek gesteld is, met dit opschrift: *Ro*
van Heynric Konincx huys an de oosteyn
de oude brugghe. In dit stuk, komen *A*
Doghede, Jan Nottairt, Jacob ruyssche ae
ende Jacob van den barge, beraders va
poirten van aemstelredamme, overeen met
Jansz., dat hy dat eynde van der brugg
den Westeren kant van zynre trappen, a
zyden zyne huyse staet, houden sal oij
boven ende beneden ten eewigen dagen b
der poirte cost voirs.: waar tegen hy *syn*
pe behouden zou *ende zynen vryen vuyt*
van zyne trappe voirs. hebben op ter b
voirs. tot eeuwigen dage. Uit welke woo
waarin de Oude Brug, blootelyk, *de b*
genoemd wordt, in den eersten opslag
schynen te volgen, dat 'er toen nog g
andere bruggen over het Damrak ge
hebben. Doch wy zullen, beneden,
reden geeven, om te vermoeden, da
Paapenbrug, ten deezen tyde, reeds g
was. 't Slot der overeenkomste, van w
wy spreeken, levert ook een bewys ui
't gene wy, elders (*o*), gesteld hebben
het gedeelte der Warmoesstraate omtren
Oude Kerke eerder bebouwd geweest
dan het einde derzelve naar de Nieuwebr
steeg toe; alzo de Stad zig, by het ze
verbindt, om het paalwerk in het Y z

(*n*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 246.
(*o*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 20, 22.

stellen, dat de trap, langs welken Dirk Jansz., uit het benedenste gedeelte van zyn huis, op de Oude Brug klom, kon staan blyven, in den staat, waarin dezelve toen was: welk beding niet te pas kwam, zo de Warmoesstraat, langs 't Water, toen reeds, tot op de hoogte der Nieuwe Brugge, bebouwd ware geweest, alzo de paalen, die dan buiten in 't Y zouden zyn gezet geworden, den trap van Dirk Jansz., die gestaan moet hebben, omtrent de plaats van den steiger der Overysselsche Veerschepen, onmogelyk, konden bereiken. Zie hier de woorden van het slot der Overeenkomste, waaruit wy dit opmaaken: *Ende wairt dat men hier na der Stede voirs. ommestadtboemde by den Ye, zoe zoude ment alzo ruym maken, dat dirc Jansz voirs. synen trappe behouden zoude, alsse zy nu staet.* Voorts, blykt, uit brieven van de jaaren 1424 en 1426, dat, voor dien tyd, ten wedereinde van de Nieuwe Brugge, zo wel oostwaards als noordwestwaards naar den Nieuwen Dyk toe, het Y-water spoelde, en dat toen aldaar een gedeelte van Stads water uitgegeven werdt, om aan te hoogen (*p*): 't welk al mede bevestigt, dat de oudste Stad zig niet zo ver Y-waards gestrekt heeft, als de laatere. De Oude Brug werdt, in 't jaar 1504, gesloopt, en 't arbeidsloon der brugge, die toen van nieuws gebouwd werdt, beliep, by aanbesteedinge, tweehonderd en tagtig guldens (*q*). Drie en vyftig jaaren laa-

Bruggen.

(*p*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 245, 251, 272 *verso.*
(*q*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 249 *verso.*

BRUG-GEN.

laater, werdt, wederom, tot het ver
wen der Oude Brugge, beslooten (r).
vooren, plagt, aan 't westeinde der Bru
een blokhuis te staan, 't welk de Stad,
dat de Nieuwe Brug, en de blokhuizen
dezelve, gemaakt werden, aan deeze
dekte; doch naderhand noodeloos, en
jaar 1550, afgebroken werdt. Men ma
toen een steiger, daar 't gestaan hadt
Van ouds, plagten zulken, die werk beg
den, zig te vervoegen op de Oude Bru
daar zy, door anderen, die hunnen d
noodig hadden, opgezogt en gehuurd
den; gelyk, uit eene Keure van den z
twintigsten Maart des jaars 1527, af te
men is (t). Doch, tegenwoordig, hee
Brug zelve geen byzonder gebruik.
dezelve, zyn de legplaatsen der Veers
pen naar verscheiden Gelдersche en Ov
selsche Steden. Onder de Brug, aa
noordweltzyde, zyn de Comptoiren
Koorendraagers- en Kooren-Ligtermans-
den. De oude en trekkende Gildebroe
van 't laatstgemelde Gilde hebben ook
klein huisje op de brugge, in 't zuidwes
kennelyk aan een' Kooren-ligter, die o
deur geschilderd is; alwaar zy het inko
welk hun van ieder Ligtervragt is toegel
ontvangen. In 't noordoosten, staan, te
en op de brugge, het Bierdraagers-hui
hier voor (u) gemeld, en een huisje voor

(r) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 24 *Nov.* 1557.
(s) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 2 *Jan.* 1550.
(t) Keurb. D. *f.* 119 *verso.*
(u) *Bladz.* 103.

Aantekenaar van verscheiden' Veeren. Ten Brug-
zuidoosten, staat, op den steiger, tegen 't gen.
Excyns-huis, het Comptoir, alwaar de Turf
en Koolen worden aangegeven: en onder de
brugge, aan deeze zelfde zyde, is het Comp-
toir van den Havenmeester over het Dam-
rak, tusschen de Paapen- en Nieuwe-bruggen.

De Oude Brug, die nog van hout gemaakt is, heeft drie gaten tot de doorvaart, en is omtrent drie honderd voeten lang.

Noordwaards van dezelve, over 't Damrak, aan den Y-kant, legt de

Nieuwe Brug.

Zy is, ongetwyfeld, na de Oude Brug, *Nieuwe Brug.* en waarschynlyk, omtrent het einde der veertiende eeuwe, gelegd; niet juist, om dat de Oude Brug, in 't jaar 1389, nog blootelyk *de brugge* genoemd wordt; alzo zy deezen naam, om haare uitsteekendheid, draagen kon, onaangezien 'er, toen reeds, andere Bruggen lagen in de Stad, en zelfs over het Damrak; maar voornaamlyk, om dat de Nieuwe Brug, in stukken van de jaaren 1424 en 1426, reeds onder de naamen van *nye brugghe* en *vuyterste nieuwe brugge* bekend geweest is (v). Voor dat de Nieuwe Brug gelegd was, werdt het Damrak, hier, met een' boom, die in 't midden van eene ry paalen lag, afgesslooten, en door een Wagthuisje beschermd. In 't jaar 1556, en sedert, werdt, meer dan eens, by de Vroedschap,

(v) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 245, 251, 272 *verso.*

BRUG-GEN. ſchap, beſlooten, de Nieuwe Brug, tot dien tyd toe, geheel van hout ge was, ten wedereinde, van ſteen te he ken (w), 't welk, niet voor 't jaar voltrokken werdt. Aan den buitenka Brugge, werdt toen een paalhuisje ge welk, naar de gelegenheid des tyds, gebouw was, met een doorlugtig too en in den Voorgevel met eenige kaa zeetonnen verſierd. Hier werdt he geld ontvangen. De Vendumeeſters ſlaagers hielden 'er hun Comptoir (x) moeſten de brieven, die uit zee werde gebragt, aan 't Paalhuisje worden afg om vervolgens, door den Paalkneg ſteld te worden. Doch wy hebben dit op eene andere plaats, aangetekend, de, dat men, in de zeſtiende eeuw Beurs op de Nieuwe Brugge plagt te den (y). De tyd van de vernieuwing Nieuwe Brugge plagt, van buiten, den ſteenen vleugel aan 't ooſteinde deeze woorden, aangeweezen te word

Doen men ſchreef XV^c. LXI. ongclaei
Is deſe brugh en Camper hooſt volmae

In 't jaar 1596, vondt de Stads Timm *Henrick Jacobsz Staets* de oorgaten ui een der eerſten werdt, in 't midden der we Brugge, geplaatſt (z). In 't jaar w

(w) Reſol. Vroedſch. *N.* 1. 6 *May* 1556. 20 *Decemb.* 1559.
(x) Handv. *bl.* 511.
(y) *Zie* hier voor, *bl.* 89.
(z) J. LAURENTIUS Amſterdam.

werdt, naar 't oosteinde der brugge, naast het Paalhuisje, een verdek of gaandery gemaakt (a), op houten pilaaren rustende, van waar men een ruim uitzigt over 't Y hadt; doch 't welk, by onstuimig weder, van buiten geslooten werdt. En in 't jaar 1661, werdt, tegen 't westeinde der brugge, naar binnen, een vierkant plein gelegd, welk, tegen de Brug aan, eene overdekte gaandery hadt, rustende op agt houten pilaaren. 't Een en 't ander zou dienen tot een *Schippers beurs*, alwaar 't bootsvolk gehuurd werdt. Doch tegenwoordig, geschiedt zulks meest, op de Nieuwe Brug, langs de Texelsche Kaai, en in de herbergen daaromtrent. Ook is de gaandery op de Schippers beurs, door ouderdom vervallen zynde, reeds voor lang, afgebroken. Hier staat nu een Comptoir, daar 'sLands Impost der buitenlandsche Fruiten betaald wordt. Onder de brugge, aan deeze zyde, hebben de Kaagschippers, en onder de brugge aan de Zuidoostzyde, de Vlotschuitenvoerders en de Steigerschuitenvoerders hunne Gilde-Comptoiren. De Nieuwe Brug is omtrent in den voorgemelden staat gebleeven tot in 't jaar 1681, wanneer zy geheel van steen herbouwd, en alleenlyk van twee openingen, tot doorvaart, voorzien werdt. Ieder deezer openingen wordt, by hoogen vloed, geslooten, door twee paar Vloeddeuren, die aan zes zwaare uitsteekende hoofden, drie naar binnen en drie naar buiten, vastgemaakt zyn, Bruggen.
en

(a) Aantek. van Schepen Gerard Schaep Pietersz. op dit jaar.

BRUGGEN. en hier de Waterkeering maaken. De ge dagtenis van het leggen deezer Waterkee ringe is bewaard, in twee opſchriften, in Latyn en in 't Nederduitſch, in wit marme gehouwen, en geplaatſt aan de buitenzyd der Nieuwe Brugge, naar 't Y. Boven e opſchrift, ſtaan de wapens der vier Burg meeſteren, die in 't jaar 1681 regeerden, onder de opſchriften, ziet men de wape der vier Theſaurieren. Ter wederzyde, z de opſchriften verſierd met Burgemeeſter ke bondelbylen. Het Latynſch Opſchrif welk ooſtwaards ſtaat, luidt aldus:

OSTIIS FLEVI AESTV MARIS LAXATIS
CATARACTAS AC LAPIDEAS MOLES
QUATVOR IN LOCIS
AD FRENANDAS EXVNDANTES AQVAS
PRO INCOLVMITATE VRBIS

CONRADO A BEVNINGEN.	CORNELIVS A VLOOSWYCK.
JOHANNE HVDDE.	JOANNES MVNTER.
JOANNE CORVER.	LVDOVICVS TRIP.
NICOLAO OPMEER.	QUÆSTORES
CONSVLIBUS.	NICOLAVS WITSEN
	SENATOR

FIERI CVRARVNT.

A CORNELIO WITSEN L. F. PRIMO HIC JACT
LAPIDE VIII. CAL. AVG. MDCLXXXI.

H

Het Nederduitsch Opschrift, westwaards gesteld, is: Bruggen.

ALS DE ZEEGATEN DOOR EEN REEX VAN EEUWEN DUSDANIG OPGESPERT WAAREN, DAT DE OCEAEN TOT MERCKELYKER HOOGTE STEEDS INSTORTE, EN DE STADT MET GEVAAR VAN INBREUK EN OVERSTROOMING DREYGDE, IS DEZELVE OP VIER PLAATSEN MET WATERKEERINGEN GESLOTEN.

IN 'T BURGERMEESTERSCHAP DER HEEREN	ONDER 'T BELEYD EN GEZAG DER HEEREN THESAURIERS
COENRAED VAN BEUNINGEN.	CORNELIS VAN VLOOSWYCK.
JOHANNES HUDDE.	JOAN MUNTER.
JAN CORVER.	LOUIS TRIP, EN
NICOLAES OPMEER.	NICOLAES WITSEN, VROEDSCHAP.

DE EERSTEN STEEN ALHIER GELEYT DOOR CORNELIS WITSEN L. S. (*) IN 'T JAAR 1681. DEN 25 JULY.

(*) Lamberts Soon.

Boven ieder opening der Nieuwe Brugge, is een Oorgat, welk met een luik geslooten is, dat opgehaald wordt, om schepen met staande mast door de brug te laaten. By 't herbouwen der Nieuwe Brugge, zyn het oude Paalhuisje en het verdek nevens het zelve geheel weg geraakt. Tot voor weinige jaaren, plagt de Nieuwe Brug, die met klinkerts

Brug-gen. kerts bestraat was, niet bereeden te word
Doch omtrent den jaare 1750, werdt de Br
in 't midden, met groote straatsteenen
legd, en daardoor tot een' ryweg bekwa
gemaakt. Voor de Brug, ten westen, st
eene koperen Armbos op een' steenen vo
ten behoeve der Aalmoesseniers-armen.

De derde brug over het Damrak is d

PAAPEN-BRUG.

Paapen-brug. Zy is, vermoedelyk, gelegd voor 't m
den der veertiende eeuwe, om aan
Geestelyken van S. Nicolaas-Parochie of
oude zyde der Stad een' toegang te verstr
ken naar de nieuwe zyde, nader dan o
den Dam. Ik stel den tyd van 't leggen
Paapen-brugge zo vroeg, om dat ik me
dat zy, onder den naam van *Inrebrugge* of b
nenste brugge, gemeld wordt, in twee Sch
penen-brieven van de jaaren 1365 en 139
die ik in handen gehad heb. Zy heeft, wa
schynlyk, den naam van *Paapen-brug* gekre
gen, om dat zy veel van Geestelyken, di
hier te Lande, veeltyds, *Paapen* genoem
werden, betreden werdt. Sommigen verha
len, dat de Priesters, op eenen vastenavon
met fakkelen en toortsen, langs straat zwi
rende, de eerste Paapen-brug, en een u
hangbord, daar 't *Vagevuur* in verbeeld wa
aan brand hebben gestoken; waarna
brug, die, in de plaats der afgebrande brug
ge, gelegd werdt, eerst den naam van *Pa
pen-brugge* gekreegen, en sedert behoud

zo

zou hebben (*b*). De Paapen-brug, die in 't jaar 1604 herbouwd werdt (*c*), is van hout gemaakt, en ongevoerd, waarom zy niet bereeden wordt. Zy heeft, gelyk de Oude Brug, een oorgat in 't midden, en zes openingen ter doorvaart. Zy is omtrent twee honderd en vyftig voeten lang. Zuidwestwaards tegen de Paapen-brugge, staat het Comptoir van het Klein-Binnenlands-Vaarders-Gilde; en onder de brugge, Noordwestwaards, dat van den Aantekenaar van 't Buitenveer op Haarlem. BRUGGEN.

Zuidwaards van den Dam en Beurs, leggen over 't Rokin nog twee oude bruggen, de Lange Brug en de Doele-brug, en verder over den Amstel nog vier anderen, de Halvemaans-brug, de Blaauwe-brug, de Magere-brug en de Amstel-brug. Onder deezen zyn de Doele-brug en de Amstel-brug alleenlyk steenen; de anderen vier allen houten bruggen. De

LANGE BRUG.

is de oudste van allen, en lag 'er reeds, toen hier het einde van de Stad was, in de veertiende eeuwe. In de Stads Registers, wordt 'er, op de jaaren 1562 en 1563, gewag van gemaakt; en stondt toen, op deeze brugge, naar 't westeinde, een Kapelletje, welk aan de Lieve-Vrouwe gewyd was (*d*). Zy is, dik- *Lange Brug.*

(*b*) WALICH SYVAERTS Roomsche Mysterien ontdekt *f.* 18 *verso.*
(*c*) J. LAURENTIUS Amsterdam.
(*d*) Groot-Memor. N. II. *f.* 92 *verso*, 94.

BRUGGEN. dikwils, vernieuwd geworden. Men
vondt, in 't jaar 1627, dat zy veel te hoog
Zy werdt toen wel drie voet een duim v
laagd. Zy hadt, van ouds, negen; doch hee
tegenwoordig, maar drie gaten ter doorva
Omtrent het jaar 1660, werden 'er voor 't e
yzeren leeningen aan gemaakt (*e*). Do
SELAER schryft kwalyk, dat deeze Br
eertyds, de *roode brug* geheeten heeft;
lyk reeds, door COMMELIN (*f*), is aan
merkt. De roode brug plagt te leggen,
waar nu de

DOELE-BRUG.

Doele-brug. legt, die ik ook, enkele reizen, de *la*
brugge by de Regulierspoirte genoemd vind (
Zy is, waarschynlyk, voor 't begin der zestie
eeuwe, gelegd, en eerst van hout gemaakt
weest. Doch ter gelegenheid van het sleg
van 't Rondeel, beoosten deeze brugge, o
trent het jaar 1633, in welks plaats, een gr
huis gestigt werdt, welk nog het *Ron*
heet, werdt de Brug van steen herbouw
Zy rust op agt zwaare zuilen, die zeven b
gen maaken, zynde de zuilen gestigt
roosterwerk, welk op zwaare ingeheide p
len rust; waarop de Digter VONDEL
oog gehad heeft, in twee regels, die
ven den middelsten boog plagten te sta
en dus luidden:

(*e*) J. LAURENTIUS Amsterdam. DOMSELAER IV. B
bl. 176.
(*f*) *Bladz.* 628. *Aant. c.*
(*g*) Keurb. B. *f.* 94.

Agt zuilen op een ry, een Brug van zwaaren last BRUGGEN.
Begrondt den Amstel niet, en staat allykwel vast.

e

HALVEMAANS-BRUG

gelegd, in 't jaar 1626, ter gelegenheid *Halvemaans-brug.*
at, kort te vooren, de Amstel, hierom-
ernt, aan de oostzyde, vernaauwd en tot
rven aangehoogd was. Ook heeft de brug,
o wel als de steeg bewesten den Amstel, op
velke zy aanloopt, haaren naam gekreegen,
aar haare kromme of halve-maans-wyze
gedaante. Zy is twee honderd drie en ze-
ventig voet lang (*b*), heeft tien gaten ter
doorvaart, en kan, zo wel als de Blaauwe
en Magere bruggen, in 't midden, wor-
den opgehaald, tot doorlaatinge van groote
vaartuigen. De

BLAAUWE BRUG,

gelegen tegen over de Amstelstraat, plagt *Blaauwe Brug.*
de uiterste brug over den Amstel te zyn, na
de uitlegging, die in 't jaar 1601 aangevangen werdt, en hegtte twee bolwerken der
Stad aan elkanderen. Zy droeg toen ook
den naam van *Amstelbrug* en van *Leeuwenbrug*, naar vier Leeuwen, die, op de houten leeningen der brugge, gesteld waren.
Zy is drie honderd voeten lang, en heeft
dertien gaten ter doorvaart. Na de laatste
ver-

(*b*) J. LAURENTIUS Amsterdam.

BRUGGEN. vergrooting der Stad, werdt 'er nog
brug over den Amſtel gelegd, die de
ſtel-Kerkſtraat aaneenhegt, en, om
ſmalte, de

MAGERE BRUG

Magere Brug. genaamd werdt. Zy is egter, nader
merkelyk verbreed; heeft genoegza
zelfde lengte als de Blaauwe Brug, e
dertien gaten ter doorvaart.

Doch de aanzienlykſte brug der S
de groote ſteenen

AMSTEL BRUG.

Amſtel Brug. Zy is ook, na de laatſte vergrootin
Stad, in den jaare 1662, geſtig
ſchen de twee bolwerken, Ooſter-blokh
Weſter-blokhuis, die zy, even als ee
dyn, aaneenhegt. Deeze treffelyke
ruſt op vyf en dertig halfronde booge
gebakken ſteen gemetſeld, behalv
buitenkanten der zuilen, en de rande
brugge van boven, die van graauwe g
wen ſteen zyn. De Brug heeft eene
re yzeren leening, voor welke, w
jaaren geleeden, binnenwaards, bl
ſteenen pilaartjes geſteld zyn, die 't vo
van den ryweg der brugge onderſch
Voorts, ſtaan, op de Brug, twee
huisjes van gehouwen ſteen, in we
des noods, eene ſchildwagt zou konn
ſteld worden. Van de vyf en dertig
gen der brugge dienen de drie midd

GROOTE AMSTEL SLUIS.

ot doorvaart. De overigen, ter wederzy- Bruggen.
e, dienen, ten deele, tot legplaatſen der
chuiten en Jagten van de Amſtel-Jagtha-
en. De Brug is zes honderd en zeſtig voe-
en lang, en zeventig voeten breed. Van
ezelve heeft men, zo wel naar binnen als
aar buiten, een van de fraaiſte uitzigten
ler Stad.

De andere voornaame ſteenen Bruggen ler Stad zyn te veel in getal, om van ieder lerzelven, afzonderlyk, te handelen. Aan en onder ſommigen, gelyk, aan de groote ſteenen Brug by de Nieuwe Kerk, en elders, in de oude Stad, zyn ruime kelders of kluizen gebouwd. Anderen, gelyk de overwelfde doorvaart tuſſchen de Nieuwe-zyds-Voor- en Agterburgwallen, en tuſſchen den Agterburgwal en Singel, zyn met hooge huizen bezet. Onder de hoekboogen of gaten, van veele houten en ſteenen bruggen, zyn ook, inzonderheid in de minſt aanzienlyke gedeelten der Stad, tot geryf der kleine gemeente, houten ſecreeten gemaakt, die, alomme, in twee byzondere vertrekken, voor mans- en vrouws-perſoonen, onderſcheiden zyn. De hoekboogen van ſommige bruggen zyn, van Stads wege, tot byzondere Comptoiren ter ontvangſt van eenige gemeene middelen; ten dienſte der Overluiden van eenige Gilden; tot Wagthuisjes, en tot andere diergelyk gebruik geſchikt.

Doelen.

XXIII.

DOELEN.

Oudste Doelen hier ter Stede.

De Schutteryen, reeds in de tiende e... we, door Keizer Henrik den I., z... de opgeregt, heeft men, naar alle wa... schynlykheid, al zeer vroeg, in de Hollan... sche Steden, *Doelen* gestigt, in welken, ... Schutters zig, met schieten naar zeker ... of *doel*, in den Wapenhandel oefenden. ... Amsterdam, was, vroeg in de veertien... eeuwe, reeds een Genootschap van Schut... ren, van welks Doele gewaagd wordt, ... eene overeenkomst tusschen Schout, Sc... penen en Raade en dit Genootschap van ... vyfden September des jaars 1394 (*i*). N... alle waarschynlykheid, was deeze Doele ge... gen langs den Oude-zyds-Agterburgwal, ... trent de oude Doelestraat. Immers, d... hier ter plaatse, eene *Doele* geweest zy, ge... de naam der laatstgemelde straat niet ste... te kennen; maar 't blykt ook uit versch... den' Schepenen-brieven, die nog voor h... den zyn. In een derzelven van den agtt... January des jaars 1414, wordt, door 't ... cilien-Klooster, aan de *Oudermans* der ... *scutteren* verpagt een erve, gelegen *tuss...* *der Stede nye grafte* en *Lambrecht Kocx e...* 'en strekkende van *der baluer strate*, dat ... denk ik, van de helft der Cecilien-Kl... ters-steeg, nu de Prinsenhofs-steeg, *tot*...

(*i*) Handv. *bl.* 140.

er *voirſ. ſcutters duelen.* In een' anderen DOELEN.
van den zesden Maart des jaars 1417, wordt
die *ſcutter duelen* beſchreeven, als gelegen
tuſſchen twe graften en hebbende eene ſloot
ter wederzyde (*k*). In nog' een anderen
van den zesden Juny des jaars 1455, wordt
getuigenis gegeven van 't pagten van een
erf, *gelegen aen den Burgwalle by S. Jans
brugge*, en *ſtreckende van der Stede oude graf-
te tot aen die oude ſchutters Doele en aen die
middelſte grafte toe* (*l*). Ook heb ik een
Uittrekſel uit het *Regiſter van Rooimeeſteren
der Stede* in handen, gedagtekend den ne-
genden Maart des jaars 1542, waarby zy
verklaaren, gerooid te hebben *op d'oude zy-
des burchwall*, agter op het ledig erf van het
huis van Jan Klaaszoon van Hoppen, *een
muyre gecomen zynde by ouder tyden van de
oude ſchutters Doulen.* In 't jaar 1413, was
deeze Doele nog de eenigſte in de Stad.
Doch 't leedt niet veele jaaren (*m*), of men
regtte nog twee andere Schutteryen op, te
weeten, de jonge, of S. Joris-, of Voet-
boogs-ſchuttery, en de S. Sebaſtiaans- of
Handboogs-ſchuttery (*n*), die elk ook haa-
re Doele hadden. De *Voetboogs-Doele*, de
oudſte van de twee, ſtondt een weinig be-
noorden de plaats, alwaar, naderhand, de
Heiligewegs-Poort geſteld werdt, en dient
nu tot eene Vergaderplaats der Weſtindiſche
Maatſchappye. Ik heb eenen Schepenen-
brief

(*k*) *Uit de* oorſpronkelyke Schepenen-Brieven.
(*l*) *Zie* COMMELIN, *bl.* 209 *Aant.* (*a*).
(*m*) Keurb. A. *f.* 62.
(*n*) Handv. *bl.* 141.

DOELEN. brief in handen van den agtentwintigst
pril des jaars 1458, waarby aan *die Oue*
van die jonge Scutters totten seluen sch
behoef eene tuyne, gelegen buten die by
ker poirte, daar ook de Doele lag,
draagen wordt. En in een' anderen va
vyftienden July des jaars 1471, word
dezelfde *jonge scutters, een tuyne*, ge
in hunne *dolen*, en *streckende van d ee*
tot d'ander sloet, opgedraagen. Ook i
van elders, gebleeken, dat, in deeze
le, Warmoes werdt geteeld, die, d
Groenvrouwen, van daar gehaald, e
de ingezetenen uitgevent werdt (*o*)
Handboogsdoele stondt, eerst, buiten
Antonis-poort, aan den S. Antonis dy
Doch zy werdt, ter gelegenheid va
oorlog met de Gelderschen, in 't jaar
afgebroken, en, omtrent vier jaaren
Noordwaards van de Voetboogsdoel
het zogenaamde *Schaapenveld*, wederc
geregt (*p*). Zy is, sedert, tot eene
Herberg vertimmerd, en nog in wez
oude Schuttery zig diep in schulden
ken hebbende, en omtrent den jaare
vernietigd geworden zynde, werdt
Doele, van Stads wege, verkogt, en
'er van kwam, eerlang, besteed, tot

(*o*) Confessie *van* Machtelt Lambert Lepeltax *va*
1555. *in 't* Confessieboek *van* 14 *April* 1553. *tot* 13
(*p*) *Zie* II. *Deel*, V. *Boek*, *bl.* 444, 460.

(8) In eenen Schepenen-brief van den ja
wordt een huis opgedraagen, staande b
S. Antonis poort, *binnen 't blockhuys, daer*
hoosb schutters doelen plegen te weesen.

A

maaken eener nieuwe *Doele voor Kloveniers;* 't welk, in of omtrent het jaar 1522, geschiedde, ten zuideinde der Stad aan den Amstel, daar nu de nieuwe Doeleſtraat is (*q*). Zy is, insgelyks, nog tegenwoordig in wezen. Doch wy moeten beide de in wezen zynde Doelen, nog een weinig byzonderer, beſchryven. De

Doelen.

HANDBOOGS-DOELE

ſtaat op de ooſtzyde van den Singel, tusſchen 't Spuij en den Heiligen Weg. Zy was, oudtyds, van de Voetboogs-Doele, nu het Weſtindiſche Huis, geſcheiden, door eene ſloot of graft, in laater' tyd, de *Vullers-graft* genaamd, om dat de Lakenvullers zig, daaromtrent, hadden nedergezet. Doch deeze graft, die tot in den Singel liep, werdt, in 't jaar 1650, gedempt, en een gedeelte van den grond, tuſſchen de voorgevels der twee Doelen, met een Stads-Wapenhuis, betimmerd. Ook werden toen, dwars door de ſchietperken der twee Doelen, twee dwarsſtraaten gerooid, die van 't Spuij naar den Heiligen Weg loopen, en waarvan de ooſtelykſte de *Handboogsſtraat*, en de westelykſte de *Voetboogsſtraat* genaamd wordt. De Stad ſchynt den Krygsraad toen, wegens het afſtaan der Doelen, met derzelver erven, voldoening gegeven te hebben (*r*). De Handboogsdoele plagt, weleer, eenen def-

Byzondere beſchryving der *Handboogsdoele*, en

(*q*) *Zie* II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 413. V. *Boek*, *bl.* 484.
(*r*) Reſol. Vroedſch. N. 18. 5 *Juny* 1642. *f.* 118. N. 20. 26 *Juny* 1649. *f.* 30 *verſo*.

DOELEN. deftigen ouderwetschen voorgevel te hebb
en , nevens den voornaamsten ingang,
zuiden, eene poort, door welke men
het schietperk ging: boven welke poort
Sebastiaan, de patroon der Handboogsch
teren (s), met pylen doorschooten, was
gehouwen (9). Doch deeze gevel is, re
voor veele jaaren, afgebroken, en in
gevel, meer naar de hedendaagsche w
van bouwen geschikt, veranderd. Een
lyk Toorenspitsje, welk weleer op den K
of Haringpakkers-tooren gestaan heeft,
in 't jaar 1606, op verzoek van de O
luiden der Handboogsschutteren, herwa
overgebragt is (t), steekt nog ten dake
't Gebouw der Handboogsdoele heeft,
binnen, verscheiden' deftige vertrekken
boven, eene groote zaal, alwaar de schut
oudtyds, hunne vergaderingen hielden.
ziet, in 't voorhuis en in de andere vert
ken, nog verscheiden' schuttersgezelsc
pen in schilderyen verbeeld. En onder

(s) *Zie* WALICH SYVAERTS Roomsche Myster. o
f. 19 *verso.*
(t) Resol. Vroedsch. N. 10. 10 *May* 1606. *f.* 96 v

(9) S. *Sebastiaan*, Burger van Milaan, en H
man der eerste bende, werdt, volgens 't getui
der laatere Kerkelyke Schryveren, op bevel van
zer Diocletiaan, om de belydenis van 't Chri
geloof, door 't Krygsvolk, doorschooten, om
het einde der derde eeuwe. Vide HENRIC. THAB
aliosque Auctor. apud MATTHAEUM *Fundat.* &
Eccl. p. 544, 545. Zyn beroep en wyze van
ven schynt gelegenheid gegeven te hebben, d
Handboogsschutters, hier en elders, hem tot
nen Patroon verkooren hebben.

deren hangt, op de groote zaale, een fraai stuk van *Johannes Spilberg*, verbeeldende het vendel schutters van den Burgemeester en Kapitein *Joan van de Poll* (u), 't welk, omtrent den jaare 1660, geschilderd is. Ook ziet men hier, voor den schoorsteen, een uitvoerig stuk van *Bartholomeus van der Helst*, naar wiens Broeder, die hier Kastelein geweest is, de Doele den naam van *Doele van van der Helst* plagt te draagen. Het is, in 't jaar 1653, geschilderd, en verbeeldt drie Kapiteinen, *Albert Pater*, *Joan Blaauw* en *Joan van de Poll*, welken de eertekenen der schutteren aan den Schilder van der Helst, die by hen aan eene tafel zit, vertoonen. De Handboogsdoele, thans, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, eene voornaame Herberg, wordt van Stads wege verhuurd. De Kastelein wordt, door Burgemeesteren, aangenomen (v). De Doelen.

Kloveniers-Doele,

staande ten einde van de nieuwe Doelestraat en Kloveniers-burgwal, is tegenwoordig ook eene aanzienlyke Herberg, alwaar openbaare Verkoopingen van huisraad gehouden worden. Zy is, in twee gebouwen, onderscheiden. Het kleinste en geringste staat aan de noordzyde van de Doelestraat, en schynt een overblyfsel te zyn van het oude schietperk der Klovenieren; waarom het, *Kloveniers-Doele.*

(u) Houbrakens Schouwburg III. *Deel*, *bl.* 43.
(v) Groot-Memor. *N.* V. *f.* 126.

DOELEN. het, in 't gemeen, *Schietdoele* genoemd wo
Ook vergadert 'er, van tyd tot tyd, nog
gezelschap van Liefhebberen, om naar
wit te schieten, waarvan wy, in de besc
ving der Schutteryen, eenigszins uitvo
ger, handelen zullen. Men treedt, in
ze Schietdoele, door eene kleine Poort,
ven welke, *de Klaauw*, het teken der
venieren, uitgehouwen is. Van binnen
gen, in eene Gaandery en in een Vert
welk op een' kolfbaan uitziet, eenige
Schuttersstukken. Nevens de kolfba
ten noorden, heeft men het schietperk,
welks einde, een houten vierkante sch
beplakt met wit papier, waarop twee k
gen getrokken zyn, ruitswyze, aan
pen gesteken wordt. De schutters staan
der eene overdekte gaandery, en schie
door twee poorten, op zekeren afstand
elkanderen geplaatst, in 't schietperk, d
door welk, de sloot of het breede riool
't Gasthuis loopt, welk zig, onder de hu
van de Doelestraat door, in den Amstel
last. Het andere gebouw, thans allee
den naam van *Kloveniers - Doele* beke
schynt, in 't jaar 1522, toen de Kloven
Schuttery opgeregt werdt, alleenlyk bes
te hebben in den ouden tooren, *Zwig*
Zwyg Utrecht genaamd, die toen, doo
Stad, aan de Kloveniers geschonken we
en nog, byna in zyne oude gedaante,
derhouden wordt (*w*). De Windwyzer
deezen tooren is een vergulde Papegaai

(*w*) Keurb. C. *f*. 127.

gedagtenisse van het schieten naar de Pape- Doelen.
gaai, welk, van ouds, door de Kloveniers, plagt te geschieden (*x*). In den muur van den Tooren, is een steen gemetseld, waarop twee kruiswys geplaatste haakbussen, en onder dezelven, de woorden SVYCH WTRECHT, met een' klaauw aan elke zyde, uitgehouwen zyn. Doch aan deezen Tooren is, ter wederzyde, zo langs de Doelestraat als langs den Amstel, een ruim gebouw getimmerd, welks ingang in de Doelestraat is. Men treedt naar binnen, door eene groote poort, versierd met bussen en andere merktekens der oude Klovenieren. Voorts, komt men, over eene voorplaats, in huis, en langs een' breeden trap op de groote Schutters zaal, alwaar, voor den eenen Schoorsteen, vier Overluiden der Schutteren, *Albert Koenraad Burch*, *Jan Vlooswyk*, *Pieter Reaal* en *Jacob Willekens*, konstiglyk, door *Govert Flink*, geschilderd zyn. Langs den wand deezer zaale, plagten drie fraaije Schutters-gezelschappen te hangen, die gevaar liepen van, by gelegenheid der openbaare Verkoopingen, of andere samenvloeijing van volk, ligtelyk, beschadigd te worden; waarom zy, op bevel der Heeren Thesaurieren, in Burgemeesters Vertrek, op 't Stadhuis, overgebragt zyn, alwaar wyze nader beschreeven hebben (*y*). In de Kamer van de Overluiden der Klovenieren, ziet men de Heeren *Cornelis Wit-*

(*x*) Keurb. E. *f.* 60.
(*y*) *Zie* hier voor, *bl.* 58.

STADS HERBERGEN.

Witsen, *Roelof Bicker*, *Gerrit Reinst* e *Simon van Hoorn*, in schildery, afgebeeld.

XXIV.

STADS HERBERGEN.

Beschryving der *Stads Herbergen*, als

Deezen zyn, tegenwoordig, *vier* in getal het Oude-zyds-Heeren-Logement, he Nieuwe-zyds-Heeren-Logement, de Nieuw Stads-Herberg, en de Nieuwe Stads-He berg in de Plantaadje.

I.

OUDE-ZYDS-HEEREN-LOGEMENT.

Oude-zyds-Heeren-Logement.

Het *Oude-zyds-Heeren-Logement* staa aan de zuidzyde van den Grim-burg wal, ten einde van den Oude-zyds-Voo burgwal. De plaats, daar het zelve gesti is, behoorde, of grensde ten minste, va ouds, aan het Klooster der nieuwe Nonner en verstrekte, in de zestiende eeuwe of ee der, tot eenen Stads Timmertuin, toen *Scafferie* of *Schaffery* genaamd; gelyk, uit Kaart van CORNELIS ANTHONISZOO en ook van elders blykt (z). Naderhan werdt, in de plaats der Schafferye, een Brouwery getimmerd, *de Sleutel* genaam die, na eenige jaaren verloops, tot eene Lom berd gebruikt werdt, en nog laater, tot een wooning voor byzondere Koopluiden ve strek

(z) Groot-Memor. N. II. f. 94.

ſtrekte. Eindelyk, werdt het gebouw door de Stad gekogt, en tot eene deftige Herberg en Logement bekwaam gemaakt. 't Middelſte en aanzienlykſte gedeelte van 't gebouw, welk, in 't jaar 1647, vernieuwd is, heeft twee vleugels, die zig, binnenwaards, langs eene groote open plaats ſtrekken. De voorgevel is, tuſſchen de ligten der tweede en derde Verdiepinge, verſierd met hardſteenen Feſtonnen, en pronkt, in deszelfs frontespies, met het wapen der Stad, waarboven, twee leggende Leeuwen de Keizerlyke Kroon vaſthouden. Men treedt, in 't gebouw, over eene ſteenen brug, die met een fraai yzeren hek kan afgeſlooten worden. Boven den ingang, ziet men, insgelyks, Stads wapen. Van binnen, is het Huis voorzien van een groot getal ruime vertrekken, en onder anderen van eene aanzienlyke behangen zaal, alwaar, dikwils, groote maaltyden gehouden zyn, en in welke ook huisſieraaden, kleederen en koſtbaarheden, die hier, gelyk in andere voornaame Herbergen, openlyk verkogt worden, ten toon worden geſteld: ten welken einde, ook eenige benedenvertrekken, in den ooſtelyken vleugel van 't gebouw, langs de Plaats, dienen. Voor den weſtelyken vleugel, op de Plaats, is een hoog verdek op ſtylen getimmerd, dienende tot eene zitplaats voor den Secretaris, Afſlager, Verkoopers, Makelaars en anderen, alzo hier, genoegzaam het gantſche jaar door, in 't gemeen des Maandags, Huizen, Hofſteden, Obligatien en andere vaſte goederen, zo by willige Ver-

Stads Herbergen.

STADS HERBERGEN.

Verkoopinge, als, inzonderheid van eersten November tot den eersten Februa by *Executie*, geveild en verkogt worden

2.

NIEUWE-ZYDS-HEEREN-LOGEMEN

Nieuwe-zyds-Heeren-Logement.

Het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logeme* staande op den Haarlemmerdyk de Heerenmarkt, werdt, in 't jaar 161 gebouwd tot eene Vleeschhal en Wagth van gelyke gedaante als het Wagthuis en Vleeschhal op de Westermarkt. Men speurt dit nog, aan de vier Ossenkopp die, in den voorgevel van 't gebouw, uitgehouwen. Doch de Vleeschhal bleef h niet lang, en 't gebouw werdt, in 't jaar 16 aan de Westindische Maatschappye, tot e Vergaderplaats, afgestaan en verhuurd (Men timmerde toen, agter eene open pla een nieuw gebouw, met twee vleugels, het voorige, agter welk gebouw, eerla op de Heeren-markt, een nieuwe Vlees hal gezet werdt. De Westindische Ma schappy hieldt hier haare Vergaderingen, na 't verlies van Brazil, in 't jaar 16 wanneer zy in zulk een verval geraakte, zy, de huur van 't Huis niet konnende brengen, haare Vergaderingen verleide haar nieuw gebouwd Pakhuis op Raap burg. 't Westindisch Huis op den Ha lemmerdyk stondt, sedert, verscheiden' j

(*a*) Resol. Vroedsch. *N.* 13. 15 *May* 1623. *f.* 208 va

ren agtereen, genoegzaam zonder gebruik, tot dat men, in 't jaar 1657, besloot, het zelve te verhuuren tot eene Herberg (*b*), die, sedert, den naam van het *Nieuwe-zyds-Heeren-Logement* gekreegen heeft. STADS HERBERGEN.

't Gebouw heeft twee ingangen, een' van vooren, onder den steenen trap naar 't Wagthuis, welk hier nog gebleeven is, en een' aan de oostzyde, uitkomende op de Binnenplaats, alwaar, aan deeze zelfde zyde, ook een verdek tot een afslag getimmerd is: wordende alhier de meeste openbaare Verkoopingen van Schepen, en ook somtyds Verkoopingen van Houtwaaren en andere Koopmanschappen gehouden. De Verkoopingen by Executie van Schepen en Koopmanschappen mogen, volgens eene Ordonnantie van Burgemeesteren van den drie en twintigsten December des jaars 1681, nergens dan hier geschieden (*c*). Wyders, is het Nieuwezyds-Heeren-Logement voorzien van eene groote zaal en verscheiden' andere vertrekken en slaapkamers, bekwaam om aanzienlyke luiden te herbergen. De beide ingangen zyn, van boven, met Stads wapen versierd.

3.

NIEUWE STADS-HERBERG.

Aan of in 't Y, voor de Stad, plagten twee Stads Herbergen op paalen te staan, *Nieuwe Stads-Herberg.*

(*b*) Resol. Vroedsch. *Lr.* A. 8 *Jan.* 1657. *f.* 150.
(*c*) Handv. *bl.* 1081.

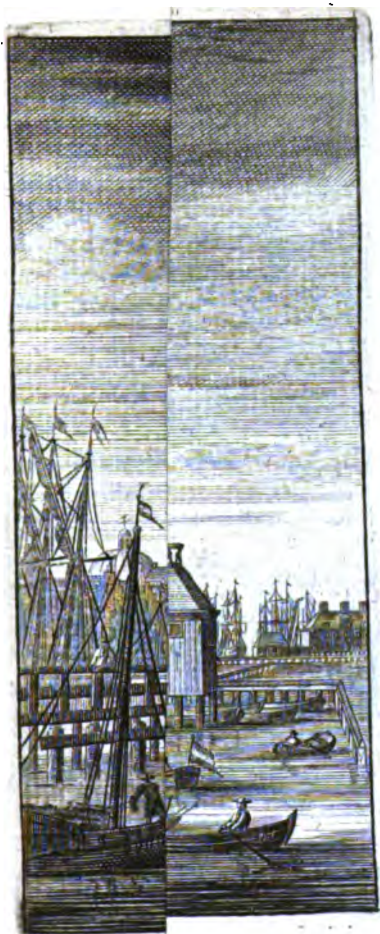
STADS HERBERGEN.

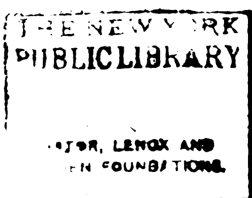
ſtaan, de *Oude-* en *Nieuwe-Stads-Her*
genaamd, waarvan de laatſte alleen ove
bleeven is. De eerſte, die 't Leproo
huis toekwam, ſtondt op de hoogte
Buiten-Wieringer-ſtraat, zynde een h
houten gebouw, in den jaare 1613, v
naamlyk, aangelegd, tot geryf van reize
luiden, die, na 't ſluiten van den boom
van eene houten poort op de brug, la
welke men naar deeze Herberg toegang h
aan de Stad kwamen, en hier hunne n
ruſt neemen konden. Ook werden 'er op
baare Verkoopingen van Zout, en ook
van Schepen en Scheepsparten gehoud
Doch de neering in deeze Herberg mer
lyk verloopen zynde, heeft men, voor e
ge jaaren, beſlooten, dezelve, ten gro
toe, af te breeken. De brug, van we
wy ſpreeken, verſtrekt thans nog ten t
gang naar een Burgerwagthuis, naar e
Jagthaven, en naar een' ſteiger, alw
eenige kleine ſchuitjes leggen, geſchikt
de luiden aan boord te zetten.

De *Nieuwe Stads-Herberg*, die nog
wezen is, werdt gebouwd, op de hoo
der Spaarnedammer-brug, ter gelegenh
der opregtinge van het Veer over Buikſl
naar de Steden Hoorn, Edam, Monik
dam en Purmerende, in den jaare 1660.
Gebouw werdt, op gelyke wyze als de Ou
Stads-Herberg, van hout getimmerd. Do
het is, in laater' tyd, en nog voor weini
jaaren, merkelyk verbeterd, en met e
ruim ſteenen gebouw vergroot; alzo de ne
ring hier, ter oorzaake van het vermaake

u

PUBLIC LIBRARY

uitzigt over 't Y, merkelyk toegenomen is. Men komt, aan de Nieuwe Stads-Herberg, over eene lange houten Valbrug, de Y-brug genaamd, die ook ten toegang verstrekt naar een Burger-Wagthuis; naar den Buiklooter Steiger, en naar eenen kleinen steiger voor roeischuitjes. De Nieuwe Stads-Herberg behoort aan de Stad, en wordt, door de Heeren Thesaurieren, gemeenlyk, voor een zeker getal van jaaren, verhuurd. *Stads Herbergen.*

4.

Nieuwe Stads-Herberg, *in de* Plantaadje.

Na 't aanleggen der nieuwe Plantaadje, in den jaare 1681, vondt men geraaden, tot weeringe van kleine kroegjes en kuffen, aldaar, eene enkele Herberg te laaten timmeren, en dezelve, met uitsluiting van alle anderen, te bevoorregten met den Wyntap, gelyk in 't jaar 1688, geschiedde (*d*). De nieuwe Herberg is een steenen gebouw van drie verdiepingen, en staat in de middellaan, aan de zuidzyde, even over de Prinsengraft. De ingang is, van boven, met Stads wapen versierd. Openbaare Verkoopingen worden, in deeze Herberg, ter oorzaake van derzelver afgelegenheid, niet gehouden. Doch men heeft 'er, eer de byzondere Loteryen verbooden waren, in 't begin deezer eeuwe, verscheiden *Nieuwe Stads-Herberg, in de Plantaadje.*

(*d*) Groot-Memor. N. VII. f. 82 verso.

Genee-raal Post-Comptoir.

den' kleine Loteryen getrokken;
naderhand, eene Lotery ten beho
't Eiland Urk. De opstal deezer
ge behoort aan byzondere persoone

Wy agten, hiermede, de Wee
Gebouwen, die eenigermaate aan
behooren, te hebben afgehandeld.
beschryven der Godshuizen, zullen
van eenige Gestigten gewaagen, d
migen, veelligt, ook tot de Wee
Gebouwen zouden betrekken. Hi
ons nog te spreeken, van eenige Geb
die, of aan 't gemeene Land van H
of aan de Admiraliteit, of aan de C
Westindische Maatschappyen, toe
ren.

XXV.

Generaal Post-Compto

Gene-raal Post-Comptoir.

Wy hebben, hier voor (e), ree
getekend, dat, na 't afstaan
Posteryen der byzondere Steden en o
Stad Amsterdam, aan 't gemeene Lan
Holland, in 't jaar 1748, de Stads Pa
stal, hier ter Stede, op den Nieuwe
Voorburgwal, aan de westzyde, tussch
Mol- en Huiszittensteegen, waarby o
Stads Apotheek geplaatst was, in 't jaar
tot een Generaal Post-Compt
voor vyf en veertig duizend guldens,

(e) Bladz. 155.

and verkogt werdt. 't Gebouw is, sedert, aerkelyk vertimmerd, en heeft het wapen an Holland in den voorgevel gekreegen. Men treedt, door eene deftige poort, op ene ruime plaats, die, ter wederzyde en an agteren, met onderscheiden Post-Comptoiren, betimmerd is. Het Brabantsche, Fransche en Engelsche staat aan de zuidzyde, het Hamburger en Keulsche aan de noordzyde, en het Binnenlandsche aan de westzyde. Het overige van 't gebouw is, tot wooningen voor de Opzienders en voornaamste Bedienden der Post-Comptoiren, geschikt. De agtergevel pronkt met een Uurwyzer en Slagklok.

Admiraliteits Gebouwen.

XXVI.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Toen, in de veertiende en vyftiende eeuwe, de Watersteden, en vooral Amsterdam, groot gezag oefenden, over 't beleid van den oorloge te water; het uitrusten van Oorlogsschepen, en het heffen van een Pondgeld, om de kosten, daartoe vereischt, te vinden; gelyk, uit veele plaatsen onzer *Historie van de Stad*, heeft konnen blyken (*f*); was 'er, zo 't schynt, geen byzonder gebouw geschikt, tot het waarneemen van de zaaken der Admiraliteit. De Byeenkomsten van de Afgevaardigden der Waersteden werden, op 't Stadhuis, gehouden;

Oudste beheering van de zaaken der Admiraliteit.

(*f*) II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 208, 212, 225, 270.

Admiraliteits Gebouwen.

den; het Pondgeld ontvangen, daar de Regeering zulks geraaden vondt (*g*), en de Oorlogsſchepen getimmerd, in de *Schaffery*, het *Baardſchuys*, of den Timmertuin der Stad. In den aanvang der Spaanſche beroerten zelven, toen Amſterdam alleen, in Holland, de Spaanſche zyde hieldt, en de Stadhouder, Graaf van Boſſu, aan de Amſterdamſche Regeering ſchreef „ dat hy zig, met de ſchepen van oorloge, niet langer begeerde te „ moeijen (*h*)"; ſchynt de Stad de zaaken der Admiraliteit, op haar eigen gezag alleen, beſtierd te hebben (*i*), zonder dat, tot het waarneemen derzelven, eenig byzonder gebouw vereiſcht werdt. Maar na 't overgaan der Stad aan de Staatſche zyde, in 't jaar 1578, kwam 'er, allengskens, merkelyke verandering in de zaaken der Admiraliteit. De Staaten van Holland en Zeeland eerſt, en daarna de algemeene Staaten heften een Convooigeld van de uit- en ingaande goederen, waaruit de koſten, vereiſcht tot beveiliging der Zee en der ſtroomen, gevonden werden. Amſterdam hadt, in dit Convooigeld, bewilligd (*k*). En, voor zo ver het zelve, van wege 't gemeene Land, ontvangen werdt, was 'er ook, in de Koopſteden, en vooral in Amſterdam, eene plaats noodig, voor den Ontvanger van het zelve en deszelfs bedienden. Men ſchikte hiertoe een gedeelte van 't Celle-Zuſters-Klooſter, ge-

(*g*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 97, 101.
(*h*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 330.
(*i*) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 301, 343, 353, 358, 360.
(*k*) II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 22.

gelegen tusschen den Oude-zyds-Agterburgwal en den Zeedyk, op de hoogte van de Molensteeg. En nog tegenwoordig, staat, op den Zeedyk, een oud groot huis, welk, in de Koopbrieven, daarvan voorhanden, den naam van *het oude Convooi* draagt. Doch 't leedt niet veele jaaren, of dit Convooi werdt, naar 't S. Cecilien-Klooster, overgebragt, alwaar ook, in 't jaar 1597, een der nieuwlings opgeregte vyf Admiraliteits-Kollegien geplaatst werdt. Admiraliteits Gebouwen.

I.

Admiraliteits- *of* Prinsen-Hof.

't S. Cecilien-Klooster, staande op den Oude-zyds-Voorburgwal, zuidwaards van de oude Doelestraat, en reeds in 't begin der vyftiende eeuwe gestigt, was, niet lang na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578, geschikt tot een Logement voor Prinssen en groote Heeren, waarnaar het den naam van *Prinsenhof* gekreegen heeft, die 'er nog, in 't gemeen, aan gegeven wordt. De Graaf van Leicester is, zo ver my bekend is, de eerste Heer van aanzien geweest, die 'er, in 't jaar 1586, in geherbergd werdt (*l*). 't Gebouw werdt, toen reeds, het *Hof van zyne Excellentie* genaamd, en de Vroedschap besloot, in Augustus des gemelden jaars, de Kerk van het zelve te schikken tot een Scherm- Beschryving van het Admiraliteits- *of* Prinsen-Hof.

(*l*) II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 60.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

Schermschool (*m*). Doch deeze Ker eerlang, tot een Comptoir, daar 't geld ontvangen werdt, vertimmer jaar 1591, werdt besloten, het van 't Klooster, daar de Koken plag te verbouwen, tot wooningen voor den der Admiraliteit, mids zy, daar gedeelte der penningen verstrekten gebouw heette, toen reeds, en gev lang voor dat Prins Maurits aldaar, 1594, geherbergd werdt (*o*), het *Hof*. In 't jaar 1597, werdt het vo ste gedeelte van 't Klooster of Prinse schikt, tot eene Vergaderplaats voor vyf Collegien ter Admiraliteit, di door de algemeene Staaten, werden regt: te weeten, voor het tweede i En dit Collegie verklaarde, op den tienden April des gemelden jaars, eigendom te hebben aan het Prinse noch aan de andere erven, die, door den van het zelve, gebruikt werde Door den tyd, verkreeg, nogtans, h legie den eigendom aan een gedeelte gebouw van de Stad, en in 't jaar tradt men, over den afstand van het ge, in onderhandeling (*q*). Op den twintigsten January des jaars 1656, eene overeenkomst getroffen, tussch

(*m*) Resol. Vroedsch. *N.* 5. 16 *Aug.* 1586.
(*n*) Resol. Vroedsch. *N.* 6. 9 *April* 1591.
(*o*) *Zie* DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 283. COMMEL 722.
(*p*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 69.
(*q*) Resol. Vroedsch. *Lr.* A. 13, 20 *Dec.* 1655. 47 *verso*.

dmiraliteit en de Stad, waarby 't geheele ierkant van 't Prinsen-Hof, met de wooingen en vertrekken, daaraan behoorende, an de Admiraliteit afgestaan werdt (r). Seert, is dit gebouw, door vernieuwing en ertimmering, van tyd tot tyd, merkelyk erbeterd. Het aanzienlyk gestigt, welk, voornaamlyk, dient tot de Vergaderplaats van de Gecommitteerde Raaden ter Admiraliteit, is, in 't jaar 1661, geheel van den grond op, gebouwd. En in deeze eeuwe, zyn de agterste gedeelten der wooningen voor de Raaden, die uit andere Provincien en Steden herwaards worden afgevaardigd, deftig hertimmerd. Zelfs heeft men, nog in den voorleeden jaare 1764, drie deezer wooningen, die op den Oude-zyds-Agterburgwal stonden, van den grond af, herbouwd. Men vondt toen, by 't graaven der grondslagen, nog eenige bekkeneelen en doodsbeenderen, overblyfsels der lyken, die, van ouds, in de Kerke of op 't Kerkhof van 't Cecilien-Klooster, begraaven zyn geweest. De voornaamste ingangen der wooningen, van welken wy spreeken, zyn, op de Oude-zyds-Voor- en Agterburgwallen; en zy komen, van agteren, uit aan de ruime plaats van 't Admiraliteits Hof. In 't jaar 1758, werdt het oude S. Cecilien Kerkje afgebroken, en op dezelfde plaats, een nieuw gebouw tot een Comptoir van 't Convooi gestigt. Het Kerkje van 't S. Agnieten-Klooster, meer zuidwaards, op den Oude-zyds-Ag-

Admiraliteits Gebouwen.

(r) Groot-Memor. N. IV. f. 88.

ADMIRALITEITS-GEBOUWEN. Agterburgwal ſtaande, is, reeds o
den aanvang der zeventiende eeuwe
de Admiraliteit, gebruikt geweeſt (*s*)
nog tegenwoordig, verſtrekt het o
gedeelte van het zelve tot een Pakhu
waar de aangehaalde goederen geberg
den. Onder 't gemeen, hier ter Stede,
dit Pakhuis *de Hel* genaamd (*t*).

Gedaante, Sieraaden en Vertrekken van het zelve. 't ADMIRALITEITS- of PRINSEN
heeft twee aanzienlyke ingangen, e
den Oude-zyds-Voorburgwal, en een
Prinſenhofſteeg. Door den laatſten,
men den naaſten toegang naar 't Co
van 't Convooi, langs eenen breeden v
trap. 't Vertrek, tot dit Comptoir ge
is in verſcheiden' afgeſchooten Plaatſ
deeld, naar het werk der byzondere C
ren en Bedienden. Ook is, naaſt o
het zelve, een vertrek voor den Ontv
Wy hebben reeds aangemerkt, dat
bouw, weleer, de Kerk van 't Ce
Klooſter geweeſt is. Het ſpits toorent
zer Kerke ſteekt nog ten dake uit.
dere Poort leidt, voorby de woonin
den Kaſtelein of Kaſteleinſche, op eene
te vierkante Plaats, verſierd, in '
den, met een' fraaijen pomp, aan ee
van blaauwen arduinſteen, boven o
ke, eene ſierlyke glazen Lantaarn ſt
die de plaats beſlaat van den Gereg
welke hier, voor deezen, plagt te
Aan de zuidzyde deezer Plaatſe, ſtaat
bouw, welk, voornaamlyk, dient to

(*s*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 15 *July* 1616. *f.*
(*t*) *Voiez* Semaine burlesque d'Amsterdam *p.*

Vergaderplaats voor de Raaden ter Admiraliteit. De gevel van dit gebouw, welk, voor 't grootste gedeelte, uit gebakken steen, gemaakt is, rust op een wit hardsteenen voetstuk en diergelyke zuilen. 't Gebouw is drie verdiepingen hoog. De kap of frontespies van den gevel is, met fraai hardsteenen beeldwerk, versierd, vertoonende, in 't midden, een' Leeuw, die, door twee vliegende wigtjes, bekranst wordt; den Hollandschen tuin bewaakt, en twee kruiswys geplaatste Ankers, zynde het wapen der Admiraliteit, vasthoudt. Ter regter zyde, ziet men 't beeld der Geregtigheid, met een naakt kind, eenen hoorn van Overvloed houdende, by zig; en daar agter Neptuin op een' Walvisch, met een Schip, Compas, Graadboog en Passer. Ter linkerhand, vertoont zig de Zee-oorlog, omringd van Geschut, Roopaarden, Kruidvaten, Ankers, Zeilen, Scheepskisten en Koopwaaren; en gevolgd van Tritons, Meereminnen, Zeepaarden en andere gedrogten. Beneden, ter wederzyde van den ingang van 't gebouw, staan, op fraaije arduinsteenen zuilen, twee Leeuwen, die 't wapen der Admiraliteit voor zig houden. Uit het dak, steeken vier net gebouwde schoorsteenen, die vier Oorlogsschepen der vlagvoerende Opper-Officieren, Admiraal, Luitenant-Admiraal, Vice-Admiraal en Schout-by-Nagt, tot windwyzers, voeren. Admiraliteits Gebouwen.

In de eerste verdieping van 't gebouw, zyn het *Comptoir van den Commis der hoofdelyke betaalinge* en het *Comptoir van den Equipagiemeester*. Van hier, gaat men, langs

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

eenen breeden trap, naar de tweede v
ping, alwaar de RAADKAMER is,
een groot, vierkant vertrek, met twee
je schoorsteenen, welker mantels en k
men, met beeldwerk, versierd, en vergul
De twee schoorsteenstukken zyn, konst
door *Ferdinand Bol*, geschilderd. In deze
wordt de geschiedenis van den jongen
lius, die, om dat hy, tegen last, gestr
hadt, op bevel zyns Vaders, onthalsd w
en Eneas, de pryzen van den scheeps
uitdeelende, keurlyk verbeeld. Ook
hier het geschilderd afbeeldsel van
Luitenant-Admiraal Michiel Adriaans
Ruiter. Voor den ingang der Raadkamer
ven welken, het wapen van Holland,
schen twee stroomgoden, uitgebeel
heeft men een ruim portaal, en in het
een *Comptoir voor de Kamerbewaarders.*
wederzyde van de Raadkamer, zyn
vertrekken. In het westelyke, houde
Raaden afzonderlyke *Besoignes.* En hier
tegenwoordig, de pragtige Armstoel
den Admiraal-Generaal of deszelfs *Repr*
tant, die, in den rug, met het wapen
den Huize van Oranje en de spreuk *Je m*
tiendrai, en op het kussen, met het w
der Admiraliteit, bestikt is. Voor den sch
steen, in 't zuiden, is een Y-gezigt op
Amsterdam geschilderd. Aan den wa
hangen ook eenige Zeestukjes, en mi
in 't vertrek, een fraai *modél* van een
logsschip van zes en dertig stukken.
andere vertrek ten oosten dient tot
Spreekvertrek voor den *Raad en Advok*

Fiskaal en den *Commis-Generaal.* Tegen den wand, ter wederzyde, leggen, op twee rekken, eenige veroverde ſcheeps vlaggen. Uit dit vertrek, komt men, zuidwaards, in een ander, geſchikt voor de *Commiſen ter recherche*, werwaards men, uit het Portaal voor de Raadkamer, een' gemeenen toegang heeft. In het zelve, zyn ook eenige vlaggen geplaatſt. Op de derde Verdieping van 't gebouw, zyn de *Secretary* en *Charterkamer* der Admiraliteit, benevens drie of vier kleine vertrekken, die tot Comptoiren voor den Boekhouder van den Equipagiemeeſter, en voor den Zegelklopper, en tot ander gebruik geſchikt zyn. De Secretary heeft twee ſchoorſteenen. In 't Portaal voor dezelve, zyn beſlooten Kaſſen voor de Boden, en ook eenige anderen geplaatſt. In de Charterkamer, ten ooſten der Secretarye, zyn de Notulen van den Raad en andere Stukken en Papieren, door den tegenwoordigen Chartermeeſter, den Heere Mr. Jan Jacob Hartsinck, onlangs, in eene zeer nette orde, geſchikt. Tuſſchen het dak, zyn twee groote looden bakken geſteld, die, gemeenlyk, vol water gehouden worden, om zig van het zelve, by ongeval van brand, te konnen bedienen. Op de Vliering, worden de gereedſchappen nog bewaard, welken men, by de Admiraliteit, in 't oefenen van lyf- en halsſtraffen, plagt te gebruiken.

Admiraliteits Gebouwen.

Tot bewaakinge van 't Admiraliteits- of Prinſen-Hof, zyn eenige Wagten aangeſteld, die, 's nagts, in vier huisjes, op den Ou-

Waakers van 't Prinſen-Hof.

Admiraliteits Gebouwen.

Oude-zyds-Voor- en Agterburgwal houden, en in 't jaar 1662, door ' der Stad, gemagtigd zyn, om, ev gewoonlyke Nagtwagt, te waak brand en andere ongelukken; als gen huisbraak, overlast en diergely hoorlykheden, omtrent de plaats, zig onthouden, voorvallende (*u*).

2.

ADMIRALITEITS- *of* LANDS ZYN *en* SCHEEPS-TIMMERW

Oudste Admiraliteits-Magazyn en Scheeps-Timmerwerf hier ter Stede.

Na 't opregten der Admiraliteit, 1597, bergde dezelve, te Ams haare Scheepsgereedschappen in g Pakhuizen, die, hier en daar, door verspreid waren. Doch daar verlie veele jaaren, of haar werdt een erf lenburg, tot een Magazyn, en een op Raapenburg, tot eene Timmerw gestaan. De eerste deezer plaatsen te, nogtans, met het vergrooten de te veel binnenwaards: en zy werden eerlang, te klein bevonden, tot het waartoe zy dienen moesten. In 't jaa verzogt de Admiraliteit, een Mag mogen bouwen op Marken, tot berg geschut en kogels. Doch de Vro wees dit verzoek van de hand (*v*). aan, tot den twaalfden Augustus de

(*u*) Groot-Memor. N. V. *f.* 80.
(*v*) Resol. Vroedsch. N. 12. 9 *Jan.* 1648. *f.* 17

1655, eer haar een groot erf op Kattenburg, tot een Scheeps-Magazyn en Timmerwerf, werdt afgestaan, tegen het erf op Uilenburg, en de Timmerwerf op Raapenburg, die zy te vooren bezeten hadt (*w*). By het erf op Kattenburg, werdt, in 't jaar 1660, nog een groot stuk gronds gevoegd, tot vergrootinge der Scheeps-Timmerwerf (*x*), die van eene verbaazende uitgestrektheid is.

Admiraliteits Gebouwen.

Midlerwyl, was men, met het graaven der grondslagen van het tegenwoordig Admiraliteits- *of* Lands Magazyn, begonnen, op den twaalfden September des jaars 1655. In Maart des volgenden jaars, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door de Heeren *Jonas Witsen*, *Dirk Herberts*, *Pieter Jacobsz. Buttegaar* en *Reinier van Kuik*; en daarop, zo vlytiglyk, voortgevaaren met timmeren, dat het Magazyn, binnen negen maanden, tot gebruik bekwaam gemaakt werdt. Het staat, op den zuidwesterhoek van Kattenburg, aan en in de groote Kattenburger straat, rondsom in 't water. Het is van harden gebakken steen gebouwd; twee honderd en twintig voeten breed, twee honderd voeten diep, en drie verdiepingen hoog, behalve dat het dak, welk, langs de zyd- en agtergevels, dubbel is, voor eene vierde verdieping verstrekken kan. De vier gevels van 't gebouw zyn, in 't midden, met vier uitsteekende paviljoenen uitgetimmerd. In de frontespiesen van den voor- en agter-

Beschryving van het tegenwoordig Admiraliteits- of Lands Magazyn.

ge

(*w*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 70.
(*x*) Groot-Memor. N. V. *f.* 16 *verso*.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

gevel, zyn de Zeevaart en de bes
der zelve, sierlyk, in steen, uitge
Aan het Paviljoen van den agtergev
met trappen, naar 't water afgaat,
de wapens der Heeren, die den eers
aan 't gebouw gelegd hebben: ook le
aldaar, in een opschrift, in steen
wen, dat het, in negen maanden t
gebruik gebragt is. De buitenpoort
ren, die, op Dorische kolommen, ru
over eene steenen brug, door den
van 't gebouw, boven met het wa
Admiraliteit versierd, in een rui
kant Portaal, in welks vier hoeken,
ven, de wapens der vier Heeren Ge
teerde Raaden ter Admiraliteit, ond
ker opzigt, het Magazyn getimmer
weeten, *Cornelis Witsen*, Burgemee
Stad Amsterdam, *Floris Pietersz*
Hoef, Burgemeester der Stad Haarlen
Herberts, Burgemeester der Stad Gou
Herman van Ewyk, Domheer te U
in hardsteen uitgehouwen zyn. Aan
dering, hangt een schuitje, welk uit d
Davis herwaards gebragt is. Ter w
de van dit Portaal, zyn twee ruime
ken. De Kamer ter regterzyde pronk
den schoorsteen, met het wapen der
Vereenigde Provincien, en met zest
pens van Raaden ter Admiraliteit. O
gen 'er eenige vlaggen en vendels, e
den in 't vertrek, een modél van ee
logsschip van zes en dertig stukken. Bo
deur, tegen over den schoorsteen, is ee
Schilderstuk van *Bol* geplaatst, welk, voo

in de Kajuit van een Admiraliteits-Jagt gestaan heeft, en 's Lands hooge Regeering, in de gedaante eener aanzienlyke Vrouwe, verbeeldt, den staf van bevel aan eenen Zeeoverste toereikende. Onder 't stuk, leest men deeze regels van Vondel: Admiraliteits Gebouwen.

De groote Zeevoogdin gebiet den waterheiligh
En Admiraal der Zee, in haaren dienst getreên,
Dat by de Zeevaert voor 's Lants Vrede en Vryheit veiligh,
En zegene den buit en koopvaerdy der Steên.
Hy, vaerdigh om dien last grootbartig uit te voeren,
Neemt Sterkheit, Wysheit en Voorzigtigheit te baet.
Nu durft geen Zeegedroght op zee de vinnen roeren.
Zoo groeit den handel aen, ten wasdom van den Staet.

De Raaden ter Admiraliteit, het Magazyn komende zien, vergaderen in deeze Kamer. De andere heeft, tegenwoordig, geen byzonder gebruik. Uit het Portaal, treedt men, regt uit, op eene vierkante Binnenplaats, die gewelfswyze over 't water gebouwd, en omringd is van eene gaandery, rustende op zes en veertig kolommen van gebakken steen, waardoor 't gantsche gebouw onderschraagd wordt. De Plaats plagt met klein geschut belegd te zyn; doch men heeft dezelve, al sedert eenige jaaren, van deeze zwaarte ontlast.

In

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

In de kelders van 't Magazyn, leggen
meeſt ledige watervaten en weinige
en oorlogstuig. De eerſte verdieping
gebouw is verdeeld in vier voornaam
gazynen, een tot Spykers en Yzerwer
tot Kabels en Touwwerk; een tot Ze
en Zeilen, en een tot bloks en 't gene
tot de talie van een ſchip noodig is.
deeze Magazynen; heeft men, langs ſt
trappen, toegang naar de zolders v
tweede en derde verdieping, boven ied
zelven: op welke zolders, de ſpykers, h
yzerwerk, allerlei ſtaand en loopend
zeilen, vlaggen, vlaggenſtokken, rie
bloks, lantaarns, kardoeskookers,
hoorens, kruidmaaten, potten, kete
veelerlei ander Stuurmans- Konſtape
Koks-gereedſchap, in byzondere ka
hokken, bakken en laaden, in eene
nette orde, geplaatſt zyn. Ook heeft
op de tweede verdieping, eene Zeile
kers- en eene Compaſſenmaakers-Werkp
Doch een voornaam gedeelte deezer ve
pinge, langs den voorgevel in 't zuidoo
is geſchikt tot eene Wapenkamer, w
handgeſchut, zyd- en ander geweer,
in den zeekryg gebruikt wordt, in b
dere kaſſen, wordt bewaard. Tuſſch
twee gedeelten van het dak, loopt, lan
zyd- en agtergevels van 't gebouw, ee
terbak, die zeſtienhonderd tonnen w
houdt. Men plagt dit water, langs lo
buizen, in welken groote koperen kr
ſtaken, op alle de verdiepingen, te ko

engen, om 'er zig, voornaamlyk by on- Admiraliteits Gebouwen.
val van brand; van te bedienen; doch, dert de verbetering der bluschgereedschapen hier ter Stede, zyn deeze buizen en raanen weggenomen. Voorts, steeken, an de vier hoeken van 't gebouw, vier choorsteenen ten dake uit, die ieder eene onstig gewerkte koperen Sphere draagen. Tusschen de daken, ten noorden, is een oog plat, van waar men een ruim en ver uitzigt heeft, over 't Y en de Zuiderzee. In 't jaar 1740, bevondt men eenige zakking in de grondslagen van 't Magazyn; die, sedert, verholpen werdt. Ook stevigde men de wanden van 't gebouw, door eenen zwaaren steenen beer, die, van onderen, tegen dezelven gelegd werdt.

De Admiraliteits-Scheepstimmerwerf heeft twee toegangen, een' over eene brug uit het Magazyn, en een' uit de groote Kattenburgerstraat, van welke zy, met eenen hoogen steenen muur, afgescheiden is; waar langs zy zig tot aan 't Y toe, ter lengte van omtrent vyftienhonderd voeten, uitstrekt. De laatstgemelde toegang is eene groote steenen poort, op welke een sierlyk steenen Koepeltoorentje staat, voorzien van een Uurwyzer en Slagklok. Door deeze poort getreden zynde, komt men op een vierkant plein, *de Beurs* genaamd, daar 't arbeidsvolk vergadert, als 't betaaltyd is. Voorts ontmoet men, ter wederzyde, de wooningen van twee der Onder-Equipagemeesters, van den Commis, van den Meester-Timmerman, en van een

Beschryving der tegenwoordige Admiraliteits-Scheepstimmerwerf.

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

of twee mindere Bedienden. W
de Werf, langs de zuidooftzyde, b
met zwaare fteenen Lootfen, in b
vertrekken verdeeld. Hier heeft me
te Smids-winkel, daar ankers en
zwaare yzeren gereedfchappen ve
worden. Voorts, byzondere Wer
voor Blikflagers, Zwaardveegers,
merluiden en Schipbefchieters,
tenmaakers, Roopaardenmaakers, S
Maftenmaakers, Blokenmaakers,
laars, Loodgieters, Riem- en Boom
Kuipers enz. Vooraan op de We
eene Stookloots, daar 't ligte hout
en aan de Schepen verbruikt wor
wordt geftookt, wanneer het zig g
lyker buigen en verwerken laat.

Ten einde van de Werf, ftaat
groot *Scheepsmagazyn*, tot berg
Scheepsbehoeften en gereedfchapp
uit zee aangebragt, en in 't eerf
Magazyn, niet bekwaamlyk, geber
nen worden. Het is, met de vlieri
vier verdiepingen hoog, en heeft e
bel dak. In den voorgevel, boven d
naar welke, men over eene fteen
toegang heeft, ftaan drie wapens d
den ter Admiraliteit, onder welker
dit gebouw geftigt is: en op de lyf
agtergevel, ftaat het wapen der A
teit, door twee Leeuwen befche
fteen uitgehouwen. De kelders
voornaamlyk, tot berging van yze
laft voor de Oorlogsfchepen. Op
verdieping, worden de kabels, bo

andere zwaare Scheepsbehoeften geborgd: op de derde, de ligter Scheepsnoodwendigheden. De tweede is in verscheiden' winkels onderscheiden, alwaar de bloks, het staande en loopende want, en veele andere behoeften, tot de uitrustinge der Schepen vereischt, gereed gemaakt worden. Tusschen 't dubbel dak, legt een groote Waterbak, waaruit het water, langs looden buizen, geleid wordt tot op de eerste verdieping, alwaar het, tot groot geryf der buuren hier omtrent, door zwaare kraanen, kan getapt worden. Ook zou men 'er zig, by ongeval van brand, van konnen bedienen, ten welken einde, dit Magazyn van drie brandspuiten voorzien is. Voor het zelve, is 's Lands *Geschutwerf*, die, doorgaands, met een groot getal van metaalen en yzeren stukken geschut belegd is. Ook staat hier, aan 't Y, eene zwaare *kraan*, om Kanon en andere zwaare lighaamen te lossen en te laaden, en om de Scheepsmasten uit- en in te zetten.

Admiraliteits Gebouwen.

Regt voor 't eerstgemelde Magazyn en de Timmerwerf, is het groote *Scheepsdok*, alwaar de volbouwde Oorlogschepen, gewoonlyk, onttakeld, worden opgelegd. Het is een ruim vierkant, rondsom met paalen bezet, op welken, op zekere afstanden, Wagthuisjes geplaatst zyn, waarin de Schepen, by dage en by nagt, door aangestelde wagten, bewaakt worden. Voorts, zyn 'er, in 't paalwerk, twee openingen, eene naar den kant van de Werf, en eene naar

ADMIRALITEITS GEBOUWEN.

buiten, door welken de Schepen,
het Dok, gebragt worden. By d
naar buiten, ſtaat een ſterk *Wagth*
met geſchut voorzien is. De Werf
kant van het Dok toe is, eigenlyk
bouwen van groote Schepen geſch
overige en kleinſte gedeelte der W
den kant van 't Y, dient tot het
van Sloepen, Booten en ander kle
tuig.

3.

ADMIRALITEITS-LYNBA

Beſchryving van de ADMIRALITEITS LYNBAAN.

De Stad, in 't jaar 1660, met d
raliteit, wegens 't opregte
nieuwe LYNBAAN, zynde overe
men (y), werdt dezelve, in 't zelf
gebouwd, aan 't einde van Ooſtenb
vens en beooſten de Lynbaan der O
ſche Maatſchappye. 't Gebouw is
vyftig voeten breed, en omtrent
honderd voeten lang, en pronkt, m
kruiswys geplaatſte ankers, het wap
Admiraliteit, onder een fraaije Feſ
den voorgevel, op wiens lyſt, een
met een zwaard en zeven pylen, het
der Vereenigde Nederlanden, gepla
De agtergevel is, met de byzonde
pens der Vereenigde Provincien, v
De buiten-muuren van 't gebouw z
drie voet dik: de binnen-muur, die

(y) Reſol. Vroedſch. L. B. 20. *Jan.* 1660. *f.*

bouw, in de lengte, in twee deelen ſcheidt, rust op open boogen. Aan de eene zyde, de groote Baan genaamd, worden de kabels geſlaagen; aan de andere, de kleine Baan geheeten, wordt het ligter touwwerk gemaakt. Ook is hier de plaats, daar de hennip gehekeld; de Stoof, daar het touwwerk lenig gemaakt; de Teerketel, daar het geteerd wordt, en al wat verder tot eene zwaare Touwſlaagery wordt vereiſcht. De zolders van 't gebouw dienen tot berging van hennip, toopaarden, ledige vaten enz. De wooning van den Onder-Opzigter over 't werkvolk is voor aan de ſtraat. Langs de zuidooſtzyde van 't gebouw, van buiten, legt gemeenlyk een goede voorraad van Scheepsankers. Gebouwen der Oostindische Compagnie.

XXVII.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

I.

Oostindisch-Huis.

Toen, reeds voor 't einde der zeſtiende eeuwe, de handel op Ooſtindie derwyze was toegenomen, dat men, hier ter Stede, eene Ooſtindiſche Maatſchappy hadt, die den naam droeg van *de oude Compagnie*, werdt, by de Vroedſchap, beſlooten, deeze Maatſchappy te geryven met een erf tot een Pakhuis op Raapenburg, niet verre van Aanleiding tot het ſtigten en vergrooten van het Oostindisch Huis.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

't Ryzenhoofd aan 't Y (z); welk
sedert, herbouwd, en nog in wezen
staat op den westerhoek van de Foe
heeft twee aanzienlyke gevels, en e
aan de westzyde, die eene groote
poort aan de straat heeft, boven
het gewoone merk der Maatschappy
uitgehouwen is. Met den aanwas de
indischen Speceryhandels, werdt, aan
eenigde Oostindische Maatschappye
in 't jaar 1602, opgeregt was, *Sta*
of *Geschuthuis*, staande ten einde
Hoogstraat, verhuurd, voor twee
guldens in 't jaar (*a*). En 't leedt
lyks twee jaaren, of men besloot, de
schappy te geryven met meerder plaa
trent het Boshuis; en Stads geschut
daar, voor een gedeelte, nog was
leggen, over te brengen naar de Voet
doele (*b*), die, sedert, gedeeltelyk
een Stads Wapenhuis verbouwd werd
't jaar 1608, werdt haar een erf op R
burg, tot eene Scheepstimmerwerf,
staan (*c*). 't Pakhuis in de Hoog
eerlang, te klein geworden zynde,
de Stad, met de Maatschappye, in
1658, overeen, om haar, nevens het
een ander te bouwen, welk zig, to
den ingang der Waalen Kerke, uitstr
(*d*), en waarvoor de Maatschappy,

(z) Resol. Vroedsch. *N.* 8. 8 *Nov.* 1599. *f.* 25
(a) Resol. Vroedsch. *N.* 9. 14 *April* 1603. *f.* 4
(b) Resol. Vroedsch. *N.* 10. 20 *April* 1605. *f.*
(c) Resol. Vroedsch. *N.* 10. 25 *Jan.* 1608. *f.* 16
(d) Resol. Vroedsch. *Lr.* A. 14 *Jan.* 1658. *f.* 27

vier en een half ten honderd van de koſten der timmeringe, in 't jaar, aan huur betaalen zou (e). Ten deezen tyde, betaalde de Maatſchappy, voor huur van 't oude Ooſtindiſch-Huis, in de Hoogſtraat, zeven duizend twee honderd guldens in 't jaar. De huur van 't nieuwe gebouw, naaſt den ingang der Waalen Kerke, die drie duizend negen honderd vyf en dertig guldens beliep, kwam hierby; zo dat de jaarlykſche huur, voortaan, elf duizend een honderd vyf en dertig guldens beloopen zou. Doch alzo, in 't jaar 1661, nog eenige verbeteringen aan 't Ooſtindiſch-Huis geſchied waren, werdt de huur van het zelve, op elf duizend vyf honderd guldens in 't jaar, bepaald (f). In 't begin des jaars 1720, beſloot de Vroedſchap dit zo dikwils vergroot gebouw aan de Maatſchappye te koop aan te bieden (g), en my is onderregt, dat zy 'er, wat laater, twee honderd vyf en zeventig duizend guldens voor betaald heeft, mids haar 't gebruik van Stads grooten Moddermolen, tot het diephouden van haar Dok, vergund werdt, zo dikwils, als zy 't noodig hebben mogt.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

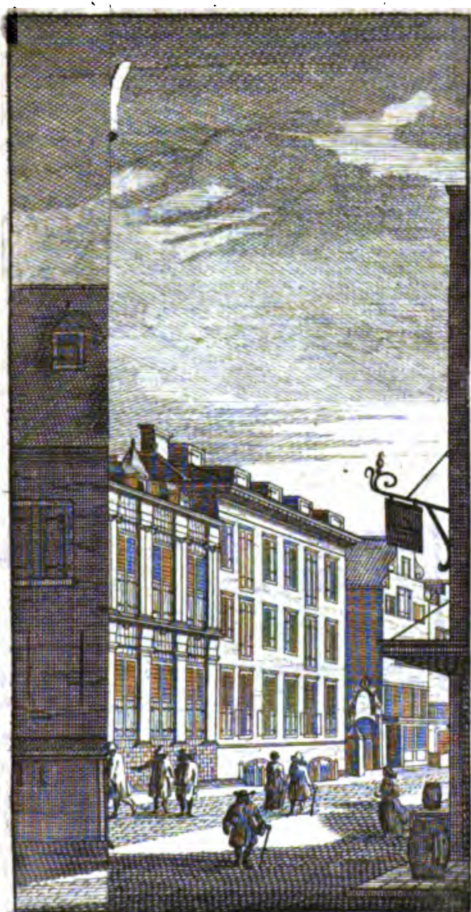
Het Oostindisch-Huis, waarvan wy ſpreeken, beſtaat dus, uit drie aan een gevoegde gebouwen. Het oudſte, tegenwoordig het *Oude Slagthuis* genaamd, ſtaat op den hoek van de Hoogſtraat, en ſtrekt zig langs den Kloveniers-burgwal of Ooſtindiſche

Beſchryving van het zelve.

(e) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 151.
(f) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 20 *verſo.*
(g) Reſol. Vroedſch. Litt. GG. 25 *Jan.* 1720. *f.* 8.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

ſche Kaai, uit tot aan 't Krankzinnig
Het heeft vyf ingangen, waarond
kleinen, op den Burgwal; en een in d
welke laatſte geopend wordt, wan
Speceryen of andere Indiſche Koopma
pen, die, op de ruime zolders van '
huis, bewaard worden, moeten wor
geleverd. Voorts, geſchieden, in '
huis, de aanbeſteedingen der leeven
len en andere waaren, die tot onc
van 't Scheepsvolk dienen, of naar
die verzonden worden. Ook worden
waaren, voor een groot gedeelte, in '
huis ontvangen, en uit het zelve g
in Ligters, dieze aan boord der O
ſche ſchepen voeren. Het tweede ge
welk het Ooſtindiſche Huis uitmaakt
beweſten het gemelde in de Hoogſtra
aan dit is, eindelyk, het derde en ni
gevoegd, welk zig nog meer weſt
tot aan den ingang der Waalen Kerke
Beide deeze gebouwen hebben een
meenen ingang in de Hoogſtraat,
eene ſierlyke hardſteenen Poort, n
welke, de deur naar 't Wagthuis is, w
zig de waakers onthouden, die 't Hui
buiten en van binnen, by nagt en by
bewaaken. Door de Poort, komt m
eene ruime vierkante Binnenplaats, d
Bootsvolk byeenkomt, om aangenom
gemonſterd te worden. Voorts, zyn
deeze Plaats, de op- en toegangen na
le de kamers en vertrekken van 't Hui
zeer veelen in getal en tot veelerlei b
der gebruik geſchikt zyn. In ſommig

daar de Bewindhebbers vergaderen, zyn eenige Chineesche en andere Schilderyen geplaatst. Een bovenvertrek van 't zuiderdeel des gebouws dient tot eene Wapenkamer, alwaar veelerlei geweer, welk in den oorlog te water en te lande te passe komt, wordt opgelegd. Ook is hier de groote Zaal, alwaar de openbaare veiling der Indische waaren geschiedt.

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

2.

Oostindisch Zeemagazyn en Scheepstimmerwerf.

De Scheepstimmerwerf op Raapenburg, die der Maatschappye, reeds in 't jaar 1608, was afgestaan, door den tyd te klein geworden zynde, vondt zy, na de vergrooting der Stad, omtrent den jaare 1660, geraaden, dezelve te verleggen op Oostenburg. Hier kogt zy eenige erven van de Stad, ter breedte van zes honderd zes en dertig, en ter diepte van ruim agt honderd voeten, voor eene somme van zeven duizend zes honderd en twintig guldens (h): welke erven, door twee wyde dwarsgraften, in drie Eilandjes, verdeeld werden. Op het eerste deezer Eilandjes; werdt een groot Zeemagazyn gestigt, ten einde der groote Oostenburger straat, welk het gantsche erf in de breedte beslaat. De twee an-

Beschryving van het Oostindisch Zeemagazyn en Timmerwerf.

(h) Groot-Memor. N. V. f. 56 verso.

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

andere Eilandjes werden aangeleg
Scheepstimmerwerven.

Het OOSTINDISCH ZEEMAGA
veeltyds het *Ooſtindiſch-Buitenhuis* gen
is vier verdiepingen hoog, zeventig
ten diep, en, ter wederzyde, van v
en van agteren, met vleugels uitgeb
Op den voorgevel, die, zo wel als de
gevel, in 't midden, Paveljoenswyze
ſteekt, ſtaat een fraai Koepeltoorent
hout met lood bekleed, en met twee
wyzers en een Slagklok voorzien. Voo
ſtaken 'er vier ſchoorſteenen ten dak
die weggenomen zyn, om dat zy 't
zyn, alwaar nu niet gevuurd wordt,
bezwaarden. Men komt in 't gebouw
eene brug, voor welke, ter regter
een *Corps de Guarde*, ten dienſte der
keren van 't Magazyn, en ter linker
een Comptoir voor eenige Bediende
plaatſt is. Men treedt, in 't Magazyn
eene aanzienlyke hardſteenen Poort v
Toskaanſche bouworde. Diergelyk
Poort is ook in den agtergevel van
bouw. In 't Portaal tuſſchen deeze
Poorten, is een vertrek voor den Con
en een ander voor den Poortier. In
ſte, leggen, doorgaands, eenige
ſtukjes geſchut. In 't andere, ſtaat eene
ſpuit. Ter wederzyde der Poorte va
agtergevel, zyn de ingangen naar de
huizen der eerſte verdiepinge. Men
hier een Spykerpakhuis, een Pakhuis
kabels en touwwerk en een Yzerpakhu
de regter zyde. En aan de linker

een ruim Slagthuis, daar 't hoornvee ten dienste der Oostindische Schepen, geslagt, afgehouwen en ingezouten wordt. Tegenwoordig, hangt men hier vyftig of zestig geslagte beesten te gelyk aan den haak. Op de tweede verdieping, zyn, langs den agtergevel, eene groote menigte en verscheidenheid van Scheepsnoodwendigheden geplaatst. Langs den voorgevel heeft men 't Porcelein-Magazyn, de Peper-zolder, en de zolder, daar de fyner Speceryen, in besloote kassen, bewaard, en ook verlezen worden. De Cauris wordt hier ook uitgezogt. De zolders der derde verdiepinge zyn ook van Specerykassen voorzien. Ook legt 'er Peper los en in baalen. Een gedeelte deezer verdiepinge wordt tot eene Loots voor de Huistimmerluiden gebruikt. De Kaneelzolder is op de vierde verdieping. Het uitschot der Speceryen wordt op de vliering gelegd, op welke, voorheen, de Zeilenmaakers werkplaats plagt te zyn. Doch deeze is, in 't jaar 1752, verplaatst in een gebouw, welk, in 't gemelde jaar, voor de brug, ter regterzyde, naar de agterstraat toe, gestigt werdt, en waaraan, volgens een opschrift in den voorgevel, *Nicolaas Willem Hartman*, op den twintigsten April 1752, den eersten steen gelegd heeft. Het gebouw is drie verdiepingen hoog, behalve de vliering. De benedenste wordt, door de bedienden van 't Slagthuis, gebruikt, om Vleesch en Spek te zouten en te bergen. Op de tweede worden de nieuwe Zeilen en 't Zeildoek bewaard, en somtyds ook natte

Gebouwen der Oostindische Compagnie.

zei-

GEBOUWEN *der* OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

zeilen gedroogd. De derde verdiep
de werkplaats der Zeilenmaakeren.
vliering, worden de oude zeilen en
linnengoed, tot scheepsgebruik, ge
Agter het gebouw, van welk wy spre
staat een ander, welk, reeds in 't jaar
gestigt is, en waaraan, volgens een op
in den voorgevel, op twee hardstee
Gerrit Hooft de Jonge, *Dirk Sautyn*,
çois de Witt en *Adriaan van Loon de J*
den agttienden April des gemelden jaars
eersten steen gelegd hebben. Het is
verdieping hooger dan het voorgemeld
gebouwd rondsom eene vierkante bi
plaats, die met Verwhout belegd is.
gebouw dient tot een pakhuis voor K
Tin, Drogeryen, Speauter, Katoene
rens, en veele andere waaren, die u
Indien worden aangebragt. Men ka
goederen hier, door middel van zes w
assen, te water, en van vier, te lande,
slaan en aflaaten. De Katoenen-Lywa
worden gelegd in het Pakhuis der Com
nie, op de Y-graft, nog de *oude H*
genaamd.

Uit het groot Oostindisch-Magazyn, w
wy, in de eerste plaats, beschreeven h
ben, komt men, over eene brug, op
tweede Eilandje, ter wederzyde met l
sen bezet, voor de Scheepstuigmaake
Blokenmaakers, Schuitenmaakers, voor w
ker Loots eene Werf legt: voorts, v
Roopaarden-, Spillen-, en Braadspitmaak
Beeldhouwers, en Riemmaakers. By
Loots deezer laatsten, staat het modél

het eerste Schip, welk op deeze werf gebouwd, en *Zuidpolsbroek* genaamd werdt. By den naam van 't schip, ziet men 't jaartal 1663. Van het tweede Eilandje, komt men, over eene brug, op het derde of de eigenlyke Scheepstimmerwerf. Deeze is, voor aan, ook, ter wederzyde, met lootsen bezet. Men ontmoet hier de groote Smedery, waar met agttien vuuren gesmeed wordt; twee ten dienste der Ankersmids. Agter dezelve, staat de Stoof, daar 't beschot tot scheepsgebruik lenig wordt gemaakt. Voorts heeft men hier eene Loots voor de houten Nagelmaakers, eene Spykerloots en eene Loots voor de Schipbeschieters. De Equipagemeester heeft hier by ook een Comptoir en Spreekvertrek. Het derde Eilandje is verre het grootste van de drie, en omtrent drie honderd en vyftig voeten lang. Voor het zelve is het Dok der Maatschappye, met paalwerk, in 't Y afgeperkt, alwaar de Oostindische Schepen, onttakeld, leggen. De Meester Timmerman heeft zyne wooning voor 't Magazyn, tusschen de groote en kleine Oostenburger straat.

Gebouwen *der* Oostindische Compagnie.

3.

Lynbaan *der* Oostindische Compagnie.

Beschryving van de Lynbaan *der* Oostindische Compagnie.

In 't begin des jaars 1660, droeg de Stad, aan de Oostindische Maatschappy, den grond op Oostenburg, beoosten de Agterstraat, het Magazyn en de Werf, op, tot eene

GEBOUWEN der OOSTINDISCHE COMPAGNIE.

eene LYNBAAN, en tot een Teer-Ma
het uiterfte einde van de Stads vefte
deezen kant, by het Bolwerk Zeebur
De Lynbaan, tot welke men ook v
Werf, over eene brug, toegang heeft
naaft die der Admiraliteit ten wefte
heeft juift dezelfde lengte; doch het ge
welk, voor aan de Ooftenburger graf
deele tot eene wooning voor den Equ
meefter, ten deele tot een Hennip- en T
pakhuis, is geftigt, is veel hooger, br
en aanzienlyker, en pronkt met eenen
jen voorgevel, in welks nette Fronte
het merk der Vereenigde Ooftindifche
pagnie, zynde de letters V. O. C. do
gevlogten, in fteen, uitgehouwen is.
agtergevel is, op gelyke wyze, verfier
Lynbaan zelf heeft haare groote Sto
Teerketel. Boven dezelve, is een zo
daar de hennip gehekeld wordt. Het
Magazyn ftaat een ftuk wegs van de
baan, rondsom in 't water. Het is een
kant gebouw van twee verdiepingen
met een dubbel dak voorzien. Beneden v
de Harpuis gemaakt, en de voorraad
Teer bewaard. Boven is eene Kuiper
Schipbefchieters winkel. Tegen ove
Magazyn, agter het Bolwerk Jaap-Ha
ftaat de Zaagmolen der Ooftindifche M
fchappye, alwaar het hout, welk zy
Scheepsgebruik noodig heeft, gez
wordt.

XXV

(i) Groot-Memor. N. V. f. 10 verfo.

XXVIII.

Westindisch-Huis *en* Pakhuis.

Beschryving van het Westindisch Huis en Pakhuis.

De Vaart naar Guinea en de Westindien, hier ter Stede, zo wel als die naar Oostindie, ook reeds voor 't einde der zestiende eeuwe, ondernomen zynde, vondt de Vroedschap, in 't jaar 1599, geraaden, aan zekere vereenigde Maatschappye, handelende op Guinea, een erf digt by 't Ryzenhoofd toe te staan (*k*). Dit erf lag ter plaatse, daar nu het nieuwe Werkhuis staat, en men timmerde 'er, eerlang, een Pakhuis. Doch na 't opregten der Westindische Maatschappye, in 't jaar 1621, verkreeg zy eene plaats tot het houden haarer Vergaderingen, op den Haarlemmerdyk, aan de Heeren-markt, in een gebouw, welk tot eene Vleeschhal en Wagthuis geschikt was (*l*). 't Veroveren van Brazil, in den jaare 1630, bragt zo veel toe tot den bloey der Maatschappye, dat zy, in 't jaar 1642, op den noordelyken hoek van Raapenburg, aan 't Y, nog een groot en sterk Pakhuis bouwde, tot berging der Westindische waaren. In 't jaar 1646, verzogt zy, dat de Stad een nieuw Huis voor haar bouwen wilde, op 't nieuwe Waals-Eiland. Doch dit verzoek werdt afgeslaagen (*m*). Men voorzag, naar 't schynt, het verval der Maatschappye, welker zaaken in Brazil, ten dee-

(*k*) Resol. Vroedsch. *N.* 8. 8 *Nov.* 1599. *f.* 284.
(*l*) Resol. Vroedsch. *N.* 13. 15 *May* 1623. *f.* 208 *verso*.
(*m*) Resol. Vroedsch. *N.* 19. 10 *Jan.* 1646. *f.* 72.

Westindisch Huis en Pakhuis.

deezen tyde, reeds geweldiglyk v
waren, en eerlang zo veel verder v
dat zy, in 't jaar 1654, gantsch Braz
om kwyt raakte. Zy was toen niet
om de huur van haar Huis op den H
merdyk op te brengen. 't Bleef d
ſtaan, en de Maatſchappy hieldt ha
gaderingen, in haar Pakhuis op Raap
't Weſtindiſch Huis op den Haarlem
werdt, in of kort na 't jaar 1657, v
tot eene Herberg (n), die, ſedert, h
we-zyds-Heeren-Logement genaamd
De Maatſchappy, buiten ſtaat om
ſchulden te voldoen, in 't jaar 167
heellyk vernietigd; doch te gelyk
nieuws, op eenen anderen voet, op
zynde, huurde de Voetboogsdoele,
Singel, tuſſchen den Heiligen Weg
Spuij, van de Stad, tot het houden
Vergaderingen, voor duizend guld
jaars (o). In, of omtrent het jaar 1654
de Stad de Pakhuizen der Maatſchap
die digt aan 't Ryzenhoofd ſtonden,
van haar gehuurd, tot een Werkhuis
de Bedelaars (p). En in 't jaar 1736,
dit Huis, tegen de gewezen Voetboog
le, ingeruild van de Weſtindiſche
ſchappye (q), die 't laatſtgemelde geb
nog tegenwoordig, bezit, en 'er haare
gaderingen blyft houden.

Het Westindisch Huis, of d

(n) Reſol. Vroedſch. *Lr.* A. 8 *Jan.* 1657. *f.* 180.
(o) Groot-Memor. N. VI. *f.* 160, 161.
(p) Reſol. Vroedſch. N. 21. 16 *Jan.* 1654. *f.* 14
(q) Reſol. Vroedſch. *Lr.* LL. 12 *Sept.* 1736. *f.* 8

ezen Voetboogsdoele is een oud gebouw, met verscheiden' groote vertrekken, tot gebruik der Bewindhebberen van de Westindische Maatschappye, en van derzelver bedienden geschikt. Ook houden de Directeuren der Societeit van Surinaame, die, in 't jaar 1682, opgeregt is, hier hunne Vergaderingen. Boven de hardsteenen Voorpoort van 't gebouw, die van de Dorische orde is, ziet met eene staalen Voetboog, Pylen en ander oud oorlogstuig, koninglyk, uitgehouwen. En boven eene andere deur, die, door eene soort van een portaal, ten toegang verstrekt naar eene binnenplaats, op welke verscheiden' vertrekken kunnen ingang hebben, is een S. Joris, den Draak doorsteekende, aartiglyk, uitgebeeld. Het Pakhuis der Maatschappye, op den hoek van Raapenburg of de Y-graft, tegen over de Kalkmarkt, is een groot gebouw, met drie gevels, welker middelste met een kap of frontespies gedekt is, in welke, het merk der *Geoctrojeerde Westindische Compagnie*, zynde de letters G. W. C., door elkanderen gevlogten, is uitgehouwen. De Commis der Equipage en de Schipper van de Jagten der Westindische Compagnie hebben hunne wooning in het onderste noordoostelyke gedeelte van 't gebouw. Het is, wyders, van zulke ruime zolders voorzien, dat 'er de waaren, die de Maatschappy uit de Westindien aanvoert, doorgaands, ligtelyk, konnen gebergd worden.

West-indisch Huis en Pakhuis.

BYLAAGEN Lr. A.

B Y L A A G

op het III. DEEL, I. BO

Lr. A.

Ordonnantie van Burgemeesteren v *dam voor* Willem Huysman, *Bew* *der Stede Zwaanen*, gedagtekend Augustus des jaars 1549.

Op huyden hebben myn Heeren d heer ende burgemeesteren der Aemstelredamme aengenoemen *Willem* omme te hebben die toezicht ende be van der Stede Zwaenen, te wetene, 't voerjaer toezicht hebben zal opte Zw broeijen willen, den zeluen ruychte omme bequamelicken nesten te maic jongens te fnuycken, splisvoeten ende n Item zal alle jaers, een maent voor ke den ambochsheere ende burgemeesteren ende den zeluen te kennen geuen hoe ge zwaenen in 't voerjaer gekipt ende a zyn, ende hoe veel zy der zeluer jong hen opgehaelt willen hebben tot kermis ende zoe veel hem dan gelast worde o len, die zal hy tot zynen coste zoecken len ende leueren in handen van de poer de reguliers poert, die de zelue meeste den ambochsheeren, burgemeesteren, trez ende anderen daer aff hem beueel gedaen den, hoer kermisswaenen te huys zullen b daer aff zy hebben zullen van 't stu stuuers van den trezoriers, daer voer d poortiers die voorsz. Zwaenen des win

ſlooten water is mede vueren ende onderhou- en zullen. Item zal die voorſz. *Willem Huys- ian*, alle jaers, als 't begint te vriezen, alle er Stede Zwaenen by malcanderen brengen mtrent de reguliers poert, omme daer by de oertiers gevuert te werden, voer al welcke yne moeyte ende bewareniſſe hy jaerlicx tot vedden hebben zal die ſomme van dertien ſcel- inghen ende vier penningen vlaems, verſchy- iende *aſſumptionis marie* (1), daer van teerſte aer wedde verſchynen zal *aſſumptionis marie*, anno XV.^c^ L. Actum den XVI^en^ Auguſti, an- no XLIX.

BYLAA-
GEN
L^r^. A.

(1) Dat is, den 15 Auguſtus.

BYLAAGEN
L^r. B.

L^r. B.

Copia *van der Sententie by de m Coninginne gegeuen tusschen die ende geerfde van der laistaigie ende den burgermren dezer Ste dere noepende 't vastmaicken van Lastaige*, op den vyftienden S des jaars 1545.

Alzo die gemeyne eygenaers ende ge der lastaige gelegen buyten de S stelredamme aen de ma^t. van der Conin hongrye etc. regente van Key. Ma^t. in ne erfnederlanden by diversche supplic den verzocht te willen ordonneeren e luyden consenteren de voorsz. plaetze Lastaige te besluyten, vestegen ende ve mit die voorsz. Stadt sustineerende d weezen zoude de gemeen oerboer ende der voorsz. Stadt ende oick verzeekerth alleenlyck van der Stadt, nemaer oick scepen ende goederen aldaer arreuerend wel in tyde van Oirloge als oick in t groote onwederen, tempeesten ende y daer doore die vreemde coopman te meer gen zoude werden de voorsz. Stede ende d de van holl^t. te hanteeren ende frequen ten dien fyne allegerende ende bybre diuersche redenen, feyten, ende middel senterende de voorsz. beuestinge zelue to luyder coste te doen doen in zulcker ma als 't haer ma^t. oft haeren Commissarys lieuen zoude te ordonneeren, mitz by di Amstelredam hemluyden laetende genyet de gebruycken van alzulcke incommen prouffyten als de voorsz. Stede doer de o ke van der voorsz. beuestinge vallen end

coemen zouden moegen, totter tyt toe dat zy ten vullen gerecompenseert zouden werden ende dat bouendien den burgermeesteren ende regenten der zeluer Stede verboeden zoude warden voorts te gaene met zekere reparatie by hemluyden begonst aen St. Anthonis poorte tot aen der stont dat op heurluyder voergaende verzoucke geordineert soude werden. Ende dat die voors. burgemrs ende Regenten de voors. supplicatien gezien hebbende by diversche redenen, feyten ende middelen by gescrifte ouergegeuen gesustineert hadden ter contrarien der voors supplianten verzouck ongefundeert zynde, ende dat 't zelfde der Stede noch oerboerlyck noch prouffytelick wezen zoude nemaer geheel hinderlyck der gemeene weluaert ende neeringe van de voors. Stede, Ende mittertyt causeeren de desolatie ende verderffenisse van der ouder Stede, verzouckende mitsdien, dat den voorn. Supplianten heurlieder verzouck ontseyt zoude werden, ende henlieden geconsenteert met heurl. begonste werck voert te moegen gaen;

Bylaagen L^r. B.

De voers. haer Mat. gezien hebbende de redenen by beyde partyen ten eynde als bouen overgegeuen, heeft alvoerens gecommitteert heer Lodewyck van Vlaenderen, heere van Praet, ridder van der oirdene, tweeste Camerlinck der Key. Mat. hooft van zynre fynancien ende demeynen, ende Stadthouder van den Landen van hollt. ende Utrecht, mitsgaders den heer van assendelft ende elcken van hen omme hen op alle des voors. is te informeeren ende bezondere off t'innemen ende vereenigen van der voors. lastage weezen zoude meer tot oirboir weluaeren ende prouffyt dan tot achterdeele schade ende Interest van der voors. Stede ende Inwoonders van diene, ende voorts daer op hoeren d'oorconden die beyde partyen zouden willen beleyden ende andere waert

BYLAAGEN L^r. B.

noot. Ende voirts viſitatie neemen e
mitter ooghe , ende te verſtaen hoe
voors: vereeninghe coſten ende wae
penñ. daer toe behoeufuende ten min
ue zoude moegen vinden , Ende op
Ma^t. beſcheyt ouerzeynden mit hoere
om voerts gedaen te zyne zoe men z
vinden behoerende. den welcken vol
voorsz. Cômyſen hebben ter plaitze
ende van als viſitatie genoemen par
hoirt ende hemluyden geinformeert o
denen ende feyten, by hemluyden aen
zyden voort geſtelt, Ende daer naer h
gebezungneerde mit hoerluyder aduyz
Ma^t. ouergezonden achtervolgende hoe
miſſie. Die Coninginne hebbende alle
gedaen viſiteeren ende daer aff rapport
by aduyſe ende deliberatie van den raide
haer wezende verclaert den voorñ. Sup
in heurluyder verzouck nyet gefundeert
Ende nyetmin begeerende te voirderen
meyne weluaert ende prouffyt van de
Stede ende van allen den Inwoenders v
ende te vermeerderen aldaer die neering
negociatie conſenteert den voorn. Bu
ende Regierders te moegen volmaick
muer ſtreckende van S^t. anthonis poorte
waerts tot verby den eerſten thoore d
ſtaende, zulcx als eerſt by heml. gead
is geweeſt Ende des nyettemin van ſ
aen mit alder diligentien poſtponerende
anderen wercken te doen maicken by
van zulcke Commyſen als haere Ma^t.
ter plaitze zeynden zal de ſchotdoeren die
ende behoufuende aan twee ſluyſen leg
binnen der zeluer Stede, deen aen de n
zyde by der haerlemſche poorte , ende
dere aen de oude zyde, zoe dat men
doere op een gemeene vloet tot alle g

't water van den tye daer doere in mach laten vloijen in de vier burchwallen der zeluer Stede, ende totte dien oock van ſtonden aen te maickene ende leggen twee nyeuwe ſpoyen ofte verlaeten d'een aen de Veemarckt opte nyeuwe zyde, ende d'andere tuſſchen S^te^. Marien convent ende die nyeuwe nonnen aldaer die wateren van d'oude zyde in een loopen, achteruolgende de preſentatie ende betooch daer aff den Commyſen gedaen van wegen den Regierders der voorsz. Stadt. om aldaer de vloyte te ſchutten ende by den ebbe 't water van den amſtel daer doer te laten zuiveren, zoe dat die Sceepen altyts aldaer zullen moegen vaeren alzoe wel in de nyeuwe zyde als in d'oude ende middelwart ten fyne dat de neeringe ouer alle de Stede haer beſtrecken mach. Ende bouendien hare Ma^t^. willende voorſien tot meerdere fortificatien der voors. Stede ordonneert den voorn. Burgemrs ende regierders de grafte van der Stede, ſtreckende van S. Anthonis poorte noortwaarts tot in de tye te doen wyden ende verbreeden drie roeden, ende dat die huyzen ende lynbaanen oft andere edifitien ſtaende opte Laſtage in aduenantie van dien affgetrocken ende achterwarts geſtelt zullen worden verbiedende voorts den geerfden van den voorn. laſtaige dezelue plaitze meer te verhoogen dan die tegenwoerdelycken is offte eenige andere huyzen oft edificien meer aldair te maickene off te doen maicken dan van houten wanden ende gedeckt met weecke daecken noch oick die naerder der Stede graften te ſtellen dan hier voertyts by die van der Stad geordonneert ofte gepermitteert is geweeſt. Al op te peyne van dat die zelue huyzen ofte edifitien van ſtonden aen offgebroicken ende gedemolieert zullen worden tot hoerluyder coſte Ende tot dien arbitraelycken gepunieert. Ende aengaende andere

Bylagen L^r^. B.

BYLAA-GEN L^r. B.

re breder ſterckten ofte fortificatien zu
van der voorsz. Stede hen reguleren n
by den voorn. heere van Praet Stadhouc
andere die daer toe geordineert zullen
geaduyſeert ende oorboorlyckte beuon
worden. Gedaen te Brueſſele den XV.
van ſeptembris anno XV^c vyff ende v
Ondergeteykent MARIE. Staet noch o
ſchr. ter Ordinancie van haere Ma^t. end
dergeteykent VEREYCKEN.

Geregiſtreerd in een ou
ter Theſaurie, geintit
op den omſlag, *Aenne*
van de Clariſſen. *Copi*
Rentebrieven enz. ſtae
de *kas* n°. XI. in 't
vak.

D

DERDE DEEL.

GEBOUWEN DER STAD AMSTERDAM.

TWEEDE BOEK.

KERKEN *en* KERKBESTIER *der* GEREFORMEERDEN.

Wy komen nu tot de *Geestelyke Gebouwen* der Stad, onder welken, de eerste plaats verdienen de *elf Nederduitsche*

Overgang tot de beschryving der *Geestelyke Gebouwen*, en eerst der *elf Nederduitsche* GEREFORMEERDE KERKEN.

GEREFORMEERDE KERKEN,

te weeten; de *Oude Kerk*, de *Nieuwe Kerk*, de *Nieuwe-zyds-Kapel*, de *Oude-zyds-Kapel*, de *Gasthuis-Kerk*, de *Zuider-Kerk*, de *Wester-Kerk*, de *Noorder-Kerk*, de *Ooster-Kerk*, de *Eilands-Kerk* en de *Amstel-Kerk*. Wy zullenze allen, in deeze orde, beschryven.

OUDE KERK.

I.

OUDE KERK.

Beſchryving der OUDE KERKE.

De OUDE KERK, een groo
zienlyk gebouw, ſtaat tu
Warmoesſtraat, die hier van ouds
ſtraat plagt te heeten, en den O

Naamsreden.

Voorburgwal. Zy wordt de *Oude*
naamd, om haar te onderſcheide
nieuwe, die, in 't begin der vyfti
we, geſtigt werdt. En men heeft
oude Keur zonder dagtekening;
naar alle waarſchynlykheid, voor
der vyftiende eeuwe, gemaakt is,
de burgers vermaand worden, als
klepte, op hunnen hoefſlag, te ve
't zy in de oude kercx toirn, of up
huus (*a*): waaruit men zien kan,
naam van *Oude Kerke* zy. In een
Keur van denzelfden tyd, draagt zy
van *groote Kerk*, wordende daarin
geene dooden te beluiden, *in den toir*
grotir Kerke, terwyl de Prieſter op

Zy was weleer

dikſtoel was (*b*). Voorts, was zy,
aan S. Nicolaas toegewyd (1), va

(*a*) Keurb. C. *f.* 1.
(*b*) Keurb. A. *f.* 18 *verſo*.

(1) NICOLAAS, Biſſchop van Myra
de vervolging ten tyde van Licinius ont
de, is onder Juliaan of Joviaan geſtor
verhaalt van hem, dat hy, een kind zy
hy overhadt aan de behoeftigen plagt t

ntsche oude zyde, het Kerspel deezer Ker-
e, den naam van *S. Nicolaas-Parochie* ge-
eegen heeft. Pontanus (*c*), en allen,
e hem gevolgd zyn, schryven, dat de Ou-
e Kerk ook aan Joannes den Dooper toe-
ewyd geweest is; doch ik heb hiervan, tot
og toe, in oude stukken, geen bewys ge-
onden. De ongenoemde beschryver van
msterdam, die, omtrent den jaare 1500,
ebloeid heeft, is de oudste, by wien ik dit
eeze (*d*).

Oude Kerk. aan S. Nicolaas toege-wyd.

Wy geeven, in de Beschryving der Ker-
ken, de eerste plaats aan de Oude Kerke,
niet alleen, om dat zy, volgens aller toe-
stemming, de oudste Parochie- of Kerspel-
Kerk der Stad is; maar ook, om dat zy, met re-
den, voor het oudste Kerkgebouw gehouwen
wordt, welk, hier, tegenwoordig, in wezen
is. Sommigen, 't is waar, hebben gemeend,
dat de S. Pieters Kapel, thans de groote
Vleeschhal in de Nes, de oudste Kerk der
Stad

Is het oudste Kerkgebouw der Stad.

(*c*) Amst. *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.
(*d*) *Ad Calcem* Pontani, *p.* 5.

in hooget' ouderdom, een' arm' man, te Patara in Lycie, kennende, die met drie huwbaare dogters belast was, welken, by gebrek van huwelyks goed, gevaar liepen van verleid te worden, van tyd tot tyd, heimelyk, zo veel gelds ten venster inwierp, als tot een uitzet voor deeze dogters vereischt werdt. Vide Matthæi *Fundat. & Fata Eccl.* p. 188. En uit deeze vertelling is de gewoonte ontstaan, die, van ouds, in Amsterdam en elders, heeft plaats gehad, dat men den kinderen, op S. Nicolaas dag, heimelyk, eenig geschenk toewerpt, of in hunne schoenen of muilen bergt, welk men hun diets maakt, van S. Nicolaas te komen.

OUDE KERK.

Stad zou geweest zyn (*e*); doch 't
vermoeden, dat men, in zulk een
en waterigen grond, als de Nes is
Kerk zou gestigt hebben; daar me
gen en vasten grond, waarop de C
staat, zo naby hadt: behalve, dat
eenen brief van den jaare 1419 te
bragt hebben, uit welken blykt, d
pelle in Gansoord, welke zy meene
Pieters Kapelle te zyn, eerst in het
jaar, ingewyd geworden is (*f*); w
jongkheid deezer Kapelle genoeg
beweezen worden. Wy konnen
ontveinzen, dat wy, onder de H
waaraan de Kapel in Gansoord,
1419, toegewyd werdt, den naam
Pieter niet gevonden hebben; doch
van *S. Margareet*; weshalve wy vee
moeden zouden, dat hier op de *S.*
reeten-Kapel, nu de kleine Vleeschh
op de *S. Pieters-Kapel*, gezien wor
zullen wy, beneden, in de Beschry
't Gasthuis, doen zien, dat de S. Pie
pel, in 't jaar 1385, reeds in wez
Anderen zyn van gedagten, dat de
of Oude-zyds-Kapel de oudste Kerk
sterdam, en voor de Oude Kerk, ge
weest is (*g*). Doch hiervan vindt m
gens eenig bewys, en, indien 't z
zou men bezwaarlyk eenige goed
geeven konnen, waarom niet de S

(*e*) *Apud* PONTANUM *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14
(*f*) H. VAN RYN *op de* Kerk. Oudh. IV. *Deel*
(*g*) LE LONG Reform. van Amst. *bl.* 92.

.apel, maar de Oude Kerk, tot eene Ker- Oude Kerk.
)elkerk, verheeven geworden is. Behalve at de S. Olofs Kapel, eerst in 't begin der estiende eeuwe, verlof gekreegen heeft, m, op zekere byzondere feesten, Mis te aten zingen en Sermoenen te laaten doen; elyk wy, in de Beschryving dier Kapelle, reeder toonen zullen; 't welk, vermoede- k, niet zo laat zou geschied zyn, zo dee- e Kapel ouder was geweest dan de Oude Kerke.

De juiste tyd van de stigting der Oude Kerke is egter niet geheel zeker. Pontanus stelt dien te laat, schryvende (*b*), in 't begin der zeventiende eeuwe, dat de Oude Kerk, *voor omtrent twee honderd jaaren*, dat is, omtrent den jaare 1400, *begonnen is gebouwd te worden.* Men heeft nog twee brieven van den jaare 1334, waar in van de *Kerspelkerk van Aemstelredamme*, als reeds gescheiden van de Kerken van Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel, gesproken wordt. Gevolgelyk, moet de Kerk toen reeds eenige jaaren oud geweest zyn. En 't kan niet wezen, dat menze, omtrent den jaare 1400, eerst zou hebben begonnen te bouwen. Wy zullen deeze Brieven den Leezer, terstond, mededeelen. Doch eerst nog eenige andere aanmerkingen vooraf laaten gaan. Sommigen stellen den tyd haarer Stigtinge te laat.

Anderen, die den tyd der stigtinge deezer Kerke tot de dertiende eeuwe brengen (*i*), schynen my dien wederom te vroeg te stel- Anderen te vroeg.

(*b*) *Loco citato.*
(*i*) Le Long *bl*, 164.

um idoneum, dum tamen aliud canonicum in- Oude
edimentum non obsistat; licité possint celebra- Kerk.
e seu facere celebrare, vobis & eidem Presby-
ero, infra hunc & diem natalem Beati Jo-
annis Baptistæ proximo affuturum inclusivé,
enore præsentium concedimus facultatem, ha-
um nostrarum testimonio Litterarum. Datum
Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo
nono, mensis Decembris die secunda.

dat is:

„ Johannes, door Gods genade, Bis-
„ schop van Utrecht, aan onze welbemin-
„ den in Christus, Heere Jan van Deventer,
„ Pastoor der Kerspelkerke in Amsterdam,
„ onder ons Bisdom, en den Opzienderen
„ over 't gebouw der zelfde Kerke, altoos-
„ duurend heil in den Heere! By den in-
„ houd deezes, en in oirkonde van deezen
„ onzen brief, verleenen wy de magt, om het
„ hoog-altaar in 't Choor der bovengemel-
„ de Kerke, na dat gy, Heer Jan voornoemd,
„ vooraf uwe handen daarop gelegd zult
„ hebben, vryelyk te mogen afbreeken, of
„ te doen afbreeken; en, in een beter her-
„ vormd zynde, over het zelve, na dat het,
„ van een draagaltaar (2), zal ingewyd zyn,
„ door allerlei bekwaame Priesters, mids
„ hun

(2) *Lapis portatilis* betekende, in 't Latyn der middeleeuwe, eigenlyk, een *Draagaltaar*. *Vide* Du Cange *Glossarium* in h. v. Van het misbruik, welk, in sommige gelegenheden, van deeze Draagaltaaren gemaakt werdt, kan men van Ryn op de *Kerk. Oudh.* I. Deel, bl. 91. en V. Deel, bl. 419. naleezen.

Oude Kerk.

„ hun geen ander wettelyk beletsel in den „ weg sta, vryelyk, de Mis te bedienen, „ of te doen bedienen; 't welk Ulieden, en „ den zelfden Priesteren, van deezen dag af, „ tot op den naastkomenden Geboortedag „ van Johannes den Dooper ingeslooten, „ geoorlofd zyn zal. Gegeven in 't jaar des „ Heeren een duizend drie honderd negen „ en zestig, den tweeden December."

Immers, zegt deeze brief nergens, dat het hoog altaar, *door ouderdom*, vervallen was. Veeleer, zou men 'er uit afleiden, dat het zelve, naar het toeneemend aanzien der Stad, *te gering* bevonden werdt, en daarom *in een beter* veranderd moest worden.

Twee brieven, waaruit blykt, dat de Kerk, voor 't jaar 1334, gestigt geweest is.

De bygebragte brief levert dus geen bewys uit voor de hooge oudheid der Kerke. Doch de twee andere brieven van den jaare 1334 konnen ons, agt ik, derzelver waare oudheid, op betere gronden, leeren. Zy zyn den Heere Pieter Vlaming, voorheen, medegedeeld, door den Heere Dionisius Andreas Roëll, Burgemeester van Deventer. Ook is de eerste derzelven, onlangs, door den Heere Frans van Mieris, uit het *Pergament-Register der Charterkamer van Holland*, in 't licht gegeven (*l*). Dus luidenze beide:

Guillelmus *Hannonie*, *Hollandie Comes*, *ac Dominus Frisie*, *universis presentia visuris notum facimus*, *quod nos Ecclesiam Parochialem de* Aemstelredamme, *per se divisam & separatam ab Ecclesiis de* Oude Aemstelle & Nieuwe Aemstelle, *vacan-*

tem

(*l*) Charterb. II. *Deel*, *bl.* 562.

tem ad presens per mortem vel liberam resignationem Magistri Johannis de Ratingen, ultimi Rectoris ejusdem, Walthero de Drongbele, filio quondam Domini Johannis de Drongbele, propter Deum pure & in Elemosynam contulimus & conferimus per presentes, supplicantes vobis Venerabili viro, Dno Archidiacono loci ejusdem, quatinus ipsum ad dictam Ecclesiam admittatis & Rectorem instituatis in eadem, solempnitatibus adhibitis in talibus fieri consuetis. In cujus rei Testimonium sigillum nostrum presentibus literis duximus apponendum. Datum in Querceto, feria quinta post festum beatorum Philippi et Jacobi, Apostolorum. Anno Domini 1334.

OUDE KERK.

dat is:

„ WY WILLEM, Graaf van Henegouwen en Holland, en Heer van Friesland, „ doen allen, die deezen zien zullen, te „ weeten, dat wy de *Kerspelkerk van Aemstelredamme*, in zig zelve gescheiden en „ afgezonderd van de Kerken van *Oude* „ *Aemstelle* en *Nieuwe Aemstelle*, tegenwoordig opengevallen, door de dood of vrywilligen afstand van Meester Jan van Ratingen, den laatsten Pastoor dier Kerke, „ aan Wouter van Drongelen, Zoon van „ wylen Heere Jan van Drongelen, zuiverlyk om Gods wille en tot een aalmoes „ gegeven hebben, en by deezen geeven; „ U, den eerwaardigen Aartsdiaken der zelfde Plaatse, verzoekende, dat gy hem in „ de gemelde Kerke ontvangt, en tot Pas-

OUDE KERK.

„ toor aanstelt, met de plegtigheden, die in „ diergelyke gevallen gebruikelyk zyn. Ten „ oirkonde hier van, hebben wy ons zegel „ hier onder doen hangen. Gegeven te „ Quesnoy, 's Donderdags na den Feestdag „ der H. Apostelen Philippus en Jacobus, „ [dat is, den vyfden May], in 't jaar des „ Heeren 1334.

GUILLELMUS *Hannonie, Hollandie, Zelandie Comes ac Dominus Frisie notum facimus universis, quod nos Ecclesiam Parochialem de* Out-Aemstel, *Trajectensis Dioecesis, divisam, & separatam ab Ecclesiis de* Aemstelredamme, *& de* Nova Aemstel, *ejusdem Dioecesis, vacantem ad presens, per mortem seu liberam resignationem Magistri Johannis de Ratinge, ultimi Rectoris ejusdem, cum fructibus, redditibus, & obventionibus suis universis, ad ipsam ecclesiam de* Oud Aemstel *pertinentibus, & pervenientibus, discreto viro Johanni, filio Giselberti, dicti Jacobs sonc, Clerico, pure & simpliciter propter Deum & in puram elemosinam contulimus & conferimus per presentes. In cujus rei Testimonium literis presentibus sigillum nostrum duximus apponendum. Datum Ambianis, feria quarta post festum assumtionis beate Marie Virginis. Anno Domini* 1334.

dat is:

„ WY WILLEM, Graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, en Heer van Friesland, doen allen en een iegelyken te weeten, dat wy de *Kerspelkerk van Out Aemstel*, in 't Bisdom van Utrecht, gescheiden

„ en afgezonderd van de *Kerken van Aem-* Oude Kerk.
„ *ftelredamme* en *Nieuwer Aemftel* in 't zelfde
„ Bisdom, tegenwoordig opengevallen, door
„ de dood of vrywilligen afftand van Mees-
„ ter Jan van Ratinge, laatften Paftoor der
„ zelfder Kerke, met alle derzelver vrugten,
„ in en opkomften, die tot de gemelde
„ Kerke van Oud-Aemftel behooren, aan
„ den eerzaamen Jan Gyzelbertszoon, ge-
„ zeid Jakobszoon, Kerkelyken, zuiverlyk
„ en eenvoudiglyk om Gods wille, en tot
„ een louteren aalmoes opgedraagen heb-
„ ben, en opdraagen by deezen. In oir-
„ konde waarvan, wy ons zegel aan den
„ tegenwoordigen Brief hebben doen han-
„ gen. Gegeven te Amiens, 's Woensdags
„ na den Feeftdag der Hemelvaart van de H.
„ Maagd Maria, [dat is, den zeventienden
„ Auguftus,] in 't jaar des Heeren 1334.

Eenige weinige aanmerkingen over dee- Aanmerkingen over deeze twee Brieven.
ze twee brieven zullen ons, vertrouw ik, aanleiding geeven, om den tyd der ftigtinge van de Oude Kerke, op waarfchynlyke gronden, na genoeg, uit te vinden.

1. De twee brieven, met elkanderen vergeleeken, doen ons zien, dat de Kerken van *Ouder-Amftel* of Ouderkerk en *Amfterdam*, tot in 't jaar 1334 toe, door een en den zelfden Priefter, bediend geweeft zyn. Hieruit volgt klaarlyk, dat de Kerk van Amfterdam nog niet zeer aanzienlyk, en derhalve nog niet zeer oud geweeft kan zyn. Wanneer Jan van Ratingen de Kerk te Amfterdam heeft begonnen te bedienen, blykt, myns weetens, nergens. Doch in 't jaar 1323,

OUDE KERK. is hy Priester in Ouder-Amstel of Ouderkerk geworden, na dat Jakob van Benthem vrywilligen afstand van 't Priesterschap dier Kerke gedaan hadt (*m*). De naam van Ouder-Amstel geeft genoeg te kennen, dat de Kerk te Ouderkerk de oudste Kerspel-Kerk van Amstelland geweest is, alwaar de opgezetenen der Landstreeke, eer nog de Kerk ter Nieuwer-Amstel of Amsterveen gestigt ware, ter misse gingen; en gevolgelyk ook, in de dertiende eeuwe of eerder, de opgezetenen van Amsterdam, of van de Plaats, die, in laater tyd, Amsterdam geworden is.

2. Doch deeze zelfde brieven leeren ons ook, dat de Kerk te Amsterdam, in 't jaar 1334, reeds in zo verre toegenomen was in aanzien, dat zy gescheiden werdt, of aangemerkt, als *uit zig zelve* [per se] gescheiden van de Kerke van Ouder-Amstel, en dat de bediening van ieder deezer Kerken aan eenen byzonderen Priester werdt opgedraagen. In de Kerk van Amsterdam, werdt Wouter van Drongelen Priester, en in die van Ouder-Amstel, Jan Gyzelbertszoon. Amsterdam was ook, ten deezen tyde, zo zeer aangewassen in getal van inwooneren, dat haare vryheid, in 't jaar 1342, merkelyk werdt uitgebreid (*n*).

3. Eindelyk, leert ons de eerste deezer brieven, dat de Kerk van Amsterdam, schoon zy, ten tyde van het verleenen derzelven, nog geenen hoogen ouderdom bereikt hadt, even-

(*m*) *Zie* MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 304.
(*n*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 31.

evenwel, in 't jaar 1334, reeds eenige jaaren oud geweeſt moet zyn. Jan van Ratingen wordt *de laatſte Paſtoor* [ultimus Rector] der Kerke van Amſterdam genoemd. Gevolgelyk, moeten hem meer dan een, en veelligt wel drie of vier Paſtoors zyn voorgegaan: 't welk onderſtelt, dat de Kerk, in 't jaar 1334, al eenige jaaren geſtigt geweeſt moet zyn. 't Blykt nogtans, dat de Paſtoors hier ter Stede, in 't eerſt, niet veele jaaren agtereen, in dienſt bleeven, en, zo 't ſchynt, al ſpoedig naar aanzienlyker Kerken verplaatſt werden. Toen *Jan van Alten*, in 't jaar 1359, door Hertoge Albrecht, tot Pastoor werdt aangeſteld, waren 'er, na Wouter van Drongelen, reeds twee anderen voorgegaan, te weeten, *Jan Bloote* en *Gerard Hert* (*o*). In 't jaar 1369, was *Jan van Deventer* Prieſter (*p*). En kort hierna, *Filips van Leiden* (*q*). Men kan dan de woorden *laatſte Paſtoor* [ultimus Rector], die, in 't jaar 1334, van Jan van Ratingen gebruikt worden, in hunne volle kragt laaten, zonder dat men behoeft te onderſtellen, dat de Amſterdamſche Kerk toen meer dan vyf en twintig of dertig jaaren oud geweeſt is.

OUDE KERK.

Op de gelegde gronden nu, vermoed ik, dat men den tyd van de ſtigting der Oude Kerke behoort te brengen tot het begin der veertiende eeuwe. Voor dien tyd, waren de

De Kerk is, waarſchynlyk, geſtigt, in 't begin der

(*o*) MIERIS Charterb. III. *Deel*, *bl.* 99. Schepenen-brief *van* 1360, *by* COMMELIN, *bl.* 429.
(*p*) *Zie* hier voor, *bl.* 302.
(*q*) *Vid.* PHIL. A LEYDIS de Cura Reipubl. & ſorte Princip. *Caſ.* LX. *p.* 307. *Caſ.* LXIV. *p.* 224.

OUDE KERK. veertiende eeuwe.

de Heeren van Amstel Heeren der Stad; die, naar alle waarschynlykheid, toen reeds twee Kerspelkerken in hunne Heerlykheid gestigt hadden, te Ouderkerk en te Amsterveen; en die 't opkomend Amsterdam nog van te weinig aanziens zullen gerekend hebben, om 'er eene Kerk te bouwen. Zy hadden 'er hun Slot; en, in of aan 't zelve, vermoedelyk, eene Kapel, die, zo 't schynt, aan de Lieve Vrouwe toegewyd was, en zelfs na 't verdelgen van 't Slot, in wezen gebleeven, of herbouwd is. Doch de oudste opgezetenen der Plaatse gingen, of over den Dam, of over de oude brugge, langs de westzyde des Amstels, naar Ouderkerk ter misse; en kwamen aldaar in de Kerke, langs eene brug, die daar, al van ouds, over den stroom gelegen heeft. Maar toen Guy van Henegouwen, in 't jaar 1300, Heer van Amsterdam geworden, en vooral, na dat hem, in 't volgende jaar, de Bisschoppelyke waardigheid van Utrecht opgedraagen was (r), schynt deeze Kerkelyke Heer zyne opkomende Stad ook van eene Kerk te hebben willen voorzien. Of, veelligt, is 'er, eerst, omtrent de plaats der Oude Kerke, eene Kapel gestigt, die, kort hierna, toen nu de Plaats Stads regt verkreegen hadt, tot eene Kerspelkerk verheeven werdt; gelyk men weet, dat, omtrent deezen tyd, meermaalen geschied is (s). De Kerk werdt egter eerst bediend door den Priester van Ouder-

(r) *Zie* II. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 49, 77.

(s) *Zie* VAN SANTEN *Privileg. van Kennemerl. bl.* 177, 178. LAMS *Handv. van Kennemerl. bl.* 771.

der-Amstel; doch, na weinige jaaren verloops, op zig zelve; en in 't jaar 1342, verwierf de Stad het regt, om het Kosterschap deezer Kerke te begeeven, als eene byzondere gunst van den Graave (*t*). Ten deezen tyde, immers in 't jaar 1333, hadt de Kerk reeds vier Kerkmeesters, *Heyn Nutaerts soen*, *Tideman die Zael*, *Claes Duvelant* en *Claes van den Damme*, die, in eenen Schepenenbrief van 't gemelde jaar, welke in 't Weeshuis plagt bewaard te worden, of nog bewaard wordt, den naam van *Goedshuys beraders* draagen. Oude Kerk.

Ligtelyk bezeft men, ondertusschen, dat de Kerk, in haaren eersten aanleg, op verre na, het aanzien en de grootte niet heeft gehad, die zy, sedert, verkreegen heeft. De ongenoemde Beschryver van Amsterdam, die omtrent den jaare 1500 bloeide, zegt, dat zy, zelfs in zynen tyd, *door aangevoegde Kapellen, nog dagelyks, vergroot en versierd werdt* (*u*). En twee honderd jaaren vroeger, zal de buik der Kerke zelve zeer veel kleiner geweest zyn, dan zy toen was. Volgens eene overlevering, die, door Izaak Commelyn (*v*), bewaard is, zou het hooge Choor, en dat der Lieve Vrouwe, benevens den ingang ten noorden, gestigt zyn op eenen hoek van 't Muiderzand, welk hier eindigen, en zo hoog leggen zou, dat men, gelyk 'er anderen (*w*) byvoegen, dit gedeel- Naarspooring der overleveringen, omtrent den grond, waarop de Kerk gestigt is.

te

(*t*) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 106, 123.
(*u*) *Ad* Calcem Pontani, *p.* 4.
(*v*) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 47.
(*w*) Dapper *bl.* 379.

OUDE KERK. te der Kerke niet zou hebben behoeven te heijen. Dezelfde COMMELYN verhaalt, dat, op den zuidhoek der Engekerksfteege in de Warmoesftraat, eene oude gemetfelde put gevonden wordt, die, vooral by droogge zomers, zulk helder en zoet water opgeeft, als nergens in Amfterdam gevonden wordt, ten blyke, dat het gemelde zandzig tot daartoe heeft uitgeftrekt. Ik heb zelf, op den eerften October des jaars 1762, het water uit deeze put geproefd, en het tamelyk goed van fmaak; doch een weinig geelagtig van verwe bevonden. Men zeide my, dat het, by hoog water, blanker en zuiverer was. Voorts, ben ik onderregt, dat 'er, zo wel ooft- als zuidwaards van de Kerke, meer putten zyn, die zeer goed water inhebben, en, naar alle waarfchynlykheid, op het zelfde zand gemetfeld zyn. Doch het overig gedeelte der Kerke, en de tooren inzonderheid ruft op ingeheide elzen paalen. En wil men, dat de buuren van Outewaal de grondflagen van den Tooren; 't zy van den oudften van welken men gemeld vindt, die omtrent den jaare 1500 *eene tamelyke grootte hadt, naar de gelegenheid der Plaatfe* (x); 't zy van eenen volgenden, die, in 't jaar 1566, volbouwd werdt (y), gegraaven en geheid, en daar voor het regt bekomen hebben, om hunne dooden, die in de Oude Kerke begraaven werden, een uur lang, te mogen beluiden, zonder iet voor 't regt der Ker-

(x) Anonym. *ad* Calc. PONTANI. *p.* 4.
(y) PONTAN. *Libr.* I. *Cap.* VI. *p.* 14.

Kerke te betaalen. Izaak Commelyn schryft, dat dit voorregt, by zynen tyd, nog plaats hadt (z). Zyne Beschryving der Oude Kerke is, wel eerst in 't jaar 1665, uitgekomen; doch, waarschynlyk, vroeger opgesteld. Maar Dapper, wiens Beschryving, reeds in 't jaar 1663, het licht zag, meldt (a), dat het voorregt, waarvan wy spreeken, *weinige jaaren* te vooren, *met den laatsten Outewaalder, zou uitgestorven zyn.* Ondertusschen, is my zelven eene overlevering voorgekomen, die, in een oud burgerlyk huis, in deeze Stad, bewaard wordt, en volgens welke, de nakomelingen uit dit huis het regt hebben zouden, om zig in een graf in de Oude Kerke te laaten begraaven, en de klok over 't lyk te laaten luiden, om dat derzelver voorouders, in overoude tyden, onder zulk een beding, een stuk Warmoesland aan de Kerke geschonken hadden, waarop een gedeelte van 't gebouw gestigt werdt. Men heeft my, wyders, onderregt, dat *Quiryn* of *Kryn Steen*, een Koorenmolenaar, en *Cornelis Blom*, een Pakker, de laatsten uit deezen huize geweest zyn, die, ingevolge van het gemelde voorregt, in de Oude Kerke, begraaven zyn geworden; Steen, op den zestienden July des jaars 1726, en Blom, op den vier en twintigsten February des jaars 1739, in een graf digt by 't Orgel, en K A I. gemerkt. Doch wat moeite ik ook hebbe aangewend; ik heb, noch by de overgebleevenen

Oude Kerk.

(z) *By* DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 48.
(a) *Bladz.* 378.

Oude Kerk. nen uit deezen huize, noch in de Papieren der Oude Kerke, geen eigenlyk bewys voor den grondslag der overleveringe konnen ontdekken. Ik heb wel gevonden, dat de twee genoemde Persoonen, *Steen* en *Blom*, in een en het zelfde graf in de Middel-Kerke, getekend num. 43., begraaven zyn; doch te gelyk, dat, in 't jaar 1638, agttien guldens voor 't verhoogen van dit Graf en voor eene nieuwe zerk, aan Kerkmeesteren zyn betaald; waaruit zou schynen te volgen, dat het, toen ten minste, geen vry graf geweest is. De overlevering, van welke wy spreeken, strekt, midlerwyl, meer of min, tot bevestiging van 't gevoelen, dat, omtrent de Oude Kerke, van ouds, Warmoesland geweest is, waarnaar de *Warmoesstraat* den naam gekreegen heeft. Ook heeft, in de Oude Kerke, berust een Testament van *Jakob Gerritszoon* en *Haze Fekerdei*, Egtelieden, den veertienden December des jaars 1473, gemaakt, waarby de eerste aan de laatste bespreekt eene eeuwige rente op een Lynbaan op den Zeedyk, met *een Koolhof* daarby; ten blyke, dat het Warmoeslandzig, van ouds, tot heel aan den Zeedyk, heeft uitgestrekt.

Vergrooting van de Kerk en van den Tooren. Doch wy hebben ons reeds lang genoeg by den grond der Kerke opgehouden. 't Gebouw zelf is allengskens vergroot, en, byzonderlyk in de vyftiende en in 't begin der zestiende eeuwe, met eenige aangevoegde Kapellen, vermeerderd geworden. In 't jaar 1563, besloot men het steenwerk van den tooren te verhoogen tot zes en dertig voeten

en, en 'er eenen nieuwen kap op te ftellen (*b*): die, drie jaaren daarna, voltrokken werdt. Tot in de voorgaande eeuwe, was de Oude Kerk omringd van een Kerkhof, welk, met een' muur, van de gemeene ftraat afgefloten, en in de veertiende eeuwe, of laater, zo digt met gras begroeid was, dat 'er de ingezetenen hun Vee, Verkens, Schaapen en Paarden, op lieten weiden: 't welk men vindt, by eene onzer oudfte Keuren, verbooden te zyn. In dezelfde Keure, wordt ook verbooden, eenigerhande *mairferye* [kraamery], *driakel*, *rollen*, *gefchreuen werke*, *ghemaelde werke* [prenten], *noch gheenrehande guede*, in de Kerk, in den Tooren, noch op 't Kerkhof, te *toghen* [uit te ftallen], *noch* te *vercopen* (*c*): waaruit af te neemen is, dat de Kerk, zo wel als 't Kerkhof, van ouds, hier, tot eene foort van markt gebruikt werdt.

Oude Kerk.

Toeftand van 't oude Kerkhof om dezelve.

Toen de Kerk, voor de verandering in 't jaar 1578, reeds omtrent dezelfde gedaante hadt als tegenwoordig, was zy voorzien van twaalf Chooren of Kapellen, behalven het groote of hooge Choor, in 't ooften der Kerke, welk nog dien naam draagt.

Chooren of Kapellen in de Kerke.

Het eerfte Choor, welk men, de groote of wefterdeur der Kerke ingetreden zynde, terftond, ter linkerzyde, of noordwaards, ontmoet, was het *Hamburger Choor*, ook de *Hamburger-Kapel* genaamd, welk, in 't begin der vyftiende eeuwe, geftigt of gekogt was,

1. Hamburger Choor of Kapel.

(*b*) Refol. Vroedfch. *N.* 1. 13 *Aug.* 1563.
(*c*) Keurb. A. *f.* 19.

Oude Kerk. was, door eene Broederſchap van Hamburgers, die hier ter Stede woonden, en ſterken handel dreeven in Hamburger bier. Zy hadden een altaar opgeregt in dit Choor, welk aan de Apoſtelen Petrus en Paulus toewyd was, van waar de Overluiden der Broederſchap, in eenen Schepenen-brief van den vier en twintigſten September des jaars 1421, den naam draagen van *Overmans van Sunte Pouwels Altaar*. De Broederſchap, nog voor 't einde der vyftiende eeuwe, in merkelyk verval geraakt zynde, werdt, in 't jaar 1494, met goedvinden van de Wethouderſchap der Stad Hamburg, van nieuws, wederom opgeregt, en verkreeg, tot haare onderſteuning, een inkomen van eene ledige ton, of *drie Caroli ſtuivers* van ieder ton Hamburger bier, die, hier ter Stede, verkogt werdt. Zy ſtelde zig toen wederom in 't bezit van haare Kapel, en van agt graven in dezelve, die haar, voorheen, nevens de Kapel, door de Overluiden der S. Nicolaas-Kerke, waren afgeſtaan. De Overluiden der Kapelle maakten, in 't jaar 1509, een Reglement op het onderhoud van de Kapelle, en van de gantſche Broederſchap. Volgens dit Reglement, werdt, aan alle Leden der Broederſchap, Koopluiden, Schippers, Stuurluiden of Bootsluiden, die te Amſterdam aflyvig werden, eene begraafplaats in de gemelde agt graven toegeſtaan. Weinige jaaren laater, begon zig de Leer van Luther te verſpreiden onder deeze Broederſchap. De meeſte Leden derzelve verlieten de Stad, ten tyde des Her-

Hertogs van Alva. 't Liep aan tot in 't jaar 1594, eer de Broederſchap eenigszins herſteld; en tot in 't jaar 1621, eer den Overluiden, door Burgemeeſteren, het regt verleend werdt, om de Hamburger-Kapel en derzelver graven te gebruiken. De Broederſchap in laater tyd genoegzaam zynde uitgeſtorven; is de Kapel, door de laatſtovergebleeven Leden, afgeſtaan aan de Lutherſche Gemeente alhier, welker Ouderlingen, nog tegenwoordig, twee Commiſſariſſen over 't Hamburger Choor benoemen, die, vervolgens, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld (d); voor hun leeven dienen, en thans alleen 't bewind over de agt graven in dit Choor hebben. In 't verkiezen deezer Commiſſariſſen, wordt nog de voorrang gegeven aan zulken, die van Hamburg herkomſtig zyn. In de beeldſtorming des jaars 1566, hadt de Hamburger-Kapel zo veel geleeden, dat men, naderhand, voor dezelve, onder anderen, nieuwe deuren moeſt laaten maaken, die met de geſchiedenis van 's Heilands opſtandinge beſchilderd werden; doch, reeds voor lang, wederom weggenomen zyn. In de glasraamen der Kapelle, was Paulus bekeering geſchilderd. Doch zy werden, verouderd zynde, in 't jaar 1621, weggenomen, en raamen in de plaats geſteld, waarop, in 't midden, ter grootte van agt ruiten, alleenlyk twee wapens van Hamburg verbeeld werden. De beroemde *Adolf Viſſcher*, een der oudſte Lutherſche Predikanten hier ter

Oude Kerk.

(d) Groot-Memor. N. X. *f.* 91 *verſo.*

Oude Kerk. ter Stede, is, op den vier en twintigsten April des jaars 1613, in een der graven van het Hamburger-Choor, ter aarde besteld (*e*). Voorts ziet men nog, nevens en in het zelve, de Grafstede van den Veldmaarschalk Wirtz, en het Grafteken van den Schout by Nagt Willem van der Zaan, welken wy, beneden, uitvoeriger beschryven zullen. In 't Hamburger-Choor, is de ingang van een stookhok.

2. Binnen- en Buitenlands-vaarders-Choor. Op dit Choor, volgde het *Binnen- en Buitenlandsvaarders-Choor*, 't welk, insgelyks, zyn altaar hadt. Ook hadden de Binnen- en Buitenlandsvaarders-Gilden een zilveren schip, welk, in plegtige ommegangen, wanneer het Gilde teerde, omgedraagen, en, zo men de staatsie aan de oude zyde hieldt, in 't Huiszitten-huisje in de Oude Kerke, opgeslooten werdt; gelyk, uit eenen Brief van den jaare 1473 (*f*), is af te neemen. De Buitenlandsvaarders aan de oude zyde bezaten ook een beeld van S. Odulf of Olof, welk, insgelyks, by plegtige gelegenheden, omgedraagen werdt (*g*). In het Choor, van welk wy spreeken, is thans de ingang van een zandhok.

3. Weit-koopers-Choor. Naast aan dit Choor, volgde dat der *Weitkoopers* of Graankoopers, van sommigen, ten onregte, *het Veenkoopers-Choor*; van anderen, even verkeerdelyk, *het Wynkoopers-Choor* genoemd. Voorby dit Choor, is de

Noor-

(*e*) *Uit egte Stukken, en uit Aantek. van* Christoffel Beudeker.

(*f*) *By* Commelin *bl.* 424.

(*g*) Keurb. A. *f.* 72 *verso.*

Noorder-ingang der Kerke, boven welken, gefchilderde glazen plagten te zyn; die reeds, voor lang, voor gewoonlykeKerkraamen, zyn verwiſſeld. Het Weitkoopers-Altaar in de Oude Kerke wordt genoemd, in den Stigtingbrief eener Vicarye, by Commelin (*h*), in de Befchryving van't Gafthuis, aangehaald. Oude Kerk.

Ooftwaards van het Weitkoopers-Choor, kwam men aan *S. Jeroens-Kapel* of *Choor*, op welks hoek, het kleine Orgel ftaat. In 't jaar 1450, hadt *Pieter Gysbertszoon*, in deeze Kapel, die 't Noorder-kruispand der Kerke uitmaakt, een altaar geftigt (*i*). In S. Jeroens-Kapel, ftaat, nog tegenwoordig, het houten modél eener Coupel-Kerke, omtrent het jaar 1700, door *Nicolaas Lifting* gemaakt, om op de Botermarkt geftigt te worden. 4. S. Jeroens-Kapel of Choor.

Hier op volgde het *Voetboogsfchutters-Choor*, 't welk, eertyds, met een houten hek, plagt gefcheiden te zyn van het *Lieve-Vrouwen-Choor*, waarmede het nu gemeen legt. In deeze twee Chooren, ziet men de fraaifte gefchilderde glazen, die, in deeze Kerke, of elders in de Stad, te vinden zyn. Het eerfte, dat eigenlyk in 't Voetboogsfchutters-Choor ftaat, is in twee afbeeldfels onderfcheiden. In het bovenfte, ziet men de boodfchap des Engels aan Maria; in het andere, het bezoek van Elizabet aan de H. maagd. Onder aan ftaan Paulus en Petrus, voor den eerften van welken, een aanzienlyk man, in een graauw Moniks gewaad, zynde 5. Voetboogs-Schutters-Choor. 6. Lieve-Vrouwen-Choor.

(*h*) *Bladz.* 549.
(*i*) *Zie* Commelin *bl.* 424.

e Kerke geschonken is. Het andere glas, welk oostwaards staat, vertoont de stervende Lieve Vrouw, die eene Waskaars in de handen heeft; van eenen stoet treurigen omringd is, en door eene rei van Engelen opgewagt wordt. De drie glazen, van welken wy spreeken, zyn, in 't jaar 1555, door eenen *Digman*, geschilderd (*k*); doch, veel van den tyd geleeden hebbende, voor weinige jaaren, in Brabant wederom hersteld. Oude Kerk.

Uit het Lieve-Vrouwe-Choor, treedt men, oostwaards, door eene deur, in de *Kapel van 't Heilige Graf*, die nu tot eene bergplaats voor turf verstrekt. Kort na de Reformatie, plagt de Gereformeerde Kerkenraad, die ten deezen tyde in de Nieuwe Kerke byeen komt, in deeze Kapel te vergaderen: en sommigen meenen, dat de Kweekschool der Theologie en Philosophie, *S. Nicolaas-Collegie* genaamd, welk, door *Willem* en *Jan Eggert*, Heeren van Purmerende, gestigt was, en door *Jan Eggert Hartgerszoon* en *Wendelmoed*, zyne Vrouw, merkelyk begiftigd werdt, in deeze Kapel, plagt gehouden te worden (*l*). 7. Kapel van 't Heilige Graf.

In 't oosten der Kerke, was en is nog het hooge Choor. Hier stondt het hoog Altaar, waarop verscheiden' byzondere Missen gestigt waren, door voornaame Amsterdammers. Boven zag men, in de glazen, geschilderde afbeeldsels van eenige oude Graaven en Graavinnen van Holland: ook 's Hei- 8. Hooge Choor.

(*k*) Memoriaal van Kerkm. *bl.* 77, 79.
(*l*) *Zie* Commelin *bl.* 426.

Oude Kerk. 's Heilands kruisfiging, en 't overboord werpen van den Profeet Jonas. Noordwaards, naar de zyde van 't Kruispand, hadt Willem de I., Prins van Oranje, een glas vereerd. Doch alle deeze glazen, verouderd en beschadigd zynde, zyn, van tyd tot tyd, weggenomen, en de plaats, met gewoone kerkglazen, gevuld. Agter het hooge Choor, was, digtst aan het Vrouwen-Choor, het oude Comptoir der Kerkmeesteren, waar naderhand de Huiszitten-meesters hun Comptoir gehad hebben, en nu wederom hebben. Het plagt met eene yzeren deur van de Kerke afgesloten te zyn.

9. Hand-boogs-schutters-Choor. Voorts, kwam men aan het *Handboogsschutters-Choor*, zynde het zuider kruispand der Kerke, en de tegenwoordige Catechiseerplaats. Sommigen hebben dit Choor, ten onregte, *het Choor der Voetboogsdoele* genoemd. Het *Voetboogsschutters-Choor* was, omtrent tegen over dit, aan de noordzyde der Kerke. Het Handboogsschutters-Choor werdt ook het *S. Sebastiaans-Choor* genaamd, zynde deezen Heilig den patroon der Handboogsschutteren geweest. Zyn zilveren beeld stondt aan den voet van 't Choor, en was, na de verandering des jaars 1578, gebleeven in de bewaaring van Kerkmeesteren, toen zy bevel van Burgemeesteren kreegen, *om te vercoopen die silvere Ciborie, Claesjen* [een S. Nikolaas-beeld] *ende wat silver sy meer in haer bewaringe* hadden, *dempto Bastiaen, die sy den Hantboogsschutters* moesten *overleveren*. In den oostermuur van dit Choor, ziet men den ingang nog naar 't vertrek, alwaar de Com-

Commissarissen van Huwelykſche Zaaken plagten te vergaderen. Boven den zelven, leest men *'t Is haest getrout, dat lange rout.* Men noemde deezen ingang *de Roodeur*, om dat hy, met eene rood geschilderde deur, gesloten plagt te zyn. En hiervan wordt, heden nog, onder 't gemeen der Amsterdammeren, gezeid, dat een Paar *voor de Roodeur gegaan is*, wanneer het zig, voor Commissarissen van Huwelykſche Zaaken, die, sedert meer dan eene eeuw, op 't Stadhuis vergaderen, heeft laaten aantekenen. In den westermuur van 't Choor, ziet men, omtrent vyftien voeten van den grond, een yzeren deur, die tegenwoordig met kalk gewit, en met een hangslot en een hengselslot voorzien is. Binnen deeze deur, is nog een zwaare eekenhouten deur, met een sterk grendelslot; welke deur, geopend zynde, toegang verleent tot een vierkant overwelfd vertrekje, 't welk, aan de zuidzyde, door twee hooge smalle venstertjes, licht schept. Tegen den westelyken muur van dit vertrekje, staat een eekenhouten kas, die met drie sloten gesloten, en omtrent agt voet hoog is. De deur der Kas, van buiten digt met yzer beslaagen, slaat, op de helft, voorwaards over, op twee yzeren stylen, die aan dezelve hangen, en tot stutten voor de opengeslaagen deur verstrekken. In deeze Kas, zyn vyf en veertig Laaden, die ieder omtrent twee duim diep, half zo breed als de Kas, schaars een en een half voet lang, en allen genommerd zyn. En deeze Laaden vervatten de oorspronkelyke Handvesten en Pri-

OUDE KERK.

Bewaarplaats der oude Stads Privilegien en andere stukken.

OUDE KERK.

Privilegien, door de Graaven van Holland en andere Vorsten en Mogendheden, van de oudste tyden af, aan de Stad verleend, benevens veele andere brieven en stukken, die hier, al voor drie of vier honderd jaaren (3), bewaard geworden zyn. De sleutels van 't Vertrekje en van de Kas zyn, tegenwoordig, op de Thesaurie-Ordinaris der Stad. Zeldzaam, worden de Stukken, die hier in bewaaringe leggen, bezien. In 't jaar 1732, in de maand Juny, geschiedde zulks, door de Heeren Thesaurieren, Mr. JAN SIX en Mr. WILLEM MUNTER, Oud-Burgemeesteren, benevens den Secretaris JOAN THIERRY, *Pieter Vlaming* en *Gerrit Schoemaker*, welke twee laatsten toen arbeidden aan eene nieuwe Beschryving der Stad. Na dien tyd, weet ik niet, dat deeze Letterschat hier bezigtigd geweest is, dan op den dertienden October des jaars 1761, toen zulks geschiedde, door de Heeren regeerende Burgemeesteren, Mr. DANIEL DE DIEU en Mr. GUALTERUS PETRUS BOUDAAN, die my, op dien tyd, ook dit ongewoon gezigt vergund hebben. De meeste stukken waren toen nog zo zuiver en leesbaar, en de zegels aan die der vyftiende en zestiende eeuwe zo gaaf, als of zy, nog maar weinige weeken, gedrukt geweest waren.

Op

(3) Onder een afschrift van een Privilegie van den twintigsten September des jaars 1413, welk, niet lang daarna, schynt gemaakt te zyn, staat, dat de origineele berust *in Sint nicolaus kercke by den anderen hantvesten*. I. *Privil. Boek*, f. 99 verso.

Op het Handboogsſchutters-Choor, volgde de *S. Elois-* of *Smids-Kapel*, waarin de zuider ingang der Kerke is. In deeze Kapel, plagt, weſtwaards, een houten hangkamer te zyn, van ouds geſchikt tot eene zitplaats voor de Cellebroeders, die, beneden onder 't volk, in de Kerke, niet werden toegelaaten, om dat zy verpligt waren, de kranken, zelfs in Peſttyden, te bezoeken, de dooden te ontkleeden, te kiſten en te helpen begraaven, en hierom, als meer of min beſmettelyk, geſchuwd werden. Oude Kerk. 10. S. Elois- of Smids-Kapel.

Hierop volgde de *Kapel der Huiszitten aan de oude zyde*. By dezelve, die ook het *Huiszitten-Choor* genaamd werdt, was het graf van het oud Amſterdamſch geſlagt der Dobbens. En *Katryn Wouter Dobbens zoons Dogter* belaſtte, by haaren uiterſten wil, die, den zesden Maart des jaars 1555, gedagtekend is, dat men, over dit graf, *een Tafereel* zou ſtellen, *ende dair voer een kaerſſe gebouden te worden van waſſe, dair voor maickende ende beſpreeckende honderd Karolus guldens eens* (m). In dit Choor, was eene deur, van buiten met yzer belegd, boven welke, het jaartal 1622 plagt te ſtaan. Door deeze deur, kwam men in de Vergaderplaats der Huiszittenmeeſteren, die in 't jaar 1497 getimmerd was. En hier geſchiedde de uitdeeling van leevensmiddelen aan de behoeftigen, die in 't Choor byeen kwamen. Ook plagt men, in het zelve, onder een overgeverwd beeld, de volgende woorden te leezen: 11. Kapel der Huiszitten.

Hout

(m) *Uit een* Afſchrift *van dit* Teſtament, *onder my berustende.*

Oude Kerk.

Hout Gods gebod, en geeft den armen om Gods wil.

De bedeeling der Huiszitten-armen heeft hier geduurd, tot in 't jaar 1655: en sedert is de Vergaderplaats der Huiszittenmeesteren bekwaam gemaakt tot een *Kerkmeesters-Comptoir*; waartoe zy nog gebruikt wordt. De ingang is t'eenemaal vernieuwd. In den noorder muur van dit Comptoir, is eene kas met laaden vastgemetseld, in welke een groot getal van oude Schepenen- en andere Brieven, de Kerk betreffende, gevonden wordt. De meesten behelzen giften van oud-eigens, gevestigd op de voornaamste huizen der Oude-zyds-Parochie, en ook op eenige huizen, aan de Nieuwe zyde. Doch ik heb 'er geene ouder brieven onder aangetroffen, dan van omtrent den jaare 1350. Voorts, hangen, in dit Comptoir, eenige fraaije geschilderde afbeeldsels der Kerke van binnen: ook een gemyterd hoofd, keurlyk geschilderd, welk men houdt dat van S. Nicolaas te verbeelden. De Wapenkaart der Kerkmeesteren beslaat een groot gedeelte van eenen der vier wanden van 't vertrek. Men plagt 'er eene schildery van den oproer der Herdooperen, in 't jaar 1535, te bewaaren, en een Tafereel, vervattende de naamen der gesneuvelde burgeren, in dien oproer (n). Doch beide deeze stukken zyn niet meer voor handen. In 't voorbygaan, merken wy aan,

Kerkmeesters-Comptoir.

(n) Memoriaal van Kerkm. bl. 35, 36.

aan, dat de jaarlyksche ommegang, die, hier ter Stede, ter gedagtenisse van de overwinning der Herdoopeten, plagt gehouden te worden (*o*), van jaar tot jaar, aangetekend stondt, in het *Boek met den lebren band*, welk, in de Oude Kerke, bewaard werdt; doch niet verder dan tot het jaar 1567 (*p*); waaruit men afneemen mag, dat die ommegang, sedert, opgehouden is. Oude Kerk.

Op het Huiszitten-Choor, volgde, aan de zelfde zuidzyde der Kerke, *Elizabeth-Gaeven-Kapel*, gestigt, naar 't schynt, door eene vrouw uit het oud Amsterdamsch geslagt van *Gaef*. Zy pronkt, tegenwoordig, met de Grafsteden der Zeehelden van der Hulst en Sweers. Ook is, in dezelve, onder eene verheven zerk tegen den zuidelyken muur, het graf van 't geslagt van Boreel, waarop de hoofdwapens van *Boreel* en *Coymans*, en van ieder derzelven agt kwartieren zyn afgebeeld. 12. Elizabeth-Gaeven-Kapel.

De laatste Kapel in de Oude Kerke is bezuiden het groote Orgel, aan de westzyde. Zy wordt van sommigen *S. Cornelis-Kapel* genoemd, naar een Altaar in dezelve, gestigt, door *Cornelis Janszoon Drebber*, en aan S. Cornelis toegewyd. Anderen noemen deeze Kapel die van de *Brundten* en *Drebbers*. En 't schynt, dat het geslagt van Brundt, zo wel als dat van Drebber, de stigting, of het onderhoud van S. Cornelis-Altaar heeft helpen bekostigen. In deeze Kapel, was wyders 13. S. Cornelis-Kapel.

(*o*) Zie II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 49.
(*p*) Memor. van Kerkm. *bl.* 58.

OUDE KERK. ders eene Doopvont geplaatst. De laatste, die 'er gestaan heeft, was van koper, en, in 't jaar 1531, te Mechelen, door *Cornelis van den Einde*, gegooten. Zy woog vyftien honderd ponden (*q*). En de plaatsing deezer Doopvonte, die tot gemeen gebruik diende, in de Kapelle, van welke wy spreeken, doet my vermoeden, dat de Kapel of het Choor, gelyk het ook genoemd wordt, niet door de Drebbers en Brundten, maar door de Kerkmeesteren zelven, gestigt was, gelyk deezen het ook, in de voorgaande eeuwe, verkogt hebben, zo als wy, wat laager, zullen aantekenen. De Kapel is alleenlyk de Brundten- en Drebbers- of S. Cornelis-Kapel genoemd, naar het Altaar, welk in dezelve geplaatst was. De Doopvont moet, voor 't jaar 1580, reeds weggenomen zyn geweest, alzo PETRUS OPMEER, omtrent dien tyd, geschreeven heeft, dat 'er geene Doopvonten meer in Holland overig waren (*r*).

Altaaren. De Oude Kerk was, eertyds, rykelyk van Altaaren voorzien. Omtrent den jaare 1500, werden 'er drie en dertig geteld (*s*). Onder deezen, waren het *hoog Altaar*, waarop *Meinert Jans soen*, in 't jaar 1467, eene Mis gestigt heeft (*t*); *S. Antonis-Altaar* ten noorden, waarop *Dirck Jan Helmerszoen*, Priester, in 't jaar 1465, eene Vicary hadt opgeregt; *S. Agnieten-Altaar*, in 't noordoosten;

(*q*) Memor. van Kerkm. *bl.* 22.
(*r*) Cathol. Martelaarsboek, II. *Deel*, *bl.* 274.
(*s*) Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 4.
(*t*) Renteb. van 't Oude Gasthuis *f.* 36.

ren; *S. Cornelis Altaar*, boven reeds vermeld; S. *Pieters-Altaar*, waarop *Boel Dirkse Boelens*, in 't jaar 1470, eene Vicary stigtte; *S. Geertruids-Altaar*, waarop *Geertruid Albert Ottens Weduwe*, reeds in 't jaar 1418, eene Vicary gestigt hadt; nog een Altaar, welk aan de *Lieve Vrouwe*, *S. Pieter* en *Pauwels*, *S. Catharina* en *S. Barbara* gewyd, en omtrent of in den jaare 1463, door *Claes Jacobs*, van nieuws, opgeregt was; een Altaar ter eere van *S. Salvator en de Lieve Vrouwe*, omtrent of in 't jaar 1497, door Meester *Jacob Pillen*, opgeregt; een Altaar aan de zuidzyde, gewyd ter eere van *Christus verryzenisse*, *van S. Antoni en van de Maagden S. Cunera en S. Antonia*, waarop Meester *Willem Andries*, in 't jaar 1505, twee Vicaryen stigtte; een Altaar in de Middenkerk, ten zuiden, aan de tweede Pilaar, ter eere van *S. Jan den Evangelist*, waarop *Frank Dirk Frankensoen* en zyne Huisvrouw, in 't jaar 1541, nog eene Vicary fondeerden; een Altaar ten noorden, aan *S. Filippus* toegewyd; het *Altaar van 't Heilige Graf*; waarop *Wein Hein Jacobs*, anders *Weintje Pape*, eene Vicary gestigt hadt; het *Weitkoopers-Altaar*, waarop *Jan Claesse van Hoppe* en *Christyn*, *syn Wyf*, eenen dienst hadden gefondeerd; *S. Jacobs-Altaar*, by de noorder deur, in den jaare 1450, door *Gysbert Pieters*, gestigt; *S. Jeroens-Altaar*, aan de noordzyde, gestigt door *Pieter Gysberts*, waarop verscheiden' missen gefondeerd waren; het *Huiszitten-Altaar*, waarop Heer *Claes van Diemen*, in 't jaar 1512, eene Vicary stigtte; *S. Andries-Altaar*, waar-

Oude Kerk.

OUDE KERK.

waarop, reeds in 't jaar 1416, eene Vicary gestigt was; *S. Adriaans-Altaar* en *S. Lucien-Altaar*, vermeld in het Testament van *Cornelis Wouters Dobbes zoon*, Burgemeester der Stad, en in eene Acte aan het zelve gehegt. Het laatste stondt ten noorden van *S. Sebastiaans-Altaar*, aan den voet van 't Handboogsschutters-Choor. Alle deeze Altaaren zyn my bekend geworden, of uit de Stigtingbrieven der diensten op dezelven, of uit aantekeningen in de boeken der Gast- en Huiszittenhuizen hier ter Stede. Elders, vindt men nog gewaagd van *S. Pancras-Altaar*, van *S. Huberts-Altaar*, en van 't *H. Kruis-Altaar* (*u*). Daarenboven, hadden veele Gilden hunne byzondere Altaaren in de Oude Kerke (*v*). Het Kuipers-Gilde, onder anderen, hadt 'er het *Altaar van den Zoeten naam Jezus*, van waar een naby gelegen Steegje den naam van *Zoeten naam Jezus steegje* nog schynt behouden te hebben. Het *Komans-* of Kraamers-Gilde hadt 'er een Altaar, welk aan *S. Maarten* toegewyd was, en in den Beeldenstorm des jaars 1566, vry wat geleeden heeft (4). De

(*u*) VAN HEUSSEN *en* VAN RYN Kerkel. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 177, 219, 278.

(*v*) Handv. *bl.* 556, 650.

(4) Dit is my gebleeken uit eene oude Rekening van dit Gilde, in welke ik, op het jaar 1567, leeze:

Oncosten gevallen aen het autaer van St. Marten, dat de Geusen hadden gevioleert.

Het schilderen van deuren en vernissen	*f* 7 : — : —
Het beeltsnyden van de Tabernakel .	» 7 : — : —
Het stoffeersel van de Tabernakel .	» 11 : — : —
	f 25 : — :

De Kerk was, wyders, oudtyds, voorzien van kostbaare Beelden en andere Sieraaden. Walich Syvaerts heeft aangetekend (w), dat de Kerkmeesters, in 't jaar 1522, een zilveren S. Nicolaas-beeld deeden maaken, welk drie en vyftig mark, een ons en twaalf engels zwaar was; tweehonderd goudguldens van maaken, en in alles negenhonderd agt en veertig guldens zwaar geld gekost hadt. En 't was dit beeld, welk, in 't jaar 1578, tot geld gemunt werdt, gelyk wy, ter zyner plaatse (x), verhaald hebben. In 't hooge Choor, stondt een Sacramentshuis, welk twee en vyftig voeten hoog, en waarin een konstig gewerkte zilveren *Remonstrancie* of Hostiedoos geplaatst was (y). 't Een en 't ander werdt, omtrent den jaare 1544, gestolen door eenen Fries, *Bouwen* genaamd, die 't zilver gesmolten, en aan eenen Goudsmid verkogt hadt, en 't Sacrament, van de Minderbroeders brugge, in 't water hadt geworpen: waar 'er lang na gezogt werdt, zonder dat men 't weder vinden kon (z). De twee binnenste deuren van 't hoog Altaar waren, in 't jaar 1537, konstiglyk beschilderd, door Meester *Maarten Jakobszoon van Heemskerk*, die 'er twee honderd en zeventig guldens voor genooten hadt. En in 't jaar 1560, werdt het hooge Choor behangen met tapyten, die, door *Willem Andrieszoon de Raet*, Tapytwerker te Lei-

Oude Kerk. Beelden en andere sieraaden.

(w) Roomsche Myster. ontdekt, *Voorr. bl.* 35.
(x) II. *Deel*, IX. *Boek*, *bl.* 442.
(y) Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 4.
(z) W. SYVAERTS Roomsche Mysterien ontd. *f.* 7 *verso.*

aan den weêrwyzer, twee honderd en veer- tig voeten hoog. Het steenwerk beslaat de helft van deeze hoogte, en de houten kap of spits, die drie ommegangen heeft, en, op eene konstige wyze, vast en sterk, in elkanderen verbonden is, de andere helft. Meer dan eens, is deeze tooren vernieuwd. En nog voor weinige jaaren, zyn deszelfs grondslagen merkelyk verzwaard. Ook zyn de klokken en het speelwerk in den zelven meermaalen veranderd. Men kan van beide eene uitvoerige Beschryving vinden, by Domselaer (d), en by Commelin (e). Het onderhoud van den Tooren, welk, door Kerkmeesteren, plagt te geschieden, is, sedert het jaar 1566, ten laste van de Stad gekomen (f). De Kerk is, van buiten, bezet met verscheiden' wooningen, sommigen van welken, gelyk die van den Koster en eenige mindere bedienden der Kerke, gemeenschap hebben met vertrekken, die, van ouds, tot de Kerke plagten te behooren. Anderen bestaan op zig zelven, en worden, door Kerkmeesteren, verhuurd. Op den Burgwal, naast des Kosters wooning, is eene wooning gebouwd op de plaats van het oude Bekkeneels- of Doodsbeenderenvat (g). Zy wordt nu, door een' der Deurwaarderen, gebruikt. *Oude Kerk.*

De Kerk heeft tegenwoordig vier ingangen: de grootste is in 't westen onder den *Ingangen.*

(d) IV, *Boek*, *bl.* 57 *enz.*
(e) *Bladen* 490 *enz.*
(f) Memor. van Kerkm. *bl.* 75.
(g) Memor. van Kerkm. *bl.* 91.

lezen worden: *Is 't dat ymant spreekt, dat hy spreeke als Gods Woord.* 1 Petr. IV. Oude Kerk.

Het hooge Choor, welk nu eene geheel andere gedaante heeft dan van ouds, is, omtrent het jaar 1682, voorzien geworden, met een fraai koperen hek van vooren (*k*); aan de bovenlyst van welk hek, naar buiten, de twee regels van den Heer *Cornelis Schellinger*, die in 't jaar 1587 Kerkmeester werdt, gelezen worden: Choor.

'T Misbruyk in Godes Kerk allengskens ingebracht,
Is hier weer afgedaan, 't jaar zeventig en acht.

Binnenwaards, aan dezelfde Lyst, leest men:

Men moet, om Godes dienst en kennis reyn te houwen,
Op 't woords grond nu voortaan, op geen menschen instel bouwen.

Ter plaatse, daar 't hoog Altaar plagt te staan, staat een Predikstoel, die nu genoegzaam alleenlyk gebruikt wordt, tot voorleezing van het Formulier des Huwelyks, en inzegening van het Egtverbond. Boven de kleine zyddeur van 't Choor, ten zuidoosten, door welke de Bruidegoms en Bruiden gemeenlyk in- en uitgaan, staan deeze regels:

Twist, hoovaerdy end' overdaet
Doen dat gheen huis seer langhe staet.
Melanthon.

In

(*k*) Memor. van Kerkm. bl. 135.

ne deur, 't verslaan van Goliath; en op andere; het inhaalen van David, door de ruzalemsche Maagden. Dit Orgel werdt, in tyd tot tyd, en onder anderen, in de jaan 1569 en 1682, met nieuwe Registers ermeerderd (l). Doch omtrent den jaare 724, werdt het Orgel geheellyk van nieuws ermaakt; door *Christiaan Vätter*, Orgelaaker van den Koning van Groot-Britane, George den I, als Keurvorst van Haover, en in den tegenwoordigen staat geragt. Het werk is voorzien van vier en zesig trekkers, vier en vyftig stemmen, en agt laasbalgen. Op den dertienden October les jaars 1726, werdt 'er, in 't openbaar, voor 't eerst, op dit Orgel gespeeld. Het rust, van binnen in de Kerke, op vier zeer fraaije zwaare marmeren zuilen, welker Capiteelen en Voetstukken konstiglyk versierd zyn. Het andere of kleine Orgel, welk zestien trekkers, vyftien stemmen en drie blaasbalgen heeft, staat, gelyk wy boven reeds hebben aangetekend, tegen den Pilaar op den hoek van S. Jeroens-Choor, aan de noordzyde der Kerke. Het is, omtrent het midden der voorgaande eeuwe, van buiten, met aartig gesneeden en verguld houtwerk, versierd, waar in het wapen en zegel van Amsterdam zyn afgebeeld. De buitenzyden der Orgeldeuren zyn ook, door den beroemden Konstenaar *Cornelis Brizé*, met veelerlei speeltuig en muzykboeken, fraai beschilderd. Om 't Orgel is eene gaandery, op welke, voordeezen, somtyds, Zangen

Oude Kerk.

(l) Memor. van Kerkm. bl. 22, 23, 165, 172.

En staat zyn recht en tytel af. Oude Kerk.
Dit tuygt het zegel dat hy gaf.

Wat verder zuidwaards, ziet men nog een nieuw geschilderd glas, waarin de wapens der Burgemeesteren, die hier, sedert de verandering des jaars 1578, geregeerd hebben, afgebeeld zyn. Men begon dit glas te beschilderen, in 't jaar 1654, en vind ik, dat *Jacob Colyns* 'er, nog in 't jaar 1681, aan geschilderd, en twee guldens tien stuivers, voor ieder wapen, ontvangen heeft (*m*). Het laatste wapen, welk in dit glas is geplaatst, is dat van den Heer en Mr. Jan Baptista Slicher, die, in 't jaar 1757, Burgemeester geworden is. De wapens der volgende Burgemeesteren zyn gesteld, in een glas, aan de noordzyde der Kerke, op den oostelyken hoek van het gewezen Lieve-Vrouwen-Choor. Boven, aan ieder deezer twee glazen, ziet men het wapen en zegel der Stad, door twee zittende Krygsknegten vastgehouden wordende. Na het eerstgemelde deezer glazen, volgden drie oude geschilderde glazen. In het eene was het eeten van het Pascha door de Izraëliten afgebeeld. De twee anderen vertoonden eenige oude geschiedenissen uit de Legenden der Heiligen. Doch deeze drie glazen zyn reeds, voor eenen geruimen tyd, vergaan en weggenomen.

Wy komen nu tot de beschryving der Grafsteden voor-

(*m*) Memor. van Kerkm. *bl.* 81, 214.

zelve, aan een Pilaar gehegt is, en waarop, in 't Latyn, gelezen wordt: Oude Kerk.

In de Lyst, onder het wapen van 't Huis van Heemskerk, welk tusschen twee globen staat, en met eene Stevenkroon gedekt is:

HONORI ET ÆTERNITATI.

dat is:

Aan de Eere en de Eeuwigheid.

En wat laager, in het Tafereel zelf:

JACOBO AB HEEMSKERCK
AMSTELREDAMENSI.

Viro fortiss. et optime de Patria merito,

QUI

Post varias in notas ignotasque oras navigationes, in novam Semblam sub polo Arctico, duas, in Indiam Orientalem, versus Antarcticum totidem, indeque opimis spoliis A°. CIↃ IↃCIV. *reversus victor.*

TANDEM

Expeditionis maritimæ adversus Hispa. præfectus eorundem validam classem Herculeo ausu agressus in Freto Herculeo sub ipsa arce et Urbe Gibraltar, VII. *Kal. Maji* A°. CIↃ IↃCVII. *fudit ac profligavit.*

IPSE IBIDEM,

Pro Patria strenuo dimicans, gloriose occubuit. *Ani-*

OUDE LXXX. *Anima coelo gaudet, Corpus hoc loco jacet.*
Have Lector famamque viri ama et virtutem.

CUJUS ERGO

AB

Illustrisſ. et Potentiſs. Foederat. Provinc. Belgic.

ORDINIBUS P. P.

H. M. P.

Vixit annos XL. Mensem I. Dies XII.

dat is:

AAN JACOB VAN HEEMSKERCK,

AMSTERDAMMER,

DIE

„ Na verscheidene Scheepstogten in beken-
„ de en onbekende Gewesten, twee naar
„ Nova Sembla, onder den noord-, even
„ zo veel in Oostindie, naar den zuid-
„ pool, van waar hy, in 't jaar 1604, met
„ ryken buit, als overwinnaar, te rug ge-
„ keerd is,

EINDELYK,

„ Opperhoofd van eenen zeetogt tegen de
„ Spanjaarden geworden zynde, derzelver
„ magtige Vloot, met een bestaan als dat
„ van Hercules, in de Straat van Hercules,
„ en zelfs in 't gezigt van 't Slot en de Stad
„ van Gibraltar, aangetast, en op den 25
„ April des jaars 1607, geslaagen en ver-
„ delgd heeft;

WAAR

WAAR HY ZELF

wakkerlyk voor 't Vaderland ſtrydende, roemrugtiglyk geſneuveld is. De Ziel geniet den Hemel, het Lighaam legt ter deezer ſtede. Zyt gegroet, Leezer, en bemin 's mans lof en dapperheid:

AAN WELKEN,
DOOR

de doorlugtigſte en hoogmogende Staaten der Vereenigde Nederlanden, de Vaders des Vaderlands, dit gedenkteken geſteld is.

„ Hy heeft veertig jaaren, eene maand en twaalf dagen geleefd."

Onder dit opſchrift, was de zeeſlag voor ·ibraltar, in 't klein, afgebeeld; doch 't eeldwerk is nu meeſt vergaan. Boven 't :lve, leeſt men deeze twee regels van den Lidder Pieter Corneliszoon Hooft:

Heemskerck, die dwers door 't ys en 't yzer dorſte ſtreven,
Liet d'eer aan 't land, hier 't lyf, voor Gibraltar het leven.

)e helm en 't harnas van den Zeeheld zyn ıan een anderen naaſtvolgenden Pilaar opgehangen. En naardien hy, zo ik my niet edriege, de eerſte Zee-officier is geweeſt, lie, na de verandering der Regeeringe, ıier ter Stede, met ſtaatſie begraaven is, al ik, veelligt, ſommigen dienſt doen, met de

Oude Kerk.

de orde der begraafenisse, uit eene aantekening, die in den huize van WITSEN bewaard geweest is, hiertusschen te voegen. Vooraf ging een vendel uitgelezen Soldaaten, in rouwgewaad, met omgekeerd geweer, sleepende spietsen en vendel, en bekleedde trommels. Toen werdt de helm gedraagen. Daarop het Harnas. Wyders het wapen, zynde een zilveren Leeuw op een azuuren veld. En vervolgens het Lyk, welk van veertien Kapiteins gedraagen werdt, leggende den vergulden degen op de kist. De naaste Bloedvrienden en de Raaden ter Admiraliteit volgden agter 't Lyk. En hierop de Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raaden der Stad, de Leden van den Burger-Krygsraad, de Bewindhebbers der Oost-Indische Maatschappye en een groot getal van de deftigste Burgeren, zo dat de staatsie, buiten de soldaaten, uit meer dan agt honderd persoonen bestondt. 't Lyk werdt, den agtsten Juny des jaars 1607, ter aarde besteld. Doch daar verliep nog eenige tyd, eer het Grafteken gereed zyn kon.

Schuin boven het zelve, plagt, aan een der Schoorbalken, eene schildery te hangen, waar op, aan de eene zyde, het Keizerlyke wapen, zynde een dubbele Arend, afgebeeld was. Op de andere zyde, las men:

Anno 1559, hoc in loco, celebratæ sunt exequiæ Caroli quinti Imperatoris ac Hollandiæ Comitis, vicesimo primo et secundo die Aprilis.

dat

dat is:

Oude Kerk.

„ In 't jaar 1559, is ter deezer plaatse
„ gehouden de uitvaart van Karel den V.,
„ Keizer, en Graave van Holland, den een-
„ en twee en twintigsten April.

Van Cornelis Janszoon, gebynaamd de Haan.

Diergelyk Grafteken als dat van Heemskerck is ook aan den hoekpilaar, ten zuiden agter 't Choor, opgeregt, ter gedagtenisse van *Cornelis Janszoon*, bygenaamd *de Haan* of *het Haantje*. Het pronkt, van boven in de Lyst, met zyn wapen, zynde een kraaijende Haan, en onder staat het zeegevegt met twee schepen, waarin hy omkwam, afgebeeld. Op het Tafereel, staan de volgende Latynsche verzen van den Professor Caspar Barlaeus uitgehouwen:

Virtuti ac Famæ
Fortissimi Ducis

CORNELII JOANNIS,

Amstelodamensis, Cognomenti Galli, Directores et Vindices Oceani Septentrionalis.

Aspice Spectator nostræ miracula gentis,
Gestaque victrici bella stupenda manu.
Hic jacet Eoum qui duxit vela per orbem
Atque Arabum Hesperio sanguine tinxit aquas.
Quem modo prædatrix potuit Duinkerka timere,
Cum Morinum captæ succubuere rates.
Una triumphantis toties sese torsit in hostem
Puppi, et adversus exiit una duces,
Ut vincatur Iber Batavo non classibus ultra

Oude Kerk.

Est opus: una ratis, dux satis unus erit.
Qui dum se Patriæ mediis bellator in undis
Devovet, illustri funere victor obit.
Jam Decios jactare mihi cessate, Quirites,
Hæc etiam Decii marmora Corpus habent.

MDCXXXIII.

dat is:

De Opzienders en Beschermers der Noordzee

Aan de dapperheid en roem
van den wakkeren Zeeoverste,

CORNELIS JANSZOON,

Amsterdammer, gebynaamd de Haan.

„ Let, aanschouwer, op de wonderen „ van ons volk, en op de verbaazende oor„ logen, waarin het overwinnaar geweest „ is. Hier legt hy, die de Ooster-weereld „ doorgezeild is, en de Arabische zee met „ Spaansch bloed geverwd heeft; voor wien „ 't roofgierig Duinkerken onlangs plagt te „ beeven, toen de veroverde Vlaamsche „ kielen zwigten moesten. Met éene zege„ praalende Steven, keerde hy zig zo dikwils „ tegen den vyand, en bestreedt zo veele „ vyandelyke oversten, dat de Batavier, „ voortaan, geene Vlooten behoeve, om den „ Spanjaard te verwinnen. Hy heeft maar „ éene kiel; maar éenen Overste noodig; „ die, terwyl hy zig, strydende in volle „ zee, den Vaderlande toewydt, overwin„ naar, eenen roemrugtigen dood sterft.

„ Laat

„ Laat af, Romeinen, van op uwe Decien „ te boogen. Dit marmer dekt ook het „ lyk van eenen Decius". Oude Kerk.

1633.

Onder de afbeelding van 't zeegevegt, leest men deeze regels van den Ridder Laurens Reaal.

Hier rust de Held, die van zyn vyands schepen
In zevenmaal kwam zeven vluggen sleepen,
En gaf maar 't laatst op twee zo dapper vonk,
Dat d'eene vlood, en d'ander by hem zonk.

Wy hebben, boven (p), reeds te kennen gegeven, dat de Kapel, in welke de Doopvont plagt te staan, door Kerkmeesteren, verkogt geworden is. Zulks geschiedde, in of omtrent den jaare 1651. Kooper was de Heer Burgemeester Cornelis de Graeff, *Vryheer van Zuidpolsbroek*, die deeze Kapel, met verlof van Burgemeesteren, van de Kerke afgeschut (q), en tot eene aanzienlyke begraafplaats verbouwd heeft. Men komt 'er in, door eene fraaije marmeren poort, rustende op twee Korinthische kolommen, en geslooten met eene doorlugtige koperen deur, ter wederzyde van welke, ook eene langwerpige opening is, met traliewerk bezet: waarboven de wapens van den Stigter en deszelfs Egtgenoote, Catharina Hooft, uitgehouwen zyn. De Lyst is met Zand- Van 't Geslagt van de Graef.

(p) Bladz. 328.
(q) Groot-Memor. N. III. f. 194.

Oude Kerk.

Zandloopers, Lampen en ander beeldwerk versierd. Op dezelve ziet men, tusschen twee schreijende kindertjes, een' Feniks uit de vlammen verryzen, waar onder, in zwarten toetssteen, de spreuk des Apostels (1 *Kor.* XV. 42) gelezen wordt:

ALSOO SAL OOCK DE OPSTANDINGHE DER DOODEN ZYN HET LIGHAEM WORT GEZAEIT IN VERDERVELYCKHEIT EN WORT OP GHEWECKT IN ONVERDERVELYCKHEIT.

Het middelste van de vyf glasraamen der begraafplaatse is ook versierd met de geschilderde wapens van de huizen van DE GRAEF en HOOFT.

Van Abraham van der Hulst.

In de Kapel van Elizabeth Gaef, ten westen van 't oude Handboogsschutters-Choor, ontmoet men twee aanzienlyke Grafsteden, tegen over elkanderen, gestigt voor de Vice-Admiraalen ABRAHAM VAN DER HULST en ISAAC SWEERS. Om de grafzerk des eersten, in 't oosten der Kapelle, staat een fraai yzeren hek, en boven dezelve, een konstig gedenkteken van marmer, verbeeldende den Zeeheld, leggende in volle rusting, en omringd van vlaggen en oorlogstuig. By hem staan twee schreijende kindertjes, die zyn wapen vasthouden, waar boven de gelukkige zeeslag tegen de Engelschen, van den elfden, twaalfden, dertienden en veertienden Juny des jaars 1666, in welken hy sneuvelde, afgebeeld is. Boven aan ziet men twee bazuinende Vrouwen-beelden, die

't

wapen der Vereenigde Nederlanden, rus- Oude
:nde tegen twee kruiswys geplaatste an- Kerk.
ers, vasthouden. Onder dit wapen, leest
ien:

Ter onsterfelyker

GEDACHTENISSE

van den

Eed. en Manhaften Zeeheld,

ABRAHAM VAN DER HULST,

Vice-Admiraal van Holland en West-
Vriesland,

Geboren tot Amsterdam,
den XI April CIↃ IↃCXIX.

Hier rust hy, die niet rusten kon,
Eer hy syn vyand overwon:
Om hoogh leeft hy in vreughde,
In marmer door syn deugden.

Anno 1666.

Op de Grafzerk staat:

Hier rust de onsterfelycke Zee-Helt

ABRAHAM VAN DER HULST,

Vice-Admiraal van Holland en Westvriesland onder den Zee-Raad t'Amsterdam, zynde glorieuselyk in syn devoir overleden, in de bevoghten Victorie tegen de Engelschen den XII Juny CIↃ IↃCLXVI.

Oude Kerk.

Hier sluymert HULST, *de schrik der Britsche Zeebanier,*
Beproeft in slag op slag, in Bloed, in vloed en vier.
De groote Zeeraad kroont dien Vaderlands Beschermer,
De faam des braven Helds braveert metaal en marmer.

J. v. Vondel.

Van Isaac Sweers.

Regt tegen over de Grafstede van Van der Hulst, aan de westzyde der Kapelle, ontmoet men het treffelyk grafteken van den Vice-Admiraal Sweers, 't welk eenige jaaren laater opgeregt is. Boven aan ziet men zyn marmeren borstbeeld, en nog hooger, het wapen der Vereenigde Nederlanden en dat van den Prinse van Oranje. Onder aan, is de voordeelige Slag, waarin de Zeeheld omkwam, afgebeeld. Tusschen beide, staat, op een tafereel, welk van vlaggen, wimpels en ander scheepsgereedschap omringd is, te leezen:

Hic situs est

ISAACUS SWERIUS.

Qui eam quam nascendi sorte et solicita educatione a parentibus præclaram acceperat indolem DEO *et Patriæ devovit;*
Primum terrestris et maritimæ Militiæ Tyrocinium in India occidentali deposuit;
In Patriam redux cum sederet animo

Re-

Regia via, ad honores grassari Oude Kerk.
Terra se continere non potuit:
Mare ingressus, omnes militiæ ordines infimos
et medios eluctari in Juventute necesse habuit.
Piratas mahumedanos sæpius profligavit.
Tutumque Batavis Mare mediterraneum esse
jussit.
Edidit tanta virtutis fortitudinis et prudentiæ
specimina,
Ut omnia summa omnium judicio meritus
Proximum a ptimo inter thalassiarchas locum
Areæ maritimæ præfectus adeptus sit. Quo bo-
nore eum fungeretur in nupero illo
tertio et ultimo contra Galliæ
Britanniæque Regum instructissimas classes præ-
lio,
Fortiter et generose pugnando
glande trajectus XI. Kalend. Septemb.
Anno Christi MDCLXXIII. *Gloriose occubuit;*
Patriæ Victoriam, Civibus sui desiderium;
exemplar posteris imitandum reliquit.
MAGNANIMO HEROI
Hoc quod de Rep. bene meruit monumentum posuit.
Senatus maritimus foederatarum provinciarum
Amstel.
Anno 1674.

dat is:

Hier legt

ISAAC SWEERS.

„ die den voortreffelyken inborst, welken
„ hy, door de geboorte en door eene zorg-
„ vuldige opvoeding, van zyne ouders ont-

Oude Kerk.

„ vangen hadt, Gode en den Vaderlande toe-
„ gewyd heeft.

„ Hy leerde de eerste beginsels van den
„ Krygsdienst te water en te lande in West-
„ indie. Toen hy, in 't Vaderland weder-
„ gekeerd, in overleg nam, om langs eer-
„ lyke wegen naar waardigheden te stree-
„ ven, kon hy 't aan land niet houden. In
„ zee gestoken, moest hy, in zyne jeugd,
„ de minste en de middelbaare krygsamp-
„ ten doorworstelen. Toen heeft hy de
„ Turksche Roovers dikwils verslaagen, en
„ de Middellandsche zee voor de Hollanders
„ veilig gemaakt. Hy heeft zo veele be-
„ wyzen van dapperheid, standvastigheid
„ en voorzigtigheid gegeven, dat hy, die,
„ naar aller oordeel, het hoogste waardig
„ was, het naaste aan het hoogste krygs-
„ ampt ter zee verkreegen heeft. Met dee-
„ ze eere bekleed, is hy, onlangs, in den
„ derden en laatsten zeeslag, tegen de mag-
„ tige Vlooten der Koningen van Frankryk
„ en Groot-Britanje, wakkerlyk en groot-
„ moediglyk strydende, door eenen kogel
„ getroffen zynde, op den twee en twin-
„ tigsten Augustus van 't jaar des Heeren
„ 1673, roemrugtiglyk gesneuveld, zynen
„ Vaderlande de overwinning, zynen me-
„ deburgeren de begeerte om hem wederom
„ te hebben, en den nakomelingen een voor-
„ beeld ter navolginge agterlaatende.

„ De zeeraad der Vereenigde Nederlan-
„ den te Amsterdam heeft den

Grootmoedigen Held

„ dit gedenkteken, welk hy aan den Staat

„ wel

wel verdiend hadt, doen opregten, in 't „ jaar 1674. Oude Kerk.

Van Willem van der Zaan.

In 't Noordwesten der Kerke, in 't Hamburger-Choor, ontmoet men nog twee Grafstekens. Boven de Frontespies van het eene, welk, meest noordwaards, ter gedagtenisse van den Schout by Nagt VAN DER ZAAN, van marmer opgeregt is, ziet men twee bazuinende wigtjes, voor het wapen der Vereenigde Nederlanden, welk met eene geslooten kroon gedekt, en van vlaggen en vlaggestokken omringd is. Onder de lyst, hangt het borstbeeld van den Zeeheld, in een langrond, welk door eene Slang, die de staart in den bek houdt, gemaakt wordt. In een tafereel van zwart marmer, ter wederzyde van welk, twee ankers, met eikenloof omvlogten, geplaatst; en waaronder het wapen van den overleeden en een scheepsstryd uitgehouwen zyn, leest men:

GEDACHTENIS

door haer Ed. Mog. de Heeren ter Admiraliteyt doen oprechten, ter Eeren
van den Schout by nacht

WILLEM VAN DER ZAAN.

Omtrent de Kaap Tres Forkas, uit een Algiers Rooffchip, met een ponts Kogel
geschooten, en ontslaapen den
17 Maart 1669.

Dus leeft men na de doot.

Dit is door 't Landt tot eer van VAN DER
ZAAN *bestelt,*

Oude Kerk.

Om dat een Roovers schoot ontzielde desen Helt,
Vyf goude ketenen had hy voorheen genooten,
Rust hier, tot eer van haar, die uyt hem zyn gesprooten.

Uit een opschrift op de ankers, blykt, dat dit gedenkteken, in 't jaar 1670, door den Beeldhouwer *Rombout Verbulst*, vervaardigd is.

Van Paul Wirtz.

Zuidwaards van dit Gedenkteken, is het Graf van Paul Wirtz, Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden, die, den drie en twintigsten Maart des jaars 1676, te Hamburg, overleeden zynde, op den vier en twintigsten October des jaars 1679, alhier, staatelyk, ter aarde besteld werdt. Op zyne Grafzerk, staat, in 't koper:

Fortunæ et
Martis Soboles, equitumque Magister
Wirtsius
Invictus Regibus
hic situs est.

dat is:

Hier legt een spruit van 't geluk en van den Oorlog, de Generaal der Ruiterye
WIRTZ,
die door geene Koningen kon overwonnen worden.

En daaronder:

VIVAT POST FUNERA MAJOR!

dat

Oude Kerk.

dat is:

Na zynen dood, leeve hy luisterryker!

Nog laager:

MAJOR AB OCCASU POSTQUAM PRÆLUXIT UBIQUE.

dat is:

Na dat hy zyne straalen alomme verspreid heeft, is hy, by zynen ondergang, nog grooter.

GRAFSCHRIFT

van den Heer

PAUL WIRTZ,

Baron van Ornholm, weleer Veldmaarschalk van den Staat.

PUGNANDO RESTITUIT REM (5).

De Veldheer WIRTZ, wel eer der Staaten oog en hand,
De luister, roem en schrik van Christen Generaalen
Die door zyn krygsfortuin stuit Vrankryks zegepraalen,
Wiens arm, in Zweedschen dienst, de Poolen overmant:
Legt hier, den Elv ten trots, tot Amstels eer begraaven.
Dus leeft dien Duitschen Mars, gezien by Scepterstaven.

Bartholomeus Abba,
Rechtsgeleerde.

XXIV. van Wynmaand 1679.

Bo-

(5) Dat is:
Strydende, heeft hy 's Lands zaaken hersteld.

Oude Kerk. Boven 't graf, om hoog tegen den muur, hangt, in een groot Wapenbord, het geslagtwapen van den Krygsheld, benevens zyn' kling, yzeren handſchoenen, ſpooren enz.

Ter zyde van het oudſte glas, waarin de wapens der Burgemeeſteren geſchilderd zyn, hangt het Wapenbord van den Zweedſchen Admiraal ZEEHELM, die ook, in deeze Kerke, ſchynt begraaven te zyn. Op het bord, ziet men zyn wapen, zynde een zeilend Oorlogsſchip, voerende de Zweedſche vlag van agteren en van de groote ſteng. Om het wapen, ſtaat H. G^r. ZEEHELM. *Ad. v. Zweeden, is geſt.* 27 *May* 1668. De grafſteden van byzondere Perſoonen in deeze Kerke, veelen van welken ook haare kentekens of opſchriften hebben, zyn te menigvuldig, om 'er met naame van te gewaagen. In 't jaar 1738, is, door Burgemeesteren, aan den Heer *Godefridus Franciscus Crombout*, geſprooten uit een aanzienlyk Roomſchgezind huis in deeze Stad, toegeſtaan, eene Grafkelder, op zyne koſten, in de Oude Kerke, te mogen ſtigten, waarin het Lyk zyner Egtgenoote, Vrouwe *Johanna Elizabet Bleeſen*, die zulks, by haaren uiterſten wil, begeerd hadt (*r*), het eerſte geplaatſt werdt. Zy beſtaat uit een dubbel Graf, regt voor den ingang der Grafſtede van den Huize van DE GRAEF gelegen.

Naamlyſt der Kerkmeesteren. Wy beſluiten de beſchryving der Oude Kerke, met eene Naamlyſt der KERKMEES-

(*r*) Memor. van Kerkm. op 11 Nov. 1738.

meesteren, van ouds *Goedshuysberaders* genaamd, voor zo ver zy, door anderen en door ons, uit oude ſtukken en aantekeningen, hebben konnen opgeſpoord worden. Oude Kerk.

1333. Heyn Nutaerts ſoen.
1333. Tideman die Zael.
1333. Claes Duvelant.
1333. Claes van den Damme.
1360. Ysbrand Arents ſoen.
1360. Egbert Pillegroms ſoen.
1360. Claes Arents ſoen.
1396. Wouter Willems ſoen.
1396. Servaes Roelofs ſoen.
1396. Jan Deymans ſoen.
1396. Vechter Jacobs ſoen.
1410. Claes Beyen ſoen.
1410. Jacob Divel.
1410. Derk Jan Tydemans ſoens ſoen.
1410. Jacob Coman Willems ſoen.
1441. Jan Beduinre Alberts ſoen.
1441. Claes Janſens ſoen.
1441. Pieter Kroek.
1441. Willem Bruin Gerrits ſoen.
1460. Hendrik Jacob Gerrits ſoen.
1460. Mr. Hendrik Foppens ſoen.
1474. Jan Dirckſe van Wormer.
1474. Jan Claes ſoen van Perſyn.
1474. Symen Dirck Bardens ſoen.
1474. Clement Gerrits ſoen.
1505. Jan Perſyn.
1505. Hillebrant Janſen.
1505. Hendrik Symonſe.
1505. Lambert Reyerſz.
1506. Andries Boelen.

Oude Kerk.

1511. Pieter Roding.
1511. Jacob van Campen.
1511. Willem Rokese.
1511. Gerrit Wynants.
1512. Willem Croek.
1512. Dirck Claesz. de oude.
1512. Luyt Jansen.
1512. Jan Lambertse Goedekan.
1513. Cornelis Jansen Vlaming.
1513. Kot Jacobsz.
1513. Hendrik de Koninck.
1514. Hillebrand Jansen Otter.
1514. Gerrit Moyaerts.
1514. Jan Gerritsz. Fem.
1515. Cornelis Cornelisz. de Jonge Vlaming.
1515. Gerrit van den Anxter.
1517. Allert Arentse.
1517. Dirck Kerstense.
1518. Reyer Jansen.
1518. Gillis Jansen de Wisselaer.
1519. Allart Boel.
1519. Gysbert Tamense.
1519. Claes Gaef.
1520. Dirck Kros.
1521. Robbert Jacobsen.
1521. Volkert Jansen Snyder.
1521. Claes Jacobse Bicker.
1521. Gysbert Jansz. Berenstein.
1522. Gysbert Thamsz.
1522. Claes Jeroense.
1523. Claes Volkerse.
1525. Claes Gerrit Deyman.
1525. Jonge Jan Benning.
1530. Jacob van Hoef.

1530. Pieter Bicker. Oude Kerk.
1530. Hendrik Paulus.
1531. Symon Laurense Koppens.
1531. Hendrik Brouwer.
1532. Pieter Jansen Pletser.
1532. Cornelis Gerbrantse Ruys.
1533. Lambert Ysbrandsz. Koppens.
1534. Jacob Meeusz. Merois.
1534. Hendrik Frans.
1536. Floris Florisz. Kant.
1537. Pieter Kanter Willemsz.
1537. Symon Marien Dirckfz. van Ruywiel.
1537. Claes Volkersz.
1538. Pieter Claasz. Smith.
1539. Claas Meeusz.
1539. Brugman Woutersz. Dop.
1541. Gerrit Claes Matheus.
1541. Claes Jacobsz. Brouwer.
1541. Claes Hendrickfz. Bas.
1543. Gerrit Claesz.
1545. Cornelis Anthonisz. Schilder.
1545. Cornelis Jansz. Hollesloot.
1546. Sybrand Buyk Jacobsz. Bam.
1547. Lucas Meynertsz. van Alkestein.
1548. Willem Hendrickfz. Molenaer.
1548. Lourens Symensz. van Neck.
1548. Cornelis Dobbensz.
1550. Hendrick Trok.
1552. Jan Harmense Gouwenberg.
1552. Frans Dirck Marcusz.
1556. Mr. Pieter Bicker Willemsz.
1557. Claes Jacobsz. van Swieten van Leyden.
1558. Hendrik Krook.
1558. Andries Boelisz Hollesloot.

OUDE KERK.

1559. Gerrit Jansen Koesvelt.
1562. Jan Reyersz.
1562. Hendrik Jacobsz. van Swieten van Leyden.
1563. Claes Gerritsz. Bontwercker.
1565. Mr. Dirck Florisz. Kant.
1566. Adriaen Jansz. Roest *in de Klau.*
1566. Claes Buyk Joostens.
1567. Cornelis Jansz. Rootkruys van Lis.
1568. Cornelis Jansz. Roothart.
1568. Jan Michielsz. Loef.
1569. Sybrand Willemsz. Stam.
1572. Evert Claesz. Schoch.
1572. Jacob Pietersz. Kanter.
1573. Jacob Florisz. van Alkemade.
1573. Dirck Claesz. Buik.
1574. Jan Ryser Jansen.
1575. Willem Adamsz.
1578. Cornelis Floris van Teilingen.
1578. Gerrit Schaap.
1578. Dr. Claes Kat.
1579. Claes Boelensz.
1579. Wessel Bekker.
1579. Adriaan Kromhout.
1580. Hendrik Olphertsz. Fuik.
1581. Jacob Pieterse Schaap.
1583. Dirck Jacobsz. Roosekrans.
1584. Jacob Pauw.
1584. Claas Simonsz. Heemskerck.
1586. Jan de Vry.
1587. Cornelis Schellinger.
1592. Reynier Pauw.
1592. Walich Syvaarts.
1594. Vincent van Bronckhorst.
1601. Piéter Bas.

1604.

1604. Jacob Claesz. Roch. Oude Kerk.
1614. Jacob Pietersz. Koppit.
1618. Albert Velicher.
1624. Jan de Waale.
1630. Jacob Bicker Gerritsz.
1635. Jacob Jacobsz. Rogh.
1636. Rombout Jacobsz.
1640. Casper van Dronkelaer.
1646. Willem van Erpekum.
1653. Jacobus Trip.
1654. Abraham de Visser.
1658. Nicolaas van Ryn.
1658. Claes Pietersz. van Hoorn.
1663. Mr. Nicolaas Listingh.
1665. Rombout Hudde.
1666. Joannes Hudde.
1667. Gillis Reyniersz.
1668. François de Vicq.
1668. Mr. Pieter van Dam.
1669. Joan Pels.
1676. Joan Bernard.
1682. Steven de Geer.
1685. Abraham Oort.
1689. Jan Biler.
1698. Mr. Gerbrand de Vicq.
1699. Arnoud de Kock.
1700. Pieter Reyniersz.
1706. Jan Reaal.
1706. Pieter van Dam.
1716. Philips Anthony van der Ghiesen.
1719. Mr. Jan Wolters.
1720. Louis Boddens.
1720. Jan Gabriel Voet.
1721. François Lestevenon.
1723. Hendrik Lynslager.

Nieuwe Kerk.

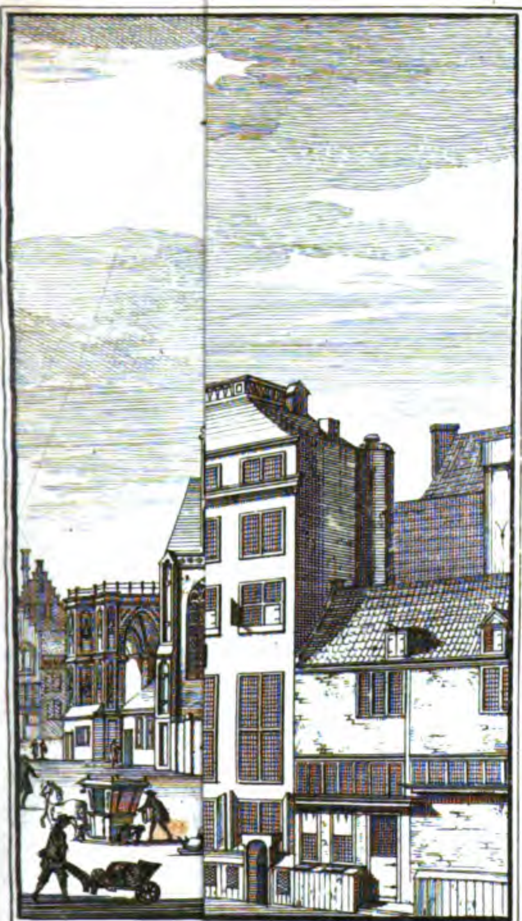
1728. Mr. Gerrit Hooft Gerritsz.
1729. Jan Hop.
1732. Lambert Alewyn.
1734. Albertus van Westerhof.
1736. Lucas Trip Cornelisz.
1743. Pieter Trip.
1752. Abraham Bredius.
1754. Willem Gerrit Dedel Salomonsz.
1757. Mr. Isaac Ernst de Petersen.
1762. Nicolaas de Marées.

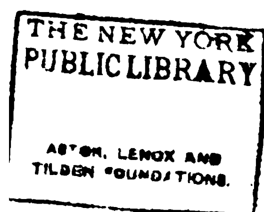
II.

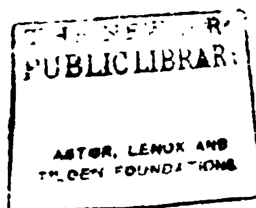
NIEUWE KERK.

Beschryving der Nieuwe Kerke.

De Nieuwe Kerk, zo genaamd, om dat zy, lang na de *Oude*, gestigt is, was, eertyds, de tweede Parochie- of Kerspel-Kerk der Stad. Zy staat aan den Nieuwe-zyds-Voorburgwal, daar de voornaamste ingang in 't westen is, en is, zo wel als de Oude Kerk, een aanzienlyk kruis-gebouw: doch zy heeft alleenlyk eenen kleinen spitsen tooren in 't midden, zynde den hoogen en zwaaren tooren, welken men voorhadt, in 't westen, te stigten, onvolmaakt gebleeven. Boven in den gevel van 't zuider kruispand, staat een fraaije Zonnewyzer. De Kerk heeft, behalve den gemelden, nog drie ingangen, een' in 't zuiden, die op den Dam uitkomt, een' in 't noorden, ten einde van de Gravenstraat, en een' in 't oosten, in de van ouds genaamde *Elendige Steeg*. Zy was, oudtyds, omringd van twee Kerkhoven, een in 't westen, en een in 't zuiden en zuid-

en. Het laatste droeg den naam van het *lige Kerkhof*, om dat 'er alleenlyk ge-te misdaadigen, en zulken, die men der yde aarde onwaardig keurde, begraaven .en. De gemelde elendige Steeg heeft naam naar dit Kerkhof gekreegen. Het re strekte tot eene begraafplaats voor ge, doch onbesprokene luiden. Beide e Kerkhoven zyn, nog tot het midden voorgaande eeuwe, in wezen geweest doch, ter gelegenheid van het bouwen het nieuwe Stadhuis, verdweenen. Te-de Kerke in 't noordoosten, was, in 't 1560, een sierlyk hardsteenen Bekke-s- of doodsbeenderen-huisje van eene)elswyze gedaante gebouwd; 't welk, rent den jaare 1656, ingestort is. Op de ts, daar het gestaan hadt, werdt, in 't 1659, een *Comptoir voor de Wynroeijers* ouwd. NIEUWE KERK.

)e oudste Beschryver van Amsterdam (v) t, dat de Nieuwe Kerk, in 't jaar 1408, tigt is. Doch, in de Lysten der Regee-ge, die voor de Handvesten gedrukt zyn, t men: *Anno* 1414, *is die nieuwe Kerk onnen te bouwen*. Veelligt, zyn de grond-gen, in 't jaar 1408, gelegd, en de optim-ring, niet voor 't jaar 1414, aangevan-1. Men is 't eens, dat *Willem Eggert*, *er van Purmerende*, de Nieuwe Kerk me-gestigt, en den opbouw derzelve, voor n groot gedeelte, bekostigd heeft. Hy was Tyd der Stigtinge. Stigter Willem Eggert, Heer van Purmerende.

(u) Resol. Vroedsch. N. 18. 5 *Maart* 1642. *f.* 112 *verso*.
(v) *Ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.

Nieuwe Kerk.

was van Gend in Vlaanderen herkomſtig; doch, ten deezen tyde, een aanzienlyk Koopman te Amſterdam, en ſtondt diep in de gunſt van de Hertogen Albrecht en Willem van Beijeren, Graaven van Holland, welken hy, dikwils, met groote geldſommen, onderſteund, en, even als de Edelen van den Lande, in den Arkelſchen kryg, met twee mannen van wapenen, gediend (*w*) hadt. Ook verwierf hy, van den laatſten deezer twee Graaven, verſcheiden' gunſtige Privilegien voor de Stad Amſterdam (*x*). Voor zig zelven, verkreeg hy, in 't jaar 1410, de Ambagtsheerlykheid van Purmer en Purmerland; en niet lang daarna, het aanzienlyk ampt van Theſaurier des Graaven, welk hem byna het gezag gaf van eenen Graaflyken Stedehouder (*y*). De hooge Heerlykheid van Purmerende, alwaar hy een Slot geſtigt hadt, werdt hem, in 't jaar 1413, opgedraagen (*z*). Zulke gunſten ſtelden hem, die van burgerlyke afkomſt was, gelyk men ligtelyk denken kan, bloot voor de afgunſt der Edelen van den Lande. En verhaalt men, dat Hertog Willem, hiervan niet onbewuſt, zynen Leenmannen, t'eenigen tyde, voorhieldt „ dat hy zynen vriend, Willem Eg-„ gert, hunner zorge aanbeval, en dat hy „ op hen allen verhaalen zou, zo hem, by „ ongeluk, een tegel van het dak op 't hoofd „ viel."

(*w*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 84.
(*x*) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 6.
(*y*) Mieris Charterb. IV. *Deel*, *bl.* 157, 219, 288, 371, 397, 398.
(*z*) Id. ibid. *bl.* 261.

„ viel.” Na de dood van Hertoge Willem, die op den een en dertigſten May des jaars 1417 gebeurde, ontving Willem Eggert, van alle kanten, uitdaagbrieven van de Hollandſche Edelen, 't welk hem in zulk eene verlegenheid bragt, dat hy, zig nergens veilig waanende, kort na den Graave, zynen weldoener, van enkel hartzeer, op 't Slot te Purmerende, overleedt, en den vyftienden July des gemelden jaars 1417, te Amſterdam, in de Nieuwe Kerke, in het Choor of de Kapelle, ſedert, *Willem Eggerts-Choor* of *Kapelle* genaamd, begraaven werdt (*a*). Zyn Grafſchrift wordt, nog, ten zuiden van het groote Choor, ter wederzyde van eenen balk, tuſſchen twee pilaaren, in deezer voege, gelezen; NIEUWE KERK. Deszelfs Graf en Grafſchrift.

Anno MCCCC *ende* XVII. *den* XV. *dag in Julio, ſtarff den eerbaeren Heer Willem Eggaart, Heer tot Purmerèynde, gedoyteert met twee Vicarien, mede fundateur van deſe Kerk, die begraven is onder deſe blauwe ſerk.*

In welk grafſchrift, opmerkelyk is, dat zyn afſterven geſteld wordt, op den zelfden dag, waarop men, elders (*b*), leeſt, dat hy begraaven is. Voorts, ſtaat zyn wapen, tegen den zuider-muur, omtrent boven 't graf, uitgehouwen. Men wil, dat zyn dood oorzaak geweeſt is, dat de Kerk niet zo volkomen

(*a*) Regeer. Lyſt *voor de* Handv. *op 't jaar* 1417. Anonym. *ad* Calcem PONTANI, *p.* 6.
(*b*) Regeer. Lyſt *voor de* Handv. *op 't jaar* 1417.

Nieuwe Kerk.

men naar de schetse der Hoofdkerke van Amiens in Picardye, die nog, geschilderd, in de Kamer van Kerkmeesteren, bewaard wordt, heeft konnen voltrokken worden, als men voorhadt. Uit de afschriften van verscheiden' egte stukken, Willem Eggerts-Kapelle of Choor betreffende, en berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, is my gebleeken, dat, in de jaaren 1414 en 1415, verscheiden' Landeryen, in Abbekerk en in Sybekarspel, ten behoeve der gemelde Kapelle, die toen nog niet gestigt was, aan Heere Willem Eggert, werden opgedraagen.

Toewyding der Kerke aan de Lieve Vrouwe en aan S. Catharina.

De Nieuwe Kerk werdt, by haare eerste stigting, toegewyd aan *de Lieve Vrouwe*, van waar de gantsche nieuwe zyde, zynde het Kerspel deezer Kerke, *onzer Lieve Vrouwen Parochie* genaamd werdt; en aan *S. Catharina*, die, volgens 't verhaal der Legenden, in 't begin der vierde eeuwe, te Alexandrie in Egipte, om den Godsdienst, ter dood gebragt werdt. Men geloofde, dat van haar gebeente iet, op 't hoog Altaar, bewaard werdt, in eene looden busse, op welke, te leezen stondt: *Dit ist gebeente van Sinte Catharina* (c).

Haar aanzien van ouds.

In 't jaar 1421, verbrandde de Nieuwe Kerk, benevens een derde gedeelte der Stad (d). Doch zy werdt, eerlang, zo pragtig herbouwd, dat zy, omtrent den jaare 1500, onder de aanzienlykste Kerken van 't Christenryk, gerekend werdt. Zy vervatte toen vier

(c) W. Stvaerts Roomsche Myster. *Voorr. bl.* 27.
(d) II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 426.

vier en dertig zeer schoone Altaaren, en eene groote verscheidenheid van kostbaare Kerk-sieraaden; onder welken, uitmuntten een zilveren verguld kruis, waarin, zo geloofd werdt, een gedeelte van het waare kruis gewerkt was. Dit kruis woog zes en twintig mark zilvers. Voorts, was 'er een zilveren verguld Sacramentshuis van agt en dertig mark, en een zilveren Lieve Vrouwen-beeld van twee en dertig mark (*e*). Nog stondt een ander Lieve Vrouwen-beeld in 't midden der Kerke, en een van S. Catharina in 't midden van 't hooge Choor. Ook was 'er een beeld van S. Ursula (*f*).

Nieuwe Kerk.

Beelden en sieraaden.

Onder de Chooren en Kapellen, van welker meesten wy weinig meer dan de naamen hebben konnen opspooren, waren het *S. Joris-* of *Schutters-Choor*, agter 't vertrek, waar thans de Kerkenraad vergadert; *Willem Eggerts-Choor*, naast en benoorden het Schutters-Choor; het *Choor van Jan Dirkszoon Sill*, nog meer noordwaards, en met een houten schot van de Kerke gescheiden, verstrekkende nu tot eenen doorgang naar des Kosters wooning; *Jacob Verbergen-Choor*, welk ook met een diergelyk beschot van de Kerke afgescheiden is, en nu tot kokengebruik voor den Koster verstrekt; en *Jacob Meeuwszoons-Choor*, welk nu tot een Stookhuis gebruikt wordt. Alle deeze Chooren waren aan de zuidzyde der Kerke. Aan de noordzyde, hadt men het *Metselaars-* of *Vier-gekroonden-Choor*

Chooren en Kapellen.

(*e*) Anonym. ad Calcem Pontani, p. 7.
(*f*) Uit het Dienstb. der Nieuwe Kerke.

Nieuwe Kerk. *Choor* (6), naar 't oosten, zynde nu de oostelyke uitgang. In een glas van het zelve, stondt het wapen van *Loen* en *Boelen*, waar van nu niets meer overgebleeven is. De uitgang is juist, daar 't Altaar plagt te staan. Naast dit, volgt het *Boelinger-* of *Otters-Choor*, 't welk, met eene balustrade van arduinsteen, naar de Corinthische orde, en voorts met een houten beschot, afgeschut is. Het werdt, in 't jaar 1510, door Heere *Vechter Dirksz*, Priester, gestigt en begiftigd (*g*), en dient nu tot eene bergplaats voor den Gravenmaaker. Hier op volgt het *Drapeniers-Choor*, welk ook, met eene arduinsteenen Balustrade, waarop een houten beschot staat, van de Kerke afgezonderd is, en nu tot eene Timmerloots gebruikt wordt. En na dit, ontmoet men het *Heilige Kruis-Choor* (*h*), welk, met een houten hek, van de Kerke is afgezonderd, en nu, door de Diaconie, tot het uitdeelen van aalmoessen wordt gebruikt. Voorts, was 'er, in de Nieuwe Kerke, eene *Kapel van Jacob den meerderen*, waarop *Jacob van Berich* eenen dienst

(*g*) *Zie* den Stigtingbrief *in de* Bylaag. L*s*, A.
(*h*) *Uit* oude Aantekeningen.

(6) Deeze vier gekroonden waren *Severus*, *Severinus*, *Carpopherus* en *Victorinus*, die geloofd werden, onder Diocletiaan, den marteldood geleeden te hebben. Zie Walvis *Beschr. van Gouda*, II. Deel, bl. 30. Doch wat betrekking zy tot de Metselaars hadden, weet ik niet. Ondertusschen, vindt men, in eene Keure voor 't Metselaars-Gilde hier ter Stede, van den agttienden May des jaars 1532, dat de Bosmeesters, jaarlyks, op Vier-gekroonden-dag, rekening moesten doen. Zie *Handv.* bl. 1382.

dienſt geveſtigd hadt: ook eene *S. Laurens-Kapel*, die, door *Bartholomeus Gerbrandszoon Doos*, Burgemeeſter der Stad, en *Aafje*, zyne Huisvrouw, in 't jaar 1443, geſtigt was. Ook ſtondt, aan de zuidzyde, eene *Lieve Vrouwen-Kapel*, in 't jaar 1488, door *Meeus Gerbrandszoon* en *Catryn* zyne Moeder, geſtigt (*i*). Digt by deeze Kapel, was de *Kapel van het Heilige Graf*, over welke, in 't jaar 1654, geſchil ontſtondt, tuſſchen Kerkmeeſteren en de eigenaars; welke laatſten hun regt tot de Kapelle veſtigden op eenen Schepenen-brief van den jaare 1538, dien wy, hier agter, onder de *Bylaagen* (*k*), geplaatſt hebben. 't Geſchil werdt, door Burgemeeſteren, als zegsluiden, afgedaan. De Kapel bleef aan de Kerke, die, daartegen, drie graven aan de eigenaars afſtondt, hun, daarenboven, het regt laatende tot het graf in de Kapelle, welk hun, voorheen, reeds hadt toebehoord (*l*). De Kapel heeft haaren ingang in de Kerke, en komt uit in de Kerkenraads-Kamer, aan 't weſteinde. Vermoedelyk, zyn 'er nog andere Chooren en Kapellen in of aan de Nieuwe Kerke geweeſt, van welken wy geen duidelyk beſcheid hebben konnen vinden. De S. Jacobs-Kapel, op den Nieuwendyk, met de goederen tot dezelve behoorende, in 't jaar 1578, aan Kerkmeeſteren der Nieuwe Kerke zynde over-

Nieuwe Kerk.

(*i*) Van Heussen *en* van Ryn Kerk. Oudh. IV. *Deel*, *bl.* 184, 185. Commelin, *bl.* 505.

(*k*) Lt. B.

(*l*) Groot-Memor. *N.* IV. *f.* 26.

Nieuwe Kerk. overgegeven (*m*), is, sedert, tot burgerwooningen vertimmerd, die, met de erven, aan byzondere persoonen, verkogt zyn. Op eene deezer wooningen, staat het Toorentje deezer Kapelle nog; 't welk, door Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, plagt onderhouden te worden. Doch na 't overlyden van den laatsten Klokstellerr van den Kapeltooren, nu eenige jaaren geleeden, heeft men geenen anderen aangesteld, en het Toorentje en Uurwerk is, aan de bezorging van den eigenaar der wooninge, op welke het staat, overgelaaten.

Altaaren. Wat de Altaaren betreft, die, in de Chooren en Kapellen, en ook elders rondsom de Nieuwe Kerke, geplaatst waren; ik vind, dat Heer *Willem Claes*, Priester, nog in 't jaar 1503, eene zingende Mis op 't hoog Altaar gestigt heeft. In het Choor of Kapelletje van Jan Dirkszoon Sill, stondt een Altaar, welk aan *onzer Lieve Vrouwen zeven droeffenissen* gewyd was, waarop gemelde Jan Dirkszoon Sill, in 't jaar 1513, vyf missen ter weeke instelde. *Jan Eggert*, Heer tot Purmerende, en Zoon van *Willem*, stigter der Kerke, hadt, reeds in 't jaar 1418, twee eeuwige Kapelryen gestigt, in Willem Eggerts Kapelle. Wy hebben den Stigtingbrief, die, voor zo ver my bekend is, nimmer, gedrukt, is uitgegeven, hier agter, onder de *Bylaagen* (*n*), geplaatst. Heer *Willem Eggert*, Priester, en Erfgenaam en Leenbezitter

(*m*) *Uit* eene oude Rekening van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke *van den jaare* 1586.

(*n*) Lr. C.

ter van de *voortreffelycke Heeren*, *Willem en Jan Eggert*, *syne voorvaderen*, stigtte, in 't jaar 1509, twee Vicaryen op het *Altaar van S. Jan Baptist en Maria Magdalena*, in de zelfde Kapelle. Het graf van *Claas Lamberts Gaef* was ook in deeze Kapelle. En op het zelve, moesten, jaarlyks, op zynen sterfdag, drie kaarsen gesteld worden. In 't jaar 1615, kwamen de nakomelingen der Eggerts, die regt hadden op deeze Kapelryen en op eene derde, gevestigd op S. Katharynen-Altaar in de Oude Kerke, overeen met de Stad Amsterdam, om, tegen de overgifte der Landeryen, voor de drie Kapelryen verbonden, drie jaarlyksche renten, ieder van een honderd en zeventig guldens, losbaar tegen den penning zestien, te trekken (*o*). In 't jaar 1475, hadt *Andries Willemszoon* eenen Lykdienst ingesteld, op de graven van *Gerrit Bannink* en *Ruisch Jacobsz*, gelegen in het Kruis-Choor. In 't jaar 1462, stigtten *Willem Bruyninex* en *Pieter Bye Jacobs*, Priesters, wegens *Dirk Holland en Margriet syn Wyf*, een Kapelrye, ter eere Gods, der Lieve Vrouwe en der Heilige Petrus, Paulus, Hieronimus en Margareet, belast met vyf missen ter weeke. Het Altaar, waarop deeze dienst verrigt werdt, was, reeds in 't jaar 1450, of eerder, opgeregt geweest: het stondt in de *Kapel van Catharyn-Meeus Gerbrants-soons Weduwe*, Zuster van *Jacob Bicker*, die, in 't jaar 1454, gestigt werdt, aan

(*o*) *Uit het* Memoriaal van Eggarts Cappelrie, *berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.*

Nieuwe Kerk.

aan de zuidzyde der Kerke; en werdt, gemeenlyk, *S. Hieronimus-Altaar* genaamd. De Pater der Karthuizeren was *Collator* deezer Kapelrye, en droeg dezelve, in 't jaar 1552, aan Meester *Jan Henricks Nieveen*, Rector der Schoole aan de oude zyde, op. *Hughe Jans*, Apothecar, fondeerde, in 't jaar 1494, voor zig zelven, voor *Geert Jacob Bickers Dogter*, zyne Huisvrouw, en voor beider voorouders in den opgaanden lyn, vyf missen ter weeke op het zelfde Altaar. Aan den Pilaar der gemelde Kapelle, stondt nog een Altaar, het *Romeinen-* of *Romenien-Altaar* genaamd, waarop *Jan de Waal*, reeds in 't jaar 1476, eenen dienst gestigt hadt. Aan de noordzyde van 't hooge Choor, stondt een *Altaar van S. Jan den Evangelist*, waarop eene Vicary gestigt was, die, nog in 't jaar 1567, door *Anna Benning*, Weduwe van *Jan Duin*, Raad, aan Meester *Pieter Nicolaas*, Priester, gegeven werdt. Voorts, was, in de Nieuwe Kerke, een *S. Christoffels-Altaar*, waarop Meester *Arend Barendsz*, in 't jaar 1495, eene Kapelry gefondeerd hadt. En deeze Kapelry, of de inkomsten derzelve, zyn, meermaalen, door Burgemeesteren, aan nakomelingen van den Stigter, die als behoeftig werden aangemerkt, toegeweezen geworden (*p*). In het *Dienstboek der Kerke*, welk, tegenwoordig, niet meer voorhanden schynt, werdt nog gemeld van de Altaaren van *S. Barbara*, *S. Cornelia* en *S. Severyn*; van welken wy de net-

(*p*) Groot-Memor. N. V. *f.* 12.

nette plaats niet konnen aanwyzen. De meeste Gilden hadden ook Altaaren in de Nieuwe Kerke, en onder anderen, de Bergervaarders, welker Altaar aan S. Anna toegewyd was; de Buitenlandsvaarders, de Binnenlandsvaarders, de Barbiers, de Bierdraagers, de Huistimmerluiden, die hun Altaar aan S. Jozef hadden gewyd; de Koorendraagers, welker Altaar agter in de Kerke ſtondt, en aan S. Judicus of Jooſt gewyd was; de Droogſcheerders; de Verwers, welker Altaar aan de Heilige Maagd was opgedraagen; de Schoenmaakers, die 't hunne aan S. Krispyn en Krispiniaan gewyd hadden; de Volders, de Weevers, de Smids en de Snyders. Wy ſpreeken niet van de Metſelaars, om dat wy van derzelver Choor, waarin zy ook hun Altaar hadden, reeds boven gewaagd hebben. Op deeze Gilden-Altaaren, werden ook, ſomtyds, door byzondere perſoonen, Vicaryen geſtigt, gelyk, in 't jaar 1500, door *Niclaas Heyn Niclaas*, man en voogd van *Wendelmoet*, Dogter van *Heyman van Ylp* of *Hilp*, *Dirk Jacobſen Boel den ouden* en *Dirk Jacobſen Boel den jongen*, gebroeders, en wettige Kinderen van *Katryn Heymans*, *Suſter van Wendelmoet* voornoemd, op 't Verwers-Altaar, geſchiedde. Voorts, vind ik gemeld de *Altaaren van Geryt Paauw*, *Grebber Dirks*, *Albert Gerrits*, *Jacob Florisz* en *Steven Reyersz*, zo genoemd naar de perſoonen, die eenige dienſten op dezelven geſtigt hadden.

Nieuwe Kerk.

In deezen ſtaat omtrent, bevondt zig de Nieuwe Kerk, toen zy, weinige maanden na

De Nieuwe Kerk verbrand

NIEUWE KERK. en herbouwd.

na de verandering des jaars 1578, geweldiglyk beroofd werdt van beelden en andere sieraaden (*q*). Doch op den elfden January des jaars 1645, trof haar een zwaarder ramp. Zy verbrandde toen, by ongeluk, van boven en van binnen, geheellyk (*r*); maar werdt, in 't kort, zo verre hersteld, dat de eerste Predikatie, in de vernieuwde Kerke, op den tienden May des jaars 1648, door den Leeraar, *Fredrik Keslerus*, gedaan werdt. Men hadt, midlerwyl, ook besloten, in 't westen der Kerke, een' zwaaren hardsteenen Tooren te stigten (*s*), en, in May des jaars 1646, met het graaven der

De tooren blyft onvolmaakt.

grondslagen, eenen aanvang gemaakt. Men vondt toen eenige oude grondslagen van eenen tooren of klokhuis, die, in 't jaar 1565, gelegd waren. Met het leggen van 't roosterwerk, en met het heijen, werdt, in Augustus, begonnen, en tot in Juny des jaars 1647, voortgevaaren, op den zesden van welke maand, de laatste van vierduizend vyfhonderd drie en negentig zwaare masten in den grond geheid werdt. Behalve deezen, waren 'er nog eenduizend zevenhonderd vyftien stopmasten verbezigd: om niet te spreeken van vyf en vyftig oude elzen paalen, die in den grond gevonden waren. Op den twintigsten July hierna, werdt, door *Cornelis Backer*, Zoon van den Heere Burgemeester *Willem Backer*, de eerste steen aan 't gebouw

(*q*) *Zie* II. *Deel*, X. *Boek*, *bl.* 12.
(*r*) *Zie* II. *Deel*, XV. *Boek*, *bl.* 54.
(*s*) Resol. Vroedsch. *N.* 19. 6 *Sept.* 13 *Octob.* 1645. *f.* 60 *verso*, 67.

bouw gelegd (*t*), zuidwaards naar 't Stadhuis toe en onder den zelven een geschenk in goud van twee honderd guldens. Men arbeidde 'er, eenige jaaren, met veel yver aan. Doch toen liet men 't werk steeken, zo sommigen meenen, om dat men oordeelde, dat zulk een zwaare Tooren het zeer naby gelegen Stadhuis, welk in deezen zelfden tyd gebouwd werdt, te zeer overschreeuwd zou hebben. De Tooren, die reeds, tot op de helft van de hoogte der Kerke, opgetrokken was, is onvolmaakt gebleeven, en van boven omzet met eene yzeren Leening. In 't jaar 1662, werdt aan Kerkmeesteren, op hun verzoek, toegestaan, de Kerk, in 't noorden en in 't noordwesten, van buiten, met wooningen te bezetten (*u*); die, ten behoeve der Kerke, verhuurd worden, en sommigen van welken, nog voor weinige jaaren, vernieuwd zyn. Nieuwe Kerk.

De Nieuwe Kerk heeft, na de herbouwing, van welke wy spreeken, omtrent de zelfde gedaante verkreegen, welke zy, tot nu toe, behouden heeft. Zy is drie honderd en vyftien voet lang, en met de kruispanden twee honderd en tien voet breed. 't Gebouw rust op twee en vyftig hardsteenen zuilen, en wordt verlicht door vyf en zeventig groote glasraamen. In 't midden der Kerke, hangen vyf groote, en rondsom, twaalf kleiner koperen kaarskroonen: de eersten hebben ieder dertig; de anderen ieder twin- Grootte en gedaante der Kerke.

(*t*) *Zie* J. Six van Chandelier Poëzy, *bl.* 404.
(*u*) Resol. Vroedsch. *Lt.* C. 31 *Aug.* 1662. *f.* 204 *verso.* Groot-Memor. N. V. *f.* 86 *verso.*

Nieuwe Kerk. Geschilderde glazen.

twintig of zestien armen met blakers. Onder de glasraamen der Nieuwe Kerke, zyn eenige nieuwen, die fraai beschilderd zyn. In 't glas, welk in 't noorderkruispand, boven den ingang, geplaatst is, ziet men Graaf Willem den IV., de Stad beschenkende, met het driekruisfig Wapenschild. De konst munt egter, in dit stuk, meer uit dan de waarheid. Men vindt wel, dat Graaf Willem de IV., in 't jaar 1342, verscheiden' Voorregten aan de Stad verleend heeft (v). Doch men vindt nergens, en 't is zelfs onwaarschynlyk, dat zy het driekruisfig Wapenschild van deezen Graave heeft verkreegen. Regt tegen over dit glas, boven den ingang in 't zuider-kruispand, plagt het schenken van het Voorregt om de Roomsch-Koningklyke Kroon boven Stads wapen te mogen voeren, gelyk het, in 't jaar 1488 [1489], door den Aartshertog Maximiliaan, geschied is, niet minder konstig, en meer naar waarheid, in 't glasraam afgebeeld te zyn. Doch dit glas, vry wat van 't weder geleeden hebbende, is, al voor eenige jaaren, weggenomen. Het andere is ook merkelyk beschadigd. Beide de glasraamen pronkten met de wapens van de Burgemeesteren en van eenige andere Wethouderen, die, toen dezelven hier geplaatst werden, in Regeeringe waren: met welken, het eerstgemelde, nu nog, versierd is. Ten zuiden van 't groote Choor, boven den ingang der Kapelle van 't Heilige Graf, zyn nog drie

(v) *Zie* II. *Deel*, II. *Boek*, *bl.* 101, 124.

drie nieuwe geschilderde glazen, waarin het heil der Vrede, door veelerlei zinnebeelden, vertoond wordt. Aan de vier grootste zuilen van 't houten middengewelf, staan vier engelen-beelden, die dat gewelf onderschraagen. De schoorbalken van 't gewelf zyn, onlangs, vernieuwd. Nieuwe Kerk.

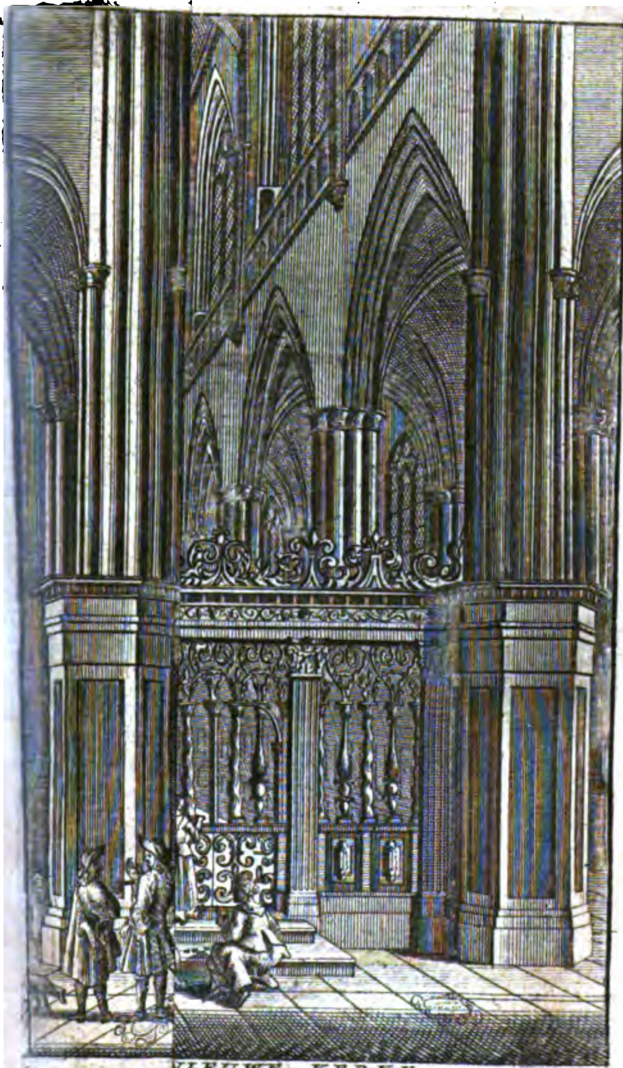
Een weinig bewesten het zuider-kruispand, is eene Galery gebouwd voor de Burger-Weeskinderen. Voorts, is de Kerk, rondsom, tusschen en tegen de pilaaren en wanden, bezet met fraaije gestoelten voor de Regeeringe en mindere Standspersoonen. Onder dezelven, munt allermeest uit de Predikstoel, die gemaakt schynt op de wyze van den voorgaanden, welke, in den brand des jaars 1645, vernield geworden was. De tegenwoordige is rondsom met konstiglyk gesneeden Beeldwerk versierd. Onder aan zyn, in vier vakken, voor en ter zyde, de vier Evangelisten afgebeeld. By dezelven, staan de beelden van de Sterkte, 't Geloof, de Liefde, de Hoop, de Geregtigheid en de Voorzigtigheid. Hooger, vertoonen zig de zeven werken van Barmhertigheid, door kleine aartiglyk werkende beeldjes, in diepe verschieten geplaatst. Het verhemelte, boven den stoel, is, van onderen, met fraai loofwerk, versierd, en draagt eenen tooren, met verscheiden' ommegangen, op welken, ook kleine beeldjes schynen te wandelen. De leening is met wyngaardsbladen doorwerkt, en op den zelven legt een dik bogtig touw, zo konstiglyk van hout gesnee- Galery. Gestoelten. Predikstoel.

Nieuwe Kerk. den, dat het byna van hennip schynt gedraaid te zyn. Het rust op eenige kleine wigtjes. De beroemde Beeldhouwer *Albertus Vinkenbrink* heeft deezen Predikstoel gemaakt. Zyne gedaante is te zien, in eene konstplaat van *Holsteyn*, die, by de liefhebbers, hoog geagt wordt.

Orgels. Twee Orgels zyn 'er in de Nieuwe Kerke. Het grootste staat boven den ingang in 't westen, en rust op vier halve en twee heele bonte marmeren Korinthische kolommen, welker voetstukken en kapitteelen fraai versierd zyn. Tusschen de halve kolommen, staan twee Penanten van wit marmer, waarop veelerlei speeltuig uitgehouwen is. Het Orgel zelf, een konstig werkstuk, kan met vier deuren gesloten worden, welken, door *Joannes Bronkhorst*, met eenige deelen der geschiedenisse van Saul en David, en vooral met het speelen en zingen van David en van de Jeruzalemsche maagden, van binnen en van buiten, beschilderd zyn. Het Orgel heeft drie en veertig Registers of stemmen, onder welken, de *vox humana* of menschen stem zeer beroemd is. Het kleine Orgel staat in 't zuider kruispand bewesten den ingang.

Choor. Het groote Choor is, van vooren, met een zeer konstig hek van gegooten koper, rustende op eene marmeren Balustrade, afgesloten. De zwaare koperen lyst van het zelve, die, in 't midden, met Stads wapen, welk door twee Leeuwen vastgehouden wordt, versierd is, wordt ondersteund door

zes

NIEUWE-KERKE.

s zwaare vierkante zuilen, tusschen wel- Nieuwe Kerk.
n, zeventien gevlamde en veertien reg-
, doch kleiner pilaaren geplaatst zyn, al-
s met aartig loof bewerkt, en dertien voe-
n hoog. In 't Choor, geschiedt niet al-
en, gelyk in dat der Oude Kerke, de pleg-
ge Egtverbindtenis des Zondags, en nu en
n ook in de weeke; maar het Noordhol-
ndsch Sinode vergadert hier, om 't zeven-
e jaar. Ook worden 'er, tweemaal 's jaars,
Vrydags voor Paaschen, en 's Vrydags
oor Kermis, de pryzen uitgedeeld aan de
aarstigste Leerlingen der Latynsche Schoo-
en.

De Kerkenraad komt, tegenwoordig, ge- Kerkenraads-Vergaderplaats.
woonlyk des Donderdags, na den middag,
byeen in de Nieuwe Kerke, in een ruim en
fraai Vertrek, oostwaards van den zuider- in-
gang op den Dam, alwaar ook de Koster
zyne wooning heeft. 't Vertrek, waar de
Kerkenraad byeenkomt, plagt, weleer, ge-
deeltelyk te dienen tot eene *Bibliotheek* of
Boekery, vermoedelyk, in de vyftiende
eeuwe, opgeregt, door de nazaaten van
Willem Eggert, Heere van Purmerende.
Doch na 't stigten der Doorlugtige Schoole,
in 't jaar 1632, werdt dezelve derwaards
overgebragt; en de Kamer, daar de Ker-
kenraad, die des zomers in de Oude Kerke
plagt te vergaderen, alleenlyk des winters
byeenkwam, werdt toen merkelyk ver-
groot, en tot eene geduurige Vergader-
plaats van dit Genootschap geschikt. Aan
elke zyde, staan twee ryen bekleedde zit-

Nieuwe Kerk. banken. In 't westen, is een fraaije schoorsteen. Langs den noordelyken wand, hangen twaalf oude geschilderde afbeeldsels van de eerste Kerkhervormers, die, door den Heere Schepen GERARD VAN PIPENBROEK, op den vier en twintigsten January des jaars 1743, aan den Kerkenraad vereerd, en sedert hier geplaatst zyn. De Classis van Amsterdam houdt haare Vergaderingen in deeze zelfde Kamer, boven welke, een diergelyk vertrek is, alwaar de Classicale maaltyd gehouden wordt.

Kerkmeesters-Comptoir. Het Comptoir der Kerkmeesteren is ten westen van den gemelden zuider-ingang, onder het kleine Orgel, in een vertrek, alwaar de Huiszittenmeesters aan de nieuwe zyde hun Comptoir plagten te houden, tot dat het zelve, in 't jaar 1649, in 't Nieuwezyds-Huiszitten-huis, op de Prinsen-graft, verplaatst werdt. In 't Kerkmeesters Comptoir, hangt een Wapenbord der Kerkmeesteren, waarop ruim tagtig wapens zyn uitgebeeld. Voor den schoorsteen, staat het jaartal 1666.

Vergaderplaats der Diakenen. De Diakenen hebben ook eene afzonderlyke Vergaderplaats, in 't noorden der Nieuwe Kerke, bestaande uit vier vertrekken, twee beneden, en twee boven. Zy is, eerst omtrent den jaare 1642, en laatstelyk, in den jaare 1723, merkelyk verbeterd en vergroot, en heeft twee groote deuren, in het oude Heilige Kruis-Choor, waarin tegenwoordig de behoeftigen, die door de Diaconie bedeeld worden, byeenkomen. Boven de oos-

oſtelyke deur, ſtaat eene Spreuk der H. Schrift, uit *Jacob.* I. vers 27: en boven de reſtelyke, twee anderen, uit *Matth.* XXV. vers 40. en *Gal.* VI. vers 10. uitgehouwen. Het gemelde Choor is, op dat de bedeeling met te meer orde zou konnen geſchieden, door hekken afgedeeld in enge gangen, die in elkanderen loopen, en in welken de behoeftigen, bekwaamlyk, op hunne beurt konnen wagten, zonder elkanderen te verdringen. Voorts, komt men, uit het gewezen Kruis-Choor, in de twee beneden-vertrekken der Broederen-Diakenen, zynde de *groote Uitdeelkamer*, in 't weſten, en de *kleine Uitdeelkamer*, in 't ooſten, alwaar des Donderdags de Uitdeelingen geſchieden. Tuſſchen deeze twee Vertrekken, is een Portaal, geſchikt voor eenige Broeders, die in de Hoofden-Boeken ſchryven, waarin de naamen, omſtandigheden en bediening der behoeftigen worden aangetekend. De groote Uitdeelkamer dient 's Donderdags nademiddags ook tot eene *Atteſtatie-Kamer*, alwaar twee Broeders zitting hebben, om de Atteſtatien en andere omſtandigheden van zulken, die onderſtand begeeren, te onderzoeken. Boven de twee vertrekken, van welken wy ſpreeken, zyn 'er nog twee, de groote Kamer, daar de Dingsdagſche Vergadering der Broederen gehouden wordt; in 't weſten, en de Weeskamer, in 't ooſten: tuſſchen welke vertrekken, een Portaal is, daar een Comptoirtje, voor eenen der Suppooſten van de Dia-

NIEUWE KERK.

Byzondere vertrekken.

Nieuwe Kerk. conie, is afgeschooten. De *Vergaderkamer* is een ruim, wel geschikt vertrek. Aan 't hooger- of westeinde, voor den schoorsteen, zitten de Praeses, Scriba en Seconde-Scriba, aan eene tafel, en de overige Broeders, in hunnen rang, langs de wanden van 't vertrek, in twee gestoelten. De Kamer schept haar licht, van ter zyde, door groote glasraamen, en van boven, door eenen fraaijen koepel, in 't midden. De *Weeskamer*, alwaar de Weesboekhouders hun verblyf hebben, is een lang en smal vertrek. De Papieren-Effecten der Diaconie worden hier bewaard, in eene Kas, met eene houten en eene koperen deur gesloten, en in eene der Kerkpilaaren ingewerkt. In eene der Laaden deezer Kasse, wordt eene zilveren Schaal bewaard, die, volgens zekere aantekening, aan dezelve gebonden, door de Gereformeerden van S. Marten in Frankryk, voormaals, by de vieringe van 't Avondmaal, plagt gebruikt te worden. Aan deeze schaal, hangt een klein houten zogenaamd geuzennapje, op een ivooren voetje. Voor den schoorsteen, ziet men eene zinnebeeldige vertooning van de zorg voor de behoeftigen, met naame voor kranken en gebrekkelyken, geschilderd, door *Louis Fabricius du Bourg*. De Milddaadigheid vertoont zig, in het zelve, op de wolken. In 't verschiet, ziet men de Godshuizen der Diaconie. Ook staan, in 't stuk, de naamen van de Weesboekhouders, die, sedert dat het

hier

hier geplaatst werdt, gediend hebben. Nieuwe Kerk. Graffteden

Wy komen nu tot de beschryving der aanzienlyke Begraafplaatsen in de Nieuwe Kerke.

In 't noorden der Kerke, schuin agter den Predikstoel, ziet men 't marmeren graf van den Commandeur Jan van Galen, die, in 't jaar 1653, na een gevegt met de Engelschen, waarin hy de overwinning behaald hadt, aan zyne wonde, overleeden was. De zeeheld legt, in 't harnas, in wit marmer, op eene verheven tombe, op welker voorzyde, een zeeslag afgebeeld is. Daar onder staan deeze vier regels: Van Jan van Galen.

Hier leit in 't Graf van eer den dapperen van Galen,
Die eerst ging buit op buit Kastilien afhalen,
En, met een Leeuwen hert, naby 't Toskaansche strant,
De Britten heeft verjaagt, veroverd en verbrandt.

In een zwart-marmeren Tafereel, boven de Tombe, welk met eene scheepskroon, onder het wapen der Vereenigde Nederlanden, gedekt, en met vlaggen, wimpels, spietsen, zwaarden, en ander oorlogstuig omringd is, leest men:

NIEUWE KERK.

Generosissimo Heroi

JOANNI à GALEN

Essensi

Qui ob res sæpe fortiter & feliciter gestas,
Sexies uno anno Duinkerkanorum prædatoriam
Navem captam, & a Barbaris opima spolia
reportata, Ordinum Classi in mari mediterraneo
præfectus, memorabili prælio ad Livornam
Deo auxiliante Anglor. navibus, captis, fugatis,
Incendio & submersione deletis, Commercium
cum dicti maris accolis restituit. Idibus
Mart. Ao. CIↃ IↃ CLIII. *& altero pede*
truncatus, nono die post victoriam
annos natus XLVIII. *obiit,*
ut secula per gloriam viveret,
Illustr. & præpotentiss. Ordinum
decreto nob. & potentiss. Senatus Archithalass.
qui est Amstelodami M. H. P.

dat is:

Aan den grootmoedigen Held,

JAN VAN GALEN,

van Essen,

„ die, om veele braave en gelukkige krygs-
„ bedryven; om dat hy, in één jaar, zes
„ Duinkerksche kaapers veroverd, en op de
„ Barbaaren eenen ryken buit behaald hadt,
„ het opperbevel bekomen hebbende over
„ de Vloot der Staaten in de Middelland-
„ sche Zee, in een merkwaardig gevegt
„ voor

„ voor Livorno, met Gods hulp, de Sche- Nieuwe Kerk.
„ pen der Engelschen genomen, verjaagd,
„ verbrand en in den grond geschooten, en
„ daardoor den Koophandel met de bewoo-
„ ners van de oevers der gemelde zee her-
„ steld heeft, op den vyftienden Maart des
„ jaars 1653; doch, alzo hem het eene been
„ afgeschooten was, op den negenden dag
„ na de overwinning, in den ouderdom van
„ agt en veertig jaaren, overleeden is; heeft,
„ op dat zyn roem eeuw in eeuw uit leeven
„ zou, de Ed. Mog. Raad ter Admiraliteit te
„ Amsterdam, in gevolge van een besluit
„ der Hoog-Mogende Heeren Staaten, dit
„ gedenkteken doen stellen."

Ten zuiden van 't Choor, tusschen twee pilaaren, is de Grafstede van den wakkeren Zeekapitein David Sweers. Boven dezelve, hangen het wapen, de degen en de yzeren handschoenen van den held: waaronder gelezen wordt: Van David Sweers.

David Sweers, Capiteyn, getrouwelyk voor 't Vaderland gestorven, in de victorieuse Bataille tegens de twee Koninklyke Vlooten van Vrankryk en Engeland, op den XXI. Augusty MDCLXXIII.

Doch 't gene allermeest uitmunt is het Graf van den Luitenant-Admiraal-Generaal Michiel Adriaanszoon de Ruiter, welk, aan 't einde van 't Choor, in 't oosten, opgeregt is. Men was eerst van voorneemen geweest, dit Graf te stigten in het Van Michiel deRuiter.

 Choor

Nieuwe Kerk.

Choor der Oude Kerke, daar de Admiraal, wanneer hy in de Stad was, gemeenlyk ter preeke ging, en daar hy verkooren hadt, begraaven te worden. Ook was 'er alles toe vervaardigd. Doch de eigenaar van zeker graf in 't Choor, waarvan men een gedeelte noodig hadt, tot voltooijinge der Grafkelder, wilde zynen eigendom niet afstaan. En deeze styfzinnigheid was oorzaak, dat het Graf in de Nieuwe Kerke gebouwd werdt (*w*). 't Stuk werks was eerst ontworpen en getekend, door den Beeldhouwer *Rombout Verhulst*, die 't, daarna, in steen gehouwen, en in 't jaar 1681 voltooid heeft. Het werdt geplaatst boven de Grafkelder, en is omtrent dertig voeten hoog, en dertig voeten breed. 't Beeld des Zeehelds legt, eenige voeten boven den grond, in wit marmer uitgehouwen, met den Staf van gebied in de regterhand, rustende de linker op de borst, en 't hoofd op een stuk geschuts. Aan 't hoofd- en aan 't voeteneinde, leggen twee Tritons, op eenen grooten zeehoorn blaazende: by ieder van welken, een zwart marmeren kolom staat, daar de lyst van 't werk op rust. Tusschen de twee kolommen, staat in den agtergrond een Scheepsstryd uitgebeeld, boven welken, eene Stevenkroon, door twee wigtjes, vastgehouden wordt. Vier anderen houden de wapens van Holland en de Vereenigde Provincien om hoog. Tusschen beide, staat een bazuinende Faam. In de lyst, ziet men 't wapen der Generaliteit,

(*w*) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, *bl.* 112.

:it , en op dezelve, dat des Admiraals, Nieuwe
›ndsom met vlaggen bezet. Buiten de mar- Kerk.
ıeren kolommen, ſtaat, in een vak ter reg-
ɛrzyde, het beeld der *Voorzigtigheid*, en in
en vak ter linkerzyde, dat der *Standvaſtig-*
eid. In 't midden, heel om hoog, is het
Wapenbord des Admiraals geplaatſt, waarop
ıet jaar van zyn overlyden geſchreeven
taat. Onder zyn leggend beeld, leeſt men,
met gouden letters, in zwarten toetsſteen:

D. O. M. S.

ET. ÆTERNÆ. MEMORIÆ. MICHAELIS. DE. RUITER. ARCHITALASSI. HOLLANDIÆ. ET. WESTFRISIÆ. A. TRIBUS. EUROPÆ. REGIBUS. DONATI. GENTILITIIS. INSIGNIBUS. EQUESTRI. DIGNITATE. ET. DUCATU. REGNI. NEAPOLITANI. VIRI. QUI. NULLA. SIBI. PRÆLUCENTE. MAJORUM. IMAGINE. SIBI. DEO. ET. VIRTUTI. OMNIA. DEBUIT. EXPERIENTIA. LVIII. ANNORUM. REI. NAVALIS. SUÆ. ÆTATIS. PERITISSIMUS. REBUS. MAXIMIS. TOTO. OCEANO. ET. MEDITERRANEO. MARE. PER. VII. BELLA. BENE. GESTIS. INSULIS. CASTELLISQUE. AD. BOREAM. ET. MERIDIEM. OCCUPATIS. ASSERTA. BELGIS. VASTA. AD. MARE. ATLANTICUM. ORA. DOMITIS. PIRATIS. DUCTU. SUO. JUSTIS. QUINDECIM. PRÆLIIS. INVICTUS. DECERTAVIT. QUATRIDUANA. PRÆ. RELIQUIS. MEMORABILI. PUGNA. EDITA. SOCIATARUM. CLASSIUM. VIM. IMMANEM. QUATER. AB. IPSO. REIPUBLICÆ. JU-

Nieuwe Kerk.

GULO . PROSPERRIME . SUBMOVIT . COPIIS . MINOR. VIRTUTE . PAR . CONSILIO . ET . SUCCESSIBUS . MAJOR . TANDEM . PATRIA . PRÆSENTISSIMO . DISCRIMINI . EREPTA . SECUNDO . APUD . SICILIAM . CONFLICTU . SAUCIUS . SYRACUSANO . IN . PORTU . FORTITER . OCCUBUIT . XXIX. APRIL. A°. CIↃIↃCLXXVI. NATUS . VLISSINGÆ . XXIV . MART. A°. CIↃIↃCVII. ORDINES . FOEDERATÆ . BELGICÆ . DUCI . OPTIME. MERITO . MONUMENTUM . HOC . IMPENSIS . PUBLICIS . EXCITARI . CURAVERUNT.

VIXIT . ANNOS . LXIX . MENS . I. DIES . V.

IMMENSI. TREMOR. OCEANI.

't welk op den volgenden zin uitkomt:

ZY DIT TOEGEWYD

AAN DEN BESTEN EN GROOTSTEN GOD,

EN AAN DE EEUWIGE GEDAGTENISSE VAN MICHIEL DE RUITER, OPPER-ADMIRAAL VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND, DOOR DRIE EUROPISCHE KONINGEN, MET ADELYKE WAPENEN, RIDDERLYKE WAARDIGHEID EN EEN HERTOGDOM IN 'T KONINGKRYK NAPELS BESCHONKEN: EEN MAN, DIE, ZONDER DOOR EENIGEN VOOROUDERLYKEN LUISTER VOORGELICHT TE ZYN, ALLES EENIGLYK AAN GODE EN ZYNE EIGENE DEUGD HEEFT TE DANKEN GEHAD; DIE, DOOR EENE ONDERVINDING VAN AGT EN VYFTIG JAAREN, IN HET STUK DER ZEEZAAKEN, DE BEDREEVENSTE ZYNER EEUWE GEWORDEN, DE

GROOT-

grootste daaden, in zeven oorlogen, door den gantschen Oceaan en Middellandsche Zee, loflyk uitgevoerd; eilanden en sterkten in 't Noorden en in 't Zuiden veroverd; de uitgestrekte kust langs de Atlantische Zee voor de Nederlanders verzekerd, de zeeschuimers getemd, en in vyftien regtvaardige zeeslagen, als opperhoofd, onverwonnen, gestreeden heeft. En, dien boven anderen gedenkwaardigen slag van vier dagen geleverd hebbende, heeft hy den Staat de geweldige magt der vereenigde Vlooten, tot viermaalen toe, gelukkiglyk, van den halze gekeerd. Schoon minder in magt, was hy even groot in dapperheid, en in beleid en geluk grooter. Ten laatste, het Vaderland uit een blykbaarst gevaar gered hebbende, is hy, in een voordeelig gevegt by Sicilie, gewond, en in de haven van Syracusa, manhaftiglyk, overleeden, op den negen en twintigsten April des jaars 1676. zynde den vier en twintigsten Maart des jaars 1607. te Vlissingen gebooren. De Staaten der Vereenigde Nederlanden hebben eenen Zeeoverste van zulke uitsteekende verdiensten deeze Grafstede, op gemeene kosten, doen opregten. Nieuwe Kerk.

Hy heeft LXIX. jaaren, I. maand en V. dagen geleefd.

DE SCHRIK DES GROOTEN OCEAANS.

Ter

NIEUWE KERK. Ter wederzyde van dit Grafschrift; doch meer inwaards, staan twee Latynsche verſen van den beroemden NICOLAAS HEINSIUS, insgelyks, met gouden letters, in zwarten toetssteen, gehouwen. Ter regter zyde, leest men:

MICHAELI RUTERO.

Ruiteri hoc cinerem victoris & ossa sepulcro
Adserta, æquoreo Marte recondit humus.
Tantillum exuvias spatii complectitur omnes
Funere de tanti quas tulit urna viri.
Nil tamen egisti, mors importuna, triumphum
De te perpetuum fama superstes aget.
In titulos Europa parum est: scit Americus orbis
Africa laurigeri scit decus ora ducis.
Vix capit Oceanus, vix sol oriensque cadensque
Tot palmis gravidam, tot spoliisque manum.
Maxima quod si quem virtus sacravit Olympo,
Hanc animam ætherea fas jubet arce frui.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

't welk, door den beroemden Digter, *Johannes Vollenhove*, in deezer voege, overgezet is:

De gront, door zeegevecht op zeegevecht beschut
Van RUITER, wiens triomf's Lands welvaart heeft gestut,

Be-

ewaart nu zyn gebeent: het sterflyk deel des grooten Nieuwe Kerk.
'erwinners rust hier in zo naauw een perk beslooten.
Noch recht de doodt niet uit: hem overleeft zyn faam,
Braveert haar, triomfeert oneindig met zyn' naam.
:uroop viel hem te klein: d'Amerikaansche landen
ǀewagen van zyn lof, en d'Afrikaansche stranden.
Geen lucht, geen Oceaan, noch Oost- noch Westerzon
Beperkt de strydbre hant, die zo veel lauren won.
Zyn menschen ooit tot goôn, door heldendeugt verheven,
Dees helt is waardt om hoog de doot ten trots te leven.

Ter linkerzyde staat:

MICHAELI RUTERO.

Martius hic tumidi moderator & incola ponti
Qui sibi se totum debuit, ecce jacet.
Ipse lapis, cinis ipse viri, spirare videntur
Inclyta. pro patriis quæ tulit, arma focis.
Hosti intentat adhuc marmor cladem que fugamque:
Saxa cruentatas strage minantur aquas.
Naufragus hunc sensit scopulum, quicumque Batavas

Æquo-

NIEUWE KERK.

Æquora turbanti classe premebat opes.
Hic hostes, ubicunque jacent, commune sepulcrum
Cum duce sortiri, patria crede, tuos.
Si tamen est tumulus, moribundis vita salusque
Civibus, & dextræ laus redit unde suæ.

NIC. HEINSIUS. DAN. FIL.

Luidende, naar de vertaaling van den zelfden Vollenhove:

Hier rust de krygshelt, voogt en burger van den plas
Des woesten Oceaans, die alles, wat hy was,
Alleen kreeg door zich zelf, noch leeft zyn moed in 't marmer,
Noch vecht bykans het lyk van 's Vaderlands beschermer.
't Graf dreigt den vyand noch met neêrlage, en den vloet
In 't entren, vlucht hy niet, te verwen met zyn bloet.
Dees was de Zeeklip, daar wie Hollands schat, met Vlooten
Wou plonderen, 't hooft weleer te berste op heeft gestooten.
De Staat verbeelt zich hier al 't vyandlyk gewelt,
Waar 't sneuvelde, in een graf begraven met dien helt.
Of is 't geen graf, waar by de Staat, bykans gestorven,

Nieuw heil, nieuwe oorlogseer, nieuw leven ziet verworven. Nieuwe Kerk.

De ingang der Grafkelder des Admiraals is buiten, en agter 't Choor. Boven den zelven leest men:

INTAMINATIS FULGET HONORIBUS.

dat is:

Hy blinkt in onbezoedelde eere.

In de zelfde Grafkelder, zyn ook bygezet de Lyken van Jonker *Jan Pauluszoon van Gelder*, de Ruiters behuwdzoon, die, op den een en twintigsten Augustus des jaars 1673, gesneuveld was; *Engel*, *Baron de Ruiter*, Zoon van den Admiraal; *Johan de Witte* en *Michiel de Witte*, den eersten een Schoonzoon, en den tweeden een Kleinzoon van de Ruiter. Het wapen, en de helm, degen en handschoenen van Van Gelder, den eenigsten van de vier, die, strydende, omgekomen is, zyn aan den naasten pilaar opgehangen. Onder dezelven leest men: Van Jan van Gelder.

Hier rust die dapper sich in Neerlants Scheepsmagt droeg,
Toense in een jaar driemaal twee Konings Vlooten sloeg,
Hy is met zegenpraal voor 't Land op zee gestorven,

Nieuwe Kerk.

En heeft, door lof en eer, hier 't Heldengraf verworven.

Van Joost van Vondel.

Bezuiden het Choor, naar den kant van den ingang der Kerke op den Dam, is het Graf van den vermaarden Digter Joost van Vondel, die hier, op den agtsten February des jaars 1679, begraaven, en met eene gemeene zerk, zonder eenig opschrift, gedekt werdt. Doch omtrent drie jaaren laater, deedt de Heer Joan Six, Heer van Wimmenum en Vromade, Oud-Schepen en Raad deezer Stad, deeze regels op 's Dichters grafzerk houwen:

Hic jacet Vondelus,
Phoebo ac Musis amicus.

En niet, gelyk sommigen aantekenen,

VIr phoebo et MVsIs gratVs VonDeLIVs hIC est.

't welk Brandt (x), in deezer voege, vertaald heeft:

hIer rVst Van VonDeL hoogh beJaarDt,
apoLLo en zIJn' zangberg VVaarDt.

Van het Geslagt van de Haze de Georgio.

Het Burgemeesterlyk geslagt van de Haze de Georgio, eene begraafplaats in het oude Drapeniers-Choor, aan de noordzyde der Kerke, welk nu tot eene Timmer-

loots

(x) Vondels Leven, bl. 74.

loots gebruikt wordt, gekogt hebbende, heeft, in den jaare 1702, van Burgemeesteren de vryheid gekreegen (y), om de zerk, waarmede de begraafplaats gedekt is, hooger te mogen leggen, dan de andere zerken. Nieuwe Kerk.

Wy voegen hier by de naamen van de Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, zo ver menze heeft konnen opspooren: Naamlyst der Kerkmeesteren.

1503. Geryt Jans Peng.
1503. Jacob Hugen Zoen.
1503. Ruysch Jans.
1510. Jan Dirksz. Zil.
1510. Frans Claessen.
1510. Claes Beuyck.
1512. Walich Dirksz.
1513. Cornelis Benninck.
1513. Pieter Simonszoen.
1513. Jonge Claes Hein.
1514. Mr. Pieter Colyn.
1514. Jan Lambertse.
1515. Jan Gavezoen.
1515. Reyer Pieterse.
1517. Huyg Jansen.
1518. Pieter Jansen Akkerman.
1519. Ruysch Jansen.
1520. Floris Janszoon.
1521. Popius Occo.
1522. Gerrit Ariszoen.
1523. Simon Claeszoen.
1524. Jan Pieterse Schaep.

1525.

(y) Groot-Memor. N. VIII. f. 221.

Nieuwe Kerk.

1525. Jan Banningh.
1526. Heiman Jacobszoen van Ouden Amstel.
1527. Dirck Jansz Pestren.
1538. Jan Ysbrantsz Hooleſloot.
1538. Egbert Garbrantsz.
1538. Jan Willemsz.
1538. Jan Ryſer Jansz.

Na deezen, ontbreeken de naamen der Kerkmeeſteren, tot op de Verandering des jaars 1578: *wanneer volgen*

Egbert Pietersz. Vinck.
Job Cornelisz. Coſter.
Jacob Bas.
Pieter Jacobsz. Bolwerck.
Jan Cornelisz Hooft.
Rykert Autgesz.
Cornelis Cornelisz. de Lange.
Gysbert Janſen van de Poll.
Willem Pietersz. Hooft.
1593. Claes Claesz. Guldekruys.
1593. Pieter Matthysz.
1593. Iſack Ouwerogh.
1593. Ysbrand Harmensz.
1597. Pieter de Vlaming.
1599. Gerrit Olphertsz.
1600. Matthys Pietersz.
1607. Claes Jansz. Buys.
1609. François van Cruysbergen.
1612. Pieter Pietersz. Karſeboom.
1612. Dirrick Heynick.
1613. Jan Willemsz. Boogaert.

1616.

1616. Michiel Reyniersz. Pauw. Nieuwe Kerk.
1620. Gerrit Hudde Hendricksz.
1620. Pieter Jacobsz. Elias.
1622. Frans Jacobsz. Hinloopen.
1625. Matthys Willemsz. Raephorst.
1627. Hermen Theulincks.
1628. Joan Huydecoper.
1629. Dr. Pieter Jansz. Hooft.
1629. Dr. Cornelis van Dronckelaer.
1629. Lucas Jacobsz. Rotgans.
1630. Hendrick Louwerensz.
1646. Fredrik Alewyn.
1647. Zacharias Roode.
1649. Pieter Trip.
1649. Jacob Pietersz. Elias.
1656. Jan Duyts.
1657. Lucas Scholten.
1657. Jan Hinloopen.
1657. Joan Rombouts.
1667. Jan de Weert.
1673. Albert Bentes.
1673. Karel Voet.
1675. Jacob Trip.
1675. Jan van Erpecum.
1675. Jacob ten Grootenhuys.
1679. Jeronimo de Haze.
1680. Andries Bernarts.
1680. Anthony Bruningh,
1681. Dirk Alewyn.
1682. Louis Wolters.
1685. Johan van der Merct.
1687. Adriaen Temminck.
1688. Jan Elias Huydecoper.
1690. Mattheus Abbas.
1693. Reinier van Cuyck.

Nieuwe-zyds-Kapel.

1694. Louis Victor.
1704. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
1704. Mr. Willem van Dam.
1707. David van der Meer.
1709. Nicolaas Elias.
1709. Anthony Schellingwouw.
1709. Jan du Fay.
1711. François de Vicq.
1712. Floris Elias.
1713. François van Harencarspel.
1714. Pieter Huguetan.
1714. Mr. Mattheus van Hartogveld.
1715. Jan van der Wissel.
1719. Paulus Emtinck.
1724. Pieter Calkoen.
1727. Jacob Boreel Jansz.
1728. Mr. Ferdinand van Collen Ferdinandsz.
1730. Raymond de Smeth.
1732. Wybrand ten Poortingen.
1732. Hendrik Hooft Gerritsz.
1734. Cornelis Munter.
1743. Andries Bicker.
1749. Mr. Evert Berewout.
1749. Cornelis Jacob van der Lyn.
1759. Jacob van Ghesel Junior.
1763. Gerard Munter.

III.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Beschryving der Nieuwe-zyds-Kapelle.

De Nieuwe-zyds-Kapel, van ouds de *Heilige Stede* genaamd, staat in de Kalverstraat, tegen over het Burger-Weeshuis,

huis, daar zy haaren aanzienlykften ingang heeft, in 't weften. Twee andere ingangen deezer Kapelle zyn 'er, een in 't oolten op 't Rokin, en een in 't noorden, in de Wyde-Kapelfteeg. In 't weften, fteekt een fpitfe tooren ten dake uit.

Nieuwe-zyds-Kapel.

't Is my ten hoogfte waarfchynlyk, dat men deeze Kapel, die nogtans, by haare eerfte opregting, eene veel geringer gedaante gehad heeft; na de Oude Kerk, voor het oudfte Kerkgebouw van Amfterdam houden moet, fchoon de juifte tyd van derzelver Stigtinge niet aan te wyzen is. Men heeft, van ouds, geloofd, en de Roomfch-Katholyken houden, in 't algemeen, voor zeker, dat de Kapel, van welke wy fpreeken, geftigt werdt, ter gelegenheid van zeker wonderwerk, omtrent het midden der veertiende eeuwe, op de plaats der Kapelle, voorgevallen. Omtrent den aanvang der zestiende eeuwe, is, zo ver my gebleeken is, het eerfte omftandig verhaal van het zelve in 't licht gegeven, vermoedelyk in de Latynfche taale, 't zy door Jan Gerbrandszoon van Leiden, of een' ander', opgefteld (z); waarnaar verfcheiden' overzettingen in 't Nederduitfch gemaakt zyn, zo in de oude *Hollandfche Chronyk* (a) en in de *Vermeerderde Chronyk van* Beka (b), als in een afzonderlyk Boekje, waarvan my een afdrukfel ter hand gefteld is, tot titel hebbende, *Hier beghint die vindinge van 't boichweer-*

Oudheid en Gelegenheid der Stigtinge.

(z) *Zie* Le Long *bl*, 197.
(a) *Divif.* XXIII. *Cap.* X.
(b) *In* Matthæi *Anal. Tom.* III. *p.* 228.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

weerdige ende Heylighe Sacrament, in 't vier ende vlam miraculoselyc ongequetst ende geheel geconserueert; het welcke rustende is binnen der Stadt van Aemstelredam, ende die plaetse wert ghenoemt ter Heyliger Stede (c). En 't verhaal van dit Boekje is wel 't uitvoerigste. Eindelyk, heeft LEONARD MARIUS, Priester te Amsterdam op 't Begynhof (d), in 't jaar 1639, eene uitvoerige Verhandeling over de Mirakelen der Heilige Stede uitgegeven, genaamd AMSTELREDAMS EER *ende opcomen door de denckwaerdige mirakles aldaer geschied aen ende door het H. Sacrament des Altaers Anno* 1345, *t'Antwerpen* [waarschynlyk, *Amsterdam*] *by* HENDRIK AERTSSENS 1639. *door* BOETIUS A BOLSWERT; welke laatste naam, van sommigen (e), ten onregte, voor den naam des Schryvers gehouden is.

Verhaal van het Amsterdamsch wonderwerk in de Heilige Stede.

De uitvoerigste Verhaalen van het wonderwerk, welk gelegenheid tot het stigten der Kapelle zou gegeven hebben, komen hierop uit: „ Dat een ziek mensch, hier ter „ Stede, 's Dingsdags voor Palmzondag, „ zynde den zestienden Maart, in 't jaar „ 1345, kort na Vespertyd, het Sacrament „ ontvangen hebbende, het zelve, lang na „ zonnen-ondergang, wederom uitbraakte; „ wanneer het, door de vrouwen, die den „ zieke bedienden, in een zuiver vat, ont„ vangen, en in een groot vuur geworpen „ werdt. Dat eene van die vrouwen, 's an„ de-

(c) Zie LE LONG, *bl.* 198.
(d) J. F. FOPPENS Biblioth. Belg. *Tom.* II. *p.* 817.
(e) DAPPER *bl.* 387.

„ derendaags, omtrent *Priemtyd*, by 't vuur, Nieuwe-
„ welk den gantſchen nagt gebrand hadt, zyds-
„ zynde gaan zitten, midden in de vlammen, Kapel.
„ de hoſtie zag, zo geheel wit, als zyze,
„ immermeer, in eens Prieſters hand, ge-
„ zien hadt. Dat zy de hoſtie, zonder zig
„ te branden, uit het vuur greep, en van
„ de eene hand in de andere leide. Dat de
„ hoſtie, ondertuſſchen, eene vuurige of
„ verbrande gedaante aangenomen hebben-
„ de, aan eene andere vrouwe overgegeven
„ werdt, dieze, in eenen ſchoonen doek,
„ leide, en in haare kiſt ſloot. Dat de
„ man deezer vrouwe, t'huis gekomen zyn-
„ de, en vernomen hebbende, wat 'er ge-
„ beurd ware, de hoſtie uit de kiſt nam,
„ en gewaar werdt, dat zy zig in zyne hand
„ beweegde, even als het hert van een'
„ ſnoek, die geopend was. Dat de hoſtie
„ een vlek behieldt, op de plaats, daar zy,
„ door den man, aangeraakt was, die 'er,
„ honderd of meer jaaren na dien tyd, nog
„ aan te zien was. Dat de Prieſter, ge-
„ haald zynde, de hoſtie uit de kiſt nam,
„ en in de Ciborie deedt; doch dat de Ci-
„ borie naderhand ledig, en de hoſtie we-
„ derom in de kiſt gevonden werdt. Dat
„ dit, volgens ſommige verhaalen, tot twee
„ of drie reizen toe, gebeurde, zelfs na dat
„ de hoſtie reeds in de Oude Kerke over-
„ gebragt geweeſt was. Dat de Prieſter
„ toen beſloot, dat de hoſtie, plegtiglyk,
„ afgehaald en overgebragt moeſt worden;
„ gelyk geſchiedde. Dat een kind van den
„ man en de vrouw, die de hoſtie gehad

Nieuwe-zyds-Kapel.

„ hadden, met de vallende ziekte gekweld „ zynde, genezen geworden was, na dat de „ ouders en bloedvrienden het Sacrament, „ in de Oude Kerke, eerbiediglyk, bezogt, „ en aldaar hunne offerhanden gedaan had„ den.‟ Het verhaal, in het boekje, waar van de titel aanvangt *Hier beghint* enz. wordt met deeze woorden beslooten: *Ende want alle dese voorseide punsten van den heyligen Sacrament waraehtich zyn, ende wi bekennen, dat si in der waerheit so gesciet zyn, als voorscreuen, so hebben wi* Florys van Boeckhorst, *Ridder, Baeliu des mogenden Princes des Heren Graefs van Hollant in den lande van Amstel ende in Waterlant, Scout, Scepen ende Rade der Stede van Amstelredam, om dese miraculen allen kersten menscen te condigen, onse segelen hier an gehangen. In 't jaer ons Heren* M. CCC. XLV. *des Donredaechs in der Octauam van Paesschen.* Sedert werdt, zo men wil, op de plaats, daar het wonderwerk gebeurd was, eene Kapel gestigt, in welke de wonderdaadige hostie, eerlang, geplaatst werdt, die de Kapel der Heilige Stede, eeuwen agtereen, beroemd gemaakt heeft.

Kort onderzoek der geloofwaardigheid van dit verhaal.

Wy hebben niet voor, de waarheid van 't verhaalde wonderwerk, omstandiglyk, te onderzoeken. Doch wy konnen niet nalaaten, eenige weinige aanmerkingen te maaken, die onpartydigen, van welke Godsdienstige gezindheid zy ook zyn mogen, moeten doen twyfelen, of het zig, met de gelegenheid van het stigten onzer Kapelle, niet een weinig anders hebbe toegedraagen, dan ons het verhaal, genomen zo

als het legt, zou moeten doen denken.

Nieuwezyds-Kapel. Tydgenooten reppen niet van't wonderwerk.

1. Ik merk, *voor eerst*, aan, dat, in schriften van tydgenooten, zo ver zy my bekend zyn, niets het allerminste van dit beroemde wonderwerk gesproken wordt. Beka, die gebloeid heeft, toen 't geval gebeurd moest zyn, rept 'er geen een woord van. Even weinig wordt 'er van gewaagd by anderen, die, omtrent het midden der veertiende eeuwe, geleefd hebben, en welker schriften tot ons gekomen zyn.

De oudsten, die 'er van gewaagen, doen 't met weinige woorden, en verschillen omtrent den tyd van 't gebeurde.

2. De oudste Schryvers, die 'er van gewaagen, hebben, ten minsten honderd jaaren na den tyd, waarin het wonderwerk geloofd wordt geschied te zyn, gebloeid. En deezen spreeken 'er van, in zeer algemeene woorden. De Schryver van het *Goutsche Chronyxcken* (f) zegt alleenlyk: *In 't jaar ons Heeren* M. CCC. ende XLVII. *doe geschiede dat Mirakel in die Stede van Amsterdam van den H. Sacrament.* Veldenaar schryft (g): *In den jaer ons Heren* 1342, *soe geschiede, in die Stede van Amsterdam, een groot mirakel van den H. Sacrament, dat een sieck mensche ontfanghen hadde, ende overgaff, ende in 't vuer gegoten wert.* Doch men ziet, dat beide deeze Schryvers, de oudsten, die van 't Mirakel gewaagen, merkelyk, omtrent den tyd van 't gebeurde, verschillen. De eerste stelt, dat het, in 't jaar 1347; de tweede, dat het, in 't jaar 1342, gebeurd is. En 't zelfde jaartal vindt men ook, in de Latynsche Uitgaave van Veldenaars Chro-

(f) Bladz. 103.
(g) Bladz. 78.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Chronyk (*h*). In een ander Chronykje, welk agter de Chronyk van den *Ongenoemden Klerk* uitgegeven is, leest men ook (*i*): *Item, in 't jaer ons Heeren* M. CCC. *en* XLII., *soe ghesciede een myrakel van onser lieve Vrouwe ende van den heylige Sacremente tot Aemsterdamme van den brande.*

Jan Gerbrandszoon van Leiden is de eerste, die 't geval in 't jaar 1345 plaatst.

3. De Haarlemmer Karmeliet, JAN GERBRANDSZOON VAN LEIDEN, die in 't jaar 1504 overleedt, is de eerste der bekende Schryveren, die 't gebeurde, in 't jaar 1345, geplaatst, en met byna alle de omstandigheden, met welken wy het boven verhaald hebben, te boek gesteld heeft (*k*). En hy is, door den Schryver der *oude Hollandsche Chronyke;* door den *Vermeerderaar* van BEKA, en door alle de overigen, gevolgd.

Wat men te houden hebbe van het bezegeld getuigenis der Wethouderschap van Amsterdam.

4. En hier valt nu de vraag, of het verschil der oudste Schryveren, onderling en met de laateren, omtrent den tyd van 't gebeurde, de geloofwaardigheid van 't verhaal niet vry wat verzwakt? 't Is waar, dat wederom tot bevestiging van dit verhaal schynt te strekken, dat Floris van Boekhorst, Ridder en Baljuw van Amstelland, benevens Schout, Schepenen en Raaden van Amsterdam, het wonderwerk, weinige dagen na dat het, in 't jaar 1345, zou voorgevallen zyn, met hunne zegels, bekragtigd hebben. Doch niemant getuigt deeze bezegelde brieven immer te hebben gezien. En ik meen niet, dat 'er van gewaagd wordt, eerder dan in

(*h*) *In* MATTHÆI Anal. *Tom.* V. *p.* 557.
(*i*) *Bladz.* 227.
(*k*) Chron. *Libr.* XXVIII. *Cap.* X. *p.* 254.

in 't kleine Mirakelboekje, welk, eerst in 't jaar 1518, in 't licht gegeven werdt. Zo ook deeze brieven, in vroeger' tyd, bekend geweest waren, is 't bezwaarlyk te begrypen, dat Schryvers der vyftiende eeuwe, omtrent het jaar van 't gebeurde, zo merkelyk verschild zouden hebben. Ik zou hierom, voor de egtheid deezer bezegelde brieven, geenszins, durven instaan. Om nu nog niet te zeggen, dat *Floris van Boekhorst*, Ridder, my, nergens, als Baljuw van Amstelland, voorgekomen is. Van Leeuwen meldt maar drie Edelen uit den huize van Boekhorst van deezen naam. Twee derzelven bloeiden in de zestiende eeuwe: de derde, omtrent den jaare 1330: doch deeze laatste was Rentmeester-Generaal van Keizerinne Margareet (*l*), naderhand, Graavinne van Holland; en, zo ver blykt, geen Baljuw van Amstelland. In eene geschreeven Lyst der oude Baljuwen van Amstelland, door Schepen Gerard Schaep Pieterszoon opgemaakt, wordt ook geen *Floris van Boekhorst*, en zelfs in 't geheel geen *Floris* gevonden, dan *Floris de onledige*, op het jaar 1313; doch deeze kan, in 't jaar 1345, geen Baljuw van Amstelland geweest zyn, alzo 'er, in de gemelde Lyst en elders, na hem, en voor 't jaar 1345, nog wel drie Baljuwen van Amstelland geplaatst worden, te weeten, *Arst van der Horst*, op het jaar 1327, *Willem Kuser van Oosterwyk*, op het jaar 1332, en Heer *Gerrit van Eemskerk*, Ridder, op het

Nieuwe Zyds-Kapel.

(*l*) Van Leeuwen Batav. Illustr. *bl.* 880 *enz.*

NIEUWEZYDS-KAPEL.

het jaar 1338 (*m*). Gevolgelyk, is *Floris de onledige* de *Floris van Boekhorst* niet geweest, die, in 't jaar 1345, als Baljuw van Amstelland, het wonderwerk getuigd zou hebben.

Omtrent het jaar 1345, moet nogtans iet zonderlings gebeurd zyn, welk aanleiding tot het stigten en de vermaardheid der Kapelle gegeven heeft.

5. De Kapel der Heilige Stede, is nogtans, niet lang na 't midden der veertiende eeuwe, reeds zo vermaard geweest, dat 'er, naar alle waarschynlykheid, in of omtrent den jaare 1345, iet vreemds is voorgevallen, op de plaats, daar zy gestigt werdt, 't welk, in die tyden, voor een wonderwerk aangezien, en greetiglyk verspreid en geloofd is. Men heeft 'er, in laater' tyd, nieuwe omstandigheden by verzierd, die 't geval nog wonderlyker hebben doen voorkomen. De beroemdheid der Kapelle lokte zo veel volks naar Amsterdam, en bragt Geestelyken en weereldlyken zo groote voordeelen aan, dat niemant reden hadt, om haaren wonderdaadigen oorsprong in twyfel te trekken, tot dat de tyden begonden te veranderen, en men de bewyzen begon te onderzoeken, waarop de waarheid van 't Amsterdamsch Mirakel gevestigd werdt.

Wat dit, vermoedelyk, geweest zy?

Veelligt, heeft tot het stigten der Kapelle alleenlyk gelegenheid gegeven, dat een kranke de hostie, die hem, door den Priester, gegeven was, niet heeft konnen doorzwelgen, maar geheel wederom uitgebraakt heeft. 't Uitbraaksel, in 't vuur geworpen zynde, heeft de vlam, ligtelyk, in zo verre konnen uitblusschen, dat men de hostie, onge-

(*m*) Zie MIERIS Charterb. II. *Deel*, *bl.* 425, 621.

Nieuwezyds-Kapel.

geschonden, heeft konnen opraapen. Hier van heeft men, terstond, veel gerugts gemaakt, als van een groot wonderwerk. De wooning, daar 't geval gebeurd was, is tot eene Kapel verbouwd: waarin, zo sommigen verhaalen, de haardstede, met roode steenen belegd, bewaard gebleeven is, tot in 't jaar 1624, wanneer zy, nevens een klein schoorsteentje, welk tegen een' pilaar aan stondt, is afgebroken (*n*). En indien men dit verhaal aanneemt, volgt 'er uit, dat het zogenaamd *Mirakelhuis*, aan de westzyde der Kalverstraat, tegen over de Kapelle, welk lang door een Roomschgezind geslagt bewoond geweest is, niet staan kan op de plaats, daar men, oulings, geloofde, dat het wonderwerk omtrent de hostie gebeurd was; alzo de haardstede, volgens dit verhaal, aan de oostzyde der Kalverstraat gelegen, en in den omtrek der Kapelle begreepen geweest is. De noordwesterhoek der Kapelle wordt zelfs, nog tegenwoordig, *de heilige hoek* genaamd. Maar de kist, in welke de hostie gelegd werdt, is, zo men wil, nog tegenwoordig, in wezen, en wordt in 't Burger-Weeshuis bewaard. Immers, my is, aldaar, op den twee en twintigsten April des jaars 1762, eene oude kist getoond, die zeventien duim hoog, ruim zestien duim breed, en, over het deksel gemeten, ruim twee en dertig duim lang was. Zy hadt, van vooren, drie yzeren sloten, en was, op het deksel,

Van het Mirakelhuis en de kist, waarin de hostie gelegd werdt.

(*n*) Opkomst der Nederl. beroerten enz. *gedrukt te Keulen* 1673. *bl.* 137.

Nieuwe-zyds-Kapel. ſel, beſchilderd met drie witte hoſtien in de vlammen: met twee diergelyken, tegen de einden, en met nog twee, van vooren; voor welke laatſten, twee Engelen knielden; doch alle deeze figuuren waren, reeds voor een groot gedeelte, uitgeſleeten en vergaan. En deeze kiſt werdt van de Roomſchgezinden, die dezelve nog dikwils kwamen zien, gehouden voor dezelfde, waarin de wonderdaadige hoſtie gelegd geweeſt was.

De Proviſoors der Heilige Stede draagen het onderhoud van den Heiligen weg op aan het Gaſthuis.

De Kapel kreeg, terſtond na dat zy geſtigt was, den naam van *Heilige Stede*. En de *Proviſoors ende bewarers* van dezelve onderhielden eenen weg, die, van den Amſtel, nu 't Rokin, liep tot heel aan Slooten, en gebruikt werdt door zulken, die de Heilige Stede kwamen bezoeken. En deeze weg werdt de *Heilige Weg* genaamd; een naam, die nog aan een gedeelte van denzelven gegeven wordt. In 't jaar 1371, werdt deeze Weg verkogt aan 't Gaſthuis binnen Amſterdam, die 't onderhoud van den zelven op zig nam (*o*): doch zig, vermoedelyk uit onvermogen, niet naar behooren kweet van deezen pligt; waarom de Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe in den Haage Burgemeeſteren der Stad, in den jaare 1415, met het onderhoud van de Kapelle en van den Weg, die toen beide merkelyk vervallen waren, belaſtte, hun, daarentegen, alle de inkomſten der Kapelle, en alle de Offerhanden, die aldaar gedaan zouden worden, afſtaande, mids daar van een mark

Burgemeeſteren belasten 'er zig mede, onder zekere voorwaarden.

(*o*) Handv. bl. 421.

mark fyn zilvers 's jaars, aan 't Kapittel in den Haage, wierdt uitgekeerd. Uit den brief, die hiervan verleend werdt, blykt, dat het Sacrament, *welk*, dus luiden de woorden, *in de plaats, daar de Kapel ſtaat, wonderdaadiglyk gevonden was* [in loco, ubi dicta Capella ſituatur, miraculoſe invento] toen in de Oude Kerke bewaard werdt; doch dat men onderſtelde, dat het, t'eenigen tyde, in de Kapelle zou konnen worden overgebragt. Ook ziet men, uit den zelven, dat de Prieſter, die, als Kapellaan, in de Kapelle der Heilige Stede, dienſt deedt, al ſedert vyftig jaaren, door Burgemeeſteren benoemd, en, door 't Kapittel in den Haage, aangeſteld was. En eindelyk, blykt 'er uit, dat 'er toen, behalve het hoog Altaar, nog drie andere Altaaren in de Kapelle waren (*p*). De brief, waarby de Regeering van Amſterdam zig verbindt, om het gemelde mark fyn zilvers 's jaars aan 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage te betaalen, is bewaard in een *Vidimus* van Schepenen van den Haage van den jaare 1550, en nog nimmer in 't licht gegeven, waarom wy dien, hier agter, onder de *Bylaagen* (*q*), geplaatſt hebben.

NIEUWEZYDS-KAPEL.

Indien men ſtaat maaken moge op het verhaal van den *Vermeerderaar* der *Chronyke van* BEKA, is de Kapel der Heilige Stede, op Zondag den drie en twintigſten April des jaars 1421, afgebrand. Zelfs ſchynt hy te zeggen, dat de wonderdaadige hoſtie toen ook

De Kapel verbrandt, in 't jaar 1421.

(*p*) Handv. *bl.* 421.
(*q*) *Lt.* D.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL. ook door de vlamme verteerd werdt. Dus luiden zyne woorden: *Doe bernde die nye kerck, die heylige Stede, ende dat heylige Sacrament aldair te rusten placb* (*r*). Aan deezen brand, schynt gedagt te worden in een Schepenen-brief van den tweeden Maart des jaars 1423, waarby een huis en erve *op tie Middeldamme*, aan S. Nicolaas-Kapelle en Gasthuis opgedraagen wordt, welk belend was met een *erue op ten boek van der Stege, dar* Kathryn Heyndrik Andries soens Weduwe, *voir den brande, in placb te woenen.*

En in 't jaar 1452. Ondertusschen, hebben anderen, ook in laater' tyd, geloofd en geschreeven, dat het Sacrament, naderhand, nog in wezen geweest, en zelfs, in eenen anderen brand, die op den een en twintigsten May des jaars 1452 voorviel, midden in de vlammen, onbeschadigd gebleeven is (*s*). Onder anderen, wordt zulks getuigd, door den *ongenoemden Beschryver van Amsterdam*, die omtrent den jaare 1500 bloeide (*t*). Doch zo de wonderdaadige hostie, in 't jaar 1421, reeds verbrand geweest is, gelyk de *Vermeerderaar van* BEKA schynt te zeggen, kan zy, in 't jaar 1452, niet, ongeschonden, in 't midden der vlammen, bewaard geweest zyn.

Zy wordt grooter en schooner herbouwd. Vaster gaat, dat de Kapel, na 't jaar 1421, herbouwd is, en, in 't jaar 1452, andermaal afgebrand zynde, zo veel schooner en ruimer werdt opgetimmerd, dat zy, reeds om-

(*r*) Vermeerd. BEKA, *bl.* 398.

(*s*) L. MARIUS Amstelr. eer enz. *bl.* 64. *Zie ook 't* Verhaal *by* LE LONG, *bl.* 324.

(*t*) *Ad* Calcem PONTANI, *p.* 5.

omtrent den jaare 1500, onder de fraaiste Kerken gerekend werdt. Zy werdt, ten dien tyde, en nog lang daarna, van alle kanten; niet slegts uit de verste hoeken der Stad, van de Haarlemmer-Poort en 't Hoofd af (*u*); maar ook uit andere Steden, en zelfs uit afgelegene gewesten, rykelyk bezogt en begiftigd, met naame door zulken, die, van gevaarlyke reizen, behouden waren t' huis gekomen. De Aartshertog Maximiliaan, in 't jaar 1484, in den Haage krank leggende, deedt eene gelofte, om het Sacrament te Amsterdam in bedevaart te gaan bezoeken, indien hy in gezondheid hersteld mogt worden. Zyne herstelling volgde op deeze gelofte: waarop hy zig herwaards begaf, en eene Kelk en Waskaars van eene geweldige grootte, in de Kapel der Heilige Stede, offerde (*v*). Ook vereerde hy een glas in de Kapelle, waarvan nog een gedeelte in den zuidoostelyken hoek van 't gebouw overgebleeven is. 't Gemeen gevoelen was, dat, door het Sacrament hier ter Stede, verscheiden' wonderdaadige geneezingen geschiedden. Doch sommigen verhaalen, dat de oude *miraculeuse hostie*, door den tyd vergaan zynde, van den Bisschop van Utrecht genuttigd was; die eene andere hostie, in derzelver plaatse, gewyd hadt (*w*). Op den Sacraments-dag in de vasten, hieldt men eenen plegtigen ommegang, met het miraculeus Sa-

Nieuwe-Zyds-Kapel.

(*u*) W. Syvaerts Roomsche Mysterien ontd. *f.* 33 *verso.*
(*v*) Anonym. *ad* Calcem Pontani, *p.* 5.
(*w*) W. Syvaerts Roomsche Myster. ontdekt, *f.* 32 *verso.*

Nieuwe-zyds-Kapel.

Sacrament, en omtrent Pinksteren, een' diergelyken; gelyk wy, reeds op eene andere plaats (x), hebben aangetekend. 't Vrygeleide, welk, by deeze gelegenheid, gemeenlyk voor veertien dagen, verleend werdt, lokte veel volks herwaards. Doch ook aan zulken, die, op andere tyden, het Sacrament, in bedevaart, kwamen bezoeken, wordt, in eene der oudste Keuren, vrygeleide verleend, met deeze woorden: *Item enich man of vrouwenaem die binnen der Stede coemt zyn pilgrimmaedze te doen ten heylighen Sacramente, dien en machmen niet becommeren noch besetten binnen der Vryhede noch dair buten van onsen poirters. Mer wairt dat hy om ander zaken quame, dat zoude staen tots gherechts bekenninge. Ende dair zullen zy toe doen alze der gherechte zal guetduncken* (y). Opmeer heeft eenige wonderdaadige geneezingen aangetekend, die, ten zynen tyde, in de Kapelle van de Heilige Stede, gebeurd zouden zyn. Onder anderen, schryft hy het schielyk opbreeken van het beleg der Stede, in den jaare 1572 (z), toe aan eenen ommegang met het Sacrament, op den raad van een' Boer van Abkoude, gedaan (a). Hoe Vondel, in zynen tyd, getragt heeft de Wonderen der Heilige Stede, in een treffelyk vers op haar derde *Eeuwgety*, der vergetelheid te ontrukken (b), is, by de hoogagters zyner Poëzye, bekend.

De

(x) II. *Deel*, IV. *Boek*, *bl.* 404.
(y) Keurb. A. *f.* 5.
(z) *Zie* II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 326.
(a) Cathol. Martelaars-Boek, II. *Deel*, *bl.* 52, 188.
(b) Poëzy I. *Deel*, *bl.* 462.

De Kapel, die, in 't begin der vyftiende eeuwe, maar vier Altaaren hadt (*c*), was, omtrent den jaare 1500, van zes Altaaren voorzien. Het beroemdste van deezen was het *H. Sacraments-Altaar*, behoorende aan een Gilde van Vrouwen, het *H. Sacraments-Gilde* genaamd. De *Overwyfsen* van dit Gilde, gelykze, onder anderen, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1498, genoemd worden, waren, in 't jaar 1573, *Tryntgen Hendrix*, *Aef Jacobs*, *Tryntgen Pieters* en *Mari Claes*, gelyk blykt uit eenen brief, die in 't Burger-Weeshuis bewaard wordt. Nog vondt men 'er *S. Hieronimus-Altaar*, gemeld in eenen rentebrief van den jaare 1539; *S. Rochus-Altaar*, waarvan, in brieven van de jaaren 1548, 1552 en 1566, gewaagd wordt, en *S. Laurens-Altaar*, gemeld in eene Lyst van de inkomsten der Kerke van Slooterdyk (*d*). Voorts, was 'er een *Lieve-Vrouwen-Altaar*, welk aan de noordzyde der Kapelle stondt, en reeds, in eenen Schepenen-brief van den jaare 1368, vermeld wordt. De *Kruisbroeders*, die in de Heilige Stede byeenkwamen, en in 't jaar 1361 reeds vermeld worden, hebben 'er waarschynlyk ook een Altaar gehad.

Nieuwezyds-Kapel. Altaaren, in de Kapelle.

Voor de Kapelle der Heilige Stede, vermoedelyk boven den ingang in 't westen, plagten, tot op de tyden der Hervorminge toe, deeze woorden, met gouden letters, te leezen te zyn: *Signa & mirabilia fecit in te Deus*

Veranderingen aan dezelve, na de Hervorming.

(*c*) Zie hier voor, *bl.* 409.
(*d*) By Le Long, *bl.* 427.

NIEUWE-ZYDS-KAPEL.

Deus excelsus, dat is „ de groote God heeft „ in u, tekenen en wonderen gedaan (*e*)." Doch dit opschrift is, naderhand, uitgewischt. Eenige Roomschgezinde Schryvers verhaalen, dat de Kapel, na de verandering des jaars 1578, eenen geruimen tyd, gebruikt geworden is, eerst tot een' Paardenstal, naderhand, tot een Stads Turfhuis, en eindelyk, tot een Zout-kasse (*f*). 't Laatste wordt, ook door anderen, bevestigd, en meent men, dat zulks, nog in de voorgaande eeuwe, aan 't ziltig uitslaan der pilaaren, van welken toen eenigen vernieuwd werden, zou gebleeken zyn (*g*). Zeker is 't, dat 'er, na 't jaar 1578, eenige jaaren verloopen zyn, eer de Kapel tot een Godsdienstig gebruik geschikt werdt. De Vroedschap besloot, in 't jaar 1586, dezelve af te staan aan de Walsche Gereformeerden (*h*). Doch ik meen niet, dat dit besluit ter uitvoeringe gebragt werdt. Omtrent drie jaaren laater, werdt zy, ten dienste der Nederduitsche Gereformeerden, tot het doen der Hoofdpredicatien, bekwaam gemaakt; alzo de twee Hoofdkerken, ter oorzaake van het aanwassen der Gemeente, te klein geworden waren (*i*). Op den eersten Zondag in December des jaars 1590, werdt 'er 't eerste Avondmaal gehouden, waartoe 't brood en de wyn, op last van Burgemeesteren, door

Kerk-

(*e*) W. SYVAERTS Roomsche Myster. ontdekt, *f.* 33.
(*f*) Opkomst der Nederl. beroerten *gedr.* 1671. *bl.* 137.
(*g*) DOMSELAER IV. *Boek*, *bl.* 75. COMMELIN, *bl.* 470.
(*h*) Resol. Vroedsch. N. 5. 14 *April* 1586.
(*i*) Resol. Vroedsch. *N.* 6. 22 *Nov.* 1588.

Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, bezorgd werdt (*k*). De Kapel is, sedert, in de tegenwoordige gedaante herbouwd. In 't jaar 1657, werdt besloten, den vloer derzelve te verhoogen, en met blaauwe zerken te beleggen (*l*). Te vooren was dezelve, zo ik meen, slegts met gebakken steenen belegd geweest.

Nieuwe-zyds-Kapel.

De Nieuwe-zyds-Kapel is honderd vyf en tagtig voet lang, en honderd en dertig voet breed; en wordt verlicht door dertig groote glasraamen. 't Gewelf rust op twintig ronde steenen zuilen. By avond worden, op tien koperen kaarskroonen, 't vereischt getal van kaarsen ontstoken. Over de drie toegangen naar 't Doophuis, leggen drie sierlyke koperen boogen. Ook zyn de schuinze plaaten, waarop de Predikant en de Voorzanger den Bybel leggen, van doorlugtig koper, konstiglyk, gewerkt. Van binnen tegen den westergevel der Kapelle, is eene ruime Galery voor de Weeskinderen, op welke ook, veeltyds, andere toehoorders plaats neemen. Regt hier tegen over, in 't oosten, is een net portaal, bestaande beneden uit zes grooter, en boven uit zes kleiner geslingerde kolommen, die ook een klein Kapelletje ondersteunen. Tegen 't noorden, staat een klein Orgel, 't welk, in zuiverheid van geluid, boven alle de Orgels hier ter Stede, plagt uit te munten; doch se-

Tegenwoordige gedaante der Nieuwe-zyds-Kapelle.

(*k*) *Uit* de Oorspronkelyke Orde van Burgem. *van* 30 *Novemb.* 1590. *berustende in de Nieuwe Kerke.*

(*l*) Resol. Vroedsch. *Lr.* A. 28 *Jan.* 1657. *f.* 190 *verso.*

Nieuwe-zyds-Kapel. sedert de jongste herstelling, veel van zyne volmaaktheid verlooren heeft. De deuren zyn, gelyk doorgaands, beschilderd, aan de eene zyde, met Davids inhaaling na 't verslaan van Goliath, en aan de andere, met den speelenden David, door Saul met de spietse gedreigd. In de Nieuwe-zyds-Kapel, zyn geene zeer aanzienlyke Begraafplaatsen. Men heeft 'er het Graf van den Schout deezer Stede *Willem van der Does*, en van zyne Egtgenoote *Maria Govers*, en eene Grafkelder van 't Geslagt van *Alewyn*. In 't Kerkmeesters-Comptoir, aan de noordzyde der Kapelle, hangt een groot Wapenbord der Kerkmeesteren, sedert het jaar 1519. Voor den schoorsteenmantel, ziet men het wapen en zegel der Stad, en de wapens van vier Kerkmeesteren, *Tielens*, *Pancras*, *Scott* en *Valconier*, ten tyde van welken, de mantel schynt gemaakt te zyn. 't Schoorsteenstuk is niet kwalyk geschilderd. Ik heb, in 't Kabinet van Kerkmeesteren, geene oude stukken, de Kapelle betreffende, konnen vinden. Alleenlyk, worden aldaar nog eenige brokken bewaard van een gedoodverwd Schilderstuk, waarop het Mirakel der Heilige Stede, en byzonderlyk, de vrouw, die de onbeschadigde Hostie uit het vuur grypt; de plegtige ommegang met dezelve; de aanbidding derzelve, door Engelen en menschen, en andere byzonderheden verbeeld zyn.

In dezelve, wordt, in de Hoog- In 't eerst werdt, in deeze Kapelle, even als in de Hoofdkerken, alleenlyk in de Nederduitsche taale gepredikt. Doch de Duitsche

ſche oorlog eerſt, en daarna de dood van den Paltsgraave Fredrik, verkooren Koning van Boheeme, in den jaare 1632, gaf aan een groot getal van Hoogduitſche Gereformeerden gelegenheid, om hun Vaderland te verlaaten, en zig hier ter Stede neder te zetten. Van toen af, werdt ook, eens of tweemaal ter weeke, ten dienſte deezer Geloofsgenooten, in de Hoogduitſche taale, gepredikt, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zynde *Otto Badius* den eerſten Leeraar geweeſt, die, tot het waarneemen van den Predikdienſt in de Hoogduitſche taale, in 't jaar 1620, herwaards beroepen werdt. Tegenwoordig, wordt 'er, des Zondags, na den middag, en van half February tot het einde van Augustus, ook des Woensdags, ten vyf uuren des avonds, om de veertien dagen, in de Hoogduitſche taale, gepredikt. Ook wordt 'er, om de twee maanden, het tweede Avondmaal, in deeze taale, gehouden. Rondsom de Nieuwe-zyds-Kapelle, zyn eenige wooningen en kaſſen getimmerd, die, door Bedienden derzelve, bewoond, of, door Kerkmeeſteren, aan anderen verhuurd worden.

Nieuwe-zyds-Kapel. duitſche taale gepredikt.

Zie hier de naamen der Kerkmeesteren van deeze Kapelle, oudtyds *Regenten van der Capelle* en *Capelmeeſteren* genaamd, zo ver dezelven hebben konnen gevonden worden:

Naamlyſt der Kerkmeesteren.

1431. Jan Bout Aelbertszoen.
1431. Dirck Jacob Fekardyszoen.
1431. Jan Beduynre Aelbertszoen.

Nieuwe-zyds Kapel.

1503. Bruyning Jacobsz.
1503. Frans Claesz.
1503. Mr. Pieter Colyn.
1511. Claes Volkertsz.
1511. Dirck Jan *in de Kalverstraet over de Heilige Stede.*
1512. Pieter Stevensz.
1513. Popius Occo.
1517. Klaes Hein.
1518. Heiman Jacobsz. van Oude Amstel.
1519. Klaes Boelensz.
1522. Jan Dirksz. Sil.
1523. Jacob Banninck.
1524. Dirck Martsz. Mooy.
1525. Jan Lambertsz.
1526. Willem Koek.
1527. Mr. Hendrik Dirksz.
1543. Jacob Wouter Dobbesz.
1543. Jacob Heindriksz.
1543. Aris Gerritsz.
1543. Pieter Koenesz.
1549. Harmen Jansz.
1551. Claes Dircksz.
1551. Jan Vechtersz.
1562. Harmen Gysbertsz.
1562. Olof Abinga.
1593. Willem Jansz. Bogaert.
1593. Huyg Hendriksz. Verploeg.
1606. Gerrit Gerritsz. Dootshooft.
1618. Volkert Nanning van Ayta.
1623. Reynier Reael.
1628. Hendrik Brouwer.
1632. Jacob Reepmaker.
1634. Jan Witsen.
1637. Nicolaes van Bronckhorst.

1639.

Nieuwe-zyds-Kapel.

1639. Jan Jansz. Koekebacker.
1646. Jacob Valckenier.
1646. Everard Scott.
1664. Abraham Alewyn.
1672. Egbert de Vry.
1678. Jan van Erpecom.
1678. Hendrik Scholten.
1679. Jacob Scott.
1679. Joannes Tielens de Jonge.
1679. Jacobus Valconier.
1682. Josephus Coymans.
1683. Gerbrand Pancras.
1688. Jan Nuyts.
1690. Daniel Kick.
1705. Mr. Gillis Graafland.
1709. Mr. Gerard Treschouw.
1712. Jan Ditelaar.
1715. Mr. Daniel van Liebergen.
1716. Adriaan van der Ghiesen.
1719. Abraham Mattheus Koolbrand.
1729. Joan Scherenberg.
1730. Daniel Backer.
1732. Antoni Warin.
1740. Hendrick Bicker Jansz.
1746. Egidius van de Poll.
1749. Joan Couck.
1753. Jonas Witsen de Jonge.
1754. Mr. Hendrik Backer.
1758. Daniel Hooft Gerritsz.
1760. Jean Deutz.
1761. Mr. Nicolaas Willem Roëll.
1762. Mr. Joan Graafland de Jonge.
1764. Jacob Hooft.

IV.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

Befchryving der Oude-zyds-Kapelle.

De Oude-zyds-Kapel ftaat aan 't begin van den Zeedyk by den Kamper-Steiger, alwaar zy twee ingangen heeft. Twee andere ingangen zyn 'er, in de Kapelfteeg. Boven den voornaamften ingang in 't noorden, op den Zeedyk, zyn een geraamte, eenige doodsbeenderen, en eenige korenairen, daaruit opryzende, in fteen uitgehouwen, waaronder men leeft:

SPES ALTERA VITÆ.

dat is:

De andere hoop des Leevens.

Zy is, van ouds, aan S. Olof toegewyd geweeft.

De Oude-zyds-Kapel is, oulings, niet aan *S. Odulf*, Priefter en Prediker in Friesland, in de negende eeuwe; maar aan *S. Olof*, een' der eerfte Chriften-Koningen van Noorwegen, die in de elfde eeuwe bloeide, toegewyd geweeft, en werdt hierom, voor den tyd der Hervorminge, de *S. Olofs Kapel* genaamd. Sommigen hebben hieruit afgeleid, dat deeze Kapel, ook reeds in de elfde eeuwe, geftigt is, en, derhalve, voor het oudfte Kerkgebouw van Amfterdam gehouden moet worden (*m*). Doch zo de Leeftyd van eeni-

(*m*) Le Long, *bl.* 91, 92.

eenigen Heilig iet bewyſt, omtrent den ouderdom van Kerken of Kapellen, aan den zelven toegewyd, zullen verre de meeſte Godsdienſtige geſtigten eeuwen ouder zyn, dan zy, op goede gronden, gehouden worden. 't Komt ons, in tegendeel, voor, dat de S. Olofs-Kapel niet alleen jonger is, dan de Oude Kerke en de Nieuwe-zyds-Kapel, die in de veertiende eeuwe geſtigt zyn; maar dat zy zelfs, na de Nieuwe Kerke, die in 't begin der vyftiende eeuwe gebouwd werdt, geſtigt geworden is. En dit ons gevoelen ſteunt op deeze *drie* redenen.

Ouderdom der Nieuwe-zyds-Kapel.

Redenen, om te gelooven, dat zy, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuwe, geſtigt geweeſt is.

1. Niemant heeft, tot hiertoe, een eenig ſchrift of ſtuk te berde gebragt, ouder dan de vyftiende eeuwe, waarin de S. Olofs-Kapel genoemd wordt: 't welk gegronde reden geeft, om te vermoeden, dat zy, voor dien tyd, niet in wezen geweeſt is.

2. De Stads-Poort, die digt by de S. Olofs-Kapel plagt te ſtaan; lang tot een gevangenhuis gebruikt is (*n*), en eerſt in 't jaar 1618 afgebroken werdt (*o*), droeg, in de zeſtiende (*p*), en miſſchien reeds in 't laatſt, of in 't midden der vyftiende eeuwe, den naam van *S. Olofs-Poort*, dien zy, ongetwyfeld, naar de naaſtgelegen Kapel, aangenomen hadt. Maar, in 't begin der vyftiende eeuwe en eerder, hadt zy eenen anderen naam. In eene onzer oudſte Keuren, die even na eene Keur van den jaare 1401 ge-

(*n*) Keurb. B. *ad calcem f.* 64. D. *f.* 118 *verſo.* E. *f.* 126 *verſo.*
(*o*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 12 *May* 1618. *f.* 57 *verſo.*
(*p*) Groot-Memor. N. I. *f.* 257 *verſo.*

OUDEZYDS-KAPEL.

geboekt is, heet zy *de poirthuyse op tie Kercsyde* (q). In eene andere, een weinig laater te boek gesteld, de *poirthuyse op t eynde van der Kercstrate* (r). In twee brieven van de jaaren 1424 en 1431, die in 't Leproozenhuis bewaard worden, draagt zy den naam van *der Kerkstrate poirthuus*. Zelfs wordt zy ook *die Warmoesstraet poirte* genoemd, in eene Keur van den jaare 1478 (s). En in eene andere van den jaare 1481, nog wederom *de Kerksydt Poort* (t). Zy hadt deezen naam gekreegen naar de Oude Kerke; en die van *Warmoesstraet-poirte* naar de *Warmoesstraat*, aan welker einde zy stondt. Maar, zo de S. Olofs-Kapel toen reeds lang gebouwd geweest ware; waarom zou de Poort, in dien tyd, niet zo wel als naderhand, naar de Kapel genoemd geweest zyn? In de zestiende eeuwe, draagt zy bestendiglyk den naam van *Sint Olofs poirte* (u). En hieruit mag men veilig besluiten, dat de Kapel toen reeds eenen geruimen tyd gestigt geweest was. Doch in eenen Schepenen-brief van den jaare 1451, waarin ik, voor 't eerst, van de S. Olofs-Kapelle gewaagd vind, wordt de Poort nog *die Kerczyde poirte* genoemd, om geene andere reden, naar 't schynt, dan dat de Kapel nog niet lang genoeg gestaan hadt, om haaren naam aan de naastgelegen Stads

(q) Keurb. A. *f.* 8 *verso*.
(r) Keurb. A. *f.* 14 *verso*.
(s) Keurb. A. *f.* 101.
(t) Keurb. A. *f.* 119 *verso*.
(u) Keurb. B. *f.* 98 *verso*. *ad* calcem *f.* 64. D. *f.* 118 *verso*. E. *f.* 126 *verso*. Groot-Memor. N. I. *f.* 257 *verso*. N. II. *f.* 15.

Stads Poort te hebben konnen mededeelen. De inhoud van den brief zelf schynt de jongkheid der Kapelle te bevestigen. By den zelven wordt verpagt of verhuurd aan *Sinte Oleuers Capellen, gelegen an die Kerczyde poirte, dat ledich erue dat voir die voirsz. Capelle gelegen is, mit die steenen toerne streckende an der poirte voirs.* (v). Dit ledig erf heeft, vermoedelyk, moeten strekken, tot opbouwing of vergrooting der onlangs gestigtte Kapelle. Oudezydskapel.

3. De jongkheid der S. Olofs-Kapelle blykt, eindelyk, uit eenen brief van den Deken en 't Kapittel der Lieve-Vrouwe-, of Hof-Kapelle in den Haage, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1512; waarby de *Overmans* der Kapelle eerst verlof krygen, om, *den vreemden Coopman ende heur omghesesten tot gerive*, misse te doen zingen, predikatien te laaten doen, en offerhande te verzamelen, geduurende den tyd van vyf en twintig agtereen volgende jaaren: 't welk, vermoedelyk, niet zo laat geschied zou zyn, zo de Kapel toen reeds verscheiden eeuwen oud geweest ware. De Kapel der Heilige Stede hadt diergelyke vryheid, reeds in 't jaar 1415, verkreegen (w). Wy hebben den brief, die ook andere merkwaardigheden vervat, en nog nimmer gedrukt geweest is, hier agter, onder de *Bylaagen* (x), geplaatst.

Uit de voorgestelde aanmerkingen, meenen wy veiliglyk te mogen besluiten, dat de Waarschynlyke gele- S.

(v) Groot-Memor. N. I. *f.* 279 *verso.*
(w) Handv. *bl.* 421.
(x) *Lr.* E.

Oudetyds-Kapel. genheid haarer Stigting.

S. Olofs-Kapel, niet lang voor 't midden der vyftiende eeuwe, gestigt is. De gelegenheid der stigtinge is ook niet moeilyk op te spooren. De Stad hadt, in 't jaar 1443, van Christoffel, Koning van Deenemarke, vryheid verkreegen, om op Noorwegen te mogen handelen (y). De vaart derwaards gaf den Noordschen Koopluiden aanleiding, om Amsterdam dikwils te komen bezoeken; en deezen wilden men wel gelegenheid geeven, om hunnen Godsdienst te konnen verrigten, pas binnen de poorte, niet verre van welke, hunne schepen lagen. Dus werdt dan de Kapel, van welke wy spreeken, gestigt, zo wel als naderhand bevoorregt, *den vreemden Coopman tot gerive.* Zy werdt den beroemden Noordschen Heilig *Olaus* of *Olof* toegewyd, om de Nooren aan te lokken.

Historie van S. Olof.

Olof was, na de dood van Sueno, Koning van Deenemarke en Noorwegen, verkooren tot Koning van Noorwegen, daar hy 't Christendom alomme invoerde. Doch Kanut, Suenos Zoon, die in Deenemarke regeerde, deedt hem den oorlog aan, en overwon hem. Olof sneuvelde, volgens sommigen, in den stryd; of werdt, volgens anderen, door beleid van Kanut, van zyne eigene huisgenooten, verraaderlyk, omgebragt, in 't jaar 1028. Zyn yver voor den Christelyken Godsdienst; zyne agting voor de Priesters; zyne mildaadigheid omtrent de armen, en zyne naauwkeurige waarneeming der uiterlyke plegtigheden hebben hem, eerlang,

(y) Zie II. Deel, III. Boek, bl. 240.

Oudezyds-Kapel.

lang, onder 't getal der Heiligen, doen plaatsen (z). En de Nooren, zyne onderdaanen, behielden zo veel agting voor hem, dat zy zig gaarne begaven in Kerken en Kapellen, die hem waren toegewyd. In zyne Kapelle te Amsterdam, hadt men zyn beeldtenis aan 't gewelf geschilderd, aan de voeten van dat van Koning Kanut, die hem met een zwaard dreigde. Izaak Commelyn getuigt (a), dat hy dit afbeeldsel nog gezien heeft, schoon hy den Koning met het zwaard, ten onregte, voor S. Olof heeft genomen, die niet overwonnen heeft, maar door Kanut overwonnen is.

Berigt wegens de Kapelle van Jeruzalem, die aan de S. Olofs-Kapel gevoegd was.

Aan deeze S. Olofs-Kapelle, was, reeds voor 't jaar 1500, nog eene andere Kapel gevoegd, gelykende, zegt de oudste Beschryver van Amsterdam (b), naar den Jeruzalemschen tempel, met het graf des Heeren. [*ad instar Jherosolimitani templi, cum sepulchro Domini*]. Van deeze bygevoegde Kapelle vindt men weinig bescheids. Ik stel vast, dat zy gestigt is, door de Broederschap der Jeruzalemsvaarders, die hier, in de vyftiende en zestiende eeuwe, in wezen geweest, en haaren oorsprong verschuldigd is aan de reizen in bedevaart naar 't Heilige Land, welken, toen nog, door sommigen, ondernomen werden. In de Gasthuis-kerke, ziet men, nog tegenwoordig, eene oude Schildery,

(z) Alb. Krantzii Norvag. *Libr.* III. *Cap.* VI. *p.* 381. Saxo Grammatic. Hist. Dan. *Libr.* X. *p.* 194, 195, 196. & Not. uber. S. J. Stephanii *p.* 212.

(a) *By* Domselaer IV. *Boek*, *bl.* 75.

(b) *Ad* Calcem Pontani, *p.* 5.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

dery, waarin elf zulke Jeruzalems-vaarders, Burgers deezer Stede, ieder met eene zogenaamde Jeruzalemsche veêr in den arm, knielende ter wederzyde van een altaar, waarop een kleed legt, bestikt met het wapen van Jeruzalem, zyn afgebeeld. De wapens deezer elf mannen ziet men, boven aan de Schilderye, benevens een wapen van Jeruzalem, welk het zesde in getal is. De eerste letters van de naamen der Jeruzalemsvaarders staan onder de wapens, en onder aan de schildery leest men: *Pieter Heinricxzoon Opmeer, was te Jeruzalem* A°. 1525. *Coen Barentsz.* A°. 1550. *Cornelis Corneliszoon Velt*, A°. 1551. *Jan Woutersz. Gael*, A°. 1553. *Matthys van Bancken*, A°. 1553. *Wouter Brugmans*, A°. 1557. *Floris Gerritsz.* A°. 1560. *Thomas Symonsz.* A°. 1561. *Pieter Gysbertsz. Ruysch*, A°. 1562. *Reyer Willemsz*, A°. 1562. *Evert Jansz. Backer*, A°. 1563. Boven 't Altaar, is 's Heilands Hemelvaart geschilderd. En in den ondersten rand der schilderye, in vier vakken, 's Heilands Opstanding; 't bezoeken van zyn Graf; zyne verschyning aan Maria, en zyne verschyning aan de Discipelen. Doch 't schilderwerk en 't schrift heeft al zeer veel van den tyd geleeden. Dat nu de Broederschap der Jeruzalemsvaarders deel hadt aan den dienst, die in de S. Olofs-Kapelle verrigt werdt, blykt uit deeze woorden van den Brief van 't Hof-Kapittel in den Haage van den jaare 1512, dien wy boven hebben aangehaald, en die, hieragter (*c*), geheel te leezen

(*c*) Bylaagen *Ls.* E.

zen is: *Maer om dat die Heren ende broeders van Jerusalem, die t heylighe graf ons Heren Jesu Christi ghevisiteert hebben, haer stacie ende feeste houden upten palmdach, zo sullen die voorsz. Capelle-bewaerers ende hoer nacomelinghen moghen sitten met haer voorsz. bussen om almissen en offerande t ontfanghen den voorsz. gheheel palmdach ghedurende.* En uit eene Keure van den dertienden Maart des jaars 1498, vergeleeeken met het berigt van WALICH SYVAERTSZOON (*d*), blykt, dat men, op den Palmzondag, een' houten ezel, waarop een houten man zat, den Heiland verbeeldende, het eene jaar, uit de Kapelle der Heilige Stede, naar de Nieuwe Kerke, en het andere jaar, uit de Kapelle van Jeruzalem, naar de Oude Kerke trok; 't welk, somtyds, en vermoedelyk alleen in de laatste gevallen, door de Jeruzalemsvaarders, met hunne Jeruzalemsche Veêren in de hand, en somtyds, door twaalf oude mannen, uit het Oude-mannen-huis, die met zonderlinge gekleurde lange rokken gekleed waren, plagt te geschieden. De Schoolieren der beide Parochien stonden dan, in wit Choorgewaad, voor de open bovenvensters van verscheiden huizen aan de Kerkhoven, en zongen, als de ezel voorbykwam, en wierpen 'er palmtakken op neder. In de Keure, van welke wy spreeken, leest men uitdrukkelyk, dat *de ridderlike broederschap van den heiligen Lande* overeengekomen was, dat men *t een jaer onse heere god upten ezel halen zal mitter proces-*

OUDEZYDS-KAPEL.

(*d*) Roomsche Myster. ontdekt, *Voorr. bl.* 10.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

cessie eerliken becleet uyt Jerusalem, ende brengen in de oude kerck, ende t ander jaer, vuyter heilige Stede in de nyewe kerck. Voorts, blykt, uit de Keure, dat *de ridders, die by huys* waren, den plegtigen ommegang moesten bywoonen, buiten wettig belet, waarvan de meerderheid der broederen, *den heer*, dat is, de Schout, *ende 't gerecht* zouden oordeelen (*e*).

Staat der Kapelle, na de Hervorminge.

De S. Olofs-Kapel en de bygevoegde Kapel van Jeruzalem bleeven in deezen staat, tot na de hervorming des jaars 1578. De sieraaden en gereedschappen der Kapelle werden, in 't jaar 1579, door Kerkmeesteren der Oude Kerke, op last van Burgemeesteren, verkogt. Ook ontvingen deeze Kerkmeesters, eenige jaaren, de huuren der huizen, die aan de Kapelle behoorden (*f*). De Kapel stondt, midlerwyl, ledig. Doch in 't jaar 1602, werdt besllooten, de gemelde huizen, die zeer bouwvallig geworden waren, te verkoopen, en de S. Olofs-Kapel bekwaam te maaken tot den predikdienst (*g*). Zy kreeg, sedert, den naam van *Oude-zyds-Kapelle*. In 't jaar 1644, werdt by de Vroedschap vastgesteld, de Kapel te vergrooten, en daartoe eenige huizen over te neemen (*h*). En in 't jaar 1646, werdt zy, in de tegenwoordige gedaante, volbouwd. De Stad gaf, in 't jaar 1656, nog vyftien honderd guldens, tot eene wooning voor den Koster (*i*).

De

(*e*) Groot-Memor. *N.* I. *f.* 216 *verso.*
(*f*) *Zie* COMMELIN *bl.* 462.
(*g*) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$ 2, 21 *Jan.* 1602. *f.* 376 *verso.* 381 *verso.*
(*h*) Resol. Vroedsch. *N.* 18. 2 *Jan.* 1644. *f.* 192 *verso.*
(*i*) Groot-Memor. N. IV. *f.* 118 *verso.*

De Oude-zyds-Kapel, die een sierlyk toorentje met een' ommegang heeft, is honderd vyf en twintig voet lang, en negentig voet breed. 't Gewelf, aan welks schoorbalken, hier en daar, nog eenige oude kopstukken en beeldjes te zien zyn, werdt, by de herbouwing des jaars 1646, fraai beschilderd, doch is, in 't jaar 1743, overgeverwd. Het rust, in 't midden, op drie, en ter zyde langs de muuren op zeven pilaaren. De Kapel heeft vyf groote glasraamen, in welken, Stads wapen en 't Koggeschip uit Stads zegel geschilderd zyn, en drie kleinen, onder eene ruime galery, in 't zuiden. In 't midden der Kapelle, hangen vyf groote koperen Kaarskroonen. In dezelve, wordt doorgaands maar tweemaal ter weeke, des Zondags, gepredikt. Doch na de Namiddags-Predikatie, wordt de jeugd en inzonderheid de meer gevorderden hier in den Gereformeerden Godsdienst onderweezen of *gecatechiseerd*. In 't jaar 1752, is het gebouw der Kapelle merkelyk verbeterd.

Oude-zyds-Kapel. Tegenwoordige gedaante der zelve.

De naamen der Kerkmeesteren der Oude-zyds-Kapelle zyn niet verder voorhanden, dan van de voorgaande eeuwe. Zie hier de Lyst der zelven:

Naamlyst der Kerkmeesteren.

1617. Symon van der Does.
1617. Jan Fransen Bruiningh, *Notaris*.
1624. Jacob Claesen Gelthouwer.
1624. Cors Hendricksen Cloeck.
1625. Joris Ariaensen.
1629. Jacob de Gyselaer.
1636. Claes Jacobsen Gelthouwer.
1643. Cornelis Cornelissen Karseboom.

OUDE-ZYDS-KAPEL.

1646. Isaek Soolmans.
1655. Nicolaes R. van Capelle.
1660. Claes Pietersen van Hoorn.
1662. Joseph Deuts.
1663. Marcus Broen.
1663. Jan Bas.
1664. Aert Kool.
1670. Jan van Loon.
1676. Mattheus Amya.
1677. Jan Wittebol.
1681. Adriaen Temminck Jacobsz.
1682. Jean Thierry.
1685. Nicolaes Six.
1686. Jacob Looten.
1689. Cornelis Broeck.
1693. Mr. Hendrik Decquer de Jonge.
1693. Casparus van Wallendal.
1707. Lambertus Lepeltak.
1709. Pieter van Rhyn de Jonge.
1712. Willem van der Does.
1715. Pieter de Smeth.
1725. Jan Hendrik van Heemskerck.
1725. Gillis Sautyn.
1730. George Clifford.
1730. Jeronimus Graafland.
1730. Philip Zael.
1734. Mr. Dirk Sautyn.
1739. Jacob Gerard de Famars.
1743. Gillis Valckenier Junior.
1751. Jan Meyn.
1752. Willem Backer Willem Corneliszs.
1763. Bartholomeus van den Sandheuvel Junior.
1764. Mr. Johannes Cyprianus van Ewyck.

V.

V.

GASTHUIS-KERK.

DE GASTHUIS-KERK staat op de Oude Turfmarkt, daar zy haaren vornaamsten ingang heeft, en loopt, winkelhaakswyze, of met eenen elleboog, tot aan het Gasthuis-hof, daar een tweede ingang is. De Kerk heeft nog eenen derden ingang, uit de lange Galery van het Gasthuis. 't Gebouw is oud en smal, en heeft, van binnen, ter wederzyde, lange smalle Galeryen, onder welken zitbanken geplaatst zyn. De Predikstoel staat in 't oosten, digt aan den hoek des elleboogs, voor de galery. Voor en ter wederzyde van den zelven, zyn, onder en op de Galery, eenige zitplaatsen voor de Wethouderschap, Regenten van 't Gasthuis en mindere standspersoonen. Voorts, hangen, in 't ruim der Kerke, koperen kaarskroonen. Ook is 'er, voor, en ten zuiden van den Predikstoel, een Doophuis afgezonderd, 't welk egter niet tot de bediening des Doops gebruikt wordt. Beschryving der GASTHUIS-KERKE.

Het gedeelte der Gasthuis-Kerke, welk van de oude Turfmarkt naar den Predikstoel loopt, en waarop een spits toorentje staat, was weleer de Kerk van het Klooster der nieuwe Nonnen, van welks stigtinge wy, reeds by eene andere gelegenheid (*k*), gewaagd hebben. Het andere gedeelte was, van Veranderingen in 't gebouw der zelve.

(*k*) I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 73.

GAST-HUIS-KERK.

van de verandering des jaars 1578 af, tot in 't jaar 1645, het Mannen-Gasthuis. Doch toen gaf het verbranden der Nieuwe Kerke gelegenheid, tot het vergrooten der Gasthuis- of Nieuwe-Nonnen-Kerke, waaraan het Mannen-Gasthuis getrokken werdt; om welke reden, nog tegenwoordig, de naam van MANNEN-GASTHUIS, boven den ingang der Kerke, op de oude Turfmarkt, gelezen wordt. De bedsteden in het Mannen-Gasthuis werden toen weggebroken, en de plaats derzelven met zitbanken bezet. Te vooren, hadt men, beurtswyze, in 't Mannen- en in 't Vrouwen-Gasthuis gepredikt, en dit duurde nog, tot in 't jaar 1655. Doch toen werden de Predikatien in 't Vrouwen-Gasthuis, die des Zondags nademiddags plagten te geschieden, afgeschaft; en men bleef alleenlyk prediken in de oude Kerke der nieuwe Nonnen, zo als dezelve, met het Mannen-Gasthuis, aaneengetrokken was. In of omtrent het jaar 1686, is de gewezen Nieuwe-Nonnen-Kerk nog meer vergroot (*l*). En dit samengevoegd gebouw draagt thans alleen den naam van *Gasthuiskerke*. In den Noordwestelyken hoek van het gedeelte der Kerke, welk op de Turfmarkt ingaat, op de Galery, hangt de Schildery der Jeruzalems-vaarders nog, waarvan wy, in de Beschryving der Oude-zyds-Kapelle (*m*), uitvoeriglyk, gewaagd hebben.

In

(*l*) Resol. Vroedsch. *LV*. R. 25 *Jan.* 1686. *f.* 36.
(*m*) *Bladz.* 425.

In de Gasthuis-Kerke, wordt, tegenwoordig, des Zondags alleen, driemaalen gepredikt, tweemaalen voor den middag, en eens na den middag. De Vroeg- en Nademiddags-Predikatie plagt te geschieden, door den Predikant, die byzonderlyk in 't Gasthuis beroepen was, en de tweede Voordemiddags-Predikatie, door de Stads-Predikanten, by beurten. Doch tegenwoordig worden alle de beurten in de Gasthuis-Kerke, door den Gasthuis-Predikant en de overige Stads-Predikanten, beurtswyze, waargenomen, en de Gasthuis-Predikant predikt ook, op zyne beurt, in de andere Kerken.

Gast-huis-Kerk.

Tyd en orde van 't prediken aldaar.

't Liep, na de verandering des jaars 1578, aan tot in 't jaar 1582, eer men dagt om 't beroepen van eenen Gereformeerden Predikant in 't Gasthuis. De Regenten vervoegden zig, ten dien tyde, aan Burgemeesteren, verzoekende dat hun *Everhard Hermanszoon*, een Amsterdammer, die toen te Maasland stondt, mogt worden toegestaan. Burgemeesteren, als hebbende 't regt van Patroonschap over de Gasthuis-Kerke (*n*), bewilligden in dit verzoek, en weezen de Regenten aan den Kerkenraad, op dat het beroep, ook met deszelfs toestemming, mogt geschieden. De Kerkenraad hoorde den voorgeslaagen Leeraar op drie punten „ 1. *of hy ook een* „ *trek hadde, ende hem inwendig voelde ge-* „ *roert*, om zyne Vaderstad, indien hy al- „ daar beroepen wierdt, te dienen? 2. of „ hy ook stigtelyk van zyne Gemeente zou „ kon-

Wyze van aanstellen van den Gasthuis-Predikant.

(*n*) Groot-Memor. N. IV. f. 88 verso.

Gasthuis-Kerk.

„ konnen ontslaagen worden? 3. of hy zig, „ in Leere en Kerkelyke Vergaderingen, „ ook met de andere Dienaars deezer Ste- „ de zou konnen voegen?" Op de *eerste* deezer vraagen, antwoordde hy „ dat de „ trek naar zyn Vaderland elk natuurlyk en „ aangebooren was." Op de *tweede* „ dat „ hy zig gedroeg aan zyne Gemeente." En op de *derde* „ dat men, omtrent zyne Leer, „ gedrag en houden der Kerkelyke Verga- „ deringen, by zyne Classis, onderregting „ bekomen kon." Twee dagen na dit onderzoek (7), verscheenen twee Burgemeesteren, Mr. *Willem Bardesius* en *Egbert Roelofszoon*, in den Kerkenraad, den zelven kennis geevende „ dat Burgemeesteren noodig „ hielden, dat 'er altoos een Predikant in „ een der Gasthuizen woonde, om de kran- „ ken, in hun uiterste, te troosten; dat E- „ verard Hermanszoon hun, ten dien ein- „ de, door de Regenten van 't Gasthuis, „ voorgeslaagen, en hun en der Burgerye „ aangenaam was; en dat zy hierop de ge- „ dagten van den Kerkenraad begeerden te „ verstaan." De Kerkenraad bewilligde, terstond, in den voorslag van Burgemeesteren, onder voorwaarde, dat de Predikant zig, in Leer en Kerkelyke Vergaderingen, voegde met de andere Dienaars. Burgemeesteren hernamen „ dat zy voorhadden, hem „ daar toe te houden." Ook maakten zy, eerlang (8), eene *Ordonnantie op 't aanne-*

men

(7) Op den 4 October des jaars 1582.
(8) Den 7 November 1582.

nen van Dienaars, die, als nu en hier namaals, tot bedieninge der Gasthuysen zouden *werden aangenomen*, behelzende „ dat zy, „ even als andere Dienaars, der Gemeente „ van den Predikstoel voorgesteld, en, zo „ 'er geene wettige verhindering kwame, „ op de gewoonlyke wyze, in den dienst „ bevestigd zouden worden. Dat zy zig, „ in Synodale, Classicale en Kerkenraads-„ Vergaderingen, houden zouden by de an-„ dere Dienaars. Dat zy, op de Zon- en „ Feestdagen, tweemaal, in 't Gasthuis zou-„ den prediken; de gantsche week door, „ de kranken bezoeken; doch aldaar geene „ Sacramenten bedienen, noch andere ge-„ woonlyke of nieuwe Kerken-Ordeningen „ invoeren. Dat zy ook, op hunne beurt, „ in de groote Kerken prediken, en de Sa-„ cramenten uitdeelen zouden (*o*)." En op deezen voet, werdt Everard Hermanszoon, in 't jaar 1583, als Predikant in 't Gasthuis, bevestigd. Naderhand, is geraaden gevonden, dat ook de Krankbezoekers het Gasthuis bedienen zouden, in 't bezoeken der Zieken. Ook is, somtyds, een Gasthuis-Predikant beroepen, door den Kerkenraad, en op gelyke wyze als de andere Stads Predikanten; doch niet zonder uitdrukkelyk verlof van Burgemeesteren, gelyk, onder anderen, by 't beroepen van D^r. *Daniel Eversdyk*, in den jaare 1688, gebleeken is (*p*). Doch gemeenlyk hebben Burgemeesteren eenen

Gast-huis-Kerk.

(*o*) Kerkens. Protocol N. I. *f.* 125, 127, 129.
(*p*) Kerkenr. Protoc. *N*. XV.

GAST-HUIS-KERK.

eenen Predikant voor 't Gasthuis, by naame, aan den Kerkenraad, voorgesteld en aangepreezen, die, vervolgens, op de Nominatie gebragt, en, met eenpaarige stemmen der Leden van den grooten Kerkenraad, verkooren geworden is; gelyk, onder anderen, in 't *Kerkenraads-Protocol* (*q*), by de verkiezinge van D[r]. *Cornelius van den Bogaerde*, Predikant te Hoorn, in den jaare 1726, gezien kan worden. Voorts, wordt de Gasthuis-Predikant, gemeenlyk, door den Oud-Raad van Burgemeesteren, gemagtigd, om in alle de Kerken te prediken, mids blyvende Predikant der zieken in 't Gasthuis: 't welk ik vind, dat, onder anderen, omtrent den gemelden Predikant van den Bogaerde, heeft plaats gehad (*r*).

Naamen der Regenten van 't Gasthuis, als Kerkmeesteren der Gasthuis-Kerke.

Wy laaten hier volgen de naamen der Regenten van het Gasthuis, sedert de verandering des jaars 1578, na welken tyd, zy, te gelyk, KERKMEESTEREN der Gasthuis-Kerke geweest zyn.

1578. Arend Henriksz. Weesp.
1578. Jan Percyn.
1678. Wouter Cornelisz. Verhel.
1579. Otto Pietersz.
1579. Jan Jacobsz. Bal.
1579. Fredrik Jansz. Vogel.
1580. Jan Jacobsz. Huydecoper.
1580. Bruyn Fredriksz.
1580. Pieter Willemsz.

1581.

(*q*) N. XIX. *f.* 188.
(*r*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. van 27 *Aug.* 1727.

1581. Jan Cornelisz. Hooft. Gast-huis-Kerke.
1582. Hendrick Cornelisz. Spiegel.
1582. Matthys van Bancken.
1583. Hendrik Lucasz.
1583. Matthys Coenraetsz.
1584. Servaes Gooſſensz. Limburg.
1584. Floris Klaesz. Kloeck.
1585. Gerrit Pietersz. Bicker.
1587. Gerrit Adriaensz. Harington.
1588. Pieter Adriaensz. Wykerſloot.
1589. Gooſen Jacobsz. Hooft.
1589. Ysbrant Jacob Dobbeſen.
1592. Gerrit Jacob Witſen.
1592. Jan Hendriksz. Oetgens.
1592. Elbert Cornelisz.
1593. Neck Pietersz.
1594. Jan Commelin.
1594. Pieter Cornelisz. Spiegel.
1594. Willem Willemsz. Vrint.
1594. Geurt Dirksz.
1599. Pieter Rodingewert.
1599. Simon Willemsz. Noomſen.
1602. Cornelis Jansz. Geelvinck.
1602. Harmen Ysbrantsz. Hem.
1602. Volkert Overlander.
1603. Jan Jansz. Karel de Jonge.
1603. Lambert Pietersz.
1606. Jacob Poppen.
1607. Jacob van Neck.
1607. Pieter Reaal.
1609. Ysbrant Harmensz.
1609. Abraham Boom.
1609. Pieter Egbertsz. Vink.
1613. Jan Gysbertsz.

GAST-HUIS-KERK.

1613. Jacob Bicker.
1614. Warnar Ernst van Bassen.
1615. Dirk Wuytiers.
1618. Reinier Reaal.
1621. Bartholomeus Reaal.
1623. Hendrik Hooft.
1623. Cornelis Arentsz.
1624. Floris Noomszoon.
1625. Jacob Hendriksz. Servaes.
1626. Pieter Jansz. Snoek.
1629. Dirk Hasselaer.
1630. Nicolaes Baltesz.
1632. Cornelis Schellinger Gerritsz.
1637. Hendrik van Bronkhorst.
1643. Pieter Jacobsz. Wroght.
1645. Gerrit van Helmont.
1645. Nicolaes Pancras.
1646. Jacob van Neck.
1646. Michiel Popta.
1650. Jacob Bicker.
1651. Jan Steur.
1651. Willem Schellinger.
1651. Jacob Backer.
1651. Mr. Jan Veneman.
1652. Coenraet van Heussen.
1655. Izaak Commelin.
1655. Mr. Jan Coetenburg.
1655. Nicolaas Blaauwhelm.
1656. Pieter Six.
1661. Silvester Heermans.
1670. Michiel Marselis.
1671. Mr. Dirck Heermans.
1672. Leonard Winninx.
1672. Mr. Pieter Verloo.

Gast-huis-Kerk.

1678. Jacob Poppen.
1678. Mr. François de Vroede.
1679. Samuel Gillis.
1681. Jan van de Put.
1681. Hendrik Decker.
1682. Hendrik van Baerle.
1686. Conſtantyn Decquer.
1691. Pieter van der Poel.
1691. Mr. Elbert Slicher.
1693. Mr. Joan van der Voort.
1694. Claude Louis de Surmont.
1695. Reinier la Clé.
1705. Gillis van Hoven.
1707. Mr. Daniel Kick Junior.
1719. Mr. Abraham de Riemer Junior.
1719. Nicolaas Warin.
1719. Jan Lucas Pels.
1721. Gerard Bors van Waveren.
1722. Jan van den Boſch.
1722. Mr. Gerard Aernout Haſſelaer.
1723. Jan Huydecoper.
1723. Bartholomeus van den Santheuvel.
1725. Samuel Elias Coymans.
1728. Willem van Loon Jansz.
1728. Mr. Wouter Valckenier.
1732. Rombout Lepeltak.
1732. Andries Munter.
1732. Bartholomeus Muylman.
1736. Mr. Joan Hendrik Kerckrink.
1738. Mr. Jan Wolters de Jonge.
1739. Mr. Jacob Coymans.
1741. Adriaan Temminck.
1743. Godefridus Cromhout.
1750. Thomas van Son Zegersz.

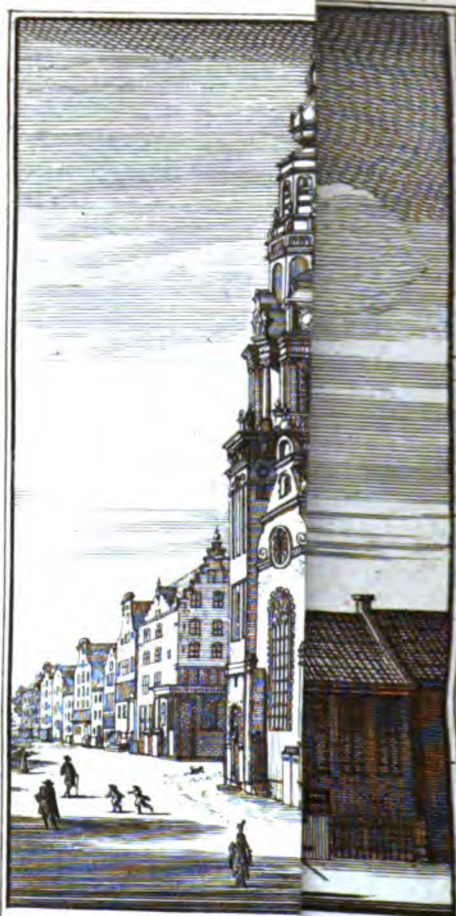
1755.

Gast-huis-Kerk.

1755. Nicolaas Faas.
1755. Josua van Ouderkerk.
1760. Nicolaas van Buren.
1761. Mr. Maarten Wevering Antonisz.

De vyf Kerken, welken wy, tot hier toe, beschreeven hebben, de Oude Kerk, de Nieuwe Kerk, de Nieuwe-zyds-Kapel, de Oude-zyds-Kapel en de Gasthuis-Kerk, zyn de eenigste Kerken in Amsterdam, die, voor de tyden der Reformatie, in wezen geweest zyn, en nu nog, door de Nederduitsche Gereformeerden, gebruikt worden. De Fransche en Engelsche Gereformeerden gebruiken ook nog twee Kerken, die, door de Roomsch-Katholyken, gestigt zyn; gelyk wy, hierna, zien zullen. De andere oude Kapellen en Kloosterkerken zyn, of geheellyk verdweenen, of strekken niet meer tot oefening van den openbaaren Godsdienst, maar tot ander nuttig gebruik; gelyk wy, in de beschryving van eenigen der tegenwoordige gebouwen, reeds hebben aangetekend, en nog verder zullen aantekenen. De zes overige Kerken der Nederduitsche Gereformeerden, de Zuider-, Wester-, Noorder-, Ooster-, Eilands- en Amstel-Kerk, tot welker Beschryvinge wy nu overgaan, zyn allen gestigt, na de tyden der Reformatie, en ter gelegenheid van de verscheidene vergrootingen der Stad.

ZUI-

VI.

ZUIDER-KERK.

Toen de Stad, omtrent den aanvang der zeventiende eeuwe, ter wederzyde van S. Antonis-dyk, uitgelegd geworden was, loot de Vroedschap, in 't begin des jaars 02, uit te zien naar eenige plaatsen, tot t bouwen van nieuwe Kerken, zo wel iten de S. Antonis-Poort, als buiten de Haarlemmer-Poort (s). En 't leedt niet ng, of de Stad kogt een erf, tot eene Kerk n een Kerkhof, ten zuiden van de nieuwe Hoogstraat (t), alwaar toen eenige speeltuinen waren aangelegd. In 't volgende jaar, begon men, met graaven en heijen der grondslagen, en, op den twee en twintigsten Augustus des jaars 1603, werdt de eerste steen van 't gebouw gelegd, door *Jan Bicker*, Zoon van den regeerenden Burgemeester, *Gerrit Bicker*. 't Werk stondt, sedert, omtrent vier jaaren stil; doch werdt toen wederom hervat (u), en, in vier jaaren, zo ver gebragt, dat de eerste Predikatie, in de Kerke, op den twee en twintigsten May des jaars 1611, zynde den eersten Pinksterdag, gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt, uit het volgende opschrift, welk, van binnen in de Kerke, tegen den muur van den Tooren, te leezen is:

Beschryving der ZUIDER KERKE.

Stigting.

Ter

(s) Resol. Vroedsch. N. 8. 21 Jan. 1602. f. 181 verso.
(t) Resol. Vroedsch. N. 8. 15 May 1602. f. 199 verso.
(u) Resol. Vroedsch. N. 10. 27 July 1606. f. 103 verso.

Zuider Kerk.

Ter oefeninge van de Christelyke Religie is dese Zuyder Kerck gesticht, Anno CIↃIↃCIII. *den* XXII *Augusti, den 1sten steen geleyt ('t werk ruym* IV *jaren stil gestaen,) An°.* CIↃIↃCXI. *volmaeckt, ende op den Pinxterdagh de 1e Predicatie gedaen.*

't Liep nogtans aan, tot in 't jaar 1614, eer de tooren, en de muur en ingangen van 't Kerkhof, geheellyk, voltrokken waren. Ook ziet men dit jaartal nog, aan den tooren, boven den uurwyzer.

Men schynt, in 't eerst, voorgehad te hebben deeze Kerk *S. Jans Kerk* te noemen.

In 't eerst, dagt men, deeze Kerk den naam van *S. Jans Kerk* te geeven. En deezen naam vindt men gemeld op den rand van 't *Regişter der Vroedschap*, op 't jaar 1606 (*v*). Ook werdt het Kerkhof, rondsom de Kerke, nog vroeger, *S. Jans Kerkhof* genaamd (*w*). Doch de yverigste Gereformeerden hielden deezen naam te zeer te smaaken naar Roomschgezindheid. Men bespeurt dit, klaarlyk, uit de woorden van WALICH SYVAERTSZOON, wiens werkje, *Roomsche Mysterien ontdekt*, in 't jaar 1604, toen de grondslagen der Zuider Kerke gelegd waren, het licht zag: want, met reden, beweerd hebbende, dat de stoffelyke Kerken slegts werken van menschen handen zyn, laat hy 'er (*x*) op volgen: *gelyckmen sien magh aen het beginsel van de Kercke, welcke alhier nu gebouwet wert (met welcke de Superstitie alreede begint te speelen, om die, nae*

(*v*) Resol. Vroedsch. *ubi supra*.
(*w*) Resol. Vroedsch. N. $\frac{8}{9}$. 26 *May*, 14 *Juny* 1603. *f.* 426 *verso*, 428.
(*x*) *Fol.* 33.

nae de oude ende nieuwe Roomsche Afgodische wyse, eenen naem te gheven, welcke haer niet en betaemt) dat het menschen werck is. De afkeer der Gereformeerden van eenen naam, die, met de naamen, welken de Roomschgezinden aan hunne Kerken gaven, overeenkwam, is, sedert, naar alle waarschynlykheid, oorzaak geweest, dat de nieuw gebouwde Kerk, zelfs in het opschrift, welk in den muur des Toorens geplaatst werdt, niet *S. Jans-*, maar *Zuider Kerk* genoemd is, om dat zy, in 't zuidelykste gedeelte der Stad, gestigt was. Des *Sants* naam is, nogtans, vermoed ik, bewaard gebleeven in de naastgelegen *Santstraat*; schoon de meesten den naam der zelve *Zandstraat* schryven, zonder dat ik heb konnen vinden, dat hier, van ouds, meer *zands* geweest zy, dan elders, in de Stad. Zuider Kerk.

De Zuider Kerk staat tusschen de nieuwe Hoogstraat en Raamgraft, en heeft vier ingangen, twee in de Santstraat, van welken de oostelykste, eerst in 't jaar 1733, gemaakt is; een in de Santdwarsstraat, en een op de S. Antonis-breêstraat. De laatste is ook de ingang naar 't Kerkhof, welk, in 't eerst, nog eenen ingang in de Santstraat plagt te hebben, die, in de Frontespies, met allerlei gereedschap, tot het begraaven van dooden in gebruik, en met de spreuk Memento mori, *Gedenkt te sterven*, plagt versierd te zyn. Doch deeze ingang is, voor lang, weggenomen. De andere, die nog in wezen is, is eene fraaije hardsteenen poort, in welker Frontespies, eene doodbaar, doodshoofden en beenderen, Ingangen.

ZUIDER KERK. konstiglyk, uitgehouwen zyn. De Kerk is, binnenswerks, een honderd agt en dertig

Grootte. voeten lang, en een en negentig voeten breed. Zy heeft geen Choor, gelyk de oude en nieuwe; doch geene andere Kerken, die, na den tyd der Reformatie, gestigt zyn, hier ter Stede, hebben. Het midden-dak der Kerke steekt ver boven de twee zyddaken uit, en rust op tien zwaare, ronde,

Glazen. steenen pilaaren, vyf ter wederzyde. In 't eerst, was de Kerk met geschilderde glazen voorzien, die door vyftien byzondere Gilden (9) gegeven waren. Het zestiende was, door de Admiraliteit, gegeven, en vertoonde den slag voor Gibraltar (y), in 't jaar 1607, by den Amsterdamschen Admiraal Heemskerck, gewonnen. Doch alzo zy de Kerk, geweldiglyk, verdonkerden, zynze allen, in gevolge van een besluit van Kerkmeesteren van December des jaars 1658, allengskens, weggenomen, en ongeschilderde glasraamen, in welker midden, alleenlyk, het wapen en zegel der Stad staan, in de plaats gezet. Egter, is de Kerk niet zeer licht, om dat de glasraamen, in de zydpanden, wat laag geplaatst zyn, en de huizen ten westen, in de Santdwarsstraat, wat digt aan de Kerk staan. De Kerk heeft, in 't midden, vier groote, en in de ommegan-

(y) Aantek. van Schepen SCHARP MSS. N. 2.

(9) Zie hier derzelver naamen: 't Schoenmaakers-, Kleermaakers-, Goud- en Zilversmids-, S. Lucas-, 't Visschers-, Bergenvaarders-, Metselaars-, Kraamers-, S. Jozefs-, Scheepstimmermans-, Kuipers-, Smids-, Droogscheerders-, Binnenlandsvaarders, en Bakkers-Gilde.

gangen, agt kleine Kaarskroonen. In 't zuiden der Kerke, is, in 't jaar 1660, eene ruime Galery voor de Diaconie-Weeskinderen gebouwd: waarby, in 't jaar 1749, nog eene andere, boven den ingang in 't Noordoosten, ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen, gevoegd is. Zuider Kerk.

De Tooren der Zuider Kerke, die in 't zuidwesten staat, en twee honderd zeven en dertig voeten hoog is, heeft drie transen of ommegangen: de eerste, van onderen, is honderd en vyf voet hoog: de tweede dertig voet. Op den zelven, staan, aan de vier hoeken, vier hardsteenen Jonische kolommen van gelyke hoogte. De derde trans, die met eene steenen leening omringd is, is een en dertig voet hoog, gerekend van het bovenste gedeelte van den tweeden trans. Van den derden trans tot aan 't kruis, zyn nog een en zeventig voet. 't Gebouw van den tooren wordt van kenners zeer gepreezen. De koepel of kap is doorlugtig, en voorzien van een fraai klokkenspel; welk egter niet zo zwaar, en wat hooger van toon is, dan dat van den Oude-Kerks-Tooren. Sommigen hebben den bekenden *Jan Adriaanszoon Leegwater*, als maaker van dit uur- en speelwerk, te boek gesteld (z). In 't Kerkmeesters-Comptoir, hangt een fraai schilderstuk, in 't jaar 1669, door *Ferdinand Bol*, gedaan, en het aanbrengen der geschenken, tot den opbouw van Salomos Tempel, verbeeldende. In de vergulde Lyst van Tooren.

(z) Dooregeest en Posjager Ryper Zeepostil, *bl.* 332.

Zuider Kerk. van het zelve, ziet men de vier wapens der Kerkmeesteren, die, in 't gemelde jaar, in dienst waren.

Zuider-Kerkhof. Het Zuider-Kerkhof is het eenigste hier ter Stede, welk nog, omtrent de Kerk, gebleeven is. De overige Kerkhoven, die aan of om de Kerken plagten te zyn, zyn, al voor lang, verdweenen of verplaatst. Men begraaft, nogtans, zeer zeldzaam, op het Zuider-Kerkhof: zynde aldaar maar ééne dubbele Grafkelder, boven den grond opgebouwd, en met twee zerken gedekt. Zy behoort aan het geslagt van *Isaak Hartman* en *Jaapje Hansc Roodenburgh*, Egteluiden; die, hier, de eerste, in 't jaar 1684, en de andere, in 't jaar 1701, begraaven, en welker wapens, boven de Grafstede, geplaatst zyn.

Naamlyst der Kerkmeesteren. Zie hier de Naamlyst der Kerkmeesteren van deeze Kerke:

1611. Gerrit de Beer.
1611. Cornelis Philipsz. Boom.
1611. Willem Jacobsz. Pauw.
1614. Simon Willemsz. Nooms.
1616. Adriaen Cromhout.
1617. Cornelis Jansz. Valckenier.
1621. Cornelis Canter.
1621. Cornelis Michielsz. Blaauw.
1627. Reynier Reayer.
1627. Jan Cornelisz. Valckenier.
1633. Jacob Jacobsz. Roch.
1635. Jacob van Bronckhorst.
1650. Willem Six.
1652. Adriaen van Cuyck.

1653.

1653. Nicolaes van Bambeek. Zuider Kerk.
1653. Jooſt Janſen Cruysvelt.
1654. Jan Tayſpil.
1657. Thomas Broers.
1661. Elbert Del.
1667. Jan Baptiſta Bartolotti van den Heuvel.
1668. Mr. Nicolaes Witſen.
1669. Mr. David de Wilhem.
1670. Denys Nuyts.
1671. Gaſper Pellicorne, *Heer van Laureght.*
1672. Mr. Anthoni Gommers.
1672. Nicolaes Walens.
1672. George de Haes.
1673. Pieter Pellicorne.
1673. Mr. Jacob Bicker Hendriksz.
1675. Jan Coymans.
1683. Mr. Fredrik Danckers.
1684. Mr. Quiryn van Stryen.
1685. Hendrik Hudde.
1688. Mr. Jacobus van Stryen.
1689. Willem Adriaen van der Stel.
1691. Mr. Jan Six de Jonge.
1691. Guillam Pels.
1692. Mr. Daniel Jan Bernard.
1692. Joan van Hemert.
1693. Carel Hartſinck.
1694. Mr. Lucas Trip.
1698. Jooſt de Smeth de Jonge.
1700. Nicolaas Witſen.
1702. Mr. Joan de Witt.
1705. Joan Corver de Jonge.
1709. Carel Boelens.
1711. Mr. Diderik van Buren.

WESTER KERK.

1717. Jan van den Velde.
1719. Jan Carel Six.
1720. Frans van Marselis.
1722. Mr. Hiob de Wildt.
1724. Balthasar Coymans.
1730. Mr. Iman Mogge.
1731. Karel van Dam.
1740. Willem Giesenbier.
1741. Jan Lucas van der Dussen.
1749. David ten Hove.
1749. Jan van Marselis Junior.
1750. Lodewyk de Bas de Jonge.
1754. Marten Backer.
1755. Mr. Pieter Nicolaas Rendorp.
1758. George Clifford Junior.
1763. Jacob van Ghesel Junior.

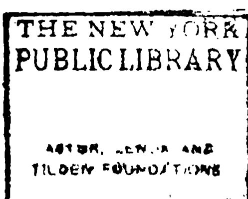
VII.

WESTER-KERK.

Beschryving der WESTER KERKE.

De laatste Vergrooting der Stad op ééne na, in den jaare 1611, zynde aangevangen, besloot de Vroedschap, in den jaare 1614, in deeze vergrooting, een erf tot eene markt, tusschen de Keizers- en Prinsengraft, te laaten leggen (a). Men gaf, aan deeze markt, in 't eerst, den naam van *Keizersmarkt* (b). Doch, naderhand, is haar de naam van *Westermarkt* bygebleeven. De bewooners der Keizers-graft omtrent de markt verzogten, in 't jaar 1616, dat 'er eene

(a) Resol. Vroedsch. N. 11. 29 Dec. 1614. f. 141.
(b) Resol. Vroedsch. N. 12. 13 Juny 1617. f. 17 verso.

THE NEW
PUBLIC LIBRARY

eene straat gerooid mogt worden, die, van over de markt, oostwaards, liep. Doch dit verzoek werdt afgeslaagen (*c*). In 't begin des jaars 1615, werdt goedgevonden, op deeze markt, eene Kerk te stigten (*d*). Doch 't liep aan tot in 't jaar 1620, eer de eerste steen van 't gebouw gelegd werdt. Zulks geschiedde, op den negenden September, door *Willem de Vry*, Zoon van den regeerenden Burgemeester, *Fredrik de Vry*. En in 't jaar 1631, op den agtsten Juny, zynde Pinksterdag, werdt, in 't nieuwe gestigt, de eerste Predikatie gedaan. De gedagtenis van 't een en 't ander is bewaard in een opschrift van deezen inhoud, welk, boven eenen ingang naar des Kosters wooning, bezuiden de westerdeur, van binnen in de Kerk, te leezen is: Wester Kerk. Stigting.

Tot oeffeninge van de Christelycke Religie is dese Wester Kerck ghesticht Anno MDC. XX. *den* IX. *Septembri den eersten steen gheleyt, ende A°.* MDC. XXXI. *op Pinxterdach de eerste Predicatie gedaen.*

Terwyl de Kerk gebouwd werdt, was, zuidwaards van dezelve, eene groote houten loots opgeslaagen, waarin, tot in 't jaar 1631 toe, gepredikt werdt; waarna dezelve wederom werdt afgebrooken. Een Kleermaaker, *Klaas Janszoon* genaamd, aan Burgemeesteren, by Requeste, te kennen gegeven hebbende, dat hy, om zynen yver voor

(*c*) Resol. Vroedsch. N. 11. 19 *Dec.* 1616. *f.* 195 *verso.*
(*d*) Resol. Vroedsch. N. 11. 7 *Jan.* 1615. *f.* 142.

Wester Kerk. voor de waarheid, zyne kalanten, die meest Remonstranten waren, verlooren hadt, was, op zyn verzoek, den eersten October des jaars 1620, by provisie, tot Koster in de Wester-Loots-Kerk, aangesteld (*e*).

Grootte en gedaante. De Wester-Kerk, zo genaamd, om dat zy, in 't westelyk gedeelte der Stad, gestigt is, staat op eene ruime markt, alomme met boomen bezet, en gelegen tusschen de Lelie-graft en Ree-straat. Zy is de grootste en aanzienlykste van alle de Kerken, die, hier ter Stede, na de Reformatie, gestigt zyn. Binnenswerks, is zy honderd agt en zestig voet lang, en zeven en negentig voet breed. 't Gebouw is twee Staadjen hoog, die beide, met pilasters van de Toskaansche en Jonische orde, bouwkonstiglyk, versierd zyn. De onderste staadje is agt en veertig, de bovenste negen en dertig voet hoog. Op deeze staadje, rust het dak, welk zeven en dertig voet hoog is. De steenen gewelven van 't gebouw rusten, met derzelver boogen, ter wederzyde, op vyf zwaare pilaaren, elk, als een drieling, samengekoppeld. De Predikstoel staat, tegen een der zelven, in 't noorden. In 't westen der Kerke, boven den ingang, werdt, in 't jaar 1687, een fraai Orgel gesteld, op vier marmeren zuilen. Het heeft zeven en dertig Registers of stemmen, en is, van buiten, met keurlyk beeldwerk, versierd. Boven het Orgel, staat het beeld der *Liefde*, waaronder men leest: Deo et proxi-

(*e*) Groot-Memor. N. II. *f.* 281 *verso*.

ximo: dat is, *Gode en den naasten.* Ook zyn de deuren van het Orgel, door *Gerard de Lairesse*, fraai beschilderd. Kerkmeesteren waren, in 't jaar 1682, gemagtigd, om dit Orgel, welk men rekende, zestien duizend of negentien duizend guldens te zullen kosten, te laaten maaken (*f*). In 't oosten der Kerke, is, ten zelfden tyde, eene ruime Galery gebouwd voor de Aalmoesseniers-Weeskinderen, die op vier steenen pilaaren rust, en, naar 't zuiden, voor weinige jaaren, ten behoeve der toehoorderen in 't gemeen, vergroot is. In 't ruim, hangen vier koperen Kaarskroonen, elk van dertig armen, en ter wederzyde agt kleineren. 't Kerkmeesters-Comptoir is een fraai vertrek. In 't zelve, hangt eene afbeelding der Kerke van buiten, van de Keizersgraft te zien, konstiglyk, door *Jan van der Heyde*, geschilderd. Ook ziet men, hier, de wapens der Kerkmeesteren, in een zinnebeeldig Tafereel, in 't jaar 1759, door den Konstschilder *Louis Fabricius du Bourg*, geschilderd. Wester Kerk.

De Tooren deezer Kerke, die, in 't westen, tegen eene bogt der Prinsengraft, staat, en daardoor van zeer verre gezien kan worden, overtreft alle de andere toorens deezer Stad, in hoogte en fraaiheid. Hy heeft drie transen of ommegangen. De voet van onderen beslaat agt en dertig voet in 't vierkant. De Tooren is, van de straat af, tot aan den eersten ommegang, honderd en veertig voet hoog. Tusschen den eersten en tweeden Tooren.

(*f*) Resol. Vroedsch. L. O. 12 Nov. 1682. f. 327.

Wester Kerk. den ommegang, ſtaan, ter hoogte van agt en veertig voet, zeer ſierlyk bewerkte kolommen op de vier hoeken, tuſſchen welken, aan elke zyde van den Tooren, Stads wapen geplaatſt is. Tuſſchen den tweeden en derden ommegang, is de Tooren doorlugtig: ook hangen hier de ſpeelklokken. En deeze tuſſchenwydte is, ter hoogte van agt en dertig voet, op de vier hoeken, ook met kolommen bezet, tuſſchen welken, vier Uurwyzers geplaatſt zyn. De kap boven den derden ommegang is, insgelyks, doorlugtig. In dezelve hangt de groote ſlagklok. De top des Toorens is, beneden 't kruis, gedekt met de Roomſch-Koningklyke Kroon, die 't wapen der Stad verſiert. De kap bereikt, tot aan 't kruis, de hoogte van drie en zeventig voet; zo dat de Tooren, in 't geheel, twee honderd negen en negentig voet hoog is. Hy is niet voor 't jaar 1638, geheellyk, volbouwd. Sommigen hebben aangetekend, dat *Jan Adriaanszoon Leegwater* het Uur- en Speelwerk in deezen Tooren gemaakt heeft (g).

Kerkhof. Aan deeze Kerk plagt ook een Kerkhof te zyn, welk, tot het begraaven van dooden, diende. Men hadt den toegang derwaards door eene fraaije poort van de Toskaanſche orde, die, ooſtwaards van de Kerke, op de Keizersgraft ſtondt, en van boven, beide naar binnen en naar buiten, met een gelauwerd doodshoofd, tuſſchen twee hoopen doodshoofden, in ſteen gehouwen, verſierd was.

(g) Doorngeest en Posjager Ryper Zeepoſtil, bl. 432.

was. In 't midden, boven den ingang, las men: MORS FIDELIUM EST VITÆ PERENNIS INITIUM, dat is: *De dood der geloovigen is 't begin van 't eeuwig Leeven:* en van binnen: BONA MORS INITIUM VITÆ, dat is: *Een goede dood is 't begin van 't leeven.* Doch in 't jaar 1655, zynde een Pesttyd, werdt besloten, dit Kerkhof, om de kleinte en stank, niet meer te gebruiken, en het in 't Bolwerk *Rykeroord*, ten einde van de Blomgraft, te verleggen (*b*), daar het nog is, en *Wester-Kerkhof* genaamd wordt. De Poort, van welke wy spreeken, werdt voor een meesterstuk der konst gehouden. Men ziet diergelyke sieraaden, als boven deeze Poort plagten te staan, nog boven de twee ingangen der Kerke in 't oosten: de zuidelykste van welken eene looze poort is. De Kerk heeft twee andere voornaame ingangen, een in 't westen, en een in 't zuiden.

WESTER KERK.

De naamen der KERKMEESTEREN zyn

Naamlyst der KERKMEESTEREN.

1631. Hendrik Voet.
1631. Cornelis Ysbrantsz. Kieft.
1633. Joan Bicker.
1647. Reynier Pauw.
1651. Gerard Smits.
1652. Joan Coymans.
1653. Adriaen de Waert.
1657. Jan Barent Schaap.
1658. Nicolaas van Lieberg.
1659. Guilliam de Penyn.
1669. Willem van den Broek.

1670.

(*b*) Resol. Vroedsch. *L.* A. 12 *Aug.* 1655. *f.* 5.

Wester Kerk.

1670. Dr. Gerard de Penyn.
1670. Denis Nuyts.
1677. Daniel Bernard, *Heer van Cattenbroek.*
1678. Salomon van de Blocquery.
1678. Reymont Wolters.
1684. Cornelis Calkoen.
1686. Coenraad Geelvinck.
1689. Marten van Loon.
1693. Pieter Balde.
1696. Mr. Nicolaas de Vicq.
1698. Hendrik van de Blocquery.
1699. Mr. Anthony van Waveren.
1704. Mr. Aegidius Tollink.
1704. Mr. Willem Backer.
1708. Wigbold Muilman.
1709. Jan van Ghesel.
1711. Abraham Lestevenon.
1716. Mr. Willem du Fay.
1719. Fredrik Berewout.
1719. Abraham Boddens Thomasz.
1724. Mr. Pieter Rendorp.
1725. Pieter Pels Andriesz.
1727. Mr. Pieter Pels.
1729. Mr. Nicolaas Witsen Jonasz.
1729. Mr. Gerrit de Graef.
1736. Jacob Elias Scott.
1737. Mr. Aegidius Willem Tollink.
1738. Mattheus Boendermaker.
1740. Henrik Bicker.
1745. Nicolaas Warin Junior.
1748. Lieve Geelvinck.
1748. Cornelis Deutz van Assendelft.
1749. Zeger van Son.
1751. Lambertus van Notten.

1752.

1752. Hendrik de Wacker van Son. Noorder Kerk.
1753. Jean Deutz.
1755. Philippus van der Nolk.
1757. Henry Clifford.

VIII.

NOORDER KERK.

De Noorder Kerk, zo genaamd, om dat zy, in 't Noorder gedeelte der Stad, gelegen is, ſtaat aan de weſtzyde van de Prinſengraft, tuſſchen de Anjeliers- en Brouwersgraften, op een plein met boomen bezet, eertyds, de *Prinſen-*, doch nu de *Noordermarkt* genaamd. De zelfde vergrooting der Stad, die, tot het bouwen der Weſter Kerke, aanleiding gaf, heeft ook, tot het ſtigten van de Noorder Kerke, gelegenheid gegeven. De Vroedſchap beſloot, in 't begin des jaars 1620, uit te zien naar plaats tot eene kleine Kerk of Kapel, op de Prinſenmarkt (*i*). En 't liep ſlegts aan, tot den vyftienden Juny des gemelden jaars, toen de eerſte ſteen aan 't nieuwe gebouw gelegd werdt, door den oudſten Zoon van *Cornelis Dankerts*, Stads Meeſter Metſelaar. In 't jaar 1623, was de Kerk, in zo verre, volbouwd, dat, op den zeſtienden April, zynde Paaſchdag, de eerſte Predikatie gedaan werdt. 't Een en 't ander blykt uit dit opſchrift, welk boven den ingang in 't noorden van binnen te leezen is:

Beſchryving der Noorder Kerke.

Stigting.

Tot

(*i*) Reſol. Vroedſch. *N.* 12. 28 *Febr.* 10 *April*, 6 *May* 1620. *f.* 106 *verſo*, 109, 111.

NOORDER KERK.

Tot oefeninge van de Christelycke Religie, is dese Noorder Kerck ghesticht, Anno MDC. XX. *den* XV. *Juny den eersten Steen gheleydt. Anno* MDC. XXIII. *volmaeckt, ende op Paeschdagh de eerste Predicatie gedaen.*

Grootte en gedaante.

De Noorder Kerk, die kleiner is dan de twee andere nieuwe Kerken, welken wy, hier voor, beschreeven hebben, en maar zeventig schreeden in haaren omtrek heeft, is een fraai kruisgebouw, welk, van binnen, nogtans, eene agtkantige gedaante heeft, en daarom zeer geschikt is, tot het gehoor der openbaare Leerredenen, en eene groote menigte volks bevatten kan. De vier gevels van 't kruis hebben ieder twee groote hooge glasraamen, en een glazen rond, welk boven ieder paar glasraamen geplaatst, en twaalf voet over 't kruis groot is. De gevels zyn, van onderen, ieder twee en negentig voet breed. Op het plat van elken gevel, staat eene fraaije Balustrade: en uit het dak steekt een sierlyke Tooren, die tot aan den kloot, welke 't kruis en den weêrwyzer draagt, vier en vyftig voet hoog is. Twee voornaame ingangen heeft de Kerk, een in 't noorden, en een in 't zuiden, zynde beide, binnenwaards, poorten van de Dorische bouworde, die ieder twaalf voet hoog zyn. Het gekroond Stads wapen staat boven ieder derzelven. Boven den zuider ingang, van binnen, staat het Geloof, de tien Geboden en het Gebed des Heeren, op een Tafereel. Voorts, zyn 'er nog twee mindere ingangen:

gen: een derzelven leidt door des Kosters woo-ning. 't Kruisgewelf der Kerke rust, van binnen, op vier zwaare, als drielingen, samengekoppelde kolommen, tegen eene van welken, de Predikstoel gesteld is. In 't midden der Kerke, hangt eene groote koperen Kaarskroon, en vier anderen rondsom dezelve. Voor de Kerke, in 't oosten, plagt een groot vierkant Kerkhof afgeschooten te zyn; 't welk, te gelyk met het Wester-Kerkhof, verplaatst, en in het Bolwerk *Karthuizers*, benoorden de Zaagmolens-Poort, overgebragt is. Het wordt nog het *Noorder - Kerkhof* genaamd. De beroemde *Hendrik de Keizer* is Bouwmeester der Zuider-, Wester- en Noorder-Kerke geweest. Noorder Kerk.

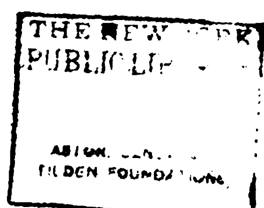
Tot hiertoe, zyn Kerkmeesteren der Noorder-Kerke gesteld: Naamlyst der Kerkmeesteren.

1623. Hendrik Hudde.
1623. Pieter Hasselaer.
1623. Jan Teunisz. Schellingwouw.
1624. Jan Huydecoper.
1626. Hendrik Voet.
1629. Jan Valkenaar.
1637. Pieter Jansz. de Wit.
1641. Adriaan Valckenier.
1645. Dirk de Lange.
1649. Pieter van Loon.
1653. Jan Fontaine.
1653. Casper van Ceulen.
1658. Daniel Bernard.
1662. Jean Raye.
1664. Cornelis van Geel.

NOORDER KERK.

1667. Salomon Sweers.
1669. Joannes Rykers.
1674. Joannes Reyniers.
1680. Johannes van Grol.
1682. Christoffel Indische Raven.
1682. Willem Raap.
1682. Pieter Six.
1683. Barent de Moor.
1687. Louis Trip.
1689. Jan Loten.
1690. Mr. Antoni de Sadeler.
1697. Dr. Ludovicus de Dieu.
1704. David van der Meer.
1704. Jacob Temminck.
1707. Hendrik Huyghens.
1714. Jacob Faas Nicolaasz.
1715. Willem van der Does Junior.
1719. Jan Bernard.
1721. Mr. Johan Schrevelius.
1721. Mr. Jan van Loon.
1725. Jan van Marcelis Junior.
1731. Daniel Deutz de Jonge.
1733. Jan Willem Trip.
1739. Mr. Willem Adriaan van Weert.
1742. Daniel Jan Bouwens.
1744. Mr. Johan Ortt.
1746. Dirk van Marselis.
1746. Pieter van der Nolk.
1748. Johan Michiel Bock.
1748. Hendrik Hoogenberg.
1752. Daniel Parvé.
1756. Joan Geelvinck.
1758. Isaac Hoogenberg.
1760. George Clifford Pietersz.

IX.

GEZICHTE

IX.

OOSTER-KERK.

De jongste uitlegging der Stad heeft gelegenheid gegeven tot het stigten van ie Kerken, de Ooster-Kerk, de Eilands-erk en de Amstel Kerk, welken wy nog schryven moeten. Beschryving der Oosterkerke.

De Vroedschap, in de Lente des jaars 159, besslooten hebbende, eene houten oots, in de plaats van eene Kerk, tot het uden van openbaare Godsdienstige Veraderingen, op te regten op Raapenburg (k); afschiedde zulks, zonder uitstel: en op aaschdag, zynde den agt en twintigsten Maart des volgenden jaars, werdt daarin de erste Predikatie gedaan. De Loots, die den aam van *Ooster-Kerke* kreeg, stondt aan 't inde van Raapenburg, voorby 't nieuwe Werkhuis, aan de schans, ter plaatse, daar, edert, de nieuwe Raapenburger-sluis gelegd werdt. 't Leggen deezer sluize gaf gelegenheid, tot het afbreeken der Loots, van welke wy spreeken; en in 't jaar 1669, werdt besslooten, eene steenen Ooster-Kerk te bouwen op Wittenburg (l), alwaar, by 't uitgeeven der erven, plaats tot eene Kerk opengelaaten was. Men viel, nog in 't zelfde jaar, aan 't graaven. Stigting. Op den vierden October, werden de vier eerste steenen van 't ge-

(k) Resol. Vroedsch. Lr. B. 27 *Maart* 1659. *f.* 93.
(l) Resol. Vroedsch. Lr. F. 11 *July* 1669. *f.* 203.

OOSTER-KERK. gebouw gelegd, door *Gillis Wybrants de Jonge*, *Dirk van der Waeyen*, *Hendrik de Penyn* en *Aernoud Blom*, Zoonen der toen dienende Kerkmeesteren. Voor 't einde van 't jaar 1671, was de Kerk volbouwd, en de eerste Predikatie werdt, op Kersdag, gedaan.

Grootte en gedaante. De OOSTER KERK is een fraai vierkant kruisgebouw, welk, binnenswerks, honderd voeten lang en breed is. Zy heeft vier ingangen, drie van welken tot gemeen gebruik dienen. De vierde is de toegang naar des Kosters wooning en 't Kerkmeesters-Comptoir. De aanzienlykste ingang is in 't zuiden, en heeft een deftig Portaal, op welks plat, eene sierlyke Balustrade staat. In 't Portaal, is de ingang naar 't Diakens-Vertrek. De Kerk wordt, in 't zuiden en noorden, door twee, en in 't westen en oosten, door drie ryen glasraamen, boven elkanderen, verlicht. In deeze glasraamen, zyn het wapen en zegel der Stad, en de wapens der Burgemeesteren, Mr. ANDRIES DE GRAEF, JOAN VAN DE POLL, Dr. NICOLAES TULP en CORNELIS VAN VLOOSWYK, die, in 't jaar 1671, regeerden, geschilderd. 't Gewelf rust op vier vierkante pilaaren van de Jonische orde. In 't westen tusschen twee der zelven, staat de Predikstoel, die vierkant, en, in elk der drie voorste paneelen, met een byzonder zinnebeeld, bewerkt is; doch alle de zinnebeelden zyn omringd van een' slang, het afbeeldsel der eeuwigheid. Men ziet 'er een brandend hert met vleugels, op een' lelietak; een anker, met korenairen en lelien, en twee Jeruzalemsche

vee-

veêren of palmtakken, kruisselings geplaatst. De leening van den trap naar den Predikstoel rust op diergelyke palmtakken en lelien. Zulke zinnebeelden ziet men ook, in een *basrelief*, boven den toegang naar 't Kerkmeesters-Comptoir, in 't noorden der Kerke. Het vertoont een' spiegel met twee slangen, en eene duif in 't midden; boeken, palmtakken en andere sieraaden ter wederzyde. Onder aan, leest men

Oosterkerk.

PRUDENTES & INNOCENTES,

dat is;

Voorzigtigen en onnozelen.

In dit Comptoir, hangen, voor den schoorsteen en boven de deur, twee Wapenborden der Kerkmeesteren. De gestoelten voor de Regeeringe zyn, ter wederzyde van den Ooster-ingang, tegen over den Predikstoel, en de overige gestoelten, rondsom en tegen de wanden, geplaatst. Agter de gestoelten der Regeeringe, heeft men, by 't bouwen der Kerke, de grondslagen gelegd, waarop men, des noods, de pilaaren tot eene galerye zou konnen vestigen. Negen koperen Kaarskroonen hangen 'er in de Kerke. De middelste en grootste is, met het boveneinde van haaren stang, vast in 't midden van een Uurwyzer, geplaatst in 't gewelf der Kerke, vlak onder den Tooren, en door deszelfs uurwerk bewoogen wordende. De Tooren is een maatige agtkantige koepel, met een' lantaarn, van gedaante als de tooren van 't Stad-

 huis.

Ooster-Kerk. huis. Sedert drie of vier jaaren, arbeidt men zeer aan 't herstellen van 't muurwerk deezer Kerke, welk hier en daar begon te scheuren.

Naamlyst der Kerk-meesteren. Zie hier de naamlyst van de Kerkmeesteren der Ooster-Kerke.

1659. Nicolaas Pietersz. van Hoorn.
1659. Dirk van der Waayen.
1659. Arent Hardebol.
1659. Jan Baptista Hochepied.
1660. Josephus Duyts.
1660. Cornelis Schaep.
1662. Gillis Wybrandts.
1663. Mr. Nicolaas Listing.
1663. Dr. Gerardus de Penyn.
1669. Dirck Blom.
1670. Abraham Tobias.
1671. Louis Trip.
1672. Salomon van de Blocquery.
1672. Rochus van de Capelle.
1673. Jonas Witsen.
1673. Anthoni van der Ghiessen.
1676. Anthoni Bruyning.
1680. Daniel Cherisy.
1680. Carel Six.
1680. Hendrik Scholten.
1690. Mr. Daniel de Dieu.
1693. Jan Hinloopen.
1694. Floris Elias.
1709. Mr. Jacob Karsseboom.
1712. Jacob Elias Scott.
1715. Benjamin Dutry.
1716. Jan Agges Scholten.
1720. Nicolaas Calkoen de Jonge.

1725. Anthony Gustaaf de Geer. Eilands-Kerk.
1732. Coenraad van Son.
1736. Jean Fleon.
1742. Mr. Jacobus van de Poll.
1746. Zeger van Son.
1748. Jan Nicolaas van Eys Isaaksz.
1748. Mr. Coenraad le Leu de Wilhem.
1748. David de Wildt.
1749. Hendrik de Wacker van Son.
1752. Jan Pieter Bols.
1755. Arnoldus van Ryneveld.
1756. Mr. Carel Wouter Visscher.
1760. Pieter van Ghesel.

X.

EILANDS-KERK.

Beschryving der Eilands-Kerke.

Toen, in 't jaar 1659, besslooten werdt, de Ooster-Loots, op Raapenburg, te timmeren; werdt, te gelyk, vastgesteld, een diergelyk houten gebouw, tot eene Kerk, op te regten, op het Bickers-Eiland (m). Ook werdt, in het zelve, op den zelfden Paaschdag des jaars 1660, de eerste Predikatie gedaan. De Eilands-Loots was van eene langwerpige gedaante, en hadt drie daken, van welken het middelste, boven de twee uitersten, uitstak. 't Gebouw was, rondsom, van kleine dubbele glazen vensters voorzien. Men heeft zig van deeze Loots, omtrent vyf en zeventig jaaren, tot eene Kerk, bediend. Doch in 't jaar 1734, besloot

Zy was, eertyds, eene houten Loots.

(m) Resol. Vroedsch. Lr. B. 27 Maart 1659. f. 93.

Eilands-Kerk. Wordt van steen herbouwd.

sloot de Vroedschap, eene steenen Kerk, in de plaats der zelve, te stigten (n). Zy werdt eerst in 't jaar 1736 volbouwd, en tegen 't einde van dat jaar, werdt de eerste Predikatie gedaan in de nieuwe Eilands-Kerke.

Haare gedaante.

Zy heeft ook, gelyk de Loots, eene langwerpige gedaante; doch is merkelyk hooger. Twee deftige ingangen heeft deeze Kerk, een in 't zuiden, en een in 't noorden, alwaar des Kosters wooning en 't Kerkmeesters-Comptoir is, en nog twee deuren in 't oosten 't Gebouw wordt, wyders, verlicht door twintig glasraamen van redelyke groote, twee van vooren, ter wederzyde van den zuider-ingang, en negen aan elke zyde. In de Kerke, hangen twaalf koperen Kaarskroonen: vier in 't midden, waarvan de twee binnensten de grootsten zyn, en vier aan elke zyde. Het dak rust, van binnen, op zestien witte ronde hardsteenen kolommen, tegen eene van welken in 't oosten, de Predikstoel staat. Midden uit het dak, steekt een kleine Koepeltooren, die doorlugtig, en van Uurwyzer en Slagklokken voorzien is.

Naamlyst der Kerkmeesteren.

Kerkmeesteren deezer Kerke zyn geweest:

1659. Louis Quickelenburg.
1659. Cornelis Graafland.
1659. Adriaan van Loon.
1659. Willem Blaauw.
1667. Jacques Thierry.
1667. Joannes Carpentier.
1676. Isaac Hochepied Junior.
1678. Andries Bernard.

1679.

(n) Resol. Vroedsch. Lr. KK. 29 April 1734. f. 344.

1679. Jacobus Schot. Eilands-Kerk.
1679. Cornelis Graafland.
1679. Joan van Zeller.
1679. Hendrik van der Voort.
1681. Elias Coymans.
1683. Hendrik Theulinx.
1684. Hendrik van Beuningen.
1689. Nicolaas Calkoen Cornelisz.
1691. Cornelis Borghorst.
1697. Adriaan Pels.
1704. Gillis Valckenier.
1704. Mr. Pieter Calkoen.
1704. Silvester van Tongeren.
1706. Abraham Loten.
1707. Jan van der Wissel.
1711. Willem Nolthenius.
1711. Philippe de la Fontaine.
1713. Hendrik de Wacker.
1719. Mr. Johan Ortt.
1721. Mr. Gillis Coymans.
1721. Pieter Testas.
1729. Mr. Gualterus Petrus Boudaen.
1729. Ewaldus Deodati.
1730. Cornelis Jacob Hagelis.
1737. Lucas Trip Dirksz.
1739. Willem Cornelis Backer.
1739. Dirk Backer.
1740. Jan de Cerf Jansz.
1745. George Clifford Junior.
1745. Willem Hooft.
1746. Hendrik Clifford.
1748. David Jacob van Eys.
1749. Ambrosius Pool.
1753. Philippus van der Nolk.
1755. Gysbert Heycoop.

Amstel-Kerk. 1757. Joan Fredrik d'Orville.
1757. Jacob Luden.

XI.

AMSTEL-KERK.

Beschryving der Amstel-Kerke. Tot geryf der Gereformeerde bewooneren van de nieuwe uitlegging der Stad, werdt, in 't jaar 1668, by de Vroedschap, vastgesteld, omtrent de Utrechtsche Poort, eene Predikschuur op te regten (o). Hier was, by 't uitgeeven der erven aan de noordzyde der Prinsen-graft, tusschen de Reguliers-graft en Utrechtsche straat, een groot veld tot eene Kerk geschikt, welk, sedert, het *Amstelveld* genaamd werdt. Stigting. Men ging, eerlang, aan 't bouwen van eene ruime vierkante Loots, op dit veld; die, even als de Ooster-Kerk, honderd voeten lang en honderd voeten breed was, en in welke, op den negenden Maart des jaars 1670, de eerste Predikatie gedaan werdt. In 't jaar 1687, werdt besloten, eenige erven omtrent de Amstel-Kerk te verkoopen; doch het plein of veld aan die Kerk egter groot genoeg te laaten, om op het zelve, t'eenigen tyde, eene steenen Kerk te konnen zetten (p): 't welk egter, tot nog toe, niet geschied is.

Grootte en gedaante. De Amstel-Kerk is een tamelyk hoog, en hegt en konstig in een verbonden houten gebouw, welks midden-dak boven de zyd-da-

(o) Resol. Vroedsch. Lr. F. 9 *Aug.* 1668. *f.* 29 *verso*.
(p) Resol. Vroedsch. Lr. R. 7 *Jan.* 1687. *f.* 223.

daken uitsteekt, en op zestien houten sty- len rust. De Kerk heeft drie groote, en vier kleine ingangen, en is, van binnen, met de vereischte gestoelten voor de Magistraats- en mindere Standspersoonen, voorzien. De zeven kaarskroonen in deeze Kerke zyn, in 't jaar 1670, door de Stad, aanbesteed, eene van drie honderd pond, twee ieder van een honderd en zestig pond, en vier ieder van tagtig pond, of daaromtrent, tot zeventien stuivers het pond (q). Amstel-Kerk.

In 't Kerkmeesters-Vertrek, hangt een zinnebeeldig Tafereel, vertoonende de wapens der Kerkmeesteren, gehegt aan eene zuil, by welke, het beeld der *Waarheid* staat, waarop de voornaamste Deugden het gezigt gevestigd houden. Boven aan de zuil, ziet men de zinnebeelden van 't *Gebed* en de *Boetvaardigheid*. Een kindje, de *Liefde tot den Godsdienst* afbeeldende, wyst naar een klein schild, waarop de Schriftuurteksten *Gen.* XXVIII. *vers* 17. *Psalm* V. *vers* 8. *Pred.* IV. *vers* 17. en *Jes.* LVI. *vers* 7. aangetekend zyn. Het Y, de Amstel en het wapen der Stad toonen de plaats aan, daar de Kerk gestigt is. Onder aan 't stuk, ziet men, op een schildje, deeze regels van den geagten Digter Laurens Bake, *Heere van Wulverhorst*, weleer Kerkmeester deezer Kerke, die op eene oude Wapenkaart plagten te staan:

De Godsvrugt plaatste wel de Godsdienst in de Kerken,

Dog

(q) *Uit een* klein Regiftertje *ter Thesaurie*, *f.* 121.

Amstel-Kerk.

Dog God die 't goetdoen mint, geen woorden zonder werken,
Bewoont nog hout nog steen, maar een opregt gemoet,
Dat nedrig smeekt, en hem met dank en lofzang groet.

't Stuk is, even als een diergelyk, in 't Kerkmeesters Vertrek der Wester-Kerke, in 't jaar 1750, geschilderd door *Louis Fabricius du Bourg*, Koster der Amstel-Kerke (1).

Naamlyst der Kerkmeesteren.

De naamen der Kerkmeesteren van de Amstel-Kerke zyn:

1669. Daniel Stalpert.
1669. Thileman Soolmans.
1669. Jacob Noirot.
1669. Gillis Sautyn.
1672. Christophel Thysz.
1672. Adriaan Temminck Engelbreght.
1681. Mr. Laurens Bake.
1687. Willem Backer Cornelisz.

1688.

(1) Terwyl dit blad gedrukt wordt, in 't begin des jaars 1765, is dezelfde Konstschilder bezig, met het schilderen van een Schoorsteenstuk voor den kleinen of noordelyken schoorsteen van Schepens-Kamer op 't Stadhuis; dien wy, hier voor (III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 64.) gemeld hebben, van geen schilderstuk voorzien te zyn. Het zal de *Geregtigheid* verbeelden, zittende op eenen verheven zetel, verzeld van de *Wakkerheid* en *Standvastigheid*, en raadpleegende met de *Wysheid*, *Voorzigtigheid* en *Godsvrugt*. Zy doet *Geweld* en *Bedrog* wyken, en wordt gekroond, door de *Gelukzaligheid*. Onder aan 't stuk, zal men 't afbeeldsel van Keizer Justiniaan en verscheiden' Regtsgeleerde boeken zien.

Amstel-Kerk.

1688. Joan Scott.
1690. Jacob Dankerts.
1691. Mr. Everard Scott.
1703. Hendrik van Hoorn.
1715. Abraham Engelgraaf.
1715. Philip Hack.
1717. Otto Schutten.
1727. Jan van Son.
1732. Mr. Marten Schrik.
1739. Mr. Jan van de Poll Harmensz.
1741. Willem van Heemskerck.
1742. Jan van de Poll Pietersz.
1744. Mr. Arnoldus Commelin.
1745. Joachim Rendorp.
1746. Jan Six de Jonge.
1747. Jacob Hop.
1747. Willem Hooft.
1748. Nicolaas Pyll.
1751. Pieter van de Poll de Jonge.
1751. Mr. Aegidius Laurens Tolling.
1753. François Hendrik van Hoorn.
1755. Abraham Dedel.
1760. Dirk Bas Backer.

XII.

KERKBESTIER der NEDERDUITSCHE GEREFORMEERDEN.

De zorg voor 't onderhoud der elf beschreeven Kerken van de Nederduitsche Gereformeerden deezer Stad is toevertrouwd aan Kerkmeesteren, die ook het opzigt hebben, over den ontvangst der inkomsten, tot dit onderhoud geschikt, wel- *Bestier der Nederduitsche Gereformeerde Kerken.*

ken,

KERK-BESTIER. KERK-MEESTEREN.

ken, voornaamlyk, uit de graven, de zitplaatsen en het klokluiden over Roomschgezinde dooden komen. Over ieder Kerke, zyn vier Kerkmeesters, die, voor hun leeven, of tot hooger bevordering, dienen, en, door Burgemeesteren, worden aangesteld. Doch over de Gasthuis-Kerke, zyn de zes Regenten van 't Gasthuis, te gelyk, Kerkmeesters. Ook is, in ieder Kerke, behalven in de laatstgemelde, een *Koster*, en een *Gravenmaaker*, die, door Burgemeesteren, worden aangesteld. Doch, in sommige Kerken, worden deeze ampten, door een' en den zelfden persoon, bediend. En in de Gasthuis- en Amstel-Kerke alleen, wordt niet begraaven. De *Organisten* en *Voorzangers* in de Kerken worden, ook door Burgemeesteren; doch de *Deurwaarders*, *Stoelenzetsters* of *Plaatsbewaarsters* en andere mindere bedienden, door Kerkmeesteren, aangesteld. De Kerkmeesteren plagten, eenige jaaren na de verandering des jaars 1578, de Predikanten te betaalen, uit penningen, die hun, door de Thesaurie, werden ter hand gesteld. Zy mogen, zo min als de Regenten der andere Godshuizen, eenige zwaare nieuwe werken aanleggen, zonder bewilliging van Burgemeesteren (r), die *Opper-Kerkmeesters zyn van de Kerken en Kapellen deezer Stad* (s). Ook zyn zy, sedert het jaar 1592, verpligt, jaarlyks, Rekening van ontvangst en uitgaave te doen aan Burgemeesteren (t). In ie-

(r) Handv. *bl.* 945.
(s) *Zie* Groot-Memor. N. VII. *f.* 65.
(t) Memor. *of* Notulb. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 109.

ieder Kerke, met naame, in de grootsten, zyn bekwaame gestoelten afgezonderd voor den Schout, Burgemeesteren, Schepenen, Raaden, Commissarissen, Secretarissen, Kerkmeesteren, Regenten der Godshuizen, en eenige andere Amptenaars. De Krygsraad heeft ook een afzonderlyk gestoelte. In eenigen van deeze gestoelten, wordt, somtyds, aan byzondere Persoonen, 't zy amptenaars of anderen, naar hunnen rang, by byzondere Acte van Burgemeesteren, zitplaats verleend. Wy behoeven niet aan te merken, dat de Predikanten, Ouderlingen en Diakenen ook hunne byzondere gestoelten hebben. Voorts, zyn 'er, behalve deezen, nog veele geslooten en ongeslooten mannen-zitbanken. De plaatsen, op de eerstgemelden, staan, zo wel als de vrouwenstoelen in den buik der Kerke, aan de begeevinge van Kerkmeesteren (*u*). De vrouwenstoelen in de Doophuizen worden, sedert het jaar 1687, door Burgemeesteren, begeven (*v*). Kerk-bestier.

Volgens eene Instructie voor de Kosters in 't gemeen van den jaare 1655, zyn dezelven, als *eerste Suppoosten van de Kerke*, gelyk zy genoemd worden, verpligt „ goede zorg te draagen, voor al wat de Kerken „ aangaat, met naame voor het openen en „ sluiten der Kerken; het luiden der klokken, tegen den tyd der Predikatien; 't „ voorzien der banken met boeken, kussens, stooven; en der Kroonen met kaar-

„ sen:

(*u*) Handv. *bl.* 121.
(*v*) Dagel. Notulen van Burgemeest. *van* 12 *Sept.* 1687.

Kerk-bestier. „ sen: ook voor het dekken en ontdekken „ der tafel, by de bedieninge des Avond- „ maals. Zy mogen niemant in de Doop- „ huisjes zitting toestaan, dan die daar toe „ geregtigd is. Zy moeten zelven het wa- „ ter in het Doopbekken gieten, en het „ Doopboek, naauwkeuriglyk, houden. „ Voorts, moeten zy de verzogte Voorbe- „ den en Dankzeggingen den Predikant net „ opgeeven; en, eer zy ter Kerke uitgaan, „ toezien, dat de deuren geslooten zyn, „ en 't vuur der stooven wel verzorgd is." De Koster der Nieuwe Kerke is, in 't byzonder, verpligt, den Kerkenraad en Classicale Vergaderingen waar te neemen (v). De Gravenmaakers zyn gehouden „ de Graven, „ tydelyk, te doen openen en sluiten, dezelven, behoorlyk, te doen vullen en stampen, „ en de zerken effen en gelyk te doen leggen (w): voorts, het regt der Kerke en „ hun eigen Loon te ontvangen, volgens „ het reglement, daar op, den negen en „ twintigsten April des jaars 1724, by Burgemeesteren, vastgesteld (x)."

Gewoonlyke en Groote Kerkenraad. De Gewoonlyke Kerkenraad der Nederduitsche Gereformeerden, die, in 't gemeen, eens ter weeke, des Donderdags ten twee uuren na den middag, in de Nieuwe Kerke, byeenkomt, bestaat thans uit negen en twintig Predikanten, waaronder een Hoogduitsche Predikant begreepen is. Ook bekleeden, tegenwoordig, twee Professoren, een

(v) Groot-Memor. N. IV. f. 34.
(w) Groot-Memor. N. IV. f. 36 verso.
(x) Groot-Memor. N. X. f. 32 enz.

een in de Oosterſche taalen, en een in de Godgeleerdheid, ſamen, eene Predikants-plaats. Doch zy hebben elk eene ſtem, in den Kerkenraad. Voorts, zyn een gelyk getal van negen en twintig Ouderlingen Leden van den gewoonlyken Kerkenraad. Van de Predikanten is een, by beurte, eene week, *Praeſes* of Voorzitter; een ander *Scriba* of Schryver, en een Ouderling *Subſcriba* of tweede Schryver. De *Scriba* en *Subſcriba* veranderen om de twee maanden; en wanneer de Predikant, die *Scriba* is, op zyne beurt *Praeſes* zou moeten zyn, gaat zyne *Praeſidiale* beurt over tot den Predikant, die hem in rang opvolgt. De Leden van den Kerkenraad zyn verpligt, dien, buiten gewigtige verhindering, alle Donderdagen, by te woonen. Doch behalve deezen, is 'er een GROOTE KERKENRAAD, uit de Predikanten, de Ouderlingen en twee en veertig Diakenen beſtaande, en dus, in alles, honderd en een Leden uitmaakende. Doch deeze Kerkenraad vergadert, alleenlyk, om Predikanten, en, jaarlyks, om Ouderlingen, Diakenen en Diakoneſſen te verkiezen. De Wethouderſchap heeft, hier ter Stede, zo wel als elders, van ouds, regt gehad, om Afgevaardigden te zenden in alle openbaare Vergaderingen, en gevolgelyk, ook in den Kerkenraad. Dit regt der Wethouderen in 't gemeen is zelfs, uitdrukkelyk, erkend, in het *zeven en dertigſte* Lid der Kerken-ordeninge van de vermaarde Dordrechtſche Sinode (y). Ook heeft de Wethouderſchap van

Kerk-bestier.

(y) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 426.

KERK-BESTIER. van Amsterdam zig van het zelve bediend, in het jaar 1632; en, eenige jaaren agtereen, zitting in den Kerkenraad gehad (z), daartoe een' of twee Burgemeesteren, of Schepenen, die *Commissarissen politiek* genoemd werden, afvaardigende. De eersten, die, in 't jaar 1632, van wege de Wethouderschap, zitting in den Kerkenraad namen, waren *Geurt Dirksz. van Beuningen*, regeerend, en *Andries Bicker*, Oud-Burgemeester. In 't jaar 1639, werden *Cornelis Bicker* en *Reinier Reaal*, Oud-Schepenen, in den Kerkenraad afgevaardigd: en eenige jaaren laater, de Heeren *Cornelis van Dronckelaar* en *Antoni Oetgens van Waveren* (*a*). Doch deezen zyn de laatsten, welken, van wege de Wethouderschap, geduurige zitting in den Kerkenraad gehad hebben. En thans heeft deeze zitting, sedert veele jaaren, geene plaats gehad, schoon 'er altoos twee *Commissarissen politiek* uit Burgemeesteren zyn; een van welken, gemeenlyk, op de Noordhollandsche Sinode, zitting neemt, wanneer dezelve, hier ter Stede, gehouden wordt.

PREDIKANTEN. De verkiezing der PREDIKANTEN geschiedt, in Holland, niet op eenerlei wyze. Te Amsterdam, heeft men, met dezelve, terstond na de Reformatie, den Kerkenraad laaten beworden, behoudende Burgemeesteren, nogtans, het regt, om handopening, tot het doen van een beroep, te verleenen, en om het gedaan beroep goed- of af te keuren,

(z) *Zie* II. *Deel*, XIV. *Boek*, *bl.* 416.
(a) *Uit* Aantek. *van* Schepen GERARD SCHAEP PIETERSZ.

ren, bestendiglyk, aan zig. In andere Steden, wordt dit regt geoefend door de Heeren van de Wet of het Geregt, bestaande uit Schout, Burgemeesteren en Schepenen. Doch hier ter Stede, is, al vroeg, het gantsche *politiek* bestier der Stad aan Burgemeesteren toevertrouwd geweest, die, gevolgelyk, ook het regt, waarvan wy spreeken, bestendiglyk, gebruikt hebben. Wy hebben zelfs, by eene andere gelegenheid, een stuk van den jaare 1513 aangehaald, waaruit blykt, dat de Kloosterlingen, immers de Clarissen, oudtyds, haare Paters niet verkiezen mogten, dan *by advys ende wille van den Burgermeesteren* (*b*). Ook blykt, van elders (*c*), dat het Geregt, voor het invoeren der Reformatie, verlof gaf tot prediken in de Kloosters. En men heeft geene reden om te stellen, dat Burgemeesteren of het Geregt, na de Reformatie, minder magt zouden behouden hebben, dan zy, reeds voor de Reformatie, gehad en geoefend hadden. Men houdt, hier ter Stede, in 't verkiezen en beroepen der Predikanten, deezen volgenden voet; wordende alleenlyk den Gasthuis-Predikant aangesteld door Burgemeesteren, als hebbende het regt van Patroonschap der Gasthuis-Kerke, gelyk wy, hiervoor (*d*), hebben aangetekend.

Kerkbestier.

De gewoonlyke Kerkenraad, uit Predikanten en Ouderlingen bestaande, 's Donderdags na 't openvallen eener Predikantsplaatse, of na 't be-

Wyze van 't beroepen derzelven.

(*b*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 134.
(*c*) II. *Deel*, VI. *Boek*, *bl.* 8.
(*d*) *Bladz.* 433.

KERK-BESTIER. begraaven van een' afgeſtorven Predikant, byeengekomen zynde, vaardigt een' Predikant, gemeenlyk den *Præses*, met zynen Ouderling af, om, den volgenden dag, handopening tot het doen van een nieuw beroep, aan Burgemeeſteren, te verzoeken. Doorgaands, wordt deeze handopening, terſtond; zeldzaam na eenig uitſtel, eenvoudiglyk, verleend. Doch, enkele reizen, vinden Burgemeeſteren geraaden, den Leden van den Kerkenraad eenige nuttige vermaaning voor te houden, opzigtelyk op het te doen beroep; of eenig byzonder Leeraar, of ſoort van Leeraaren voor te ſlaan en aan te pryzen, op welken, men hun raadt, in het doen der Verkiezinge, ten nutte van de Stad en van de Kerke, het oog, byzonderlyk, te vestigen. Van de bekomene handopening wordt, den volgenden Donderdag, in den Kerkenraad, verſlag gedaan. De Predikanten en Ouderlingen gaan, hierop, des Dingsdags daar aan, over, tot het benoemen van een zestal, waaruit, terſtond, een drietal gemaakt wordt. De Diakenen, die, op dien dag, hunne gewoonlyke Vergadering hebben, krygen aldaar, door Afgevaardigden uit den Kerkenraad, kennis van het benoemde drietal door Predikanten en Ouderlingen, en gaan daarop, agt dagen laater, ook over, tot het maaken eener Nominatie van zes Perſoonen, die, insgelyks, terſtond, tot een drietal gebragt worden, waar van ook, door afgevaardigden uit de Vergadering der Diakenen, ten volgenden Donderdage, aan den Kerkenraad kennis wordt ge-

gegeven. Uit beide de Nominatien, wordt, 's Dingsdags daarna, door den grooten Kerkenraad, uit Predikanten, Ouderlingen en Diakenen bestaande, een drietal gemaakt; waaruit, ten zelfden tyde, een Persoon verkooren wordt. De Nominatie en de Verkiezing geschieden, by meerderheid van de stemmen der tegenwoordig zynde Leden. Terstond na de verkiezing, wordt van dezelve kennis gegeven aan Burgemeesteren; die, vervolgens, met Oud-Burgemeesteren, raadpleegen op het goed- of afkeuren van het gedaan beroep. Zo zy tot afkeuring besluiten, 't welk geschieden kan, zonder dat men beoogt, den afgekeurden Predikant, in 't allerminst, te hoonen, ontbieden zy de afgevaardigden des Kerkenraads voor zig, en geeven hun van de afkeuring kennis. De Kerkenraad is dan verpligt, van nieuws, handopening te verzoeken en tot een nader beroep over te gaan. Doch zo Burgemeesteren gezind zyn, het gedaan beroep goed te keuren, gelyk gemeenlyk gebeurt, doen zy zulks, tegenwoordig, niet, dan na dat zy verzekerd zyn, dat de beroepen Predikant het beroep zal aanneemen. De verkooren Leeraar wordt, vervolgens, aan de Classis van Amsterdam voorgesteld, en, daar goedgekeurd zynde, der Gemeente, drie Zondagen agtereen, in alle de Kerken, des voormiddags, van de Predikstoelen, voorgedraagen, op dat elk, die iet op zyne Leere of gedrag te zeggen mogt hebben, zulks den Kerkenraad zou konnen aandienen. Kerk-bestier.

KERK-BESTIER. Vervolgens, plagt de beroepen Predikant, zo hy reeds eene Standplaats hadt, gelyk hier, genoegzaam altoos, gebeurd is, door eene bezending uit den Kerkenraad, op Stads kosten, van zyne Gemeente *los gemaakt* te worden. Doch sedert eenige jaaren, geschiedt deeze losmaaking, door eenen brief, en 't overzenden van eene oningevulde volmagt: waarin de beroepene den naam invult van den Predikant, dien hy tot zynen losmaaker verkiest, aan wien de Stad vyftig guldens toelegt; genietende de Leden van den Kerkenraad, die anders, op hunne beurt, de Losmaaking zouden hebben moeten doen, samen, honderd en vyftig guldens (*e*). De beroepen Predikant, in deezer voege, van zyn Gemeente, losgemaakt, en op eenen brief van Burgemeesteren, ook van de Wethouderschap zyner Stad, ontslaagen zynde, wordt, eindelyk, plegtiglyk, en zo hy, voorheen, geene andere Standplaats gehad heeft, 't welk byna nooit voorvalt, ook met oplegging der handen, in den dienst bevestigd. Volgens eene Staats-Resolutie van den een en twintigsten December des jaars 1680, mogt niemant tot Predikant, in eene stemmende Stad van Holland, en gevolgelyk ook niet in Amsterdam, verkooren worden, dan die den ouderdom van zeven en twintig jaaren bereikt hadt (*f*). Doch hier ter Stede, plagt men, gemeenlyk, Predikanten, die niet jonger dan

(*e*) Resol. *der* Regeer. *en* Oud-Burgemeest. 3 *Decemb.* 1756. *p.* 80.
(*f*) Groot-Plakaatb. III. *Deel*, *bl.* 483.

dan twee en dertig, en niet ouder dan vyf- tig jaaren waren, en een of meer beroepen gehad hadden, te verkiezen. Maar hierin is, voor eenige jaaren, wederom verandering gekomen, mogende men, nu, volgens eene schikking van Burgemeesteren van den tienden November des jaars 1740, hier, geene Predikanten beroepen, die jonger dan dertig, noch ouder dan vyf en veertig jaaren zyn. De wedde der Predikanten hier ter Stede is, meermaalen, verhoogd, en eindelyk gebragt, op een duizend zeven honderd guldens in 't jaar, die, onder zekere voorwaarde, nog met vyf honderd guldens verhoogd zyn. De verhooging van de wedde der Predikanten is, zo wel als de vermeerdering van hun getal, door de Vroedschap, by meer dan eene gelegenheid, gelaaten aan de beschikking van Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren (*g*). Zy worden, hier, betaald door de Stad, die daartegen, na de verandering der Regeeringe, de geestelyke goederen en Vicaryen verkreegen heeft (*h*). Wyders, is, reeds in 't jaar 1667, by de Vroedschap, besloten, aan alle wettelyk beroepen Leeraars der *publyke* Kerken, na dat dezelven den gewoonlyken Poorter-eed zouden hebben afgelegd, het Poorter-regt te schenken (*i*).

Kerk-bestier.

In

(*g*) Resol. Vroedsch. *L*1. B. 31 *Dec.* 1659. *f.* 189. *L*1 D. 27 *Juny* 1663. *f.* 10 *verso*. *L*1. Q. 20 *Maart* 1684. *f.* 67.

(*h*) Resol. Vroedsch. N. 4. 7 *Jan.* 1579. Groot-Memor. *N.* III. *f.* 303. *N.* V. *f.* 12.

(*i*) Resol. Vroedsch. *L*1. E. 9 *Aug.* 1667. *f.* 223.

Kerk-bestier. Tyd en orde van prediken, Catechiseeren, doopen, en Avondmaalhouden, in de Nederduitsche Gereformeerde Kerken.

In alle de Gereformeerde Kerken, wordt, des Zondags, gepredikt. In de Gasthuis-Kerke, driemaal, eene Vroegpredikatie, en Voor- en Nadenmiddag. In de Oude en Nieuwe Kerken, om de andere week, eene Vroegpredikatie, behalve wanneer 'er bediening van 't Avondmaal is; en voorts, altoos, Voordenmiddag, Nadenmiddag, en 's Avonds. In de Wester-Kerke, wordt, altoos, driemaal, Voordenmiddag, Nadenmiddag en 's Avonds gepredikt: in de Zuider- en Noorder-Kerke, van gelyken, van het einde van October tot het einde van Maart; doch van April tot het einde van October, wordt, in deeze twee Kerken; en het geheele jaar door, in de overigen, uitgenomen de Oude, Nieuwe, Gasthuis- en Wester-Kerke, alleenlyk Voordenmiddag en Nadenmiddag gepredikt. Op tweeden Paaschdag, Hemelvaartsdag, en tweeden Pinksterdag, wordt, in alle de Kerken, alleenlyk Voor- en Nadenmiddag, doch op tweeden Kerstdag, even als op Zondag, gepredikt. En in de Gasthuis-Kerke, worden, op alle die dagen, de gewoonlyke Vroeg- en Voor- en Namiddags-Predikatien gedaan. Op de Bededagen, wordt, in alle de Kerken, even als des Zondags, gepredikt. In de weeke, geschieden, des zomers, twee Vroeg-Predikatien, 's Dingsdags in de Nieuwe, en 's Donderdags in de Oude Kerke, en vyf Avond-Predikatien, 's Woensdags in de Noorder-, Nieuwe-, en Zuider-Kerke; en 's Vrydags, in de Wester- en Oude Kerke. Doch des winters, dat is, van het einde van October

tot

tot het einde van Maart, zyn 'er zeven A- vond-Predikatien, 's Woensdags in de Noor- der-, Nieuwe en Zuider-, 's Donderdags, in de Amstel-, en 's Vrydags in de Oude en Wester-Kerke, en in de Nieuwe-zyds-Kapel, en maar eene Vroeg-Predikatie, 's Dingsdags, in de Nieuwe Kerke. Om de twee maanden, wordt, twee Zondagen agtereen, des voordemiddags, Avondmaal gehouden, in alle de Kerken, uitgenomen in de Gasthuis-Kerke. Het eerste Avondmaal wordt gehouden in de Oude, Nieuwe, Zuider-, Wester-, Noorder- en Amstel-Kerke, en in de twee Kapellen, op den laatsten Zondag der maand: en het tweede, wederom in de Zuider-, Wester- en Noorder-Kerken; in de Nieuwe-zyds-Kapel, in 't Hoogduitsch, en in de Ooster-, en Eilands-Kerke, op den eersten Zondag der volgende maand. Het doopen geschiedt, in alle de Kerken, behalven in de Gasthuis-Kerke, des Nademiddags en des Avonds, zo wel in de weeke, als des Zondags. Doch des Zondags 's Avonds, alleen in de Nieuwe Kerke, in de zes Zomermaanden, en in de Oude en Wester-Kerke, in de zes Wintermaanden. Ook wordt 'er, door éénen Predikant, gecatechiseerd, des Zondags, na de Namiddags-Predikatie, in de Oude-zyds-Kapel, 't geheele jaar door: ten zelfden tyde, des zomers, in de Zuider- en Noorder-, en des winters, in de Ooster- en Eilands-Kerken. Voorts, wordt, des Zondags ten vyf uuren, 't geheele jaar door, in de Nieuwe-zyds-Kapel, en des winters, 's Maandags, op 't

Kerkdienst.

Kerk-bestier.

zelfde uur, in de Amſtel-Kerke, voor zulken, die veertien jaaren bereikt hebben, gecatechiſeerd. 's Dingsdags en 's Donderdags, 's morgens ten elf uuren, is 'er Catechiſatie, voor meerder geoefenden, in de Oude Kerke. Het afleezen der Huwelyksgeboden van Gereformeerden geſchiedt, des Zondags, voor den Voormiddags-dienſt, alleen in de Oude, Nieuwe, Zuider- en Wester-Kerken. De Vroeg-Predikatien beginnen, des zomers, ten half zeven, de Voormiddags-Predikatien ten half negen uuren: en des winters, de eerſten, des Zondags, een half uur, en in de weeke, een uur, en de tweeden, beide in de weeke en des Zondags, een half uur laater; doch daar 't Avondmaal gehouden wordt, begint de Voormiddags-Predikatie een half uur vroeger. De Nademiddags-Predikatien beginnen, altoos, ten half twee, en de Avond-Predikatien ten half vyf uuren. Doch de Belydenis-Predikatien, des Vrydags-, en de Voorbereidings-Predikatien, des Saturdags 's avonds, vangen ten vier uuren aan.

Al in de zeſtiende en zeventiende eeuwen, is, by verſcheiden' Keuren, zorg gedraagen, tegen het ontheiligen van den Zondag, door het dryven van openbaaren Koophandel; het uitſtallen; het tappen; het doen van zwaaren arbeid, door Waagdraagers, Schuitenvoerders en diergelyken; het vertoonen van Kamerſpelen; het houden van Scherm- en Dansſchoolen enz. (*k*). Eenigen van deeze Keuren zyn, ſedert, vernieuwd. Men mag,

(*k*) Handv. *bl.* 117.

mag, des Zondags, voor twaalf uuren, onder de Predikatie, geene gelagen zetten, en, dien dag, geenerlei gedruisch maaken omtrent de Kerken. Ook is, in 't jaar 1737, verbooden, des Zondags voor zeven uuren des avonds, zingende, of op Instrumenten speelende, door de Stad te vaaren (l). Kerkbestier.

De twee Predikanten der Engelsche Presbyteriaansche Kerke hier ter Stede behooren, zo wel als de Predikanten der Nederduitsche Gereformeerde Kerke, tot de Classis van Amsterdam, die, in 't geheel, uit twee en vyftig Predikanten bestaat, te weeten, twee en dertig uit de Stad, waar onder de twee Engelschen begreepen, en de twee Professoren, die elk eenen halven Predikantsdienst waarneemen, voor twee Predikanten, gerekend zyn; twee uit Weesp, twee uit Naarden, twee uit Muiden, een van Muiderberg, een van Hilversom, een van Huizen, een van Blarikom en Laren, een uit de Oude Loosdrecht, een uit de Nieuwe Loosdrecht, een van Loenen, een van 's Graavenland, een van Ouderkerk, een van Amsterveen, een van Waverveen, een van Diemen, een van Slooten en een Slooterdyk. In de Classis van Amsterdam, zitten, behalve de Predikanten, ook twee Ouderlingen uit de Stad. Uit de andere Steden en Plaatsen, wordt, nevens een' Predikant, ook gemeenlyk, een Ouderling afgezonden. De Classis van Amsterdam zit, zevenmaal in 't jaar, in de Nieuwe Kerke, den Classis van Amsterdam.

(l) Handv. bl. 118, 119, 120.

KERK-BESTIER. den tweeden Dingsdag in January; den eersten Maandag in April, in May, in Juny, in September, en in October, en 's Maandags, agt dagen voor het houden van de Noordhollandsche Sinode, welke haare zittingen, met den laatsten Dingsdag in July, aanvangt, en om het zevende jaar, te Amsterdam, gehouden wordt. Doch zo 'er een Bededag, of een der verschietende Feestdagen van Paaschen, Pinksteren of Hemelvaartsdag valt, in de week, waarin, anderszins, de Classis zou moeten gehouden worden, wordt zy, tot den volgenden Maandag, uitgesteld.

Naamlyst der Predikanten van de Nederduitsche Gereformeerde Kerke.

Zie hier de Naamlyst van alle de Nederduitsche en Hoogduitsche Predikanten deezer Stad, zo als dezelve, in 't jaar 1764, gedrukt en uitgegeven is:

1578. 1. Joannes Kuchlinus, *beroepen van Embden, is 1596. geworden Regent van 't Collegie binnen Leyden, alwaar hy 1606. is overleden.*

2. Petrus Hardenbergius, *beroepen uit Embderlant, is 1580. van hier te Zwol beroepen.*

1580. 3. Martinus Lydius, *beroepen van Antwerpen, is 1585. geworden Professor Theologiæ tot Franequer, alwaar hy in 't jaar 1600. is overleden.*

4. Joannes Nicolai a Wassenaar, *beroepen van Wydenes, is in 't zelve jaar overleden, den 28 October.*

5. Hillebrandus Cuneus, *beroepen van Hoog-Carspel, is 1583. van zyn dienst ontslagen.*

6. Joannes Ambrosius, *beroepen van Sybe-Carspel, is 1599. den 16 October overleden.*

1581. 7. Joannes Hallius, *beroepen van Leyden, is 1619. den 2 October overleden.*

1583. 8. Everardus Hermanni, *Amstelodamensis, ber. van Maeslant, tot eerste Predicant alhier in 't Gasthuis is 1589. overleden.*

9. Pe-

Kerk-bestier.

9. Petrus Plancius, *Predicant geweest zynde te Brussel, als de Prins van Parma dezelve Stad gewonnen had, hier beroepen, en overleden* 1622. *den* 25 *May.* 1585.

10. Jacobus Arminius, *Proponent zynde albier beroepen, en* 1603. *geworden Professor Theologiæ te Leyden, in* 1609. *den* 19 *October overleden.* 1588.

11. Johannes Halbergius, *Proponent zynde, albier beroepen in 't Gasthuis, en* 1599. *in de Kerken, is* 1606. *overleden.* 1590.

12. Lucas Ambrosius, *beroepen van Muyden, in 't Gasthuis, en* 1610. *in de Kerken, overl.* 1628. 1599.

13. Joannes Ursinus, *beroepen van Utrecht, is* 1620. *overleden.* 1600.

14 Joannes la Maire, *Proponent zynde albier beroepen is* 1642 *den* 4 *Juny overleden.* 1601.

15. Warnerus Helmichius, *beroepen van Delft, is* 1608 *overleden.* 1602.

16. Jacobus Roelandus, *beroepen van Francken-dael, en* 1618. *geweest Assessor in 't Synode Nationael te Dordrecht, en daar na te Leyden gecommitteert tot de oversetting des Bybels,* 1632. *overleden.* 1603.

17. Casparus Heydanus, *beroepen van Franken-daal, is* 1626 *den* 14 *January overleden.* 1608.

18. Joannes Cornelius Silvius, *Amstelodamensis, beroepen van Sloten, in 't Gasthuis, en* 1622. *in de Kerken, is* 1638. *den* 19 *Nov. overleden.* 1610.

19. Jacobus Triglandius, *beroepen van Stolckwyck, en* 1634 *geworden Professor Theologiæ te Leiden, aldaar* 1654. *den* 11 *April overleden.*

20. Rudolphus Petri, *Amstelodamensis, ber. van Saanredam, is* 1649. *den* 4 *Juny overleden.* 1612.

21. Gosuinus Geldorpius, *beroepen van Sneek, is* 1627. *den* 11 *Augustus overleden.*

22. Adrianus Smoutius, *beroepen van Overmaas, tot het jaar* 1630. *den* 7 *January uit de Stad vertrekkende is tot Rotterdam* 1646. *overleden.* 1620.

23. Otto Badius, *beroepen van Huchelhoven en Lövenigh uit Gulickerlant, tot eerste Predicant al-*

KERK-BESTIER. *albier in 't Hoogduyts, en 1626 in de Nederduytse Kerken, is 1664. den 8 Mey overleden.*

1621. 24. Joannes Kloppenburg, *Amstelodamensis, beroepen van Heusden, is 1630. in den Briel Predikant geworden, en 1640. Professor Theologiæ te Harderwyk, en 1644. te Franeker, overleden 1652.*

25. Jacobus Laurentius, *Amstelodam., beroepen van Naerden, is 1644. den 19 Maart overled.*

26. Eleazar Swalmius, *beroepen van Schiedam, is 1652. den 4 Juny overleden.*

1622. 27. Anthonius Plancius, *beroepen van Oosterhout, in 't Gasthuis, overleden den 29 Febr. 1625.*

1623. 28. Petrus Wachtendorp, *beroepen van Linnig, uit Gulickerlant, overleden 1652.*

1625. 29. Cornelis Hanekopius, *Predikant geweest zynde te Breda, is als het Spinola gewonnen hadde, in July albier beroepen en 1626. in November van zyn dienst ontslagen, is 1655. overleden den 15 July.*

30. Petrus Pulleus, *beroepen van Amstelveen in 't Gasthuis, is 1629 overleden.*

1626. 31. Fredricus Keslerus, *beroepen van Stolburg, in 't Hoogduyts, is 1636. na Brasil vertrokken, en na zyn wederkomste 1643. beroepen in de Nederduytse Kerken albier, overleden 1650. den 15 September.*

1628. 32. Henricus Geldorpius, *beroepen van Leeuwaarden, is 1652. den 6 October overleden.*

1630. 33. Joannes de Mourcourt, *Amstelodamensis, beroepen van Weesp in 't Gasthuis albier, en 1667. den 16 Augustus om zyn ouderdom en swakheid Emeritus geworden.*

1632. 34. Petrus Clasenius, *beroepen van Domburg uit Zeelant, is 1636. den 3 December overleden.*

1633. 35. Anthonius Haringhoek, *beroepen van Amersfoort, is 1636. den 25 February overleden.*

1634. 36. Lucas Trelcatius, *beroepen albier uit de Franse in onze Nederduytse Kerken, is 1638. den 28 April overleden.*

37. Wil-

37 Wilhelmus Somerus, *beroepen van Alkmaar, overleden* 1649. *den* 30 *September*, Kerk-bestier.

38. Jacobus Hollebeek, *beroepen van Amersfoort, is* 1650. *den* 30 *November overleden.* 1636.

39. Petrus Wittewrongel, *beroepen van Zierikzee, bevestigt op den* 31 *July, overleden* 1662. *den* 7 *December.* 1638.

40. Joannes Rulitius, *beroepen uit de Engelse Kerke, in de Hoogduytse, is* 1652 *van hier na Heydelberg beroepen, en* 1655 *weder van Heydelberg alhier gekomen in de Nederduytse Kerk, is op den* 16 *May bevestigt, daar na instantelyk versogt zynde, is* 1666 *den* 7 *Augustus voor de tweedemaal in de Hoogduytse Kerk gegaan, en 't zelfde jaar overleden.* 1639.

41. Henricus Rulæus, *beroepen van Weesp, is den* 25 *May bevestigt en den* 22 *October* 1680. *overleden.* 1640.

42. Petrus Leupenius, *beroepen van Hattem, bevestigt den* 30 *January, overleden den* 15 *January* 1670. 1642.

43 Wilhelmus Schoranus, *beroepen van Sneek, bevestigt den* 20 *July, is* 1664 *in Maart om zyn ouderdom en zwakheid Emeritus geworden, en* 1666 *den* 15 *December overleden.* 1645.

44. Cornelius Cossius, *beroepen van Purmerent, is op den* 13 *April bevestigt, en* 1661. *den* 22 *February overleden.* 1646.

45. Harmanus Langelius, *beroepen van Rotterdam, op den* 16 *Augustus bevestigt, en* 1666. *den* 10 *September overleden.* 1647.

46. Joannes Heydanus, *beroepen van Rotterdam, is op den* 28 *November bevestigt, en* 1670. *den* 14 *Juny overleden.* 1649.

47. David Rotheus, *Amstelodamensis, Proponent zynde, alhier beroepen, den* 10 *April bevestigt is* 1655. *den* 6 *Augusti overleden.* 1650.

48. Casparus de Carpentier, *beroepen van Amersfoort, den* 17 *April bevestigt en* 1667. *den* 12 *May overleden.*

49. Abra-

KERK-BESTIER. 1651. 49. Abrahamus Roehof, *Amstelodamensis, beroepen van Ilpendam, bevestigt den 7 Mey, overleden den 7 February* 1682.

50. Petrus Proëlius, *beroepen van* Gouda, *den 7 Mey bevestigt, overleden den* 19 *Aug.* 1661.

51. Samuel Coop a Groen, *beroepen van West sanen, den* 12 *November bevestigt, en overleden den* 21 *January* 1686.

1652. 52. Carolus Schulerus, *beroepen van Steenbergen, den 7 July bevestigt en overl* 17 *April* 1670.

53. Petrus Gribius, *beroepen van Middelburg, uit de Engelse Kerk aldaar. in de Hoogduitse Kerk albier bev.* 10 *Nov. overl. den* 27 *Maart* 1660.

54. Menso Joannes, *beroepen van Zwol, bevestigt den* 8 *December*, 24 *May* 1664. *overleden.*

1653. 55. Joannes de Gavarel, *Amstelodamensis, beroepen van Harderwyk, bevestigt den* 5 *Jan. is 't zelve jaar den* 4 *Maart overleden, zonder (vermits zyn ziekte) dienst aan de Kerk gedaan te hebben.*

56. Robertus Junius, *beroepen van Delft, bevestigt den* 9 *Feb., overl. den* 28 *Augustus* 1655.

57 Otto Belcampius, *beroepen van Deventer, en den* 20 *April bevestigt, overl. den* 11 *July* 1685.

1654. 58. Abraham de Roy, *beroepen van Zutphen, den* 15 *Maart bevestigt, is* 1680. 21 *April overled.*

1656. 59. Jacobus Clerquius, *beroepen van Haarlem, bevestigt* 20 *Feb., overleden* 2 *Novemb.* 1680.

60. Andries Lansman, *beroepen van Leyden, bevestigt den* 5 *Maart, overleden* 12 *Sept.* 1666.

61. Lucas Vinckius, *beroepen van Alkmaar, den* 7 *Mey, overleden den* 19 *April* 1671.

1660. 62. Laurens Laurentius, *Amstelodamensis, beroepen van Dordrecht, bevestigt op den* 18 *Jan. is* 1672. *den* 28 *Jan. overleden.*

63 Johannes Nieuwenhusius, *beroepen van Nimwegen, en bevestigt den* 21 *Maart, overleden den* 12 *January* 1681.

1661. 64. Isaacus le Maire, *Amstelodamensis, beroepen van Rotterdam, bevestigt den* 3 *April, overl. den* 6 *May* 1692.

65. Ja-

65 Jacobus Triglandius, *beroepen van Haarlem, bevestigt* 17 *July, is den* 8 *Nov.* 1664. *overled.* Kerk-bestier.

66. Laurentius Homma, *Amstelodamensis, beroepen van Enkbuyzen den* 18 *December, overleden den* 4 *January* 1681.

67. Joannes Visscherus, *beroepen van Zutphen, bevestigt den* 1 *October, overl. den* 22 *April* 1694. 1662.

68. Gerardus Havicius, *beroepen van Leyden, is bevestigt den* 10 *Juny, Emeritus geworden* 25 *July* 1698. *overleden* 15 *May* 1699. 1663.

69. Cornelius Lycochton, *beroepen van Rotterdam, bevestigt den* 2 *Maart, overleden den* 29 *Juny* 1685. 1664.

70. Nicolaes de la Plancque, *beroepen van Kampen, bevestigt* 13 *May, overleden den* 8 *Augustus* 1702. 1665.

71. Cornelis Dankerts, *Amstelodamensis, beroepen van Gorcum, bevestigt den* 13 *September, overleden den* 27 *January* 1693.

72. Henricus Kieftius, *beroepen van Alkmaar, bevest. den* 5 *Dec. overleden den* 25 *May* 1683. 1666.

73 Henricus Rynsdyk, *beroepen van Oudewater, bevestigt den* 9 *Jan. overl. den* 6 *Maart* 1689. 1667.

74 Petrus Schaak, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den* 17 *July, overleden den* 17 *Sept.* 1708.

75. Johannes Silvius, *beroepen van Zittert in de Hoogduitse Kerk alhier, bevestigt den* 2 *Augustus, overleden den* 6 *Juny* 1699.

76 Segerus van Son, *beroepen van Rotterdam, bevestigt den* 11 *September, overleden den* 14 *Maart* 1687.

77 Rudolphus Rulæus, *beroepen van Graft, in het Gasthuis, bevestigt den* 4 *Maart, overleden den* 9 *Juny* 1688. 1668.

78. Petrus van der Hagen, *Amstelodamensis, beroepen van Leyden, bevestigt den* 1 *Maart, overleden* 1671. *den* 3 *July.* 1670.

79. Gualterus Boudaen Courten, *beroepen van ter Veere, bevestigt den* 31 *Augustus, overleden den* 14 *February* 1684.

KERK- 80. Bernardus Homoet, *beroepen van Rotterdam, bevestigt den* 14 *December, Emeritus geworden* 20 *Sept.* 1708. *overleden* 22 *April* 1717.
BESTIER.
1671. 81. Bernardus Somer, *beroepen van Vlissingen, bevestigt den* 29 *Nov., overl. den* 2 *July* 1684.
1672. 82. Gysbertus Oostrom, *beroepen van Kuylenburg, bevestigt den* 21 *Febr., overl. den* 6 *May* 1706.
83. Jacobus Beugholt, *Amstelodamensis, beroepen van Oostzanen, bevestigt den* 14 *Augustus, overleden den* 10 *September* 1677.
1677. 84. Joannes Relant, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den* 19 *Dec., overleden den* 18 *Aug.* 1703.
1679. 85. Theodorus Beels, *beroepen van Maassluis, bevestigt den* 19 *February, overleden den* 31 *Augustus, in 't zelve jaar.*
86. Balthasar Becker, *beroepen van Weesp, bevestigt den* 31 *Dec., overleden den* 11 *Juny* 1698.
1680. 87. Joannes Oyers, *beroepen van Zwol, bev. den* 15 *Dec. en overleden den* 5 *Juny* 1704.
1681. 88. Guilielmus Anslaar, *beroepen van Delft, bevestigt den* 2 *Feb., overleden den* 14 *July* 1694.
89. Gerbrandus van Leeuwen, *beroepen van Haarlem, bevestigt den* 2 *Maart, overl.* 11 *May* 1721.
90. Joannes van Doreslaer, *Amstelodamensis, beroepen van Medenblick, bevestigt den* 30 *Maart, overleden den* 2 *April* 1707.
1682. 91. Jacobus Vasseur, *beroepen van Swammerdam, bevestigt den* 19 *April, overl. den* 11 *Jan.* 1686.
1683. 92. Hero Sibersma, *beroepen van Harlingen, is den* 15 *Augustus bevestigt, Emeritus* 1727. *overleden den* 4 *Maart* 1728.
1684. 93. Albertus van Westerhoff, *beroepen van Sloterdyk, bevestigt den* 23 *April, overleden den* 27 *September* 1702.
94. Johannes Smith, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den* 30 *April, overl. den* 23 *May* 1710.
95. Casparus Ruppius, *beroepen van Wesel, bevestigt den* 17 *September, Emeritus geworden* 28 *July* 1722, *overleden den* 11 *Maart* 1727.
1685. 96. Gerard van der Port, *beroepen van Londen*

in

in Engelant, *bevestigt* 28 *October*, *overleden* 10 *September* 1691. Kerk-bestier.

97. Adrianus van Wesel, *beroepen van Leeuwaarden*, *bevestigt* 18 *Nov.*, *overl.* 16 *Jan.* 1710

98. Joannes de Roy, *beroepen van Edam*, *bevestigt den* 5 *May*, *overleden den* 11 *Febr.* 1705. 1686.

99. Leonardus Groenewegen *beroepen van Schoonhoven*, *bevestigt den* 17 *Juny*, *overleden den* 6 *May* 1696.

100. Petrus du Bois, *beroepen van Gorcum*, *bevestigt* 25 *May*, *overleden* 3 *Maart* 1698. 1687.

101. Daniel Eversdyk, *Amstelodamensis*, *beroepen uit de Zype*, *in 't Gasthuis*, *bevestigt* 22 *Augustus*, *overleden* 28 *Aug.* 1726. 1688.

102. Jacobus Streso, *beroepen van Delft*, *bevestigt* 12 *Juny*, *overleden* 11 *April* 1708 1689.

103. Lamb. Zegers, *beroepen van Monnickendam*, *bevestigt* 18 *Nov.*, *overleden* 8 *Octob.* 1727 1691.

104. Adrianus van Oostrum, *beroepen uit de Engelsche Kerk alhier*, *bevestigt* 20 *July*, *overleden* 10 *January* 1716. 1692.

105. Cornelius Schulting, *beroepen van Gorcum*, *bevestigt den* 18 *Oct* *overl. den* 12 *Juny* 1725. 1693.

106 Hieronymus van Alphen, *beroepen van Zutphen*, *bevestigt den* 25 *Octob.* *en* 1715 *geworden Professor Theologiæ te Utrecht*, 1742. *aldaar overleden.*

107 Hugo van der Helst. *beroepen van Alkmaar*, *bevestigt* 19 *Sept. overleden* 11 *July* 1727. 1694.

108. Henricus Winter, *beroepen van Kapelle aan den Yssel*, *bevestigt den* 14 *November en overleden den* 27 *Aug.* 1700

109. Adrianus Beukelaar, *Amstelodamensis*, *beroepen van Utrecht*, *bevestigt den* 30 *Sept. overleden den* 29 *Maart* 1717. 1696.

110. Tako Hajo van den Honert, *beroepen van den Briel*, *bevestigt den* 18 *May*. *en* 1714. *geworden Prof. Theol. te Leyden*, *aldaar overl.* 1740. 1698.

111. Elisa van der Horst, *beroepen van Monnickendam*, *bev. den* 24 *Aug. overl. den* 30 *Sept.* 1728.

KERK-BESTIER. 112. Florentius Bomble, *beroepen van Zwol, bevestigt den* 16 *Nov., overl. den* 25 *Jan.* 1722.

1699. 113. Clemens Streso, *beroepen van Repelen, uit het Graafschap Meurs, bevestigt in de Hoogduytse Kerk, den* 4 *Octob., overleden den* 31 *Jan.* 1718.

1700. 114. Paulus Steenwinkel, *beroepen van 's Hertogenbosch, bevestigt den* 28 *Nov., overleden den* 7 *April* 1740.

1702. 115. Otto Brantz Swalmius, *beroepen van Enkhuysen, bev. den* 22 *Oct., overl.* 6 *May* 1710.

116. Josias Hollebeek, *beroepen van Haarlem, den* 3 *Dec., overleden den* 13 *Juny* 1726.

1703. 117. Johannes van Staveren, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den* 4 *November, overleden den* 6 *November* 1724.

1704. 118. Johannes van der Hagen, *beroepen van Leyden, bevestigt den* 17 *Augustus, overleden den* 25 *Juny* 1739.

1705. 119. Franciscus Burmannus, *beroepen van Enkhuysen, bevestigt den* 10 *May, en* 1715. *geworden Professor in de Theologie tot Utrecht,* 1719. *aldaar overleden.*

1706. 120. Abraham Chanfleury, *beroepen van 's Hertogenbosch, bevestigt den* 8 *Aug., overleden den* 21 *Sept.* 1714.

1707. 121. Gerardus Puppius Hondius, *beroepen van Hoorn, bevestigt den* 19 *Juny, overleden den* 9 *Maart* 1740.

1708. 122. Hermanus van de Wall, *beroepen van Zutphen den* 8 *July, overl. den* 7 *May* 1733.

123. Johannes d'Outrein, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 16 *Dec., overl. den* 24 *Feb.* 1722.

124. Nicolaas Wiltens, *beroepen van 's Hertogenbosch, den* 23 *Dec. Emeritus geworden in Mey* 1733. *en overleden den* 4 *April* 1734.

1710. 125. Wilhelmus Vonk, *beroepen van Delft, bev. den* 6 *April, overleden den* 9 *Sept.* 1724.

126. Johannes Cramer, *beroepen van Delft, bev. den* 28 *Sept., overleden den* 6 *Octob.* 1718.

127. Pe-

127. Petrus Boudaan, *beroepen van Utrecht, bev. den 5 Octob., overleden den 30 Mey 1734.* Kerk-bestier.

128. Joannes Junius, *Amstelód., ber. van Leeuwaarden, bevestigt den 17 Febr., overleden 1729.* 1715.

129. Johannes Thierens, *Amstelodamensis, beroepen van Arnhem, bevestigt den 24 Februury, overleden den 9 Aug. 1721.*

130. Johannes de la Moraisicre, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den 5 May, overleden den 13 October 1758.*

131. Johannes Petrus Canzius, *beroepen van Alkmaar, bevestigt den 12 May, overleden den 12 May 1742.*

132. Henricus Vos, *beroepen van Utrecht, bev. den 3 May, overleden den 2 Octob. 1752.* 1716.

133. Johannes van Dooreslaar, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den 11 July, overleden den 8 Sept. 1719.* 1717.

134. Johannes Hagelis, *Amstelodamensis, beroepen van Dordrecht, bevestigt den 25 Decemb. overleden den 16 Nov. 1735.* 1718.

135. Johan Gosewyn Everhard Alstein, *beroepen uit Brandenburg, in de Hoogduytse Kerk, bevestigt den 19 Nov. overl. den 25 May 1740.* 1719.

136. Cornelius Houthof, *beroepen van Dordrecht, bev. den 26 Nov., overl. den 22 April 1752.*

137. Johannes Backer, *Amstelodamensis, beroepen van Maassluys, bevestigt den 24 Augustus, overleden den 10 Jan. 1743.* 1721.

138. Petrus Elzevier, *beroepen van Enkhuysen, bev. den 2 Nov., overleden den 7 April 1754.*

139. Johan Visscher, *beroepen van Amersfoort, bev. den 19 April, overleden den 6 April 1759.* 1722.

140. Johannes Noordbeek, *beroepen van Deventer, bev. den 12 July, overl. den 8 April 1749.*

141. Leonard Beels, *beroepen van Gouda, bevestigt den 1 Nov., overleden den 5 Nov. 1756.*

142. Daniel Bedber, *beroepen van Alkmaar, bev. den 6 Febr., overleden den 6 Jan. 1726.* 1724.

KERK-BESTIER. 143. Thomas van Son, *Amstelodamensis*, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 13 *Feb.*, *overleden den* 21 *Jan.* 1737.

144. Petrus Zaunslifer, *beroepen van Vianen*, *bevestigt den* 24 *Dec.*, *overleden den* 15 *May* 1739.

1725. 145. Albertus Haringh, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 4 *Maart*, *overl. den* 27 *Oct.* 1741.

146. Cornelis van Rhyn, *beroepen van Zutphen*, *bev. den* 23 *Sept.*, *overl. den* 21 *Nov.* 1745.

1726. 147. Franco de Bruyn, *beroepen van Deventer*, *bevestigt den* 21 *April*, *overleden den* 26 *January* 1763.

148. Johannes Plantinus, *beroepen van Utrecht*, *bevestigt den* 29 *September.*

1727. 149. Cornelius van den Bogaerde, *Amstelodamensis*, *beroepen van Hoorn*, *in 't Gasthuys*, *bevestigt den* 16 *Febr. en in Sept. van 't zelve jaar in de Kerken*, *overl. den* 7 *Dec.* 1739.

150. Franciscus Halma, *beroepen van Elburg*, *bevestigt den* 14 *Sept.*, *overleden den* 8 *January* 1733.

151. Tiberius Reytsma, *beroepen van Middelburg*, *bevestigt den* 19 *Oct.*, *overl. den* 1 *July* 1742.

1728. 152. Theodorus van Schelluyne, *beroepen van Bommel*, *bevestigt den* 22 *February.*

153. Wilhelmus Snabelius, *beroepen van Campen*, *bevestigt den* 19 *Dec.*, *overleden den* 6 *May* 1732.

1729. 154. Casparus Goris, *beroepen van Deventer*, *bev. den* 8 *May*, *overleden den* 8 *Febr.* 1751.

1730. 155. Willem Schiphout, *beroepen van Noortwykerhout*, *bevestigt den* 19 *Maart*, *overleden den* 21 *Juny* 1747.

1732. 156. Petrus Hollebeek, *beroepen van Campen*, *bevestigt den* 10 *Aug.*, *overleden den* 14 *July* 1750.

1733. 157. Hieronimus van Alphen, *Amstelodamensis*, *beroepen van Leeuwaarden*, *bevestigt den* 19 *May*, *zyn dienst wegens zwakheid nedergelegd*

legd Decemb. 1757. *overleden* 1758. Kerk-
158. Jacobus Covyn, *beroepen van Dordrecht*, bestier.
bevestigt den 2 *Aug.*, *overleden den* 11 *January* 1746.
159. Gerardus Kulenkamp, *beroepen van Delft uit het Gasthuys*, *bevestigt den* 9 *Aug.* 1733.
160. Broërius Brouwer, *beroepen van Harlingen*, 1734.
bevestigt den 22 *Aug. overleden den* 23 *May* 1757.
161. Joannes Esgers, *Amstelodamensis*, *beroepen* 1736.
van Middelburg, *bevestigt den* 26 *Febr. en* 1740. *Professor Theologiæ geworden te Leyden*, *en aldaar* 1755 *overleden*.
162. Martinus Snethlage, *beroepen van Delft*, *bev.* 1737.
den 2 *Juny*, *overleden den* 29 *Jan.* 1763.
163. Samuel Coenraad de Bruine, *beroepen van* 1739.
Middelburg, *bevestigt den* 20 *Sept. overleden den* 30 *Maart* 1748.
164. Johan Temmink, Wemm: Fil: *ber. van Schoonhoven*, 1740.
boven, *in 't Gasthuis*, *bev. den* 10 *April* 1740, *en in Nov. van het zelve jaar in de Kerken.*
165. Johannes van der Vorm, *beroepen van Vlissingen*, *bevestigt den* 21 *Aug.* 1740.
166. Jacobus Tyken, *beroepen van Schiedam*, *en bevestigt den* 8 *Jaunary* 1741.
167. Jacob de Jonge, *beroepen van West-Zaan-* 1741.
dam en bevestigt den 12 *Febr. overleden den* 17 *October* 1757.
168. David Brunings, *beroepen van Neckerau*, *in de Hoogduytse Kerk*, *bevestigt op Paasmaand. namidd. den* 3 *April in de N. Z. Kapel*, *overleden den* 16 *Juny* 1749.
169. Johan Albert van Muyden, *beroepen van* 1742.
de Nieuwe Loosdregt, *bevestigt den* 25 *February*.
170. Wilhelmus Peiffers, *beroepen van Delft*, *bevestigt den* 19 *Aug.*
171. Jacobus du Marchié, *beroepen van Zierikzee*, *bevestigt den* 23 *Sept.* 1742. *overleden den* 30 *Dec.* 1748.

KERK-BESTIER. 172. Hermannus Engelberts, *beroepen van Delft, bevestigt den* 31 *Maart, overleden den* 11 *Aug.* 1745.

1743.

1745. 173. Rutgerus Schutte, *beroepen van Dordrecht, bevestigt den* 7 *Nov.*

1746. 174. Johannes Boskoop, *beroepen van Utrecht, bevestigt den* 6 *February.*

175. Adriaan Johan Elzevier, *beroepen van 's Gravenland, bevestigt den* 27 *Maart overleden den* 16 *Juny.*

1747. 176. Adrianus Buurt, *beroepen van Hanau, bevestigt den* 25 *Febr.* 1748.

1748. 177. Petrus Noordbeek, *beroepen van Groningen, bevestigt den* 14 *July.*

1749. 178. Rutgerus Perizonius, *beroepen van Veendam, bevestigt den* 15 *Juny.*

179. Ernestus Philippus Gerhardus van Essen, *beroepen van Hattem, bevestigt den* 6 *July.*

180. Johannes Jacobus Kesler, *beroepen van Steinfurt, in de Hoogduytse Kerk, bevestigt den* 21 *Sept. namid. in de N. Z. Kapel.*

1750. 181. Willem Hendrik van Harscamp, *beroepen van de Nieuwe Loosdregt, bevestigt den* 4 *Octob., overleden den* 11 *Febr.* 1753.

1751. 182. Johannes de Lange, *Amstelodamensis, ber. van Nymegen, bevestigt den* 6 *Juny.*

1752. 183. Winoldus Budde, *beroepen van Arnhem, bevestigt den* 21 *May.*

184. Johannes Kalkoen, *Amstelodamensis, ber. van Franequer, bevestigt den* 6 *Aug.*

185. Wilhelmus van den Broek, *Amstelodamensis, beroepen van Leiderdorp, bevestigt den* 31 *Dec.*

1754. 186. Adrianus Becol, *beroepen van den Briel, bev. den* 15 *Sept.*

1755. 187. Wilhelmus Coolhaas, *Ling. & Antiq. Orient. Professor, tot Predikant alhier bevestigt den* 2 *Maart.*

188. Pe-

188. Petrus Curtenius, *Amstelodamensis*, *Theol. Professor*, *tot Predikant alhier bevestigt den 2 Maart.* Kerk-bestier. 1755.

189. Johannes van Schelle, *beroepen van Edam*, *bevestigt den 8 May 1757. en 1758. Prof. Theolog. geworden te Leiden*, *en aldaar 1762 overleden.* 1757.

190. Daniel Serrurier, *beroepen van Leiden*, *bev. den 28 Aug.*

191. Nicolaas Tetterode, *beroepen van Dordrecht*, *bevestigt den 9 April.* 1758.

192. Johannes Arnoldus Eck, *beroepen van Zutphen*, *bevestigt den 11 Juny.*

193. Samuel Claver, *beroepen uit de Ryp*, *bevestigt den 7 January.* 1759.

194. Rudolph Arend ten Brink, *beroepen van Hattem*, *bevestigt den 21 Jan.*

195. Hermannus Genet, *beroepen van Delft uit 't Gasthuis*, *bevestigt den 15 July overleden den 26 July 1763.*

196. Herman Hubert, *beroepen van Campen*, *bevestigt den 15 May.* 1763.

197. Filips Serrurier, *beroepen van Wilsveen*, *bevestigt den 29 May.*

198. Joh. Henr. Westerhoff, *beroepen van Gouda*, *bevestigt den 6 Nov.*

De Ouderlingen, die, voor 't eerst, in 't jaar 1566, eenigen tyd na de Diakenen, werden aangesteld (*m*), zyn, te gelyk met de Predikanten, toegenomen in getal, en maaken nu *negen en twintig* Persoonen uit, alzo aan ieder Predikant een Ouderling toegevoegd is. De Ouderlingen dienen twee jaaren agter een. Het eene jaar, gaan 'er vyftien; het andere jaar, veertien af. Ouderlingen.

(*m*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 200.

Kerk-bestier.

af. De gewoonlyke Kerkenraad, bestaande uit Predikanten en Ouderlingen, moet, door hen, buiten gewigtige verhindering, weekelyks, worden bygewoond. In 't algemeen, zyn de Ouderlingen verpligt, zo hier, als elders hier te Lande, te waaken op de Leere en op het gedrag der Predikanten en der Ledemaaten. Ten dien einde, zyn zy gehouden, de Predikatien, in alle de Kerken, by te woonen. De weekelyksche zitting in de Wester-Kerke, die met de Vrydags-Avonds-beurte aanvangt, is tusschen vier Ouderlingen verdeeld, ieder van welken eene week zit. Doch die des Zondags zyne beurt in de Wester-Kerke heeft gehad, moet ook, wanneer 'er 's Vrydags in de Nieuwe-zyds-Kapel wordt gepredikt, aldaar zitten. De twee Avondmaalen, in de Wester-Kerke, worden, door een' van de vier Ouderlingen, terwyl een andere de gewoonlyke zitting waarneemt, bygewoond. De zitting in de Nieuwe en Gasthuis-Kerken, verwisselt tusschen vier andere Ouderlingen. En als een van deezen by 't eerste Avondmaal in de Nieuwe Kerke zitting heeft, woont ook zyn opvolger het zelve by. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, gaat de weekelyksche zitting rond tusschen zes andere Ouderlingen. De opvolger van hem, die, op de eerste Avondmaalen, in deeze twee Kerken, zitting heeft, woont dezelven ook by. Ook woonen twee van deeze zes Broeders, by beurte, de een het eerste Avondmaal, in de Zuider-Kerke, en de ander het

het tweede, in de Nieuwe-zyds-Kapel, by. In de Nieuwe- en Gasthuis-Kerke, en in de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, zit ieder Ouderling twee weeken agter een. De Zitting in de Nieuwe-zyds-Kapel en Amstel-Kerke, gaat rond tusschen vyf Broeders, ieder van welken, eene week in de eene Kerke gezeten hebbende, ook eene week in de andere Kerke zit. Wanneer 'er, 's Donderdags, in de Amstel-Kerke gepredikt wordt, begint de weekelyksche zitting aldaar met dien dag, anders des Vrydags, en op Bededag, des Woensdags. De Broeder, die des Zondags in de Nieuwe-zyds-Kapel zit, moet de Catechisatie aldaar ook bywoonen. Het eerste Avondmaal, in deeze en in de Amstel-Kerke, wordt, door de opvolgers van hun, die dan in deeze Kerken zitting hebben, bygewoond. In de Noorder- en Eilands-Kerke, verwisselt de zitting ook tusschen vyf Broeders, ieder van welken, zyne beurt eene week in de eene Kerk gehad hebbende, ook in de volgende week, tot de andere Kerk overgaat. Die, op de twee Avondmaalen, hunne tweede vrybeurt hebben, woonen dezelven, ook in de Noorder-Kerke, by. Ook wordt, aldaar, het eerste Avondmaal, door een' Broeder uit de Gasthuis-Kerke bygewoond, voor wien de Broeder, die in de Noorder-Kerke zitten moest, de beurt in de Gasthuis-Kerke waarneemt. Het tweede Avondmaal in de Eilands-Kerke, en de Voorbereiding aldaar, wordt bygewoond door den Broeder, die dan zyne eerste vrybeurt heeft.

Kerk-bestier.

Kerk-bestier. De zitting in de Zuider- en Ooster-Kerken is, op gelyke wyze, als de zitting in de Noorder- en Eilands-Kerken, onder vyf andere Ouderlingen, verdeeld. Het tweede Avondmaal in de Zuider-Kerke wordt door den Broeder, die 't langst zyne vrybeurt heeft gehad, en dat, in de Ooster-Kerke, door de twee Broeders, die hunne vrybeurten 't laatst gehad hebben, bygewoond. Die, op het tweede Avondmaal, in deeze twee Kerken, inkomen, moeten ook de Voorbereiding bywoonen. En op deezen voet, moeten de negen en twintig Ouderlingen in de Predikatien komen, of zy verbeuren eene boete, ten behoeve van zeker liefddaadig *Fonds*, waarvan wy, beneden, nader spreeken zullen; ten welken einde, altoos plaats in de Bank, voor den Ouderling, die zitten moet, moet worden opengelaaten.

De Catechisatien worden ook door eenen Ouderling bygewoond. In de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis, geschiedt zulks door den Ouderling, die den Catechiseerenden Predikant toegevoegd is. In de Amstel-Kerke, waar, eens ter weeke, des Maandags, in de zes Winter-maanden, te beginnen met October, en dus maar zes en twintig reizen gecatechiseerd wordt, zyn de drie oudste Ouderlingen vry van het bywoonen der Catechisatien. De Zondags-Catechisatien, in de Zuider-, Noorder-, Ooster- en Eilands-Kerken, en in de twee Kapellen, worden bygewoond door de Ouderlingen, die, in die Kerken, zitting hebben

ge-

gehad. De Ouderlingen verbeuren ook eene Kerk-boete, zo zy de Catechisatien, op hunne beurt, niet bywoonen. Kerkbestier.

Zes maal in 't jaar, voor de gewoonlyke Avondmaalstyden, worden nieuwe Ledemaaten aangenomen, in de Oude en Nieuwe Kerken. Zulks geschiedt, door twee Predikanten, by beurten; doch de twee oudste Predikanten en de Hoogduitsche Predikant zyn 'er vry van. Vier Ouderlingen woonen, telkens, deeze aanneeming by, van welken dienst, de vyf oudste Broeders dus ook ontslaagen zyn. De Ouderlingen, de aanneeming van nieuwe Ledemaaten hebbende bygewoond, maaken de Lysten der zelven op; zien, of zy behoorlyk geboekt zyn, en doen van 't een en 't ander verslag aan den Kerkenraad. Het aanneemen van Ledemaaten, die, uit eene andere gezindheid, tot de Gereformeerde Kerke overgaan, wordt, wanneer het aan de huizen der Predikanten geschiedt, daar ook dikwils zulken, die in de Gereformeerde Leere zyn opgevoed, worden aangenomen, insgelyks, door eenen Ouderling, bygewoond. De vyf oudste Ouderlingen, die 't aanneemen der Ledemaaten niet bywoonen, zyn nogtans verpligt, na 't afgaan der Ouderlingen, die zulks laatst gedaan hebben, het boeken der Ledemaaten, die in January en February aangenomen, en met Attestatien van buiten ingekomen zyn, naar te zien. Ook moet een van hun het aanneemen der Ledemaaten zelf bywoonen, in geval de Ouderling, wiens post het was, voor het vervullen van zynen dienst,

KERK-BESTIER. dienst, mogt overleeden zyn. Zo zulk een Ouderling de Catechisatien in de Oude Kerke en in 't Diaconie-Weeshuis zou hebben moeten bywoonen, moeten deeze zyne beurten, door de vier oudsten, en door dien van den Hoogduitschen Predikant, worden waargenomen. De Attestatien van Ledemaaten, die van buiten inkomen, worden, alle Donderdagen, in den Kerkenraad, ontvangen, door den Predikant, die de voorgaande week voorgezeten heeft; en door zynen Ouderling, die dezelven boekt. Van de Attestatien van vertrekkende Ledemaaten wordt ook, door een' Ouderling, boek gehouden. De vier jongste Ouderlingen houden de Attestatieboeken, in welken, zy de aan- en inkomende Ledemaaten, om de twee maanden, moeten intekenen. De twee *Censuurboeken* van Mannen en Vrouwen, die voor den Kerkenraad verscheenen en bestraft zyn, worden ook, ieder door een' Ouderling, behandeld. In den Kerkenraad, zyn zes Ouderlingen, ieder twee maanden, *Subscribas* of tweede Schryvers. Tot deeze post, komen, in de eerste plaats, zulken, die meer in dienst; doch nimmer Subscriba geweest zyn. En zo deezen het vereischte zestal niet konnen uitmaaken, gaat men over tot zulken, die in het tweede jaar van hunnen eersten dienst zyn: voorts tot zulken, die, in hunnen voorigen dienst of diensten, maar eenmaal Subscriba zyn geweest, en, eindelyk, hoewel zulks zeldzaam voorvalt, tot zulken, die deeze post reeds tweemaal hebben bekleed. De

oud-

oudste in dienst van deezen zes zit de eerste als Subscriba. De Subscriba brengt in 't *Protocol* in 't net, 't gene, door den Scriba, in *Actis* gebragt is, en geeft den afweezenden Leden kennis van de Commissien, die hun zyn opgelegd. Voorts houdt hy een Regifter van zulken, die onderzogt en goedgekeurd zyn, om uit Catechiseeren te gaan. Zulke persoonen moeten ten minsten vyf en twintig jaaren oud, en een jaar Ledemaat geweest zyn. Zy worden, tusschen de twee Avondmaalen, onderzogt; na dat zy zig, veertien dagen te vooren, hebben aangegeven; op dat 'er tyd zou zyn, om naar hun gedrag te verneemen. Tot het waarneemen der zeven Classicale Vergaderingen, worden veertien Ouderlingen benoemd, twee tot elke vergadering. Alle de Predikanten verschynen in de Classis. Tot de Noordhollandsche Sinode, waaronder de Classis van Amsterdam behoort, wordt maar één Predikant en één Ouderling afgevaardigd. En als de benoemden tot deeze Commissie buiten staat geraaken, omze waar te neemen, wordt hunne plaats, door hunne onmiddelyke opvolgers, vervuld.

Kerkbestier.

De gewoonlyke huisbezoekingen, voor 't onderhouden van 't Avondmaal, worden door een' Predikant, met den Ouderling, die hem toegevoegd is, elk in zyne Wyk, waargenomen. Doch de twee oudste Predikanten en de twee oudste Ouderlingen zyn van het doen van huisbezoekingen vry. De Stad is, derhalve, naar 't getal der overige Predikantsplaatsen en der Ouderlingen, in

ze-

KERK-BESTIER.

zeven en twintig wyken verdeeld. Doch hierby komen nog vier wyken buiten de Stad, die de vier jongste Predikanten, by schikkinge, onder zig verdeelen, en daar zy, met hunne toegevoegde Ouderlingen, huisbezoeking doen.

De byzondere Commissien van den Kerkenraad, 't zy 'er iet, by Burgemeesteren of elders, voorgedraagen, of verzogt moet worden, worden, door eenen Predikant en eenen Ouderling, waargenomen. Tweemaal 's jaars, worden de Doopboeken in de Kerken naargezien, in Maart en in September, telkens, door vier Predikanten en vier Ouderlingen: een paar verrigt dit werk in de Oude Kerke, Oude-zyds-Kapel en Eilands-Kerke; een ander paar in de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel; een derde paar, in de Zuider-, Amstel- en Ooster-Kerken, en een vierde paar, in de Noorder- en Wester-Kerken. De *Propositien* of Leerredenen over den Catechismus, die, 's Woensdags 's morgens, in 't Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, geschieden, worden, tweemaal in 't jaar, door eenen Predikant, en eenen Ouderling, bygewoond. By het doen der groote Rekening van de Diaconie aan Burgemeesteren, die, eens 's jaars, in January, geschiedt, zyn ook een Predikant en een Ouderling tegenwoordig. En 't groot *Examen* of Onderzoek der Kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, welk door twee Predikanten geschiedt, wordt door twee Ouderlingen bygewoond. Eindelyk, houdt een der oudste Ouderlingen de Kas der Liefde-

gaa-

gaaven, 't *Fonds Charitatis* genaamd, waarin hy, jaarlyks, op den laatsten Donderdag voor de verandering des Kerkenraads, de Bos, die, in de Kerkenraads-Kamer, op de tafel staat, in 't byzyn van twee zyner oudste Medebroederen, ledig maakt. Uit dit *Fonds*, worden, nu en dan, behoeftige Buiten-Gemeenten onderssteund. Kerkbestier.

De Diakenen der Nederduitsche Gereformeerde Kerke hier ter Stede, aan welken de zorg voor de behoeftige Ledemaaten toevertrouwd is, hebben, in deeze hoedanigheid, ook het opzigt over verscheiden Godshuizen, die onder 't bewind der Diaconie staan. De grootte der Stad, en de menigte der arme Ledemaaten maakt het werk der Diakenen zeer lastig. De last wordt egter, merkelyk, verligt, door de nette orde en geregelde schikkingen, die zy, op hunnen uitgebreiden dienst, gemaakt hebben. 't Zal, derhalve, niet onvoeglyk zyn, hier, een kort berigt in te vlyen van de wyze, waarop de dienst der Diakenen verrigt wordt. Diakenen.

Wy hebben, elders, aangetekend, dat de Gereformeerde Gemeente hier ter Stede, zo dra zy, in 't jaar 1566, eenige vryheid van Godsdienstoefening verkreegen hadt, Diakenen aanstelde, die de aalmoessen, onder de preeke, in houten schotelen, vergaderden (*o*). Doch deeze vryheid duurde slegts tot in de Lente des volgenden jaars. De Gereformeerde Gemeente verliep toen ge- Eerste opregting der Diaconie alhier.

(*o*) II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 156.

Kerkbestier. geheellyk (p), en werdt niet hersteld, dan na de verandering der Regeeringe, in 't jaar 1578; van welken tyd af, de gewoonlyke Lysten der Diakenen eerst aanvangen.

Schets haarer inkomsten en uitgaaven. De inkomsten der Diaconie waren, in 't eerst, gering, en de lasten zwaar, naar gelang dier inkomsten. In 't jaar 1578, werdt 'er zeventien honderd vyf en veertig guldens, vier stuivers, en vier penningen uitgegeven, en maar veertien honderd negen en zestig guldens, veertien stuivers en drie penningen ontvangen; zo dat 'er twee honderd vyf en zeventig guldens, tien stuivers, en een penning te kort kwamen. Doch in de vyf en vyftig volgende jaaren, werdt 'er, altoos, meer ontvangen dan uitgegeven, en, somtyds, merkelyke sommen overgehouden. Zo is 't, in den volgenden tyd (q), en tot heden toe, doorgaands gegaan; hoewel 'er, somtyds, jaaren tusschen beide gekomen zyn, gelyk, onder anderen, in den bangen oorlogstyd, die met het jaar 1672 aanving, gebeurd is, waarin de uitgaaven de ontvangst, verscheiden' jaaren agtereen, vry wat te boven gingen. In de volgende oorlogen, heeft de Diaconie dit lot, dikwils, moeten ondergaan, en zelfs veelen van haare vastigheden, zo Huizen als Obligatien, moeten verkoopen, tot ondersteuninge der behoeftige Ledemaaten. 't Zelfde is, na den strengen winter en duuren tyd des jaars 1740, meer dan eens, gebeurd. Doch men heeft, in 't algemeen, ondervon-

(p) II. *Deel*, VIII. *Boek*, *bl.* 249 *enz.*
(q) *Zie* Commelin, *bl.* 419 *enz.*

onden, dat de Diaconie best heeft konnen estaan, in tyden van vrede. Onder haare oornaamste inkomsten, zyn de Collecten in e Kerken en by de huizen, die haar, van tads wege, worden toegelaaten. Voorts, ekomt zy, van tyd tot tyd, ook meer of nin aanzienlyke erfenissen en Legaaten. Haare uitgaaven zyn, allengskens, toege- omen, met het toeneemen der Stad. In de estiende eeuwe, heeft zy, ten hoogste, iet veel boven de dertig duizend guldens, n een jaar, uitgegeven: in de zeventiende eeuwe, zyn haare uitgaaven tot ruim drie- maal honderd duizend guldens opgeklom- nen: en in de laatste twintig jaaren, heeft zy, doorgaands, tusschen de vier- en vyf- maal honderd duizend guldens, en zelfs, nu en dan, tot boven de vyfmaal honderd duizend guldens, uitgegeven.

Doch op dat men den staat der inkom- sten en uitgaaven der Diaconie, nog by- zonderer, zou konnen zien, voegen wy hieronder een uittreksel uit de groote Re- kening, die, jaarlyks, aan Burgemeesteren o- vergegeven, en ter Thesaurie bewaard wordt. Jaarlyksche staat der zelven, van 1578 tot 1763.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1578.	f 1745. 4. 4	————	f 275. 10. 1.
1579.	- 1663. 19. 9	f 535. 3. 10	————
1580.	- 2527. 19. 2	- 181. 1. 5	————
1581.	- 2435. 11. 5	- 199. 9. 4	————
1582.	- 2580. 19. 5	- 155. 7. 11	————
1583.	- 2743. 13. 10	- 200. 16. 11	————
1584.	- 4442. 9. -	- 24. 17. 14	————
1585.	- 5844. 10. 15	- 993. 19. 3	————

Kerk-meesters.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1586.	f 6567. 6. 14	f 688. 2. 4	———
1587.	- 9939. 18. 11	- 320. 14. 1	———
1588.	- 9487. 16. 9	- 301. 8. 11	———
1589.	- 10510. 14. 8	- 258. 19. 3	———
1590.	10687. 6. 8	- 315. - 3	———
1591.	- 11435 5. -	- 1316. 13. 9	———
1592.	- 12804. 7. 6	- 3050. 8. -	———
1593.	- 14820. 3. 12	- 3633. 5. 13	———
1594.	- 18197. 18. 14	- 5074. 8. 13	———
1595.	23176. 19. -	- 3305. 1. 11	———
1596.	- 22964. 6. 14	- 5178. 14. 15	———
1597.	- 25514. 8. 10	- 5135. 11. 14	———
1598.	- 27469. 18. 12	- 4668. - 15	———
1599.	- 32298. 8. 5	- 1935. 9. 14	———
1600.	- 39657. 10. 14	- 4539. 17. 4	———
1601.	34758. 10. 15	- 8925. 6. 13	———
1602	43786. 7. 5	- 16024. 2. -	———
1603.	- 47554. 19. 10	- 19361. 18. 8	———
1604	- 38633. 3. 7	- 23929. 11. 7	———
1605.	- 44352. - 13	- 25289. 14. 15	———
1606.	49328. 13. 5	- 19320. 10. 6	———
1607.	- 54402. 17. 11	- 7081. - 13	———
1608.	- 66326 1. 6	- 11395. 13. 14	———
1609.	- 47653. 14. 15	- 3201. 9. 4	———
1610.	- 59238. 8. 12	- 4498. 13. 8	———
1611.	- 61261. 6. -	- 2048. 14. 10	———
1612.	- 72507. 5. -	- 9291. 15. 8	———
1613.	- 68964 14. 11	- 8857. 12. 9	———
1614.	61706. 10. 8	- 11588. 18. 2	———
1615.	- 66231. 12. 6	- 10443. 17. 8	———
1616.	- 71431. 13. 4	- 7679. 18. 4	———
1617.	- 92757. 10. -	- 15907. 14. -	———

1618.

	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
8.	f 82901. 7. 8	f 9307. 7. -	f ———
9.	89679. 7. 4	13844. 14. 10	———
0.	84667. 11. 11	10865. 7. 13	———
1.	99078. 6. 14	1759. 13. 4	———
2.	93425. 2. 12	14703. 17. 4	———
3.	109228. 13. 8	4549. 17. 4	———
4.	124742. 10. 8	12813. 2. 8	———
5	137471. 14. 4	7311. 1. 4	———
5.	124141. 2. 8	14555. 11. -	———
7.	134618. -. 8	12169. 6. -	———
8.	145873. 1. 14	6517. 9. 8	———
9.	147928. 11. 6	7084. 12. 8	———
0	131505. 3. -	3711. 8. 8	———
1.	131399. 10. -	6060. 15. 10	———
2.	137801. 5. 12	10545. 8. -	———
3.	137894. 14. 2	1498. 5. 2	———
4.	146724. -. 8	———	535. 2. 11
5.	152925. 12. 8	7535. 17. 12	———
6.	204975. 4. 9	———	203. 4. 8
7.	185917. 10. 5	———	2509. 19. 14
8.	172516. 18. 10	179. 9. -	———
9.	173023. 9. 10	4056. -. 8	———
40.	183911. 7. 12	1370. 7. -	———
41.	204684. 11. 6	416. 3. 8	———
42.	184811. 2. 10	284. 13. -	———
43.	195355. 11. -	90. -. -	———
44.	214233. 15. -	437. 13. -	———
45.	253110. 8. 12	256. 9. -	———
46.	215609. 14. -	78. 6. -	———
547.	230452. 15. -	665. 3. -	———
548.	235501. 17. -	546. 15. -	———
649.	225222. 1. -	6870. 8. -	———

Kerk-bestier.

1650.

	In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekomen
Kerk-Bestier.	1650.	f 239497. 9. -	f 867. 8. -	———
	1651.	252821. 2. -	4516. 10. -	———
	1652.	272236. 1. -	445. 15. -	———
	1653.	252934. 4. -	1081. 15. -	———
	1654.	254637. 12. -	———	1494. 19. -
	1655.	274543. 17. -	1417. 5. 9	———
	1656.	322371. 11. 6	5862. 13. 6	———
	1657.	274310. 18. -	8632. 14. -	———
	1658.	264095. 3. 8	5766. 15. -	———
	1659.	253390. 4. -	———	128. 13. -
	1660.	238301. 1. -	6464. 10. -	———
	1661.	280499. 16. -	6145. 7. -	———
	1662.	291484. - 14	———	6121. 17. -
	1663.	325028. 5. -	———	8768. 11. -
	1664.	353864. 9. -	2923. 9. -	———
	1665.	315730. 6. -	3936. 19. -	———
	1666.	334017. 2. -	5079. 16. -	———
	1667.	326554. 11. -	———	10304. 1. -
	1668.	283383. 13. -	3573. 2. -	———
	1669.	277207. 10. -	1259. 7. -	———
	1670.	302508. 3. -	1010. 6. -	———
	1671.	297619. 2. -	———	2011. 4. -
	1672.	312967. 6. -	———	4186. 18. -
	1673.	349193. [illegible]	———	5084. 14. -
	1674.	348089. 6. -	———	31615. 9. -
	1675.	353860. 18. -	———	14304. 19. -
	1676.	358704. 3. -	———	8062. 9. -
	1677.	306046. 6. -	———	9485. 1. -
	1678.	291814. 8. -	1780. 2. -	———
	1679.	268792. 14. -	1860. 5. -	———
	1680.	272527. 11. 8	75725. 14. -	———
	1681.	322478. 17. -	37357. 6. -	———

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1682.	f 367659. 6. -	f ————	f 5337. 1. 8
1683.	291676. 17. -	2190. 16. 2	————
1684.	276274. 17. -	1861. 17. 8	————
1685.	259468. 10.	————	5278. 4. 8
1686.	263165. 16. -	5060. 14. -	————
1687.	277041. 6. -	1465. 5. -	————
1688.	283631. 1.	————	1561. 14. -
1689.	286282. 16. -	12936. 4. -	————
1690.	286411. - -	4803. 1. -	————
1691.	264921. 14. -	4894. 1. -	————
1692.	270670. 1. -	3608. - -	————
1693.	251440. 10. -	12546. 9. -	————
1694.	281416. 6. -	5094. 15. -	————
1695.	282519. 15. -	2453. 11. -	————
1696.	276494. 1. -	1709. 15. -	————
1697.	278615. 7. -	1984. 10. -	————
1698.	326548. 2. -	7911. 3. -	————
1699.	296548. 14.	————	2546. 6. -
1700.	303659. 6.	————	4811. 5. -
1701.	303188. -	————	3165. 12. -
1702.	325309. 6. -	2723. 17. -	————
1703.	275121. 17.	————	2121. 7. -
1704.	308235. 11.	————	4272. 12. -
1705.	290110. 4.	————	1480. 9. -
1706.	300142. 11.	————	6114. - -
1707.	278936. 17. -	1827. 10. -	————
1708.	279314. - -	9486. 3. -	————
1709.	319454. 16. -	2731. 14. -	————
1710.	320519. 7. -	7179. 11. -	————
1711.	355587. 16. -	8322. 1. -	————
1712.	329476. 18. -	3271. 4. -	————
1713.	320224. 15. -	2795. 17. -	————

Kerk-bestier.

Kerk-bestier.

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kortgekom.
1714.	f 355971. 16.	f 1468. 14.	f ————
1715.	318056. 16.	10886. 1.	————
1716.	336970. 15.	9782. 10.	————
1717.	282263. 19.	17921. 14.	————
1718.	312476. 4.	13934. 1.	————
1719.	383329. 7.	24420.	————
1720.	321428. 7.	16508. 11.	————
1721.	385138. 5.	26888. 17.	————
1722.	379852. 4.	30760. 16.	————
1723.	352161. 8.	10444. 8.	————
1724.	322211. 2.	26788. 16.	————
1725.	363265. 7.	27977. 16.	————
1726.	367193. 13.	930. 1.	————
1727.	343175. 12.	8983. 15.	————
1728.	355922. 18.	3969. 2.	————
1729.	392744.	4034.	————
1730.	365439. 15.	8493. 15.	————
1731.	401897. 19.	12871. 15.	————
1732.	368116. 12.	794. 15.	————
1733.	403548.	3248. 1.	————
1734.	356935. 10.	17665. 10.	————
1735.	398812. 19.	————	417. 9.
1736.	346732. 7.	1290. 7.	————
1737.	375412. 6.	11126. 8.	————
1738.	427585. 17.	4781. 4.	————
1739.	399888. 5.	1468. 16.	————
1740.	443183. 1.	269. 18.	————
1741.	518519. 1.	239.	————
1742.	473761. 15.	6588. 17.	————
1743.	417482. 9.	335. 3.	————
1744.	403233. 18.	926. 18.	————
1745.	420557. 6	14929. 2.	————

In	Uitgegeven	Overgehouden	Te kort gekom.
1746.	f 403387. 17.	f 202. 15.	f ———
1747.	402034. 9.	182. 1.	———
1748.	469061. 3.	574. 7.	———
1749.	434285. 13.	403.	———
1750.	427372. 18.	602. 16.	———
1751.	442404. 4.	970 17.	———
1752.	488570. 6.	891. 8.	———
1753.	432701. 3.	752. 13.	———
1754.	426323.	852. 9.	———
1755.	451714. 8.	1550. 7.	———
1756.	439446. 8.	1273. 12.	———
1757.	530981. 3.	1304. 13.	———
1758.	488606. 17.	846. 8.	———
1759.	524762. 3.	991. 12.	———
1760.	440751.	1074. 4.	———
1761.	439555. 19.	663. 4.	———
1762.	460242. 7.	284. 10.	———
1763.	455542. 17.	139. 10.	———

Kerk-bestier.

In de voorgaande eeuwe en eerder (*r*), heeft de Diaconie, somtyds, eenigen onderstand genooten uit Stads Kasse, of uit de Kasse van byzondere Godshuizen, die aan de Stad verantwoord werdt. Onder anderen, vind ik, dat de Diakenen der Gereformeerde Kerke, in 't jaar 1602, ten behoeve van de armen, op last van Burgemeesteren, tot twee reizen toe, van Kerkmeesteren der Oude Kerke een honderd ponden vlaams ontvangen hebben (*s*). In 't zelfde jaar, ontvingen zy, op gelyken last, van Kerk-

(*r*) Zie II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 104.
(*s*) Memor. van Kerkmeest. der Oude Kerke, *bl.* 203, 204.

KERK-BESTIER.

Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, tweemaal twaalf honderd guldens (*t*). Ook heeft de Stad, op den een en twintigsten Juny des jaars 1625, eene onlosbaare rente van een honderd en vyftig guldens 's jaars aan de Diaconie geschonken (*u*). De giften van den grond tot het Diaconie-Weeshuis, het Diaconie-Oude-Vrouwen-Huis, en de Diaconie-Brouwery, van Stads wege geschied (*v*), konnen ook, als een onderstand der Diaconie, worden aangemerkt. Al 't welke wy hier te liever hebben willen aantekenen, om dat sommigen zig verbeeld hebben, dat de Diaconie, nimmer, eenigen onderstand genooten hadt van de Stad. Ondertusschen, is, uit de korte schets van de zwaare inkomsten en uitgaaven der Diaconie, ligtelyk, op te maaken, hoe veel omslags 'er zy aan den dienst der Diakenen, tot welks byzondere beschryvinge wy nu overgaan.

Gewoonlyke Vergaderingen der Diakenen.

De Diakenen houden, weekelyks, des Dingsdags, ten vyf uuren nademiddag, hunne gewoonlyke Vergadering, in de Nieuwe Kerke. Des Donderdags, 's morgens, geschieden; in dezelfde Kerke, de gewoonlyke uitdeelingen: waartoe, en tot eenig ander Dienstwerk, ten dien tyde, ook eenige Broeders vergaderen. En 's nademiddags, komen, ten zelfden dage, ook twee Broeders byeen, voor welken, zulken, die onder-

(*t*) *Uit de oorspr. Resol. van 17 Aug. en 14 Septemb. 1602. berustende in de Nieuwe Kerke.*

(*u*) Groot-Memor. *N.* III. *f.* 22 *verso.*

(*v*) Resol. Vroedsch. *Lt.* A. 26 *Jan.* 1656. *f.* 51. *Lt.* N. 24 *April* 1681. *f.* 322. *Lt.* S. 26 *Maart* 1688. *f.* 75.

derstand begeeren, met hunne Attestatien, en verzeld van twee getuigen, Ledemaaten der Kerke, verschynen. Deeze Broeders doen onderzoek naar den staat en 't gedrag der behoeftigen, waarvan wy, hierna, uitvoeriger gewaagen zullen. Zy deelen ook, om de vier weeken, den onderstand uit, die op onvolledige Attestatien genooten wordt.

Kerk-bestier.

Eenige dagen na dat de nieuwe Diakenen verkooren zyn, belegt de aanblyvende Weesboekhouder eene byeenkomst van de gantsche Broederschap, in welke, de byzondere Bedieningen onder de Broeders, by kiezinge, naar den tyd van hunnen dienst, of, voor de eerstaankomende, naar hunnen ouderdom, verdeeld worden. Een Broeder, die, te vooren, Weesboekhouder geweest is, heeft, nogtans, schoon jonger in rang, tot deeze post de voorkeuze. Men geeft, in deeze verdeeling, ook somtyds, agt op de bekwaamheid en gelegenheid der byzondere Persoonen; wordende alles, by vriendelyke schikking, afgedaan. In gevolge deezer schikkinge, zyn 'er, in ieder jaar, negen *Presidenten*, agt van welken elk zes weeken voorzitten; doch Praeses negen zit maar vier weeken voor, en wordt, in 't volgende jaar, wanneer hy nog zes weeken voorzit, Praeses een. De Praeses doet een gebed, voor 't aanvangen, en eene dankzegging na 't eindigen van elke Vergadering. Na 't gebed, worden de Notulen der laatste Vergaderinge, door den Scriba, gelezen. Vervolgens, geschieden de voorstellen of verzoeken, van welken de Praeses niets toe-

Byzondere Bedieningen onder dezelven.

Presidenten.

staan

Kerk-bestier. ſtaan mag, dan 't gene, by de meerderheid der Vergaderinge, goedgekeurd is. Hy gedoogt niet, dat eene Reſolutie der Vergaderinge, die nog geen jaar en zes weeken oud is, in omvraage gebragt worde: ook niet, dat men omvraag doe, om iet in omvraag te mogen brengen. Doch zaaken, die niet met de wetten der Diaconie ſtryden, is hy verpligt, in omvraag te brengen. Ieder heeft regt om een vierdendeel uurs te beſteeden om over eene zaak te ſpreeken, of te adviſeeren: doch meerder niet. De Praeſes ontvangt al 't geld, dat gecollecteerd of geboſſeerd wordt, of op eenige andere wyze inkomt, aan zyn huis, en doet 'er de vereiſchte uitdeelingen en betaalingen uit, zorg draagende, dat het geld tot de Donderdagſche uitdeelinge, behoorlyk verdeeld en opgepakt, aan de Kamer is, waarvan hy 't overſchot naziet met den Scriba, met wien hy ook, als hy afgaat, zyne rekening effent, de overſchietende penningen aan zynen Opvolger overhandigende, en zyne rekening van Ontvangſt en Uitgaave voorleezende in de Vergaderinge, daar zy, tegen de rekening, die de Scriba houdt, wordt naargezien. De Rekeningen of Aſſignatien, die, door den Praeſes, betaald worden, moeten door twee Broeders getekend zyn. Die 't eerſt preſideert, na 't aanſtellen van nieuwe Diakenen, is vry van 't waarneemen der Donderdagſche Kamerdagen, op welken, de dienende Praeſes, verzeld van den Groot-Boekhouder en nog een' Broeder, de uitdeelingen doet, in de

groo-

groote Uitdeelkamer, terwyl zyn Opvolger, van den Seconde-Boekhouder en een' ander' Broeder verzeld, het zelfde werk, in de kleine Uitdeelkamer, verrigt. Sommige byzondere posten, te weeten die van Groot-Boekhouder, Seconde-Boekhouder, Vryen Broeder, Scriba, Seconde-Scriba, Groot-Alphabeth-houder en Passant-Meester, worden, ieder door één persoon, twee jaaren agtereen, bekleed. Doch van alle de overigen, die, door twee Broeders, worden waargenomen, gaat 'er, jaarlyks, een af, schoon ieder Broeder, in zyne post, twee jaaren agter een, blyft dienen. De *Groot-Boekhouder* brengt de Partyen, met de uitdeelingen, welken zy genieten, te boek en op 't Alphabeth in 't Groot-Boek, de rekening van overleeden Partyen opmaakende en sluitende, en zorg draagende, dat, wanneer de Party, die op een Bedieningbriefje boven aan staat, overleeden is, de langstleevende geene Bediening geniet, dan na dat deszelfs Lidmaatschap beweezen is. Wyders, houdt hy aantekening van de open Plaatsen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis, en van onverhuurde wooningen, op het Medenblikker Hofje; en draagt zorg, dat zulken, die 't meest trekken zo 't zyn kan, in 't Oude-Mannen- of Vrouwenhuis geplaatst worden. De *Seconde-Boekhouder*, die, met het vermeerderen van de uitdeelingen der Diaconie, tot verligting van den last des Groot-Boekhouders, aangesteld is, houdt ook een Boek, waarin de partyen, die, in de kleine Uitdeelkamer, bedeeld

Kerkbestier.

Groot-Boekhouder.

Seconde-Boekhouder.

Kerk-bestier. Wees-boekhouders. deeld worden, eene rekening hebben. Nog komt 'er jaarlyks een van de twee *Weesboekhouders* aan, die, 's Donderdags, ter Weeskamer van de Diaconie, in de Nieuwe Kerke, verschynen moeten, en 't Renteboek, Commissieboek en Weesboek der Diaconie waarneemen. Hun post is, wyders, de erfenissen en boedels, die aan de Diaconie komen, te aanvaarden en te redden; de renten der Diaconie te doen ontvangen, en de Commissien, uit sterfgevallen ontstaande, uit te voeren; dezelven, binnen agt dagen, in 't Commissieboek aantekenende: Commissien by de Admiraliteit en Oost- en West-Indische Compagnie zyn hiervan egter uitgezonderd, zynde daartoe afzonderlyke Commissarissen uit de Broederschap gesteld. De Weesboekhouders houden ook aantekening van alle de kinderen en bejaarden, die, door de Diaconie, besteed worden; en van zulke Kinderen, die nog wel geenen daadelyken onderstand genieten; maar aan welken, om dat hunne Ouders Ledemaaten geweest zyn, het regt der Diaconie toegestaan, dat is, verlof verleend is, om, t'eenigen tyde, in geval zy in ongelegenheid geraaken mogten, onderstand te mogen vraagen. Voorts, raadpleegen de Weesboekhouders ook met de Broeders *Commissarissen van den Bouw*, over het verhuuren en verkoopen van de huizen der Diaconie. De inkomende Weesboekhouder is, wyders, verpligt, de Notulen der Vergaderinge van 't voorleeden jaar, die, door den Scriba, gehouden zyn, in 't *Groot-Notulen-Boek* over te schryven. Den

Wees-

Weesboekhouderen is een *Adjunct-Boekhouder*, *Vrye Broeder* genaamd, toegevoegd, die de Hoofden der weekelykſche Commiſſien overſchryft, en 's Vrydags, voor twaalf uuren, bezorgt, daar zy behooren. Wyders, ſchryft hy de Quohieren der uithangende Boſſen, en bezorgtze by de Broeders Boſſeerders, die deeze Boſſen, eens 's jaars, moeten ledig maaken. By 't overlyden van een' Praeſes, of van een' Broeder, die een *Bezoekboekje* heeft, moet hy de Kas van den eerſten, of het Boekje van den anderen overneemen, en derzelver poſten vervullen, geduurende welken tyd, hy van boſſeeren en weekelykſche Commiſſien vry is. Ook heeft hy, wanneer hy, voor de tweede reize, in den dienſt komt, de voorkeuze tot het Weesboekhouderſchap, in geval het, door geen' gewezen Weesboekhouder, gekooren wordt. Kerk. Bestier. Vrye Broeder.

De *Scriba* of *Schryver* leeſt, in elke gewoonlyke Dingsdags-Vergadering, na 't gebed, de naamen der Broederen op; houdt aantekening van de afwezenden, en in 't byzonder ook van 't voornaamſte, dat, in de Vergadering, voorvalt, en beſlooten wordt; en leeſt zyne *Notulen* van elke Vergadering, in elke volgende Vergadering, voor. Voorts, draagt hy zorg, dat alles, alomme, byzonderlyk, in de Vergadering en in de Godshuizen der Diaconie, naar de wetten en reglementen der Broederſchap, behandeld worde, de boeten invorderende, die op het laat komen, of geheel wegblyven zonder wettig belet, en op andere verzuimeniſſen, geſteld zyn. Wyders houdt hy Contra-Rekening van 't gene de Preſidenten ontvangen en uitgeeven, dezelve, Scriba.

Kerk-bestier. ve, onder anderen, opmaakende, uit de zogenaamde *Viden*, of Memorien van ingebragte penningen en Dubbelden van Assignatien, die hem moeten behandigd worden. Hy is verpligt, de Contra-rekeningen der Presidenten, afzonderlyk, te boeken, en ter Weeskamer over te leveren. Hy houdt ook een Contra-Renteboek, 't welk hy, om de drie maanden, tegen dat der Weesboekhouderen, moet naarzien. Hem wordt een *Seconde-Scriba* of tweede Schryver toegevoegd, die, in de Dingsdags-Vergadering, de Hoofden der Commissien leezen; 't getal der Bossen, waarmede gebosseerd is, en de Collecten in de Kerken naarzien, en, zo hy eenigen misslag ontdekt, dien de Scriba opgeeven moet, op dat deeze de boete, daarop gesteld, moge invorderen. 's Donderdags, onderzoekt hy ook, of de Hoofdenboeken en anderen in goede orde gehouden zyn. De boeten, van welken wy spreeken, worden bewaard in des Scriba's Boeten-bos, en, by voorkomende gelegenheden, besteed aan Liefdegaaven, onder anderen, tot losinge van Slaaven en ondersteuninge van Buiten-Gemeenten, waaronder ook de Luthersche Broeders niet vergeten worden.

Seconde-Scriba.

Groot-Alphabethhouder. Een der Broederen bekleedt de post van *Groot-Alphabethhouder*. Zyn werk is, alle behoeftige Partyen, die in de weekelyksche Commissie worden verantwoord, en aan 't Groot-Boek genieten, midsgaders, de veranderingen, in de groote Bezoeking voorvallende, op den naam van elke party, naar orde van 't A. B. C., te boek te brengen.

De

De vaste en verwisselende Broeders, die 't Weeshuis en 't Oude Vrouwen- en Mannen-Huis waarneemen, midsgaders, de Gecommitteerden, ter bestieringe van het Corvers-Hof worden, insgelyks, in de voorgemelde byeenkomst, gesteld; doch wy zullen van derzelver diensten, in 't beschryven van deeze Godshuizen, byzonderlyk, handelen. Vervolgens, komt, jaarlyks, aan een van de twee *Gecommitteerden tot de zaaken van de Admiraliteit en van Oost- en Westindie*, voor zo ver dezelven behoeftige partyen aangaan, welken zy ieder eene Rekening, in hunne boeken, geeven moeten: een der twee *Commissarissen van de Brouwery*; een der twee *Commissarissen van den Bouw en Bakkery*, die opzigt hebben op de huizen, en op de Bakkery der Diaconie; de jaarlyksche kosten, tot herstelling of verbetering der huizen gedaan, aan de Weesboekhouders opgeeven, en met dezelven, op het verkoopen en verhuuren van huizen, raadpleegen moeten. Zy mogen niet meer dan zes honderd guldens, tot herstelling of verbetering van eenig huis, besteeden, zonder uitdrukkelyke bewilliging der Vergaderinge. Wyders, zyn 'er twee *Inspectores van de Apotheek* in 't Diaconie-Weeshuis, die, tot vyftig guldens toe, voor geneesmiddelen, besteeden mogen, buiten gelyke bewilliging; twee *Examinateurs* of onderzoekers der *Attestatien* van zulken, die eenigen onderstand begeeren; twee *Commissarissen van de Loots*, die, te gelyk, gemagtigd zyn, tot onderzoek van het Burgerschap der be-

Kerk-bestier. Verdere byzondere Diensten.

KERK-BESTIER. behoeftigen: De *Loots* is een vertrek aan 't Diaconie-Oude-Vrouwenhuis, daar de Inboedeltjes, die aan de Diaconie vervallen, gebragt, en, door de Suppoostinne, ten overstaan van een' der Broederen van de Loots, worden weggeschikt, om, of tweemaal 's jaars, in 't openbaar, verkogt, of, ten dienste van de Diaconie, bewaard te worden. Doch 't Lynwaat, welk in de Loots komt, wordt aan de Zusteren-Diaconessen ter hand gesteld, die 't, ten nutte der Diaconie, uitgeeven. De Broeders van de Loots komen, tweemaal ter weeke, des Woensdags voor-, en des Saturdags nadenmiddag, in 't Oude-Vrouwenhuis, byeen. Voorts, zyn 'er twee *Gecommitteerden, om kinderen van Lidmaaten van buiten ter Vaart te recommandeeren*; 't welk egter niet geschieden mag, dan met uitdrukkelyke bewilliging der groote Vergaderinge: twee *Laken- en Hoedenkoopers*; twee *Stoffenkoopers*; twee *Linnenkoopers*; twee *Leêrkoopers*; twee *Graanenkoopers*; twee *Boter- en Kaaskoopers*, en twee *Ryst en Kruideniery-koopers*. Alle inkoopen geschieden by Ledemaaten der Kerke, binnen der Stede Vryheid woonagtig. Men plagt vaste Leveraars te hebben. Doch in 't jaar 1740 is besllooten, dezelven te laaten uitsterven. Zo de inkoopen meer dan drie honderd guldens beloopen zouden, moet 'er de Vergadering eerst in bewilligd hebben. De vaste Broeders van 't Oude-Vrouwenhuis koopen de Graanen, ten behoeve der Diaconie-Brouwery. Men assigneert, voor de inkoopen, op den Praeses, by wien men eg-

egter eerst onderzoekt, of hy penningen in voorraad heeft, in geval de Assignatien meer dan zes honderd guldens beloopen zouden. Nog is 'er een *Passant-Meester*, die aan behoeftige doorreizende Ledemaaten, op 't vertoonen eener behoorlyke Attestatie van hun Lidmaatschap, ten hoogste zes guldens geeven mag, mids zy binnen 's jaars niet wederkomen. Voorts, zyn 'er agt *Gecommitteerden tot het opzigt over de agt Schoolen der Diaconie*, van welken 'er twee zyn aan de oude, en zes aan de nieuwe zyde. Ieder paar Schoolen staat onder 't bestier van twee Broeders. Zy worden ook *Scholarchen* genaamd, en bezoeken de Schoolen, gewoonlyk, tweemaal, en buitengewoonlyk nog eens, in 't vierdendeel jaars. Ook assigneeren zy de Schoolmeesters, voor hun Loon en Verschot, op den Praeses. Eindelyk, worden benoemd de Broeders, die, alle Donderdagen, de Boeken behandelen, en de partyen helpen, die op Attestatien genieten. Zy verschynen, ten getale van zeven tevens, en maaken, met elkanderen, een getal van agt en twintig uit. De beurten om in de Kerken en by de huizen te collecteeren, en om de gecollecteerde penningen te tellen, worden, insgelyks, naar behooren, verdeeld: ook de zesweeksche Commissie, om daadelyke of vaste bediening toe te staan, en de vyftien Bezoekboekjes, naar welken, vyftien paar Broeders, in even zo veele wyken der Stad, eens 's jaars, de groote bezoeking doen, in welke zy, tot aanhouding, vermeerdering, vermindering, of afwyzing van verleenden

Kerk-bestier.

KERK-BESTIER. onderstand besluiten, en, daar 't de nood vereischt, iet *extra* toestaan. Van alle deeze schikkingen, wordt, jaarlyks, een Boekje gedrukt, en aan de Broederen ter hand gesteld; waarin het dienstwerk, aan elk hunner opgelegd, onderscheidenlyk, aangeweezen wordt.

De arbeid der Diakenen zal klaarder begreepen worden, als wy wat byzonderer zullen hebben getoond, op welk eene wyze, de Diaconie haare voornaamste inkomsten bekomt, en met welk eene voorzorg, zy dezelven, ten meesten nutte der behoeftigen, wederom uitreikt.

Orde op het collecteeren in de Kerken. De Diaconie bezit eenige Huizen en Obligatien, van welken zy huuren en intresten trekt; doch onder haare voornaamste inkomsten, zyn, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, de Collecten in de Kerken en by de huizen. 't Is te vermoeden, dat zy, na haare tweede opregting, in 't jaar 1578, tot het doen deezer Collecten, even als andere Godshuizen, verlof zal gekreegen hebben van Burgemeesteren; hoewel my daarvan geen blyk is voorgekomen. In alle de elf Gereformeerde Kerken, wordt, door Diakenen, onder de preeke, *gecollecteerd*, in zwart lakensche zakjes, waaraan een klein koperen schelletje hangt, en die, aan 't einde van een' langen stok, vastgemaakt zyn. Doch in de Oude en Nieuwe Kerken, collecteeren Diakenen niet, dan des Zondags 's avonds, en in de Gasthuis-Kerke, alleen onder de Voormiddags-preeke. In de Oude Kerke en Oude-zyds-Kapel, collecteeren zeven

ven Diakenen, by beurten, in de eerste twee, en in de andere, drie te gelyk. In de Nieuwe Kerke en Nieuwe-zyds-Kapel, doen zeven andere Diakenen de Collecte, insgelyks by beurten, in de laatste twee, en in de eerste, drie te gelyk. Doch de Broeder, die, des Zondags 's avonds, voor 't eerste Avondmaal, uit de Nieuwe Kerke gaat, is ontslaagen van by dat Avondmaal dienst te doen. De Broeder, die, 's Woensdags voor 't eerste Avondmaal, in de Nieuwe Kerke ingekomen is, moet, Saturdags 's avonds, en 's Zondags voor- en na den middag, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren, en 's Saturdags 's avonds, 't brood tot het Avondmaal snyden: ook by de Avondmaalhoudinge dienen; doch hy is, des Zondags 's avonds, vry. De drie Broeders, die anderszins niet collecteeren zouden, moeten, ter deezer gelegenheid, des Saturdags 's avonds, in de Nieuwe Kerke, collecteeren en broodsnyden: aldaar des Zondags by 't Avondmaal dienen, en ook des avonds collecteeren. In de Wester Kerke, collecteeren zeven andere Broeders, insgelyks, drie tevens, en by beurten. Zeven anderen collecteeren, by beurten, in de Zuider-, en in de Ooster-Kerke, twee in ieder Kerke. De Broeder, die, by het tweede Avondmaal, in de Zuider-Kerke inkomt, is ontslaagen van daar by te dienen; wordende den dienst, by het eerste Avondmaal, door den Broeder, die op hem; en den dienst by het tweede Avondmaal, door den Broeder, die op deezen volgt, waargeno-

Kerk-bestier.

KERK-BESTIER. nomen. De Broeder, die, des Zondags van het eerste Avondmaal, uit de Ooster-Kerke uitgaat, dient, in die zelfde Kerke, by het tweede Avondmaal aldaar. Drie andere Broeders neemen, twee tevens, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waar; doch deeze zelfden moeten ook, in de weekbeurten; in de tweede Voorbereiding, des Saturdags 's avonds, en by het tweede Avondmaal, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, collecteeren: op welken laatstgemelden tyd, de twee Diakenen, die, anders, in de Nieuwe-zyds-Kapelle, zouden hebben moeten collecteeren, de Collecte in de Gasthuis-Kerke waarneemen. In de Amstel-Kerke, wordt, door drie andere Broeders, by beurten, twee tevens, gecollecteerd. De laatst ingekomen Broeder neemt, nevens den laatst ingekomen Broeder uit de Wester Kerke, de Donderdags-avonds-Collecte, in de Amstel-Kerke, waar; ten ware aldaar maar één Diaken vereischt werdt: in welk geval, de Broeder uit de Wester-Kerke ontslaagen is. Eindelyk, collecteeren de agt overige Diakenen, by beurten, drie te gelyk, in de Noorder-, en twee te gelyk, in de Eilands-Kerke. Doch de Broeder, die, op het eerste Avondmaal, uit de Eilands-Kerke uitgaat, is verpligt, op het tweede Avondmaal, in dezelfde Kerke, te dienen. Men begint, gemeenlyk, een uur na 't aanvangen van den Predikdienst; doch op Avondmaalstyden, terstond na 't afleezen van den Tekst, te collecteeren. By het trouwen in de Kerken, op ongewoone tyden, wordt ook, door twee

Dia-

Diakenen, gecollecteerd. De gecollecteerde penningen worden, terstond na dat de Kerk uitgegaan is, door de Collectanten, gesorteerd, en in lederen zakken geslooten, die zy, door eenen Diaconie-Weesjongen, naar hunne huizen laaten draagen; doch van welken de sleutels, in de Kamer der Diakenen, blyven. 's Dingsdags na de Collecte, des nademiddags, worden de geslooten zakken, in de Telkamer, zynde de groote Uitdeelkamer, en de Bossen, in welken, de Collecte by de huizen geschiedt, om de vier weeken, in de Vergadering der Diakenen gebragt; van waar zy, na 't leezen der Notulen, ook naar de Telkamer gebragt worden. De penningen, in de Kerken gecollecteerd, worden, door eenige Broeders, onder de negen Presidenten, geteld. Dit tellen geschiedt, door alle de Diakenen, by beurten. Onder ieder der zeven eerst dienende Presidenten, tellen vyf Broeders: en onder de twee laatsten, samen zeven. Doch de Broeders Bosseerders tellen zelven, insgelyks by beurten, 't gene zy gecollecteerd hebben. In de Telkamer, wordt, behalve de Broeders Tellers, niemant dan den Scriba en Seconde-Scriba toegelaaten. De ongangbaare specien worden, alle zes weeken, door de Broeders-Tellers, verwisseld. De getelde penningen, door eenen der Broederen geboekt zynde, worden, nevens een *Vide* of Lyst der specie, door de Tellers getekend, in Kistjes, aan 't huis van den President gebragt, en, terstond na dat hy afgegaan is,

Kerk-bestier.

En op het tellen der penningen, aldaar gecollecteerd.

KERKBESTIER. aan zynen opvolger, verantwoord. De Scriba bekomt Dubbelden van deeze *Viden*, om ze te konnen boeken.

Orde op het bosseeren, of collecteeren met de Bosse by de huizen.

De Collecte by de huizen geschiedt, om de vier weeken, des Donderdags 's morgens. Hiertoe zyn vyf en twintig Diakenen aangesteld, die, verzeld van twee Diaconie-Weesjongens, om van hunne aankomst, vooraf, aan elke wooning, kennis te geeven, elk eene Wyk der Stad, welke, ten deezen einde, in vyf en twintig Bosseerwyken verdeeld is, rondgaan, en doorkruissen, en met de Bos collecteeren aan de huizen van Gereformeerde Ledemaaten, en van zulke anderen, die gaarne hunne Liefdegaaven aan de Diaconie willen mededeelen, ten welken einde, zy, even als de Gereformeerde *Ledemaaten*, eene L, aan ééne der posten hunner wooningen, laaten stellen door de Diaconie-Weesjongens, die, hiertoe, jaarlyks, kort na den gewoonlyken verhuistyd in May, de Stad doorgaan. 't Gebosseerde geld wordt, onder de Presidenten, 's Dingsdags daaraan, geteld: en 't beloop der gebosseerde penningen, gewoonlyk, door den Sub-Scriba, te boek gesteld.

Wyze, op welke de Diaconie zorgt voor de ondersteuning der behoeftige Ledemaaten.

Dus, kortelyk, hebbende aangeweezen, op wat wyze, de Diaconie een voornaam gedeelte haarer inkomsten, in de Kerken en by de huizen, collecteert, gaan wy nu over, om te doen zien, hoedanig de behoeften der Ledemaaten, door haar, vervuld worden.

Om onderzoek te doen op de behoeften, en dezelven in orde te vervullen, heeft de

Broe-

Broederschap, al voor veele jaaren, *tweederlei* verdeeling gemaakt van de Stad, eene in *vier* deelen, van welken een deel de gantsche Oude Zyde vervat; zynde de gantsche Nieuwe Zyde, in drie deelen, bekend by N°. 1, 2, en 3, onderscheiden: en eene in *vyftien* deelen, naar 't getal der vyftien Bezoekboekjes, getekend van A. tot P. ingesloten, waarin de behoeftigen, in ieder deel of wyk woonagtig, opgeschreeven zyn. Van de eerste deezer twee verdeelingen wordt gebruik gemaakt, in de waarneeming der *Weekelykscbe Commissien*, gelyk dezelven genoemd worden, in deezer voege: onder ieder der negen Presidenten, zyn, tot deeze Commissien, vier paar Broeders gesteld, een paar voor de Oude Zyde, en een paar voor ieder der drie deelen van de Nieuwe Zyde. De jongste in de Commissie uit ieder paar neemt dezelfde Commissie, nog eens zes weeken, waar, onder den onmiddelyk volgenden Praeses: en de oudsten in de Commissie onder Praeses een, dienen, op gelyke wyze, als jongsten, onder Praeses negen; zo dat ieder paar Diakenen, in deeze Weekelyksche Commissie, twaalf weeken dient, de Broeders, die onder Praeses een en Praeses negen dienen, uitgenomen, die maar tien weeken in de Weekelyksche Commissie zyn. Een behoeftige, onderhoud begeerende, vervoegt zig, van twee eerlyke getuigen, Ledemaaten der Kerke, verzeld, des Donderdags, na den middag, met eene Attestatie of getuigschrift wegens zyn Lidmaatschap, die door den Kerkenraad ver-

Kerkbestier. *Weekelykscbe Commissie.*

KERK-ZAAKEN BESTIER. leend wordt, voor de Kamer der Diakenen, alwaar de twee Broeders-Examinateurs der Atteſtatien, ten twee uuren, byeenkomen, om op de partyen, die zig aangeeven, derzelver Atteſtatien en getuigen, naauwkeurig onderzoek te doen. Zo zy de aangeeving eerlyk en alles in orde bevinden, ſchryft de oudſte der twee Broederen de naamen, ouderdom en woonplaats der partyen; de naamen en ouderdom van derzelver kinderen, en de naamen der getuigen, op de Atteſtatien: al het welke de jongſte Broeder, op het Atteſtatieboek, aantekent. Men zegt, vervolgens, den partyen aan, dat zy, den volgenden Vrydag of Saturdag 't bezoek van twee Broederen te wagten hebben. De Broeders-Examinateurs der Atteſtatien wagten, ten zelfden Donderdage, ook de gewoonlyke bezendingen uit den Kerkenraad af; welken dienen, of om iet aan Broederen-Diakenen bekend te maaken, of om de eene of de andere party, welker Atteſtatie niet volkomen is, 't zy dezelve, niet lang genoeg, Lidmaat geweeſt, of hier, niet lang genoeg, voor Lidmaat erkend zy; van wege den Kerkenraad, ter bekominge van onderſtand, gunſtiglyk, voor te draagen: welk laatſte geſchiedt, door den Predikant en Ouderling van de wyk, daar de behoeftige party woonagtig is. Van 't gene den Broederen, uit naame van den Kerkenraad, bekend gemaakt wordt, geeven zy, terſtond, met een *Vide* of briefje, kennis aan den Praeſes, die de *Vide* aan den Scriba behandigt, door wien dezelve genotuleerd,

en,

en, ten volgenden Dingsdage, in de volle Kerk-Vergadering, voorgelezen wordt. In deeze zelfde Vergadering, doen de Broeders-Examinateurs der Atteſtatien, mondeling, verſlag van de verzoeken om onderſtand op onvolledige Atteſtatien, hun, 's Donderdags te vooren, van wege den Kerkenraad, gedaan. De Vergadering beſluit daarop, tot het aanneemen of afwyzen dier Atteſtatien. In 't eerſte geval, wordenze door den jongſte Atteſtatie - Broeder geboekt, en de Predikant en Ouderling, die 't verzoek gedaan hebben, verſtrekken, in dit geval, tot getuigen; waarna de Atteſtatien worden ter hand geſteld aan de Broeders, die in de weekelykſche Commisſie zyn, elk paar in zyn Quartier: welke Broeders de party, op den gewoonlyken tyd, gaan bezoeken; de verantwoording van dit bezoek, en hunne *Concluſie* of beſluit tot onderſtand, op den rug der Atteſtatie, ſchryven, en zulks, den volgenden Dingsdag, der Vergaderinge voorleezen. De partyen, die dan worden aangenomen, genieten onderſtand om de vier weeken, tot dat hunne Atteſtatie volledig is; waarna zy, verderen onderſtand behoevende, den gewoonlyken weg moeten inſlaan. Van ouds, ſchynt de Diaconie onderſtand verleend te hebben aan alle Lidmaaten; doch in 't jaar 1625, werdt, voor 't eerſt, vaſtgeſteld, dat iemant ten minſte zes maanden Lidmaat geweeſt moeſt zyn, eer hy onderſtand trekken kon van de Diaconie. Deeze tyd werdt, om den grooten toevloed der armen, in 't

jaar

KERK-BESTIER. jaar 1647, op een; in 't jaar 1651, op twee, en in 't jaar 1701, met kennis van Burgemeesteren, op vier jaaren verlengd. Doch in 't jaar 1759, is, by den Kerkenraad en Diakenen, goedgevonden, te vorderen, dat behoeftigen, die buiten de Vryheid deezer Stad, doch binnen de Vereenigde Provincien en Generaliteits Landen, Lidmaat geworden waren, bewyzen mocsten, ten minste vyf jaaren; en zo zy, buiten deeze Landen, belydenis gedaan hadden, ten minste zes jaaren, Lidmaat geweest te zyn: aan welk besluit, welk, insgelyks, door Burgemeesteren, goedgekeurd is, men zig sedert gehouden heeft. In 't jaar 1653, was, reeds, by Burgemeesteren, verstaan, dat, van twee gehuwden, de langstleevende, geen Lidmaat zynde, midsgaders de Kinderen, welker ouders geen jaar Lidmaat geweest waren, door de Aalmoesseniers, zouden onderhouden worden. Doch wanneer man of vrouw een jaar Lidmaat geweest waren, zou het onderhoud van beide, en van de kinderen, indien de Lidmaat de langstleevende geweest ware, komen ten laste van de Diaconie.

Daadelyke Commissie op *Attestatie.* De Broeders, die in de weekelyke Commissie zyn, doen, ieder paar in zyne wyk, naar de vier wyken, waarin de Stad verdeeld is, onderzoek op de aangegeven' partyen, en belasten dezelven, zo alles wel gevonden wordt, binnen zes weeken, de vereischte bescheiden Burger-cedul, Trouw-cedul, Doop-cedul, Dood-cedul van overleeden man of vrouw; of zo de man vaart, de bescheiden van de reis, Transporten en Maand-

ce-

cedulen, om welken, zonder koften, te bekomen, hun Vrybriefjes gegeven worden, ter Kamer te bezorgen. Voorts, worden zy, tegen den eerftvolgenden Donderdag, befcheiden voor de Kamer, alwaar zy, zes weeken lang, om de veertien dagen, bedeeling genieten, in gevolge der gemelde *daadelyke Commiffie op Atteftatie*, gelyk zy genoemd wordt. Midlerwyl, fchryven de Broeders, die in de Commiffie geweeft zyn, op de Atteftatie, en 's Dingsdags daarna, op den rand van het Atteftatieboek, *Eerlyk werk meriteert vafte bediening*. De zes weeken verloopen zynde, fchryft de oudfte Broeder, die dan uit de Commiffie gegaan is, *Hoofden van Commiffie tot vafte Bediening*; waarop de partyen andermaal bezogt worden, door den Broeder, die in de Commiffie gebleeven, en door den Broeder, die, op nieuws, in dezelve gekomen is: en 't gebeurt, nu en dan, dat men, in deezen tuffchentyd, zo veel nadere kennis gekreegen heeft van den ftaat en 't gedrag dier partyen, dat dezelven, geheellyk, worden afgeweezen. Schoon de Diaconie niet gewoon is, na 't eerfte onderzoek, terftond, vafte bediening toe te ftaan; gefchiedt zulks egter, nu en dan, omtrent Perfoonen, die, in overvloed of aanzien geleefd hebbende, buiten hunne fchuld, tot behoefte vervallen zyn. In zulke gelegenheden, wordt het getuigenis van een Predikant, Ouderling, of Diaken, voor eene daadelyke Commiffie, aangenomen, en het afgaan van een Hoofd van Commisfie tot vafte Bediening toegeftaan.

Kerk. Bestier.

KERK-BESTIER. *Commissie tot Vaste Bediening.*

In het doen van de Commissie tot vaste bedieninge, onderzoeken de Broeders alles ten naauwkeurigste, en tekenen zulks aan op de Hoofden der Commissie: waaruit zy eene volledige verantwoording opmaaken, die zy, in de daartoe geschikte Quohieren, in 't net schryven, en, ten volgenden Dingsdage, in de Vergaderinge, voorleezen. De Vergadering keurt het besluit der Broederen in de Commissie goed, of maakt 'er eenige verandering in: waarnaar de bedeeling geschiedt. Wegens het onderzoek van den staat en omstandigheden der behoeftigen, zullen wy, beneden, in het beschryven van de behandeling der Bezoekboekjes, byzonderer berigt geeven. De vaste Bediening wordt, driezins, naar de nooden zyn, toegestaan, of des Winters en des Zomers evenveel; of des Winters, volgens de wetten der Diaconie, en des Zomers met vermindering; of, eindelyk, des Winters volgens de wetten, en des Zomers niets. By deeze wetten, wordt, in de veertien dagen, aan man en vrouw, met twee kinderen tot last; of aan partyen van vyf en twintig tot vier en dertig jaaren oud, een gulden; van zes en dertig tot vyftig jaaren, een gulden tien stuivers; van een en vyftig tot zeventig jaaren, twee guldens; en van een en zeventig jaaren en daarboven, twee guldens tien stuivers toegelegd. Men kan egter ligtelyk bevroeden, dat men zig, in den tegenwoordigen tyd, daar aan niet stiptelyk houden kan. Nogtans, wordt

dee-

deeze bediening niet merkelyk verhoogd, ten ware de partyen, met ongeneeslyke Ligbaamskwaalen, bezogt waren, en niets winnen konden: 't welk, by de verantwoording, moet worden gemeld. Ook wordt, aan huishoudingen, met veele kinderen belaſt, vyf ſtuivers in de veertien dagen, voor ieder kind boven het bepaalde tweetal, toegeſtaan, mids rekenende de kinderen, die geld winnen, twee voor een. Getrouwde partyen, van welken de man een ambagt doet, 't zy timmeren, metſelen, turf- of koorendraagen; en Vrouwen, Weduwen of Dogters, die des Zomers uit werken, of uit naaijen gaan, genieten geen onderſtand dan des Winters, dat is, van den eerſten November tot den eerſten May. Voor ieder volwaſſene, waaronder kinderen van twaalf jaaren en daar boven begreepen zyn, wordt een brood in de veertien dagen gegeven; aan man of vrouw, met een kind boven de agt jaaren, twee brooden; aan twee kinderen van agt tot twaalf jaaren, een brood, en aan perſoonen, die meer dan vyf en zestig jaaren oud zyn, in de plaats van Roggen-, Tarwenbrood. Het verkoopen en koopen, inruilen of beleenen van het brood, is, by eene Keure van den zes en twintigſten January des jaars 1695, ſtrengelyk, verbooden (w). De broodloodjes zyn, dikwils, in meer dan één opzigt, veranderd, om het naarmaaken te voorkomen. Op de tegenwoordigen, is, aan de ééne zyde, eene tafel,

Kerkbestier.

(w) Keurb. R. f. 43 verſo.

Kerk-aristier. fel, waarop twee brooden leggen, gemerkt met de letters D I A, het merk der Diaconie, afgebeeld. Om den rand staat Gereformeerd Diaconie-Brood. De andere zyde draagt het beeld der *Behoeftigheid.* Om den rand leest men Vergenoegd en dankbaar. Op deeze Loodjes, konnen de behoeftigen, terstond, het brood, in de Bakkery der Diaconie, op het Blaauw erf, agter de Nieuwe Kerke, gaan haalen. Aan burgers, op 's Vaders Burger-cedul, wordt geene bediening toegestaan, voor dat die Burger-cedul overgetekend is; waartoe de Broeders in Commissie, en ook de Broeders der Bezoekboekjes een' noodpenning van dertig stuivers geeven mogen. Zo de man of vrouw geen Lidmaat is, schoon Gereformeerd, moet zulks, met de Doopcedule, beweezen, of reden gegeven worden, waarom men geene Doopcedule bekomen kan. Zo de vrouw Luthersch is, geniet zy geen' onderstand, zo zy niet, met een handschrift van den Groot-Boekhouder der Luthersche Diaconie, bewyze, dat zy aldaar niet ondersteund wordt. Doch de man Luthersch zynde, wordt de huishouding niet ondersteund, al is de vrouw Gereformeerd: alles volgens eene herhaalde orde van Burgemeesteren, en eene overeenkomst tusschen de twee Diaconien van den jaare 1759. De Vergadering staat ook, na voorgaand onderzoek en verantwoording, somtyds, met naame aan vrouwspersoonen, agt guldens toe, voor drie maanden huur:

ook

ook wel plokjes van twintig guldens, om eenige neering te beginnen; of om zig te redden; of om daar mede de Diaconie te bedanken. Doch de behoeftigen konnen, zulk een plokje genooten hebbende, in een jaar en zes weeken, volgens de wet der Diaconie, geenerlei nieuwen onderstand bekomen.

Kerk-bestier.

De gewoonlyke uitdeelingen geschieden, des Donderdags voor den middag, in twee Vertrekken, hiertoe geschikt, in de Nieuwe Kerke. De behoeftigen vergaderen, voor dezelven, in het gewezen Kruis-Choor, welk, door verscheiden' gangen, met hekken van elkanderen afgezonderd, en in elkanderen loopende, zulks verdeeld is, dat de behoeftigen elkanderen niet verdringen. De partyen, die *consent* hebben, om zig de bediening, door aangestelde Kamerloopsters, te laaten t'huisbrengen, worden de eersten geholpen, in beide de Uitdeelkamers. Daarna, worden de andere partyen, na dat zy hunne Bedieningbriefjes aan eenen der Suppoosten hebben overgegeven, by vyftigen tevens, ingelaaten: de eerste zeshonderd nommers, in de groote, en de overigen, in de kleine Uitdeelkamer. De Praeses, in de eene en de andere Kamer, zig voorzien hebbende van een' vierkante bak, in vakken verdeeld, in welken, drieguldens, daalders, guldens, pakjes van tien en vyf stuivers, en de broodloodjes gelegd zyn; heeft de Bedieningbriefjes in de ééne hand; roept de partyen, by naame, op, en de *folio*, die zy in 't Groot-Boek hebben, terwyl hy, met de

Tyd, plaats en wyze der gewoone weekelyksche uitdeelingen.

KERK-BESTIER. andere, de bediening grypt, opnoemt, en voor elke party op een houten bordje legt. Ondertusschen, stelt de Groot-Boekhouder, in de groote, en de Seconde-Boekhouder, in de kleine Uitdeelkamer, dezelve te boek. Een ander Broeder, wien 't zyn Kamerdag is, boekt de bedieningen, in de zogenaamde *klad*, onder elkanderen: waaruit daarna de nette som der Uitdeelinge wordt opgemaakt. Alles geschiedt, in zulk eene orde en met zo veel vaardigheid, dat het der beschouwinge dubbel waardig is.

Extra, waarin het besta? Behalve de vaste Bediening, wordt, nu en dan, aan de meest benoodigden, eenig *extra*, door de Broeders, toegestaan: 't welk egter niet meer dan drie guldens beloopen mag, zonder dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft. Het verzoek om een *extra*, boven de drie guldens, moet, eer het geschiede, in de *Extraboeken*, geschreeven, en deezen, by tyds, op des Scribas Lessenaar, gelegd worden. Voorts, moet het ook, in de Bezoekboekjes en Commissieboeken, aangetekend zyn. Binnen de zes weeken, mag geen tweede *extra* toegestaan, of aan de groote Vergadering verzogt worden. Het *Extra* bestaat, of in Noodpenningen, of in Wollen en Linnen-kleeding, Beddengoed, Dekens, Lakens, Kousen, Schoenen, Muilen, Breukbanden, Bybels en Doodkisten. Alle deeze noodwendigheden zyn, zo wel als de brooden, op een prys gesteld, volgens welken, dezelven, door den Groot-Boekhouder, op de rekening van elke party, worden geboekt: op dat men, ten allen tyde, zou konnen zien,

wat

wat elk genooten heeft; 't welk, onder anderen, van dienst is, wanneer een behoeftige, tot beter' staat gekomen, het genootene aan de Diaconie zou willen vergoeden; gelyk, nu en dan, gebeurt. De bovenkleeding voor mannen, jongens en kinderen, die de Diaconie geeft, is ros karsaai: de geschiktsten krygen gekleurde of zwarte Sergie: de onderkleeding is blaauw karsaai. De bovenkleeding van vrouwen en meisjes is zwarte of gekleurde Westersche kroonras, tot Jakken; en gestreepte Leidsche baai, tot Schorten. Doch aan de geschiktsten worden Sergie-Jakken en Schorten gegeven. De gemeene onderkleederen zyn roode Duffelsche Onderrokken, en blaauwe of roode karsaaijen Borstrokken. Het verkoopen en koopen, inruilen, of beleenen van deeze kleederen en van het Linnengoed, al het welke, met de Letters D I A, tusschen twee sterren, in een' kring, is getekend, is by eene Keure van den vyf en twintigsten January des jaars 1752, scherpelyk, verbooden (x). De *noodpenningen*, die *extra* worden toegestaan, moeten altoos tien stuivers minder zyn, dan de gewoonlyke bediening. Zy worden, des Donderdags, door den Scriba of Subscriba, gegeven, na dat zy, 's Dingsdags te vooren, in 't *Noodpenning-boek*, ingeschreeven zyn. De Kousen en 't Linnengoed worden geassigneerd op de Zusteren Diaconessen, in 't Diaconie-Weeshuis. De oude Jakken en Schor-

KERK-BESTIER.

Noodpenningen.

(x) Vervolg *der* Handv. *bl.* 12.

KERK-BESTIER. Schorten, Bedden, nieuwe en oude Dekens, Kraamkinderen-goed, als luijers, dekens en pislappen; en doodkisten met derzelver toebehooren, worden, op de Broederen van de Loots, en halve scheepsuitrustingen voor besteedelingen, of voor kinderen van zulken, die onderstand genieten van de Diaconie, op de Kleêrkamer in 't Diaconie-Weeshuis geassigneerd. Oude Bedlakens worden, 's Donderdags, door den Scriba, uitgereikt, na dat zy, 's Dingsdags te vooren, in 't *Oude-Lakenboekje*, ingeschreeven zyn. Voor ongemakken, worden één, en voor eene aanstaande kraam, twee oude Lakens toegestaan. Wollen kleederen, Ryglyven, Schootsvellen en Linnen pakjes worden geassigneerd op den Kleêrmaaker; en Schoenen en Muilen op den Schoenmaaker, in 't Diaconie-Weeshuis: Hoeden op den Binnenvader, en Breukbanden op den Chirurgyn, in 't zelfde Huis. Kuipers-, Glazenmaakers-, Metselaars- en Huis- en Scheepstimmermans gereedschap, wordt geassigneerd op den Broeder-Ambagtsboekhouder, en Schoenmaakers-gereedschap, op den Schoenmaaker in 't Diaconie-Weeshuis: doch daar wordt geenerlei gereedschap toegestaan, dan na dat het eerst aan de Dingsdagsche Vergadering is voorgesteld. De Bybels, die extra worden toegestaan, zyn Huis-bybels, Zakbybels, of Quarto-Bybels, en worden, onderscheidenlyk, des Donderdags, in de Kamer, op den Scriba geassigneerd. Alle behoeftigen zyn verpligt, hunne bediening, in

in persoon, te komen haalen. Doch om zeer gewigtige redenen, gelyk ziekte, last van kinderen en diergelyken, wordt, somtyds, *consent* of verlof verleend, dat hun de onderstand, door zekere bedienden der Diaconie, *Kamerloopsters* genaamd, worde t'huisgebragt. Voor 't overige, moeten de Broeders in de Commissie zig schikken naar de orde, omtrent de Bezoekboekjes beraamd, van welke wy, beneden, handelen zullen. Kerk-bestier.

De Broeders in de Commisie besluiten ook tot inneeming van kinderen in 't Diaconie-Weeshuis, en van persoonen in 't Diaconie-Oude-Vrouwen en Mannen-huis en in 't Corvers-Hof, van al 't welke, wy, in de beschryving dier Godshuizen, byzonderlyk, handelen zullen. Doch hier komt te pas, nog kortelyk stil te staan, op het besteeden van mannen, vrouwen of kinderen, waartoe, by deeze Broeders, insgelyks, besloten wordt, na dat zy de Attestatien en andere bescheiden in orde bevonden, en van de eerlykheid der partyen het vereischte berigt bekomen hebben. De boedels van zulke partyen, worden, vervolgens, door de Broeders in de Commissie, geinventariseerd, en 't gene niet tot derzelver lyf behoort gewaardeerd. Zo dezelven meer bedraagen dan de schulden, wordenze aanvaard: anders, afgeweezen. De Diaconien in 't gemeen zyn, reeds in 't jaar 1680, door 's Lands Staaten, geoctrojeerd geworden, om de boedels, aan dezelven, vervallende, te mogen aanvaarden, zonder verder, dan Bestee-delingen.

KERK-BESTIER. voor 't beloop derzelven, in de voldoeninge der schulden, gehouden te zyn, mids zy de Boedels, ten overstaan van Schepenen, doen inventariseeren. Doch Burgemeesteren hebben de Diaconie deezer Stad, daar 't Schepenen niet zou te vergen zyn, dit inventariseeren by te woonen, bevoegd verklaard, om de inventarisatie te doen, zonder 'er Schepenen over te moeijen. Men onderzoekt, wyders, of de partyen ook erfenissen te wagten hebben, en houdt 'er aantekening van. Vervolgens, worden de mannen, door de Broeders-Diakenen, en de vrouwen, door de Zusters-Diaconessen, besteed. Ten opzigte van de kinderen, die besteed moeten worden, om dat de Moeder dood, en de Vader op de vaart, of afwezig is, moet de Broeder, die de besteeding gedaan heeft, by 't Compton, voor welk de Vader vaart, ten behoeve der Diaconie, een Schuldbrief van twee maanden gaadje in 't jaar tragten te verkrygen, en, in de verantwoording zyner Commissie, aantekenen, of dezelve verleend zy, of zal worden; te gelyk daarvan kennis geevende aan de Broeders, gecommitteerd tot de zaaken van Oost- en Westindie. Zy moeten ook verantwoorden, of deeze Kinderen een of meer Broeders, onder of boven de negentien jaaren, naar Oost- of Westindie hebben, en zulks, insgelyks, aan de gemelde Gecommitteerden opgeeven. Alle de besteedde kinderen worden aan de Broeders van het Weesboek, en die, onder dezelven, op een ambagt

bagt gaan, ook aan de Broeders van het Ambagtsboek opgegeven. Voorts, worden alle de besteedde partyen in 't generaal Quohier gebragt, en door de Broeders van de Bezoekboekjes, onder welken zy behooren, in de gemelde Boekjes, overgetekend: waarna deeze Broeders, in de groote jaarlyksche bezoeking, ook naar derzelver staat en gedrag onderzoek doen: 't welk, ten opzigte van de besteedde kinderen, en van zulken, die 't regt tot de Diaconie behouden, duurt, tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt hebben.

Kerk-bestier.

De Broeders, die, de laatst voorgegaane zes weeken, in Commissie geweest, en uit dezelve uitgegaan zyn, zyn verpligt, de volgende zes weeken, de Hoofden van Commissie voor 't zelfde Quartier der Stad, waarover hunne Commissie zig gestrekt heeft, in 't Commissieboek te schryven: 't welk, des Donderdags voor twaalf uuren; doch op de Bosseerdagen, voor een uur, geschieden moet, zynde wel uitdrukkelyk vastgesteld, dat de Subscriba, 's Dingsdags, geene Hoofdenboeken afgeeven zal, om dien avond hoofden te schryven. Tot vaste bedieninge, mogen geene hoofden geschreeven worden, dan voor partyen, die, agt dagen te vooren, voor de derdemaal, op Attestatien genooten hebben. Men mag geene hoofden, 't zy om iemant in de Godshuizen te plaatsen, of te besteeden, of iemant het regt der Diaconie toe te staan, of *een plokje van twintig guldens*, gelyk het genoemd wordt, om

Ordc op het schryven der Hoofden van Commissie.

Kerk-bestier. daarmede te bedanken, dan na dat de Lidmaats-Atteſtatien en andere beſcheiden in orde bevonden, en de eerſten, met een *Vide* of dubbeld van het hoofd, des Donderdags te vooren, aan den Groot-Boekhouder bezorgd zyn. Die een hoofd van Commiſſie verzoekt, midsgaders, die begeert, dat zyn getuigenis, of dat van eenen anderen Broeder, voor eene daadelyke Commiſſie, by de groote Vergadering, worde aangenomen, moet het zelf ſchryven. Doch wanneer de Broeders van de Atteſtatie-Kamer een hoofd verkrygen, tot een plokje van twintig guldens, moet het, door de Broeders, die in 't Hoofden-ſchryven zyn, geſchreeven worden. Van zulke hoofden krygt de Groot-Boekhouder geen *Vide*: ook niet van de hoofden tot vaſte Bedieninge, of tot agt guldens voor drie maanden huur: wordende van deeze allen, alleenlyk, de Atteſtatien overhandigd. De hoofden tot beſteeding, of tot het regt der Diaconie, of tot verhooging van bedieninge alleen, worden in het Commiſſie-Hoofden-boek, *in blanco*, geſchreeven.

Behandeling der Bezoekboekjes. Wy komen nu tot de behandeling der Bezoekboekjes, die *vyftien* in getal, en van A tot P ingeſlooten gemerkt zyn. Ieder deezer Boekjes vervat eene wyk, zynde de Stad, ten deezen aanzien, in vyftien wyken verdeeld. De vier Quartieren, in welken de Stad, ten aanzien der weekelyke Commiſſie, verdeeld is, zyn ook, zo na doenlyk, in de byzondere Bezoekboekjes begreepen. Het

Het Quartier der Oude Zyde is vervat in de Boekjes A. B. en C. Doch het laatste behelst ook een gedeelte van 't eerste Quartier der nieuwe zyde, welk, voorts, in de Boekjes D. E. F. en O, begreepen is. Het tweede Quartier der Nieuwe Zyde is vervat in de Boekjes G. H. I. en in een gedeelte van het Boekje K., begrypende het overige gedeelte van dit Boekje, en de Boekjes L. M. N. en P. het derde Quartier der Nieuwe Zyde. Ten dienste der Broederen Diakenen, is een Regifter gedrukt, vervattende de naamen van alle de Graften, Straaten en Steegen der Stad, naar orde van 't A. B. C., voor welke naamen, de Letters der Boekjes staan, waarin dezelven gevonden worden. Kerkmeesters.

Eens 's jaars, geschiedt 'er, volgens deeze Boekjes, eene algemeene bezoeking van allen, die, door de Diaconie, onderfteund worden; waartoe dertig Broeders, twee tot ieder Boekje, aangesteld zyn. De Boekjes zyn, van buiten, beschreeven, met de Letter, 't jaartal, 't Quartier en de naamen en hoedanigheid der twee Broederen, die, volgens ieder Boekje, de bezoeking doen. De Letter en 't jaartal worden, gemakshalve, ook gesteld onder en boven aan ieder blad, welk ook *gefolieerd* is. Voor in 't boekje, is een Regifter, naar orde van 't A. B. C., van alle de naamen der behoeftigen, die in het zelve gebragt zyn. Op de linker zyde van ieder blad, staat de woonplaats, de naam, hoedanigheid en bediening der byzondere partyen, en deeze omschry- Jaarlyksche bezoeking.

 ving

KERK-ZAKEN. ving wordt een *Hoofd* genaamd. Op de regter zyde, wordt eene nadere omschryving van den staat en omstandigheden der partyen gesteld, met aanwyzing van de bewyzen, voor 't een en 't ander: 't welk *Verantwoording* genaamd wordt.

Hoofden der Bezoekboekjes. In de *Hoofden*, stelt men de hoedanigheid der partyen, 't zy Weduwenaar, Weduwe, Jongman of bedaagde Dogter: 't welk met het Groot- of Weesboek overeenkomen moet. 't Getal van besteedde Lidmaats-kinderen, en derzelver naamen en ouderdom, volgens de Doopcedulen, worden, onder de naamen der Ouderen, die in 't hoofd staan, gesteld. By alle partyen, wordt de Letter en *folium* van 't Groot-boek, en by de nieuwen, ook de Letter en *folium* van 't Boekje of Commissieboek, waaruit dezelven gekomen zyn, op den rand der Hoofden, gesteld: voorts, de bediening en 't brood, met byvoeging, of zy, voor 's Winters alleen, of met vermindering voor den Zomer, of voor 's Winters en 's Zomers evenveel, toegestaan zyn. De verandering der Bedieninge wordt ook, onder de voorige, met byvoeging der woorden, *nu en voortaan*, aangetekend: gelyk ook het *consent* of verlof om de bediening te laaten haalen, en de byzondere en *extra* onderstand, en onder anderen het toestaan van *Bedden* en *Bybels*, met byvoeging van 't jaar, waarin zulks geschied is. By de Besteedelingen, die tot het Weesboek behooren, wordt het Kostgeld, en de tyd, wanneer 't ingaat, gemeld, te gelyk met

de

de Letter en *folium* van 't Weesboek.

De *Verantwoordingen*, die, zo wel in de weekelykſche Commiſſie, als in de Bezoekboekjes geſchieden, vervatten niet alleen de hoedanigheid van elke partye, maar ook, of zy Weduwenaars of Weduwen zyn, wat en wanneer de overleedenen zyn geſtorven, of begraaven. Van verlaatene mannen of vrouwen, wordt verantwoord, waar en wanneer zy getrouwd; hoe lang zy verlaaten geweeſt zyn; en of zy iets van den verlaater of verlaatſter vernomen, of genooten. Van eene Weduwe en verlaaten Vrouw, wordt ook verantwoord, wat de man gedaan heeft: en van alle partyen, de geboorteplaats, ouderdom, hoe lang zy hier gewoond hebben, of zy burger zyn, en zo ja, wanneer geworden; ook voor alle dingen, hoe lang zy Lidmaat geweeſt zyn. Zo man en vrouw, van welken de een tot eene andere gezindheid behoort, onderſtand van bediening verzoeken, wordt zulks niet toegeſtaan, ten zy blyke, wat de huisheuding aldaar geniet. Voorts, wordt verantwoord, waar iemant zig mede geneere; wat hy winne, en indien niets, wat hiervan de reden zy. Nog, of hy of Meeſter of Knegt zy; en zo 't laatſte, by wien hy werke; of hy tot een Gilde behoore, 't welk, ten opzigte van knegts, alleen omtrent de Scheepstimmerluiden plaats hebben kan; of hy ook iets van zyn Gilde geniete; en zo neen, waarom niet? De Broeders der Bezoekboekjes zyn verpligt, jaarlyks, in September, eene lyſt aan

Kerk-bestier. Verantwoordingen.

KERK-BESTIER. aan den Scriba over te geeven van de partyen, die onder een Gilde behooren, waarvan zy verklaaren, niet te konnen trekken: waarna, by de Overluiden der Gilden, onderzogt wordt, of zulks de waarheid zy? Men laat ook, in de weekelykſche Commisſie inzonderheid, door eenen der Suppooſten onderzoeken, of de winſt van iemant, die voor knegt werkt, naar waarheid zy opgegeven: en zo men het tegendeel bevindt, wordt zyn naam van de Quohieren afgeſchreeven. Zo de man, of Vader op de vaart is, wordt verantwoord, waar heenen; voor welk Collegie; met wat Schip en Schipper; in welke hoedanigheid; en op hoe veel gaadje: ook, of 'er Transport gemaakt zy, en hoe groot: van gelyken, of 'er een Maandcedul gemaakt zy; zo ja, ten wiens behoeve? Zo dezelve verkogt of verzet is, voor hoe veel, en aan wien? Indien 'er geen Maand-cedul gemaakt is, draagen de Broeders zorg, dat 'er, zo dra het Transport voldaan is, een gemaakt worde, ten behoeve van de vrouwen of kinderen, zo ver dezelven der Diaconie aangaan. Voorts, wordt verantwoord, of en hoe veele kinderen tot laſt de partyen hebben; derzelver naamen, ouderdom, bedryf en winſt. Doch zo zy op de vaart zyn, behoeft 'er geen Maandcedul voor gemaakt te worden. Van kinderen onder de vyf jaaren, worden alleenlyk de naamen en ouderdom aangetekend. Van kinderen boven de vyf jaaren, moet verantwoord worden, dat zy op de School

der

der Diaconie gaan; of reden gegeven, waarom zulks niet geschiede. Kinderen boven de twaalf jaaren moeten blyken op een ambagt te gaan; of verantwoord worden, waarom niet. Geene kinderen tot last worden verantwoord, dan die minder dan negentien jaaren bereikt hebben, ten ware de ouders reden gaven, waarom zulke kinderen de kost niet winnen konnen; die nogtans, zo dra zy vyf en twintig jaaren oud zyn, moeten afgeschreeven worden. Zo de meisjes het Wollen- of Linnen naaijen leeren, moet blyken, waar, wanneer, door wie, voor hoe lang, en voor hoe veel, zy besteed zyn. En zo zy voor langer dan drie jaaren besteed zyn, wordt daartoe, door de Diaconie, geen geld gegeven. Zo zy, door de Diaconie, zyn besteed, wordt het jaar en *folium* van 't *Naaistersboek* in de Verantwoording aangetekend. Omtrent de besteedde kinderen in 't gemeen, wordt verantwoord, wie der Ouderen laatst overleeden, en of dezelve Burger geweest zy: draagende de Broeders zorg, om de Burger-cedulen te laaten overtekenen, wanneer de jongens zestien, en de meisjes negentien jaaren oud zyn. Zo de besteedde Kinderen, voor de Admiraliteit, of Oost- of Westindische Compagnien vaaren, moet zulks aan de Weesboekhouders worden opgegeven. Zo zy een Ambagt leeren, moet verantwoord worden, by wien, voor hoe lang, en wat zy winnen. De Diaconie houdt geene besteedde kinderen, die simpel, blind of kreupel zyn, langer, Kerk-bestier.

dan

Kerk-bestier. dan tot dat zy vyf en twintig jaaren bereikt hebben, waarna zy te wege brengt, dat de naaste vrienden of buuren Burgemeesteren, by Requeste, verzoeken, om haar van zulke kinderen te ontlasten. Zo zy, op 't overlyden der Ouderen, reeds meer dan vyf en twintig jaaren oud zyn, wordenze geheellyk afgeweezen. De Diaconie besteedt geene kinderen, by luiden, die onderhoud genieten, of niet Gereformeerd zyn: ook niet meer dan vier op éene plaats, en niet by hunne bloedvrienden, dan met goedkeuring der groote Vergaderinge. Zo 'er verandering in de besteeding, het werk, of de winst der Besteedelingen komt, moet zulks aan de Wees- en Ambagtsboekhouders opgegeven, en op den kant der Verantwoordinge aangetekend worden.

Orde, naar welke, in de groote bezoeking, De twee Broeders van ieder Bezoekboekje, elk paar in zyne wyk, eens 's jaars, de groote bezoeking doende, verleenen aan bekende partyen, op derzelver verzoek, of verhooging van Bediening, of eenig *extra*, of verlof om zig de Bediening te laaten t'huis brengen, of plaats in 't Diaconie-Oude-Vrouwen- of Oude-Mannen-huis. Doch aan nieuwe partyen, die uit de Commissie- of andere Bezoekboekjes komen, mag geene verhooging van Bediening, noch *extra* worden toegestaan, dan na dat 'er de groote Vergadering in bewilligd heeft: 't welk, by de Verantwoording, moet worden aangetekend. Somtyds, wordt de bediening in de groote Bezoeking ook verminderd, of 't

Con-

Consent ingetrokken: doch doorgaands blyft de bediening gelyk zy was. Zo aan eenige partyen Verhooging, *Consent*, of *extra* toegestaan wordt, moet 'er de reden van gemeld worden: en indien de huishouding, uit verscheiden persoonen, of gedeeltelyk uit kinderen, bestaat, moet byzonderlyk worden gemeld, voor welke persoonen of kinderen, het *extra* gegeven wordt. Men verhoogt geene partyen, dan in de uiterste noodzaakelykheid, en staat nooit verhooging en *extra* te gelyk toe. De verhooging in Bediening mag niet boven de tien stuivers, in de veertien dagen, beloopen. Het *extra*, bestaande in kleeding, deksel en eenige andere noodwendigheden, mag niet meer beloopen, dan, voor partyen zonder kinderen, veertien; met twee kinderen, agttien; met vier kinderen, twee en twintig; met zes kinderen, zes en twintig; met agt kinderen en daarboven, dertig guldens. Voor mannen of vrouwen, die geene Lidmaaten, of voor kinderen, die buiten de Gereformeerde Kerke gedoopt zyn, wordt geen extra, en ook geene Doctors- of Chirurgynsbriefjes toegestaan. Noodpenningen worden niet gegeven, dan aan zulken, die, door de Broeders, in persoon, bezogt zyn, behalven om 't Burgerschap te laaten overtekenen. Van de verhooging in de Bediening moet, aan den Groot-Boekhouder, terstond na 't afloopen der groote bezoekinge, schriftelyk, kennis gegeven worden. De vermindering in Bediening of Huur moet, terstond, op het Bedieningbriefje veranderd, en insgelyks

Kerk-bestier. Verhooging, *Consent* en *extra*,

Vermindering,

KERK-BESTIER. lyks aan den Groot-Boekhouder opgegeven worden: gelyk, ten opzigte der partyen, die uit andere Boekjes overgenomen zyn, ook geschieden moet aan de Broeders, uit welker Boekjes die partyen zyn overgenomen. Zo aan de partyen in de groote bezoeking geene verhooging, noch extra, noch consent, noch plaats in de Godshuizen is toegestaan; en zo derzelver Bediening of Brooden ook niet verminderd zyn, wordt, tot slot der verantwoordinge, blootelyk, gemeld, dat zy *continuatie verzoeken.* Zo eenige partyen overleeden, of afgeschreeven, of in de Godshuizen geplaatst zyn, of bedankt hebben, wordt zulks, op de Bedieningbriefsjes, aangetekend, en daarvan aan den Groot-Boekhouder en aan den Groot-Alphabeth-houder kennis gegeven.

Of *continuatie* van Bedieninge wordt toegestaan of vastgesteld.

DIACONESSEN. De ZUSTERS-DIACONESSEN, die een gedeelte van het dienstwerk der Diaconie, inzonderheid, zo ver het vrouwen, en het huishoudelyke in 't gemeen, betreft, waarneemen, zyn twaalf in getal. Men vindt, dat 'er, by de eerste instelling der Diaconie, in den jaare 1566, reeds eenige oude, deugdzaame Zusters tot Diaconessen, hier ter Stede, verkooren zyn (*y*). De gewoonlyke Naamlysten der Diaconessen beginnen, nogtans, eerst met het jaar 1582, waaruit men schynt te mogen afneemen, dat, by de herstelling der Diaconie, in den jaare 1578, niet terstond, Diaconessen aangesteld geworden zyn. Zy waren, in

(*y*) *Zie* II. *Deel*, VII. *Boek*, *bl.* 186.

in 't jaar 1582, maar drie in getal: doch dit getal is, met het toeneemen der Stad, allengskens, grooter geworden. Behalve den dienst, dien zy, in 't Diaconie Oude-Vrouwen-Huis, en in 't Diaconie Weeshuis, doen, van welken wy, in de beschryving dier Godshuizen, nader zullen handelen; doen agt haarer, twee aan twee, ook huisbezoek in de vier Quartieren, in welken de Stad, ten dienste der Broederen Diakenen, die in de weekelyksche Commissie zyn, verdeeld is, en geeven van 't gene haar voorkomt, en den Diakenen aangaat, kennis aan de Broederen, in welker wyk, de partyen woonen, of besteed zyn. Wy hebben, reeds elders (z), gemeld, dat het Linnengoed en de Kousen, op Assignatien der Broederen Diakenen, zo die in de Commissie zyn, als die de Bezoekboekjes houden, door de Zusteren Diaconessen, aan de behoeftigen worden uitgedeeld. Kerk-bestier.

De Diaconie, die, zo hier als in den Haage, dikwils, genoodzaakt is, Regt te zoeken, op de gewoonlyke wyze, of Requesten in te leveren aan de hooge of mindere Overheid, of in eenige andere opzigten, raad en hulp van Regtsgeleerden en anderen noodig heeft, wordt, in den Haage, van twee Advokaaten en een' Procureur, en hier ter Steden, ook van twee Advokaaten, twee Procureurs, een' Notaris, en twee Solliciteurs, zonder loon, gediend. Ook staan haar, op gelyken voet, de eerste Stads Klerken, en een der Regtsgeleerden en anderen, die der Diaconie, zonder loon, ten dienste staan.

(z) Zie hier voor, bl. 539.

KERK-BESTIER. der Ordinaris Klerken van Secretarye ten dienste, in 't gene zy ter Secretarye te verrigten heeft. In erkentenis deezer diensten, geeven Diakenen, jaarlyks, eene maaltyd in eene voornaame herberg; waar by, behalve de gemelde persoonen, ook eenige voornaame Beampten der Admiraliteit, en der Oost- en Westindische Maatschappyen, aan welke de Diaconie diergelyke verpligting heeft, genodigd worden.

Doctoren en Chirurgyns der Diaconie. Voorts, zyn 'er zes Doctoren van de Diaconie, een ten dienste der kranken in het Diaconie Oude-Vrouwen- en Mannen-Huis; een voor het Diaconie-Weeshuis en Corvers-Hof, en vier voor de vier Quartieren, waarin de Stad, by de Diaconie, verdeeld is. Ook heeft zy vyf Chirurgyns, een' voor haare Godshuizen, en vier voor de vier gemelde Quartieren. Alle deeze Persoonen worden, door de groote Vergadering der Broederen-Diakenen, op een jaarlyksch *Honorarium* of eerengeschenk, aangesteld. Van de Meesters Handwerksluiden, tot herstelling en onderhoud van de huizen der Diaconie vereischt, behoeven wy niet in 't byzonder te spreeken.

School-meesters. De Diaconie heeft, in haare agt Schooken, alwaar de Kinderen der behoeftige Ledemaaten, in leezen, schryven, en de beginsels der Gereformeerde Leere, onderweezen worden, agt Schoolmeesters, twee aan de Oude Zyde, en twee, in ieder der drie Quartieren, aan de Nieuwe Zyde. Voorts, heeft zy thans drie Suppoosten, die de Vergaderingen der Diakenen waarneemen, en ten dienste der Broederen verrigten, 't gene, buitens huis, en in

Suppoosten en Suppoostin.

en

en buiten de Vergaderingen, te doen valt; eene Suppoostin, die den Broederen van de Loots, by 't inventariseeren en waardeeren der Inboedeltjes, ten dienste staat; en vyf Kamerloopsters. De laatsten, die voldoende borg moeten stellen, bezorgen den partyen, die *consent* of verlof hebben, de Bediening en 't brood, aan dezelven toegestaan; ten welken einde, haar de Contentbriefjes in handen gesteld worden. Ieder Kamerloopster bedient drie van de vyftien Bezoekboekjes. De groote Vergadering heeft, op den twaalfden November des jaars 1748, een Reglement voor deeze Kamerloopsters, onder welken groote misbruiken plagten plaats te hebben, vastgesteld, welk, naderhand, dikwils vernieuwd en vermeerderd is, en naar welk zy zig, stiptelyk, gedraagen moeten. Onder anderen, is haar verbooden, iet, boven 't gene haar toegelegd is, en 't gene, door de Diakenen, van elk bedieninge ingehouden wordt, van de behoeftigen te vorderen, op de verbeurte van vyftig guldens voor de eerste, en van haar beroep voor de tweede reize. Wanneer 'er eenig Ampt, by de Diaconie, openvalt, wordt daarvan, aan de eerste Dingsdagsche Vergadering, kennis gegeven. De ampten blyven ten minste veertien dagen onbegeven, eer 'er, door de groote Vergadering, over gestemd wordt. Zulken, die eenig ampt bekomen, moeten, eer het openviel, Ledemaaten der Kerke geweest zyn.

Kerkbestier.

Kamerloopsters.

De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie is, reeds in 't jaar 1622, met de Walsche Ge-

Overeenkomsten der Dia-

Kerk-bestier. conie met de Diaconien van andere Gemeenten, op het onderhouden der wederzydsche armen.

Gereformeerde Gemeente, overeengekomen, dat de wederzydsche armen, man en vrouw, van welken de een tot de eene, en de ander tot de andere Gemeente behoorden, zouden onderhouden worden by die Gemeente, van welke de man Lidmaat was; dat de vrouw, na zyn overlyden, zou worden onderhouden, door die Gemeente, by welke zy Lidmaat bleef, en dat de Weezen, na haar afsterven, zouden worden onderhouden, door die Gemeente, by welke de langstleevende Lidmaat geweest was. En diergelyke overeenkomsten zyn ook, met goedkeuringe van Burgemeesteren, in den jaare 1759, getroffen, eerst met de twee Doopsgezinden- of Mennoniten-Gemeenten by den Tooren en 't Lam, en in de Zon op den Singel, en daar na, met de Luthersche Gemeente.

Zy is erfgenaame van de behoeftigen, door haar onderfteund, die, zonder nakomelingen, overlyden.

De Nederduitsche Gereformeerde Diaconie deezer Stad is, volgens Octroi van 's Lands Staaten van den vyftienden September des 1735, erfgenaame van alle persoonen, kinderen en bejaarden, die, t'eenigen tyde, in of buiten haare Godshuizen, onderhouden geweest zynde, zonder kinderen of verdere nakomelingen, en zonder uitkoop gedaan te hebben, overlyden. Doch onder derzelver nalaatenschap, wordt niet begreepen, 't gene hun, geduurende hun onderhoud, mogt aanbesterven of gemaakt worden: waarvan egter de Diaconie niet alleen de vrugten geniet; maar van 't beloop van welk, zy, eer zy 't uitkeere, in gevolge eener nadere Resolutie van 's Lands Staaten van den zestienden Juny

des

des jaars 1751, ook het geheele bedraagen van den verleenden onderstand mag aftrekken (a).

Kerk-bestier.

Wy komen nu, tot het ontvouwen der wyze, waarop de Ouderlingen en Diakenen, midsgaders, de Zusteren-Diaconessen, jaarlyks, in 't begin van February, verkooren worden. Van de Ouderlingen, Diakenen en Diaconessen gaan, jaarlyks, allen zulken, die twee jaaren gediend hebben, af: 't welk, gemeenlyk, op de helft, of omtrent de helft uitkomt. Zeven weeken voor dat de nieuwe Ouderlingen en Diakenen in dienst treeden, is 'er, op Maandag voor den middag, groote Kerkenraad, om het *Alphabeth* der Ouderlingen en Diakenen vol te maaken. En dit bestaat, in het leezen eener Naamlyste, naar orde van 't A. B. C., voor beide deeze diensten. Op deeze Naamlyst, zyn, vooreerst, alle zulke Persoonen gebragt, die, als Ouderlingen en Diakenen, gediend hebben, en nog, naar 't gewoon gebruik, tot dezelfde diensten, verkieslyk zyn. De Ouderlingen, die gediend hebben, moeten een; de Diakenen twee jaaren stil gezeten hebben, eer zy wederom verkieslyk zyn. Zy worden allen verkooren, om twee jaaren agtereen te dienen. By 't eindigen der Leezinge van elke Letter, wordt gevraagd, of de Leden ook nog iemant op die Letter hebben op te stellen, waartoe elk vryheid heeft. Na deeze leezing, scheidt de Vergadering. Vier weeken daarna, doch op Dingsdag, ge-

Wyze van verkiezing van Ouderlingen, Diakenen en Diaconessen.

(a) Vervolg der Handv. bl. 11.

KERK-BESTIER. gefchiedt 'er eene tweede leezing. *Zo iemant*, te vooren, in de eene of andere hoedanigheid, gediend hebbende, gaarne verfchoond was van nieuwen dienft, draagt hy zorg, dat 'er de Vergadering, by de tweede leezing, kennis van heeft: 't welk gefchiedt door den Predikant van zyne wyk, zo dra zyn naam gelezen wordt. Twee dagen na de tweede leezing, op Donderdag, treedt men tot de verkiezing, die met Briefjes gefchiedt, waarop ook de ftemmen van afwezende Leden gefteld zyn. Gemeenlyk, wordt niemant tot Ouderling verkooren, dan die, driemaal twee jaaren, als Diaken, gediend heeft, ten ware hy Regent van een Godshuis ware. Eerft, wordt de verkiezing der Ouderlingen; daarna die der Diakenen verklaard. Zy worden allen, twee Zondagen agtereen, der Gemeente, in alle de Kerken, voorgefteld, en des Saturdags 's Avonds, zynde de Voorbereiding tot het eerfte Avondmaal, na eene derde voorftelling, in de Oude en Nieuwe Kerke, plegtiglyk, in den dienft bevestigd. De Ouderlingen treeden, des Donderdags daar aan, in hunnen dienft. Doch de Diakenen reeds des Dingsdags, en na dat zy ingezegend zyn. Eene week na de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen, gefchiedt de verkiezing van Zufteren-Diaconeffen, die ook twee jaaren moeten ftil gezeten hebben, eer zy weder verkieslyk zyn, en welker Alphabeth, van gelyken, vooraf, gelezen en aangevuld wordt; waarop, terftond, de verkiezing

volgt.

volgt. De verkooren Ouderlingen en Diakenen krygen, door een' Predikant en een' Ouderling, uit den Kerkenraad afgevaardigd; doch de verkooren Diaconessen, door een' Predikant en een' Diaken, kennis van derzelver verkiezinge. 's Dingsdags daarna, worden de Diaconessen; en eene week laater, de Diakenen, met eene korte Leerrede, die van een gebed voorgegaan en gevolgd wordt, door twee byzondere Predikanten, in de Vergaderkamer der Broederen Diakenen, plegtiglyk, ingezegend: waarna zy den dienst aanvaarden. De afgaande Broederen en Zusteren worden, by beide deeze plegtige gelegenheden, voor derzelver dienst, bedankt. Kerkbestier.

Ten dienste der kranke Leden van de Gereformeerde Kerke, hebben Burgemeesteren, hier ter Stede, negen Krankbezoekers of Ziekentroosters aangesteld, die elk hunne wyk hebben, en, ten behoeve der kranken van die wyk, konnen gehaald worden. Zy zyn ook verpligt, de misdaadigen, die op den hals zitten, in de gevangenis, te bezoeken, en by de uitvoeringe van het doodvonnis te verzellen. In Pesttyden, heeft de Regeering, somtyds, buitengewoone Krankbezoekers aangesteld (b). Krankbezoekers.

(b) Keurb. M. f. 250.

XIII.

OUDE WAALEN-KERK.

Overgang tot de Beschryving der Walsche en Engelsche Gereformeerde Kerken.

Behalve de elf Kerken der Nederduitsche Gereformeerden, zyn, hier ter Stede, ook twee Kerken van Walsche of Fransche, en eene Kerk van Engelsche Gereformeerden, midsgaders, eene Engelsche Episcopaale Kerk, tot welker Beschryving wy nu overgaan.

Beschryving der Oude Waalen Kerke.

De Waalen-Kerk, sedert de opregting eener tweede, waarvan wy, terstond, nader spreeken zullen, de *Oude-Waalen-Kerk* genaamd, staat op den Oude-zyds-Agterburgwal, aan de Oostzyde, tusschen de Hoogstraat en Spinhuis-steeg, daar zy haaren oudsten en voornaamsten ingang heeft, voor welken een vierkant plein legt, ter wederzyde met burgerwooningen bezet. In de Hoogstraat, naast het Oostindisch Huis ten westen, heeft zy nog eenen anderen ingang, langs eenen langen gang, die met eene Poort van witten gehouwen steen, een stuk werks van den beroemden bouwkonstenaar *Hendrik de Keizer*, en met Stads wapen versierd, van de Hoogstraat afgescheiden is. De ingang der Kerke op den Agterburgwal heeft drie deuren: eene groote van vooren, en twee kleinen, ter wederzyde. Boven de groote leest men;

Genese XXVIII. *vers* 17. Oude Waalen Kerk.

Ce lieu ici est la maison de Dieu, et la porte des Cieux.

dat is:

„ Deeze plaats is het Huis Gods, en
„ de poorte des Hemels."

Boven de zuiderdeur ſtaat:

Pseaume V. *vers* 8.

J'entrerai en ta maison avec reverence.

dat is:

„ Ik zal in uw huis gaan, met eerbiedig-
„ heid."

En boven de noorderdeure:

Matth. XXI. *vers* 13.

Ma maison est la maison d'Oraison.

dat is:

„ Myn huis is het huis des Gebeds."

Oudtyds, behoorde deeze Kerk tot het Kloofter der Paulus-Broederen, en was, reeds in 't jaar 1409, geſtigt, volgens een opſchrift, boven aan een' balk, omtrent in 't midden der Kerke, luidende: Oudheid.

Cette Eglise a eté fondée A°. MCCCCIX.
raccommodée A°. MDCXLVII.
aggrandie A°. MDCLXI.

OUDE WAALEN KERK.

dat is:

Deeze Kerk is gestigt 1409; *herbouwd*, 1647; *vergroot*, 1661.

Het Paulus-Broeders Klooster, in 't jaar 1457, door eenige Kloosterlingen, verlaaten (*c*), en sedert, naar 't schynt, voor een groot gedeelte, ledig gebleeven zynde; werdt, in 't jaar 1541, by de Vroedschap, geraadpleegd, om de Regulieren van Heilo en Oude Naarden derwaards over te brengen, indien 't gevoeglyk geschieden kon (*d*). Doch dit schynt niet gevolgd te zyn. Immers, in 't jaar 1558, besloot de Vroedschap, het Paulus-Broeders-Klooster, welk toen genoegzaam ledig stondt, voor de Stad, te verkrygen tot een Gasthuis (*e*). Doch 't liep nog aan, tot na de verandering der Regeeringe des jaars 1578, eer het, gedeeltelyk, tot een' Proveniers-Huis, geschikt werdt. Midlerwyl, hadt de Stad, reeds op verscheiden' tyden, by aankoop, den eigendom verkreegen van een goed gedeelte van den grond van 't Klooster (*f*), en onder anderen, in 't jaar 1555, den Kloosterboomgaard, groot vyftig en een halve roede, gelegen aan de westzyde van *der Stede bushuys*, en strekkende, op de halve sloot, tusschen het Paulus-Broeders-Klooster en dat der elf duizend maagden, tot elf guldens de roede gekogt (*g*). Na de

(*c*) *Zie* I. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 26. II. *Deel*, III. *Boek*, *bl.* 252.
(*d*) Resol. Vroedsch. N. 1. 5 *Nov.* 1541.
(*e*) Resol. Vroedsch. *N.* 1. 29 *Juny* 1558.
(*f*) Schepenen-brief *van* 30 *January* 1538.
(*g*) Groot-Memor. N. II. *f.* 56.

de verandering der Regeeringe, begaf zig een goed getal van Gereformeerden uit de Walsche Nederlanden herwaards, voor welken, *Jean de la Greve*, reeds in 't jaar 1578, hier ter Stede, gepredikt heeft, zonder dat my gebleeken is, in welke Kerke. De Stad gaf hem eene wedde van honderd Daalders in 't jaar, van welke hem het eerste half jaar, in Juny des jaars 1579, op last van Burgemeesteren, door Kerkmeesteren der Oude Kerke, die ook, in 't eerst, en zelfs tot in 't jaar 1580 toe, de Nederduitsche Predikanten betaalden, voldaan werdt (*h*). Doch in 't jaar 1586, werdt, by de Vroedschap, besloten, den Walschen Gereformeerden de Kapel in de Kalverstraat, tot verrigtinge van den openbaaren Godsdienst, toe te staan (*i*): hoewel 't my niet waarschynlyk is, dat dit besluit ter uitvoeringe gebragt werdt. In 't zelfde jaar, werdt *Jean Hochedé*, Predikant alhier, van wege de Walsche Kerken, nevens eenen Predikant, die Delft en Rotterdam bediende, op de Nationaale Sinode in den Haage, afgevaardigd (*k*). Niet lang hierna, schynt den Walschen Gereformeerden de Kerk der Paulus-Broederen ingeruimd te zyn, die, in 't jaar 1616, reeds zo veel te klein bevonden werdt, dat men besloot, dezelve te vergrooten, door het maaken van eenen doorgang uit *de Bosbuisstraat*, nu de Hoogstraat, naar 't gewezen Choor, en door

Oude Waalen Kerk.

Herbouwing en vergrooting.

(*h*) Memor. van Kerkm. der Oude Kerke, *bl.* 193, 194, 195, 196.

(*i*) Resol. Vroedsch. N; 5. 14 *April* 1586.

(*k*) *Zie* W. TE WATER Tweede Eeuwgetyde der Geloofsbelydenisse, *bl.* 85.

OUDE WAALEN KERK.

door het bouwen van eene Galery boven het zelve (*l*): 't welk, gedeeltelyk, geſchied is. Uit het opſchrift, boven aangehaald, blykt, dat de Waalen-Kerk ook, in 't jaar 1647, hertimmerd is. Eenige jaaren laater, bevondt men, dat de zuidelyke zydmuur der Kerke begon uit te ſpatten, en dreigde in te ſtorten, waarom, in 't jaar 1659, tot herſtelling derzelve aan deeze zyde, beſlooten werdt (*m*). En toen werdt de Kerk, aan den zuidkant, uitgezet over het S. Joris Hof, waar eenige kleine huisjes afgebroken werden. 't Werk was, in 't jaar 1661, voltrokken. Op het dak der Kerke, in 't midden, werdt, ten dien tyde, ook een klein Koepeltoorentje geplaatſt. Doch de Kerk is, ſedert, en nog voor weinige jaaren, van binnen, merkelyk verbeterd. Zy heeft eene Galery, aan drie zyden, en een fraai Orgel in 't ooſten. Het is, in 't jaar 1680, gemaakt, en voor omtrent dertig jaaren vernieuwd. Voorts, is de Kerk, beneden en op de Galery, voorzien met de vereiſchte Geſtoelten, voor de Magiſtraat en anderen, en met eenige afgezonderde zitplaatſen, voor mannen en vrouwen. De Waalen-Weeskinderen hebben hunne plaats, op de Galery, agter den Predikſtoel. Men heeft 'er, wyders, beneden, een afgezonderd Doophuis, agter en ter wederzyde van den Predikſtoel, die aan de noordzyde ſtaat. 't Gewelf der Kerke ruſt op veertien ronde ſtee-

(*l*) Reſol. Vroedſch. *N.* 11. 15 *July* 1616. *f.* 176.
(*m*) Reſol. Vroedſch. *Lr.* E. 27 *Nov.* 1659. *f.* 172.

ſteenen kolommen. In 't midden, hangen drie groote, en ter wederzyde boven de Galery zes kleine koperen Kaarskroonen. De vergaderplaats des Kerkenraads in 't weſten is, onlangs, merkelyk verbeterd. 't Vertrek is klein; doch groot genoeg tot de byeenkomſten van den gewoonen en grooten Kerkenraad. Oude Waalsche Kerk.

Zie hier de naamen der Kerkmeesteren deezer Kerke, ſedert het jaar 1586. Naamlyſt der Kerkmeesteren.

1586. Jan Sybrandsz de Jonge.
1588. Jan Petay.
1590. Jacob Pietersz Coppit.
1592. Egbert Pietersz. Vinck.
1597. Wybrant Appelman.
1597. Pieter Cornelisz. Verwer.
1598. Jan Pietersz. Reaal.
1598. Pieter Rooding.
1599. Jacob Florisz. Kloeck.
1604. Claes Jacobsz. Haringcarspel.
1605. Dirck de Vlaming van Outshoorn.
1607. Albert Lucasz.
1609. Marten Adriaensz Boom.
1611. Claes Hendrik Lenartsz.
1612. Hendrik Cromhout.
1615. Wybrant Warwyk.
1616. Jasper Cornelisz. Lodder.
1619. Hendrik Barentsz. Bontemantel.
1624. Dirk Tholincx.
1624. Dirk Corver.
1626. Hendrik Lonts.
1628. Dr. Gillis Snoek.
1634. Claas Corver.
1637. Jan van de Poll.

Oude Waalen Kerk.

1639. Pieter Gerritsz. Hooft.
1640. Ottho Cornelisz. van der Oever.
1643. Theunis Claesz. Bruyningh.
1646. Gerrit Hudde.
1647. Ysbrant van de Wouwer.
1648. Dirck de Lange.
1651. Jan de Raed.
1651. Anthoni Castelein.
1652. Adriaen Weveringh.
1652. Dirck Tulp.
1655. Johannes Reaal.
1658. Jan van Dyk.
1658. Johannes Pollio.
1660. Jacob van Neck.
1662. Samuel Sautyn.
1664. Pieter Schaep.
1665. Leonard Ranst.
1666. M^r. Jacob Jacobsz. Hinloopen.
1667. Daniel Hochepied.
1672. Abraham Alewyn de Jonge.
1676. Cornelis Valckenier.
1679. Dr. Abraham van der Voort.
1679. Jan van Oosterwyk.
1680. Jan Trip.
1681. Gysbert Vastrick.
1688. Nicolaas le Seuter.
1688. Adrianus Duyvensz.
1690. Hermannus Hartman.
1690. Jan Jacob de Famars.
1699. M^r. Nicolaas Sautyn.
1702. Abraham Lestevenon.
1702. M^r. Daniel Hooft.
1705. M^r. Hendrik Hooft Gerritsz.
1711. Fredrik Alewyn.
1711. Jan van der Wissel.

1713. Mr. Dirk Alewyn. Nieuwe Waalen Kerk.
1715. Nicolaas Willem Oetgens van Waveren.
1715. Jan Wolters Stevensz.
1716. Hendrik Reaal.
1719. Mr. Jan van de Poll Jansz.
1721. Bonaventura Oetgens van Waveren.
1728. Mr. Hugo de Wildt.
1729. Olivier Schaak.
1731. Mr. Nicolaas Hendrik van Hoorn.
1732. Jan Sautyn de Jonge.
1745. Mr. Pieter Hartsinck.
1747. Mr. Jacob Boendermaker.
1753. Cornelis Hartsinck.
1754. Jean Delafarelle.
1757. Mr. Cornelis van der Hoop.

XIV.

NIEUWE WAALEN-KERK.

De verdrukking der Gereformeerden in Frankryk, die, in 't jaar 1680, aanving, deedt, al terstond, eenige persoonen de wyk neemen naar Holland, daar zy, met opene armen, ontvangen werden. In den nazomer des volgenden jaars, kwamen de eerste zes huisgezinnen te Amsterdam, die met het burgerregt beschonken werden, en vryheid kreegen, om, drie jaaren agtereen, allerlei handwerken te mogen doen, zonder dat zy de Gilden behoefden te winnen, of eenigen Excyns te betaalen (*n*). De Regee-

Beschryving der Nieuwe Waalen Kerke. Gelegenheid tot stigten derzelve.

(*n*) Resol. Vroedsch. Lr. O. 23 Sept. 1681. f. 39.

Nieuwe Waalen Kerk.

geering onderſteunde de vlugtelingen ook met geld, in het opregten van eenige Fabriquen. Hun getal wies zo ſterk aan, na 't herroepen van 't Edict van Nantes, in 't jaar 1685, dat de Kerk te klein werdt, om, nevens de Oude Walſche, ook de nieuwlings aangekomen Franſche Gereformeerden te bevatten. De Vroedſchap beſloot, derhalve, het Schermſchool op de Prinſengraft, op den hoek van 't Molenpad, welk men rekende veertienhonderd perſoonen te zullen konnen bevatten, tot eene Nieuwe Waalen- of Fransche Kerke, bekwaam te maaken (o). En dit beſluit werdt, in 't jaar 1686, ter uitvoeringe gebragt. De nieuwe Kerk werdt bediend, door twee Predikanten uit de vlugtelingen, en bleef geſcheiden van de oude Kerke, tot in 't jaar 1712; wanneer de twee Kerken werden ſamengevoegd, en, door dezelfde Predikanten, by beurten, bediend. Het gebouw der nieuwe Kerke is laag; doch voorzien van een hoog dak. Het heeft geen' tooren. Een der twee voornaamſte ingangen is op de Prinſengraft, alwaar ook 't Kerkmeesters-Vertrek en des Koſters wooning is. In 't eerſtgemelde, hangt eene Wapenkaart der Kerkmeeſteren. Nog een voornaame, en een kleine ingang is 'er, op 't Molenpad. De zorg voor 't onderhoud van ieder der twee Waalen-Kerken ſtaat aan vier Kerkmeesteren, die, door Burgemeeſteren, worden aangeſteld. De Kerkmeeſteren der Ou-

(o) Reſol. Vroedſch. L. R. 22 Decemb. 1685. fo 33.

Oude Waalen-Kerke zyn, te gelyk, Regenten van 't S. Joris Hof. Wy hebben derzelver naamen, hier voor, opgegeven. Zie hier de de Naamlyst van die der Nieuwe Waalen Kerke: Nieuwe Waalen Kerk. Naamlyst der Kerkmeesteren.

1685. Isaac Brayne.
1685. Mr. Jacob Hooft.
1685. Nicolaas Calkoen.
1685. Cornelis Bors van Waveren.
1688. Pieter Pouille.
1689. Hendrik ter Smitten.
1697. Mr. Jan Baptista Hochepied.
1699. Cornelis Calkoen de Jonge.
1702. Abraham Alewyn Abrahamsz.
1704. Arent van der Waaijen.
1707. Hendrik Trip.
1708. Dirk Trip.
1713. Cornelis Trip.
1714. Jan Calkoen Nicolaasz.
1723. Jacob Boreel.
1729. Hendrik ter Smitten de Jonge.
1729. Mr. Abraham Alewyn de Jonge.
1737. Mr. Cornelis Hulft.
1738. Jan Corver Trip.
1739. Jan Leonard Deutz.
1739. Pieter Martens.
1744. Lodewyk de Bas de Jonge.
1746. Harman van de Poll.
1750. Ferdinand van Collen de Jonge.
1750. Hendrik Balthasar van Aalst.
1752. Jan Bernd Bicker.
1755. Nicolaas Doekscheer.
1757. Pieter Rentrop.
1761. Jan Carel van Notten.

Walsche Kerken.

Kerkbeſtier der Walſche Gereformeerden.

De beſtiering der Walſche Gereformeerde Gemeente alhier is toevertrouwd aan drie onderſcheiden' Kerkelyke Vergaderingen, de gewoonlyke Kerkenraad [*Conſiſtoire*], beſtaande uit alle de Predikanten, die tegenwoordig zes in getal zyn, en de dienende Ouderlingen, zynde zeſtien in getal; de dubbele Kerkenraad [*double Conſiſtoire*], uit de gemelde Predikanten en Ouderlingen, en uit de dienende Diakenen, die zeventien in getal zyn, beſtaande; en de drieledige Kerkenraad [*triple Conſiſtoire*], die, door de Predikanten, en de afgaande, aanblyvende en aankomende Ouderlingen en Diakenen, wordt uitgemaakt. De dienende Diakenen houden, daarenboven, eene Vergadering op zig zelven [*Conſiſtoire des Diacres*], om te voorzien in de zaaken der behoeftige Ledemaaten, zo ver dezelven hunner zorge aanbevolen zyn. De wetten, waarnaar de Gemeentelyke zaaken thans beſtierd worden, zyn, laatſtelyk, door den dubbelen Kerkenraad, in eene bekwaame orde gebragt, en op den zes en twintigſten January des jaars 1756, door alle de Leden van dien Kerkenraad, goedgekeurd.

Conſiſtoire of gewoonlyken Kerkenraad.

De *gewoonlyke Kerkenraad* komt, eens ter weeke, des Dingsdags-nademiddags, ten half vier uuren, by een, in een vertrek der Oude Waalen-Kerke. De Predikant, die, 's Zondags te vooren, des Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, is Preſident, en de Predikant, die, ten zelfden dage, des Nademiddags, in de nieuwe of kleine Kerke, heeft gepredikt, Secretaris of *Scriba* der

Ver-

Vergaderinge. De Predikanten, die 's Woensdags of Donderdags den dienst moeten waarneemen, zyn niet verpligt, den Kerkenraad by te woonen. En wanneer de Kerkenraad, buitengewoonlyk, des Zondags, byeenkomt, zit de Predikant voor, die, 's Voordemiddags, in de oude Kerke, gepredikt heeft, wordende de post van Scriba dan waargenomen, door den Predikant, die, ten zelfden tyde, in de kleine Kerke, heeft gepredikt. De Scriba houdt niet alleen aantekening van de voornaamste besluiten des Kerkenraads, die, in de eerstvolgende Vergaderinge, herzien worden; maar ook van de naamen der Ledemaaten, die, met *Attestatien*, herwaards komen, of van hier vertrekken. WALSCHE KERKEN.

De *dubbele Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, voor het eerste, en na het tweede Avondmaal, des Dingsdags, op het zelfde uur, als de gewoonlyke Kerkenraad: de eerste reize, om Ledemaaten aan te neemen; en de tweede, om de rekeningen der Diakenen te hooren. De President en Scriba zyn dezelfde Predikanten, die den gewoonlyken Kerkenraad, in deeze hoedanigheid, zouden gediend hebben. Wanneer de dubbele Kerkenraad, buitengewoonlyk, byeenkomt, worden de Leden, door den President, met briefjes, samengeroepen. Zo 'er eenige verandering gemaakt wordt, of in 't bestier der Gemeente, of in het opzigt over de behoeftigen, moet zulks, door den dubbelen Kerkenraad, geschieden, die ook de Ouderlingen en Diakenen verkiest; de vier Doctoren, de twee Chirurgyns, en de twee Apothekers der Gemeente, *Double Consistoire* of dubbele Kerkenraad.

 mids-

WALSCHE KERKEN. midsgaders de Binnen-Vader en Binnen-Moeder in 't Waalen-Weeshuis aanstelt.

Triple Consistoire of drieledige Kerkenraad.

De *drieledige Kerkenraad* vergadert, gewoonlyk, eens 's jaars, op Zondag, ten vier uuren na den middag, na dat de aankomende Ouderlingen en Diakenen in den dienst bevestigd zyn. De Predikant, die de bevestiging gedaan heeft, zit voor in deeze Vergadering. In dezelve, worden, eerst, de Kerkelyke Wetten voorgelezen. Vervolgens, gaat men over, tot het verkiezen van twee Regenten en eene Regentes van 't Waalen-Weeshuis. Daarna, kiezen de Ouderlingen en Diakenen hunne wyken, die veertien in getal zyn, zynde twee Ouderlingen, te weeten de Regenten van 't Waalen-Weeshuis, en drie Diakenen, naamlyk, de twee andere Regenten van 't zelfde Weeshuis, en de Diaken-Passantmeester, vry van het opzigt over eene byzondere wyk. De Doop- en Lidmaats-boeken, en de boeken der Geloofsgenooten, die gevangen, of op de galeijen zyn; die der Kerkelyke behoeften; die van de beurs der Schoolieren, en die der beurs van den Heer MOUCHE, als mede die der Waldenzen van Piemont worden onder de Ouderlingen verdeeld. Men verkiest een' Fiskaal, die de boeten, welken de Leden, by verscheiden' gelegenheden, verbeuren, invordert; een Thesaurier, die de penningen ontvangt en uitgeeft, en een' Boekhouder [*Controlleur*], die 'er rekening van houdt. Voorts, doen de Regenten van 't Weeshuis hunne jaarlyksche Rekening aan den driedubbelen Kerkenraad: waarna, de afgaande Ouderlingen en Diakenen

nen bedankt worden. Zo alles, bekwaamlyk, in éénezitting, kan worden afgedaan, scheidt de Vergadering: anders, komen de Leden, ten volgenden dage, nog eens, byeen. WALSCHE KERKEN.

De *Beurs van den Heer* MOUCHE, in zyn leeven Raadsheer in 't Parlement van Parys, van welke wy zo even spraken, is, al in de voorgaande eeuwe, opgeregt, en heeft zynen oorsprong gehad uit eene geringe somme, door den gemelden Heere, geschikt voor zulken, die 't Evangelie onder de inwooners van Noord-America, byzonderlyk in Nieuw-Nederland, zouden willen prediken. Doch alzo zig, hiertoe, weinige of geene bekwaame voorwerpen opdeeden, is de hoofdsom deezer Beurze sterk aangewassen, en, eindelyk, volgens eene Resolutie van haare Hoog-Mogendheden van den negenden December des jaars 1716, geschikt, tot ondersteuning van twee Studenten, die zig tot den Predikdienst willen bekwaam maaken. En de Hoofdsom deezer Beurze wordt, in gevolge van een besluit der Walsche Sinode, door de Kerk van Amsterdam, bewaard. Men heeft nog eene ouder Beurs in de Walsche Kerken deezer Landen, de *Beurs der Schoolieren* genaamd, die nu ook, tot ondersteuning twee Studenten, dient (*p*), en, voor de kleinste helft, door de Kerk van Amsterdam, en voor de grootste helft, door de Kerk van Middelburg, bewaard wordt. Alle de Walsche Gemeenten hebben, van de oudste tyden af, tot heden toe, tot deeze Beurs gegeven. Wy spree-

(*p*) Reglem. du Synode des Eglis. Walonnes *Ch.* XIV. *p.* 39 *& suiv.*

Walsche Kerken. spreeken niet van de Weduwen-Beurs, die door de Predikanten, Leden der Walsche Sinode, gehouden wordt, en tot ondersteuning hunner Weduwen strekt (q).

Consistoire des Diacres of Vergadering der Diakenen. De *Vergadering der Diakenen* wordt, gewoonlyk, eens ter weeke, des Dingsdags, ten drie uuren, gehouden. De oudste in dienst zit voor: doch een' Predikant, alleen, of van eenen Ouderling verzeld, iet in de Vergadering der Diakenen hebbende voor te draagen; ruimt de Diaken-Preses hem de eerste plaats in. 's Dingsdags na ieder tweede Avondmaal, en dus om de twee maanden, doen de Diakenen rekening aan den dubbelen Kerkenraad, of *leezen* hunne *Balance*, gelyk het genoemd wordt. En deeze Balance, door de Vergadering zynde goedgekeurd, wordt by den voorzittenden Predikant, den Scriba en de twee oudste Ouderlingen ondertekend.

Wyze van 't verkiezen der Predikanten. De Predikanten der Walsche Gemeente worden, byna op gelyke wyze, beroepen, als die der Nederduitsche Gereformeerde. De dubbele Kerkenraad vaardigt een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken af, om handopening te verzoeken van Burgemeesteren. Men treedt, na dat 'er, twee of drie Zondagen agter een, openlyk, voorgebeden is, tot de verkiezing, die, door den driedubbelen Kerkenraad, geschiedt, welke dan, uit de Predikanten, en dienende en jongst afgegaane Ouderlingen en Diakenen, bestaat. Men maakt, eerst, eene Nominatie van een ruim getal, by meerderheid

(q) Reglem. du Synode Ch. XXIV. p. 60.

heid van stemmen, waaruit, daarna, de verkiezing geschiedt, met briefjes. De President, van eenen Ouderling en eenen Diaken verzeld, geeft 'er, terstond, kennis van aan Burgemeesteren, en doet verslag van zyne boodschap aan den Kerkenraad, die, midlerwyl, vergaderd blyft. De President maakt den beroepen Predikant zyne verkiezing bekend, hem vraagende, of hy 't beroep aanvaarden zal, indien het door Burgemeesteren goedgekeurd wordt? En, zo hy bewilligt, en Burgemeesteren hunne goedkeuring verleenen, wordt hem 't beroep, andermaal, uit den naam der Vergaderinge, opgedraagen. 't Beroep wordt, vervolgens, of door de Sinode, indien dezelve kort daarna gehouden wordt, of door eene Classis van ten minsten vyf of zes der naastgelegene Gemeenten, welke, met verlof van Burgemeesteren, beschreeven wordt, bevestigd. Het beroep wordt, daarna, drie Zondagen agter een, in beide de Kerken, van de Predikstoelen, afgekondigd, en de beroepen Predikant, op den derden Zondag, plegtiglyk, bevestigd: waarna hy, des avonds, zyne intrede predikt, in de oude Kerke. Voor de plegtige bevestiging, biedt de Predikant, die deezen dienst verrigten moet, den nieuwen Leeraar den regeerenden Burgemeesteren, aan derzelver huizen, aan. Doch na de bevestiging, wordt hy den Commissarissen politik, en den regeerenden Burgemeesteren, in derzelver Kamer op 't Stadhuis, aangebooden. Walsche Kerken.

De Walsche Predikanten zyn verpligt, des Zondags 's morgens inzonderheid, niet te Tyd en orde van prediken.

Walsche Kerken.

te lang te prediken, om dat de Ouderlingen en Diakenen dan de Catechisatien in 't Weeshuis moeten bywoonen. Gewoonlyk, wordt 'er, des Zondags, in beide de Kerken, tweemaalen, des Voor- en Namiddags, en om de veertien dagen, by beurte, ook des avonds, gepredikt. Voorts, predikt men, des Woensdags 's avonds, in de Oude Waalen-Kerke, en des Donderdags 's avonds, van den Donderdag tusschen de twee Avondmaalen in April, tot den Donderdag tusschen de twee Avondmaalen in October, in de Wester-Kerke; en van den laatstgemelden tot den eerstgemelden Donderdag, in de kleine of nieuwe Waalen Kerke. De Voormiddags-Predikatien beginnen ten negen, de Namiddags-Predikatien, ten half twee, en de Avond-Predikatien, ten vyf uuren. Doch op de Avondmaalstyden, die op dezelfde dagen vallen, als in de Nederduitsche Gereformeerde Kerken, begint men de Voormiddags-Predikatien, een half uur vroeger, behalven in February, October en December, wanneer, in de Walsche Kerken, ook op de Avondmaalstyden, de Voormiddags-Predikatien, ten negen, en de Namiddags-Predikatien ten twee uuren, aanvangen. De Voorbereidings-Predikatien geschieden, des Saturdags-namiddags, ten vier uuren, in beide de Kerken. Op de Bededagen, wordt driemaal, in de oude Kerke, 's voormiddags ten negen, 's namiddags ten half twee, en 's avonds ten half vyf uuren gepredikt, en tweemaal in de kleine Kerke, 's voor- en nademiddags, op

de

de gemelde uuren. Op tweeden Paasch-, tweeden Pinkster-, tweeden Kerst-, en Hemelvaarts-dag, predikt men tweemaal, in beide de Kerken, voormiddag ten negen, en namiddag ten half twee uuren; doch 's avonds niet. Als Kerstdag op eenen Maandag of Donderdag valt, wordt 'er 's Woensdags; en als dezelve op een' Dingsdag of Vrydag komt, 's Donderdags, niet gepredikt. In zes weeken tyds, gaan de Predikbeurten rond, tusschen de zes Predikanten, en in de zevende week, is elk hunner, beurtelings, vry, behalve wanneer 't Avondmaal is. De Predikanten, van hunne Ouderlingen verzeld, doen, eens 's jaars, eene algemeene huisbezoeking, en tweemaal, op den laatsten Zondag in Juny, en op den laatsten Zondag in December, eene vermaaning van den Predikstoel tot milddaadigheid, ter gelegenheid der twee gewoone jaarlyksche Collecten, aan de huizen der Ledemaaten. Walsche Kerken.

Wy voegen hierby de Naamlyst der Predikanten, die, in de oude Kerke voor, en in beide de Kerken, na derzelver samenvoeging, tot hier toe, beroepen geweest zyn. Naamlyst der Walsche Predikanten.

1. Jean de la Greve, *is* 1603 *overleden.* 1578.
2. Jean Hochedé (gezegt de la Vigne), *beroepen van Antwerpen den* 16 *en bevestigt den* 29 *September, is* 1622 *overleden.* 1585.
3. Jean Taffin, *beroepen van Haarlem, in February, bev. den* 3 *May, is* 1602 *overleden.* 1590.
4. Simon Goulart, *beroepen van Wesel, den* 16 *September, bevestigt den* 14 *October, syn Demissie bekomen* 1615. 1601.

 5. Tho-

WALSCHE KERKEN.

1613. 5. Thomas Maurois, *beroepen van Ceulen in January*, *bevestigt den* 11 *Augustus*, *overleden in den jaare* 1646.

1616. 6. Fabrice de la Baſſecour, *beroepen in Aug.*, *bevestigt den* 9 *May* 1617. *Emeritus geworden in* 1649. *overleden den* 29 *April* 1650.

1620. 7. Jean Doucher, *beroepen van Vlissingen den* 9 *Oct.*, *bev. in Nov.* 1621, *overleden* 1629.

1630. 8. Lucas Trelcatius, *beroepen uit de Nederduitsche Kerk van Elburg*, *bevestigt den* 5 *May*, *en alhier in de Nederduitsche Kerk beroepen in* 1634. *overleden in* 1638.

1634. 9. Godefroy Hotton, *beroepen van Limburg den* 25 *Juny*, *bev. den* 26 *Nov.*, *Emeritus geworden in* 1655. *en overl. den* 26 *Juny* 1656.

1647. 10. Henry Blancheteste, *beroepen van Maastrigt den* 14 *October* 1646. *bevestigt den* 28 *April* 1647. *overleden den* 18 *Augustus* 1670.

1650. 11. Nicolaas de la Baſſecour, *beroepen van Vlissingen den* 8 *Maart*, *bevestigt den* 26 *Juny*, *overleden den* 17 *May* 1677.

1656. 12. Nicolaas Colvius, *beroepen van Dordrecht den* 28 *May*, *bev. den* 20 *Aug.*, *Emeritus geworden in April* 1711. *overl. den* 17 *Nov.* 1717.

1670. 13. Louis de Wolzogue, *beroepen van Utrecht den* 26 *October*, *bevestigt den* 21 *December*, *overl. den* 13 *November* 1690.

1677. 14. Pierre Pierot, *beroepen van ter Goes den* 1 *Augustus*, *bevestigt den* 7 *Nov. overl. den* 1 *July* 1688.

1688. 15. Etienne Morin, *Predikant tot Caen*, *beroepen den* 8 *Augustus*, *bevestigt den* 17 *October*, *Emeritus geworden den* 25 *July* 1699. *overl. den* 5 *May* 1704.

16. Pierre Yſarn, *beroepen den* 8 *Augustus*, *bevestigt den* 17 *October*, *Emeritus geworden den* 27 *October* 1712. *overleden den* 23 *May* 1714.

17. Abraham Boddens, *Amstelodamensis*, *Proponent zynde*, *hier beroepen den* 8 *Augustus*, *be-*

bevestigt den 24 *October*, *overleden den* 12 *Nov.* 1727. WALSCHE KERKEN.

18. Nicolaas Colvius, *Amstelodamensis*, *beroepen van Dordrecht den* 23 *Augustus*, *bevestigt den* 18 *October*, *overleden den* 26 *November* 1730. 1705.

19. Godefroi Clermont, *beroepen van Leyden den* 23 *Augustus*, *bevestigt den* 25 *October*.

20. Anthoine d'Arbussy, *van Utrecht*, *beroepen den* 22 *January*, *bevestigt den* 19 *Maart*, *Emeritus geworden den* 31 *January* 1735., *overleden den* 30 *November* 1741. 1713.

21. Jean Brutel de la Riviere, *beroepen van Rotterdam den* 5 *February*, *bevestigt den* 6 *April*, *overleden den* 14 *Augustus* 1742. 1720.

22. Johannes Boddens, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam den* 24 *October*, *bevestigt den* 7 *January* 1725., *overleden den* 18 *October* 1731. 1724.

23. Henry Chatelain, *beroepen van 's Gravenhage den* 9 *Dec.*, *bevestigt den* 22 *Febr.* 1728. *overleden den* 9 *May* 1743. 1727.

24. Theodorus François Huet, *beroepen van 's Gravenhage den* 19 *November*, *bevestigt den* 11 *Maart* 1731., *overleden den* 27 *October* 1733. 1730.

25. Isaac Samuel Chatelain, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam den* 13 *November*, *bevestigt den* 17 *February* 1732. 1731.

26. David Renaud Bouillier, *beroepen van Londen den* 12 *January*, *bevestigt den* 13 *Juny wederom na Londen vertrokken in April* 1749. *overleden* 1759. 1734.

27. Daniel Olivier, *beroepen van Londen den* 8 *Maart*, *bev. den* 24 *July*, *overleden den* 18 *December* 1736. 1735.

28. Jaques Jean Desmazures, *Amstelodamensis*, *beroepen van Rotterdam den* 15 *January*, *bev. den* 7 *April*. 1737.

29. Pier-

WALSCHE KERKEN. 29. Pierre Jaques Courtonne, *beroepen van Goes den 25 Sept., bev. den 7 April 1743.*

1742. 30. Jaques George de Chaufepié, *beroepen van*
1743. *Delft den 17 September, bev. den 1 December.*

1749. 31. Jean Henri François, *gewezen Adjunct-Predikant te Iperen, tot Extraordinair Predikant alhier verkoren den 29 April 1748. den 9 Mey 1749 tot Ordinair Predikant, bevestigt den 27 July.*

32. Estienne Lespinasse, *Amstelodamensis, beroepen van Deventer den 13 May, en bevestigt den 27 July, overleden den 26 April 1761.*

1761. 33. Jean Scipion Vernede, *Amstelodamensis, beroepen van Maastricht den 19 May, bev. den 16 Augustus.*

Wyze van 't verkiezen der Ouderlingen en Diakenen.

De verkiezing der Ouderlingen en Diakenen geschiedt, jaarlyks, in January. Zy dienen twee jaaren. Van de Ouderlingen, die zestien in getal zyn, gaan 'er, jaarlyks, agt af: en van de Diakenen, die een getal van zeventien uitmaaken, het eene jaar, negen, en het andere jaar, agt. De dubbele Kerkenraad vergadert, op den eersten Dingsdag na het tweede Avondmaal in January, om het getal der afgaande Ouderlingen en Diakenen te vervullen: ten welken einde, men twee Lysten opstelt, vervattende de naamen van zulken, die geoordeeld worden, in de eene of andere hoedanigheid, te konnen dienen. Des Zondags daarna, geschiedt de verkiezing uit deeze benoeming. De Ouderlingen, die een, en de Diakenen, die twee jaaren buiten dienst geweest zyn, konnen, op nieuws, verkooren worden: doch,

zo de eersten verkiezen, nog een jaar te rusten, behoeven ze 'er, alleenlyk, by tyds, aan den Ouderling hunner Wyk kennis van te geeven. 's Maandags na de verkiezing, worden de voor 't eerst verkooren Ouderlingen en Diakenen in den Kerkenraad ontvangen, en, vervolgens, twee Zondagen agtereen, aan de Gemeente voorgesteld: waarna zy, op den derden Zondag, plegtiglyk, bevestigd worden. Zo eenig Lid van den dubbelen Kerkenraad overlydt, wordt zynen Weduwe of erfgenaamen de rouw beklaagd, uit naam der Vergaderinge, door een' Predikant, een' Ouderling en een' Diaken. 't Zelfde geschiedt, in geval eene Regentes van 't Weeshuis, of de Huisvrouw van een' Predikant, of van een' der dienende Ouderlingen of Diakenen sterft. Walsche Kerken.

De Ouderlingen zyn, in 't algemeen, verpligt, te waaken over de zeden der Ledemaaten, en van de openbaare ergernissen, die dezelven geeven mogten, en die tot hunne kennis komen, aan den Kerkenraad verslag te doen. Twee Ouderlingen en drie Diakenen, ten minste, zyn gehouden, de Predikatien, en een Ouderling en een Diaken, by beurten, ook de Catechisatien in 't Weeshuis by te woonen. Ook deelen de Ouderlingen en Diakenen, een van elke soorte in ieder wyk, om de twee maanden, de Loodjes uit, op welken, de Ledemaaten ten Avondmaal toegelaaten, en welken, door twee Ouderlingen, by de Avondmaalhouding, Dienst der Ouderlingen en Diakenen.

Walsche Kerken. ding, wederom ingetrokken worden. *By* 't aanvaarden deezer Loodjes, zyn de Ledemaaten gewoon, eene gift voor de armen der Gemeente te doen, die door den Diaken ontvangen wordt. Vier weeken voor de onderhouding van 't Avondmaal, doet de Predikant, die, des Zondags 's morgens, in de oude Kerke, gepredikt heeft, na 't eindigen van den dienst, eene korte les over de kleine Catechismus, welke, door twee Ouderlingen, by beurten, moet worden bygewoond. En op de vier daaraan volgende Maandagen, 's namiddags ten drie uuren, ondervraagt een Predikant de Aankomelingen, die zig hebben aangediend, om Ledemaaten te worden, in 't openbaar, in dezelfde Kerke, waar by ook twee Ouderlingen tegenwoordig moeten zyn. Doch het ondervraagen der aankomelingen geschiedt ook, dikwils, aan 't huis van eenen Predikant, in 't byzyn van den Ouderling der wyk, zo deeze zulks verkiest. En hier staat men den aankomelingen, somtyds, toe, in 't Nederduitsch, te antwoorden, in geval zy Nederduitsche Leermeesters gehad hebben, of zig, niet bekwaamlyk, in 't Fransch, konnen uitdrukken. Wyders, wordt, in 't aanneemen, de vereischte toegeevendheid gebruikt, omtrent zulken, die een zwak geheugen hebben, of niet leezen konnen. Men verklaart, nogtans, aan zulken, die men vermoedt, dat eenigen onderstand zouden konnen beoogen, dat zy dien niet, dan na verloop van vier; en zo zy uit de Generaliteits-

teits-Landen komen, na verloop van vyf, of, van afgelegener Plaatsen komende, na verloop van zes jaaren, te verwagten hebben. Zulken, die naar Frankryk vertrekken willen, konnen geene Attestatie bekomen, dan om byzondere redenen, waarvan de Kerkenraad moet oordeelen. Een Ouderling vermag, iemant, voor eene enkele reis, van 't Avondmaal te weeren, 't welk geschiedt, door 't inhouden der Loodjes, zonder vertooning en overlevering van welken, niemant ten Avondmaal toegelaaten wordt. Doch zo 't, naderhand, noodig zyn mogt, geschiedt zulks, door den Kerkenraad. Zo een Lidmaat het ongeluk gehad heeft van *banquerout* te gaan, wordt hy van 't Avondmaal geweerd, tot dat hy zig, met zyne schuldeischers, verdraagen heeft. Die alles betaald hebben, zyn zelfs verkieslyk tot Ouderlingen en Diakenen. De Walsche Gemeente heeft twee byzondere Kassen, eene der Predikanten en Ouderlingen en eene der Diakenen, die, elk op zig zelve, bestierd en verantwoord worden. Het geld en de papieren deezer Kassen worden bewaard, in twee yzeren kisten, elk met twee byzondere slooten gesloten, waarvan ieder paar sleutels, door twee byzondere Persoonen, bewaard wordt. De Diakenen hebben hunne byzondere Reglementen, waarnaar zy zig, in 't bezorgen der behoeftigen, gedraagen. Zy zyn, laatstelyk, op den dertigsten October des jaars 1744, vernieuwd. Elke Diaken houdt een boekje, waar-

Walsche Kerken.

WALSCHE KERKEN.

waarin de naamen, ouderdom, beroep en verdere omſtandigheden der behoeftigen zyner Wyk, midsgaders, de woonplaatſen van de Krankbezoekers, Doctoren, Chirurgyns, Apothekers en Aanſpreekers aangetekend zyn: welk boekje hy, uit den dienſt treedende, aan zynen opvolger ter hand ſtelt. De Diakenen doen, tweemaal 's jaars, eene algemeene huisbezoeking onder de behoeftige Ledemaaten: waarna, tot vermeerdering, vermindering, aan- of inhouding van den verleenden onderſtand, beſlooten wordt. Niemant bekomt eenigen onderſtand van de Diaconie, dan wanneer het hoofd des huisgezins Lidmaat der Walſche Gemeente is. Voor Lidmaats-Kinderen worden alleen gehouden zulken, welker Ouders niet ſlegts Lidmaaten zyn, of geweeſt zyn, maar die ook zelven, in de Walſche Gemeente, zyn gedoopt. Een der Diakenen is, byzonderlyk, geſteld, tot het bezorgen der *Paſſanten*, of behoeftige reizigers.

Inkomſten der Walſche Diaconie.

De Walſche Diaconie heeft tweederlei ſoort van inkomſten. De eerſte beſtaat uit de *Collecten* of inzamelingen, die, van haare eerſte opregting af, in de Oude Waalen-Kerke, en naderhand, in beide de Kerken, geſchied zyn, en die ook, tweemaal 's jaars, aan de huizen der Ledemaaten, en om de twee maanden, by zulken, die ten Avondmaal willen komen, geſchieden; als mede uit de boſſen in de Gods- en andere huizen, en uit het armengeld, welk, by de Stad en by de Ooſtindiſche Maatſchappye, ontvangen wordt: waarby,

Walsche Kerken.

by, van tyd tot tyd, eenige erfenissen gekomen zyn. De andere komt uit den onderstand, die haar, al voor het midden der voorgaande eeuwe, en vooral, na het overkomen der Fransche vlugtelingen, genoegzaam jaarlyks, uit Stads Kasse, vergund is. In 't jaar 1631, hadt zy verlof verzogt, tot het doen eener openbaare Collecte by de huizen. Doch dit verzoek vondt geen' ingang. Men verkoor, de behoeftige Gemeente, met eene somme gelds, te ondersteunen (r). Toen, in 't jaar 1680, de Fransche vlugtelingen, in deeze Stad, eene schuilplaats begonden te zoeken, vondt de Diaconie zig zo bezwaard, met de behoeftigen, dat zy, nog voor 't einde des jaars 1681, met twintigduizend guldens, van Stads wege, ondersteund werdt (s). Zelfs werdt haar, sedert, veroorlofd, tweemaal 's jaars, eene Collecte by de huizen te doen, ten behoeve der vlugtelingen, die, tot aan 't jaar 1688, geduurd heeft (t). Van dien tyd af, zyn de behoeftige vlugtelingen, door de Walsche Diaconie, onderhouden, die egter, jaarlyks, door de Stad, met eene zeer aanzienlyke somme, ondersteund werdt, ook na dat de vervolging in de Palts, die, in 't jaar 1719, aanving, een groot getal van Fransche Gereformeerden herwaards gedreeven hadt. De vlugtelingen, die, in 't jaar 1690, onderstand trokken, waren zeventienhonderd en agt in ge-

(r) Resol. Vroedsch. N. 16. 5 July 1631. f. 202 verso.
(s) Resol. Vroedsch. Lr. O. 6 Decemb. 1681. f. 105.
(t) Resol. Vroedsch. Lr. P. 16, 28 Jan. 1683. f. 21, 25. Lr. R. 9 Nov. 1685. f. 6. Lr. S. 26 Maart 1688. f. 76.

WALSCHE KERKEN.

getal (*u*). De Stad onderſteunde de Diaconie, met veertigduizend guldens 's jaars; daar, ſomtyds, nog een buitengewoone onderſtand van dertigduizend guldens bygevoegd werdt (*v*). Om zulk een aanzienlyken onderſtand te vinden, werdt, in 't jaar 1707, beſlooten, de belaſting op de Vleeſchbanken te verhoogen, en de nieuwlings aankomende Koffyſchenkers ieder vyf honderd guldens te laaten betaalen (*w*). De gewoonlyke onderſtand bleef, na dien tyd, jaaren agtereen, op veertigduizend guldens jaarlyks bepaald. Doch de Diaconie kwam, desonaangezien, byna jaarlyks, te kort. Alle de agterſtallen zyn, eindelyk, in 't jaar 1743, verrekend, en het onderhoud der vlugtelingen, die nog, van tyd tot tyd, hoewel in kleinen getale, herwaards komen, benevens de onderſteuning van Stads wege, in 't volgende jaar, op eenen vaſten voet gebragt. Men bevondt toen, dat de Walſche Diaconie aan *vierderlei* perſoonen onderſtand verleende: 1. aan *Waalen*, de oude en natuurlyke Leden der Kerke. 2. aan *Franſche vlugtelingen*, die, in en kort na 't jaar 1680, in merkelyken getale, herwaards geweeken waren, en nog nu en dan overkwamen. 3. aan *arme Waldenzen*: en 4. aan zulken, die, op laſt of met kennis van Burgemeeſteren, een jaargeld trokken van de Diaconie, en hierom *gepenſioneerden* genaamd werden.

Bur-

(*u*) Reſol. Vroedſch. *L*r. T. 31 *July* 1690. *f.* 270.
(*v*) Reſol. Vroedſch. *L*r. Z. 27 *Octob.* 1699. *f.* 352. *L*r. AA. 11 *Jan.* 1702. *f.* 243. *L*r. BB. 9 *Jan.* 1703. *f.* 102.
(*w*) Reſol. Vroedſch. *L*r. DD. 12 *Maart* 1707. *f.* 19.

Burgemeesteren en Raaden verstonden, dat de eerste soort van behoeftigen, door de Diaconie alleen, moest worden onderhouden: en dat daaronder behoorden te worden begreepen allen, die, of zelven, of welker ouders, hier ter Stede, vier jaaren agtereen, gewoond hadden, zonder onderstand genooten te hebben, en zig, in dien tyd, by de Walsche Gemeente hadden gevoegd. Doch de drie andere soorten van behoeftigen nam de Stad aan, door de Walsche Diaconie, te laaten voorzien van onderhoud, op den volgenden voet: de Gepensioneerden, tot het volle jaargeld, waarop zy gesteld werden, en van de behoeftige Fransche vlugtelingen en arme Waldenzen, welke laatsten byna uitgestorven, of tot beteren staat geraakt zyn; de kinderen onder de agttien jaaren, tegens vyftien guldens in 't jaar, en de bejaarden, tegen vyf en zeventig guldens in 't jaar. Alle deeze persoonen worden, door de Diakenen, op eene Lyst gebragt, die, jaarlyks, in de maand January, aan eenen der eerste Stads Klerken ter Secretarye, moet overhandigd worden: en deeze doet 'er verslag van aan Burgemeesteren. De Fransche vlugtelingen, die, van tyd tot tyd, overkomen, worden ook, onderscheidenlyk, op deeze Lyst gebragt: en zulken, die, of sterven, of wederom vertrekken, of in staat geraaken om zig zelven te geneeren, worden van de Lyst afgeschreeven. Doch zo zulke afgeschreevenen, binnen vier jaaren, wederom behoeftig worden, mogen zy, op nieuws, op

Walsche Kerken.

Walsche Kerken. de Lyst worden gesteld. Het beloop van den jaarlykschen onderstand wordt, alle drie maanden, ingaande met den eersten April, door Diakenen, ter Thesaurie Ordinaris ontvangen (x).

Walsche Sinode. De Predikanten en Ouderlingen der Walsche Kerken in deeze Stad zyn Leden van de Walsche Sinode der Vereenigde Nederlanden, die, tweemaal des jaars, in 't laatst van April, of in 't begin van May, en in 't laatst van Augustus, in de meeste Nederlandsche Steden, waar Walsche Gemeenten zyn, en om de vyftien jaaren, ook eens, in deeze Stad gehouden wordt. De Sinode vergadert dan in de groote zaal van 't Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis. Wanneer zy buiten deeze Stad gehouden wordt, wordt een der Predikanten, by beurten, en een der Ouderlingen, ter benoeminge van den Kerkenraad, derwaards afgevaardigd. Voor hun vertrek, vervoegen zy zig by de Commissarissen politik, aan ieder van welken zy, by hunne terugkomst, ook een afschrift van 't gene op de Sinode gehandeld is ter hand stellen. In geval de Sinode, hier ter Stede, staat gehouden te worden, wordt daartoe, vooraf, verlof verzogt van Burgemeesteren, en te gelyk eene plaats, daar de Vergadering bekwaamlyk kan worden gehouden. De Afgevaardigden der Walsche Gemeente alhier moeten, vervolgens, zorg draagen, dat deeze plaats, tot het houden der Sinode, gereed gemaakt worde. De Gemeente van deeze Stad is eene van de zes Gemeenten,

(x) Resol. Vroedsch. Lr. MM. 28 May 1743. p. 216.

ten, onder een' van welker Predikanten, de Archiven der Sinode, by beurten, bewaard worden. Zy draagt ver het meest, te weeten twintig ten honderd, in de kosten van de Sinode. Walsche Kerken.

Wy hebben, hier voor (y), te kennen gegeven, dat de dubbele Kerkenraad der Walsche Gemeente, de Doctoren, Chirurgyns en Apothekers der Gemeente aanstelt. Doch Burgemeesteren stellen; daarenboven, een' Stads Doctor en Chirurgyn ten behoeve der vlugtelingen. De aanstelling van twee Kosters, twee Voorleezers, en twee Krankbezoekers geschiedt ook door Burgemeesteren. De *Kosters* moeten zig schikken naar de Instructie, voor de Kosters in 't gemeen, door Burgemeesteren vastgesteld, midsgaders, naar eene byzondere, by den Kerkenraad beraamd. De Koster der oude Waalen-Kerke geeft verklaaringen van de drie Zondagsche afkondigingen der Huwelyksgeboden, die aldaar, voor den aanvang der Voormiddags-Predikatien, door den Voorleezer, geschieden. De Huwelyken van zulken, die 't begeeren, worden, in dezelfde oude Waalen-Kerke, des Zondags namiddags en des Woensdags 's avonds, en des zomers, in de Wester-Kerke, des Donderdags 's avonds, door eenen Walschen Predikant, ingezegend. En de Koster houdt 'er aantekening van, om 'er, wanneer 't vereischt wordt, verklaaring van te geeven. Doch de eigenlyke Attestatien wegens de inzegening der Egtgenooten worden, door den Kerkenraad, uitgegeven. De *Voorleezers*

Kosters, Voorleezers en Krankbezoekers der Walsche Gemeente.

(y) *Bladz.* 571.

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

zers en *Krankbezoekers* krygen ook eene Instructie van den Kerkenraad. Van de Krankbezoekers bezoekt een de oude, en een de nieuwe zyde der Stad.

XV.

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

Beschryving der Engelsche Presbyteriaansche Kerke.

De Engelsche Gereformeerden hebben twee Kerken hier ter Stede. De eerste is die der Presbyteriaanen, zo genaamd, om dat zy geene Bisschoppelyke Regeering erkennen; maar zig, even als de Nederduitsche en Walsche Gereformeerden, houden aan de ordening der *Presbyteri* of *Ouderlingen*, die van gelyken rang zyn, in de Kerke. De andere is die der *Episcopaalen* of Bisschoppelyken. De Engelsche Presbyteriaansche Kerk staat op het Begynhof, en is, ongetwyfeld, een van de oudste Godsdienstige Gestigten deezer Stad, alzo het Begyn-hof, waartoe zy plagt te behooren, gelyk wy, in de Beschryving van het zelve, toonen zullen, reeds voor het midden der veertiende eeuwe, in wezen geweest is. In 't begin der zeventiende eeuwe, was het getal der Engelsche Presbyteriaanen, hier ter Stede, in zo verre toegenomen, dat hun de Begynen-Kerk werdt afgestaan, alwaar *John Pagett*, in 't jaar 1607, tot eersten vasten Predikant, beroepen werdt. Hy deedt 'er de eerste Predikatie, op den vyfden February, na dat de Kerk, 's daags te vooren, in

Oudheid.

in de tegenwoordigheid van den Schout, *Willem van der Does*, en van den Nederduitschen Predikant, *Petrus Plancius*, plegtiglyk, ingewyd was. De Kerk werdt, toen, na de herstelling van Koning Karel den II., op den troon van Groot-Britanje, in 't jaar 1660, veele Engelschen herwaards kwamen, in 't jaar 1665, op Stads kosten, en onder 't opzigt van Kerkmeesteren der Nieuwe Kerke, vertimmerd, en, zo my berigt wordt, met al wat ten zuiden van de pilaaren staat, byzonderlyk met eene nieuwe Kerkenraads- en Diakens-Kamer, vergroot. De noordzyde der Kerke is, in 't jaar 1727, vernieuwd. En de Gemeente heeft, geduurende deeze vernieuwing, haare Vergaderingen gehouden, in de Gehoorplaats der Doorlugtige Schoole. Tegenwoordig, is de Kerk een klein, doch tamelyk welgeschikt gebouw, met een tooren in 't westen, waarop een hooge spits staat. Men wil, dat de koperen Leezenaar van den Voorleezer, waarin de Letters W. M. R. R., dooreen gevlogten, betekenende *Willem en Maria*, *Koning en Koningin*, en 't jaartal 1689 te zien zyn, midsgaders, de koperen armblaakers, door deeze Vorstelyke Persoonaadjen, aan de Kerke zyn vereerd. De zilveren Avondmaalsbekers zyn een geschenk van *Izaak Sinkeson*, die, in 't jaar 1717, Ouderling was. In 't jaar 1743, voerde men, in deeze Gemeente, eene nieuwe beryming van Psalmen en Kerkgezangen in: en in 't jaar 1753, hebben de voornaamste Leden, op hunne kosten, een nieuw Orgel, in de Kerke, geplaatst, en de Psalmboeken,

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK. Vergrooting.

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

met nieuwlings famengefteld Muzyk van *J. Z. Triemer* voorzien, doen herdrukken, en ten voordeele der armen verkoopen. Het Orgel, welk vierduizend tweehonderd vyf en negentig guldens gekoft heeft, werdt, op den agttienden December des gemelden jaars, ingewyd, door eene Predikatie over den honderd en vyftigften Pfalm, die, door den oudften Predikant, *David Longueville*, uitgefproken werdt. Behalve voor en na de gewoonlyke Predikatien, wordt 'er ook, des Vrydags, des Zomers, van Maart tot November, van vier tot vyf, en des Winters, van November tot Maart, van drie tot vier uuren des avonds, op dit Orgel, gefpeeld. Verfcheiden' byzondere Leden hebben, federt, ook andere gefchenken gedaan tot nuttig gebruik der Kerke. Men plagt, hier ter Stede, nog eene andere Engelfche Gemeente te hebben, *Brownisten* of *Bruinisten* genaamd, die, reeds voor 't einde der zeftiende eeuwe, uit Engeland, waar zy zig, met de Leere en Regeering der Kerke, ten tyde van Koninginne Elizabeth, niet verdraagen konden, herwaards gekomen waren (z); doch altoos maar een klein getal hebben uitgemaakt. Zy hielden, in 't eerft, hunne Vergaderingen op den Groenenburgwal, toen een afgelegen oord van de Stad. Naderhand, vergaderden zy in de Barndefteeg, daar hunne Vergaderplaats, in eenen fellen brand des jaars 1662, verteerd werdt (a). Doch in 't

(z) *Zie* II. *Deel*, XI. *Boek*, *bl.* 125. Praeftant. & eruedit. Viror. Epift. *p.* 65-85.

(a) COMMELIN, *bl.* 493.

't jaar 1668, bouwden zy eene andere, in dezelfde Steeg, aan de noordzyde, daar een gang is, die nog de *Bruinisten-gang* heet. De Gemeente nam, sedert, zo sterk af, dat zy, in 't jaar 1708, uit een' Ouderling, een' Diaken, en drie Broeders bestondt, die toen tot de Presbyteriaansche Kerk overgingen, en het Kerkhuis, in de Barndesteeg, aan de Nederduitsche Gereformeerde Diaconie overgaven, onder beding, dat het nooit tot eenige Godsdienstige Vergadering, buiten de Nederduitsche Gereformeerde Gemeente, zou gebruikt worden; maar dienen ten behoeve der Diaconie (*b*), die 't, in het jaar 1714, verkogt heeft. Kort na 't overgaan der Gemeente uit de Barndesteeg, werdt besloten, eenen tweeden Predikant, in de Engelsche Presbyteriaansche Kerke, te beroepen (*c*). Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

De Kerkenraad der Engelsche-Presbyteriaansche Gemeente bestaat, thans, uit twee *Predikanten*, vier *Ouderlingen* en vier *Diakenen*. De Predikanten behooren tot de Nederduitsche Classis van Amsterdam. Zy, en de Ouderlingen en Diakenen worden, genoegzaam op gelyke wyze, verkooren, als die der Walsche Gereformeerden. Voorts, zyn 'er, in deeze Gemeente, ook twee Diaconessen. De Kerkmeesters der nieuwe Kerke, onder welker Parochie, het Begyn-hof, van ouds, behoorde, blyven nog Kerkmeesters Kerkbestier.

(*b*) Commissieboek der Diaconie *Lt.* C. *f.* 21. Notulboek, *f.* 18.

(*c*) Resol. *van den* Oud-Raad van Burgem. 30 *July* 1709. *f.* 28.

Engelsche Presbyteriaansche Kerk.

ters der Engelsche Kerke, van welke wy spreeken. En de Gravenmaaker der Nieuwe Kerke is ook Gravenmaaker van deeze. De Engelsche Gemeente plagt eenen *Krankbezoeker* te hebben, die door de Stad betaald, en door Burgemeesteren aangesteld werdt: doch het afneemen der Gemeente, in getal van Leden, is oorzaak geweest, dat deeze post, sedert veele jaaren, onbegeven gebleeven is. Alle Zondagen wordt, in de Engelsche Kerke, tweemaal, gepredikt, voor- en nademiddag. In de weeke, is 'er, sedert veele jaaren, geene Predikatie geweest, behalve zesmaal 's jaars, des Saturdags, ten vier uuren, tot voorbereiding voor 't Avondmaal, welk, op de laatste Zondagen in February, April, Juny, Augustus, October en December, gehouden wordt. De wedde der twee Predikanten is, sedert het jaar 1710, ongelyk. De oudste heeft dezelfde wedde, als de Nederduitsche Predikanten. Doch de jongste wordt, op duizend guldens, beroepen. Deeze wedde wordt, nogtans, op vyftien honderd guldens verhoogd, na dat hy twee of drie jaaren gediend heeft, en op zeventien honderd guldens, wanneer hy tweemaal zo lang heeft gediend.

Naamlyst der Predikanten.

Zie hier de naamen der Predikanten, die, tot hiertoe, in de Engelsche Presbyteriaansche Kerke, beroepen geweest zyn:

1607. 1. John Pagett; *eerste Predikant, bevestigt den 29 April.*

2. Tho-

2. Thomas Pots, *beroepen van Vlissingen den 12 Maart, overleden* 1635. ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

3. John Rulitius, *beroepen van Heydelberg, bevestigt den 27 January, en overgegaan in de Hoogduytse Kerk in December* 1639., *overleden* 1666.

4. Julius Hering, *beroepen van Shrewsbury in Engeland den 6 Dec., overleden* 1645. 1617. 1636.

5. Thomas Pagett, *beroepen van Blakeley by Manchester in Engeland, den 27 Nov., en overgegaan na Srewsbury in Engeland den 29 Augustus* 1646. 1637. 1639.

6. Richard Mayden, *beroepen van Utrecht den 31 October, en bevestigt den 17 Maart* 1647. *en Emeritus in Maart* 1669., *overleden den 4 October* 1670. 1646.

7. Willem Price, *beroepen van Londen den 9 Augustus, overleden in July* 1666. 1648.

8. Richard Woodward, *beroepen van Westmaas den 2 September, en bevestigt den 31 Oct. overleden den 23 Augustus* 1669. 1660.

9. Alexander Hodge, *beroepen van Delft den 6 Feb., overleden den 2 Dec.* 1689. 1669.

10. Adrianus van Oostrum, *beroepen van Londen den 15 October, uyt de Nederduytse Kerk, en bevestigt den 25 February* 1691. *en* 1692. *alhier van de Engelsche in de Nederduytse Kerk beroepen, overleden den 10 January* 1716. 1690.

11. Hugo Fits, *Amstelodamensis, beroepen van Vlissingen den 6 Dec. en bev. de 21 Febr.* 1700. *Emeritus geworden den 31 October* 1741., *overleden den 11 February* 1742. 1699.

12. Daniel Rainey, *beroepen van Londen den 14 Dec. bevestigt den 22 Maart* 1711., *en den 2 Augustus* 1739. *afstand van zynen dienst gedaan.* 1710.

13. David Longueville, *beroepen van Exon den 7 February, en bevestigt den 17 July.* 1740.

14. David Thomson, *beroepen van Ait den 4 No-* 1742.

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

November, *en bevestigt den* 16 *December*. *en overgegaan na Gargunnoch in Schotland den* 2 *April* 1758.

1758. 15. James Blinshall, *S. S. Theol. Doct. beroepen van Islingtoun by Londen den* 30 *May*, *en bevestigt den* 23 *July*. *en A°.* 1764 *overgegaan na Dundee in Schotland.*

1765. 16. William Grierson, *beroepen van Dordrecht*, *bevestigt den* 3 *Maart*.

De Gemeente bezit, tegenwoordig, een Wees- en Armenhuis op de Looijersgraft, waarvan wy, hierna, breeder berigt geeven zullen, en twee huizen nevens het zelve. Tot in 't jaar 1763, behoorden haar ook vyf huizen op het Schaapen-plein, tusschen de Reguliers- en Doele-bruggen, die, in of omtrent het jaar 1624, gebouwd waren, op den grond van het oude Glashuis, welk, in 't jaar 1618, verbrand was (*d*), en van de wooningen, daartoe behoorende. *Jan Juriaansz. Engelsman*, Brander hier ter Stede, en Lid der Engelsche Kerke, in welker Registers, hy, onder den naam van *John Jorden* of *Jourdan*, bekend *is*, hadt deezen grond, voor agtduizend guldens, gekogt van de Stad, en 'er deeze huizen op gezet, welken hy, by uiterften wil, aan de armen der Engelsche Gereformeerde Kerke van Amsterdam, hadt nagelaaten; die dezelven, op den zestienden May des jaars 1763, in 't openbaar, verkogt heeft.

(*d*) *Zie hier voor*, III. *Deel*, I. *Boek*, *bl.* 172.

XVI.

XVI.

ENGELSCHE EPISCOPAALE KERK.

Beschryving der Engelsche Episcopaale Kerk.

Wanneer de Engelsche Episcopaale Gemeente begonnen hebbe, hier ter Stede, Godsdienstige Vergaderingen te houden, is my, tot hiertoe, niet klaarlyk gebleeken. By het Verdrag met Koninginne Elizabeth van den jaare 1585, was wel bestemd, dat de Engelsche bezetting, in de Steden van verzekerdheid, Briele en Vlissingen, Kerken hebben zou, daar zy den Godsdienst, op de Engelsche wyze, dat is, volgens de Episcopaale ordening, vryelyk, zou mogen oefenen (*e*). Doch 't blykt niet, dat de Engelschen deeze vryheid, zo vroeg, ook elders, en vooral in Amsterdam, gezogt en genooten hebben. Maar te Rotterdam, daar zig, lang voor 't midden der volgende eeuwe, eene Maatschappy van Engelsche Koopluiden, *Avanturiers* genaamd, hadt nedergezet, was hun, in den jaare 1635, eene Kerk, tot oefening van hunnen Godsdienst, *volgens de discipline ende ordre van de Kercke van Engelandt*, afgestaan (*f*). Na de dood van Karel den I., en onder de regeering van Kromwel, weeken verscheiden' voornaame Engelschen herwaards; doch 't

(*e*). *Zie* BOR XX. *Boek*, *bl.* 68 [641]. Vaderl. Hist. VIII. *Deel*, *bl.* 94.

(*f*) Extract *uit het* Concordaet tusschen de Vroedschap der Stad Rotterdam en de Societeit der Merchants Adventurers, *in dato* 5 *Febr.* 1635. *MS.*

ENGELSCHE EPISCOPAALE KERK.

't blykt niet, dat zy, te Amſterdam, Godsdienſtige Vergaderingen gehouden hebben. Toen Karel de II., in 't jaar 1660, op den troon van Groot-Britanje, herſteld werdt, kwamen ook verſcheiden' Engelſchen, die zig niet hadden konnen voegen tot de gemeenſchap, welke de Koning, in de Engelſche Kerke, hadt ingevoerd, in deeze Stad. Twee hunner Predikanten verzogten, in de Lente des jaars 1663, vryheid van Godsdienſtoefening aan Burgemeeſteren (g). Zy verklaarden, dat zy, in de Leere, niet van de Gereformeerden verſchilden; ſchoon zy, in de Kerkenordening, *niet allenthalve*, met dezelven, *eens* waren. 't Verzoek werdt in de Vroedſchap gebragt. Men vondt geraaden, de gedagten der Presbyteriaanſche Predikanten, deswege, in te neemen. En op deezer getuigenis, dat de aangekomen Engelſchen *geene aanſtotelyke Leerpunten* hadden, en vroom van leeven waren, werdt hun vrye Godsdienſtoefening, in een byzonder huis, toegeſtaan (h). 't Zou, in den eerſten opſlag, ſchynen, dat deeze Engelſchen Episcopaalen geweeſt waren, om dat zy verklaarden, in de Kerkenordening, van de Gereformeerde Kerke te verſchillen. Doch als men in aanmerkinge neemt, dat de Presbyteriaanſche Gemeente alhier gunſtig getuigenis gaf van hunne Leere, is 'er reden om te vermoeden, dat zy eerder behoord hebben, tot de kleine Gemeen-

(g) Reſol. Vroedſch. Lr. C. 10 *Maart* 1663. *f.* 241 *verſo*.
(h) Reſol. Vroedſch. Lr. D. 1 *Juny* 1663. *f.* 4.

meente der Browniſten of Bruiniſten, die hier, op 't einde der vyftiende eeuwe, aangekomen, en ſedert merkelyk verminderd, of geheellyk verdweenen was. Immers, wy hebben, hiervoor (*i*), verhaald, dat deeze Bruiniſten, in 't jaar 1668, een huis in de Barndeſteeg gebouwd hebben, tot het houden van Godsdienſtige Vergaderingen. Omtrent het einde der Regeeringe van Karel den II., en onder de Regeeringe van Jakob den II., begaven zig wederom veele aanzienlyke Engelſchen naar Holland, en naar deeze Stad. Doch my is niet gebleeken, dat zy toen eenige andere Engelſche Godsdienſtige Vergádering hebben bygewoond, dan de Presbyteriaanſche. Ik vind niet, dat de Episcopaalen hier eene Gemeente uitgemaakt, en openbaare Vergaderingen gehouden hebben, voor den jaare 1700. Omtrent dien tyd, of weinige jaaren laater, huurden zy een boven-vertrek van een huis, op den Oudezyds-Agterburgwal, op den zuiderhoek van de Huidenvetters-ſloot, welk vertrek, te vooren, door de Auguſtynen, die naderhand in de Spinhuisſteeg vergaderden, tot eene Roomſche Kerk, gebruikt geweeſt was. Zy hebben 'er, tot in 't begin deezes jaars 1765, hunne Godsdienſtige Byeenkomſten gehouden; doch, op den agttienden January, verlof van Burgemeeſteren gekreegen, om, voor eenigen tyd, in de kleine Gehoorzaal der Doorlugtige Schoole, byeen te ko-

Engelsche Episcopaale Kerk.

(*i*) *Bladz.* 593.

ENGELSCHE EPISCOPAALE KERK.

komen (*k*); gelyk zy, op den vierentwintigsten February, voor 't eerst, gedaan hebben, en, nog tegenwoordig, doen, terwyl zy naar bekwaame gelegenheid, tot het aanleggen eener Vergaderplaatse, uitzien. De Engelsche Episcopaale Gemeente is hier, altoos, klein van getal geweest. Zy wordt bediend door eenen Predikant, die, door de Kroon van Groot-Britanje, betaald wordt, en, even als alle de Leeraars der Engelsche Episcopaalen buiten 't Ryk, zyne zending en ordening heeft van den Bisschop van Londen, onder wien hy, in 't Geestelyke, staat. Hy predikt, tegenwoordig, eens ter weeke, na 't volbrengen van den gewoonlyken Engelschen Kerkdienst, des Zondags 's morgens, ten tien uuren. De Vergadering wordt, voor een gedeelte, door Engelsch Scheepsvolk, uitgemaakt. Men rekent, dat 'er 't Avondmaal, welk, op Paaschen, Pinksteren en Kerstyd, en, nog twee- of driemaal tusschentyds, gehouden wordt, door tusschen de twintig en veertig Persoonen tevens, wordt ontvangen. 't Vertrek, welk deeze Gemeente, nog onlangs, plagt te gebruiken, was van eene Galery, en van een Altaar, naar de Engelsche wyze, voorzien. In de plaats van het Altaarstuk, welk 'er, toen het, tot eene Roomsche Kerk, verstrekte, gestaan hadt, las men *de tien Geboden* en *de Geloofsbelydenis der Apostelen*, in gulden letters,

(*k*) Groot-Memor. *N.* XII. *f.* 101.

ters, en in de Engelſche taale. De zorg voor de Gemeentelyke zaaken ſtaat aan den Predikant en aan de voornaamſte Leden der Gemeente, als Kerkmeeſters. Men onderregt my, dat Burgemeeſteren, op den twaalfden December des jaars 1707, aan deeze Gemeente, even als aan anderen, het voorregt verleend hebben, om Huwelyken, die behoorlyk aangetekend, en waarvan drie geboden gegaan zyn, in haare Kerke, te doen inzegenen.

Engelsche Episcopaale Kerk.

Bylaagen L^r. A.

BYLAAGEN

op het III. Deel, II. Boek.

L^r. A.

Stigting der BOELINGER-KAPELLE *in de Nieuwe Kerke, door* VECHTER DIRCX, Priester, *in 't jaar* 1510.

WY Jan Lambert zoen en Claes ghaeff scepene in aemstelredame oirconden en kennen dat voer ons quame Ruysch Jans zoen Jan dircx zoen, Frans Claes zoen, Claes Bouyck, kerkmeesters van onse Lieve vrouwe kerke binnen deese steede, ende geliede, in dien name by consente van den Rade deser stede, alzoe heer vechter Dircx priester seekere merkelyke sommen van penningen in aelmisse gegeeven heeft, der voirs. kerken, omme dair meede, als nu gebeurt is, te timmeren en fundeeren, ter eeren Goits ende syn lieve moeder de gloriosen maget marien, een Cappelle aent' oisteynde van der voirs. kerken, aldernaist de Drappenierders Cappelle die sy in den name als boven van nu voirtaen tot ewigen dagen tot costen van voirs. kerken sullen houden, dack dicht in rake ende dake, dat daeromme die voirs. heere vechter, achtervolgende seekere overcomste mit hem dair af van te voren gemaekt, gehouden en geacht sal werden, als een euwig fundatoer der voirs. cappelle, ende dat men in derselver cappelle een altaar sal stichten, als nu al gedaen is, ter eeren Goits, ende synder liever moeder Marien, ende niet meer, sonder expres consent, eñ believingen, van de voirs. heer Vechter ende syn nakomelingen, daer op hy of syn nako-

melingen een ofte meer Vicaryen sal mogen stichten, ende missen mogen fundeeren, doende bidden voer syn Siele, synder ouderen eñ vrunden sielen, ende voer alle die geene daer hy voer begeerende is, tot euwigen dagen, als hem en syne nakomelingen belieuen sal. Bylagen L^r. A.

Ende tot dien binnen de voirs. cappellen hebben vier graven, over hem ende syn nakomelingen tot euwigen dagen, die hy in meeninge is te bedekken, met twee sarcken, behoudelyk der kerke hoerder recht, op den voirs. graven, eñ dat den voirs. heer vechter, of syn nakomelingen niet sal of sullen mogen toeschutten, maer open laten, omme een yegelyck, daer inne te sitten en knielen, omme syn devotie te doen, soo veele als recht eñ reeden eyschen sal alle arch eñ list uytgesondert. in oirconde desen brief besegelt mit onzen Zegelen, gegeven upten vierden dach van Januario, int' Jaer ons heeren duysent vyfhondert, en thien.

L^r. B.

Opdragt der Kapelle van het Heilige Graf in de Nieuwe Kerke aan Gerrit Corneliszoon *en* Maria Claas Dogter, *Egteluiden, by eenen Schepenen-brief van den zevenden October des jaars* 1538. L^r. B.

Wy Lambert frederycx zoen ende Jacob Henricx zoen Schepenen in Aemsteiredamme, oirconden ende kennen dat voor ons quamen Jan Ysbrantsz. hoolesloot, Egbert Garbrantsz. Jan Willemsz. ende Jan Ryser Jansz. kerckmeesters ende regenten van onser lieuer Vrouwen parochy kercke binnen deser Stede ende gelieden in der voorschr. qualité by weete ende consent van den Raide deser Stede dat Gherryt Corneliss. ende marie Claes dochter zyn

Bylaagen L. B.

wettige huysvrouwe der voorschr. kercke een seeckere somme van penningen omme in hoere timmeraige geemployeert te werden gegeuen ende betaelt hebben, daer voere de voersz. Regenten, by weete ende consente als vooren den zeluen Gheryt Cornelisz. zynder huysvrouwen ende hoerer beyder erffgenamen ende nacomelingen van hoeren bloede geconsenteert ende ouergegeuen hebben, ende gheuen ouer by desen brieue, een eeuwich recht omme te gebruycken de Capelle die men nu ter tyt noempt dat heylige graff gestaen an de zuyt zyde van der voorschr. Kercke in der naevolgende maniere als dat zy luiden in de voorschr. Capelle zullen mogen doen maecken ende vermaecken 't gundt hen gelieuen zall ende d'selue Capelle gebruycken sonder dat yemandt daerinne plaetze, inghanck ofte vuytganck zal mogen hebben dan by hoerluder wille, ende daerinne te moegen een altaer oft meer stellen, daer op missen funderen, dooden in der zelue Capelle begrauen zoo veele daer leggen zullen mogen ende zy luden daer plaetse gunnen willen behouden der voorschr. Kercke hoer recht van den grauen te weeten van een hooffdoot drie wilhelmus schilden, van een kindt, dat men an een stock draecht, twee wilhelmus schilden, ende een jonger kindt d'welck onder den arm te kercke gebrocht wert een wilhelmus schildt, ende den graeffmaker zyn arbeytsloon soo dat behoort, sonder eenige andere costen van den grauen te lyden, des sal de voorsch. Kercke den voorschr. Capelle houden dack dicht ende t licht van den zeluer Capelle zoo wel datter nu es, als dat men namaels bequamelicken zouden mogen gecrygen tot gheen tyden mogen betimmeren ende zullen de voorn. Gheryt ende marie ende hoere nacomers den tralie off 't gesicht ter Kercken inne mitter doere van de voorsch. Capelle mogen grooten, zoo zy bequamelicxt mogen, welcke gesicht hen

nyet

nyet belet noch bedeckt zal mogen werden, wel verstaende dat men 't voorsch. heylige graff in der zeluer Capelle sal laeten, ende alle vrydage paesch auondt ende voorts op alle oude gewoonlicke hoochtyden de Capelle voorschr. sal open laten staen tot voordeel ende deuotie van der gemeente ende tot proufyt van voorschr. kercke die d'almoesen als dan comende genieten sal, sonder arch ende list. In oirconde desen brieff besegelt met onsen Segelen, Gegeuen op den zeuenden dach in Octobri in 't jaar ons heeren duysent vyffhondert acht ende dertich. Onder stont getekent Franc van Delff, ende was besegelt met twee uythangende segelen van groene wasse. Bylaagen L. B.

Uit een afschrift, den dertienden September 1615, gecollationneerd en geauthentiseerd, door A. van der Lyn, *Notaris te Alkmaar*, berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.

L. C.

Stigting van twee Kapelryen, in Willem Eggerts Kapelle, *in de nieuwe Kerke, by uitersten wille van* Jan Egoart, Heer te Purmerende, *gedagtekend den twee-en-twintigsten Augustus des jaars* 1418. L. C.

In den naeme des Vaders, des Soens ende des heyligen geests, Amen.

Jan Eggart, here tho Purmerende, doen cont ende te weten allen luyden, dat ick ten love ende ere Gods syner gebenedyde moeder marien; S[t] Jan Baptist ende Sinte Barbara ende in Saligheden myner Sielen, myns vaders, myne

BREAL-GEN L. C. ouders ende myne nacomelingen hebbe gesticht, geordonneert, ende gemaeckt een ewige Capelrie staende in de Capelle getimmert op de suyd syde aen dat nieuwe fabrycke der parochie kercke van onser vrouwe voorn. binnen der Stede Amstelredamme, ende hebbe met voorsien, wel bedagt ende beraden dese Capelle gedoteert ende dotere met derthien ende een halve oude Vrancrixe schilden jaerlixe renten ter ewelycker pachte staende op een huys ende erve gelegen in der Stede Amstelredamme in de Wyntmolenstraet geheten Copperunsen hunt, gelyck die propre brief van die rente claerlyck inhout ende begrypt, behoudelycke dat die priester up dese Capelrie jaerlix sal verdienen ende hebben van de voorschr. renten twaelf Vrancrixe schilden, ende die anderhalve Vrancrixse schilden sal men besegen tot de autaer en de Capelle voorschr. jaerlixe mede tho belichten, ende tot den Ornamenten ende anders gelyck daer tho behoorende sal behoeflyck wesen ewelycken duerende. Ende des so is myn wille ende ordonnantie dat de patrone, gever ende presenterer van deser Cappelrie sal wesen de rechte leenvolger ende erfgenaem ewelycke duerende, ende die sullense elck na des anders dood begeven in der manieren en de forme gelyck hierna geschreuen staet. Dat 's te verstaen, so wanneer dat de priester die dese Capelrie besit aflyvig word, ende dood is, waer by dat die Capelrie ledig sy, so sal die gene die de patroon of gever daer af is, wel bedagt ende beraden verkiesen enen goeden eerbaeren armen priester ofte clerck die by den eersten toecomende jaer priester worden wil ende priester word, die enen goeden naeme ende geruchte heeft, dat hy priesterlycke ende deuchdelycke levet, daer die patrone by syn siele ende conscientie selve sal duncken dat se godlixte, eerlixte ende beste aen besteet sy, dien sal hy se geven of presanteren puerlyck

syck om Gods wille, ende in deser gifte of presentatie en sal hy niet aensien beden noch voorbeden, vriend noch mage, liefde noch hate, gifte noch gunste van iemand dan alleen God ende syn eygen conscientie, nochtans moet hyse wel synen vriend ende maag gunnen ende geven voor eenige vreemde, also verre hy onbesprekelyck ende goed van leuen sy, gelyk voorschr. staet. Voorts, so wie dese capelrie hebben sal die salse selve verdienen, wanneer hy 's niet van stade is, met drie missen ter weke ende niet min daer op te doen ende te celebreren na goeder conscientien ende na syn vermogen, ende als die misse gedaen is then grave te gaen in der Capelle voorn. ende aldaer te lesen *Miserere mei Deus* ende *de profundis* met een of twee collecten voor alle gelovige sielen die in den vagevier syn ende sonderlinge voor die sielen mynre ouderen, myns vaders, myns moeders, voor my en d'myn nacomelingen ende voor die genen dair dese patroonre in die jegenwoordigen tyd wesende voir wil geboden hebben. ende die gene die dese Capelrie sal hebben, die sal hem verbinden, al sulcke settingen ende ordonnancien als hier voir ende nae staen geschreven tho houden, ende dat die nimmermeer by hun en sullen worden verminderd, vercort, noch gebroken nae syn verstande ende vermogen. Voorts so hebbe ick up de voorschreven autaer gesticht ende gedoteert een andere Capelrie die men mede verdienen sal met drie missen ter weke upten selven autaer gelyck die propre brief van dier fundatien dat claerlycken inhout ende begrypt ende hebben noch tot beyden Cappelryen voorn. gegeven ende geven een huys ende hofstede leggende en staende in de voerstrate by de voorschr. Kercke also myn neve Symon Abbe die Coster van de voorn. Kercke dat nu ter tyd bewoond om door de priesteren die deze twe Capelrien sullen hebben te bewonen ofte verhuren

Bylagen L. C.

BYLAAGEN L^t. C.

ende die renten ofte nutschap daer af gelyck te hebben ewelycken durende ende waert sake, dat sy daer over twistende ofte schelende worden dat souden sy aen beide syden blyven, ende uytgaen by den patroonre voorschr. ende die soude se dan scheyden als hum redelycken duncken soude by synre conscientie. Voort so is myn uyterste wille ende meyninge dat dese priesteren ende regeerers der voorschr. twe Capelrien elx mit anderen overdragen ende haer meesten ootmoet te doen, also dat op ses dagen in elcke weke elckes dages een misse word gedaen op ten voorschr. autaer duerende tot ewege dagen, sieckte ende andere noodsaecke uytgenomen, behoudelyck oock der moederkercken altoos haers rechts. Ende dese voornoemde Capelrien geve ick, ende hebbe gegeven, ende daertoe gepresenteert puerelycken om Gods wille Here Gerred Willems Schrevels soon priester den Eerw. Vader in Gode Here Vrederyck van Blanckenhem Bisschop t'Utrecht mynen genadegen here, ende bidde hem om Gods wille dat hy mynen vyttersten wille, meyninge ende begeerte voorn. hier in wil helpen vervullen ende dese voorn. dispositie ende ordonnantie met synen brieve hier deurstekende wil confirmeeren ende vestegen ewelycke te duren ende den voorn. here Gerred in de selve Capellryen met allen heuren rechten, en de toebehoren institueeren. In oirconde desen brief besegeld mit mynen Segele hier aen gehangen. Gegeven upten twe en twintichsten dag in Augusto in 't jaer onses heren duysend vier honderd en achtien.

Uit eene Verzameling van egte Stukken, genaamd Memoriael van de Cappellrje van Joan en Willem Eggert, heren tot Purmerend, *berustende in 't Comptoir van Kerkmeesteren der nieuwe Kerke.*

L^t. D.

L^r. D.

Bylaagen L^r. D.

Vidimus *van* Schepenen van 's Graavenhaage *van eenen Brief der* Wethouderschap *van* Amsterdam, *waarby dezelve zig verbindt, om, tegen de Offerbanden in de Kapel der Heilige Stede, aan het Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, een mark zilver 's jaars te betaalen: zynde deezen brief gedagtekend* den vierden Maart des jaars 1415.

Wy ſcepenen in den hage doen condt allen ende eenen yegelicken dient behoort Dat wy gehandelt geſien ende geleſen hebben eenen ſcepenen brieff vander ſtede van Aemſtelredamme begrypende elf geheele regelen vuythangende bezegelt met een groen waſſen zegele vander voorſz ſtede weſende noch heel gans gave ſonder eenige correctie van raſeringe daer inne gedaen zynde dat wy mercken conden luydende van woort tot woorde als hier nae volcht.

Wy Schout ſcepene ende rade der ſtede Aemſtelredamme doen cond ende te wetene allen luden want die Eerbare lude deken eñ capittel vander cappellen inden hage om goids wille ons gegonnet hebben op te bueren alſulcke offerhande ende aelmiſſen als inder heylige ſtede tot Aemſtelredamme geöffert ende gebrocht zullen worden eñ oic mede ſulke vruchten eñ renten als comen zullen vanden lande dat daer toe behoort te hulpe totter timmeringe in der heyliger ſtede voorſz. ende houdinge des heyligen weges gelycken die brieven die zy ons dair of gegeven hebben inhouden ende begripen zoe hebben wy dat aengeſien ende van rechter deuchden ende gunſten wegen ende in beteringe ende in meerniſſen van hoerre provende den heeren vanden cappittel voorñ wedergegeven ende geloeft geven ende geloven mit deſen brieve vander voorſz ſtede we-

BYLAAGEN L^r. D. wegen een marck fyns zulvers ewelic duerende welc marc zulvers of die waerde dair voir men betalen sal alle jaire den heeren voorñ of horen vicicureit tot Aemstelredamme binnen den kersheyligen dagen commer vry buyten hoeren coste. Ende waert dat wy des nyet en deden zoe wes coste of scade dat die heeren voorñ daer by leden dien geloven wy hem up te rechten ende te beteren by horen sympelen woerden zonder enich wedersеggen alle dinge zonder arch eñ liste te verstaen. In oirconde eñ in kennisse der waerheden zoe hebben wy desen brieve bezegelt mitter voorñ. Stede zegele hier aen gehangen Gegeven upten vierden dach in mairte Int jare ons heren duzent vierhondert ende vyfthien.

Inoirconde der waerheyt soe hebben wy scepenen voorñ in forme van vidimus desen brief bezegelt met ons gemeen zegele hier onder aengehangen upten achtentwintichsten dach van Junio int Jair ons heeren duysent vyf hondert ende vyftich.

L^r. E.

BRIEF *van 't Kapittel der Lieve Vrouwe in den Haage, waarby de Overmans der S. Olofs Kapelle te Amsterdam verlof krygen om missen, sermoenen en offerbanden te laaten doen, gedagtekend den negenden Maart des jaars 1519.*

L^r. E. WY Deken eñ Capitele van onser Liever Vrouwe Capelle Collegiate up thof inden Hage, angemerct eñ ghehoort hebbende die begheerte eñ supplicatie van Jacob Jansz van Coslen, Cristoffel Jansz, Gherit albertz, ende Poma pietersz, als nu Overmans ende bewaerers van Sinte Oloefs Capelle staende in die prochie van van Sinte Nicolas Kercke binnen der Stede van Aemsterdamme, onsen Capittelen jncorporeert, angaende Missen, predicatien sermonen offerhanden ende anders haeren versoeke; Soo ist dat wy gheinclineert tot hare begheerte om gods dienst te vermeeren, ende den Vreemden Coopman,

end

end heur omghefeten, tot gerive ghegont hebben, eñ gonnen mits defen, dat zy Overmans ende bewaeres vander voirfz: Capelle die nu zyn ende hier naemaels fullen wefen, fullen moghen doen finghen upten Kermis dach van der verfz. Capelle een Miffe in de felve Capelle, eñ des achternoens Vigilien mitsdaechs. Daer nae te doen finghen een Miffe van Requiem mits ontfanck van offerande defen vorfz: daghen, Desghelyck dat zy Overmans ende bewaeres van verfz. Capelle oec fullen moghen doen finghen een Miffe in de felve Capella mit Sermonen eñ offerande te ontfanghen up elcx deefer naghefchreven dagen, Te weeten up Sinte Mauricius dach, up des heylicx Cruisdach Verheffinge, up Sinte Servaesdach, up Sinte Annen dach, up Ste. Olauus dach, Te moghen ooc doen fingen Alle dingsdaghen alft gheen heylich dach en js, een Miffe van Sinte Anne, Ende up des Kers avont, Kersdagh, eñ Palm avondt, daer fullen moghen fitten mit horen Buffen die zy nu hebben Offerande eñ Almiffen ontfanghen, Ende dit nae den noene, alzo jnden daghen toebehoeren allen Kerften meynfchen te comen in haer moder der heylighen kerke fonder enige dispenfatie ter contrarie gegheven zoude moghen werdẽ by den paftoer. Maer om dat die Heren eñ broeders van Jerufalem, die t heylighe graf ons Heeren Jefu Chrifti ghevifiteert hebben haer ftatie eñ feefte houden upten palmdach, zo fullen die voorfz. Capelle bewaerers eñ hoer nacomelinghen moghen fitten met haer voorfz. buffen om Almiffen eñ Offerande t ontfanghen den voorfz: gheheel palmdach ghedurende, De voorfz: Capelle bewaerers ende hoer nacomelinghen zullen ooc in de voorfz: Capelle moghen doen fingen votive Miffen als 't gheen Sonnedach noch heylich dach en js, als zy van den Coopluyden eñ anderen daer toe verfocht werden, ghevende van elck de voorfz: votive fingende Miffe den paftoer derdalve ftuver, fullen mede alle Vrydaeghe alle heylich dagen avont, eñ alle heylich da-

Bylagen L. E.

BYLAAGEN L¹. E.

dagen tsavonts moghen singhen ende doen singhen een Lof, nae dattet Lof in de prochi Kerke vuyt is zullen ooc alle daghe onder die Misse om moghen gaen met een bort om te ontfanghen alsulcke aelmisse eñ offerande als men hem Luyden gont, desgelycx alle avonts mit een paesboen of dierghelycke te sitten om offeranden eñ aelmissen te ontfanghen van den gheenen die comen versoecken onser Liever Vrauwen Beelde, oeck moghen doen predicken alle feriезel daghen inden vaeste alle heylich dagen buyten den vasten, behoudelick dat het tot allen hoerjuyden tyden Missen eñ Sermonen zullen voor acht uren smorghens gheeynt wesen, eñ tot dat zy gheen Singende Missen noch Sermonen doen sullen alsmen doen sal in de prochie Kercken dyergelyck tusschen zeven eñ acht uren voorsz:, Ende alzo dit comt eñ comen sal tot zaecken achterdeel van Recht van der voorsz: prochi Kercke welck recht wy Deeken eñ Capittelen voorsz: ghehouden zyn by onsen Eede te onderhouden, Om nochtans te believen onsen prochianen die affectie ende iver hebben totten dienst goeds diemen aldaer doen sal binnen der voorsz; Capelle, so sullen die voorsz: Capelle bewaerers die nu zyn eñ naemaels commen zullen voer die Conservatie van trecht van der voorsz: prochie kercke jaerlicx betalen upten belooken paesdach, Ons Deecken en Cappittel voorsz: of onsen ghewaerdighen Boode de somme van drie gouden Koervorsten gulden gemunt voer date des briefs of payement hore werde, Dit Tractaet sal geduren nae date van deesen brieve vyff ende twintich jaeren, eñ te Ende van deese voorsz. xxv jaeren salt expireert wesen, In gethuichenissen der Waerheyt hebben wy Deeken eñ Capitele voern. deesen onsen brieff mit onsen groeten Zeghelen. up vuythangende. . . . en bezeghelt Int jaer ons Heeren Dusent vyff hondert ende twaelf den neeghenden dach in Marcio.

